

22624

ANKARA UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
(SANAT TARİHİ) ANABİLİM DALI

15.YÜZYILIN ORTASINA KADAR
ANADOLU TÜRK SANATINDA AHŞAP KAPILAR

DOKTORA TEZİ

RÜSTEM BOZER

Danışman : Prof.Dr.M.Oluş ARIK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ANKARA - 1992

A.Ü.SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

TUTANAĞI

A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ (SANAT)
Anabilim Dalı doktora öğrencisi RÜSTEM BOZARIN
"İ. YÜZYILIN ORTANINA KADAR ANADOLU TÜRK SANATINDA ANSAP KAPILAR
başlıklı tezini değerlendirmek üzere görevlendirilen jürimiz, Prof. Dr. M.
ARIK başkanlığında, 11. Şubat 1993 günü saat
12.30 da A.Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya
Fakültesi'nde toplandı.

Tezin;

- PEKİTİ (100/100) derece ile başarılı sayılmasına,
- ~~düzeltilmek üzere geri verilmesine,~~
- ~~reddine,~~

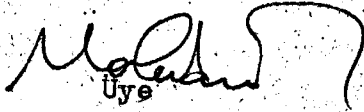
oybirliği / ~~oyçokluğu ile karar verildi.~~

Üye
Prof. Dr. Rüshon ARIK

Üye
Prof. Dr. Ömür BAKIRER

Üye
Prof. Dr. M. Oluş ARIK

Lütfen arka sayfayı okuyunuz.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

I-	GİRİŞ	1-18
	A- ÇALIŞMANIN NİTELİĞİ, AMACI VE SINIRLARI	1
	B- İLGİLİ YAYINLAR ÜZERİNE	8
	C- ÇALIŞMA DÜZENİ	10
	D- BİR AHŞAP USTASININ ANLATTIKLARI	14
II-	AHŞAP SÜSLEME TEKNİKLERİ	19-33
III-	ANADOLU DIŞINDA, İSLAM DEVRİ AHŞAP KAPI KANATLARI HAKKINDA NOTLAR (15.Yüzyıl Ortasına Kadar)	34-45
IV-	KATALOG (Kronolojik)	46-269
	1- Konya II.Kılıçaslan Türbesi Kapı Kanatları	46
	2- Kayseri Ulu Camii Kapı Kanatları	51
	3- Karaman Figürlü Kapısı	56
	4- Ankara Aslanlı Kapı (Hacı Hasan Mescidi Kapı Kanadı)	65
	5- Ankara Kızılbey Camii Kapı Kanatları	71
	6- Ankara Tavuslu Kapı	76
	7- Ankara Kuyulu (Hoca Paşa) Camii Kapı Kanatları	81
	8- Akşehir Kızılca Mescit'teki Kapı Kanadı	86
	9- Akşehir Ferruh Şah Mescidi Kapı Kanatları	89
	10- Divriği Ulu Camii'nin Batı Kapı Kanadı	92
	11- Divriği Şifahanesi'ndeki Türbenin Kapı Kanadı .	96
	12- Divriği Şifahanesi'nin Kapı Kanadı	100
	13- Divriği Ulu Camii'nin Doğu Kapı Kanatları	103
	14- Konya Sahip Ata Camii Kapı Kanatları	107
	15- Amasya Gök Medrese Camii Kapı Kanatları	111
	16- Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi Kapı Kanadı	116
	17- Konya Sahip Ata Türbesi Kapı Kanadı	125
	18- Konya Beyhekim Mescidi 1 No'lu Kapı Kanatları .	128
	19- Konya Beyhekim Mescidi 2 No'lu Kapı Kanatları .	132

20-	Konya Beyhekim Mescidi 3 No'lu Kapı Kanatları .	135
21-	Bolvadin Alaca Camii Minaresindeki Kapı Kanadı	139
22-	Beyşehir Eşrefoğlu Camii Kapı Kanatları	141
23-	Ankara Baklacı Baba Mescidi Kapı Kanadı	144
24-	Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviye Kapı Kanatları .	148
25-	Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi Kapı Kanatları	151
26-	Ermenek Akça Mescit, Dış Kapı Kanadı	154
27-	Ermenek Ulu Camii Kapı Kanatları	157
28-	Ermenek Akça Mescit, iç Kapı Kanadı	162
29-	Ermenek Sipas Camii Kapı Kanatları	166
30-	Seydişehir Seyyit Harun Kümbeti Kapı Kanatları	173
31-	Afyon Kubbeli Mescit Kapı Kanadı	177
32-	Afyon-Salar Köyü Camisi Kapı Kanatları	180
33-	Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı	184
34-	Niğde Sungur Bey Camii Kapı Kanatları	187
35-	Sinop Aslan Camii Kapı Kanatları	191
36-	Kastamonu İbni Neccar Camii Kapı Kanatları	195
37-	Kastamonu-Kasaba Köy Mahmut Bey Camii Kapı Kanatları	202
38-	Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları	208
39-	Akşehir Kileci Mescit Kapı Kanatları	211
40-	Afyon Burmalı Camii Kapı Kanatları	214
41-	Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi Kapı Kanatları	217
42-	Amasya Bayezid Paşa Camii Kapı Kanatları	221
43-	Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları	226
44-	Ankara Karanlık Mescit Kapı Kanatları	230
45-	Konya Hasbey Darülhuffazı Kapı Kanadı	235
46-	Bursa Yeşil Türbe Kapı Kanatları	237
47-	Ankara Karacabey Camii Kapı Kanatları	241
48-	Osmançık Koca Mehmet Paşa Camii Kapı Kanatları	244
49-	Ankara Hacı Musa Camii Kapı Kanatları	248
50-	Karaman İbrahim Bey İmaretİ Kapı Kanatları	251

51-	Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları ..	257
52-	Tire Yahşi Bey Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları ..	260
53-	Tire Yahşi Bey Camii, 3 No'lu Kapı Kanatları ..	262
54-	Edirne Uç Şerefeli Camii, 1 No'lu Kapı Kanadı .	264
55-	Edirne Uç Şerefeli Camii, 2 No'lu Kapı Kanadı .	267
V-	AHŞAP KAPI KANATLARININ DEĞERLENDİRMESİ	270-338
	A- TEKNİK	270
	1- Yapım Teknikleri	270
	a- Çakma Tekniği	270
	b- Geçme Tekniği	271
	c- Geçme ve Kündekari Tekniği	271
	2- Süsleme Teknikleri	272
	a- Kündekari Tekniği	273
	b- Oyma Tekniği	276
	c- Kazıma Tekniği	280
	d- Kakma Tekniği	281
	e- Ajur Yapıştırma Tekniği	282
	B- ŞEMA	283
	1- Panolu Kapılar	285
	2- Panolu-Madalyonlu Kapılar	288
	3- Kemerli-Panolu Kapılar	289
	4- Kemerli-Panolu-Madalyonlu Kapılar	291
	5- Kemerli-Madalyonlu Kapılar	291
	C- SÜSLEME	292
	1- Süslemenin Yeri ve Düzeni	292
	2- Kabaralar	305
	3- Bitkisel Süsleme	305
	4- Geometrik Süsleme	314
	5- Figürlü Süsleme	320
	6- Yazı	322
	D- USTALAR, MERKEZLER	325
	E- KİTABELER HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER	332
VI-	SONUÇ	339-342
VII-	SUMMARY	343-344

VIII-	SEÇME BİBLİYOGRAFYA	345-355
	RESİM LİSTESİ	356-366
	ŞEKİL LİSTESİ	367-374
	RESİMLER VE ŞEKİLLER	
	TABLolar	

Ö N S Ö Z

Geçmişî islam öncesi devirlere kadar uzanan ve Anadolu'da çok çeşitli ve zengin örnekleriyle temsil edilen ahşap işçiliği, Türk Süsleme Sanatları'nın en az tanınan kollarından biridir. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait ahşap eserlerin henüz devir özellikleri bile tam olarak bilinmemektedir.

Çeşitli sebeplerle günden güne yok olan veya niteliklerini kaybeden eserlerin, daha fazla zaman geçirmeden kataloglarının hazırlanması ve estetik değerlerinin ortaya konması zorunluluğu, bizi bu alanda çalışmaya yöneltten önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle, ahşap eserlerin önemli bir grubunu teşkil eden kapı kanatları çalışma konusu olarak seçilmiştir.

"15.Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar" başlığını taşıyan bu çalışma, Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu Müdürlüğü ve Türk-Amerikan ilmi Araştırmalar Derneği'nce desteklenmiştir.

Çalışmamın başından sonuna kadar yakın ilgisini esirgemeyen, değerli fikir ve önerileri ile yol gösteren, hocam Prof.Dr.M.Oluş ARIK'a teşekkür ederim.

Yabancı dildeki yayınların çevirisinde yardımlarını gördüğüm Doç.Dr.Bozkurt ERSOY, Doç.Dr.A.Osman UYSAL ve Yard.Doç.Dr.Z.Kenan BİLİCİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen, büyük bir dikkat ve titizlikle desen çizimlerini hazırlayan, değerli eşim S.Deniz BOZER'e minnet duygularımı sunarım.

Ankara, 1992

Rüstem BOZER

K I S A L T M A L A R

- a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale.
bkz. : Bakınız.

E.H.Ayverdi., Çelebi ve II.Sultan Murad Devri :
E.H.Ayverdi., Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri,
806-855 (1403-1451), II, İstanbul, 1972.

S.Mülayım, Geometrik Süslemeler :
S.Mülayım, Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu
Çağı-, Ankara, 1982.

Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme :
Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453),
İstanbul, 1979.

B.Ögel., "Anadolu Ağaç işçiliği" :
B.Ögel., "Selçuklu Devri Anadolu Ağaç işçiliği Hakkında Notlar",
Yıllık Araştırmalar Dergisi, I, (1956), Ankara, 1957,
s.199-236.

G.Öney, "Ahşap Teknikleri" :
G.Öney, "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri",
Sanat Tarihi Yıllığı, III, (1969-1970), İstanbul, 1970,
s.135-149.

Z.Oral, "Ahşap Minberler" :
Z.Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri
ve Tarihçeleri", Vakıflar Dergisi, Sayı:V, Ankara, 1962,
s.23-78.

I- Giriş :

A- ÇALIŞMANIN NİTELİĞİ, AMACI VE SINIRLARI :

Anadolu Türk Sanatı araştırmalarının son yıllardaki artışına paralel olarak, elde edilen yeni bilgiler sonucu, hem konulara yeni yorum ve bakış açıları getirilmekte hem de konuların genişlemesiyle çeşitli alanlarda ihtisaslaşmalara gidilmektedir. Fakat, kültürlerin sanat etkileşimlerini ve gelişimlerini takip edebilmek ve bunlardan çıkan sonuçları ortaya koyabilmek için gerekli olan envanterler henüz tamamlanmadığı gibi bazı sanat dallarının da şimdiye kadar yeterince incelenmediği dikkati çekmektedir.

Anadolu Ahşap Sanatı da belli bir disiplin içinde ele alınmayan ve hakkında çok az bilgi bulunan konulardan birini oluşturur. Her devirde zengin örnekleriyle karşımıza çıkan ahşap işçiliği konusuna, her nedense, gereken önem verilmemiş, bu konuda yeterli araştırma ve incelemeler yapılmamış, henüz genel karakteri belirlenmemiştir. Gerçi Ahşap Sanatı'yla ilgili yayınlar sıralandığında ortaya çıkan liste çok şey biliniyor gibi bir izlenim bıraksa da, her hangi bir eser grubunun kataloğunun bile çıkarılmadığı, kronolojik veya bölgesel özelliklerinin tespit edilmediği görülmektedir. Konunun en iyi bilinen yönü, tam ve eksiksiz olmamakla birlikte, tekniklerdir.

Türk Sanatı'nın islam öncesi devirlerinde eğri kesim tekniği ile işlenen ve taşınabilir eşyada çeşitli örnekleriyle karşımıza çıkan ahşap sanatının, islam dünyasında da Anadolu, Türkistan, İran, Irak, Suriye, Mısır gibi bölgelerde devirlere göre değişen teknik ve süslemeleri ile zengin örneklerini bulmaktayız. Anadolu, şüphesiz ahşap sanatının önemli bir merkezidir. Türklerin, gelişmiş bir ahşap sanatı işçiliğiyle Anadolu'ya geldikleri, 12.yüzyıla ait ahşap eserlerden anlaşılmaktadır. Henüz yurt edinme çabası ve uğraşının sürdüğü 12.yüzyılda, bir taraftan birlikte getirdikleri becerilerinin ürünlerini sunarlarken, diğer yandan yeni atılımların ilk işaretlerini vermişlerdir. Özellikle 13.yüzyılın hemen başından itibaren Anadolu'ya özgü orijinal bir üslubun yaratıldığı

ve bu üslubun geliştirilerek devam ettiği görülmektedir. Anadolu'da, Karaman Müzesi'ndeki birkaç parçadan başka, Bizans devrine ait ahşap eser pek bilinmemektedir (1). Bu nedenle, Anadolu'daki Türk ve Bizans ahşap sanatlarının teknik ve estetik yönden nasıl bir ilişki içinde oldukları tam olarak belli değilse de, Selçuklu Ahşap Sanatı'nda Bizans etkisinden söz etmek mümkün değildir. Siirt Ulu Camii minberinin taç kısmındaki ince bir bordürde, erken İslam devri eserlerinde çok kullanılan antik etkili çam kozalakları ve asma dalları gibi bazı motifler dikkati çekiyorsa da, bu, minberin Suriye ve Irak bölgelerindeki eserlerle bağlantısı bulunan bir merkezde yer alması sebebiyle, Anadolu için genelleme yapmamızı engellemektedir.

Selçuklu devrinden itibaren Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde kesintisiz devam ederek, çok sayıda eserle temsil edilen ahşap işçiliğinin sütun, sütun başlığı, giriş, minber, kapı ve pencere kanatları, dolap kapağı, kürsü, sanduka, rahle, Kur'an muhafazası ve az da olsa mihraplarda çeşitli örnekleri bulunmaktadır. Ahşap cinsi olarak ceviz, elma, armut, sedir, gül ve abanoz ağaçları kullanılmıştır (2).

Anadolu geneline şöyle bir bakıldığında, ahşap eserlerin çok sayıda olduğu görülüyorsa da günümüzde mevcut olan bu eserler, olması gerekenden azdır. Bu durumun iki önemli sebebi vardır. Birincisi ve belki de en önemlisi, ahşabın gerek tabiat şartları gibi dış etkenlerden gerekse yangın gibi felaketlerden en çok etkilenen malzeme olmasıdır. ikincisi ise, bilerek veya bilmeyerek, insanların verdikleri zarar sonucu meydana gelen tahribatlardır. 20.yüzyılda yoğunlaşan bu tahribatlar, insanların bazen ilgisiz kalması bazen de kasıtlı davranışları sonucu, malesef günümüzde de artarak devam etmektedir. Bu tahribatların, eserleri yerinden söküp götürmekten kat kat yağlı boya sürmeye ve koruma altına alındığı halde müzelerin depolarında çürümeye terkedilmelerine kadar çok çeşitli boyutları vardır.

Günden güne yok olan ya da niteliklerini kaybeden bu eserle-

rin, daha fazla vakit geçirmeden envanterlerinin çıkartılması ve sanat özelliklerinin araştırılması zorunluluğu bizi bu alanda gelişmeye yönelten önemli bir etken olmuştur. Fakat, Anadolu'da kaç eser vardır? Bu eserlerin coğrafi ve kronolojik dağılımları nasıldır? Bunlara bakarak üslup açısından belli bölge/merkezler tespit edilebiliyor mu? Edilebiliyorsa birbirleriyle benzerlik ya da farklılıkları nelerdir? Kronolojik gelişme nasıldı? Kaç usta tanıyoruz? Ustaların çalışma stillerini ve ilişkilerini ortaya koyabilecek durumda mıyız? Ünvanlar konusundaki problemleri çözmek mümkün mü? Bu sanat dalının kaynakları ve etkileşim alanları nelerdir? Diğer ülkelerdeki örneklerinden ayrılan ya da onlarla paralel olan tarafları nedir ve nasıldır? gibi daha pek çok soruya cevap bekleyen Anadolu Ahşap Sanatı'nda, örneklerin çeşitliliği ve çokluğu konuya belli sınırlar koymamızı gerektirmiştir. Bu nedenle, cephelerin bünyesini tamamlayan, çeşitli süsleme ve düzenleriyle göz alıcı örnekler sunarak yapılara girişte davetkar birer nitelik kazanan, daha önemlisi ahşap işçiliğinin önemli bir grubunu oluşturan ve fonksiyonları gereği kendine has bazı özellikler sergileyen kapı kanatları çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada, kapı kanatlarının şema, teknik ve süslemele-riyle bir kataloğunu çıkartarak topluca değerlendirmek ve elden geldiği kadar gelişim çizgisini takip etmek, bunları yaparken Anadolu'ya özgü taraflarını ortaya koyabilmek amaçlanmıştır; ayrıca, yenilerini ilave ederek ahşap tekniklerini tekrar gözden geçirip devirlere göre değişim ve gelişimini vermeye çaba sarfedilmiştir.

Çalışmamız coğrafi bakımdan bugünkü Türkiye sınırlarını kapsamaktadır. Kronolojik bakımdan 15.yüzyılın ortaları ile sınırlandırmamızın sebebi, bu tarihin ahşap eserlerde belli bir dönüm noktası oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki: Selçuklu ve Beylikler devri, ahşap kapılarda şema, teknik, süsleme ve üslup bakımından yeni ve değişik biçimlerin ortaya konulduğu ve sürekli yeni arayışların devam ettiği bir dönemdir. Bu devirlerde bazen ustaya göre bazen de merkez ve bölgelere göre farklı üsluplar tespit edilebilmektedir. Fakat, 15.yüzyılın ortalarından sonra bu

farklılıkların yavaş yavaş ortadan kalktığı ve Edirne Üç Şerefeli Camii'den itibaren yeni bir atılımın başladığı dikkati çekmektedir. Gerek teknik gerekse şema ve süslemede kendini belli eden bu yenilik, özellikle İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk haline gelmesiyle daha da belirginleşmiş ve merkezdeki uygulamalar kısa sürede bütün ülke sınırlarına yayılmıştır. İşte bu yüzden, bilhassa kapı kanatları için önemli bir değişimin farkedildiği 15. yüzyılın ortaları kronolojik açıdan çalışmamızın üst sınırı olarak seçilmiştir.

Çalışmamızda başlangıçtan 15.yüzyılın ortalarına kadarki süre içine giren ve kapı kanadı olduğu kesin olarak bilinen eserlere yer verilmiştir. Fakat, pencere kanadı olduğu halde kapı kanadı olarak adlandırılan; parçalandığı için şeması kesin olarak bilinmeyen; her devirde yapılabilecek özellikler gösteren; ele aldığımız dönemde değerlendirildiği halde gösterdiği özelliklerden dolayı daha geç tarihli olması gereken aşağıdaki eserler çalışmamızın dışında tutulmuştur.

İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan ve ilginçten getirilen bir çift kanat (Env.No.198) müze kayıtlarına pencere kanadı olarak geçmiş (3), fakat bazı yayınlarda 13.yüzyıla ait bir kapı kanadı olarak kabul edilmiştir (4)(Res.1). Gösterdiği basit süslemeleriyle (Res.2) tarihi de tartışmaya açık olan bu eser, kapı kanatlarında olması gereken kilit sistemi, kapı halkaları v.b. izleri taşımadığından pencere kanatları olmalıdır.

Konya Etnoğrafya Müzesi'nde, 1986 yılında Sahip Ata Camii'ne giren bir hırsızın türbeden camiye geçerken yaptığı tahribat neticesinde molozların arasında tesadüfen bulunan ve 13.yüzyıla tarihlenen bir çift kapı kanadı vardır (5)(Res.3). Son derece harap olan kanatların sadece ortasındaki madalyon seçilebilmektedir(Res.4). Şeması ve eğer varsa diğer süslemeleri anlaşılamayan bu eserlerin bir pencereye ait olması da mümkündür.

Konya Müzesi'nde Beyhekim Mescidi'nden getirilen ve pano (6) ya da pencere kanatları (7) olduğu söylenen, ancak Y.Önge tarafın-

dan bir kapı kanadına ait oldukları tespit edilen (8) ahşap parçalar mevcuttur (Res.5). Y.Önge yaptığı ayrıntılı çalışmada, müzeye 1900 yılında getirilen çeşitli büyüklükteki altı ahşap parçanın bir kapı kanadına ait olduğunu tespit etmiş ve 14.yüzyılın ilk yarısına tarihlediği bu kapı kanadı için bir restitüsyon önerisinde bulunmuştur. Parçaların kenarlarında görülen zivana, lamba ve üçgen dişler ile süslemeleri dikkate alınarak yapılan restitüsyonda 129x359 cm. ölçülerinde üç panolu bir kapı kanadı ortaya çıkmış (iki kanat toplamı 258x359 cm.); buna göre, Beyhekim Mescidi'nin pencere veya kapı kanatlarına ait olamayacakları için, başka bir yapıdan getirildikleri anlaşılmıştır. Mevcut parçalar, anonim kapı kanadının üst yatay kayıdı ile serenlerine aittir. Y.Önge'nin de belirttiği gibi, parçaların ikinci panoya bakan kenarlarındaki üçgen dişler, bu panonun Beyşehir Eşrefoğlu Camii kapı kanatlarında olduğu gibi, sathı profilli çeşitli parçaların künde kari tekniğinde geometrik bir düzene göre yerleştirilmelerinden meydana gelen bir süslemeye sahip olduğunu gösterir. Fakat, diğer panoların süslemeleri konusunda bilgi sahibi değiliz. Restitüsyon projesi çok iyi hazırlanmıştır. Ancak, sol serene yerleştirilen parçanın dış kenarına açılan lambanın (diş), başka benzer örnekler bulunmadığından, söylendiği gibi "iki kanadın daha iyi yanaşmasını" sağladığı şüphelidir. Çünkü bu görev, aynı zamanda iki kanadın arasındaki açıklığı da örten biniye aittir. Ayrıca, böyle büyük boyutlu bir kapı kanadında, pano sayısının artması da mümkündür. Nitekim, yine seren, başlık ve kayıtları süslenmiş olan, iki kanat toplamı 216x295 cm. ölçülerindeki Karaman İbrahim Bey İmaret'i'nin kapı kanatları dört panolu düzenlenmiştir. Bu nedenlerle, hakkında kesin bilgi sahibi olmadığımız kapı kanatlarını kataloğa dahil etmedik.

Kazım Karabekir (Gaferyat) Ulu Camii'nin büyük bir bölümü düz bırakılan son derece basit süsleme ve işçiliğe sahip karışık panolu kapı kanatları (Res.7) ile Yollarbaşı (İlistra) Ulu Camii kapı kanatları (Res.6) ve bugün kaybolduğunu öğrendiğimiz Kastamonu Terzi Köyü Adil Bey Türbesi'nin kapı kanatları (Res.8) her

devirde yapılabilecek özellikler göstermektedir.

Bugün Mevlana Müzesi'nde sergilenen ve Mevlana Dergahı'na ait olan kapı kanatları 1300 yılına tarihlendirilmiştir(9)(Res.9). Bu kapı kanatlarında görülen natüralist üsluptaki zengin bitkisel süslemelerin ahşap eserlerdeki aynı yıllara ait benzerlerini sadece Konya'da değil, Anadolu'da bile bulmak mümkün değildir. Bu tarz süslemeler Türkistan ve İran'daki Timur devri eserlerinde yaygın olmakla birlikte, Anadolu'da 14.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmış, fakat 15.yüzyılın ortasına kadar hiç bir eserde yüzeyle tek başına hakim olmamıştır. Daha sonraları, 15.yüzyılın sonlarında Edirne II.Bayezid Camii (M.1485-88) kapı kanatları gibi bazı örneklerin süslemelerinde (10) önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenlerle, Mevlana Dergahı'nın kapı kanatları, eğer Timur akınlarıyla Anadolu'ya gelen bir ustanın yaptığı istisna bir örnek değil ise, 15.yüzyılın ortalarından sonraki bir tarihe ait olmalıdır. Aynı şekilde, yine Selçuklu devrine maledilen Konya Sadreddin Konevi Mescidi'nin kapı kanatları da (11) geç tarihli bir eserdir.

Ankara Hacı Bayram Türbesi'nin Ankara Etnoğrafya Müzesi'ndeki, 15.yüzyıla tarihlendirilen kapı kanatları (12) gerek kakma tekniğindeki özellikleri gerekse bazı geometrik parçaların farklı malzemedeki (kemik) yapılmış olması ile 16.yüzyıl eseri olmalıdır.

Bursa Yeşil Camii'nin kapı kanatları da orijinal kabul edilmiş ve türbenin kapı kanatlarını yapan ustanın eseri olabileceği ileri sürülmüştür (13). Ancak, caminin 1880 yılında çekilmiş olan fotoğrafında (14) görülen kanatlar ile şimdiki kanatların farklı olması, Yeşil Camii gibi bir esere yakışmayan mevcut kanatların 1880 yılından sonraki bir tarihte yapıldığını gösterir.

Bursa Muradiye Camii kapısındaki kanatların orijinalde üç panolu yapıldıkları, sonradan serin ve başlıklar geçirilip alta ve üste birer pano daha ilave edilerek büyütüldükleri anlaşılmaktadır. Bu kanatların, orijinal ölçüleriyle buldukları kapıya ait olmaları mümkün değildir. Muhtemelen pencere kanatlarından çevrilmiş olmalıdır.

Bu eserden başka, Niğde Alaaddin Camii'nin restorasyonu sırasında bulunan ve serin, başlık ve kayıtları kalabilen ahşap kapı katanları da (15) kataloğa dahil edilmemiş; ayrıca, geometrik kompozisyonları dışında, gerek şema gerekse süsleme türü ve teknik yönünden önemli farklılıkları bulunmayan Edirne Üç Şerefeli Camii kapı kanatlarından karakteristik iki örnek seçilmiş, daha önce yayınlanan avlu kapılarına ait kanatlara yer verilmemiştir (17).

B- İLGİLİ YAYINLAR ÜZERİNE :

Anadolu Ahşap Sanatı hakkında, genel kapsamlı kitaplar içinde küçük bir bölümü oluşturan bazı bilgiler verilmiş ya da yapılar ele alınırken çok kısa olarak ahşap eserlerine de değinilmiş; çok genel başlıkların altında her kesime hitap etmeyi amaçlayan, yüzeysel bilgilerin yer aldığı makaleler yayınlanmış; ayrıca, bir/birkaç eseri tanıtan ve değerlendiren, eserlerin kitabelerini ele alan makaleler ile konuya ustalar açısından yaklaşan çalışmalar yapılmıştır.

Bunların içinde doğrudan konumuzla ilgili yayınlar azdır.

Belli bir devrin ahşap işçiliğini değerlendirmeye yönelik bir çalışma olan B.Ögel'in makalesi(18), her ne kadar terminolojik ve metodolojik açıdan anlaşılması güç olsa ve sınırlı sayıdaki örneklere dayansa da, gerek konuya yaklaşımı gerekse ortaya koyduğu bazı sonuçlar bakımından ilk önemli yayınlardan biridir.

Ahşap kapı kanatlarıyla ilgili olarak; bir eseri tanıtan İ.Bilgin'in makalesi (19), eserlerin şema gelişimi ile süslemelerinin yeri ve düzeni bakımından da tarihlenebileceğini göstermesi yönünden; Y.Önge'nin makalesi (20) parçalanmış bir eserin restitüsyonunu sunması bakımından; bir ustanın iki eserini tanıtan Z.K. Bilici'nin makalesi (21) usta ünvanlarını da tartışmasıyla konu açısından önemli çalışmalardır.

F.Sarre'nin Selçuklu Sanatıyla ilgili erken tarihli çalışması (22), bazı ahşap eserlerin o zamanki durumları hakkında fikir edinmemizi sağlaması bakımından konuya ışık tutmaktadır.

E.Kühnel'in İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki ahşap eserleri de tanıttığı kitabı (23), bugün için elde edilmesi güç olan müze kayıtlarını vermesiyle önem kazanmaktadır.

İ.H.Konyalı'nın şehir monografileri ile (24), E.H.Ayverdi'nin Osmanlı Mimarisi ile ilgili (25) çalışmalarında, yapılar tanıtırken kapı kanatlarının kitabelerine ve genellikle fotoğraflarına yer verilmiştir.

Erken Osmanlı devri ahşap eserleri için Y.Demiriz'in kitabı

(26) en derli-toplu yayındır. Yine Y.Demiriz'in 14.yüzyıl ahşap eserlerini kısaca tanıttığı çalışması müracaat edilebilir niteliktedir (27).

S.Mülayim'in belli bir devrin eserlerindeki geometrik süslemeleri incelediği kitabı (28), ahşap kapı kanatlarını da ele almasıyla dikkate değer bir çalışmadır.

Ayrıca, M.Ağaoğlu (29), Z.Oral (30) ve Y.Önge'nin (31) kapı kanatlarını tanıtıcı nitelikteki makaleleri burada zikredilebilir.

G.Öney'in makalesi (32), Selçuklu ve Beylikler devri ahşap eserlerindeki teknikler hakkında bu güne kadar yapılan en önemli çalışmadır. Bu açıdan her zaman yol gösterici olmuştur. Yine G.Öney'in, tekniklerle birlikte Selçuklu Ahşap Sanatı hakkında genel bilgiler içeren çalışması (33) önemini korumaktadır.

Bunlardan başka, ele aldığımız devre girmemekle birlikte, 16. yüzyılın bir kısmına ait kapı ve pencere kanatlarının genel bir karakterini ortaya koyması bakımından, daha önce yaptığımız bir çalışma burada belirtilebilir (34).

C- ÇALIŞMA DÜZENİ :

Ahşap Sanatı'nın önemli bir grubunu oluşturan kapı kanatlarının 15.yüzyılın ortasına kadar görülen örneklerini ele alan bu çalışmada, eserler detaylı bir şekilde incelenmeye çaba harcanmıştır.

Geniş bir yayın taraması ile başlanan çalışmaya müzelerle temasa geçilerek devam edilmiş ve araştırmaların sonucunda 55 kapı kanadı tespit edilmiş ve sonuçta bu kapı kanatlarının büyük bir bölümünün iç Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmüştür. Eserlerin 3'ü dışında hepsi tek tek yerinde incelenmiştir. Divriği Şifahanesi'ndeki Türbe'nin bugün nerede olduğunu bilmediğimiz kapı kanadı ile Konya Beyhekim Mescidi'nin Almanya'da bulunan 2 ve 3 No'lu kapı kanatlarının resimleri yayınlardan sağlanmıştır.

Çalışmamızda, diğer alanlarda da sık karşılaşılan, bazı terminolojik problemler olmuştur. Özellikle kapı kanatlarının yapım teknikleri konusunda açık bilgiler bulmak güçtür. Bu nedenle, çalışmamızdaki terminoloji, gerek sözlük, ansiklopedi ve diğer yayınlardan edinilen bilgiler gerek Türk Standartları Enstitüsü'nün kabul ettiği terminolojik kavramlar ve gerekse çeşitli bölgelerde görüştüğümüz ustaların kullandıkları terimler bir araya toplanarak, bunlardan çıkan sonuç doğrultusunda oluşturulmuştur.

Kapı kanatlarının çoğunun sonradan boyanması ve uzman olmayan bir kişi tarafından dokusuna bakılarak cins tayininin güç olması sebepleriyle ahşabın cinsi konusuna girilmemiş, yayınlara geçenlerin belirtilmesiyle yetinilmiştir.

Kanatlardaki metal elemanların sonraki zamanlarda değiştirilmesi ya da ilave edilmesi mümkündür. Bu nedenle, sözü edilen mevcut elemanların ilk tasarımdaki rolleri hakkında şüpheli davranmak gerekmektedir. Çünkü, 13.yüzyıla ait bir kapı kanadında görülen kabaralı çivi ya da metal kuşakların aynısı 15.yüzyıla ait kapı kanatlarında da bulunabilmektedir. Hatta aynı eser üzerinde

bile farklı özellikler taşıyan ve yeni yapılmış bir kapı kanadı için gereğinden fazla olan metal kuşaklar yer alabilmektedir. Kilit sistemlerinin ise çoğunun değiştirildiği eserlerin üzerindeki izlerden anlaşılmaktadır. Bu yüzden, Maden Sanatı açısından ayrıca incelenmesi gereken metal elemanların sanat değerleri konusunda yoruma gidilmemiştir.

Müzelerde yer alan, Karaman Figürlü, Ankara Aslanlı, Ankara Tavuslu, Niğde Anonim ve Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne ait olduğu söylenen kapı kanatlarının geliş yerleri hakkında, yetersiz ve şüpheli bilgiler bulunmaktadır. Bu nedenle, anılan eserlerler ya buldukları yer ve yapılara ya da süslemelerindeki özelliklere göre adlandırılmaktadır.

İlk kez yapılan böyle bir çalışmada, konunun daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla, yeri geldikçe, bilinçli olarak bazı bilgilerin tekrar edilmesinden kaçınılmamıştır.

Bu çerçevede ele alınan çalışma aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

Çalışma hakkında genel bilgiler ile bir ahşap ustasının anlattıklarını içeren ve I.Bölüm'ü oluşturan "GİRİŞ"ten sonra, "AHŞAP SÜSLEME TEKNİKLERİ" başlığı altındaki II.Bölüm'de teknikler üzerinde durulmuştur. Burada ahşap eserlerin tümünde görülen tekniklerin tanımı yapılmış, örneklere dayanarak tespit edilebilen kronolojik gelişmeler verilmiş ve şimdiye kadar üzerinde durulmayan bazı yeni teknikler ilave edilmiştir.

III.Bölüm'ü "ANADOLU DIŞINDA, İSLAM DEVRİ AHŞAP KAPI KANATLARI HAKKINDA NOTLAR (15.Yüzyılın Ortasına Kadar)" oluşturur. Anadolu Türk Sanatı'nda olduğu gibi, genelde İslam Ahşap Sanatı üzerine yapılan çalışmaların da yetersiz kaldığı dikkati çekmektedir. Doğuda Hindistan ve Çin, batıda ise İspanya'ya kadar geniş bir coğrafi alanda, farklı bölge ve devirlere ait sayısız mimari eser bulunmasına karşılık, bu eserlerdeki ahşap işçiliği konusunda

bildiklerimiz azdır. Bilinenlerin büyük bir bölümü Kuzey Afrika örnekleridir. Ancak, yayınların ahşap eserler hakkında genel bilgiler vermesi, buna karşılık doğrudan kapı kanatlarına yönelik çalışmaların bulunmaması, örneklere ulaşılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle III. Bölüm, resmine ulaşabildiğimiz örneklere dayanılarak hazırlanmıştır.

IV. Bölüm "KATALOG" olarak düzenlenmiş ve burada 55 örnek kronolojik olarak sıralanmıştır. Katalogda her eser için tek tip bir sistem takip edilmiş; resimlerin çekiliş zamanını da belgelemesi açısından "inceleme Tarihi" verilmiş, bir binanın birden fazla kapısı olabileceği için "Yapıdaki Yeri" ve başka yere taşınabildiği için de "Bugünkü Yeri" belirtilmiş; ayrıca, "Ustası", "Tarihi", "Yapım Tekniği", "Süsleme Tekniği", "Şeması", "Ölçüleri", "Durumu" gibi maddelerle eserlerin çok kısa bir künyesi çıkartılmıştır. Ölçüler bahsinde çift kanatlı kapıların toplam ölçüsü verilmiş; müzede çerçeve içine alınanlar ile orijinal yerindeki bazı örneklerin kalınlık ölçüleri alınamamıştır. Daha sonra, kanatlar ayrıntılı olarak her yönüyle tanıtılmış, mümkün merteye desen çizimleri yapılarak adeta bir desen kataloğu çıkartmak için uğraşmıştır. Kapı kanatlarındaki usta, tarih ve banî gibi kitabeler orijinal metinleriyle; ayet, hadis vd.'leri sadece Türkçe anlamlarıyla yazılmıştır. Üzerinde tarih taşımayan eserler gösterdiği özelliklere göre, benzerleriyle karşılaştırılarak tarihlendirilmiştir.

V. Bölüm'de "AHŞAP KAPI KANATLARININ DEĞERLENDİRMESİ" 5 ana başlık altında yapılmıştır. "TEKNİK" başlığında hem "Yapım Teknikleri" hem de "Süsleme Teknikleri" kendi alt gruplarıyla ayrı ayrı incelenmiştir. "ŞEMA", kanatlarda görülen çeşitlerine göre gruplandırılmış; "SÜSLEME" ise "Süslemenin Yeri ve Düzeni" ile "Kabaralar"dan sonra türlere göre sınıflandırılmıştır. Değerlendirmenin buraya kadar olan kısmında, başlı başına ayrı bir çalışma konusu teşkil edecek şekilde, zengin örnekleriyle karşımıza çıkan motifler üzerinde çok durulmamış; diğer konular ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bunlar yapılırken, mümkün olduğu kadar kronolojik ve

merkez/bölge ayırımları tespit edilmeye özen gösterilmiş; fakat, eserlerin çoğu iç Anadolu Bölgesi'nde toplandığı için, genellikle kronolojik gelişmenin verilmesi tercih edilmiştir. "USTALAR, MERKEZLER" başlığında, cevabını bulmak şimdilik mümkün olmayan bazı sorular sorulmuş; konu ile ilgili bazı yorumlar yapılmıştır. Son başlığı teşkil eden "KİTABELER HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER"de, bugüne kadar dikkati çekmeyen ve ilk kez tarafımızdan ortaya konulan bir uygulamadan bahsedilmiştir. Kısaca bir ön rapor niteliğinde sunulan bu bilginin ahşap eserlerdeki kitabelerden hareketle yapılan tarihlendirme konusuna yeni bir bakış açısı getireceğini düşünüyoruz.

Katalog dışındaki bölümlerin notları bir kolaylık sağlaması düşünülerek ilgili bölümlerin sonuna yerleştirilmiş, katalogda ise her örneğin hemen arkasında verilmiştir.

"SONUÇ" bölümünde çalışmanın ortaya koyduğu bilgiler genel hatlarıyla özetlenmiştir.

D- BİR AHŞAP USTASININ ANLATTIKLARI :

Günümüzde geleneksel yöntemlerle çalışan ahşap ustalarını tanıtmıyor olmamız, ahşap eserlerin vaktiyle nasıl meydana geldikleri ve uzun yıllar çeşitli dış etkilere karşı nasıl dayandıkları sorularını, elde belgeler de bulunmadığı için, cevapsız bırakmaktadır. Bu açıdan, Ahşap Sanatı'nı geleneksel olarak aileden öğrenen ve kendisini Sayın İlhami Bilgin aracılığı ile Manisa'da bulup konuştuğumuz Buhara'lı Mustafa Baytal'ın, özellikle ağacın kesilmesinden işleninceye kadar, ki geçirdiği aşamalar hakkında verdiği bilgiler dikkate değerdir.

Tarafımızdan hiç biri yoruma gidilmeden, sadece ustanın anlattıklarını nakletmekle yetiniyoruz.

Usta 1323 Buhara doğumlu. Kendisi Özbek. 1922 yılında ailesi ile birlikte Türkiye'ye gelmiş. Dedesi Sedefkar-Mimar Abdülmüttalip.

Mustafa Usta, mesleği ilk olarak dedesinin yanında öğrendikten sonra Hamit adlı bir ustanın yanında devam etmiş. Mevlana Külliyesi'nin son yıllarda yapılan restorasyonunda çalışmış. Ayrıca, Türkiye'nin pek çok yerinde de çalışan usta 1942 yılında Hindistan'a giderek, orada bir minber yapmış.

Kendisinin, bir yapının bütün inşa ve süsleme aşamalarını bildiğini; kişinin mimar olabilmesi için ağaç işçiliğini iyi bilmesi gerektiğini ifade ediyor ve süslemelerdeki motif ve kompozisyonları kendisinin hazırladığını belirtiyor. Ancak, deseni başkasına hazırlatan ustaların da bulunduğunu söylüyor.

Eserlerinde, ustasının da adını kullanarak "Mustafa Hamit" diye imza atıyor. Saygısızlık etmemek için, ustadan icazet alınca ya kadar imza atılmazmış. Bu izin verilinceye kadar ya hiç imza atılmıyor ya da sadece ustasının imzası atılıyormuş.

Usta, ağacın geçirdiği safhaları şöyle anlatıyor:

"Her ağacın ayrı özelliği vardır. Ahşap işlerinde sert ağaç kullanılır. Abanoz, ceviz, kayısı, meşe, armut gibi. Çünkü, yumuşak ağaç lifli olduğundan kaliteli işçilik yapılamaz. İşlenecek ağaç 50 yaşından aşağı olmamalıdır. Daha önce kesilirse, eser,

uzun süreli dayanmaz.

Ağaç kesilip dalları temizlendikten sonra, aynı yerdeki bir ızgara üzerinde bir ay bekletilir. Kabuğu soyulup parçalara ayrılır. Ağacın su doygunluğunu sağlamak ve kendi suyunu aldirmek için şelalenin altına konulur. Burada sürekli hareket halinde olması gerekir; durgun suya konulmaz. Bu işlem bir yıl devam eder. Sonra, tabanı seyrek topraklı, güneş görmeyen bir yerde ızgaraya alınır. Burada, ağacın hemen kurummasını önlemek için, toprak her sabah sulanarak belli bir nem sağlanır. Bu işlem bir yıl sürer. Daha sonra kalas haline getirilir ve çürümüş hayvan gübresi içine (tercihen koyun gübresi) kat kat döşenir ve gömülür. Bu yapılırken kalasların birbiriyle temas etmemesi önemlidir. Gübrede kalma süresi iki yıldır. Gübre hem renk verir hem de ahşabı pişirir. Yukarıda anlatılan işleme "Fırınılama" denir. Ağaç bu şekilde işlenmeye hazır hale gelir, fakat iyice sertleşir. İşleme sırasında, oymaların kolay yapılabilmesi için yüzeye fırça ile bolca badem yağı sürülür. Bu, yüzeyi yumuşatır.

Oyma işlemi bitince, ahşabın sertleşmesi ve uzun süreli dayanabilmesi için, 1 kg. badem yağı, 1 kg. ardıç katranı, 1 kg. çam nefti, 1 kg. zeytin yağı karıştırılıp esere üç kez sürülür. Bu karışım, eseri hem besler ve hemde renk verir. Ayrıca, yüzeyde bir tabaka oluşturmadığı ve ahşabın nefes almasını sağladığı için de kurtlanma olmaz. Badem yağında siyanür; zeytin yağı, katran ve çam neftinde asit vardır. Bunlarla işlem gören ahşap kurtlanmaz. Şimdi kullanılan vernik ve yağlıboya yüzeyde bir tabaka teşkil ettiğinden, ahşabın işten kurtlanmasına sebep olur."

Usta bunları anlattıktan sonra, meşe ağacının sert ve zor oyulduğunu ifade etmek için ekliyor: "Necar bütün ağaçlara hakkını helal etmiş; fakat, meşe'ye helal etmemiş".

NOTLAR :

- (1) Bu konuda bkz. S.Eyice, Karadağ (Binbirikilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, İstanbul, 1971,s.123-130.

- (2) G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.135.
- (3) C.Kerametli, "Osmanlı Devri Ağaç işleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar", Türk Etnografya Dergisi, Sayı:IV, Ankara, 1962, s.6'da, 12.yüzyıla ait pencere kanadı olarak değerlendirilmiştir.
- (4) B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.204-205; İ.Bilgin, "Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.413.
- (5) Y.Önge, "Konya'da Yeni Bulunan İlginç Bir Kapı Kanadı", XI. Sanat Tarihi Araştırmaları Haberleşme Semineri, İstanbul, 3-7 Haziran 1991, Seminere Sunulan Bildiri.
- (6) F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, s.34.
- (7) C.E.Arseven, Les Arts Decoratifs Turcs, İstanbul, 1950, s.90-Res.266; M.Önder, Mevlana Şehri Konya, Konya, 1962, s.113, 344; İ.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964, s.336.
- (8) Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980, s.425-436.
- (9) F.Sarre, a.g.e., s.37; B.Ögel, a.g.m., s.218-219.
- (10) R.Tunçay, "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki ikinci Bayezid Caminin Tahta Oyma Süslemeleri", Edirne, Ankara, 1965, s.255-256.
- (11) F.Sarre, a.g.e., s.36-37.
- (12) G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.145.
- (13) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.25, 377, Res.322-325.
- (14) E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, Res.136.
- (15) Y.Önge, "Selçuklu Ahşap işçiliğinin Yeni Bulunan Bir Örneği: Niğde Alaaddin Camii'nin Kapı Kanatları", Önasya, Cilt:5, Sayı:58, İstanbul, 1970.

Caminin restorasyonu tamamlandığında müzeye nakledileceği belirtilen kanatların, Niğde'de yaptığımız araştırmalar sonucu bulamadık. Ancak, çalışmamız tamamlanma aşamasına geldiğinde bazı parçaların Ak Medrese'de olduğunu öğrendik.

Fakat, bu bilginin doğruluğunu tespit etmek imkanımız olmadı.

- (16) Edirne Uç Şerefeli Camii harim kuzey cephesinin batı ucundaki kapının kakma tekniği ile işlenen kanatları (E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.445, Res.763) bugün mevcut değildir (Bu konuda Örnek No:55'e bkz.). Bu nedenle kataloğa dahil edilmemiştir.
- (17) Y.Demiriz, a.g.e., s.539-540, Res.569-571.
- (18) B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği".
- (19) İ.Bilgin, a.g.m.
- (20) Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları".
- (21) Z.K.Bilici, "Kastamonu ve Kasabaköy'deki iki Eseriyle Nakkaş Abdullah bin Mahmud ve Sanat Tarihimizdeki Yeri", Vakıflar Dergisi, XX, Ankara, 1988, s.85-94.
- (22) F.Sarre, a.g.e.
- (23) E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler:Çinil Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Neşreden: M.A.Ogan), Berlin, 1938.
- (24) İ.H.Konyalı, Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, İstanbul, 1945; İ.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964; İ.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul, 1967.
- (25) E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri.
- (26) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme.
- (27) Y.Demiriz, "XIV.Yüzyılda Ağaç İşleri", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl), (Hazırlayan:O.Aslanapa), 1977, s.61-71.
- (28) S.Mülayım, Geometrik Süslemeler.
- (29) M.Ağaoğlu, "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period", Parnassus, Vol.10, Number 1, New York, 1938, s.24-25.
- (30) Z.Oral, "Tarihi Eserlerimizi Bezeyenlerden:Nakkaş Abdullah", Yıllık Araştırmalar Dergisi, II(1957), Ankara, 1958, s.153-158.
- (31) Y.Önge, "Selçuk Ahşap İşçiliğinin Yerini Bulunan Bir Örneği:..."

- (32) G.Öney, "Ahşap Teknikleri".
- (33) G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1978.
- (34) R.Bozer, "Sinan Eserlerinde Ahşap işçiliği", VI.Vakıf Haftası, İstanbul, 1989, s.327-346.

II- AHŞAP SÜSLEME TEKNİKLERİ :

Bugüne kadar ahşap süsleme teknikleri hakkında çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlardan pek çoğu, Türk ahşap sanatının belli bir dönemini ya da tümünü kapsayan başlıklar altındaki genel bilgilerin içinde yer almış ve teknikler oyma, şebekeli oyma, kündekari ve kakma olmak üzere dörde ayrılmıştır (1). Yeterince araştırılmadığı için, ahşap eserlerde uygulanan tekniklere göre yetersiz kalan bu sınıflandırmalarda, kündekari tekniği genellikle Osmanlı devri içinde değerlendirilmiş; üstelik bu tekniğin Selçuklular zamanında görülmediği ve ancak Osmanlı devrinde kullanılıp geliştirildiği şeklinde yanlış bilgiler de verilmiştir (2).

C.E.Arseven, teknikleri daha ayrıntılı incelemiş ve oyma, kesme, kakma, tarsı, kündekari ve sedefkari olmak üzere altı grupta toplamış(3); ayrıca, "muşebbek" tekniğinden de söz ederek Araplar tarafından kullanıldığını ifade etmiştir (4).

Şüphesiz, hem doğrudan ahşap süsleme tekniklerine yönelik olması hem de bu teknikleri ayrıntılı bir şekilde sınıflandırması bakımından G.Öney'in "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri" adlı makalesi en önemli çalışmadır (5). G.Öney bu makalesinde, teknikleri kündekari, rölyef (kabartma), kafes, ahşap üzerine kakma ve ahşap üzerine boyama teknikleri olmak üzere beş ana grupta ele almış; kündekari, oyma ve kafes tekniklerini de bazı alt gruplara ayırmıştır (6).

Genel bir kabul görmüş olan, G.Öney'in bu sınıflandırmasına büyük ölçüde biz de katılıyoruz. Ancak, hem yaptığımız araştırmaların sonucunda hem de daha önceden çeşitli yayınlarda verilen bilgilerin ışığında, bu sınıflandırmadaki bazı alt grupların yeniden gözden geçirilmesi ve yeni tekniklerin ilave edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Sonuç olarak, çalışmamızda, Ahşap Süsleme Teknikleri şu şekilde sınıflandırılmıştır :

KÜNDEKARİ TEKNİĞİ :

Eserlerdeki uygulanış şekillerine göre hakiki ve taklit kündekari olmak üzere iki gruba ayrılır.

Hakiki Kündekari :

Çatma olarak da adlandırılan bu teknik ayrı ayrı hazırlanan, kenarları oluklu (kınışlı) üçgen, yıldız ve poligonal küçük parçaların lambalı çıtalar yardımıyla, çivi ya da tutkal kullanmadan, birleştirilmesidir(7). Uygulamadaki zorunluluktan dolayı, daima geometrik kompozisyonların kullanıldığı bu teknikte, parçaların hem küçük hem de birbirlerinden ayrı ve bağımsız olması nem ve ısının etkisiyle zamanla meydana gelebilecek bozulmaları önlemektedir. Çok zor ve ustalık gerektiren bu teknikle, istenilen geometrik süslemeler elde edilirken, aynı zamanda süslenen yüzeyin kendisi de meydana getirilmektedir. Bu nedenle hakiki kündekari tekniği hem süsleme hem de bir kuruluş tekniği özelliği taşımaktadır. Ancak, büyük dabe ve yüklere karşı sağlamlığı arttırmak için, süslenen kısmın arka yüzünde, bir iskelet ya da özellikle kapı ve pencere kanatlarında olduğu gibi yekpare ahşap levhalar bulunur.

Anadolu Türk ahşap işçiliğinde minber, kürsü, dolap kapağı, kapı ve pencere kanatları gibi değişik uygulama alanları bulunan hakiki kündekari tekniğinin, menşei hakkında kesin bilgiler yoktur (8). İlk kez İslam Sanatında ortaya çıktığı (9) ve erken örnekleri 12.yüzyılda Mısır, Anadolu ve Halep'te görüldüğü için bu üç merkezde birbirine paralel olarak geliştiği, tahmin edilir (10).

Mısır'da Fatimiler devrinde uygulanmaya başlayan kündekari tekniği, Seyyide Nefise Türbesi (M.1138-45) ve Seyyide Rukiye Türbesi (M.1154-60) mihrapları (11), Kus'da Amr Camii minberi (M.1155), imam Şafi'nin sandukası (M.1211), Sultan Laçın'ın Tolunoğlu Camii için yaptırdığı minber (M.1296) gibi, 12.-13.yüzyıl örneklerinde belli bir gelişim gösterdikten sonra, 14.-15.yüzyıl Memluk devri eserlerinde çoğalarak doruğa ulaşır (12).

Kündekari tekniğinin Anadolu'da ortaya çıkışı, Mısır ile yaklaşık aynı tarihlere rastlamaktadır. Anadolu'daki ahşap minberlerin en eskisi olan (13) ve Anadolu'lu bir usta (Ahlat'lı Üstad Hacı Mengümberti) tarafından yapılan Konya Alaaddin Camii minberi (M.1155) bu tekniğin Selçuklu devrindeki ilk anıtsal örneğidir.

Daha sonra gerek Selçuklu ve Beylikler devri gerekse Osmanlı devri boyunca kesintisiz devam ederek çok sayıda eserde karşımıza çıkmaktadır (14).

Kahire'nin yanısıra önemli bir ahşap merkezi kabul edilen Halep'te, Nureddin Zengi'nin yaptırdığı mihrap (12.yüzyılın 3.çeyreği) kündekari tekniğinin Suriye'deki erken tarihli temsilcilerinden sayılmaktadır (15). Orijinal bir işçilik gösteren hakiki kündekari tekniği, ahşap eserlerde değişik biçimlerde taklit edilirken, benzer tarzda süslemeler, muhtemelen bu tekniğin etkisiyle taş (16), alçı, çini (17) ve maden (18) gibi çeşitli malzemelere de uygulanmıştır.

Taklit Kündekari :

Hakiki kündekari tekniğine göre daha kolay olan bu teknik yapılışına göre "çakma ve kabartmalı", "tamamen çakma ve yapıştırma" kündekari teknikleri olarak iki grupta incelenebilir (19).

Çakma ve Kabartmalı Kündekari :

Bu teknikte, istenilen geometrik kompozisyon yanyana eklenen yekpare ahşap levhaların üzerine çizilerek, üçgen, yıldız ve poligonal parçaların aralarında kalan kısımlar oyulur ve buralara geometrik örgüyü teşkil eden çitalar çakılır. Görünüş bakımından hakiki kündekari tekniğine çok benzeyen bu uygulamada, nem ve ısrının etkisiyle zamanla ahşap levhalarda meydana gelen ayrılma ve çatlamalar kompozisyonun bütünlüğünü bozmaktadır (20).

Hakiki kündekari tekniğiyle paralel gelişen bu teknik Anadolu'da genellikle minberler ve kapı kanatlarında görülür. Ankara Alaaddin Camii minberi (M.1197), Divriği Ulu Camii minberi (M.1240-41), Ankara Aslanhane Camii minberi (M.1289-90), Çorum Ulu Camii minberi (M.1306) ile Divriği Ulu Camii Doğu kapı (1228-41) ve Osmaniye Koca Mehmet Paşa Camii (1430-31) kapı kanatları bazı örneklerdir.

Tamamen Çakma ve Yapıştırma Kündekari :

Yanyana eklenen yekpare ahşap levhaların üzerine,

gerek ayrı ayrı hazırlanan üçgen, yıldız ve poligonal parçaların, gerekse bunların aralarındaki geometrik örgüyü teşkil eden çıtaların yapıştırılması ya da çakılmasıyla meydana getirilen bu teknik, yapılışındaki özelliğinden dolayı tarsi (marqueterie) tekniğiyle paralellik gösterir. Fakat, bu uygulamanın tespit edebildiğimiz iki örneğinde, Ankara Ahi Elvan Camii minberinde (M.1413)(21), ve Kastamonu Yakup Ağa Camii (1547) kapı kanatlarında (22) ayrı ayrı hazırlanan parçalarla meydana getirilen süsleme, görünüş bakımından tam anlamı ile hakiki künde kari tekniğine benzemektedir. Bu nedenle, hakiki künde kariyi taklit ettiği açıkça belli olan bu uygulamayı "Taklit Künde kari" grubu içinde değerlendirmek durumundayız. Sözü edilen tekniğin, yapıştırılan ya da çakılan parçalar dökülmediği taktirde anlaşılması güç olduğundan, zamanla bu şekilde yapılmış yeni eserlerin tespit edilmesi mümkündür.

OYMA TEKNİĞİ :

Ahşap süsleme teknikleri içinde en yaygın grubu oluşturan oyma tekniği, Selçuklu devrinden itibaren her dönemde kullanılmış olmakla birlikte, en zengin ve gösterişli eserleri genellikle 12.-15. yüzyıllarda karşımıza çıkar. Anadolu dışındaki İslam devri ahşap eserlerinde de çok kullanılan bu teknik minber, mihrap, sanduka, kürsü, rahle, dolap kapağı, kapı ve pencere kanatları gibi her türlü eserde yazı, figür, geometrik, bitkisel olmak üzere her çeşit süslemeye uygulanmıştır. Bu eserlerde, motiflerin aralarında kalan kısımlar kesilip çıkartılmış, süslemeler daima kabartma olarak verilmiştir. Oyma derinliği değişkendir. 1 mm.'den başlayarak 1,5-2 cm.'ye kadar ulaşabilmektedir. Kapı ve pencere kanatları gibi sürekli kullanılan ve tahribata açık olan eserlerde oyma derinliği genellikle 1 cm.'yi geçmez. Buna karşılık minberlerde, Siirt Ulu Camii minberinde olduğu gibi, derinliğin 1,5-2 cm.'yi bulduğu örnekler görülebilmektedir (23).

Oyma tekniğini, yapılan işlem bakımından aynı olsa da görünüş ve işleniş biçimlerinde gösterdiği farklılıkları dikkate alarak, başlıca beş gruba ayırmak mümkündür (24).

Düz Satırlı Oyma Tekniği :

Bu grupta, araları oyularak kabartılan süslemede, motiflerin satırları düz bir yüzey teşkil eder. Kenarları zemine dik olarak inen motifler aynı yüksekliktedir. Bir eserde, bütün süslemelerin bu teknikle işlendiği örnekler azdır. Genellikle diğer oyma çeşitleriyle birlikte kullanılır. Kataloğumuzdaki eserlerden başka (Tablo:2) Ankara Alaaddin Camii, Malatya Ulu Camii ve Ankara Ahi Elvan Camii minberleri ile Ankara Ahi Şerafeddin (ölümü 1350) ve Akşehir Şeyh Eyüp (ölümü 1358) sandukaları bu tekniğin diğer bazı örnekleridir.

Yuvarlak Satırlı Oyma Tekniği :

Oyma tekniğinin en yaygın grubu olan bu teknikte, motifler, engebeli ve genellikle yuvarlak satırlar meydana getirecek şekilde işlenmiştir (25). Hem oyma derinliğinin ortasına he de motiflere çeşitli biçimler vermeye imkan sağlayan bu tarz ile güçlü plastik etkilere sahip süslemeler elde edilmiştir.

Mısır'da, eğri kesim tekniğinin Tolunoğullarından sonra etkisini kaybetmesiyle, 11.yüzyıldan itibaren Fatimi devrinde önem kazanan yuvarlak satırlı oyma tekniği, bu devirde hem bitkisel hem de figürlü süslemelerde yaygın olarak kullanılmıştır. Doğu İslam dünyasında da en azından yine 11.yüzyıldan itibaren uygulandığı, Gazneli Mahmut Türbesi kapı kanatlarının ön yüzündeki ajur etkisi bırakacak şekilde derin oyulmuş süslemelerden anlaşılmaktadır. Türkistan ve İnan'daki Timur devri eserleri bu tekniğin çok başarılı örneklerini sunmaktadır.

Anadolu'da her devir ve bölgede çok çeşitli eserler karşımıza çıkmaktadır. Ancak, 15.yüzyılın sonlarından itibaren oyma derinliğinin azaldığı dikkati çeker. Çalışmamızdaki eserlerden (Tablo:2) başka, ahşap minberler, Damsaköy Taşkınpaşa Camii mihrabı, Birgi Ulu Camii pencere kanatları diğer bazı örneklerdir.

Oluklu Oyma Tekniği :

Bu teknikte de, yine kabartma olarak verilen süsleme-

lerde motiflerin satırları derin yivlerle oluklandırılır. Bu oluklar bazen ince bir yivden ibaret kalabilmektedir. Zengin ışık-gölge oyunlarına imkan veren bu teknik (26), genellikle bordürlerdeki bitkisel süslemelerde uygulanmıştır. Ancak, yazılarda, geometrik örgüyü teşkil eden şeritlerin sırtlarında ve bazı pano süslemelerinde de görülebilmektedir.

Anadolu dışında, bugün Tahran Milli Müzesi'ndeki M.1509 tarihli bir çift kapı kanadında (27) örneğini bulabildiğimiz oluklu oyma tekniği, Anadolu'da kataloğumuzdaki bazı örneklerden (Tablo:2) başka, Alaaddin Camii minberi, Ankara Kızılbey Camii minberi, Konya Alaaddin Camii minberi, Çorum Ulu Camii minberi gibi eserlerde uygulanmıştır.

Çift Katlı Oyma Tekniği :

iki ayrı süslemenin iki kat oluşturacak şekilde üst üste oyulmasıyla elde edilen bu tarzda, her iki kattaki bezeme aynı oyma tekniğiyle işlenebileceği gibi, farklı oyma teknikleriyle de yapılabilmektedir. Yazı ve bitkisel desenlerden oluşan ve iç içe işlenen bazı süslemeler aynı zemini paylaşmaktadır. Bunlar çift katlı oyma tekniğine dahil değildir.

Anadolu'da çoğunlukla, yazının bulunduğu pano ya da bordürlerde görülen bu teknik, Kayseri Ulu Camii kapı kanatlarının birinci panolarında olduğu gibi bazen bitkisel süslemelerde de karşımıza çıkar. Şüphesiz, iki katlı bitkisel kompozisyonlara uygulanan bu tekniğin en zengin örnekleri İran ve Türkistan'daki Timur devri kapı kanatlarında verilmiştir (28).

Eğri Kesim Tekniği :

Diğer oyma tekniklerinden farklı olarak, bu tarz uygulamada, zemin tamamen ortadan kalkar ve sadece bir çizgi olarak kalır. Motiflerin satırları zemine doğru hafif bir kavisle ve eğimli bir şekilde inerek zemin çizgisinde kesişir. Dolayısıyla zemin ile motifler bütünleşir ve zeminin de desene katılımıyla kıvrımların aralarında kalan motifler soyut bir karakter kazanır.

Orta Asya kaynaklı eğri kesim tekniğinin Türkler aracılığıyla Samarra'ya getirilerek burada orijinal bir üslup ortaya koyduğu ve oradan da diğer islam ülkelerine yayıldığı bilinir. Mısır'da Tolunoğulları'na ait ahşap eserlerde orijinal Samarra üslubunu yansıtan örneklerden sonra gerek Mısır'da, gerekse Suriye, Irak, İran, Afganistan gibi çeşitli bölgelerde "post-Samarra" üslubunda eserler verilmiştir (29). Aynı üsluba Anadolu'daki erken devre ait çeşitli örneklerde de rastlanır. Malatya Ulu, Kayseri Lala Paşa, Harput Sare Hatun Camilerinin minberleri (30) ve Konya II.Kılıçaslan Türbesi'nin kapı kanatları bu tekniğin Anadolu ahşap sanatındaki temsilcileridir.

KAZIMA TEKNIĞİ :

Diğer tekniklere göre ikinci planda kalan bu teknik; ince uçlu bir ahşap kalemi ile, herhangi bir parça kaldırmadan, yüzeyin gizilmesinden ibarettir. Panoları ya da küçük geometrik bölmeleri kuşatan ince şeritlerde karşılaştığımız bu teknikle genellikle basit geometrik biçimler işlenmiştir. Kataloğumuzdaki bazı kapı kanatlarından başka (Tablo:2) Ankara Alaaddin Camii minberinde de görülmektedir.

KAKMA TEKNIĞİ :

Ahşabın yüzeyine istenen biçimlerde yuvalar açılarak, buralara başka bir malzemenin yerleştirilmesiyle oluşan bu teknikte sedef, fildişi, kemik vb. yabancı maddelerin yanısıra farklı cins ve renkteki ahşap da kullanılmıştır (31). Zeminden renk farkıyla ayrılan bu kakmalarda zengin görünümlü süslemeler elde edilmiştir.

Mısır'da 13.yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan ve çoğalarak 14.-15.yüzyıllarda çok kaliteli örnekleri görülen kakma tekniği (32) Anadolu'da 13.yüzyılın sonlarında ortaya çıkar (33). İlk örneğini Beyşehir Eşrefoğlu Camii(1296-99) minberinin yan aynalıklarında, yıldızların çevresindeki dörtgenlerde (baklava) tespit edebildiğimiz ve farklı cins ahşapla yapılmış olan bu teknik, 14.

yüzyılın ilk yarısında Çorum Beyler Camii (34) ve Damsaköy Taşkınpaşa Camii minberlerinin kapı kemer köşeliklerinde farklı malzemeye yapılmıştır. Kakma tekniğinin önemli ve erken örneklerinden biri de Niğde Sungur Bey Camii'nin (M.1335) kapı kanatları ve minberidir. 14.yüzyıl boyunca az sayıdaki örnekte görülen ve sınırlı sahalarda karşımıza çıkan kakma tekniği, Manisa Ulu Camii minberinin (M.1376) kapı kanatlarında ve Bursa Ulu Camii minberinin (M.1399)(35) yan aynalıklarında, belki de ustanın güneyli (Antep'li) olmasından dolayı biraz daha gelişmiş olarak karşımıza çıkar. 15.yüzyılın ilk yarısına ait bazı kapı kanatlarında (Tablo:2) yine çok sınırlı alanlara uygulanan bu teknik Edirne Üç Şerefeli Camii'nin kataloğumuzdaki 1 No'lu kapı kanatlarında ahşap kakmayla geniş bir yüzeye yayılır. 15.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşarak 16.yüzyılda çoğalır ve giderek bütün yüzey sedef, fildişi, kemik vb. malzemeye kaplanır (36).

Muhtemelen Mısır'la aynı zamanda uygulanmaya başlayan Anadolu'daki kakma tekniği Mısır'a göre daha geç bir gelişme göstermiştir.

TARSI (MARQUETERIE) TEKNİĞİ :

Ahşap üzerine fildişi, kemik, sedef vb. parçaların yapıştırılmasıyla meydana getirilen ve bir nevi mozayık şeklinde olan tarsi tekniği kakma tekniğine benzemekle birlikte yapılışı bakımından farklılık gösterir (37). Kakma tekniğinde kakılacak olan malzeme ahşabın yüzeyinde açılan yuvalara yerleştirilir. Tarsi tekniğinde ise parçalar yanyana getirilerek yuva açılmadan, yapıştırılır (Res.10).

Kakma tekniğine paralel olarak gelişen bu tekniğin Anadolu'daki ilk örnekleri Niğde Sungur Bey Camii minberi ve Manisa Ulu Camii minberinin kapı kanatlarıdır (38). En bol ve zengin örnekleri 16.yüzyıl ve sonrasında görülür.

KAFES TEKNİĞİ :

Bir tarafından öbür tarafı görünecek şekilde, şebekeli

olarak yapılan işçiliktir. Kafes tekniğini, meydana getiriliş şekline göre üç gruba ayırabiliriz.

Çıtalarla Yapılan Kafes Tekniği :

Yapılacak geometrik örneğe göre hazırlanan küçük ve ince çıtaların çakılması suretiyle meydana getirilir. Minberlerin taç kısımları ve korkulukları ile (39) iç mekan bölmelerinde çeşitli örnekleri görülen bu teknik her devir ve bölgede yapılabilecek sade ve basit bir işçiliğe sahiptir.

Kafes Oyma (Ajur) Tekniği :

Yekpare ahşap levhalardan, bir kafes meydana gelecek şekilde, süslemenin arasındaki parçaların oyulup çıkartılmasıdır. Bu teknikte hem Ankara Alaaddin Camii, Çorum Ulu Camii ve Aksaray Ulu Camii minberlerinin korkuluklarında olduğu gibi geometrik, hem de Ankara'da Alaaddin Camii, Aslanhane Camii ve Ahi Elvan Camii minber korkuluklarının iki ucundaki üçgen sahalar ile Selçuklu rahlesinde ve Divriği Ulu Camii şah mahfeli korkuluklarında olduğu gibi bitkisel kompozisyonlar görülebilmektedir.

Maşrabiye (Muşarabiye) Tarzında Yapılan Kafes Tekniği:

Müşebbek (40) ya da muşabak (41) da denilen bu tarz küresel formda veya makaraya benzeyen çeşitli tiplerdeki tornadan çekilmiş küçük ahşap parçaların, yapılacak desene göre, birbirlerine geçirilmesiyle meydana getirilen kafes işidir. Bazen bu parçaların birleştirilmesinde kısa veya uzun olan, çeşitli şekillerdeki çubuklar da kullanılmaktadır.

Mısır'da, ahşap şebekeli panoların genel bir adı da olan maşrabiye, aynı zamanda sözünü ettiğimiz işçilik türünü ifade etmektedir (42). Mısır'da ilk önemli eserleri 13.yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan bu teknik, minber korkulukları, iç mekan bölmeleri, cumbalar gibi çeşitli yerlerde geç dönemlere kadar çok çeşitli ve zengin örnekleriyle devam etmiş, geometrik örgülerin yanısıra bazıları yazı, bazıları da kakma ve oymalarla süslenmiştir (43)

(Res.11-12).

Maşrabiye tekniği, Anadolu'da Ankara'daki I.Keyhüsrev'e ait tahtda (12.yüzyıl sonu-13.yüzyıl başı), Konya Mevlana (ölümü 1273) Sandukası'nın saçaklarında (44), Hasankeyf Ulu Camii minberinin (M.1396) bugün izi bile kalmayan korkuluklarında kullanılmıştır. Ayrıca, Divriği Ulu Camii minberinin kafes oyma ile yapılan korkuluklarında, bu tekniğin taklit edildiği dikkati çeker. Geç dönem rahle ve paravanlarında maşrabiye tekniğine daha sık rastlanmaktadır.

AJUR YAPIŞTIRMA TEKNİĞİ :

Değişik bir uygulama şekli olan bu teknikte, yekpare bir ahşap levhadan ajur (kafes oyma) tekniğinde oyularak elde edilen süsleme, düz bir levhaya yapıştırılmaktadır. İlk bakışta oyma tekniği gibi görülen ve ancak süslemede bazı dökülmeler olursa farke-dilebilen bu teknik, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Divriği Ulu Camii'nin batı kapı kanadı (M.1228-29) ve Kastamonu Yakup Ağa Camii'nin (M.1547) kapı kanatları olmak üzere iki eserde görülmektedir. Ancak, örnek sayısının artması mümkündür. Ajur yapıştırma olarak adlandırdığımız bu teknik, eserlerin yeni bir bakış açısı ile incelenmesini de gerekli kılmaktadır.

AHŞAP ÜZERİNE BOYAMA TEKNİĞİ :

Konya Mevlana Müzesi'ndeki 1279 tarihli rahleden başka, Selçuklu ve Beylikler devri ahşap camilerinde genellikle mimari süsleme olarak karşımıza çıkan bu teknik 16-18.yüzyıllarda Ankara camilerindeki bazı minberlerde de uygulanmıştır (45).

N O T L A R :

- (1) Bkz.C.Kerametli, "Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar", Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı:IV (1961), Ankara, 1962, s.10-11; E.Yücel, "Türk Mimarisinde Ağaç İşleri", Arkitekt, 37/329,. 1968, s.21-26;

E.Yücel, "Selçuklu Ağaç işçiliği", Sanat Dünyamız, Yıl:2, Sayı:4(Mayıs 1975), İstanbul, 1975, s.3-11; E.Yücel, "Osmanlı Ağaç işçiliği", Kültür ve Sanat, Sayı:5(Ocak 1977), İstanbul, 1977, s.58-71.

(2) Not 1'deki yayınlar.

(3) C.E.Arseven, Les Arts Decoratifs Turcs, İstanbul, 1972, s.193-208.

(4) C.E.Arseven, a.g.e., s.193.

(5) Bkz.G.Öney, "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", Sanat Tarihi Yıllığı, III, (1969-1970), İstanbul, 1970, s.135-149. Bu sınıflandırma, G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1978, s.110-123'de de yer alır. Ancak, burada farklı olarak "ajur tekniği"nden söz edilir (s.121).

(6) Kündekari Tekniği : 1. Hakiki Kündekari, 2. Taklit Kündekari (a. Çakma ve Rölyefli Kündekari, b. Tamamen Çakma ve Yapıştırma Kündekari, c. Tamamen Rölyefli Kündekari).

Rölyef (Kabartma) Tekniği : 1. Düz Satırlı Derin Oyma, 2. Yuvarlak Satırlı Derin Oyma, 3. Çift Katlı Rölyef, 4. Eğri Kesim.

Kafes Tekniği : 1. Sade Kafes işçiliği, 2. Arası Dolgulu Kafes işçiliği.

(7) C.E.Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C.III, İstanbul, 1950, s.1193-1195.

(8) E.Kühnel, "Der Memlukische Kassettenstil", Kunst Der Orients, I, Wiesbaden, 1950, s.57.

(9) E.Kühnel, a.g.m., s.57.

(10) G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.135.

(11) Bu mihraplar hakkında bkz. P.Ravaisse, "Sur Trois Mihrabs en Bois Sculpte", Memories L'Institut Egyptien, II, Caire, 1889, s.637-667.

Ayrıca bkz., Ö.Bakırer, "Ürgüp'ün Damsa Köyü'ndeki Taşkın Paşa Camii'nin Ahşap Mihrabı", Önasya, Cilt:XXXV, Sayı:139, Ankara, 1971, s.367-378.

- (12) E.Kühnel, a.g.m., s.55-63.
- (13) O.Aslanapa, "Minber-Anadolu'da Türk Minberleri", İslam Ansiklopedisi, VIII, İstanbul, 1960, s.337.
- (14) Bazı örnekleri için bkz. G.Öney, a.g.m., s.136-137.
- (15) E.Kühnel, a.g.m., s.57-not:7. Mihrap için ayrıca bkz.E.Herzfeld, "Damascus : Studies in Architecture-II", Ars Islamica, X, 1943, s.57-Res:81.
- (16) S.Ögel, Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara, 1966, s.25, 27; S.Mülayım, Geometrik Süslemeler, s.82.
- (17) Ş.Yetkin, "Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri", Sanat Tarihi Yıllığı, I, (1964-1965), İstanbul, 1965, s.95.
- (18) Mısır'da, 13.yüzyıldan itibaren bronz ya da bronz kaplama kapılarda bu tekniğin etkisi açıkça görülmektedir (Bkz. E.Kühnel, a.g.m., s.58-59). Aynı özellik, Anadolu'da, Cizre Ulu Camii'nin bronz kaplama kapı kanatları (13.yüzyılın ilk yarısı) ile El-Cezeri'nin Diyarbakır Sarayı için yaptığı bronz kapı (12.yüzyıl sonu) (Bkz.M.Meinecke, "Islamische Drachentüren, zu einer Neuerwerbung des Museums für Islamische Kunst", Museums Journal, Museumspädagogischer Dienst Berlin, Nr.IV, Berlin, 1989, s.56-57, Res.5-6) gibi erken örneklerden itibaren karşımıza çıkmaktadır.
- (19) G.Öney (a.g.m., s.139), bu iki gruba "Tamamen Rölyefli Kündekari" başlığıyla bir üçüncüsünü ilave etmiştir. "..... sekizgenler, yıldızlar, baklavalar ve aralarındaki geometrik kafes aynı ahşap blokun rölyefi halindedir." diye açıkladığı bu teknik, görünüş olarak kündekari tekniğini andırıyorsa da, yapılan işlem bakımından bir oyma tekniğidir. Bu nedenle, çalışmamızda, taklit kündekari grubuna dahil edilmemiş ve G.Öney'in bu teknik için örnek verdiği eserler oyma grubu içinde değerlendirilmiştir.
- Taklit kündekari grubunun Anadolu dışındaki örnekleri, eğer varsa, şimdilik tespit edilemedi.
- (20) H.Karamağralı, "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber", Sanat Tarihi

Yıllığı, I, (1964-1965), İstanbul, 1965, s.121; G.Öney, a.g.m., s.137-138.

- (21) G.Öney, a.g.m., s.139'da, Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi ve Amasya Mehmet Paşa Camii kapı kanatlarını bu tekniğe örnek göstermiştir. Ancak, bu eserlerden birincisi "çakma ve kabartmalı künde-kari", ikincisi ise "hakiki künde-kari" tekniğiyle yapılmıştır.
- (22) Bkz.Resim 288.
- (23) "Oyma" kelimesinin kendisi bir derinliği ifade ettiğinden ve derinlik esere göre değiştiğinden, G.Öney (a.g.m., s.141)'in kullandığı "..... derin oyma" ifadesine çalışmamızda yer verilmemiştir.
- (24) Bu grupta, tek tek motiflere göre değil, kompozisyonun bütünü dikkate alınarak yapılmıştır. Bu nedenle, bu gruba dahil edilmiş süslemede, bazı motifler farklı bir oyma stili gösterebilmektedir.
- (25) G.Öney, a.g.m., s.141.
Bu teknikte, çeşitli tiplerdeki üçgen kesitler gösteren motifler de işlenebilmektedir. Fakat, her şekle göre farklı gruplar oluşturmak yerine, bunların hepsi yuvarlak satırlı oyma tekniği içinde değerlendirilmiştir.
- (26) H.Karamağralı, a.g.m., s.122.
- (27) Bkz.L.Bronstein, "Decorative Woodwork of the Islamic Period", A Survey of Persian Art, III, London, 1939, Levha 1471.
- (28) Örnekler için, çalışmamızdaki III.Bölüm'e bkz.
- (29) Geniş bilgi için bkz. R.Ettinghausen, "The 'Beveled Style' in the Post-Samarra Period", Archaeologica Orientalia in Memoriam Ernst Herzfeld, New York, 1952, s.72-83.
- (30) S.Ögel, "Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim", Sanat Tarihi Yıllığı, I, (1964-1965), İstanbul, 1965, s.110-117.
- (31) Kakma tekniğinde, bazen değerli madenlerin de kullanıldığı ve "Şam işi" gibi bazı alt gruplara ayrıldığı belirtilmektedir. Bkz.C.E.Arseven, Les arts ..., s.197-201; C.Kerametli, a.g.m., s.10-11.

- (32) M.Herz Bey, Catalogue Raisonne des Monuments Exposes dans Le Musee National De L'Art Arabe, Caire, 1906,s.71; M.S.Briggs, Muhammadan Architecture in Egypt and Palastine, Oxford, 1924, s.214-215; E.Kühnel, a.g.m., s.59.
E.Kühnel kakma tekniğinin 13.yüzyılın sonlarında ortaya çıktığını, M.S.Briggs ise 13.yüzyılın ilk çeyreğinde görüldüğünü, söyler.
- (33) Y.Önge, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Teknik ve Estetik Özellikler", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.61 ve not:5'de, caminin minberi ile doğu kapısının kanatlarındaki çıtaların kakma tekniğinde yapıldıkları ve bu eserlerin Anadolu'daki en eski kakma tekniği örnekleri olduklarını ifade eder. Fakat, bu eserlerdeki uygulama,bizce taklit künde-kari ile ilgili olduklarından, kakma tekniğine dahil edilmemelidir.
- (34) Camii yıkıldığı için, minberi Hamit Camii'ne taşınmış, daha sonra da Çorum Müzesi'ne alınmıştır. Minberin kitabeleri için bkz. M.Z.Oral, "Ahşap Minberler", s.69-71.
- (35) Bkz.M.Z.Oral, "Ahşap Minberler", s.67-71.
- (36) Sedef işçiliği hakkında bkz. H.Ö.Barışta, "Geleneksel Türk Sanatlarından Sedef Kakmacılık", Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yayıını, Ankara, 1985, s.393-400.
- (37) L.Reau, "Dictionnaire Illustre D'Art et D'Archeologie", Paris, 1930, s.292; C.E.Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C.IV, İstanbul, 1952, s.1940.
- (38) itiraf etmek gerekir ki, daha önceki bir çalışmamızda, kakma tekniğinin 14.yüzyılda, tarsi tekniğinin ise Edirne Üç Şerefeli Camii (M.1447)'nin bir pencere kanadında ilk defa görüldüklerini söylemiştik. Bkz.R.Bozer, "Sinan Eserlerinde Ahşap işçiliği", VI.Vakıf Haftası, İstanbul, 1989,s.328-329.
- (39) G.Öney, a.g.m., s.144'de, bu tekniğin Kayseri Lala Paşa Camii minberinin yan aynalıklarında da görüldüğünü söyler. Fakat, bu minber künde-kari tekniğinde yapılmış, ancak geometrik parçaların çoğu döküldüğü için bugün çıtaları kalmış-

tır.

- (40) M.Z.Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, İstanbul, 1971, s.636.
- (41) B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s.215-216.
- (42) M.Herz Bey, a.g.e., s.72.
- (43) Geniş bilgi için bkz. M.Herz Bey, a.g.e., s.72-74; M.S. Briggs, a.g.e., s.210-211, fig.204-205, 214. Çizim için ayrıca bkz. J.Bourgoin, Les Arts Arabes, Paris, 1873, Levha 16, 22, 33, 37.
- (44) B.Ögel, a.g.m., s.216'da, bu iki örnekten başka, Malatya Ulu Camii minberinin " ... kule kısmının, sol korkuluğunun yan tarafında ... " da görüldüğünü belirtir. Minberin bu yüzü, müzede, duvara yaslandığından inceleme imkanı bulamadırwk. Bu nedenle B.Ögel'in söylediklerini nakletmekle yetiniyoruz.
- (45) Daha geniş bilgi için bkz.G.Öney, a.g.m., s.147-149; G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde, s.122-123.

III- ANADOLU DIŞINDA İSLAM DEVRİ AHŞAP KAPI KANATLARI HAKKINDA NOTLAR (15.Yüzyıl Ortasına Kadar) :

İslam Sanatında tanınan ahşap kapıların çoğunluğunu, dünya-
daki çeşitli müze ve koleksiyonlara giren örnekler oluşturur. Ori-
jinal yerlerinde bulunan kapı kanatları hakkında yeterli bilgilere
sahip değiliz (1).

Ahşap kapılar Afganistan, Türkistan ve İran gibi Doğu İslam
dünyasında henüz çok az örnekle temsil edilirler. Bunlardan ilki,
Afganistan'da, Gazneli Mahmut Türbesi'nin meşhur kapı kanatlarıdır
(M.1030)(2). 1842 yılında Agra Kalesi'ne taşınan dört kanatlı ka-
pı, hem ön hem de arka yüzünün süslenmiş olması yanında, gösterdi-
ği teknik ve estetik özelliklerle de dikkati çekmektedir. Kanatla-
rın ön yüzünde, içleri yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenen ve
derin oyulan bitkisel kompozisyonlarla doldurulmuş sekiz köşeli
yıldızlar yer alır (Res.13). Kenarlarını ince bir bordür dolaşan
bu yıldızlardan, üçü sağlam olmak üzere sekiz tanesi kalabilmiştir
(3). Bunlardan birinin motifleri arasında aslan başına benzeyen
hayvan kafaları görülür (Res.14)(4). Kanatların arka yüzünde ise,
her kanat, düşey sıralanan eş büyüklükte yedi kare panoya ayrılmış
ve bir bordürle kuşatılan bu panolar post-Samarra üslubunu yan-
sıtan eğri kesim tekniğiyle işlenmiştir (5)(Res.15-16). Yarısı dö-
külmüş olan bu panolardaki süslemeler, böbrek tipi yapılarıyla
Kahire El-Hakim Camii ahşap kemer gergileriyle benzerlik içindedir
(6).

Freer Galery of Art'taki Büyük Selçuklu devrine verilen ve
11.yüzyılın sonlarına tarihlenen kapı kanadı (7) şeması bakımından
değişik bir örnektir. Çakma tekniğinde yapılan kapı kanadının ön
yüzünde birbirine çok küçük örnekleriyle bağlanan ve çevresindeki
yüzeylerin büyük bölümü düz bırakılan üç büyük madalyon yer alır
(Res.17). Ortadaki biraz daha büyük olan bu madalyonlar geniş bir
kufi yazı bandıyla kuşatılmış ve içleri derin oyulan bitkisel
kompozisyonlarla doldurulmuştur. Madalyonların aralarına ve kana-
dın köşelerine yazı ve geometrik karakterli bitkisel motiflerle
süslenen küçük kareler yerleştirilmiştir. Bu özelliğiyle metal

işçiliğinden esinlenildiği belirtilen kanatta (8), ışık-gölge tesiri güçlü olan madalyonlar tek başlarına hakim rol oynamaktadır.

iran ve Türkistan'da gerek Büyük Selçuklu devrine kadar gerekse ilhanlı devrinin ilk zamanlarına ait ahşap eserlerin çok az olduğu ve örneklerin ancak 14.yüzyıl başlarından itibaren artış kaydettiği belirtilir (9).

14.yüzyılın başlarında, 1307 yılına tarihlenen Bistam Bayezid Camii'nin kapısı (10) geçme tekniğinde yapılan kanatların zengin süslemeleriyle kaliteli bir işçilik gösterir(Res.18). Yatay ve dikey dikdörtgen panoların sıralandığı kanatlarda, gövdesi geometrik, başlıkları ise bitkisel desenli biniler plastik etkiyi arttırmaktadır. Kanatları kuşatan bordürlerde ve yatay panolarda yazılar, diğer panolarda ve bu panoları kuşatan bordürlerde zarif bitkisel kompozisyonlar yer alır. Gerek bordürlerde gerekse panolardaki bu bitkisel süslemelerde, kenarları dilimli eşkenar dörtgenlere benzeyen kıvrımlar da kompozisyona dahil edilmiştir. Yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenen süslemelerde, yer yer çift katlı uygulamalara gidilmiştir.

Philadelphia Üniversitesi Müzesi'nde bulunan ve kitabesine göre Basan'lı Neccar Mahmud b.Ali adlı bir usta tarafından H.727/M.1326-27 tarihinde yapılan bir çift kapı kanadı vardır(11). irandan götürülen (12) bu kanatların hangi şehir ve yapıya ait olduğu belli değildir. Simetrik düzenlenen kanatlar, alt ve üstekiler kare, ortadakiler ise ince uzun dikey dikdörtgen olan üçer panoya ayrılmıştır (Res.19). Seren, başlık ve kayıtlarda, biri rumi örgülü diğeri hatayili iç içe iki bordür dolaşır. Birinci ve üçüncü panolar yazı ile değerlendirilmiştir. Sol kanadın alt panosundaki yazı tarih ve usta kitabesini taşır. ikinci panolarda, çok derin olmayan bir oyma ile, palmet-rumi kombinasyonuna dayalı girift bitkisel süslemeler yer alır. Bu süslemeler henüz satırlı bir üslup gösterir (13).

Timur döneminde, Türkistan ahşap kapıları, önceki devirlere göre daha bol ve üslup yönünden birbirine yakın özellikler gösteren anıtsal örnekleriyle karşımıza çıkar(14). Oyma tekniğinin yük-

sek bir olgunluğa eriştiği bu eserlerde, artık linear bağlantılı dolgular değil, aksine hemen hemen bütün yüzeyi iki katlı oymalar kaplamaktadır. Yüzeyleri dolduran sıkı bitkisel motifler natüralist eğilimler gösterir. Bunlardan ilki Hoca Ahmet Yesevi Camii'nin iz-zeddin adlı bir usta tarafından yapılan 1397-99 tarihli kapısıdır (15). Çakma tekniğinde yapılan üçer panolu kapı kanatları, geniş çerçeveleriyle geçme kapı görüntüsü yansıtmaktadır (Res.20). Bu çerçeveler sekiz köşeli yıldız ve iki ucu yıldızlı uzun kartuşlarla değerlendirilmiş ve ayrıca ince bir bordürle kuşatılmıştır. Üst panolara yazı ve bitkisel motiflerle, orta panolara ise sadece bitkisel motiflerle çift katlı kompozisyonlar işlenmiştir. Bitkisel motiflerde palmet ve rumilerin yanısıra natüralist üslupta zengin hatayiler de göze çarpar. Orta panolarda, zemindeki küçük motifli süslemenin üstüne yerleştirilmiş iri motiflerle yapılan kompozisyonlar kanatlarda güçlü bir plastik etki bırakır. Bu etki, ortadaki bini ve bunun iki yanındaki palmet-rumili ve figürlü madeni kapı tokmaklarıyla pekişmektedir (16).

Timur devri ahşap işçiliğinin önemli temsilcilerinden biri, Ahmet Yesevi Camii'nin kapı kanatlarıyla olan benzerliğinden dolayı 14.yüzyılın sonlarına tarihlenen, Semerkant'daki Şah Zinde Türbesi'nin ceviz ağacından yapılan kapı kanatlarıdır (17). Yine çakma tekniğiyle yapılan ve üç panolu olan bu kanatlarda, daha da giriftleşen bitkisel süslemelerin, sadece panolarda değil, aynı zamanda panoların çerçevesi durumundaki geniş bordürlerde de önemli bir yer tuttuğu ve çift katlı oyma tekniğinin başarıyla uygulandığı görülür (Res.21). Panolarda, zarif ince kıvrımlara bağlanan iri motiflerin meydana getirdiği ikinci kat süsleme, alttaki daha sıkı bitkisel kompozisyonların üstünde, zeminden fıskırıyor gibidir. Kanatların, çok renkli bir kalem işi ile tamamen kaplandığı, ancak bu kalem işi süslemelerin çok defa elden geçirildiği söylenir(18). Geometrik süsleme, sınırlı bir şekilde, panoları kuşatan ince bordürler de kullanılmıştır.

Bugün Hermitage Müzesi'ndeki Semerkant Gur-i Mir Türbesi'nin (1405)kapı kanatları da bu örneklerle aynı grup içinde değerlendirildi-

rilir (19). Ancak burada, çerçeveedeki altıgen ve altı kenarlı uzun kartışların meydana getirdiği geometrik düzenden başka, alt panoların da sekiz köşeli yıldız kompozisyonu ile doldurulduğu dikkati çeker (Res.22). Bu kısımlardaki daha yüzeysel oymalara karşılık, büyük orta panolarda yine çift katlı oyma ile işlenen daha gerçekçi, zengin ve girift bitkisel süslemeler diğer örneklerle yakın bir ilişki içindedir. Panolarda, alttaki hatayili süslemelerin üstüne, vazı içinden çıkan başka bir bitkisel kompozisyon yerleştirilmiştir. Üst kısmı natüralist çiçeklerle donatılan bu natürmort düzeni dilimli bir kemerle taçlandırılmıştır. Hermitage Müzesi'nde bulunan ve yine Gur-i Mir Türbesi'ne ait olduğu söylenen bir çift kapı kanadı (M.1405) (20) teknik ve desen yönünden diğer örneklerden ayrılır. Üst panoları yazı ile değerlendirilen bu kanatlarda, gerek bordürlerde gerekse büyük panolarda geometrik süslemelerin ön plana çıktığı ve natüralist üsluptaki bitkisel süslemelerin de genellikle bu geometrik bölümlerde yer aldığı görülür (Res.23). Kanatlarda önemli olan bir husus, bütün süslemelerin tarsi (marquetry) tekniğiyle (21) yapılmış olmasıdır. Şimdiye kadar ki kapılarda bahsi geçmeyen bu tekniğin bir kapıda hızlı bir çıkış yapması, daha önceden de kullanılmış olabileceğini düşündürür.

iran'da Natanz'a yakın küçük bir köy camisi olan Afuste Camii'nin iki çift ahşap kapısı tarih, bani ve usta adı taşımasının yanında, ustanın ünvanları bakımından da önem kazanmaktadır(22). Çakma tekniğiyle elde edilen kanatlar, ortadaki düşey dikdörtgen ve daha büyük olmak üzere üçer panoya ayrılmış ve panolar hatayı süslemeli birer bordürle kuşatılmıştır. Her iki kapının üst panolarında, bitkisel bir zemin içinde yazı yer alır.

Birinci kapının büyük panolarında, çevresi ağ gibi bir desenle kaplı dilimli bir kemer içinde, natüralist eğilimli çiçekler ile bunların arasındaki karelere kufi yazı işlenmiş, karelerin iki köşesine de büyük palmetler bağlanmıştır (Res.24). Alt panolarındaki, altı köşeli yıldız ve altıgen bölmeler yine bitkisel süslemeyle doldurulmuştur. Kapı binisinin üst başlığında bani adı,

alt başlığında da usta imzası görülür. Usta kitabesinde "Abbad'lı neccar ve nakkar üstad Hüseyin bin Ali yaptı" yazılıdır (23). Kendisini hem ahşap hem de taş ustası olarak gösteren ve üstad olarak tanıtan sanatçı, bu ünvanlarıyla dikkati çekmektedir.

ikinci kapının, büyük panolarında, geniş bir bant halinde dilimli kenarlara sahip stilize palmet ve baklava şekilleri natüralist eğilimli çiçekli süslemenin üstüne yerleştirilmiştir (24)(Res.25). Benzer bir uygulama alt panolarda altıgenlerle yapılmıştır. Bini orijinal değildir. Bu kanatlarda, belki de diğerindeki gibi binisinde yazılı olduğundan, usta kitabesi yoktur. Fakat, bir tarih kitabesi taşır. Kitabede, 831 yılının Ramazan ayında (Mayıs 1428) yapıldığı yazılıdır(25). Teknik, desen ve işçilik bakımında gösterdiği özelliklerle aynı tarihte ve aynı usta tarafından yapılmış olması gereken bu iki kapı, Timur devri örnekleri kadar anıtsal sayılmasa da, onların geleneğini devam ettirmesi yanında tarih, bani ve mahalli bir usta adı (26) vermesiyle ayrı bir değer kazanır.

Irak'da erken islam devrine ait ahşap kapı örneklerinden çok azı günümüze gelebilmiştir. Bugün, Atina Benaki Müzesi'nde bulunan ve Takrit'ten giden kapı kanatları, Helenistik devir etkisi gösteren süslemeleriyle, Emevi dönemine, 8.yüzyıla tarihlenir (27). Çakma tekniğiyle yapılan ve simetrik düzenlenen kanatlar yatay olarak ikiye ayrıldıktan sonra, altta kalan kısım tekrar ikiye bölünerek üçer panolu düzenlenmiştir. Dolayısıyla üstteki panolar kanatların yarısını kaplamaktadır. Bu panolar ile üçüncü panolar dilimli bir kemerle taçlandırılmış; ikinci panolara ise içinde altı köşeli yıldız (mühr-ü süleyman) bulunan büyük bir daire madalyon oturtulmuştur. Her üç pano da asma dalları, üzüm salkımları ve çam kozalakları (28) ile sıkı bir şekilde süslüdür. Bu tür Helenistik etkiler yeni islami unsurlarla kaynaştırılarak 9.yüzyıl Abbasi sanatında bir müddet daha devam etmiştir. Bunun en çarpıcı örneği Bağdat'ta yapılarak sonradan Tunus'daki Kayravan Ulu Camii'ne götürülen 9.yüzyıla ait meşhur minberdir (29). Ancak, yine 9.yüzyılda Abbasiler tarafından Türkler için kurulan Samarra şehri,

alçı tezyinatta olduğu kadar ahşap sanatında da yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu devirde, Orta Asya kaynaklı olan eğri kesim tekniği Türkler aracılığıyla İslam sanatına girmiş ve süsleme sanatı yeni bir boyut kazanmıştır. Abbasi devrinde, bu tekniğin ahşap kapılar içindeki en başarılı örneği Takrit'te bulunan ve Samarra Cevsak-ül Hakani Sarayı'na (M.836) ait olduğu söylenen kapı kanadıdır (30). Geçme tekniğinde yapılan kapı kanadı, aynı süslemeye sahip olan, eş büyüklükte ve düşey dikdörtgen üç panoya ayrılmıştır (Res.26). Panolara derin oyulan soyut kıvrımlarla stilize palmet, yaprak ve küresel formlar işlenmiştir. Bu kompozisyonlar aynı kalıptan çıkmış gibi Samarra'nın alçılarında da görülür. Bu özellik, çeşitli malzemedeki süslemelerin bir bütünlük teşkil ettiğini göstermesi bakımından önemlidir (31). Metropolitan Müzesi'ndeki diğer bir çift ahşap kapı kanadı da aynı özelliği yansıtmaktadır. Yine Takrit'te bulunmuş olan bu Samarra kapısında (32) geçme tekniğiyle yapılan ve simetrik düzenlenen kanatlar, ortadaki daha büyük olmak üzere üçer panoya ayrılmıştır (Res.27). Orta panolarda çeşitli kıvrımlarla meydana getirilen soyut yaprak, lotus ve rumiler yer alır. Bu kompozisyonun yarısı alt ve üst panolarda tekrar edilmiştir (33). Samarra'ya ait her iki kapıda da, geniş tutulan seren, başlık ve kayıtlar süslemesiz bırakılmıştır.

Eğri kesim tekniği, Irak'taki 9.yüzyıl sonrası bazı ahşap eserlerde, 12.yüzyıla ait imadiye Camii minberinde (M.1153) olduğu gibi, "post-Samarra üslubu" denen şekliyle devam etmiştir (34). Ancak, aynı yüzyıldan gelen kapı kanatlarında bu tekniğin yerine yuvarlak, düz ya da çift katlı oyma tekniklerinin uygulandığı, ayrıca, seren, başlık ve kayıtların da süslendiği görülür.

Musul imam İbrahim Camii'nin çift kanatlı kapısında, bu özelliklerden başka bir de künde-kari tekniğinin kullanıldığı dikkati çeker. Kitabesine göre M.1104 tarihinde, Üstad Nuri bin Yunus adlı bir usta tarafından yapılan kanatlar (35), eş büyüklükte beşer kare panoya ayrılmış; seren, başlık ve kayıtlar kartuşlar içine alınan yazılarla değerlendirilmiştir. Künde-kari tekniğiyle yapılan ve çok basit bir kompozisyon gösteren panolarda, geometrik bölmeler

süslemesiz bırakılmıştır.

Musul Nebi Circis Türbesi'nin 12.yüzyıl Atabekler devrine tarihlenen kapı kanatlarında (36) daha yoğun bir süslemeyle karşılaşılır.Yine geçme tekniğinde yapılan simetrik düzendeki kanatlar, bir yatay bir düşey sıralanan panolara bölünmüş, gerek panolar gerekse çerçeveler yazı ve girift bitkisel bezemeye ağ gibi kaplanmıştı (Res.28)(37).

Şüphesiz, islam ahşap sanatının bilinen en çok örneği Mısır'dadır. Orman bakımından fakir olmasına rağmen, Anadolu, Suriye,Sudan ve Hindistan gibi ülkelerden ithal edilen ağaçlarla (38) zengin eserler verilen Mısır'da, belki de daha çok yaygın yapıldığı için, ahşap sanatının gelişimini takip etmek de mümkün olmaktadır.

Mısır'daki ahşap kapıların ilk önemli örneklerinden biri, Fatimi devrinden El Ezher Camii'ne El Hakim tarafından takdirılan kapı kanatlarıdır (M.1010)(39). Bugün Kahire Arap Müzesi'ndedir. Geçme tekniğinde yapılan ve simetrik düzenlenen kanatlarda, bir yatay ve bunun altında yan yana iki dikey pano nöbetleşe olarak sıralanır (Res.29). Çerçeveler süslemesizdir. Alttaki yatay panolar, Tolunoğlu devrindeki Samarra stilini devam ettirirken, derin oyulan dikey panolarda bitkisel motiflerin biraz daha belirgin bir hale geldiği ve yeni bir dönemin işaretlerini verdiği dikkati çeker (40). Bu yeni dönem, Kalavun Maristanı'nda bulunan, ancak Batı Fatimi Sarayı'na (bitişi M.1058) ait oldukları tespit edilen ahşap eserlerle kendini gösterir (41). Bunlar arasında iki çift kapı kanadı da vardır. Geçme tekniğinde yapılan kanatlar eş büyüklükte düşey dikdörtgen panolara ayrılmıştır. Tahrip edildikleri için tamamında kaç panonun olduğu belli değildir, fakat daha sağlam görüneni şimdiki haliyle beşer panoludur (Res.30). Panolarda böbrek tipine benzeyen bazı yapraklar ve bunların işlenişi eğri kesim tekniğinin izlerini taşıyorsa da, asıl süsleme yuvarlak satırlı oyma ile derince işlenmiş ve bitkisel süslemelere çeşitli kuşlar, geyik, tavşan ve insan tasvirleriyle zengin bir figür repertuarı dahil edilerek yeni bir stilistik gelişme de sağlanmıştır (42) (Res.31-33).

Bu kapı kanatlarıyla aynı pano düzenine sahip olan Seyyide Nefise Türbesi'nin (M.1138) kapı kanatlarında(43) panolardaki bitkisel süslemelerin palmet ve rumi ağırlıklı olduğu, ayrıca motiflerin incelendiği ve figürlü süslemenin kaybolduğu görülür (44) (Res.34). M.1148 tarihli Fakahani Camii'nin kapı kanatlarında bitkisel süslemeler daha da incelerek girift bir hal alır (45). Bu ince işlenmiş plastisitesi olmayan girift bitkisel düzenlemeler, dikey panolarda bir vazo içinden çıkmaktadır (Res.35). Geçme tekniğinde yapılan kapı kanatlarında, yatay ve düşey dikdörtgen panolar alternatif olarak sıralanır. Dikey panolar yine bitkisel bezemeli bir çerçeve bordürüyle kuşatılmıştır.

El Ezher Camii'ne El Hakim tarafından taktırılan kapılarla aynı şemayı gösteren Salih Talayi Camii'nin (M.1160) kapı kanatları Fatimi devrinde geometrik süslemesiyle dikkati çeker (46). Geçme tekniğindeki kanatlarda, yekpare levhalardan meydana gelen panolardaki geometrik bölmeler bitkisel süslemelerle doldurulmuştur (Res.36).

Mısır ahşap işlerinde Eyyubiler ile birlikte figürlü süsleme ortadan kalkar (47) ve kapı kanatlarında da künde-kari tekniği yoğunluk kazanarak geometrik kompozisyonlar ön plana çıkar (48). imam Şafi Türbesi'nin(M.1211) kapı kanatları bunun en güzel örneklerindedir (49). Üçer panolu olan simetrik kanatlarda, ortadaki büyük panolar birbirinin devamı niteliğindeki yıldız kompozisyonlarına göre bölünmüş ve geometrik parçalar bitkisel bezemelerle doldurulmuştur (Res.37). Daha sonraları aynı yönde gelişen kapılar, Memlûklü devrinde, 13.yüzyıl sonlarından itibaren kakma tekniğiyle zenginleşmeye başlamış ve 14.yüzyılda ince işçiliklerle devam etmiştir (50). Kakma tekniği, bu zamanlarda ikinci planda kalırken, 15. yüzyıldan itibaren bütün yüzeyde hakim rol oynayan önemli bir süsleme elemanı haline gelmiştir (51).

Mısır'daki ahşap kapı kanatlarının, ilk devrilerde sadece geçme ile, Eyyubi devrinden itibaren ise geçme ve künde-kari tekniğiyle meydana getirildikleri gözlenir. Fakat, özellikle 15.yüzyıla kadar, bordürlü örneklere rastlanmadığı, seren, başlık ve kayıtlar-

rın da süslemesiz bırakıldığı dikkati çeker.

N O T L A R :

- (1) Daha önce de belirtildiği gibi, bu bölümde verilen bilgiler yayınlarda resmine ulaşabildiğimiz örneklerle dayanmaktadır.
- (2) Bkz. J.Strzygowski, Altai-Iran und Völkerwanderung, Leipzig, 1917, s.128; G.Migeon, Manuel D'art Musulman, Arts Plastiques et Industriels, Tome:1, Paris, 1927, s.304-307; L.Bronstein, "Decorative Woodwork of the Islamic Period", A Survey of Persian Art, III, London, 1939, s.2609; R.Ettinghausen, "The 'Beveled Style' in the Post-Samarra Period", Archaeologica Orientalia in Memoriam Ernst Herzfeld, New York, 1952, s.81.
- (3) L.Bronstein, a.g.m., s.2609.
- (4) J.Strzygowski, a.g.e., s.207.
- (5) R.Ettinghausen, a.g.m., s.82.
- (6) R.Ettinghausen, a.g.m., s.82, M.S.Dimand, A Handbook of Muhammadan Art, New York, 1958, s.117.
- (7) L.Bronstein, a.g.m., s.2614.
- (8) L.Bronstein, a.g.m., s.2614.
- (9) M.S.Dimand, a.g.e., s.116-118.
- (10) L.Bronstein, a.g.m., s.2618; M.S.Dimand, a.g.e., s.118.
- (11) Bkz.L.A.Mayer, Islamic Woodcarvers and Their Works, Geneva, 1958, s.49, Levha VI.
- (12) L.A.Mayer, a.g.e., s.76.
- (13) Tahran Milli Müzesi'nde, bu kanatlarla, şema, süsleme ve teknik bakımından büyük benzerlikler gösteren, ancak yaklaşık bir asır sonrasına ait olan, Demavend'den getirilmiş bir çift kapı kanadı vardır. Kitabesine göre H.915/M.1509-1510 tarihinde Ali b.Sufi adlı bir usta tarafından yapılan bu kanatlar (L.Bronstein, a.g.m., s.2624, Levha 1471; L.A. Mayer, a.g.e., s.36, 72), ahşap işçiliğinde, belli bir geleneğin bazen ne kadar uzun süre devam ettirilğini göster-

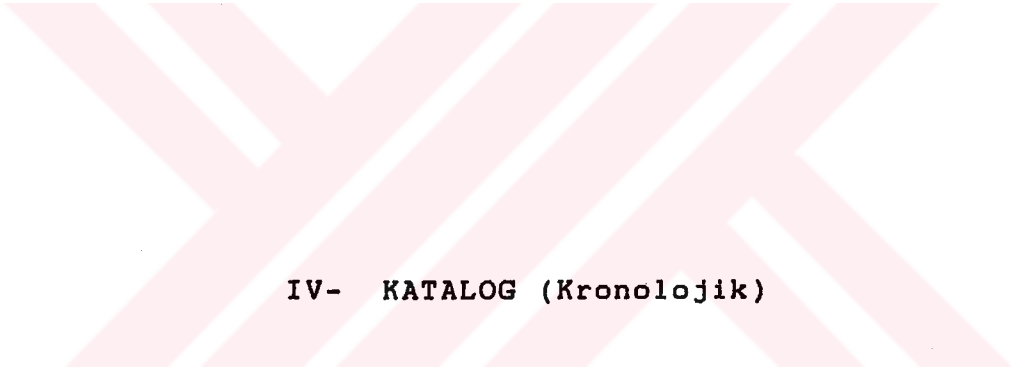
mesi bakımından önemlidir. Ustanın memleketini, L.A.Mayer "Nasancan", L.Bronstein "Basan" olarak vermektedir. Eğer "Basan" ise, Philadelphia'daki kapının ustasıyla aynı memleketten olmaktadır ki, bu da iki kapının arasındaki benzerliği daha iyi açıklamaktadır.

- (14) B.Denike, "Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide", Vakıflar Dergisi, XX, (Terc.A.O.Uysal), Ankara, 1988, s.31.
- (15) L.Bronstein, a.g.m., s.2618; B.Denike, a.g.m., s.31. Ayrıca bkz. L.A.Mayer, a.g.e., s.46.
- (16) Ahmet Yesevi'nin türbesini de içine alan hanikahın kapı kanatları, yine aynı usta tarafından M.1394-95 tarihinde yapılmıştır. Bkz. B.Denike, a.g.m., s.31.
- (17) G.Migeon, a.g.e., s.334, Resim 142; B.Denike, a.g.m., s.31-32.
- (18) Bkz.B.Denike, a.g.m., s.32.
Türkistan'da, oymalı kapı kanatlarının aynı zamanda özgün biçimde boyalı olduğu ifade edilir. Bkz. M.S.Dimand, a.g.e., s.121.
- (19) L.Bronstein, a.g.m., s.2620; B.Denike, a.g.m., s.31.
- (20) L.Bronstein, a.g.m., s.2620.
- (21) L.Bronstein, a.g.m., s.2620.
- (22) Bkz.A.Godard, "Les Portes de la Mosquee D' Afushte", Athar-e Iran, I, 1936, Paris, s,104-106.
- (23) A.Godard, a.g.m., s.106; L.A.Mayer, a.g.e., s.42.
- (24) Benzer bir pano süslemesi, Kansas William Rockhill Nelson Gallery of Art'da bulunan ve Ahmet bin Abdülgani adlı bir usta tarafından yapılan M.1506-1507 tarihli bir çift kapı kanadında da görülmektedir. Bkz. L.A.Mayer, a.g.e., s.27, Levha X.
- (25) A.Godard, a.g.m., s.106.
- (26) A.Godard, a.g.m., s.106'da , Abbad'ın yine Natanz'a yakın bir köy olduğunu belirtir.
- (27) Bu tarihi M.S.Dimand (a.g.e., s.108) verir. H.Philon (Islamic Art, Benaki Museum, Atina, 1980, s.21) ise, bir resmini

de yayınladığı kapı kanatlarını 9.yüzyıla tarihler.

- (28) H.Philon, a.g.e., s.21.
- (29) Bilgi ve resim için bkz. J.Strzygowski, a.g.e., s.198-204; K.A.C.Creswell, Early Muslim Architecture, II.Umayyads, Early Abbasids and Tulunids, A.D.751-905, Oxford, 1940, Levha 89-90,; M.S.Dimand, a.g.e., s.108-109.
- (30) K.A.C.Creswell, a.g.e., s.238, Levha 56-d.
- (31) Samarra'daki alçı ve diğer ahşap eserler için bkz. E.Herzfeld, Der Wandschmuck der Bauten von Samarra und seine Ornamentik, Ausgrabungen von Samarra, I, Berlin, 1923.
- (32) M.S.Dimand, a.g.e., s.111.
- (33) Eski Kahire'deki Georgs Kilisesi'nde bulunan bir çift ahşap kapı kanadı, sözünü ettiğimiz Samarra kapısıyla gerek teknik gerekse motif bakımından yakın benzerlikler göstermektedir. Bkz. J.Strzygowski, a.g.e., s.91-92, Resim 87.
- (34) Minber için bkz. R.Ettinghausen, a.g.m., s.74, Levha IX; Tariq Jawad al-Janabi, Studies in Mediaeval Iraqi Architecture, Bağdat, 1982 (1983), s.191-194, Levha 190-194.
- (35) L.A.Mayer, a.g.e., s.62; Tariq Jawad al Janabi, a.g.e., s.190-191, Levha 189.
- (36) A.Uluçam, Irak'taki Türk Mimari Eserleri, Ankara, 1989, s.53, Resim 104.
- Kapı kanatlarının resmini veren ve kullanmama müsaade eden Sayın Doç.Dr.Abdülselam ULUÇAM'a teşekkür borçluyum.
- (37) Son yıllarda yeni tanıtılan bir kapı kanadı, Anadolu-Mezepotamya sınır bölgesine maledilerek, 12.yüzyıl sonu-13.yüzyıl başına, Artuki-Zengi devrine tarihlenmiştir. Bkz.M.Meinecke, "Islamische Drachentüren, zu einer Neuerwerbung des Museums for Islamische Kunst", Museums Journal, Museumspadagogischer Dienst Berlin, Nr.IV, Berlin, 1989, s.54-58. Kemerli-panolu-madalyonlu bir şema ve figürlü süslemelere sahip olan bu kapı kanadına örnek No:3'de değinilmiştir.
- (38) M.S.Briggs, Muhammadan Architecture in Egypt and Palestine, Oxford, 1924, s.203; G.Migeon, a.g.e., s.283.
- (39) M.Herz Bey, Catalogue Raisonne des Monuments Exposes dans Le

- Musee National De L'Art Arabe, Caire, 1906, s.69,78; G.Migeon, a.g.e., s.300-302; R.Ettinghausen, a.g.m., s.75-76; K.A.C. Creswell, The Muslim Architecture of Egypt, I, Ikhshids and Fatimids, A.D.939-1171, Oxford, 1952, Levha 33; M.S.Dimand, a.g.e., s.111-112.
- (40) R.Ettinghausen, a.g.m., s.75-76.
- (41) M.Herz-Pacha, "Boiseries Fatimites aux Sculptures Figurales", Orientalisches Archiv, III, 1912/13, Leipzig, s.169-174; G.Migeon, a.g.e., s.302-304; R.Ettinghausen, "Agyptische Holzschnitzereien Aus Islamischer Zeit", Berliner Museen, Jg.54, Helf:I, 1933, s.18-19; M.S.Dimand, a.g.e., s.112.
- (42) Bu figürlü süslemelerin, Kopt Sanatından etkilendiği söylenir. Bkz. M.Herz-Pacha, "Boiseries Fatimites", s.173; R.Ettinghausen, "Agyptische Holzschnitzereien ...", s.19; M.S.Dimand, a.g.e., s.112.
- (43) K.A.C.Creswell, The Muslim Architecture ..., Levha 92.
- (44) Kapı kanatlarında tamamen bitkisel süsleme uygulanmasına karşılık, türbenin ahşap mihrabında, kündekari tekniğiyle paralel olarak, geometrik süsleme önem kazanmıştır. Mihrap için bkz. P.Ravaisse, "Sur Trois Mihrabs en Bois Sculpte", Memories L'Institut Egyptien, II, Caire, 1889, s.654-661; E.Kühnel, "Der Memlukische Kassettenstil", Kunst Des Orients, I, Wiesbaden, 1950, s.55-56.
- (45) L.Hautecoeur-G.Wiet, Les Mosques du Caire, Paris, 1932, s.250; K.A.C.Creswell, The Muslim Architecture ..., Levha 92.
- (46) G.Wiet, Album du Musee Arabe du Caire, Le Caire, 1930, s.26; L.Hautecoeur-G.Wiet, a.g.e., s.250; E.Kühnel, a.g.m., s.56.
- (47) R.Ettinghausen, "Agyptische Holzschnitzereien ...", s.20.
- (48) L.Hautecoeur-G.Wiet, a.g.e., s.255.
- (49) L.Hautecoeur-G.Wiet, a.g.e., s.255; K.A.C.Creswell, The Muslim Architecture ..., Levha 24.
- (50) M.Herz Bey, a.g.e., s.70; M.S.Bnigss, a.g.e., s.215; G.Migeon, a.g.e., s.320,; M.S.Dimand, a.g.e., s.115-116.
- (51) E.Kühnel, a.g.m., s.61 vd.

IV- KATALOG (Kronolojik)

Örnek No : 1
Eserin Adı : KONYA II.KILIÇASLAN TURBESİ KAPI KANATLARI
Levha No : 21-23, 156, 209.
Resim No : 38-42
Şekil No : 1, 54.
İnceleme Tarihi : Temmuz 1989.
Yapıdaki Yeri : Türbenin kuzeydoğu cephesindeki eski kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 12.yüzyılın son çeyreği.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Eğri kesim, düz satırlı oyma.
Şeması : Eş büyüklükte dört panolu.
Ölçüleri : 118 x 210 x 3 cm.
Durumu : Yüzeylerdeki bazı ince çatlaklar dışında günümüze sağlam gelmiştir. Ancak, kendi kaderine terkedildiğinden, özellikle oymalı kısımlar kalın bir toz tabakasıyla kaplanmıştır.

Kapı kanatlarının bulunduğu açıklık bugün pencere olarak kullanıldığından, hakkında az da olsa bilgi veren birkaç yayın eseri pencere kanatları diye tanıtmıştır (1). Gerek kanatların bulunduğu kuzeydoğudaki açıklığın orijinalde kapı olması (2), gerekse kanatların kapandığı zaman süslemeli yüzlerinin dışarıya bakması bunların aslında kapı kanatları olduğuna şüphe bırakmaz.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Her kanat yaklaşık aynı ene sahip yekpare iki ahşap levhadan meydana gelmektedir (Res.38). Levhalar birbirlerine tutturulurken madeni kuşaklardan da yararlanılmıştır. Bu kuşaklar üç sıra olup ortadaki için panoların arasında özel bir yer ayrılmıştır. Kanatlar aşı boyasıyla gülkurusuna yakın bir pembe renge boyanmıştır. Ahşabın dokusuyla kaynaşmış durumdaki boya sonraki dönemlere ait olabilir. Fakat, kesin birşey söylemek zordur. Kapı binisi orijinaldir.

Kanatların alt kenarlarında 24 cm., diğer kenarlarında ise yaklaşık 10'ar cm.eninde süslemesiz kenar çerçevesi bırakılmıştır. Geriye kalan yüzeyler düşey sıralanan eş büyüklükteki dörder kare panoya bölünmüş ve her pano iç içe ikişer bordürle kuşatılmıştır (Res.39-Şek.1). Dıştaki bordürler 4 cm., içteki bordürler 3 cm. enindedir. Panolar 21x21 cm. ölçülerindedir. Hem bordürler hem de bordürlerle panolar birbirlerinden 1 cm. enindeki ince düz silmelerle ayrılır. İkinci ve üçüncü panoları ayıran yatay kuşakta madeni kuşak yer aldığından diğerlerine göre daha enli tutulmuştur. İkinci pano ile bu kuşağın arasında, bordürleri kesecek biçimde yerleştirilen 9 cm. çapında süslemesiz birer daire dikkati çeker. Üst kenarına yakın bir yerde delik de bulunan ve özel olarak hazırlandığı belli olan bu kısımlarda, eskiden birer kapı tokmağı ya da kapı halkası olmalıydı.

Kanatlarda sadece bitkisel süsleme yer alır. Geometrik beze-me ve genellikle görmeye alışık olduğumuz yazı yoktur.

Dıştaki bordürlerde düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Buralarda, kavisler çizerek ilerleyen rumiler ve bunlara bağlanan palmetler yer alır (Şek.54). Kıvrım dal haline gelen rumilerin bir yaprağı yarım daire çizerek ilerler ve diğer rumiye bağlanarak devam eder. Diğer yaprağı ise geriye dönüp daireyi tamamladıktan sonra bir palmetle nihayetlenir. Palmetler üç yapraklıdır ve sadece konturlarıyla belirtilmiştir. Oyma derinliği azdır.

Eğri kesim tekniği ile işlenen içteki bordürlerde, yine kavisler çizen, fakat birbirlerine dolanmadan ilerleyen iki sıra rumili kıvrım dal görülür. Bu bordürlerde oymalar biraz daha derine inmektedir.

Yine eğri kesim tekniği ile işlenen panolardaki bitkisel süslemeyi V biçimli derin bir yiv satırlıktan ayırır. Süslemeler palmet-rumi kombinasyonuna dayanır. Sanatçı bazen motifin karakterini bazen de yerini değiştirerek aynı motiflerle farklı kompozisyonlar ortaya koymuştur. Bütün motifler iri tutulmuş ve özel bir değer kazanmıştır (Res.40,41,42). Her iki kanadın üstten itibaren birinci, ikinci ve üçüncü panolarındaki süslemeler bazı küçük

ayrıntılar dışında birbirleriyle simetriktir. Dördüncü panolar ise farklı tezyin edilmiştir. Fakat, hepsinde kompozisyonların merkezini teşkil eden motif diğerlerine göre daha büyük tutulmuş; satıhlarına palmet ve kıvrım dallar oyulmuştur. Merkezdeki bu motif birinci, ikinci ve dördüncü panolarda farklı tiplerde olmak üzere stilize palmettir. Üçüncü panolarda ise elipse benzeyen bir şekildir. Bu motiflerin yapraklarından ve saplarından çıkan rumiler panolarda girift bir süsleme meydana getirirler. Aralarda yer yer böbrek tipine benzeyen yapraklar göze çarpar. Rumilerin yaprak uçları volütlüdür ve bazıları panonun çerçevesine kadar uzanmaktadır. Panolardaki rumilerde dört ana tip seçilmektedir. Ancak, gerek yaprakların kenarlarına gerekse yüzeylerine açılan çeşitli yivlerle hem çeşitlilik kazanırlar hem de zengin bir görüntü sergilerler.

Kanatlardaki eğri kesim tekniğinin uygulanışında dikkati çeken bir husus vardır : Süslemeyi meydana getiren motifler, diğer oyma tekniklerinde olduğu gibi konturlarıyla belirtilmiş, daha sonra bu motiflerin aralarındaki kısımlar eğri kesim tekniğinde derin olarak işlenmiştir. Aralarda herhangi bir zemin yoktur. Samarra üslubundaki satıhtan başlayan tatlı bir eğim burada kalkmıştır. Geri plan ile motif arasındaki kontrast vurgulanmış; panoları dolduran palmet ve rumiler üzerindeki ışık-gölge oyunu ile plastik bir etki yaratılmıştır. Panoları kuşatan dıştaki bordürlerin yüzeysel bir oyma ile işlenmesi de bu etkiyi pekiştirmektedir. Kanatlara bakılınca, süslemeyi çerçeve içine alan düz yüzeysel kısımlardan sathi oyma ile işlenen dıştaki bordürlere, oradan da içteki bordürlere ve nihayet daha derin oyulan ortadaki panolara doğru bir kademelenme farkedilir. Böylece kanat yüzeyinde keskin hatlardan oluşacak bir görüntü engellenmiştir.

Sol kanada monte edilen ve günümüze gelebilen kapı binisinin, hem gövdesine hem de başlıklarına dış bordürlerdeki süslemenin aynısı işlenmiştir.

Kanatlarda tarih yoktur. Türbe, kitabesine göre 1155-1192 tarihleri arasında hüküm süren Selçuklu Sultanı II.Kılıçaslan ta-

rafından yaptırılmıştır (3). Kitabede kesin olarak inşa tarihi bulunmadığından 12.yüzyılın son çeyreğinde yapıldığı kabul edilmiştir (4). Anadolu'da eğri kesim tekniğinin uygulandığı Malatya Ulu Camii, Harput Sare Hatun Camii, Kayseri Lala Paşa Camii ve Ankara Alaaddin Camii minberleri 12.yüzyıla ait eserlerdir (5). Bunlardan Lala Paşa Camii minberindeki bordürün işleniş biçimi örneğimize yakındır (6). Kanatların panolarında görülen post-Samarra üslubundaki süslemenin Anadolu'daki en yakın benzeri yine Konya'da, Alaaddin Camii'nin minberinde (M.1155) karşımıza çıkıyor (7). Minber korkuluklarının uç kısımlarındaki üçgen sahalarda yer alan süslemeler gerek kompozisyon gerekse tekniğin uygulanışı bakımından paralellik gösterir. Anadolu genelinde aynı tarzda süslemeye sahip iki örneğin aynı yapı grubu içindeki ahşap eserlerde karşımıza çıkması ayrıca dikkat çekicidir (8). Bunlara bakarak kapı kanatlarının da türbe ile birlikte, 12.yüzyılın son çeyreğinde yapıldığını söylenebilir (9).

N O T L A R :

- (1) Bkz. F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, s.30; Z.Oral, "Konya'da Alaüd-din Camii ve Türbeleri", Yıllık Araştırmalar Dergisi, I(1956), Ankara, 1957, s.49; B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.208; i.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964, s.581.
- (2) i.H.Konyalı, a.g.e., s.577; M.O.Arık, Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri, Anadolu (Anatolia), XI (1967), Ankara, 1969, s.70.
- (3) Z.Oral, a.g.m., s.56; i.H.Konyalı, a.g.e., s.580.
- (4) M.O.Arık, a.g.m., s.70.
- (5) Bkz.S.Ögel, "Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim", Sanat Tarihi Yıllığı, I(1964-1965), İstanbul, 1965, s.115.
- (6) S.Ögel, a.g.m., s.114-Resim:4.
- (7) Camide kurtarma çalışmaları yapıldığından minber tahtalarla kapatılmıştır. Bu nedenle eseri görmemiz mümkün olmadığı gibi

yayınlarında da süslemeyi gösterecek ayrıntılı resim bulamadık. Sayın Prof.Dr.Haluk KARAMAĞRALI, minberdeki bu tezyinatın varlığından beni haberdar etmiş ve resimlerini göstermiştir. Kendilerine teşekkürü borç bilirim.

- (8) Buradaki benzerlik usta ilişkilerini gündeme getirmektedir. Minber, üzerindeki kitabeye göre, "Ahlatlı Üstad Hacı Mengümberti" tarafından yapılmıştır (Bkz.M.Z.Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", Vakıflar Dergisi, Sayı:V, Ankara, 1962, s.30; B.Karamağralı, Ahlat Mezartaşları, Ankara, 1972, s.87). Sanatçı, eğer Ahlat'ta yetişseydi, buradaki 12.yüzyılın ikinci çeyreğine ait mezartaşlarında görülen eğri kesim tekniğini tanıyor olmalıdır (Mezartaşları için bkz. B.Karamağralı, a.g.e., s.41, 116-118, resim:123-126). Dolayısıyla minberin küçük bir bölümünde de olsa bunu uygulamıştır. Kapı kanatlarının benzer tarzdaki süslemelerinde görülen üslup biraz değişiktir. Buna göre kanatlar, zamanla üslubunda az da olsa değişim göstermesi mümkün olan Ahlat'lı minber ustasının ya da onun ekibinden bir başka ustanın eseri olabilir.
- (9) F.Sarre, a.g.e., s.30'da ve G.Migeon, Manuel D'art Musulman, Arts Plastiques et Industriels, Tome:1, Paris, 1927, s.331'de kanatların da türbe ile aynı yıllarda yapıldığını kabul edilmiş, ancak türbe kitabesi H.616/M.1219-20 olarak verilmiştir. Sarre, kitabe inandırıcı olmasa kanatların daha erkene tarihlenebileceğini belirtir. Migeon da panoların Kahire'dekiler gibi oyulduğunu ifade eder.
- Kapı kanatlarının, Anadolu ve dışındaki örneklerle karşılaştırılmasını daha önceki bir çalışmamızda yapmıştık: R.Bozer, "Eğri Kesim Tekniğine Anadolu'dan Bir Örnek : Konya II.Kılıçaslan Türbesi'nin Ahşap Kapı Kanatları", IX.Vakıf Haftası (2-8 Aralık 1991, Ankara)na sunulan bildiri (Baskıda).

Örnek No : 2
Eserin Adı : KAYSERİ ULU CAMİİ KAPI KANATLARI.
Levha No : 23-25, 157, 210-211.
Resim No : 43-47
Şekil No : 2, 55-59.
İnceleme Tarihi : 1986-1992
Yapıdaki Yeri : Caminin kuzey cephesindeki kapısına ait olmalıdır.
Bugünkü Yeri : Ankara Etnografya Müzesi.
envanter numarası 11927 olan eser, 23.10.1940 tarihinde Kayseri Müzesi'nden getirilmiştir(1).
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.602/M.1205-1206.
Yapım Tekniği : Çakma
Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma yuvarlak satırlı oyma, oluklu oyma , çift katlı oyma, kazıma.
Şeması : Kemerli - üç panolu.
Ölçüleri : 145x235 cm.
Durumu : Eser hayli yıpranmıştır. Kapının sağ ve sol kenarlarının üst kısımları düzenli bir şekilde kesilmiştir. Bunlar, orijinal zıvana dillerinin vaktiyle kırılarak yerlerine yeni parçaların eklendiğini akla getirir. Sağ kanadın alt kısmında düşey dikdörtgen bir parça, belki de kırıldığı için kesilmiş ve buraya yama yapılmıştır. Sol kanadın alt yarısında yarılmalar vardır. Özellikle alınlıktaki yazı ve bitkisel süslemelere bakarak, kanatların birleşme yerlerinden ince bir parçanın boydan boya kırıldığını söylemek mümkündür. Yatay dört sıra halinde görülen çivi izleri madeni kuşaklara ait olmalıdır. Ayrıca, kilit ve halkaları tutturmak için birçok delik açılmıştır. Kemer alınlığının altındaki büyük panoların süslemeleri hayli

aşınmıştır. Bu aşınma panoların alt yarılarında ve özellikle sağ kanatta daha fazladır. Bunlardan başka yüzeylerde bol miktarda ince çatlaklar meydana gelmiştir. Bini yoktur. Kanatlar müzede ahşap bir çerçeve içine alınmıştır.

Kapı iki kanatlıdır. Her kanat yekpare üç levhadan oluşur. Levhaları birbirlerine tutturmak için içten demir mıhlar geçirilmiştir. Eser iki kanatlı olmakla birlikte gerek panoların düzeni gerekse süslemelerin gösterdiği devamlılık bakımından tek kanatlı kapılar gibi düzenlenmiştir. Süslemeler kanatların birleşme yerlerinde herhangi bir kesintiye uğramaz. Hem panolar hem de bordür hem de bordür bir bütün olarak tasarlanmıştır (Şek.2).

Süsleme dört yandan düz bir çerçevesi içine alınmıştır. Bunun haricindeki bütün yüzeyler boş yer bırakılmayacak biçimde bezenmiştir. Alt kenardan başlayan ve iki yan kenardan yükselen 6 cm. enindeki bordür, kanat yüksekliğinin yaklaşık 3/2'lik bölümünü katettikten sonra içe doğru kavislenip üstle kesişerek sivri bir kemer meydana getirir ve üst kenarı da dolaşıp köşelerden aşağıya dönerek üzengi hattında bulur (Res.43). Böylece dikdörtgen çerçeveyi de tamamlar. Kemerin içindeki alan yatay iki kuşakla üç panoya ayrılmıştır. Kemer alınlığı birinci panoyu teşkil eder. Bunun altında, 13x108 cm. ölçülerinde yatay dökdörtgen ikinci pano ile 108x144 cm'lik ölçüleriyle kanat yüzeyindeki en büyük yeri kaplayan düşey dökdörtgen üçüncü pano yer alır.

Bordürde düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Burada, iki ucunda birer rumi bulunan S şeklindeki üç kıvrımın birbirlerine dolanarak enine ilerlemesinden oluşan bir süsleme görülür (Res.44). Rumiler aralardaki boşluklara ikişerli olarak sırt sırta yerleştirildiğinden lik bakışta palmek izlenimi verirler (Şek.55). İnce birer silme ile sınırlanan inci dizileri, bordürü iki taraftan kuşatır. Bunlar panoları ayıran yatay kuşaklarda da görülür.

Kemer köşeliklerindeki üçgen sahalar, bordürden eğimli bir satırlı ile ayrılır. Bu satırlı kazıma tekniğinde bir zencirekle süs-

lüdür. Köşeliklere düz satırlı oyma tekniği ile palmet-rumili bir kompozisyon işlenmiş ve ayrıca rumili ince bir bordürle kuşatılmıştır (Şek.57). Bordür, iki hat halinde birbirlerine dolanarak ilerleyen rumilerden meydana gelir.

Birinci ve ikinci panolarda çift katlı oyma tekniği uygulanmıştır. Birinci pano da, köşeliklerde olduğu gibi, zencirekle süslü eğik bir satır ve bu sefer farklı tipte rumili bir bordür tarafından kuşatılmıştır(Şek.56). Üçgen bir alanı kaplayan ve özel bir önem verildiği anlaşılan pano plastik etkisi güçlü bir şekilde tezyin edilmiştir (Res.45). Altta, düz satırlı oyma tekniği ile, kıvrım dalların gizdiği içice dairelerin ortalarında birer palmet yer alır. Palmetlerin tepe yapraklarında oyuklar vardır. Oldukça sathi bir üslupla girift bir desen anlayışı gösteren bu süslemenin üstünde, yuvarlak satırlı oyma tekniği ile palmet ve rumiler işlenmiştir(Şek.58). Başlı başlarına birer değer taşıyan, zeminden fıskırıyormuş gibi izlenim bırakan bu motifler düşey eksene göre simetrik yerleştirilmiştir. Burada, sapları ortadaki ters U (?) şeklinden çıkan birer ruminin uzun yapraklarına, yönleri aşağıya bakan birer palmet bağlanmıştır. Motiflerin yaprak yüzeyleri telek gibi dilimlenmiş; çanak yapraklarında düğmeler meydana gelmiştir. Palmetlerin yan yapraklarından birinin ucu volütlenirken diğeri bir rumi ile nihayetlenmiş; tepe yapraklarına da küçük bir palmet işlenmiştir.

ikinci panoda bitkisel süsleme ve yazı yer alır. Zeminde kıvrım dalların teşkil ettiği daireler içindeki palmetli desen birinci panodakilere benzemekle birlikte, buradaki dallar daha çok volütlenmiş ve daha serbest bir uygulamaya gidilmiştir (Res.46).Bu desenin üzerinde, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenen tek satırlık sülüs yazılı kitabe yer alır. Çeşitli kırılma ve çatlamlar sebebiyle güçlükle okunabilen yazı şöyledir (2);

الامير الاسفهار الاجل (؟) مظفر الدولة و الدين ادام الله علوه

Türkçesi : Dinin ve devletin muzafferini, emir, Büyük Komutan, Allah, onun yüceliğini devam ettirsin.

Yine zencirek friziyle çerçeveselenen üçüncü panoda, altıgenler geçmesi ile çapraz eksenlerde gelişen kırık çizgilerin kesişmesi sonucu ortaya çıkan oniki köşeli yıldızlar ve bunların aralarındaki dörtgen ve beşgen bölmelerden meydana gelen sonsuz geometrik kompozisyon yer alır. İnce bir silmeyle kuşatılan geometrik bölmeler, düz satırlı oyma tekniğinde, tek eksene göre simetrik palmet-rumilerle dolgulanmıştır. Geometrik sistemi oluşturan ince şeritler, bölmelere göre yüksek tutulmuş ve sırtlarına yiv açılmıştır. Bu açıdan oluklu oyma grubuna girerler. Oniki köşeli yıldızlarda dikkati çeken bir özellik, süslemenin hem daha girift olması hem de bombelenerek dış bükey bir form göstermesidir (Res.47). Böylece panoda yıldızların merkeziliği vurgulanmıştır. Buradaki palmetlerin tepe yaprakları uzun tutulmuş, rumilere üçüncü bir yaprak ilave edilmiştir (Şek.59). Beşgenlerdeki palmetlerin tepe yapraklarına oyuklar açılmıştır.

Kayseri ulu Camii'ne ait erken tarihli bu kapı kanatları, kemer alınışındaki iki motif süslemesi, üçüncü panosundaki yıldızlarda görülen dış bükey kabartma uygulaması ve kemerli kapıların tarihi bilinen ilk örneği olması gibi özelliklerinden dolayı ahşap eserler arasında önemli bir yere sahiptir.

Kanatlarda kesin bir tarih yoktur. Fakat, kitabesinden hareketle tarihini tespit etmek mümkündür.

Caminin kuzey duvarındaki kitabeden, yapının Keyhüsrev bin Kılıçaslan devrinde H.602/M.1205-1206 yıllarında, Yağıbasanoğlu Muzafferüddin Mahmut tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır (3). Danişmendoğulları'ndan Melik Nizameddin Yağıbasan'ın oğlu olan Muzafferüddin Mahmut, Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'i İstanbul'dan getirerek ikinci kez tahta çıkmasını sağlayan, sultana çok yakın emirlerden birisidir (4).

Kapı kanatlarındaki kitabede "Büyük Komutan " ünvanıyla anılan ve "Muzafferüd-devle ve'd-din" denilen kişi camiye tamir ettiren Yağıbasanoğlu Muzafferüddin Mahmut olmalıdır(5). Buna göre kapı kanatlarının da, caminin H.602/M.1205-1206 yıllarındaki tamiri sırasında yapıldığı kabul edilebilir(6).

N O T L A R :

- (1) Ankara Etnoğrafya Müzesi envanter fişi.
- (2) Kitabedeki "isfehsalar ecellü" kelimeleri, M.Çayırdağ, "Kayseri Ulu Camii Ahşap Mihberi", Türk Etnografya Dergisi, XV, Ankara, 1976, s.58'de, "el-eşref el-islam" şeklinde okunmuştur.
- (3) Bkz. Halil Edhem, Kayseriye Şehri, İstanbul, 1334,s.18-19; A. Gabriel, Monuments Turcs D'Anatolie, C.I. Paris, 1931,s.35; O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s.272, not.9;
O. Aslanapa, Türk Sanatı, Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar,C.I-II, Ankara, 1990 s.145.
Kitabede Muzafferüddin Mahmut'un yapıyı inşa ettirdiği ifade ediliyorsa da, adı geçen araştırmacılar tarafından bunun bir onarım kitabesi olduğu kabul edilmektedir.
- (4) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Halil Edhem, a.g.e., s.17-30; O. Turan, a.g.e.,s.272-274.
- (5) Ayrıca Bkz. B.Ögel, "Selçuklu Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", Yıllık Araştırmalar Dergisi, I (1956), Ankara 1957,s.200; M.Çayırdağ, a.g.m. s.58.
- (6) Tarih için bkz.B.Ögel, a.g.m.,s.201; G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.139; M.Çayırdağ, a.g.m.,s.58; G.Öney, Süsleme ve El Sanatları,s.116.

Yine aynı tarihte yapılmış olabileceği belirtilen, fakat süsleme bakımından kapı kanatlarıyla farklı özellikler gösteren caminin ahşap minberinde tarih, banî veya usta kitabesi yoktur. Minber, 1955 yılında caminin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyonu sırasında, bazı parçaları yenilenerek onarılmıştır. (M.Çayırdağ, a.g.m.)

- Örnek No : 3
- Eserin Adı : KARAMAN FIGURLU KAPISI (1)
- Levha No : 26-30, 158, 212-213.
- Resim No : 48-56
- Şekil No : 3, 60-65.
- inceleme Tarihi : Şubat 1986, Haziran 1991
- Yapıdaki Yeri : -
- Bugünkü Yeri : istanbul Türk ve islam Eserleri Müzesi.
Kapı, 1898 yılında Karaman'dan istanbul Arkeoloji Müzesi'ne (2), oradan da 1951 yılında şimdiki yerine götürülmüştür (3). Müze Env.No:248.
- Ustası : Bilinmiyor.
- Tarihi : 13.yy. başları.
- Yapım Tekniği : Çakma.
- Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma, düz satırlı oyma, çift katlı oyma, oluklu oyma, kazıma.
- Şeması : Kemerli-dört panolu-madalyonlu.
- Ölçüleri : 92 x 164 x 5 cm.(4).
- Durumu : Kanadın alt yarısındaki süslemeler rutubet ve kurtlanma nedeniyle yıpranmıştır (5). Madalyonun sağ tarafına kilit aksamı için bol miktarda delik açıldığından, bu kısım haraptır. Figürlerin bilinçli olarak tahrip edildiği dikkati çeker (6).

Süsleme programının zenginliği sebebiyle Anadolu'daki ahşap eserler arasında önemli bir yer tutan tek kanatlı kapı, yekpare üç ahşap levhadan oluşur (7). Arkadaki yatay iki kuşağa çivilerle tutturulan levhalardan, ortadaki dar, yandakiler geniştir. Kapının sol köşelerinde yer alan zıvana dillerinden alttaki daha sonra demirden yenilenmiştir.

Kanattaki süslemeler, üst kenarda 7.5 cm., diğer kenarda 5 cm. enindeki düz bir çerçeve içine alınmış; bunun içindeki alan, boş yer bırakılmayacak biçimde tezyin edilmiştir.

Alttaki köşelerden başlayan 5 cm. enindeki bordür, üstte keşşerek sivri kemer meydana getirdikten sonra devam eder ve köşelikleri de dolaşıp üzengi hattında son bulur (Res.48-Şek.3). Bordür dış çerçeveye bakan kenarlarından herhangi bir elemanla sınırlanmaz. Buna karşılık, inci dizili bir şerit iç kenarlardan bütün bordürü dolaşır. Bu şerit aynı zamanda kemerin içindeki alanı, düşey sıralanan, farklı büyüklük ve şekillerde dört panoya ayırır. Kemer alınışındaki üçgen biçimli birinci pano 17 cm. yüksekliğindedir. Üzengi hattında yer alan ikinci pano (66x11 cm.) ile en alttaki dördüncü pano (66x14 cm.) yatay dikdörtgen; bunların arasındaki üçüncü pano (66x90 cm.) ise düşey dikdörtgen konumdadır.

Kemer köşelikleri ile birinci ve üçüncü panoları, 3 cm. enindeki eğik satırlı şerit ve ince bir silme çerçeveler. Şerit, kazıma tekniğinde fisto gibi basit dilimlerle süslenmiştir.

Çerçeve bordürüne yuvarlak satırlı oyma ile, daireler gizeerek ilerleyen rumili bezeme işlenmiştir. Rumilerin çanak yaprakları volütlü, uzun yaprakları kıvrım dal gibidir (Şek.60).

Kemer köşeliklerini de, bu sefer oluklu oyma tekniğinde, benzer motiflerin meydana getirdiği basit bir kompozisyon dolgular (Şek.61).

Birinci panodaki palmet ve rumili bitkisel süsleme, daha geniş bir yüzeye yayıldığından girift ve hareketli bir kompozisyon özelliği gösterir (Res.49). Burada da oluklu oyma tekniği uygulanmıştır. Süslemenin tam ortasında, silüet halinde işlendiği zannedilen, bağdaş kurmuş bir insan figürü yer alır. Dikkatli bakılınca, figürün kasıtlı olarak tahrip edildiği, bu nedenle ayrıntıların kaybolduğu anlaşılır. Tahribatin izleri, çevredeki rumiler ile alttaki silmede de farkedilir. Bu haliyle bile, muhtemelen bir sembol tuttuğu için bir elini göğsüne doğru kaldırdığı, başındaki üç dilimli tacı ve halesi seçilebilmektedir (Res.50). Dolayısıyla, figürün bir sultan tasviri olduğu açıkça bellidir (8).

ikinci panoya çift katlı oyma tekniği uygulanmıştır. Oluklu oyma ile yapılan zemindeki bitkisel kompozisyon, motif karakteri

olarak, birinci panodakilere benzer. Bunun üzerinde, yuvarlak satırlı oyma ile, güzel bir sülüs yazı yer alır. Burada "devamlı izzet, ikbal, ve devlet" anlamında Arapça bir dua cümlesi okunur (9). Çeşitli yerlerine bilezik benzeri süs unsurları oyulan harflerin plastik etkisi güçlüdür.

Buraya kadar anlatılan süslemelerdeki oymaların derin olduğu ve özellikle kemer alnına ayrı bir değer verildiği görülmektedir.

Kapıda, gerek kanadın yarısını kaplayan büyüklüğü, gerekse zengin süslemesiyle en dikkat çekici yer, şüphesiz üçüncü panodur (Res.51). Panonun ortasında 60 cm. çapında büyük bir madalyon yer alır. Madalyonun, üst tarafına 13 cm. çapında daha küçük bir daire madalyon, alt tarafından 18 cm. yüksekliğinde damla biçimli madalyon, yan taraflarına da 4 cm. çapında dilimli rozetler yerleştirilmiştir. Bütün bu şekiller, panonun kenarlarında olduğu gibi, eğik satırlı ve inci dizili iki şeritle kuşatılmıştır. inci dizili şerit sözü edilen yerleri dolaşarak, iki yanda bordürlere, alt ve üst tarafta da panoların kenarlarına bağlanır.

Büyük madalyonda, sırtları yivli şeritlerin meydana getirdiği, oniki kollu yıldız kompozisyonu yer alır. Bu yıldızlardan biri madalyonun merkezinde tam, altı tanesi bunun çevresinde yarım olarak verilmiştir. Aralarda, altı ve oniki köşeli yıldızlar ile dörtgen, beşgen, altıgen ve ok uçları meydana gelmiştir. Bu ara parçalardan, dörtgenler boş bırakılmış; yıldızlar radyal (Şek. 62), diğerleri tek eksene göre simetrik palmet-rumili süslemelerle dolgulanmıştır (Res.52-Şek.63-65). Motifler düz satırlı olup yüzeysel bir oyma işçiliği gösterirler. Üç yapraklı klasik tipe uyan palmetlerin tepe yapraklarının ortası da oyulmuş, rumilere bağlanan bazı palmetlerin yan yaprakları yine rumilerle nihayetlendirilmiştir.

Bitkisel bezemelere göre daha yüksek olan, keskin hatlara sahip geometrik kompozisyon, madalyonda öne çıktığından ışık-gölge tesirini arttırmaktadır. Geri planda kalan bitkisel doku ise, bu haliyle dantel gibi görünür.

Madalyon ile panonun çerçevesi arasındaki köşeliklerde

figürler yer alır. Üstte, simetrik yerleştirilen ve ortadaki küçük madalyona doğru yürüyen birer kanatlı aslan kıvrım dal-palmetli bir zemin içinde verilmiştir. Zemini dolgulayan düz satırlı bitkisel kompozisyon yüzeysel bir oyma işçiliği gösterir. Bugün, silüet halinde bırakılmış gibi görünen aslanların da, sonradan tahrip edildikleri anlaşılmaktadır. Madalyonun kenarına basan aslanların kuyrukları arka ayaklarının arasından geçerek aşağıya doğru uzanır. Omuzlarından çıkan kanatları küçüktür. Vücutlar yandan, baş cepheden verilmiştir. Başta sivri kulaklar, sarkık yanaklar ve kısmen gözler seçilebilmektedir. Bütün bu özellikleriyle, alışık olduğumuz Selçuklu aslan tipine uygundur (10).

Aslanların yöneldiği ortadaki küçük madalyon bugün boştur. Fakat, dikkat edilirse, birisi daha büyük olan bazı çivi delikleriyle, daire şeklinde bir iz farkedilir. Bu izler, vaktiyle burada bulunan kapı halkasına ya da tokmağa aittir. Çevredeki figürlere bakarak, bunun yine figürlü bir kapı tokmağı olduğu düşünülebilir.

Madalyonun alt köşelerinde, yeni bitkisel zemin içinde, ortadaki damla kesilti motifin iki yanından dışarı doğru yürüyen kanatlı birer figür yer alır (Res.53). Vücutları simetrik düzenlenen fantastik yaratıkların kanatlarında ve ön ayaklarından birinde düğme benzeri volütler vardır. Sağdaki grifondur (Res.54). Geriye dönmüş başında, gagası ve sivri kulaklarından başka ayrıntı yoktur. Soldaki ise bir kurt figürüdür (Res.55)(11). Öne doğru duran başında, sivri kulakları ve uzun burnu seçilmektedir. Ağzında bir bitki (?) tutar. Her ikisinin de ön ayaklarından birisi yukarıya kalkmış ve panonun çerçevesinden taşmıştır. Grifonun bu ayağı vücuduna göre daha kabarıktır. Bu da figürün bugünkünden daha ayrıntılı işlendiğini gösterir.

Damla biçimli madalyonda, kollarını ve ayaklarını iki yana açarak çömelmiş bir insan figürü görülür (12). Tamamen şematik olarak verilen figür, ortadan ayrılan saçları, başının üstünde rumilerle nihayetlenen halesi ve vücudundaki benekleriyle dikkat çekmektedir (Res.56). Buradaki figürün biraz daha kabartma olarak verilmesi ve vücut hatlarının derin yivlerle belirtilmesi, yukarı-

daki figürlerinde böyle işlendiğini düşündürür.

Kapının alt kısmındaki dördüncü panoda, köşelerinden birbirlerine bağlanan yan yana beş sekizgen yer alır. Bunlar, aslında sekizgen dört köşeli yıldız kompozisyonundan bir kesittir. Şekillerin içleri radyal düzende palmet-rumili süslemeyle dolguludur.

Bitkisel, geometrik, yazı ve figür olmak üzere, zengin ve yoğun bir süsleme programı gösteren kapı kanadı araştırmacıların ilgisini çekmiş; tablolara konu olmuştur (13). Fakat, hakkında yeterli ve açık bilgiler yoktur.

Konuyla ilgili yayınların bazılarında, Karaman İbrahim Bey İmaretî'nin (M.1433) kapısı ya da pencere kanadı olduğu söylenedikten sonra 12.yüzyıla veya 13.yüzyıla tarihlenir (14). Ayrıca, imarete ait olamayacağı, fakat İbrahim Bey Türbesi'ne (15.yy.) ait olabileceği söylenmiş(15); bugün Berlin'deki bir örneğe dayanarak, Anadolu-Mezopotamya sınır bölgesinden Karaman'a gidebileceği düşünülmüştür (16).

Görüldüğü gibi bu konudaki görüşler farklı ve karmaşıktır.

Eserin bir kapı olduğuna şüphe yoktur. Çünkü, tek kanatlıdır (17) ve şeması, kapı tokmağının yeri, anahtar delikleri bunun kanıtlarıdır. Fakat, imarete ait olduğu da, 15.yüzyıla maledilmesi de yanlıştır. Çünkü, hem şema ve süsleme özellikleri bakımından 13.yüzyılın ortalarını aşması mümkün gözükmez, hem de imaretin asıl kapı kanatlarıyla stilistik açıdan ortak yönü yoktur. Olsa olsa, adı geçen yapıda bulunup İstanbul'a taşınmıştır. Ancak; bununla ilgili bir kayda da rastlanmaz (18). Muhtemelen, imaretin kapısıyla yakın bir tarihte İstanbul'a gitmesi karışıklığa sebebiyet vermiştir.

Eserin Anadolu-Mezopotamya sınır bölgesinden Karaman'a götürülmüş olabileceği fikrine de şüpheli bakmak durumundayız. Ahşap kapıların bir yerden başka bir yere nakledilmeleri mümkündür. Fakat, hem sözü edilen bölgeden benzer başka ahşap kapı örneği tamıyoruz, hem de o bölgeden bir ustanın Anadolu'da çalışması ihtimal dahilindedir. O zaman kapıları değerlendirirken, figürden başka şema gelişimini de dikkate almalıyız (19). Konuya bu açıdan

bakınca iç Anadolu bölgesinde de böyle bir kapının yapılabileceği ortaya çıkar. Şöyle ki: Kemerli kapı kanatlarının, yayınlara geçtiği kadarıyla, Anadolu dışında görülmeysi, buna karşılık Anadolu'da daha 13.yüzyılın başından itibaren 15.yüzyılın ortalarına kadar her devirde kesintisiz devam etmesi, bu şemanın en azından Anadolu'da gelişip olgunlaştığına gösterir. Karaman kapısının kemer şekli veya kemer alınılığındaki özenli işçiliğinin yakın benzerleri, Kayseri, Akşehir ve Ankara gibi iç Anadolu merkezlerinde karşımıza çıkar. Özellikle Ankara Aslanlı Kapı, şema ve çok olmasa da figür kullanımıyla en az Berlin kapısı kadar benzerlik gösterir. Bordürü ve panoları ayıran eğik satırlı geniş şeritler ve bu şeritlerdeki kazıma tekniğiyle yapılan basit süslemeler yine anılan örneklerde yer alır. Bu uygulama Berlin kapısında yoktur.

Karaman kapısının, zengin figürlerle süslenmesinin yanısıra bir taht sahnesini taşıması, belki de bir saraya ait olabileceği fikrini uyandırmaktadır.

Eserin tarihlendirilmesinde Kayseri Ulu Cami kapı kanatları (1205-1206) önemli rol oynar. Bordürün meydana getirdiği kemer formu, tarihi bilinen örnekler içinde ilk kez Kayseri kapısında karşımıza çıkar. Bu kapıda madalyon yoktur. Madalyonlu örneklerin, Anadolu'da en az 15.yüzyılın ortalarına kadar kesintisiz sürdüğünü göz önüne alırsak, Karaman kapısının, Kayseri kapısındaki şemanın bir sonraki aşamasını teşkil ettiğini kabul edebiliriz. Her iki eserde görülen köşeliklerin bordürle kuşatılması, 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren terkedilmiştir (20). Bunların yanısıra, gerek kapıdaki yoğun süsleme programı ve özellikle figürlü süslemeleri gerekse Berlin kapısıyla olan benzerlikleri dikkate alınıp toplacu değerlendirirsek, eserin 13.yüzyılın başlarında yapıldığını söyleyebiliriz.

NOTLAR :

- (1) Aşağıda açıklandığı gibi, eserin hangi yapıdan getirildiği kesin olarak bilinmediğinden, çalışmamızda bu şekilde adlandırılacaktır.

- (2) E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler:Çinili Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Nesreden: M.Aziz Ogan),Berlin,1938,s.37. E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul, 1950, s.78'de, İstanbul'a 1907 yılında nakledildiği söylenir.
- (3) İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi envanter defteri:sıra no:248. İ.H.Konyalı,Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul, 1967, s.410'da bu müzeye 1948 yılında taşındığını ifade eder.
- (4) Kanadın yüksekliği, müze kaydı ile, E.Kühnel, a.g.e.,s.37'de ve Z.K.Bilici, "Beylikler Devri Ahşap İşçiliğine Bir Örnek", Mavi, Ankara Sanat, Sayı:251, Mart 1987, Ankara, s.23'de, 173 cm. olarak verilmiştir. İ.H.Konyalı (a.g.e., s.411)'da ise kanadın ölçüleri 173x52'dir.
- (5) Kapının müzeye taşındıktan sonra yayınlanan resimlerinde, alt kısımdaki süslemelerin rutubet almadığı ve herhangi bir dökülmenin olmadığı görülür.Bkz.F.Sarre,Seldschukische Kleinkunsts, Leipzig, 1909, Levha IX; E.Kühnel, a.g.e., Levha 11; C.E.Arseven, Les Arts Decoratifs Turks, İstanbul, 1952, s.196-Resim 478.
- (6) Bugüne kadar figürlerin silüet halinde işlendiği söylenmiştir. Bkz.F.Sarre, a.g.e., s.29; E.Kühnel, a.g.e., s.37; E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., s.79; B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s.202.
- (7) İ.H.Konyalı, a.g.e., s.411'de, ağaç cinsinin "çınar" olduğunu söyler.
- (8) İ.H.Konyalı, a.g.e., s.412'de, "San'atkarın bu resimlerle Karamanoğlu İbrahim Bey'i göstermiş olduğu zannediliyor" demektedir.
- (9) İ.H.Konyalı, a.g.e., s.411.
- (10) Örnekler için bkz.G.Öney, "Anadolu Selçuk Mimarisinde Aslan Figürü", Anadolu (Anatolia), XIII(1969),Ankara,1971, s.1-41.
- (11) Bu figür de grifon olarak nitelendirilmiştir.Bkz. G.Migeon, Manuel D'art Musulman, Arts Plastiques et Industriels, Tome:

1, Paris, 1927, s.331; E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., s.79; i.H.Konyalı, a.g.e., s.412; M.Meinecke, "Islamische Drachentüren, Zu einer Neuerwerbung des Museums für Islamische Kunst", Museums Journal, Museumspädagogischer Dienst Berlin, Nr.IV, Berlin, 1989, s.55.

C.Kerametli, "Osmanlı Devri Ağaç işleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar", Türk Etnografya Dergisi, Sayı:IV, Ankara, 1962, s.6'da, madalyonun köşeliklerinde dört grifon olduğunu ifade eder.

S.J.Rudenko, "Kurtlar, Avrasya steplerinin hayvan yetiştiren halkları için her zaman büyük dert olmuş; bunları yenmenin sorluğu karşısında, bu hayvanlara doğa üstü güçler atfedilmiştir. Kurtlar, avları için yalnızca kaplanlar ve ejderhalar gibi güçlü yaratıklarla kavga etmez. Fakat, grifonlarla birlikte veya grup halinde olunca kaplana bile saldırmaya cesaret edebilirler" demektedir. Bkz.S.J.Rudenko, "The Mythological Eagle, the Gryphon, the Winged Lion, and the wolf in the Art of Northern Nomads", Artibus Asiae, Vol.XXI, 1958, s.119.

- (12) B.Karamağralı, "Anadolu'da XII-XVI.Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XXI, Ankara, 1976, s.249'da, bunun bir kadın figürü olduğu görüşündedir.
- (13) Osman Hamdi Bey, 1908 tarihli "Türbedar" adlı tablosunda bu kapı kanadına da yer vermiştir.
- (14) C.E.Arseven, Les Arts Decoratifs Turcs, s.196'da; C.Kerametli, a.g.m., s.5'de; N.Diyarbakırlı, Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru," Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul, 1969, s.188-Res.99'da imaretin pencere kanadı (12.yy); C.E.Arseven, Türk Sanatı, 1984, s.216'da imaretin pencere kanadı (13.yy.); B.Ögel, a.g.m., s.200,204'de imaretin kapı kanadı (13.yy.ilk yarı); E.Yücel, "Selçuklu Ağaç işçiliği", Sanat Dünyamız, Yıl:2, Sayı:4, Mayıs 1975, İstanbul, s.4'da; i.Bilgin, "Merzifon'da Bulunan

Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.413'de, imaretin pencere kanadı; İ.H.Konyalı, a.g.e., s.411'de imaretin pencere sol kanadı, E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., s.78'de imaretin kapı kanadı, denir.

- (15) Z.K.Bilici, a.g.m., s.24-25.
- (16) M.Meinecke (a.g.m.), Berlin İslam Sanatları Müzesi'nde Londra'dan getirilen bir kapının bulunuş yerini ve tarihini tespit ederken, konumuz olan ahşap kapıya da değinmiştir. 12.yy.sonu-13.yy. başına koyduğu Berlin kapısının, ejderli ve aslanlı süslemelerine bakarak, Artuklu-Zengi'lere ait bir başkent yapısından getirilebileceğini belirttikten sonra her bakımdan Berlin kapısına çok benzeyen tek örneğin de Karaman kapısı olduğunu, bu nedenle aynı yerden ve aynı yapıdan alınıp Karaman'a taşınmış olabileceğini ifade eder.
- (17) Pencere kepenkleri, fonksiyonları itibarıyla hep iki kanatlı yapılmıştır. Tek kanatlı örnek tanımıyoruz.
- (18) Müze kayıtlarında imaretle ilgisi bulunduğunu gösterecek bilgi yoktur. Ayrıca, henüz 1909'da, nereye ait olduğunun bilinmediği söylenir. Bkz.F.Sarre, a.g.e., s.28. 1875 yılında Karaman'a gelen E.J.Davis adlı seyyah, imaret hakkında bilgi verirken ahşap kapısına da değinip sanat değerinden söz ediyor. Bkz.Z.K.Bilici, Bir Seyyahın Gözüyle 19.Yüzyılda Karaman'daki Anıtlar", Milli Kültür, Sayı:56 (Mart 1987), Ankara, 1987, s.80. Kapıya hayran kaldığı anlaşılan Davis'in, çok daha çarpıcı özellikler taşıyan figürlü kapıdan bahsetmemesi eserin imarette olmadığını düşündürür.
- (19) Kapıdaki figür düzeninin o bölgedeki diğer malzeme örneklerine benzediği fikrine katıldığımızı belirtmeliyiz.
- (20) İstisna bir örnek olarak, Ermenek Akça Mescit'in dış kapı kanadı (M.1300-1301) benzer bir şema göstermekle birlikte, gerek kemerin meydana getirilişi, gerekse köşelik ve pano süslemeleri bakımından bu kapılarla kıyaslanmaz.

Örnek No : 4
Eserin Adı : ANKARA ASLANLI KAPI (HACI HASAN MESCİDİ KAPI KANADI)(1).
Levha No : 30-33, 159, 214-216.
Resim No : 57-63
Şekil No : 4, 66-74.
İnceleme Tarihi : 1986-1991
Yapıdaki Yeri : -
Bugünkü Yeri : Ankara Etnoğrafya Müzesi.
Kapı, 1907 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüş (2); 10.05.1941 tarihinde de şimdiki yerine taşınmıştır (3). Müze Env.No:11968.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 13.yüzyılın başları.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma, kazıma.
Şeması : Kemerli-dört panolu-madalyonlu.
Ölçüleri : 90 x 172 cm.
Durumu : Eser, figürlerdeki tahribat dışında sağlamdır. Eski resimlerinde, kabaralı çivilerle tutturulmuş yatay iki sıra madeni kuşak ve kapı halkası ile sağ kenara monte edilmiş biniye benzeyen ince bir ahşap parça görülür (Res.57).Yüzeydeki çeşitli delikler,ne zaman ve niçin söküldüğü bilinmeyen bu parçaların izleridir. Sağ kenardaki ahşap parça başka bir amaç için sonradan eklenmiş olmalıdır.

Tek kanatlı kapıyı, meşe ağacından (4), yan yana yekpare iki levha oluşturur. Levhalar, hem madeni kuşaklarla hem de içlerine geçirilen demir mihlarla tutturulmuştur.

Düşey dikdörtgen kapı kanadında, alt kenarı dolaşarak iki yandan yükselen bordür üstte keşişerek sivri bir kemer meydana getirdikten sonra köşelikleri de katedip dikdörtgen çerçeveyi tamam-

lar (Res.58-Şek.4). 2 cm.enindeki inci dizili şeritler tarafından sınırlanan bordür 4,5 cm. enindedir. Kemerin içi, yatay üç şeritle, çeşitli büyüklükte dört panoya ayrılmıştır. Panoları ayıran şeritlerden ikincisinde inci dizisi yer alır. Birinci ve üçüncü şeritlerde ise madeni kuşaklar bulunmaktaydı. Kemer alınlığında bulunan birinci pano 15 cm. yüksekliğinde olup, üçgen biçimlidir. ikinci pano (72x 11 cm.) ile dördüncü pano (72x15 cm.) yatay, üçüncü pano (72x91 cm) düşey dikdörtgendir.

Çerçeve bordüründe palmet-rumi kombinasyonuna dayalı, boyuna gelişen süsleme yer alır. Palmetler üç yapraklıdır ve bazılarında tepe yaprağının ortası oyulmuştur. Rumiler, geriye doğru kıvrılan kısa yaprakları ve ince gövdeleriyle daha hareketli bir etki bırakırlar (Şek.66).

Kemer köşelikleri ile birinci pano, eğik satırlı derin bir yivle bordürden ayrıldıktan sonra ince bir silme ile kuşatılmıştır. Kemer köşeliklerini serbest düzenlenen palmet ve birkaç rumi doldurur (Şek.67). Birinci panoyu ayıran eğik satırlı şerit, kazıma tekniğinde, dairelerin kesişmesinden meydana gelen basit bir süslemeye sahiptir. Panoda, ortadaki bir palmetin saplarından ve tepe yaprağından çıkan kıvrım dalların iki yandaki palmetlere ve rumilere bağlanmasından oluşan tek eksene göre simetrik girift bitkisel süsleme görülür (Res.59-Şek.68). Palmetlerin tepe yaprağı uzun ve volütlüdür. Lobcuklarında ve tepe yapraklarının bazılarında düğmeler vardır. Bu düğmeler, inci dizilerinin yapılışı gibi, özel uçlu bir aletle basılmıştır.

ikinci panoda, bozuk bir nesih ile yazılan Arapça kitabe yer alır (5):

عمر هذا المسجد المباركة الحاج حسن
غفر الله له ولوالديه لجميع المسلمين

Türkçesi : Bu mübarek mescidi (mescidi) Hacı Hasan yaptırmıştır. Allah, tüm müslümanlar için ona ve ana babasına mağrifet eylesin (6).

Üçüncü pano hem ölçüleri hem de tezyinatı ile kanatta önemli bir yer tutar.Panonun ortasında büyük bir daire madalyon yer alır.

Buna, alttan ve üstten damla biçimli madalyonlar, iki yandan da küçük birer daire madalyon bağlanır. İnci dizili bir şerit bu şekilleri dolaştıktan sonra yandaki bordürlerle birleşir. Madalyon ile panonun çerçevesi arasındaki köşelikler, birinci panoda olduğu gibi, kazıma tekniğiyle süslenen eğik satırlı derin bir yiv içine alınmıştır. Bakış açısına göre değiştiğinden, bu yivlerin pano ile madalyonu kuşattığı da söylenebilir.

Oyma tekniğiyle işlenen madalyondaki süsleme, künde kari tekniğinin etkisini bırakır. Burada, on kollu yıldız kompozisyonundan alınan bir bölüm madalyonu doldurur. Yıldızlardan birisi merkezde tam verilmiş; yüzeyde beş, on köşeli yıldızlar ile dörtgen, beşgen ve altıgen bölümler meydana gelmiştir. Merkezdeki on köşeli yıldızda on dilimli bir rozet, beş köşeli yıldızlara sapları ortada beş köşeli yıldız teşkil eden ve radyal sıralanan palmetler, dörtgenlere stilize birer palmet, beşgen ve altıgenlere tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenmiştir (Res.60-Şek.69-70). Bölmelerdeki bu süslemeler, geometrik sistemi oluşturan hatlardan bir yivle ayrıldıktan sonra çerçeve içine alınmıştır.

Büyük madalyona bağlanan, damla biçimli madalyonlarda tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonu (Şek.71); küçük daire madalyonlarda ise sekiz dilimli birer rozet yer alır.

Panonun üst köşeliklerine, kıvrım dallara bağlanan palmet ve rumilerin oluşturduğu serbest düzende girift bitkisel kompozisyonlar işlenmiş; bu bitkisel zeminin üzerine de, simetrik olarak, ortaya doğru yürüyen birer aslan figürü yerleştirilmiştir (Res.61-Şek.73). Aslanların vücutları yandan, başları cepheden verilmiştir. Kuyrukları kalça üstünde S çizdikten sonra rumi yaprağı gibi son bulur. Soldaki aslanın sırtında dilimli desenler görülür. Vücutların ve bacakların sathı bir yivle belirtilmesi eğri kesim etkisi bırakır. Figürlerin güçlü pençeleri, sivri tırnakları, bukleli yeleleri vardır. Ön ayaklarından biri ileri atılmış; diğeri yukarı kalkmıştır. Başlar tahrip edilmiştir. Kalan izlerden yassı burunlu, şiş sarkık yanaklı, küçük kulaklı oldukları ve kaşların

burun hattı ile birleştiği anlaşılmaktadır (Res.62). Bu halleriyle, Selçuklu devri aslanlarının özelliklerini taşırlar (7). Pano nun alt köşeliklerini, tek eksene göre simetrik düzenlenen palmet-rumili süsleme doldurur (Res.63). Zemin,motiflerin arasında önemli bir yer tutar (Şek.74).

Dördüncü panoda,sekizgen-dört köşeli yıldız kompozisyonundan bir kesit yer alır. Burada, yan yana sıralanan beş sekizgen panoya hakim durumdadır. Yarım verilen yıldızlarda birer palmet;sekizgen-lerde, geniş bir şeritle sınırlanan, tek eksene göre simetrik palmet-rumili süsleme görülür (Şek.72).

Kapıdaki bitkisel süslemelerin hepsinde yuvarlak satırlı oyma tekniği uygulandığı halde,bazı motiflerin düz satırlı gruba dahil edilebilecek özellikler taşıdığı belirtilmelidir.

Kapının kitabesinde tarih yoktur. Bu nedenle tarihlendirmesinde şema büyük önem taşır. Buradaki şemanın her bakımdan benzeri Karaman Figürlü Kapısında karşımıza çıkar. iki kapı, işçilik ve desen yönünden farklı olmakla birlikte,süsleme türleriyle çok benzerler (8). Bu nedenle, Aslanlı kapının da 13.yüzyılın başlarında yapılmış olması gerekir (9).

NOTLAR :

- (1) Kapı kanadı için,müze kayıtlarında ve bazı yayınlarda "Ankara Öğle Camii Kapısı, 13.yüzyıl" denilmektedir. Bkz.E.Kühnel, "Holz und Elfenbein",Die Ausstellung Von Meisterwerken Muhammedanischer Kunst in München 1910, (Ed.F.Sarre, F.R.Martin), Münih, 1912, Levha:247; E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelelerinde Şaheserler : Çinili Köşk'de Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Nesreden:M.Aziz Ogan), Berlin, 1938, s.37; N.Diyarbakırlı, "Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul, 1969, s.188. Ancak, sözü edilen cami hakkında bilgi bulamadık. Bkz. G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971; Türkiye'

de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Ankara, 1972, s.328-500.

Mübarek Galip (Ankara, Kitabeler, II.Kısım,İstanbul,1928, s.40) ve i.H.Konyalı (Ankara Camileri, Ankara, 1978,s.63-64), eserin Karalık Mescid'e ait olduğunu zannetmişlerdir.i.H.Konyalı, kapının müze kaydına bakarak, mescide, öğle Camii de denildiğini ifade eder. Halbuki bu kapı adı geçen mescide ait değildir. Mescidin kendi kapısı yine Ankara Etnoğrafya Müzesindedir (Env.No:15028).

Kapı kanadı, kitabesine dayanılarak, "Hacı Hasan Camii Kapısı" olarak adlandırmıştır. Bkz. B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.200 vd.; G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.139-140.

G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, s.38-dip not:46'da eserden "aslanlı kapı" diye bahseder.

Çalışmamızda, isim karışıklığını önlemek, her isim altında başka bir kapıdan bahsedildiği izlenimini ortadan kaldırmak ve tanıma kolaylığı sağlama için, esere "Ankara Aslanlı Kapı" diyoruz.Daha önceki bir çalışmamızda da aynı isimle ele alınmıştır. R.Bozer,"Kemerli Şemaya Sahip Selçuklu Devri Ahşap Kapı Kanatları", Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresine (İstanbul, 23-27 Eylül 1991) sunulan bildiri.

- (2) E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler, s.37.
- (3) Ankara Etnoğrafya Müzesi envanter fişi. Burada, kapının Topkapı Sarayı Müzesi'nden geldiği yazılıdır.
- (4) E.Kühnel, "Holz und Elfenbein", Tafel:247.
- (5) i.H.Konyalı, a.g.e., s.64-65. Mübarek Galip, (a.g.e., s.40) i.H.Konyalı'nın da belirttiği gibi kitabeyi yanlış okumuştur.
- (6) B.Karamağralı, "Anadolu'da XII-XVI.Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XXI, Ankara, 1976, s.249'da, kapının "bir tekke veya zaviye için veya bu inançtaki sanatkarlar tarafından" yapıldığını söyler.
- (7) G.Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Aslan Figürü", Anadolu (Anatolia), XIII (1969), Ankara, 1971, s.11, 36.
- (8) Ayrıca bkz. B.Ögel, a.g.m., s.201-202.

(9) Tarihlendirme hakkında geniş bilgi için Karaman Figürlü Kapısına (örnek No:3) bakınız.

Kapı, B.ögel, a.g.m., s.204'de ve G.öney, "Ahşap Teknikleri", s.139'da da 13.yüzyılın başlarına tarihlenmiştir.

Örnek No : 5
Eserin Adı : ANKARA KIZILBEY CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No : 34-37, 160, 217-219.
Resim No : 64-71
Şekil No : 5, 75-83.
İnceleme Tarihi : 1986-1992
Yapıdaki Yeri : (1)
Bugünkü Yeri : Ankara Etnografya Müzesi. Env. No : 11970.
Eser, 1907 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüş(2); 10.5.1941 tarihinde de şimdiki yerine taşınmıştır (3).
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 13. yüzyılın ilk çeyreği.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak ve düz satırlı oyma, oluklu oyma.
Şeması : Eş büyüklükte altı panolu.
Ölçüleri : Bir kanat 43X260 cm.
Durumu : Kapı kanatları genel olarak iyi durumdadır.

iki kanattan her biri yekpare ikişer levhadan meydana gelir. Sol kanatta zıvana dilleri yer alır (4). Şemaları simetrik olan kanatların, alttaki panoları dışında, süslemeleri farklıdır.

Kanatlar, üstte 6 cm., altta 9-10 cm. ve iki yanda 3-4 cm. enindeki boş yüzeylerle çerçevelenmiştir. Çerçevenin içindeki alan, 2 cm. enindeki inci dizili şeritlerle sınırlandıktan sonra, aynı şeritlerle düşey dikdörtgen altı panoya ayrılmıştır (Res.64-Şek.5). Birinci panolar, belki de içlerindeki kompozisyonların gereği, biraz daha yüksektir. Ancak, görünüşte önemli bir fark göstermediklerinden, kanatların, eş büyüklükte panolarla sahip olduklarını söyleyebiliriz. Her pano 6 cm. enindeki bordürlerle ayrı ayrı çerçevelendikten sonra, iç içe, inci dizili bir şerit ve ince bir silmeyle de kuşatılmıştır.

Sol Kanat :

Panoları çerçevelleyen bordürlerin hepsine, basit bir oluklu

oyma tekniğiyle aynı süsleme işlenmiştir. Burada, bağımsız olarak kavisler çizerek ilerleyen bir şerit kıvrımı ile zincir halkaları gibi birbirine geçen oval şekiller yer alır. Şekillerdeki yapraklar geçme yerlerinde karşılıklı gelerek bir rumi karakteri kazanır (Şek.75).

Birinci ve ikinci panolarda, plastik etkisi güçlü, tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları görülür (Res.65,66-Şek.76,77). Değişik tiplerdeki motiflerin yapraklarına, kuş kanadındaki teleklere benzer biçimde dilimler ve küçük rumiler işlenmiştir. Birinci panoda, kompozisyonun ortasına hilal biçimli bir motif yerleştirilmiştir. Üçüncü panoda, yine tek eksene göre simetrik, rumili bir kompozisyon yan yana iki kez tekrar edilmiştir (Res.67-Şek.78). Dördüncü panoya, tepe yapraklarından çıkan saplara çaprazındaki örneklerine bağlanarak gelişen palmetli bir kompozisyonundan ikisi, alt alta işlenmiştir (Şek.79). Enine ve boyuna gelişebilen bu kompozisyonlar, aslında aynı zemini paylaştıkları halde, birisi daha sathi oyulduğu için iki katlı gibi görünürler (Res.68). Beşinci panoyu, sapsarıyla ortada sekiz köşeli bir yıldız meydana getiren radyal düzende palmet-rumili sistemi doldurur (Res.69-Res.80). Motifler birinci ve ikinci panodakilere benzer.

Buraya kadar anlatılan panolarda, hem oluklu oyma tekniği hem de yuvarlak satırlı oyma tekniği birlikte kullanılmıştır. Motiflerin sapsarlarında oluklu oymanın uygulandığı açıkça görülür. Fakat, kendileri daha çok yuvarlak satırlı oyma tekniğinin özelliklerini taşır.

Altıncı panoya, zor farkedilen, sekizgen-dört köşeli yıldız kompozisyonundan bir tam bir yarım sekizgen ile yarım yıldızlar yerleştirilmiş; içleri, düz ve sathi bir oyma tekniğiyle işlenen lotus ve palmetlerle doldurulmuştur. Bu panonun süslemeleri diğerlerine göre son derece mütevazî kalmaktadır (Res.70).

Sağ Kanat :

Bu kanatta da, panoları çerçeveleyen bordürler birbirleriyle aynı süslemeye sahiptir. Oluklu oyma tekniğiyle işlenen süslemede,

tepe yaprakları olmayan ve yan yapraklarıyla çaprazdaki örneklerine bağlanarak gelişen palmetli bir kompozisyon yer alır. Kompozisyon yatay ekseninde enine, dikey ekseninde boyuna gelişmektedir (Şek.81, 82). Palmetlerin çanak yapraklarında düğme gibi birer delik vardır.

Birinci panoda, ortaya, iki ucuna sekiz köşeli yarım yıldızlar bağlanan ve içi bordürdeki süslemenin genişletilmiş bir örneği ile doldurulan bir kartuş yerleştirilmiştir (Res.71-Şek.83). Kartuşun çevresine ise, düz satırlı oyma ile, rumili bir süsleme işlenmiştir. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci panolarda, yine bordürdeki süslemenin genişletilmiş örneği yer alır. Buraya kadar anlatılan süslemelerde oymalar derindir. Küçük bir bölümü daha derin oyulduğu için yarım kalmış gibi görünen altıncı panodaki süsleme, sol kanattakiyle aynıdır. Teknik, işçilik ve üslup yönünden kanatların diğer süslemeleriyle farklılık gösteren bu panolar, başka bir elden çıkmış olmalıdır.

İki kanattaki bordürlerin ve diğer panoların farklı tezyin edilmesi, bunların ayrı ayrı kapılara ait olduklarını düşündürmüştür (5). Oysa, ölçüleri, alt panoları ve herşeyi ile simetrik olan şemaları, kanatların aynı kapının parçaları olduğunu gösterir. Nitekim, Afyon Burmalı Cami ve Amasya Bayezid Paşa Camii'nin kapı kanatlarında olduğu gibi, süslemelerinde çeşitli farklılıklar gösteren örnekler vardır.

Burada üzerinde durulması gereken ve şimdiye kadar değinilmeyen konu, kanatların 260 cm. olan yüksekliklerine karşılık, toplam 86 cm. eninde olmalarıdır. En ile yükseklik arasındaki bu büyük fark, Gazneli Mahmut Türbesi'nin kapısında olduğu gibi, bu kapının da, dört parçadan oluşan, iki kanada sahip olabileceğini akla getirir. Yani, bugün ayrı ayrı görünen bu kanatların, aslında bir tek kanada ait iki parça olması mümkündür. Birinci derece değilse bile, kanatların üzerinde bu fikri destekleyecek bazı noktalar vardır. Soldaki kanatta zıvana dilleri yer alır, bunlar sağdaki kanatta yoktur. Sağdaki kanatta, genellikle kilit sisteminin takılı olduğu yerde, çok miktarda çivi deliği ve bazı tarihbatlar vardır. Benzer durumdaki izler, bu sefer, soldaki kanatta yoktur.

Ayrıca, bu kanatların madeni kuşak ya da menteşe ile tutturulduklarını gösteren yatay çivi izleri her ikisinde de görülür. Tahminimiz doğru ise, Anadolu'da, bu düzendeki bilinen tek örnektir.

Caminin. I. izzeddin Keykavus'un saltanatı (1211-1220) sırasında Beylerbeyi olan Kızılbey tarafından yaptırıldığı biliniyorsa da (6), tarihi kesin olarak belli değildir. Ahşap minberindeki kitabeden, eserin, H.699/M.1299-1300 yıllarında Germiyanoğulları'ndan Alişir oğlu Yakup Bey tarafından tamir edildiği öğrenilir (7). Minberin tamirini, Ankara Aslanhane Camisi ve Çorum Ulu Camii'ndeki minberlerden de tanınan (8), Neccar Ebubekir oğlu Mehmet yapmıştır (9). Kapı kanatları, bu minberlerle bazı ortak özellikler taşımakla birlikte, Ankara Alaaddin Camii minberi ve Kızılbey Camii'nden getirilen Keyhüsrev'e ait taht ile de yakın benzerlikler gösterir.

Sağ kanattaki bordür ile sol kanadın üçüncü panosundaki bordür düzeni yansıtan süslemenin yakın örnekleri, Aslanhane Camii (M.1290) ile Alaaddin Camii (M.1197) minberlerinin ve özellikle I. Keyhüsrev'e (1192-1196,1205-1211)(10) ait tahtın (11) bordürlerinde yer alır. Sol kanadın üçüncü panosundaki süsleme, Kızılbey Camii'nin minberinde de görülür (12). Sol kanadın birinci ve ikinci panolarındaki plastik etkili palmet-rumili süslemenin benzer örnekleri, sözü edilen minberlerde, merdiven korkuluklarının iki ucundaki üçgen panolarda kafes oyma (ajur) tekniğiyle görülür. Fakat, Alaaddin Camii minberindeki bu süsleme, hem kompozisyon hem de yüzeyi dilimli motiflerle daha yakın bir ilişki içindedir.

Kapı kanatları, Anadolu'da eş değerde panolara ayrılan iki eserden biridir.Diğeri Konya II.Kılıçaslan Türbesi'nin kapı kanatlarıdır(12.yy.son çeyreği). Bu iki örnek, yazının olmayışı, panolarının daha çok bitkisel süslemeyle doldurulup bordürle ayrı ayrı kuşatılması gibi pek çok yönden ortak özellikler taşımaktadır.

Usta bir elden çıktığı belli olan Kızılbey Camii'nin kapı kanatları, yukarıda bahsi geçen eserler içinde, Alaaddin Camii minberi, I.Keyhüsrev'e ait taht ve Kılıçaslan Türbesi'nin kapı kanatlarıyla daha yakın benzerlikler gösterir. Bu nedenle, eserin,

caminin ilk yapılış devresinden kaldığını ve muhtemelen 13.yüzyılın ilk çeyreğine ait olduğunu söyleyebiliriz (13).

NOTLAR :

- (1) Cami yıkılmış, yerine Ulus'taki Ziraat Bankası yapılmıştır. Bkz. G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971, s.93.
- (2) E Kühnel, istanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler: Çinili Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Neşreden: M.Aziz Ogan), Berlin, 1938, s,38.
- (3) Ankara Enografya Müzesi envanter fişi.
- (4) Resin için bkz. E.Kühnel, a.g.e., Levha 14.
- (5) M.Ağaoğlu, "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period", Parnassus, Vol. 10, Number 1, New York, 1938,s.25.
- (6) Z.Oral, "Ahşap Minberler", s.55.
- (7) Z.Oral, "Ahşap Minberler", s.53-54.
M.Ağaoğlu, a.g.m., s.25'de, minberdeki tamir tarihini caminin inşası olarak kabul ettiğinden, kapı kanatlarının da bu tarihte yapıldığını belirtir.
- (8) H.Karamağralı, "Çorum Ulu Camii'ndeki minber", Sanat Tarihi Yıllığı, I (1964-1965), İstanbul, 1965, s.127-128.
- (9) Z.Oral, a.g.m., s.53-55.
- (10) I.Gıyaseddin Keyhüsrev için bkz. O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971,s.237-241,268-296.
- (11) E.Kühnel, a.g.e., s.38'de tahtın III. Keyhüsrev'e atfedilemeyeceğini; çünkü kitabede "Emirül-müminin yardımcısı"olarak anılan kişinin I. Keyhüsrev olması gerektiğini belirtir. G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.141-142'de, tahtın III. Keyhüsrev'e (1264-83) ait olduğunu yazar.
- (12) Minber için bkz. E.Uğurlu, "Ankara Kızılbaş Camii Minberi", Türk Etnografya Dergisi, X(1967), Ankara, 1968, s.75-88.
- (13) Ayrıca bkz. B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s. 208-209.

Örnek No : 6
Eserin Adı : ANKARA TAVUSLU KAPI (1).
Levha No : 38-40, 161, 220-221.
Resim No : 72-76
Şekil No : 6, 84-91.
İnceleme Tarihi : 1986-1991
Yapıdaki Yeri : -
Bugünkü Yeri : Ankara Etnoğrafya Müzesi.
Kapı, 1907 yılında Ankara'dan İstanbul Arkeolo-
ji Müzesi'ne götürülmüş(2); 10.05.1941 tarihini-
de de şimdiki yerine taşınmıştır(3). Müze env.
no:11969.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 13.yüzyılın ilk yarısı.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma, kazıma.
Şeması : Kemerli-madalyonlu.
Ölçüleri : 90 x 155
Durumu : Kapının sağ kenarının alt ve üst uçları ile
sol kenarının alt ucundan, yaklaşık 6 cm.eninde
30 cm.boyunda parçalar kopmuş ya da kesilmiş-
tir. Bu kısımların eskiden yamalı olduğu ve sağ
kenardaki parçalarda zivana dilleri bulunduğu
görülür (4).Muhtemelen kendi zivana dilleri kı-
rıldıkça, buralara yeni parçalar eklenmiştir.
Sağdaki yekpare levhada derin çatlaklar vardır.
Kanat yüzeyine, ahşap blokları tutturucu çivi
yerlerinden başka, irili-ufaklı çeşitli delik-
ler açılmış; tavus kuşu figürleri tahrip
edilmiştir.

Tek kanatlı kapıyı, ceviz ağacından (5) yekpare üç ahşap
levha meydana getirir. Ahşap levhalar, içlerine demir mıhlar geçi-
rilerek birleştirilmiş ayrıca, arkadaki yatay kuşaklara çiviyle

çakılmıştır. Alt taraftaki çivilerin inci dizisiyle süslü şerit üzerinde bulunması, bunların sonradan çakılmış olabileceğini düşündürür.

Kanadın alt kenarında bulunan 10 cm. enindeki geniş bir bordürün iki ucunda yükselen 9 cm. enindeki başka bir bordür, üstte birleşerek yüzeyde sivri bir kemer meydana getirir (Res.72). Bordürler, içten ve dıştan 2 cm. enindeki inci dizili birer şeritle kuşatılmıştır. Kemer köşelikleri boştur. Kemerin sınırladığı alana, herhangi bir panoya ayırmadan madalyonlar yerleştirilmiştir (Şek.6) Ortadaki büyük madalyon 62 cm. çapındadır. Buna, üstten bağlanan damla biçimli madalyon 18 cm. yüksekliğinde; alttan bağlanan daire madalyon 20 cm. çapındadır. Bu madalyonları kemer bordürünü içten sınırlayan inci dizili şerit oluşturur. Şerit, bordürden ayrılıp düğümler atarak bu şekilleri meydana getirdikten sonra alttaki bordürün üst kenarına bağlanır.

Bordürlerde düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Ancak, bazı motiflerin hafifçe yuvarlatıldığı da dikkati çeker.

Altteki bordürde enine gelişen bitkisel süsleme görülür (Şek.84). Burada, birisi aşağı diğeri yukarıya bakan ve saplarıyla birleşen zıt yöndeki iki lotus kompozisyonun merkezlerini teşkil eder. Aşağıya bakan lotusun yan yaprakları uzayıp bir yay çizdikten sonra selviye benzeyen bir lotus tomurcuğuna bağlanır ve atlamalı olarak bu şekilde devam eder. Yukarı bakan lotusun yan yaprakları aşağıya kıvrılıp iki yanda daireler çizdikten sonra üç yapraklı birer palmetle son bulur.

Kemer bordüründe, bir dua cümlesini içeren nesih yazı ve serbest düzenlemeyle yapılan bitkisel süsleme yer alır (Res.73). Bitkisel süslemede, çeşitli yönlerde doğru kavisler ve daireler çizen ve çatallanarak ilerleyen kıvrım dallara palmetler ve yapraklar bağlanmıştır. Palmetler üç yapraklıdır ve buldukları yere göre şekillenmişlerdir. Oymalar çift katlı değildir. Her iki süsleme aynı yüksekliktedir ve harfler çoğunlukla motiflerin arasında yer alır. Bazı harflerin motifleri kestiği görülür.

Kemerin tepe noktasına, kazıma tekniğiyle, sadece kontur-

ları belirtilen stilize bir palmet işlenmiştir.

Büyük madalyonda, düz sırtlı şeritlerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız kompozisyonu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan geometrik bölmelerde bitkisel bezeme yer alır. Merkezdeki yıldızın kolları çeşitli yönlerde uzatılarak, madalyonda sekiz köşeli büyük bir yıldız teşkil etmiş; ayrıca, ikinci bir sekiz köşeli yıldız, bütün bunları içine alacak şekilde bağımsız olarak yerleştirilmiştir. Bu yıldızların aralarında ve kollarında üçgen, dörtgen, beşgen, altıgen, ok ucu ve ok ucu gibi altı kenarlı iç bükey şekiller belirmiştir. Merkezdeki sekiz köşeli yıldız dilimli bir rozet işlenmiş; bunun çevresindeki dörtgenler kabartılmıştır. Altıgenlerde tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları görülür (Res.74). Kompozisyonun üst noktasında bulunan palmetin tepe yaprağı küçülmüş; yan yaprakları iki yana doğru kavislenerek birer rumi ile nihayetlenmiştir (Şek.85). Madalyondaki diğer şekiller palmet ve lotuslardan oluşan, bazen rumilerin de katıldığı düzenlemelerle doldurulmuştur (Şek.86-89). Bu süslemelerde yine düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır.

Büyük madalyona alttan bağlanan küçük daire madalyonda mührü süleyman motifi yer alır (Res.75). Yıldızın köşelerindeki üçgenler kabartılmış; ortadaki altıgene palmet-rumili, çevredeki üçgenlere ise rumi-lotuslu süslemeler işlenmiştir (Şek.90).

Üstteki damla biçimli madalyon bugün boştur. Ancak, şeklin üste doğru sivri kısımda bulunan düzgün ve büyük delik, burada önceden bir kapı tokmağının takılı olduğunu gösterir.

Madalyonun at köşelikleri boş bırakılmıştır. Buna karşılık üst köşelikler Selçuklu Sanatında az görülen bir süslemeye sahiptir(6). Burada ortadaki damla biçimli madalyona doğru yönelen karşılıklı iki tavus kuşu bitkisel bir zemin içinde verilmiştir (Şek.91). Düz satırlı bitkisel bezeme serbest düzende palmet ve kıvrım dallardan oluşur. Tavus kuşlarının başları ve sağdakinin gövdesi tahrip edilmiştir. Başlarındaki tepelikleri ile sivri gagaları seçilebilmektedir. Kuyrukları aşağıya doğru sarkan kuşların, ayak ve pençeleri vücutlarına oranla kalın tutulmuştur (Res.

76). Kuşların başları arasında, içinde meyveler bulunan yüksek kaideli bir kase yer alır. Zeminden kabartılan bu basit natürmortun detayları kazıma tekniğinde işlenmiştir. Buradaki figürlü kompozisyonun genellikle cennet ve ebedi hayatı sembolize etmesi (7), kapı kanadının bir türbeye ait olabileceğini akla getirir.

Kapı kanatlarında tarih yoktur.

13.yüzyılın başlarındaki Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapılar, madalyonların ilave edilmesiyle, Kayseri Ulu Camii kapısındaki şemanın bir sonraki aşamasını teşkil ediyordu. Bu kapılardaki bordürün kemeri oluşturduktan sonra köşelikleri de kuşatması daha sonraki örneklerde terkedilmiştir. Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı Kapılarda, büyük madalyonun çevresindeki köşelikler bitkisel ve figürlü süslemeyle doldurulmuştur. Buna karşılık daha sonraki örneklerde, 14.yüzyılın ortalarına kadar, madalyonun köşelikleri boş bırakılmış; 13.yüzyılın ortalarından itibaren de, tali madalyonlar hep damla biçimli olmuş ve sadece alttan ve üstten bağlanmıştır.

Tavuslu kapıdaki, kemer köşeliklerinin boş bırakılması; büyük madalyona bağlanan diğer madalyonların sadece altta ve üstte yer alması, fakat farklı biçimlerde olmaları; madalyonun alt köşeliklerinin boş bırakılmasına karşılık, üst köşeliklerinin figür ve bitkisel süslemeyle dolgulanması gibi özellikler, bu örneğin 13. yüzyılın başları ile daha sonraki kapılar arasında bir geçiş eseri olduğunu gösterir. Bu geçiş süresi de 13.yüzyılın ilk yarısıdır.

Divriği Şifahanesi'ndeki Türbe Kapısı (M.1228-29), ayrı bir şeması olmakla birlikte, büyük madalyona alttan ve üstten bağlanan diğer madalyonların farklı biçimler göstermesi ve çevresinin boş bırakılmasıyla örneğimize benzemektedir.

Ayrıca, Anadolu Selçuklu sanatında az rastlanan tavus kuşu figürleri, mevcut örnekler içinde en bol olarak, yine 13.yüzyılın ilk yarısı ortalarından Kubad-Abad Sarayı çinilerinde ve Konya Köşkü alçılarında görülür (8).

Tavuslu Kapıdaki bu özellikler, eserin 13.yüzyılın ilk yarısı içinde yapıldığını kabul etmemizi gerektirmektedir (9).

N O T L A R :

- (1) Kapı kanadının hangi yapıya ait olduğu bilinmemektedir. Müze kayıtlarında konuyla ilgili bilgi yoktur. Bu nedenle "Sülünlü Kapı" diye de adlandırılmıştır. Bkz.B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.201 vd.; G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.140. Ancak, kapıdaki figürlerin tavus kuşu oldukları bellidir. Bkz. E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler : Çinili Köşk'de Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Nesreden: M.Aziz Ogan), Berlin, 1938, s.37; M.Ağaoğlu, "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period", Parnassus, Vol.10, Number 1, New York, 1938, s.25.

Çalışmamızda tanıma kolaylığı sağlaması bakımından, eseri "Tavuslu Kapı" olarak adlandırdık.

- (2) E.Kühnel, a.g.e., s.37.
- (3) Ankara Etnoğrafya Müzesi envanter fişi. Burada, kapının İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nden geldiği yazılıdır.
- (4) Eski resimleri için bkz. E.Kühnel, a.g.e., Levha 12 (sağda).
- (5) Müze envanter fişi.
- (6) G.Öney, Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV.-XV. Asırda Devamı, C.III, A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Kürsüsü (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1966, s.100.
- (7) G.Öney, a.g.e., s.102-103.
- (8) G.Öney, a.g.e., s.100-101.
- (9) Kapı kanadı, B.Ögel, a.g.m., s.204'de, 13.yüzyılın ilk yarısına; G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.140'da ve E.Kühnel, a.g.e., s.37'de 13.yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Bu kapıdaki, yazı ve bitkisel desenlerle süslü geniş bordürün benzer bir örneği, 13.yüzyılın 3.çeyreğine ait Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi'nin kapı kanadında karşımıza çıkmaktadır. Ancak, yukarıda sözünü ettiğimiz özellikler. Tavuslu kapının daha önceki bir tarihte yapıldığını gösterir.

Örnek No : 7
Eserin Adı : ANKARA KUYULU (HOCA PAŞA) CAMİİ KAPI KANATLARI.
Levha No : 40-42,162, 222-223, 269.
Resim No : 77-80
Şekil No : 7, 92-97, 224.
İnceleme Tarihi : 1986-1991
Yapıdaki Yeri : (1)
Bugünkü Yeri : Ankara Etnoğrafya Müzesi.
Kapı kanatları 11.12.1931 tarihinde Ankara Asar-ı Atika Müzesi'nden getirilmiştir (2).
Müze env.no:8015.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 13.yüzyılın ilk yarısı.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma, oluklu oyma, çift katlı oyma.
Şeması : Kemerli-üç panolu.
Ölçüleri : 108 x 165 cm.
Durumu : Yekpare ahşap levhalarda yarılmalar vardır. Üstteki zıvana dilleri kırıldığından, buralara başka parçalar eklenmiştir. Böyle küçük boyutlu bir kapı için gereğinden fazla olan, üstelik rastgele yerleştirildikleri için süslemenin genel ahengini de bozan rozet-baklava şekilli madeni kuşaklar kanatları sağlamlaştırmak için sonradan takılmıştır. Muhtemelen bu sırada, daha eski görünen kabara başlıklı çiviler de, yerleri değiştirilerek, süslemeli kısımlara çakılmıştır. Bu çivilerin, izlerden anlaşıldığına göre, kemer alınlığı ile alttaki düz kuşaklarda bulunması gerekirdi. Sol kanadın ortasında sadece geometrik şeritleri işlenen ve ne zaman yapıldığı bilinmeyen ince uzun bir yama dikkati çeker. Farklı süsleme gösteren kabara aynalı kapı halkalarının ve kilit sisteminin ne kadar

eski olduğunu söylemek zordur.

Kapı iki kanatlıdır. Her kanat, biri dar, diğeri geniş yekpare iki ahşap levhadan meydana gelir. Levhalar hem arkadaki iki kuşağa çivilerle çakılmış, hem de içlerine demir mihlar geçirilmiştir.

Eser, iki kanadı da içine alacak biçimde tek bir çerçeve meydana getiren bordür düzeni ve birbirlerinin devamı netiliğindeki pano süslemeleriyle, tek kanatlı kapıları andırır (Şek.7). Süslemeler ortadaki kapı binisi tarafından kesilmektedir (Res.77).

Sağ alt köşeden başlayan 7,5 cm. enindeki bordür, alt kenarı katettikten sonra sol köşede yukarı döner ve diğer yan kenardan yükselen bordürle, üstte, kanatların birleşme noktasında buluşarak sivri bir kemer meydana getirir. Bordürü, üzerinde bir sıra inci dizisi bulunan yaklaşık 4 cm. enindeki şeritler iki yandan kuşatır. Bu şeritler ince bir çizgiyle belirtilmiştir. Sağ kanatta kemerin formuna uyan ikinci bir bordür daha vardır. Yer olmadığı için üzengi seviyesinden itibaren aşağıya doğru giderek daralan ve kaybolan bu bordür, kanatlarda asimetric bir görüntü ortaya koyar.

Kemer köşelikleri boştur. Bunun haricindeki yüzeyler yoğun bir şekilde tezyin edilmiştir. Kemerin üzengi seviyesine çekilen 4 cm. enindeki inci dizili bir şerit ile kemer alınlığındaki kuşak, kanatları üçer panoya ayırmıştır. Kemer alınlığında, üçgen biçimli birinci panolar ile dış kenarları kemer kavsine uyan yatay dikdörtgen ikinci panolar yer alır. Üzengi seviyesinin altında kalan düşey dikdörtgen üçüncü panolar ise kanatlarda en büyük yeri kaplarlar.

Bordürlerde düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır.

Kemer bordüründe tepe yaprakları olmayan palmetlerin meydana getirdiği bir süsleme görülür (Şek.92). Bir palmetin yan yaprağının çaprazdaki palmetin sapını oluşturması şeklinde sürüp giden süsleme hem enine hem de boyuna gelişen bir özelliğe sahiptir (Res.78). Bu nedenle, bordürün alt kenardaki kısmında kompozisyonun enine devam etmesi beklenirken, yan kenarlarda olduğu gibi burada

da palmetlerin yönü doğrultusunda, boyuna gelişmektedir.

Sağ kanattaki ikinci bordüre, yarım daireler çizerek ilerleyen bir kıvrım dal ve sapı bu dala bağlanarak daireyi tamamlayan üç yapraklı palmetler işlenmiştir (Şek.93). Diğer bir bakış açısıyla, burada, kıvrım dal gibi incelmış rumilerin kısa yaprakları geriye dönüp daire içinde bir palmetle son bulmakta; uzun yaprağı ise yeni bir rumiye bağlanarak aynı şekilde devam etmektedir.

Birinci panolara, ancak kanatlar birleştiği zaman bütünleşen, bitkisel bir kompozisyon işlenmiştir (Res.79). Başka bir deyişle, kompozisyonun yarısı sağ kanattaki, diğer yarısı da sol kanattaki panoda yer alır. Kıvrım dallara bağlanan palmet ve rumilerin oluşturduğu süsleme tek eksene göre simetriktir. Motiflerin sathına ince bir yiv açılmıştır. Bu nedenle, basit de olsa, oluklu oyma tekniğinin uygulandığını söylemek mümkündür. Kapı kanadında oymaların en derin olduğu yer burasıdır.

ikinci panolardaki süsleme de kesintiye uğramadan devam eder. Burada çift katlı oyma tekniği uygulanmıştır. Altta, düz satırlı oyma ile, daireler çizen kıvrım dallara üç yapraklı palmetlerin bağlandığı serbest düzendeki bitkisel bezeme yer alır. Üstte ise değişik bir kufi yazı görülür. Sırtları hafifçe oluklandırılan harflerin uçları rumi veya palmetle son bulur. Okunamayan bu yazının, yazıya benzeyen ve sadece dekoratif amaçlı bir şekil olması mümkündür.

Üçüncü panoları, sırtları yivli şeritlerin meydana getirdiği çapraz eksenlerdeki kollarından bağlanan oniki kollu yıldız kompozisyonu doldurur. Her iki panoda yıldızlardan biri tam diğeri yarıdır. Bunların merkezlerindeki oniki köşeli yıldızlara radyal (Şek.94); kollarındaki altıgenler ile aradaki dörtgenlere tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları düz satırlı oyma tekniğiyle işlenmiştir (Res.80). Çevrelerinde sıralanan beş köşeli yıldızları gemi dümenine benzeyen şekiller doldurur (Şek.95-97). Geometrit örgüyü oluşturan hatlar bitkisel desenlere göre biraz daha yüksek tutulmuştur. Bu panolardaki süslemelerin de iki kanatta devam etmesi düşünülmüş olacak ki, panoların komşu kenarlarına

sınırlama getirilmemiştir. Nitekim ilk başıkta böyle bir etki de bırakır. Ancak, her panoya en az bir yıldızı tam yerleştirme isteği bunu engellemiş; kanatlar dar olduğu için de kompozisyon kendiliğinden kesintiye uğramıştır.

Kanatların birleşme noktalarındaki süslemeleri kesen, bazen de örten kapı binisi günümüze ulaşan nadir örneklerdendir (3). Bininin hafif köşeli olan silindirik gövdesinde çapraz eksnelere göre gelişen kırık çizgilerin oluşturduğu ok ucu şekillerinden ibaret geometrik süsleme yer alır. Bini göbeği ile başlıklarındaki daire madalyonlara radyal; başlıkların diğer kısımlarına tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonuna dayalı bitkisel süslemeler, düz satırlı oyma tekniğiyle işlenmiştir.

Kapı kanatlarında tarih yoktur.

Kemer alınlığının düzeni ve buradaki daha derin oyulan süslemelerin plastisitesi bakımından 13.yüzyılın başlarındaki Karaman Figürlü, Ankara Aslanlı ve Kayseri Ulu Camii kapıları ile 13.yüzyılın üçüncü çeyreğine ait Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi'nin kapı kanadı ile büyük benzerlikler gösterir. Bitkisel desenlere göre yüksek tutulan ve geometrik örgüyü oluşturan sırtları yivli şeritler Kayseri Ulu Camii ve Karaman Figürlü kapılarındakilerle aynıdır.

Eser, Anadolu'da, iki kanatlı olduğu halde tek kanatlı kapılar gibi süslenen iki örnekten biridir. Diğeri Kayseri Ulu Camii'nin kapı kanatlarıdır. Ancak, Kuyulu Camii'nin kapısında bordür sadece sivri bir kemer meydana getirir, köşelikleri dolaşmaz. Bu halde Kayseri Ulu Camii kapısının bir sonraki aşamalarından birini teşkil eder.

Bu özelliklere bakarak, kanatların 13.yüzyılın ilk yarısında yapıldığını söylemek mümkündür (4).

NOTLAR :

- (1) Cami, yol yapımı sebebiyle yıktırıldığından, mimarisi hakkında bilgi yoktur. Bkz.G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları,

Ankara, 1971, s.92; i.H.Konyalı, Ankara Camileri, Ankara, 1978, s.54-55.

(2) Ankara Etnoğrafya Müzesi envanter fişi.

(3) B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s.204'de, süslemelerin üzerinde bulunduğu için bininin sonraki tamirler sırasında konmuş olabileceğini belirtir.

(4) Bu tarih ve benzer örnekler için ayrıca bkz. B.Ögel, a.g.m., s.200-204.

Örnek No	: 8
Eserin Adı	: AKŞEHİR KIZILCA MESCİT'TEKİ KAPI KANADI.
Levha No	: 43-44, 163, 224.
Resim No	: 81-82
Şekil No	: 8, 98.
inceleme Tarihi	: Ekim 1989.
Yapıdaki Yeri	: Mescidin doğu cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Mescitte kullanılmaktadır.
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: 13.yüzyılın ilk yarısı.
Yapım Tekniği	: Çakma.
Süsleme Tekniği	: Yuvarlak satırlı oyma ve düz satırlı oyma.
Şeması	: Üç panolu-madalyonlu.
Ölçüleri	: Bugün 69 x 114 cm.'dir.
Durumu	: Kilit yerine ait birkaç delik haricinde sağlam görünen, ancak alt kenarından kesilerek kısaltıldığı anlaşılan kapı kanadı, defalarca çeşitli renklere boyanmıştır. Bu nedenle süslemelerindeki detaylar zor seçilmektedir.

Eşit büyüklükte yekpare iki levhanın arkadaki yatay iki kuşağa çakılmasıyla meydana gelen kapı kanadı, soldan 9 cm., sağdan 13 cm., alttan ve üstten 25'er cm. enindeki düz tahtalardan oluşan bir çerçevenin içine geçirilerek mescitteki şimdiki yerinde kullanılmaktadır. Bu durumuyla 91x165 cm. ölçülerine ulaşan kapı kanadındaki büyütme işleminin ne zaman yapıldığı belli değildir (1). Kapı kanadının, orijinal haliyle, mescidin 85x173 cm. ölçülerindeki kapı açıklığına ait olamayacağı ve şimdilik bilemediğimiz başka bir yerden getirilerek burada kullanıldığı anlaşılmaktadır (2).

Kapı kanadını, yüzeyine bir ters bir düz üçgen dişler oyulan 4 cm. enindeki bir çerçeve, iki yandan ve üstten kuşatır. Çerçevenin vaktiyle alt kenarı da dolaşıyor olması gerekirdi. Yatay iki kuşak, çerçevenin içindeki alanı, üstte ve altta yatay dikdörtgen küçük, ortada düşey dikdörtgen büyük olmak üzere üç panoya ayırır

(Res.81-Şek.8). Panoları ayıran düz kuşaklarda, yekpare levhaları tutturun ve dilimli rozet gibi pulları olan çiviler sıralanır.

Birinci panoda, ortaya bir kartuş yerleştirilmiş; bunun içine de yazı ve bitkise süsleme işlenmiştir. Çift katlı oyma etkisi bırakan bu iki süsleme ayın zemeni paylaşmaktadır ve ikisi de düz satıhlıdır. Sülüs yazı "devamlı izzet ve ikbal (-Allah-izzetini ve geleceğini, isteğini devamlı kılsın)" anlamında bir dua cümlesidir (3). Yazının arasındaki bitkisel süslemede, spiraller çizen kıvrım dallara palmet ve rumiler bağlanmıştır. Kartuşun iki yanında, yuvarlak satıhlı oyma tekniğiyle, palmet, rumi ve kıvrım dalların oluşturduğu serbest düzende bitkisel süsleme yer alır.

ikinci panoda, ortaya, panonun kenarlarıyla bağlantısı bulunmayan büyük bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun içini, düz sırtlı şeritlerin meydana getirdiği, çapraz eksenlerdeki kollarından bağlanan sekiz kollu yıldız kompozisyonu doldurur (Res.82). Geometrik sistemin sonucu teşkil eden altıgen, sekizgen, beş ve sekiz köşeli yıldız örneklerinin içlerinde daire şekilli birer kabartma yer alır. Madalyonun çevresindeki alana, yuvarlak satıhlı oyma tekniği ile, madalyonun kenarı ile panonun köşeleri doğrultusunda tek ekse-ne göre simetrik girift bitkisel bezeme işlenmiştir (Şek.98). Bunlar, alt köşelerde palmet-rumi kombinasyonundan, üst köşelerde ise sadece rumilerden oluşur. Dört köşedeki merkezden açılan bu süslemeler, madalyonun iki yanında bağımsız görünürken, altta ve üstte stilize birer motifle birbirlerine bağlanmaktadır. Motiflerin yaprak uçları volütlü, büyük rumilerin yaprak yüzeyleri dilimlidir.

Üçüncü panolarda, paralel ikişer kırık çizginin yatay ve çapraz eksenlerde gelişmesinden oluşan geometrik kompozisyon yer alır. Burada, merkezdeki altı köşeli yıldızın çevresinde altıgen, baklava ve V biçimli şekiller görülür. Panodaki süslemelerin alttan herhangi bir elemanla sınırlanmıyor olması, kanadın alt kenarından kesildiğini düşündürür (4).

Kapı kanadında tarih yoktur.

Şemasında madalyon olan kapı kanatlarında, madalyonun içi ge-

ometrik bir örneğe göre bölünen ve çevresinde bitkisel süslemeye yer verilen eserler, 13.yüzyılın ilk yarısına aittir. Karaman Figürlü (13.yüzyılın başları), Ankara Aslanlı (13.yüzyılın başları) ve Ankara Tavuslu (13.yüzyılın ilk yarısı) kapı kanatları bu türden örneklerdir. Kızılca Mescit'teki kapı kanadının madalyonunda görülen geometrik şekiller, farklı bir biçimde tezyin edilse de, eser, sözü edilen özelliğe uygundur. Bu nedenle 13.yüzyılın ilk yarısına ait bir eser olarak kabul ediyoruz.

N O T L A R :

- (1) İ.H.Konyalı, Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, İstanbul, 1945, s.342'de, kapı kanadının ölçülerini 0.69x1.70 olarak verir. Anlaşıldığı kadarıyla burada, orijinal kanadın eni ile mevcut kanadın boyu alınmıştır.
- (2) Dikkat edilirse, kanat, ölçüleri bakımından bir kapı için küçüktür. Buna karşılık, genellikle kilit sistemi için açılan bir yerde eskiden kaldığı anlaşılan deliklerin bulunması ve tek kanatlı olması bakımından da bir pencere için uygun değildir. Çünkü, Anadolu'da bugün bilinen pencere kepenklerinin hepsi iki kanatlıdır ve kilit sistemi yerine kanca ya da sürgü kullanılmıştır. Bu nedenle, yeni bilgiler bulununcaya kadar, eserin küçük ölçekli, belki de dahili bir kapıya ait olduğunu kabul ediyoruz.
- (3) Yazının metni için bkz. İ.H.Konyalı, a.g.e., s.342.
- (4) Alttan ne kadarlık bir bölümünün kesildiğini bilemiyoruz. Ancak, panolu-madalyonlu şemalarda, madalyonun genellikle kanatların ortasına yerleştirildiğini göz önüne alırsak, buradan, çerçeveyle birlikte çok az bir bölümünün kesildiğini tahmin edebiliriz.

Kapı kanadının genel görünüş resmini ve desen çizimlerini veren Yekta Demiralp'e teşekkür ederim.

- Örnek No : 9
- Eserin Adı : AKŞEHİR FERRUH ŞAH MESCİDİ KAPI KANATLARI.
- Levha No : 44-46, 164, 225.
- Resim No : 83-86
- Şekil No : 9, 99-101.
- İnceleme Tarihi : Ekim 1989.
- Yapıdaki Yeri : Mescidin batı cephesindeki kapısında yer almaktaydı.
- Bugünkü Yeri : Akşehir Taş Medrese Müzesi.
Kapı kanatları 26.08.1980 tarihinde müzeye nakledilmiştir. Env.No:80.33.
- Ustası : Bilinmiyor.
- Tarihi : H.621/M.1224
- Yapım Tekniği : Çakma.
- Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma, çift katlı oyma.
- Şeması : Üç panolu.
- Ölçüleri : Bugün 90 x 163 cm.ölçülerindeki kapı kanatları, orijinalde, yaklaşık 100 x 175 cm.'lik bir ölçüye sahip olmalıydı.
- Durumu : Kapı kanatları haraptır. Sağ kanadı oluşturan yekpare levhalardan biri kayıptır. Mevcut levhanın sol alt köşesi kırıktır. Her iki kanatta da boydan boya yarılmalar ve çatlamlar vardır. İki kanadın, sonradan birleştirilerek tek kanatlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kanatlar yeşile boyanmıştır.

Simetrik bir düzen gösteren kapı kanatları, yekpare ikişer ahşap levhadan meydana gelir. Levhalar arkadaki yatay iki kuşağa çakılarak ve içlerine demir mıhlar geçirilerek birleştirilmiştir.

Kapı kanatlarını, bugün, üstte 12 cm., uzun kenarlarda 7 cm., eninde düz bir çerçeve üç taraftan kuşatır. Alttaki süslemelerin hiç bir elemanla sınırlanmıyor olması, bu çerçevenin vaktiyle alt kenarı da dolaştığını düşündürür. Çerçevenin içindeki alan yatay

iki ince kuşakla üç panoya ayrılmıştır (Şek.9). Çerçeveye çizilen ince bir çizgi bu üç panoyu içine alır. Yatay dikdörtgen olan birinci ve üçüncü panolar küçüktür. 4 cm.enindeki bir bordürle kuşatılan düşey dikdörtgen ikinci panolar ise,kanatların yaklaşık 3/2'sini kaplar (Res.83).

Birinci panolara, çift katlı oyma tekniğiyle, bitkisel süsleme ve yazı işlenmiştir. Alttaki bitkisel süslemede iki ayrı sistem seçilir: Yazının aşağısında kalan kısımda, bordür süslemeleri gibi,birbirinden çıkan lotusların daire çizen yapraklarına palmetler bağlanmıştır. Yazının altında ve harflerin aralarında ise,yapraklı kıvrım dallar iç içe spiraller çizdikten sonra,birer palmetle son bulur (Res.84).

Panodaki yazıda, "Felekten ve kimseden iyilik umulmaz, çünkü Feleğin iyiliğe bağlılığı pek azdır" anlamında Farsça bir söz yer alır (1).

ikinci ve üçüncü panolardaki süslemeler düz satırlı oyma tekniğiyle işlenmiştir.

ikinci panoyu kuşatan bordürde, daire çizen yaprağı bir palmetle son bulan ve diğer yaprağıyla birbirinden gelişen lotuslar yer alır (Şek.99). Panoda yatay ve düşey eksenlerde gelişen kırık çizgilerin meydana getirdiği geometrik şekillerin içleri bitkisel desenlerle doldurulmuştur (Res.85). Zeminde kare,ok ucu ve dörtgen (baklava) olmak üzere üç ayrı şekil görülür. Karelere, sapları ortada birleşen radyal düzende palmetler işlenmiştir.Tek eksene göre simetrik olan palmetli bir kompozisyon, daha büyük bir dörtgenin kırık çizgi tarafından bölünmesiyle ortaya çıkan ok ucu ve küçük dörtgenlerin ikisini birden doldurur (Şek.100-101). Tek bir kompozisyonun iki ayrı şekil içine yayılması pek rastlanmayan bir özelliktir. Palmetlerin tepe yaprakları, ortası boğumlu bir boru ya da vazoya benzetebileceğimiz bir form gösterir.

Alt panoda, 45 derece döndürülerek birbirlerine köşelerinden bağlanan kareler ve bunların içinde radyal düzende palmetler yer alır (Res.86).

Kapı kanadında tarih yoktur.

Birinci panolardaki, yazıya göre ikiye ayrılan süslemelerin benzer bir uygulaması, mescidin hemen yakınındaki Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi'ne ait kapı kanadının (13.yy.'ın üçüncü çeyreği) kemer bordüründe görülür. Yazının altındaki spiraller çizen kıvrım dalların aynısına, Konya Alaaddin Cami minberi(M.1155)'nin taç kısmı ile ANKara Alaaddin Camii minberi(M.1197)'nin (2) kapı kemer köşelikleri ve taç kısmında rastlanır. Tepe yaprakları boru ya da vazoyu andıran palmetlerin aynısı, Konya Karatay Medresesi Müzesi'nde sergilenen bir pencere kanadında (13.yy.) yer alır (3).

Görüldüğü gibi, bazı benzer örnekler 12.ve 13.yüzyıllara dağılmaktadır. Kapı kanatlarında, bunlardan başka, tarihlendirme için kullanabileceğimiz birinci derecede önemli özellikler yoktur (4). Bu nedenle, şayet başka bir yapıdan getirilmedilerse, mescitle (H.621/M.1224)(5) birlikte aynı yıllarda yapıldığını kabul etmek durumundayız.

N O T L A R :

- (1) Yazının metni ve açıklaması için bkz.i.H.Konyalı, Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, İstanbul, 1945, s.312.
- (2) Z.Oral, "Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler", s.34.
- (3) Konya Etnoğrafya Müzesi envanter defterinde, kanatların (Env. No:1201) bir şahıstan alındığı ve muhtemelen Beyşehir'deki bir yapıdan getirildiği yazılıdır.
Eser, S.Mülayım, Geometrik Süslemeler, s.57, 64 ve levha 181'de Konya inceminareli Medrese'ye ait kapı kanatları olarak tanıtılmıştır.
- (4) F.Sarre, kapı kanatlarının biraz değişik olduğunu belirttiikten sonra, Konya Beyhekim Mescidi'nin kapı kanatlarına benzediğini ifade eder. (Bkz.F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, s.34). Ancak, bu kapı kanatları arasında bir benzerlikten söz etmek mümkün değildir.
- (5) Mescidin inşa kitabesi için bkz. i.H.Konyalı, a.g.e., s.311.

Örnek No : 10
Eserin Adı : DİVRİĞİ ULU CAMİİ'NİN BATI KAPI KANADI.
Levha No : 46-49, 165, 226-227.
Resim No : 87-92
Şekil No : 10, 102-106.
İnceleme Tarihi : Temmuz 1990
Yapıdaki Yeri : Caminin batı portalinde yer almaktaydı.
Bugünkü Yeri : Sivas Etnoğrafya Müzesi
Ustası : Bilinmiyor
Tarihi : H.626/M.1228-29
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Oluklu oyma, yuvarlak ve düz satırlı oyma, ajur yapıştırma, kazıma.
Şeması : Üç panolu.
Ölçüleri : 74 x 267 x 6 cm. (Tek kanat.)
Durumu : Sağ kenarından bir parça kopmuş, sol köşeler kırılmış, alt panodaki süslemelerin büyük bir bölümü dökülmüştür. Yüzeylerde bol miktarda çatlak vardır. Kanat, müzeye nakledildiği halde, hala kalın bir toz tabakasıyla kaplı olarak durmaktadır.

iki kanatlı olduğu anlaşılan kapının, diğer kanadı kayıptır (1). Kemer veya yazı gibi önemli bir ayırıcı özelliği bulunmadığından, bu kanadın, kapının hangi tarafına takıldığı tam olarak belli değildir. Bugün müzedeki duruşu, daha önce de kabul edildiği gibi (2), sol kanat olduğunu gösterir. Bu haliyle, özellikle bordürdeki süslemelerin aşağıya doğru gelişmesi yadırgatıcıdır. Sağ kanat gibi düşünürsek, kabaralı pano alta gelecektir. Bu sefer, yüzeyden taşıntı yapan kabaranın, sürtünme, yaslanma, çarpma gibi, tahribata en uygun yerde bulunması fonksiyonel yönden akılcı değildir. Kanadın orijinal duruşunu tespit etmek güçtür. Bu nedenle, müzedeki duruşunu (sol kanat) esas alarak anlatmakla yetiniyoruz (Res.87).

Kapı kanadını, biri dar diğeri geniş yekpare iki levha meydana getirir. Levhalar arkadaki yatay iki ahşap kuşakla tutturulmuştur.

9 cm. enindeki bir bordür, kanat yüzeyinde dikdörtgen bir çerçeve meydana getirir. Bordürün dışında, altta ve üstte daha geniş olmak üzere boşluklar bırakılmıştır. Bordürün sınırladığı alan üç panoya ayrılmış, panolar daha ince ikinci bir bordürle kuşatılmıştır (Şek.10). 35x40 cm. ölçülerindeki kareye yakın olan üst pano ile 35x123 cm. ölçülerindeki orta pano düşey dikdörtgen; 35x35 cm. ölçülerindeki alt pano karedir.

Çerçeve bordüründeki süsleme yan kenarlarda aynı olmasına karşılık, alt ve üst kenarlarda birbirinden farklıdır. Yandaki bordürlerde yer alan ve oluklu oyma tekniğiyle işlenen rumi ağırlıklı süslemede, sırt sırta yerleştirilen rumilerin uzun yaprakları kesişerek yeni rumilere bağlanırken, kısa yaprakları geriye dönüp ortalarında stilize bir palmetle son bulur (Res.88-Şek.102). Alt ve üst bordürler, köşelerde bu süslemeyle birleşir. Üstteki bordürde, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, kıvrım dallara bağlı palmet ve rumiler işlenmiştir. Aynı tekniğin uygulandığı alttaki bordürde enine gelişen bir süsleme yer alır. Burada, saplarıyla birbirine bağlanan, tepe yaprakları yan yapraklarının ucuna kadar genişlemiş palmetlerle, lotus gibi bir motif nöbetleşe sıralanır (Res.89-Şek.103). Panoları kuşatan ikinci bordüre, düz satırlı oyma tekniğiyle birbirinden çıkarak gelişen tek sıra rumiler işlenmiştir (Şek.104).

Üst panonun çerçevesinde, kazıma tekniğiyle, çapraz bir çizgiyle birleşen aralıklı yerleştirilmiş küçük daireler yer alır. Panonun ortasına bir kabara oturtulmuştur. Çizgilerle yapılmış kalın bir daire çerçeve içine alınan bu kabara, oyma tekniğinde (3), sapları merkezde altı köşeli yıldız ve altıgen meydana getiren, ya da sapları yıldızla bağlanan radyal düzende palmet-rumilerle süslenmiştir. Motifler düz satırlıdır.

ikinci pano alışılmış motiflerle değişik bir kompozisyon gösterir (Res.90). Burada, içlerine oluklu oyma tekniğinde palmet-

rumi kombinasyonları işlenen büyük stilize palmetler ve ok ucuna benzeyen şekiller panoyu doldurur. Şekillerin içindeki, yaprakları geçitli yönlerde kıvrılan, volütlenen palmet ve rumiler hareketli bir kompozisyon oluşturur (res.91-Şek.105, 106). Bu süslemelerde zeminin pürüzsüz ve çok düzgün olduğu dikkati çekmektedir.

Alt panoda "ajur yapıştırma" tekniği uygulanmıştır. Çoğu dö-külmüş olan süslemenin, tek eksene göre simetrik palmet-rumi kom-binasyonuna dayandığı ve çerçevesinin üçgenlerle süslü olduğu anlaşılmaktadır (Res.92). Bazı motiflerin satırları oluklu, yaprak uçları volütlü, palmetlerin çanak yaprakları düğmelidir.

Kapı kanadında herhangi bir yazı ve tarih yoktur. Ancak, portalin taş işçiliğiyle olan benzerliği tarihlendirme konusunda şüpheye yer bırakmaz. Kapı kanadının ikinci panosundaki iri palmetler ve bunların içini dolduran kompozisyonlar, portaldaki kapı lentosunun yüzünde nüans farkıyla karşımıza çıkar. Ahşap ka-pının iki uzun kenarında yer alan rumili bordür, portalin en dıştan kuşatan bordürle aynıdır. Bu benzerlikler, motiflerin satırla-rındaki oluklandırmada da devam eder. Kapı kanadındaki kabaranın değişik süslemeli örnekleri portalde de vardır.

Bu ortak yönler, kapı kanadının da, portal ve cami ile bir-likte H.626 / M.1228-29 yıllarında yapıldığını kabul etmemiz için yeterlidir (4).

N O T L A R :

- (1) Mevcut kanat, K.Erdman tarafından 1954 yılında caminin bir köşesinde bulunmuş; hem ölçüleri hem de süslemeleri dikkate alınarak batı kapısının orijinal kanatlarından birisi olduğu tespit edilmiştir. Bkz.K.Erdman, "Die Türen der Ulu Cami in Divriği", Istanbul Mitteilungen, Band:8, Tübingen, 1978, s.37-39.

Caminin M.1747 yılındaki onarımı sırasında, harap olan bu kapı kanadı çıkartılarak yerine yenilerinin takıldığı belirtilir. Bkz.Y.Önge, "Divriği Ulu Camii ile Darüşşifası'nda

Günümüze Kadar Yapılmış Olan Onarımlar, Değişiklikler ve ilaveler", Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Ankara, 1958, s.56.

- (2) Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin Işığı Altında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası", Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.39.
- (3) Y.Önge, a.g.m., s.39'da, kabaranın ajur tekniği ile işlendiği ifade edilir.
- (4) Ayrıca Bkz., K.Erdman, a.g.m.; Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin ..", s.38-39.

Örnek No : 11
Eserin Adı : DİVRİĞİ ŞİFAHANESİ'NDEKİ TURBENİN KAPI KANADI
(1).
Levha No : 49, 166.
Resim No : 93
Şekil No : 11.
inceleme Tarihi : -
Yapıdaki Yeri : Türbenin şifahaneye açılan batı cephesindeki
kapısına ait olmalıdır (2).
Bugünkü Yeri : (3)
Ustası : (4)
Tarihi : H.626/M.1228-29
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma (5).
Şeması : Üç panolu-madalyonlu.
Ölçüleri : -
Durumu : 1978 yılında yayınlanan resminde, üst kısmında
büyük bir yarılma olduğu ve çeşitli yerlerine
delikler açıldığı görülür.

iki kanatlı olduğu tahmin edilen kapının, ceviz ağacından
yapılan mevcut kanadı yekpare tek bir levhadan meydana gelir (6).
Üzerinde herhangi bir madeni öge yoktur.

Üç panolu düzenlenen düşey dikdörtgen kapı kanadında, pano-
ların dışında, alttan ve üstten geniş boşluklar bırakılmıştır
(Res.93- Şek.11).

ince bir çizgiyle çerçeveselenen eşit büyüklükteki yatay dik-
dörtgen alt ve üst panoların süslemeleri aynıdır. Küçük tutulan bu
panolara yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, enine gelişen palmetli
bir süsleme işlenmiştir. Panonun alt yarında saplarıyla birbirle-
rine bağlanan ve yan yaprakları hilal biçimi alan üç yapraklı
palmetler sıralanır. Bu motiflerin üstünde iki tip palmet görülür.
Bunlardan birisi saplarıyla alttaki palmetlerin tepe yapraklarına
bağlanır, yan yaprakları aşağıya kıvrılıp saplarının altında bir-

leşir. Diğeri ise, saplarıyla alttaki palmetleri kuşatır. Bu palmetlerin tepe yaprakları küçülmüş, kaburga gibi desenlendirilen yan yaprakları yukarı yükselerek iki yana doğru volütlenmiş, çanak yaprakları da aşağıya doğru kıvrılmıştır.

Ortadaki düşey dikdörtgen ikinci pano, kanadın yarıya yakın bir kısmını kaplar. Panonun ortasında, üstten daire alttan üçgen biçimli küçük madalyonların bağlı olduğu büyük bir madalyon yer alır. Büyük madalyonu kuşatan şerit, içinde oyma kabara(7) bulunan üstteki küçük daire madalyonu meydana getirdikten sonra panoya bağlanır. Büyük madalyon ile alttaki üçgene, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle palmet-rumi kombinasyonuna dayalı tek eksene göre simetrik bitkisel süslemeler işlenmiştir. Oymalar derindir. Kompozisyonların ana motifleri iri tutularak süslemenin plastisitesi artırılmıştır. Motiflerin yaprak uçları volütlü, yüzeyleri dilimlidir. Büyük madalyondaki süslemenin tek eksene göre düzenlenmesi bu tip örneklerde az rastlanılan bir özelliktir.

Kapı kanadındaki bezemeler cami ve şifahanenin taş ve diğer ahşap süslemeleriyle ortak özellikler taşır: üstteki küçük daire madalyonu dolgulayan "oyma kabara"nın benzeri, caminin batı portalindeki kavsarada da görülür. Kavsaralardaki bu taş kabaralarda, bazıları kırılmış, kılıf gibi ikinci bir katı oluşturan ajurlu süslemeler vardır. Bu tür bir süslemenin ahşap kapıda yapılıp yapılmadığını bilmiyoruz. Kapı kanadındaki büyük madalyon ile alttaki üçgen madalyon kompozisyonu, batı portalinin solundaki duvar yüzeyinde de karşımıza çıkar (8). Ahşap kapıdaki madalyon süslemesinin en yakın örnekleri, caminin hünkar mahfeli korkuluklarına ait ahşap panolarda görülür(9). Bu panolardaki madalyonların bazıları, ahşap kapıda olduğu gibi, tek eksene göre düzenlenen palmet-rumili süslemelere sahiptir ve motif karakterleri birbirine çok yakındır.

Bu benzerlikler, kapı kanadının da yapı topluluğu ile birlikte, H.626/M.1228-29 yıllarında yapıldığını şüphe bırakmayacak şekilde ortaya koyar.

N O T L A R :

- (1) Şifahanede ana eyvanın kuzeyindeki köşe odası türbe olarak değerlendirilmiştir.
Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin Işığı Altında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.50'de, türbenin kapısını anlatırken "Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde muhafaza edilen ve caminin şah mahfeli korkulukları ile birlikte Divriği'den getirilmiş olan bir kapı kanadının, bu kapıya ait orijinal kanatlardan biri olması muhtemeldir" demektedir. Prof.Dr.Y.Önge'nin türbeye ait olabileceğini düşündüğü bu kapı kanadını Ankara'da bulamadık. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden kapının, aynı kurumun İstanbul'daki "Teberrukat Ambarı"na veya "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi"ne götürülmüş olabileceği söylendi. Ancak, sözü edilen yerlerde de, şimdilik, bulmak mümkün olmadı. Kapı hakkındaki bilgilere sadece Y.Önge'nin çalışmalarında rastlanır. Bu nedenle çalışmamızda bu bilgiler esas alınmıştır.
- (2) Y.Önge, a.g.m., s.50.
- (3) 1. Not'a bkz.
- (4) Kapı kanadında kitabe yoktur. Y.Önge, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Usta ve Sanatkar Kitabeleri", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.53'de "Camideki şah mahfelinin korkuluk panoları ile türbe kapısına ait olduğu anlaşılan kanatların, caminin kuzey kapısı ve mihrabı ile darüşşifa kapısının taş tezyinatına yakın benzerliği dikkate alınarak Hürremşah'ın eserleri olarak kabul edilebilir" demektedir.
- (5) Y.Önge, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Teknik ve Estetik Özellikler", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.61'deki "Boyalı Tezyinatta Görülen Teknik ve Estetik Özellikler" başlığı altında, s.62'de, kapı kanadının madalyon ve panolarındaki işlemeli kısımlarında yeşil ve kırmızı boya izlerine rastlanıldığını belirtir. Kapı kanadını inceleme imkanı bulamadığımız için, resimlerden seçilemeyen

bu boyalar hakkında bir yorumda bulunmuyoruz.

- (6) Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin ...", s.50.
- (7) Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin ...", s.50.
- (8) Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin ...", s.50, dip not:76, Res.28.Duvar yüzeyindeki bu kompozisyon bir "ayna"ya benzetilmiştir.Bkz.S.Ögel, Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı, Ankara, 1966, s.24, Res.23a.
- (9) Panolar hakkında geniş bilgi için bkz. Y.Önge, "Divriği Ulu Camiinin Hünkar Mahfeli", Önasya, Cilt:V, Sayı:49, 1969.

Örnek No	:	12
Eserin Adı	:	Divriği Şifahanesi'nin Kapi Kanadı.
Levha No	:	50-51, 227.
Resim No	:	94-97
Şekil No	:	107.
inceleme Tarihi	:	Temmuz 1990.
Yapıdaki Yeri	:	Şifahanenin batı cephesindeki portalinde yer almaktaydı.
Bugünkü Yeri	:	Sivas Etnoğrafya Müzesi.
Ustası	:	Bilinmiyor.
Tarihi	:	1228 ile 1241 yılları arası.
Yapım Tekniği	:	Çakma.
Süsleme Tekniği	:	Çakma ve kabartmalı künde-kari, yuvarlak ve düz satırlı oyma.
Şeması	:	Bir panolu.
Ölçüleri	:	Bugünkü haliyle 65 x 176 x 4 cm.'dir.
Durumu	:	Kanadın alttan kısaldığı, enine düz tahtalar eklenerek ve kırılan yerleri yamanarak başka bir yerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Orijinal kısımdaki ahşap levhalar boydan boya yarılmış, süslemelerin büyük bir bölümü bozulmuştur.

iki kanatlı olması gereken kapının, sağ kanadı kayıptır. Ceviz ağacından yapılan mevcut kanat yekpare iki levhadan meydana gelir (1). Kapi kanadını, bugün, üstten ve sol yan kenardan 8 cm. enindeki bir yazı bordürü kuşatır. Kanadın iç kenarını oluşturan sağ tarafta, dar bir kısım boydan boya işlenmeden bırakılmış ve buranın panoya bakan kenarı, panodaki yıldızların formuna uygun olarak girintili çıkıntılı düzenlenmiştir. Böylelikle, üç yandan sınırlanan kanat yüzeyi tek bir pano ile değerlendirilmiştir (Res.94). Panodaki süslemeyi dikkate alarak ve bir bordür tarafından sınırlandırıldığını da düşünerek, alt kısımdan ortalama 10 cm. yüksekliğinde bir parçanın kesilmiş olduğunu tahmin edebiliriz.

Bordürdeki, dini içerikli olması gereken yazının zemininde,

kazıma tekniğine yaklaşan, son derece sathi bir oyma ile palmet ve rumilerden oluşan bir süsleme yer alır (Res.95).

"Çakma ve kabartmalı künde-kari" tekniğinin uygulandığı panoya, oniki kollu yıldız kompozisyonundan bir bölüm oturtulmuştur. Burada, iki yarım yıldız içteki kenara bakacak şekilde alt alta sıralanır. Bu kompozisyonun devamı diğer kanatta yer alıyor olmalıydı. Böylece iki kanattaki süsleme birbirini tamamlayarak bütünleşmektedir (2). Meydana gelen geometrik şekillerin araları oyularak, buralara çıtalar çakılmıştır. Bu çıtalara rumilerden oluşan zarif bir süsleme işlenmiştir. Ne yazık ki, tamamına yakını dökülen çitalardan en uzununu 10 cm. olan birkaç parça kalmıştır (Res.96).

Panoda beş ve sekiz köşeli yıldız, dörtgen, altıgen, sekizgen ve ok ucu gibi şekillerin hepsinde, tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonlu kapalı süslemeler yer alır (Res.97-Şek.107). Her şeklin formuna göre düzenlenen bu süslemeler, panonun kenarları tarafından kesilen bazı şekillerde de kapalı bir kompozisyon gösterir. Teknik, bazılarında düz satıhlı oymadır. Fakat, çoğunluğu yuvarlak satıhlı oyma tekniğiyle işlenmiştir. Motiflerde, dolgun ve geniş yapraklı, gerilmiş gibi etki bırakan rumiler ile tepe yaprağı genişleyerek yan yapraklarını kaplamış olan palmetler dikkati çekmektedir. Bunların yaprak yüzeyleri kaburga gibi dilimlenmiştir.

Geometrik örgüyü meydana getiren çıtaların süslenmiş olması, kapı kanadını tarihlendirmede önemli bir rol oynar. Bu uygulamanın aynısını, camideki ahşap minberin köşk altı panosunda buluyoruz (3). Anadolu ahşap işçiliğinde, sınırlı sayıdaki örnekte görülen bu uygulamanın aynı yapı grubu içindeki ahşap eserlerde karşımıza çıkması, bu eserlerin aynı tarihlerde yapılmış olabileceğini gösterir (4). Ayrıca, kapı kanadındaki sekiz köşeli yıldızlarda yer alan palmet ve rumi motifleri, hem işleniş biçimleri hem de tipleriyle, portalin taş tezyinatındaki dışa taşkın büyük motiflerle uyum içindedir (5).

Şifahanenin H.626/M.1228-29, minberin ise H.638/M.1240-41 tarihli olduklarını gözönüne alarak, kapı kanadının 1228 ile 1241

yılları arasındaki bir tarihte yapıldığını kabul edebiliriz.

N O T L A R :

- (1) Y.Önge, Şifahanede muhafaza edilen diğer kapı ve pencere kanatlarının arasından bulunduğu bu kapı kanadının yerini tespit etmiş ve yayınlamıştır. Bkz. Y.Önge, Bugünkü Bilgilerimizin Işığında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.46-47.
- (2) Y.Önge, a.g.m., s.47-not:65.
- (3) Y.Önge, a.g.m., 92.resim.
- (4) Minber ile kapı kanadının oyma işlerindeki üslup farklıdır. Bu nedenle, aynı ustanın eserleri olabileceklerini düşünmüyoruz.
- (5) Y.Önge, a.g.m., s.47.

Örnek No : 13
Eserin Adı : DİVRİĞİ ULU CAMİİ'NİN DOĞU KAPI KANATLARI
Levha No : 52-54, 167.
Resim No : 98-102
Şekil No : 12.
İnceleme Tarihi : Temmuz 1990
Yapıdaki Yeri : Caminin doğu portalinde yer almaktaydı (1).
Bugünkü Yeri : Sivas Etnoğrafya Müzesi
Ustası : (2)
Tarihi : 1228 ile 1241 yılları arası.
Yapım Tekniği : Çakma
Süsleme Tekniği : Çakma ve kabartmalı künde-karı, yuvarlak satırlı oyma, çift katlı oyma.
Şeması : Bir panolu.
Ölçüleri : 65 x 181 x 4 cm. (Tek kanat).
Durumu : Sağ kanat, şema ve ölçülerini verecek kadar sağlam ise de, süslemeleri tahrip olmuş; sağ kenarının alt ucuna başka bir esere ait yazı ve bitkisel süslemeli ahşap bir parça eklenmiştir (Res.98). Sol kanat çok kötü durumdadır. Kanat, boyundan 30 cm., eninden 20 cm. noksandır. Enine, düz bir tahta ile bilinmeyen diğer bir kapı veya pencere kanadına ait süslemeli bir parça (3) ilave edilerek başka bir yerde kullanılmıştır. Orijinal parça boydan boya yarılmış ve süslemelerin çoğu bozulmuştur (Res.99).

Kanatları, ceviz ağacından (4) yekpare ikişer levhanın meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Levhalar, hem arkadaki yatay ahşap kuşaklara çakılmış, hem de yerlerinde içlerine mihlar geçirilmiştir. Zıvana dilleri levhaların kendilerinden çıkmadır.

Kanatların şemaları simetriktir. Süsleme türleri ile teknikteki üslup aynıdır. Ancak, bitkisel süslemelerdeki bazı kompozisyonlar farklıdır.

Kanatlarda, ortalama 5 cm. enindeki bir ayet (5) bordürü dikdörtgen bir çerçeve teşkil eder (Şek.12). Büyük bölümü silinmiş ya da kırılmış olan yazı düz bir zeminde yer alır. Bordür tarafından kuşatılan panonun ortasına, iki ucu sekiz köşeli yarım yıldızlarla nihayetlenen dikdörtgen bir kartuş yerleştirilmiş; yarım yıldızlara da sekiz köşeli ikişer tam yıldız bağlanmıştır (Res.100). Panonun alt ve üst ucuna rastlayan yıldızlar, birer köşeleriyle bordürün iç kenarına bağlanır. Hem bordürün iç kenarına hem de panodaki kartuş ve yıldızların kenarlarına yuvalar açılarak, buralara ahşap çivilerle çitalar çakılmıştır (6). Dolayısıyla, panoda "çakma ve kabartmalı künde-kari tekniği" uygulanmıştır. Çitaların çoğu dökülmüş, sadece sol kanadın alt yarısındaki yıldızların bazı kenarlarında kalabilmiştir.

Sağ kanattaki ortada yer alan kartuşta, çift katlı oyma tekniği uygulanmıştır. Zemindeki, küçük boyutlu palmet ve rumilerle meydana getirilen sık dokulu süslemenin üstünde, alttakilere göre iri motiflerle, tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonu işlenmiştir (Res.101). Sekiz köşeli yıldızlarda yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, radyal düzende, fakat herbirinde farklı kompozisyonlar gösteren palmet-rumili süslemeler yer alır. Yıldızların dışında kalan pano yüzeyi, serbest düzende, spiraller çizen yapraklı kıvrım dallar ile bunlara bağlanan palmet ve rumilerden oluşan girift süslemeyle doldurulmuştur.

Sol kanadın, sağdakinden farklı olan süslemeleri ise şunlardır: Ortadaki kartuşun içinde, yuvarlak satırlı oyma ile, palmet-rumili süsleme yer alır. Buradaki motifler yine iri tutulmuştur, fakat sağ kanattaki gibi zeminde ikinci bir süsleme yoktur. Yıldızlar ile bordür arasındaki yüzeylerin bezemesi yine serbest düzende, fakat daha büyük motiflerle meydana getirilmiştir (Res. 102). Kıvrım dallar burada spiraller çizmez.

Kanatlardaki oymalar derin değildir ve zemin önemli bir yer tutar. Palmet ve rumiler, klasik tiplerin yanısıra, yaprakların çeşitli şekillerde eğilip bükülmesi ve volütlenmesiyle çeşitlilik kazanmıştır.

Kapı kanatlarında tarih yoktur.

Doğu portalinde, kavsara ile kapı açıklığı arasındaki geniş yüzeyde, ahşap işçiliğini hatırlatan (7) bir süsleme yer alır. Buradaki, hem geometrik şekillerin aralarındaki boşluklar hem de sekiz köşeli yıldızları dolduran radyal düzendeki palmet-rumili süsleme kapı kanadındakilerle uyum içindedir (8). Bu nedenle, kapı kanatlarının da portalle aynı zamanda yapıldığı düşünülebilir. Kapı kanatlarındaki süslemelerin, bilhassa çitaların minberdekilere benzediği, bu nedenle aynı usta tarafından (9) ve aynı tarihlerde (1240-41) yapılmış olması gerektiği belirtilmiştir (10). İtiraf etmek gerekir ki minber ile kapı kanatlarının, teknik yönden benzeseler de, üslup yönünden benzedikleri söylenemez. Herşeye rağmen, arada çok az bir zaman farkı bulunduğundan, kapı kanatlarının 1228 ile 1241 yılları arasında yapıldığını kabul edebiliriz.

NOTLAR :

- (1) Portaldeki kapı açıklığının sonradan küçültülerek pencereye çevrildiği bilinir.
Kapının sağ kanadı, K.Erdman tarafından 1954 yılında caminin bir köşesinde bulunmuş; ölçüleri ve süslemeleri dikkate alınarak, doğu kapısına ait olduğu tespit edilmiştir. Bkz. K.Erdman, "Die Türen der Ulu Camii in Divriği", Istanbulur Mitteilunqun, Band:8, Tübingen, 1958, s.38. K.Erdman'ın göremediği sol kanat ise, Y.Önge tarafından şifahanede bulunarak yayınlanmıştır. Bkz.Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin Işığı Altında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.40.
A.S.Ülgen, "Divriği Ulu Camii ve Dar üş-şifası", Vakıflar Dergisi, Sayı:V, Ankara, 1962, s.96'da ve Res.27'de, eseri pencere kanadı olarak tanıtmıştır.
- (2) Kapı kanatlarının ustası olarak, minberi yapan Tiflis'li İbrahim oğlu Ahmet gösterilmektedir. Bkz.Y.Önge, "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Teknik ve Estetik Özellikler",

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.60.

- (3) Bu parçada, bitkisel zeminli bir yazı bordürü ile bu bordürden düz ve geniş bir şeritle ayrılan pano süslemesinin küçük bir bölümü görülür. Panonun, geometrik şekiller ve bunların içini dolduran bitkisel kompozisyonlarla süslendiği anlaşılmaktadır.
- (4) Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin ...", s.40.
- (5) Y.Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin ...", s.40.
- (6) Bu ahşap çitaların farklı renk ve cinsten olduğu ve rumilerle süslendiği belirtilir (Bkz.Y.Önge, a.g.m., s.40). Çitaların renk ve cinsi tam olarak seçilemiyor. Fakat, rumilerle süslü olduğunu gösteren bir iz yoktur ya da günümüze kalmamıştır.
- (7) S.Ögel, Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara, 1966, s.25.
- (8) K.Erdman, a.g.m., s.38.
- (9) Y.Önge, "Divriği Ulu Camii ve ...", s.60.
- (10) K.Erdman, a.g.m., s.38-39.

Örnek No : 14
Eserin Adı : KONYA SAHİP ATA CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No : 54-56, 168, 228.
Resim No : 103-106
Şekil No : 13, 108-111.
İnceleme Tarihi : Temmuz 1987, Ağustos 1990.
Yapıdaki Yeri : (1)
Bugünkü Yeri : Şimdiki caminin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.656/M.1258.
Yapım Tekniği : Geçme ve künde-kari.
Süsleme Tekniği : Hakiki künde-kari, yuvarlak satırlı oyma.
Şeması : Üç panolu.
Ölçüleri : 160 x 212 cm.
Durumu : 20.yüzyılın başlarında, sağ kanadın orijinal alt panosunun yerine yüzeyi profilli bir tahtanın çakıldığı, orijinal binisinin kaybolduğu, sol kanadın orta panosundan geometrik iki parçanın (üçgen ve beşgen) eksik olduğu (2) ve daha sonra, basit de olsa, bu iki geometrik parçanın yenilenerek tamamlandığı görülür (3). Fakat bugün, orta panolardan irili ufaklı, sol kanatta 10, sağ kanatta 2 parça eksiktir ve parçaların kasıtlı olarak söküldüğü anlaşılmaktadır. Öyle ki, sol kanattaki parçalar 20.yüzyılın başlarında eksik olduğunu söylediğimiz yerden alınmış; bu kısma sonradan ilave edilen basit parça aralarından seçilerek bırakılmıştır. Bu parça, aynı panonun alt kısmına tekrar konmuş; eksik olanların yerine de uygunsuz bir biçimde kontrplak çakılmıştır. Kesin olmamakla birlikte dikkati çeken bir konu eski resimlerde, birinci ve ikinci panoların

arasındaki metal kuşakların bugün görülmeyen ajurlu bir süslemeye sahip olmalarıdır (4). Bunlar değiştirildi mi, yoksa boya veya kir yüzünden kapandı mı bilemiyoruz. Kanatların kendinden çıkma zıvana dilleri de kırılmıştır.

Hem geçme kapıların, hem de hakiki künde-kari tekniği uygulanan kapıların Anadolu'daki ilk örneği olması bakımından ayrı bir önem taşıyan kapı kanatları, süslemesiz bırakılan seren ve başlıkların meydana getirdiği çerçevenin içindeki yatay iki kayıtla üç panoya ayrılmıştır (Şek.13). 59x17 cm.ölçülerindeki yatay dikdörtgen birinci ve üçüncü panolar yekpare levha; 59x112 cm. ölçülerindeki düşey dikdörtgen ikinci panolar künde-karidir. Kayıtların üzerine metal kuşaklar monte edilmiştir (Res.103).

Birinci panolarda, Arapça "En doğru söz Allah'ın kitabıdır. iyiliğin en sağlamı takvadır" anlamındaki hadis yer alır(5). Harflerin aralarına palmet ve rumiler serpiştirilmiştir.

ikinci panolar sonsuz karakterdeki geometrik bir kompozisyonla ağ gibi örülmüştür. Künde-kari tekniğiyle yapılan geometrik kompozisyonu iki farklı eleman meydana getirir. Her biri değişik çizgi sistemi olan bu elemanlardan birincisi yatay zikzaklar, ikincisi ise alternatif olarak sürüp giden ters ve düz üçgenlerdir. Bu sistemlerin kesişmesiyle zeminde, üçgen, dörtgen (baklava) ve beşgen bölmeler ortaya çıkmıştır (Res.104). Geometrik örgüyü oluşturan zengin profilli enli çitalarda, bütün sistemi sadece ortadaki profil dolaşır. Diğerleri komşu bölmelerin çerçeveleri gibi düzenlenmiştir. Çitaların enli ve profilli oluşu, panoda geometrik kompozisyonu öne çıkarmıştır. Çitalardan ayrı, kendi parçalarından oyularak ince bir şeritle kuşatılan bölmeler, yuvarlak satırlı oyma tekniği ile işlenen zarif bitkisel desenlerle doldurulmuştur (Şek.108-110). Kenarlar tarafından kesilen üçgenler süslemesizdir. Diğer üçgenlerde bir tek palmet, dörtgenlerde daire çizen kıvrım dalın iki ucunda birer rumi yer alır. Beşgenlerdeki tek eksene göre simetrik düzenlenen palmet-rumi kombinasyonunda,

motiflerin sapları ortadaki yuvarlak şekillerin içinden geçerek, buraya merkezi bir görüntü kazandırmıştır (Res.105).

Üçüncü panolara, yine yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, düşey ekseninde palmet-rumi ve rumilerin teşkil ettiği iki merkezin atlamalı olarak ve enine gelişerek sürüp gittiği bitkisel süsleme işlenmiştir (Res.106-Şek.111).

Hem ikinci hem de üçüncü panolardaki palmet ve rumilerin yapraklarında, süslemede önemli bir yer tutan, düğmeler yer alır. Yay gibi gerilmiş olan zarif rumiler hareketli bir görüntü verirler. Oymalarda, tam düz veya yuvarlak hatlar tercih edilmemiş, motiflerin yapraklarında bir kenar zemine dik inerken diğer kenar hafifçe meyillendirilmiştir. Ancak, işleniş biçimlerine göre daha keskin hatlara sahip olması gereken motifler, zamanla aşındığı için, biraz daha yumuşak hatlı görünürler. Motif-zemin ilişkisi iyi ayarlanmış, zeminde gereksiz boşluk bırakılmamıştır.

Bitkisel süslemelerdeki hem işçilik tarzı, hem de yaprakları düğmeli zarif palmet ve rumiler, Konya bölgesindeki ahşap eserlerde, 13.yüzyılın ortalarından itibaren yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu eserlerden tarihi bilinen ilk örnek II.İzzeddin Keykavus (1246-1262) rahlesidir (6). Sözü edilen özelliklere 13.yüzyılın ortalarında rastlanılması, Sahip Ata Camii kapı kanatlarının da, cami ile birlikte, H.656/M.1258 yıllarında yapılmış olabileceğini gösterir (7).

NOTLAR :

- (1) Cami, geçirdiği yangınlarla harap olmuş ve yerine 1871 yılında bugünkü cami yapılmıştır. Bkz. M.Ferit-M.Mesut, Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri, İstanbul, 1934, s.43; İ.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964, s.512. Eski yapıdan kaldığı kabul edilen kanatların(M.Ferit-M.Mesut, a.g.e., s.43; İ.H.Konyalı, a.g.e., s.511; H.Karamağralı, "Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme", Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı:3, An-

kara, 1982, s.51) yeri hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak, H.Karamağralı yaptığı restitüsyon denemesinde bu kanatların, caminin doğu cephesinde bulunması gereken kapıda yer alabileceğini belirtir.

- (2) Resim için bkz. J.H.Löytved, Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten, Berlin, 1907, s.54; F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, Levha XI.
- (3) Resim için bkz. Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980, s.432-Res.4; H.Karamağralı, a.g.m., s.62-Res.19; S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, Res.145.
- (4) Not 2'ye bakınız.
- (5) Yazının metni için bkz. M.Ferit-M.Mesut, a.g.e., s.43.
- (6) Resim için bkz. F.Sarre, a.g.e., Levha X.
Rahlenin kitabesinde adı geçen "Keykavus b.Keyhüsrev" in I. iz-zettin Keykavus (1211-1220) olması da mümkündür. Ancak, 13. yüzyılın ilk çeyreğindeki ahşap eserlerde bu işçilik henüz görülmez. Bu nedenle, II.Keykavus olması büyük ihtimaldir.
- (7) Ayrıca bkz. J.H.Löytved, a.g.e., s.54; F.Sarre, a.g.e., s.31; S.Mülayim, a.g.e., s.37.

Örnek No : 15
Eserin Adı : AMASYA GÖK MEDRESE CAMİİ KAPI KANATLARI.
Levha No : 56-59, 169, 229-230, 272.
Resim No : 107-113
Şekil No : 14, 112-118, 227.
inceleme Tarihi : Temmuz 1989.
Yapıdaki Yeri : Caminin kuzey cephesindeki kapısına aittir.
Bugünkü Yeri : Amasya Müzesi.
Kanatlar 12.05.1967 tarihinde müzeye alınmıştır
(1). Env.No:F-67-25-I.
Ustası : Neccar Ebu'l Selim.
Tarihi : H.665/M.1266-67.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak ve düz satırlı oyma, kazıma.
Şeması : Kemerli-dört panolu.
Ölçüleri : 182 x 290 cm.
Durumu : Kanatlar yıpranmıştır. Alt ve üst kenarlarda kırılma ve çatlama vardır. iç kenarlardaki, üzerinde bordürün de bulunduğu ince uzun kırıklar düz tahtalarla yamanmıştır. Zivana dilleri tahrip olduğu için demirle takviye edilmiştir.

Tamamen simetrik düzenlenen çift kanatlı kapının her kanadı yekpare iki levhadan oluşur (2). Bu levhalar arkadaki yatay iki ahşap kuşağa çakıldıktan başka, ön yüzde de iki sıra demir kuşakla tutturulmuştur.

5,5 cm. enindeki bordür her kanadın alt ve iki yan kenarını ayrı ayrı dolaştıktan sonra üstte, kanatların tamamında, basık bir kemer meydana getirir (Res.107). Kemer köşelikleri süslemesizdir. Bordürün sınırladığı alan, silmelerin kuşattığı farklı büyüklükte dört panoya ayrılmıştır (Şek.14). Bunlardan birinci panolar kemer yayı içinde kalır. ikinci (72x21 cm.) ve dördüncü (72x50 cm.) panolar yatay dikdörtgen, üçüncü panolar ise düşey dikdörtgen konumdadır. Usta ismi taşıması bakımından da önem kazanan bini yaklaşık

7 cm.çapında bir gövdeye sahiptir. Kanatlarda kapı halkası veya kapı tokmağına dair herhangi bir ize rastlanmaz.

ince bir silmeyle sınırlanan bordüre, yuvarlak satırlı oyma tekniğine yaklaşan bir tarzda düz satırlı oyma tekniğiyle, rumili süsleme işlenmiştir (Res.108). Burada, rumilerin bir yaprağı kavris yaparak yeni bir rumiye bağlanıp ilerler; diğeri yaprağı ise geriye dönüp, birbirinden gelişen, yaprak uçları volütlü iki rumi meydana getirerek sona erer. Bordürü dolaşan rumiler kıvrım dal gibidir (Şek.112).

Birinci ve ikinci panolarda da düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Birinci panolarda kıvrım dal ve rumilerden oluşan girift bitkisel süsleme yer alır. Motifler sadece konturlarıyla belirtilmiştir. Kompozisyonun merkezini teşkil eden rumi diğerlerine göre büyüktür. Süsleme 8,5 cm.enindeki ikinci bir bordür tarafından kuşatılmıştır. Bu bordüre ve ikinci panolara sülüs yazıyla hadisler yazılmıştır. Zeminde başka bir bezeme yoktur (Res.109).

Kanatlardaki en büyük alanı kaplayan üçüncü panolarda, dokuz ve altı kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyon ve bunun sonucu ortaya çıkan ara parçalarda bitkisel süsleme yer alır. Panoların kenarları tarafından kesilen geometrik kompozisyonda, dokuz kollu yıldızlardan ikisi, daha küçük tutulan altı kollu yıldızlardan da birisi tam verilmiştir. Bütün yüzey düzgün olmayan altıgen ve sekizgenler ile beş, altı ve dokuz köşeli yıldız bölmelere ayrılmıştır (Res.110). Ara parçalar ince bir silmeyle kuşatılmış ve zeminden yüksek tutulmuştur. Geometrik sistemi oluşturan çita görünümündeki yuvarlak satırlı şeritler de ara parçalarla aynı yüksekliktedir. Fakat, birbirleriyle bariz bir satırlı ayrımı gösterirler.

Altıgen ve sekizgenlere, yuvarlak satırlı olmakla birlikte düz satırlı oyma grubuna da dahil edebileceğimiz bir teknikte, tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları işlenmiştir (Şek. 113-116). Dokuz köşeli yıldızlarda çarkı felek motifi yer alır. Bu yıldızların çevresindeki dörtgenlere ve beş köşeli yıldızlara küçük birer çiçek oyulmuştur (Res.111).

Üçüncü panolardaki süsleme, gösterdiği özelliklerle künde kari

tekniklerini hatırlatmaktadır.

Dördüncü panolarda, onikigenlerin radyal sıralanıp kesişmesinden meydana gelen altı köşeli yıldızlar ve bunların çevresinde, atlamalı olarak, düzgün olmayan altıgenler ve stilize kelebekler yer alır (Res.112). Şeritler düz satırlıdır. Yıldızlarda radyal, diğerlerinde tek eksene göre simetrik palmet-rumeli süsleme görülür (Şek.117-118). Teknik üçüncü panodakilere benzer.

Bininin gövdesi silindirik, başlıkları dikdörtgendir. Gövdeden başlıklara geçiş, küçük madalyonlar ve kabartma palmetlerle sağlanmıştır. Alttaki madalyonda altı köşeli yıldız ve yarım daireler, üsttekinde ise onikigenlerin kesişmesinden ibaret süsleme yer alır. Başlıklarda, kazıma tekniğiyle, altı köşeli yıldız ve çevresinde altıgenlerin sıralanmasından meydana gelen geometrik kompozisyonlar görülür. Alttaki süsleme silinmiştir. Bininin gövdesi balık pulu deseniyle kaplıdır. Gövdenin tam ortasında, iki ucuna kabartma birer palmet bağlanan kartuşun içinde, usta kitabesi bulunur (Res.113)(3): عمل ابو السليم النجار

Türkçesi : Neccar Ebu'l-Selim yaptı.

Ustanın adı, gerek yazı kalitesinin zayıflığı gerekse bazı harflerin kırılması ve aşanması nedeniyle farklı şekillerde okunabilmektedir. Bu yüzden, ustanın ismini Ebu Müslim olarak okumak da mümkündür (4).

Kanatlarda tarihle ilgili yazılı bilgi yoktur.Caminin H.665/ M.1266-67 yıllarında yapıldığı kabul edilir (5).

13.yüzyılın başlarına ait kemerli kapı kanatlarında, kemer köşeliklerinin zengin süslemelere sahip olduğu, fakat yüzyılın ortalarından itibaren bu kısımların yalın bırakıldığı gözlenir. Bu yüzyıla ait madalyonsuz kemerli kapılarda ortak olan diğer bir husus,kemer alınlığının altında kalan yüzeylerde geometrik kompozisyonların ön planda olması ve künde kari tekniğini hatırlatan bir süslemenin uygulanmasıdır.Kayseri Ulu Camii ve Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi ile Ankara'da Kuyulu ve Baklacı Baba Mescitlerinin kapı kanatları bu türden örneklerdir. Gök Medrese Camii'nin

kapı kanatları, şeması bakımından bu eserlerle çok yakın bir benzerlik göstermese de, aynı yaklaşım içinde değerlendirilebilir.

Örneğimizle benzer şema gösteren eserler, yine aynı çevreden, 15.yüzyılın ilk yarısına ait, Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Amasya Bayezid Paşa Camii ve Osmançık Koca Mehmet Paşa Camii kapı kanatlarıdır. Şemaların bu denli benzerlik göstermesi, eserimizde aynı tarihlerde yapılmış olabileceğini akla getirir. Fakat, 15.yüzyıl kapılarında kemer köşeliklerinin dolgulanması, bitkisel süslemenin artması, oymaların derinleşmesi, bazılarında az da olsa kakma tekniğinin görülmesi, yazıların bitkisel zemin üzerinde verilmesi, palmet ve rumilerde abartıya kaçan stilizasyonlara gidilmesi, nar çiçeklerine benzeyen motiflere rastlanılması ve çok girift olan bitkisel ağırlıklı süslemenin bütün kanat yüzeyini yoğun bir şekilde kaplaması örneğimizden ayrılan önemli farklılıklardır.

Sözü edilen nedenlerle, Gök Medrese Camii kapı kanatlarının cami ile birlikte, M.1266-67 yıllarında yapıldığını kabul ediyoruz (6).

NOTLAR :

- (1) Amasya Müzesi Envanter Fişi.
- (2) Müze envanter fişinde, kanatların ağaç cinsi için "abanöz" denmektedir.
- (3) Kitabe için bkz. Z.Bayburtluoğlu, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanatçıları I, "Ağaç işi Ustaları", Erzurum, 1988, s.70.
- (4) Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, I, İstanbul, 1327-1330, s.163'de, ustanın adını "Ebu Müslim", ünvanını da "Kalıncar" diye okumuş ve sanatçıyı mimar olarak tanıtmıştır. Halbuki "neccar" kelimesi kitabede açıkça bellidir. A.Gabriel, Monuments Turcs D'Anatolie, II, Paris, 1934,, s.23-dip not:2'de ve L.A.Mayer, Islamic Woodcarvers and Their Works, Geneva, 1958, s.26'da, kitabeyi Hüseyin Hüsameddin'den naklen almışlar, fakat sanatçının ahşap ustası olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda ayrıca bkz. Z.Bayburtluoğlu, a.g.e., s.69-71.

i.H.Uzunçarşılı, Kitabeler, I, İstanbul, 1927, s.98'de, ustanın adını ^{ابوالسلم} olarak vermiş, aynı sayfadaki 1.dip not'ta, bunu ^{ابولسالم} şeklinde okumak gerektiğini ifade etmiştir. L.A.Mayer (a.g.e., s.26), i.H.Uzunçarşılı'yı mehz göstererek, Neccar Ebu's-Selam" adlı diğer bir ustadan bahseder ve Amasya Turumtay Camii kapısını yaptığını belirtir. Anlaşıldığına göre yazar, Gök Medrese Camii ile Turumtay Camiini farklı yapılar zannetmiş ve kitabe değişik okunduğundan dolayı da, sanatçıyı iki ayrı kişi gibi göstermiştir.

- (5) i.H.Uzunçarşılı, a.g.e., s.97; O.Aslanapa, Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devri Sonuna Kadar, İstanbul, 1984 (2), s.60.
- (6) G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.141'de, kanatların tarihi 13. asır olarak verilmiştir.

- Örnek No : 16
- Eserin Adı : AKŞEHİR SEYYİT MAHMUD HAYRANI TURBESİ KAPI
KANADI (1).
- Levha No : 60-62, 170.
- Resim No : 114-119
- Şekil No : 15.
- İnceleme Tarihi : Ekim 1989
- Yapıdaki Yeri : Türbenin kuzeydoğu cephesindeki kapısına aittir
- Bugünkü Yeri : Akşehir Taş Medrese Müzesi.
20.10.1964 tarihinde müzeye getirilen kapı ka-
nadı 468 envanter numarada kayıtlıdır (2).
- Ustası : Bilinmiyor.
- Tarihi : 13.yüzyılın 3.çeyreği.
- Yapım Tekniği : Çakma.
- Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma, yuvarlak satırlı oyma, çift
katlı oyma.
- Şeması : Kemerli-üç panolu.
- Ölçüleri : Bugünkü haliyle 96 x 190 x 5 cm.'dir. Ancak,
kırılma ve aşınmaları hesaba katarsak, kapı
açıklığına uygun bir şekilde, 110 x 190 x 5 cm.
boyutlarında olmalıdır.
- Durumu : Günümüze şeması ve süsleme özelliklerini
verecek kadar orijinal haliyle gelebilmişse de,
harap bir vaziyettedir.
Sağ tarafından, üzerinde bordürün de bulunduğu
yaklaşık 12-13 cm. enindeki bir parça kırılıp
kaybolmuştur. Türbedeyken çekilen eski resim-
lerinden, bu kenara düz bir levhanın eklendiği
ve öyle kullanıldığı görülmekte; ayrıca, nem
yüzünden eriyerek bugün tamamen silinen alt
kısmındaki süslemelerin izleri farkedilebilmek-
tedir (3). Yüzeydeki ince çatlamalardan başka,
orta levha boydan boya yarılmıştır. Kırılan ba-
zı yerler yamanmış, sol taraftaki bordürün ke-

narı aşınmış ve kilit yeri, kapı halkası v.b. için çeşitli delikler açılmıştır.

Düşey dikdörtgen tek kanattan ibaret kapı, ceviz ağacından (4) yekpare üç levhanın yanyana getirilerek arka yüzdeki yatay iki kuşağa çakılması sonucu elde edilmiştir.

Dışta gizgisel yivle, içte ise kabartma olarak belirginleştirilen 2 cm. enindeki düz şeritlerin sınırladıkları 11 cm. enindeki geniş bir bordür kanat yüzeyini iki yandan kuşatıp üstte, türbenin kemerli kapı açıklığına uygun olarak, sivri bir kemer meydana getirir. Bunun içindeki alan, esasen, kemerin üzenği hattına çekilen düz bir şeritle ikiye ayrılmış; altta dikdörtgen büyük bir pano, üstte ise kemer kavsine uygun olarak üçgen bir bölüm elde edilmiştir. Kemer alınlığındaki bu bölüm de yatay bir şeritle ikiye ayrılarak, bütün kanat yüzeyinde, irili-ufaklı üç pano oluşturmuştur (Şek.15). Kemer köşelikleri bezemesizdir (Res.14).

Düz satırlı oyma tekniğinin uygulandığı bordürde, kufi bir yazı kuşağı ile buna fon teşkil eden bitkisel süsleme yer alır. Yazı, eksik ve harap olduğundan okunamamaktadır. Düz ve geniş yüzeylere sahip harflerden müteşekkil yazı daha çok tezyini bir amaca yöneliktir. Geniş yüzeyli harflere karşılık, fondaki bitkisel süslemede düz satırlı ince kıvrım dallar ile bunlara bağlanan palmet ve rumiler küçük tutulmuş, böylece yazı ön plana çıkmıştır. Yazı ile bitkisel bezeme aynı seviyededir. Harfler motiflerin üstünde ikinci bir kat gibi değil, onların aralarına, kompozisyonu kesecek biçimde yerleşmiştir. Dikkat edilecek olursa, harfler sadece kıvrım dalları kesmekte, palmet veya rumiler aralarda kalmaktadır (Res.115). Eğer harf süsleme gereği bu motifleri kesecekse, bu sefer motifler kenara alınmış, bu nedenle bazen sıkıştırılmıştır. Bu uygulama bitkisel kompozisyonda dağınıklığa sebep olmaktadır.

Yazıya fon teşkil eden süslemenin kompozisyon düzeni ile bordüre yerleştiriliş biçiminde dikkati çeken bazı hususlar vardır:

Kapı kanadının yekpare üç levhadan meydana geldiğinin be-

lirtmiştik. Bordürün işte bu levhalardan herbirine rastlayan kısmındaki bitkisel bezemeleri farklı biçimdedir. Sol ve orta levhalardaki süsleme yazı ile sanki ikiye ayrılmış; yazının panolara bakan iç tarafında, S şeklindeki kıvrım dallara küçük palmet ve rumiler eklenmiştir. Harf uzantılarının aralarında kalan dış tarafta ise motifler daha büyük tutulmuş; soldaki levhadan S biçiminde, üzerinde yaprakları olan kıvrım dallar ile bunların uçlarında kavisleri daireye tamamlayan palmetler yer alırken, ortadaki levhada bu kavisler spiral gibi dönüp içiçe daireler meydana getirmiştir. Sağdaki levhada bitkisel süslemenin sol levha ile benzediği, ancak bu sefer yazı tarafından ikiye ayrılmayıp fonda bütünlük sağladığı dikkati çeker. Böylece, levhaların birleşme yerlerinde yazı bir devamlılık gösterirken, bitkisel süsleme kompozisyon farklılığından dolayı kesintiye uğramaktadır. Bu farklılık ve düzensizlik, bordürdeki bitkisel bezemenin önceden belli bir kalıp veya desen çıkartılmadan serbest bir şekilde çalışıldığını düşündürmektedir.

Ayrıca, hem bordürü iki yandan sınırlayan şeritler hem de yazı sol ve orta levhanın birleşme noktalarında eksenlerinden kaymış durumdadır. Bu da, hiç değilse bordürün, levhalar birleştirilmeden önce ayrı ayrı işlendiğini akla getirir.

Bunlardan başka, sol levhadaki bordürü içten kuşatan şeritin yüzeyinde inci dizisi dikkati çeker. inci dizisi alttan başlayıp, üstte, orta levha ile birleşme yerinde sona erer. Panoları ayıran yatay şeritlerin, yine sol levha üzerindeki kısmına da işlenmiştir. Kanat yüzeyinin başka bir yerinde görülmez. Bu durumu açıklamak için çeşitli tahminlerde bulunsak bile gerçek sebebini tespit etmemiz mümkün değildir. Hemen belirtmek gerekir ki, kapı kanadındaki süslemelerin bitirilmemiş olması söz konusu değildir.

Kemer bordüründeki palmet ve rumiler oldukça stilize edilmiştir. Üç yapraklı palmetlerin tepe yaprakları S şeklinde uzamış; bazen buldukları alana uymak için çeşitli şekillerde kıvrılmıştır.

Kemer yayı içindeki birinci ve ikinci panolarda, çift katlı oyma tekniğiyle işlenen, yazı ve bitkisel süsleme yer alır (Res.

116). Birinci panoda, düz satırlı harflerden oluşan örgülü kufi yazı ile **الله ربى** ibaresi okunur(5). Bu yazı "Allah Rabbi (Allah Rabbindir) ya da "Allah Rabba (Allah arttırsın, yüceltsin) şeklinde okunabilmektedir (6). Buna fon teşkil eden alttaki palmet ve rumili girift süslemede, yuvarlak satırlı oyma tekniği ile, gerçekten çok başarılı bir işçilik ortaya konulmuş; oymalar derin tutularak motiflere plastik değer kazandırılmıştır. Süslemenin bir kısmı kırıktır. Rumilerin yaprak yüzeyleri dilimlidir. Bunların kısa yaprağını kendisine sap kabul eden palmetlerin lobcukları volütlü, tepe yaprakları S şeklinde dalgalıdır. Her iki motif türünde de, gizgi gibi ince bir yiv yaprakların kenarında dolaşmaktadır.

ikinci panoda, yüksek kabartma iri harflerle "Devamlı izzet ve ikbal ve devlet ve" anlamına gelen sülüs yazılı dua cümlesi yarım kalmıştır (7). Eksik kalan bu cümlenin kemer bordüründeki yazı ile bağlantılı olması ve orada devam etmesi mümkündür (8). Yazının fonundaki bitkisel süslemede oyma derinliği azdır ve motifler küçülerek süsleme daha incelmıştır. Bu haliyle dantel gibi bir görüntü ortaya çıkmıştır. Kompozisyon bakımından ise, bordürdekilerle aynı özellikleri taşımaktadır. Ancak, alttaki bu süsleme ile yazının arasına büyük boyutlu, farklı tiplerde üç rumi işlenmiş; böylece ikinci panoda, pek alışık olmadığımız, üç katlı bir süsleme uygulanmıştır. Yaprak uçları volütlendirilen rumilerin yüzeylerinde telek gibi yivler desenler bulunmaktadır (Res.117).

Kapı kanadının en büyük alanını kaplayan düşey dikdörtgen ikinci pano, 1 cm.enindeki düz satırlı şeritlerle geometrik bölümlere ayrılmıştır. Yatay, düşey ve çapraz olarak çeşitli yönlerde ve değişik açılarda ilerleyen kırık çizgiler pano yüzeyini, sekizgenlerin etrafında alternatif dizilen beş köşeli yıldız ve altıgenler ile bunların aralarında kalan üçgen, dört köşeli yıldız ve yedigenlere ayırmaktadır. Sistemin yatay ve düşey ekseninde sonsuza kadar devam ettirilmesi mümkündür (Res.118).

Geometrik örgüyü meydana getiren şeritler birbirlerini keserek ilerlerler. Şeritlerle aynı seviyede olan aralardaki geometrik şekiller, V biçimindeki derin bir yivden sonra ince düz bir silme

ile gerçevellenmiş, içleride palmet ve rumilerle dolgulanmıştır. Harap durumdaki süslemeler, derinliği fazla olmayan, düz satırlı oyma tekniğiyle işlenmiştir. Her şekil kendi formuna göre düzenlenen kapalı kompozisyonları içerir. Bunlar panonun kenarları tarafından kesilen şekillerde bile mevcut forma uydurulmuştur. Altıgen, yedigen ve yarım olan bölmelerde, tek eksene göre simterik palmet-rumi kobinasyonları işlenmiştir (Res.119). Beş köşeli yıldız ve sekizgenlerde ise radyal düzenlenen süslemeler belli bir geometrikleşme eğilimi gösterirler. Sekizgenlerde, sapları birbirini keserek merkezde sekiz köşeli bir yıldız meydana getiren, kendileri ise içe dönük olarak sekizgenin kenarlarında yan yana sıralanan palmetler yer alır. Yıldızlarda, her bir palmet köşelerde dışa dönük olarak sıralanmakta, sapları merkezde beş köşeli yıldız oluşturmaktadır. Aşınan ve stilize edilen motiflerde, palmetlerin üç yapraklı oldukları ve tepe yapraklarında bir oyuğun bulunduğu farkedilmektedir.

Kapı kanadında dikkatleri üzerine toplayan kısım kemer yayı içindeki panolardır. Olgun bir şemaya sahip kapı kanadında, asli halinden ne kadar çok şey kaybetmiş olursa olsun, gerek yazıları gerekse bitkisel bezemeleri ve işçiliği açısından kemer alınlığına belli bir özen gösterildiği ve daha çok emek sarfedildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Kapı kanadında tarihi bilgi bulunmadığı gibi, türbenin inşa tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Türbenin giriş kapısı üstünde H.812/M.1409-10 tarihli bir tamir kitabesi vardır (9). Eskiden türbede bulunan üç, bir rivayete göre dört ahşap sandukadan üçü bugün İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde korunmaktadır (10). Türbe, işte bu sandukalardaki kitabelere göre tarihlendirilmektedir. Bunlardan birinde Seyyid Mahmut Hayrani'nin H.667 (M.1268-69) yılında, ikincisinde kardeşi Ahmet bin Mesut'un H.649 (M.1251-52) yılında öldükleri yazılıdır (11). Yapımla ilgili tarihi bilgi verilmemiştir (12). Üçüncüsünde ise herhangi bir tarih yoktur.

Türbe hakkında bilgi veren yayınlarda inşa tarihi olarak ge-

nellikle Seyyid Mahmud Hayrani'nin ölüm yılı esas alınmıştır (13). Bundan başka, türbenin tarihlendirilmesi sandukalardaki ölüm yıllarına göre yapıldığından, M.1251-52 tarihini dikkate alarak 13. yüzyılın ortalarına (14) tarihlendiren araştırmacılar da vardır. Görüldüğü gibi bu tarihler 13.yüzyılın 3.çeyreğinde toplanmaktadır.

işçiliği ve tezyinatı bakımından sandukalardan farklılık gösteren kapı kanadı, gerek şeması gerekse süslemeleri yönünden 13.yüzyılın özelliklerini taşımaktadır. Bilhassa, kemer alınlığının düzeni ve bu kısımdaki süslemenin plastik etkisi tarihini kesin olarak tespit edebildiğimiz Kayseri Ulu Camii kapısıyla (M.1205-1206) çok yakın benzerlikler gösterdiği gibi, yine 13.yüzyılın ilk yarısındaki Karaman Kemerli Kapısı, Ankara Aslanlı Kapı, Ankara Kuyulu Mescit Kapısı gibi örneklerle de aynı anlayışı yansıtmaktadır. Geniş bir bant halinde düzenlenip yazı ve bitkisel bezemeye değerlendirilen kemer bordürünün diğer bir örneği, yine 13.yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması gereken, Ankara Tavuslu Kapı'da karşımıza çıkmaktadır (15). Kemer bordürü ile kemer alınlığındaki bu özellikler 13.yüzyıldan sonraki örneklerde görülmez.

Bütün bunlar, kapı kanadının, türbenin inşa yılını içeren 13.yüzyılın 3.çeyreğinde yapıldığını göstermektedir (16).

NOTLAR :

- (1) Eser, S.Mülayim tarafından (bkz. Geometrik Süslemeler, s.39, 57, levha 154), Ürgüp-Damsaköy Taşkın Paşa Camii kapı kanadı olarak tanıtılmıştır.
- (2) Akşehir Müzesi Envanter Fişi.
- (3) Bkz.R.M.Meriç, "Akşehir Türbe ve Mezarları", Türkiyat Mecmuası Cilt:5, İstanbul, 1936, Res.4; F.Soyman-i.Tongur, Konya Eski Eserler Kılavuzu, Konya, 1944, s.165'deki resim; E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul, 1950, Şekil:205; S.Mülayim, a.g.e., Levha:154.
- (4) R.M.Meriç, a.g.m., s.145; Y.Önge, "Konya-Akşehir Seyyid Mah-

mud Hayrani Türbesinin Restorasyonu", Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı:2, Ankara, 1975, s.79.

(5) Y.Önge, a.g.m., s.80. Bu çalışmada yazı ilk kez doğru olarak okunmuş, ancak transkripsiyonu ya da anlamı verilmemiştir.

(6) Eğer ikinci kelime "Rabba" ise, alttaki/ikinci panodaki yazı ile birlikte "Allah daim olan izzeti, ikbali ve devleti ve ... yüceltsin, arttırsın" şeklinde bir cümle oluşturması mümkündür.

Bu bilgiyi veren Doç.Dr.Rahmi Er'e teşekkür ederim.

(7) R.M.Meriç, a.g.m., s.146'da eksik ibarelerin kapının ikinci kanadında olması gerektiğini ifade etmekte; İ.H.Konyalı, Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, İstanbul, 1945, s.422'de, "sonu ya kapının şimdi aşınan ve harab olan kısmında, ya kenarında veyahut da ikinci kanadında idi" demektedir.

İkinci kanat düşünülmesi gereken bir konudur. Çünkü; kapı kanadının hem şeması hem de kapı açıklığına uygun ölçüleri, tek kanatlı bir eser olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu konuda ayrıca bkz. Y.Önge, a.g.m., s.80, dip not:11.

H.Önkal, Anadolu Selçuklu Türbeleri, A.Ü.İslami İlimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1977, s.494'de "Kitabe bu şekliyle eksik olup, devamı belki de zamanla kaybolmuş olan pencere kapaklarında bulunuyordu" demektedir. Bu konuda kesin bir şey söylemek zordur. Bir ayetin veya bir sözün aynı yapıdaki kanatlarda cümle cümle dolaşması mümkündür. Ancak, bir cümlenin yarım bırakılarak diğer bir kapı veya pencere kanadında devam ettirilmesi alışık olunan bir durum değildir. Böyle örnekler, sadece aynı açıklığı örten çift kanatlı eserlerde karşımıza çıkmaktadır.

(8) Y.Önge, a.g.m., s.80, Dip not:11'de, benzer türde kitabe kompozisyonlarına 13.yüzyılın ilk çeyreği sonundan itibaren Ahlat mezartaşlarında da rastlanıldığına işaret ederek, kufi yazının okununcaya kadar bu konudan şüphe edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ahlat mezartaşları için bkz. B.Karamağralı, Ahlat Mezartaş-

ları, Ankara, 1972, s.84.

- (9) İ.H.Konyalı, a.g.e., s.422-423.
- (10) İ.H.Konyalı, a.g.e., s.425-426.
- (11) Sandukalar ve kitabeleri için bkz. A.Erdoğan, "Mahmud Hayrani'nin, Kardaşı Ahmed'in Torunu Seyid Ali'nin Sandukaları", Konya, 1, 1936, s.40-42; A.Erdoğan, "Necmüddin Ahmed'in Sandukası", Konya, 2, 1936, s.105-108; A.Erdoğan, "Seyyid Ali'nin Sandukası", Konya, 3, 1936, s.177-179; İ.H.Konyalı, a.g.e., s.426-438.
- (12) Sandukalar, kitabelerindeki ölüm tarihleri dikkate alındığından genellikle Selçuklu dönemine maledilmiştir. Ancak, H.Ö.Barışta, "Anadolu Medeniyetleri Sergisi Ardından:Anadolu Beylikler Dönemi Ahşap İşçiliğinden Bir Sanduka", Milli Kültür, Sayı:44, Mart 1984, s.93, 96'da, Ahmed bin Mesut'a ait sandukanın 1409-10 yıllarındaki tamir sırasında yapılmış olabileceğini belirtir. (Bu sandukada Halil oğlu neccar Rüstem adlı bir ustanın imzası bulunmaktadır. Bkz.İ.H.Konyalı, a.g.e., s.431). M.Meinecke, Fayancedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien, C.II, Tübingen, 1976, s.47-48'de, Akşehir'deki Şeyh Eyüp sandukası (M.1367-68) ile Ankara'daki Ahi Şerafeddin Sandukası (M.1350)nin tiplerini dikkate alarak, Seyyid Mahmud Hayran Türbesindeki her üç sandukayı da M.1340 dolaylarına tarihlemektedir. (Biz sandukaların tarihlendirilmeleri konusuna şimdilik girmiyoruz.)
- (13) Bkz.M.Önder, Mevlana Şehri Konya, Konya, 1962, s.289; M.O. Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", Anadolu (Anatolia), XI (1967), Ankara, 1968, s.86; Y.Önge, a.g.m., s.77; G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve EL Sanatları, Ankara, 1978, s.83; Ö.Bakırer, Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı, C.I, Ankara, 1981, s.436; Ş.Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1986, 2.Baskı, s.110. H.Önkal, a.g.e., s.496'da, türbenin inşa tarihi için M.1268-

69 yıllarını kabul ettiğini, ancak bu tarihten önce yapılmış olmasının da ihtimal dahilinde bulunduğunu belirtir.

- (14) Y.Demiralp, Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, izmir, 1990, s.109.
- (15) Karşılaştırma konusu ve örnekleri için ayrıca bkz. B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.200 v.d.
- (16) M.Meinecke, a.g.e., s.48'de, kapı kanadının sandukalarla (özellikle Seyyid Mahmud Hayran Sandukasına) benzediğini, bu nedenle 1340 yılı dolaylarında yapılmış olabileceğini belirtir. Bizim tespitlerimize göre kapı kanadı ile sandukalar arasında, işçilik ya da süsleme yönünden aynı tarihlerde yapıldıklarını gösterecek önemli benzerlikler yoktur. Hele, kapı kanadının sözü edilen tarihlere maledilmesi düşünülmesi gereken bir konudur.

Örnek No : 17
Eserin Adı : KONYA SAHİP ATA TÜRBESİ KAPI KANADI.
Levha No : 63, 171.
Resim No : 120-121
Şekil No : 16.
İnceleme Tarihi : Ağustos 1990.
Yapıdaki Yeri : Türbenin camiye açılan kapısında yer alır (1).
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.682/M.1283.
Yapım Tekniği : Geçme ve kündekari.
Süsleme Tekniği : Hakiki kündekari, yuvarlak satırlı oyma.
Şeması : Bir panolu.
Ölçüleri : 85 x 178 cm.
Durumu : Halıları çalmak isteyen bir hırsızın, hanikah ve türbe tarafından camiye geçmek için bu kapı kanadını kırdığı söylenir (2). Bu sebeple, panoda, 39 adet geometrik parça olması gerekirken sadece 18'i kalabilmiştir (3). Daha önce yayınlanan resminde (4) 5 parçanın eksik olduğu ve bu kısımların adi tahtalarla kapatıldığı görülür. Kanattaki orijinal parçaların arasında, oyma tekniğiyle işlenen, ancak süslemesi çok farklı olan altıgen bir parça dikkati çeker. Bu parça, caminin kapı kanatlarında olduğu gibi bu kanatta da eskiden bir onarım yapıldığını düşündürür. Bugüne gelebilen süslemeler, özellikle alt kısımda olanlar, aşınmış ve bozulmuş, üzerlerine kahverengi boya sürülmüştür.

Kapı kanadı, seren ve başlıkların geçme tekniğinde birleşerek meydana getirdiği düşey dikdörtgen çerçevenin içindeki, kündekari tekniğiyle yapılan, tek panodan ibarettir (Şek.16). Seren ve başlıklar süslemesiz bırakılmıştır (Res.120).

Pano çapraz ve düşey eksenlerde gelişen sade kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan geometrik kompozisyonla, altı köşeli yıldız ve bunun etrafında radyal sıralanan altıgen bölmelere ayrılmış, bu bölmelerin içleri de bitkisel bezemeyele doldurulmuştur. Geometrik örgüyü teşkil eden çıtalar enli ve üç profillidir. Profillerden ortadaki kompozisyonun bütününü dolaşır, iki yandakiler de komşu bölmelerin çerçevesini meydana getirir. Çıtalardan daha yüksek tutulan bölmeleri, bu çerçevelerden ayrı olarak, kendi parçalarından oyulmak suretiyle elde edilen ince bir şerit kuşatır. Hem yıldızlara hem de altıgenlere, kendi şekillerine uygun olarak, yuvarlak satıhlı oyma tekniğiyle tek eksene göre simetrik palmetrumi kombinasyonları işlenmiştir. Sapları ortadaki yuvarlak bir şeklin içinden geçen yay gibi gerilmiş rumiler, yaprak uçlarından bir palmete bağlanmakta ya da bu palmeti iki taraftan sarmaktadır. Yapraklarında düğmeler görülen bu motifler hareketli bir kompozisyon ortaya koyarlar (Res.121). Teknik, süslemelerdeki aşınma ve kir yüzünden, düz satıhlı oyma grubuna yaklaşıyor gibi gözükse de, palmetlerin bir orta eksenden iki yana doğru meyillendirildiği farkedilir.

Gerek çıtaların zengin profili, gerekse bitkisel motifler ve bunların oyma işçiliği, hem caminin kapı kanatlarıyla (M.1258) hem de yine Konya'daki Beyhekim Mescidi'nin çeşitli kapı kanatlarıyla büyük benzerlikler gösterir. Bu nedenle kapı kanadının, türbenin inşası sırasında pencereden çevrilen kapıya göre düzenlenmiş olduğunu dikkate alarak, türbe ile birlikte, H.682/M.1283 yıllarında (5) yapıldığını kabul ediyoruz.

N O T L A R :

- (1) Mihrap duvarının doğu ucunda bulunan ve türbeye açılan bu kapının, caminin ilk yapılışında pencere olduğu, fakat daha sonra türbenin inşa edilmesiyle kapıya dönüştürülerek mihrap tarafına yeni bir pencere açıldığı belirtilir. Bkz.H.Karamağralı, "Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme",

Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı:3, Ankara, 1982, s.51. Harimin zemininden yüksekte kalan bu kapının, eskiden, cami ile nasıl bir ilişki içinde bulunduğunu bilemiyoruz. Ancak, buranın türbeye ait bir kapı olması nedeniyle, örneğimizi de bir kapı kanadı olarak değerlendirdik ki, şimdiye kadar da böyle kabul edilmiştir. Bkz.i.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964, s.511; H.Önkal, Anadolu Selçuklu Türbeleri, A.Ü.İslami İlimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1977,s.428; H.Karamağralı, a.g.m., s.64-Res.21.

- (2) Bu olayı hem caminin görevlisinden, hem de bir konuşmamız sırasında rahmetli Prof.Dr.Yılmaz Önge'den dinlemiştim.
- (3) Cami görevlisinin söylediğine göre, kırılan parçalar Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne götürülmüştür.
- (4) H.Karamağralı, a.g.m., s.64-Res.21.
- (5) Türbenin kitabesi için bkz. i.H.Konyalı, a.g.e., s.721.

- Örnek No : 18
- Eserin Adı : KONYA BEYHEKİM MESCİDİ 1 NO'LU KAPI KANATLARI
- Levha No : 64-65, 172, 231.
- Resim No : 122-125
- Şekil No : 17, 119-121.
- İnceleme Tarihi : Ağustos 1989
- Yapıdaki Yeri : Girişteki ara mekana açılan güney taraftaki odanın kapısında yer almaktaydı.(1)
- Bugünkü Yeri : Konya Müzesi, Selçuklu Devri Taş ve Ahşap Eserler Seksiyonu (İnce Minareli Medrese) Env No: 330 Kapı kanatları 1900 yılında müzeye nakledilmiştir.(2)
- Ustası : Bilinmiyor.
- Tarihi : 13. Yüzyılın son çeyreği
- Yapım Tekniği : Çakma
- Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma.
- Şeması : Üç panolu
- Ölçüleri : 94 x 180 cm.
- Durumu : Kapı kanatları genel olarak sağlam ve iyi durumdadır. Ancak, eski resimlerinde görülen yarısı eksik bini, bugün mevcut değildir.(3) Ayrıca, orijinal zivana dilleri kırıldığı için yenilediği, uygunsuz biçimde sonradan monte edilen metal kuşakların da müzeye geldiğinde söküldüğü anlaşılmaktadır.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Her kanat yekpare tek bir levhadan meydana gelir.

5 cm.enindeki bir bordür tarafından, hem dikdörtgen bir çerçeveye içine alınan hem de üçer panoya ayrılan kanatlarda, en dışta, ince düz bir kuşak bırakılmıştır (Res.122-Şek.17). Panolar, üstte ve altta 30x18 cm. ölçülerinde yatay dikdörtgen, ortada 30x112 cm. ölçülerinde düşey dikdörtgendir. Birinci ve üçüncü panoları, V biçimli derin bir yivle birbirlerinden ayrılan iç içe iki şerit

kuşatır.

Bordürde, iki hat halinde birbirini keserek ilerleyen rumili bir süsleme yer alır (Şek.119). Çok sıkı ve girift bir örgü oluşturan süslemede, rumilerin kısa yaprakları geriye dönerek başka bir rumi ile son bulurken, uzun yaprakları yeni bir rumiye bağlanarak aynı şekilde devam etmektedir (Res.123). Burada yatay bordürlerdeki süslemenin ortasında bir merkez tespit edilmiş ve kompozisyon bu merkezden iki yana doğru geliştirilmiştir.

Birinci panolarda, sülüs yazıyla, sağda "Namaz kılın", solda "Zekat verin" anlamındaki Kur'an-ı Kerim'den 9.surenin 18.ayetinden bir bölüm yer alır.(4) Panoya birkaç rumi motifi serpiştirilmiştir.

ikinci panolar, hem kündekari etkisi bırakan süslemesi hem de geometrik kompozisyonun yerleştirilişiyle çok başarılı bir desen ve işçilik ortaya koyar. Geometrik örnek son derece geniş bir kompozisyonun küçük bir parçasıdır(5). Öyle ki, örneğin tamamı hakkında fikir edinmek güçtür. İki kanattaki panolar yan yana getirildiğinde en üst iç köşelerde yer alan on kollu yarım bir yıldız, kompozisyonun merkezini teşkil etmektedir. Bu yıldızın kolları, uzayıp kırılma ve geçmeler yaparak açılır ve yüzeyde beşgen, altıgen, basık altıgen, beş köşeli yıldız, stilize kelebek, bir ucu yarım yıldız şeklinde son bulan değişik şekiller meydana getirir. Burada iri şekillerle, geniş bir kompozisyondan küçük bir kesit verilmesi, sanatçının güçlü bir geometri bilgisine sahip olduğunu gösterir. Geometrik deseni oluşturan ters "V" biçimli şeritler, ince ve düz bir şeritle çevrelenen bölmelerden derin bir yivle ayrılır. Bölmelerin içi, dörtgenlerde bir tek palmetle, diğerlerinde ise şekillere göre düzenlenen tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonlarıyla doldurulmuştur (Res. 124-Şek.120,121). Bunlarda, sapları hilal biçimli motiflerin içinden geçen rumiler ve aşağıya doğru yarım daire çizerek hilal şeklini alan palmetler değişik tipler gösterir.

Üçüncü panolarda, yine tek eksene göre simetrik, rumili bir süsleme yer alır. Ortadaki, sırt sırta duran rumilerin saplarından

ve uzun yapraklarından çıkan diğer motifler, panoda girift bir kapalı kompozisyon meydana getirir (Res.125).

Kapı kanadındaki, palmet veya rumi olsun, bütün motiflerin yaprak uçları volütlenmiş ve düğme karakteri kazanmıştır. Oymalarda, yaprakların, bir orta eksenden iki yana doğru meyillendiği veya bir tarafı zemine dik inerken diğer tarafı eğik bir satıh meydana getirdiği dikkati çeker. Bu halleriyle, kıvrak ve keskin hatlara sahip olan motifler hareketli bir kompozisyon ortaya koyarlar. Oymaların derin olması da ışık-gölge tesirini arttırmaktadır.

Bitkisel süslemelerdeki bu tarz işçilik ve benzer motifler, Konya ve çevresindeki ahşap eserlerde yaygındır. Bunlardan, Mevlana Müzesi'ndeki 1279 tarihli rahle ve İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki II. İzzeddin Keykavus (1246-1262)(6) rahlesi (7) ile Beyşehir Eşrefoğlu Camii Minberi (1296-1299) tarihi bilinen örneklerdir. Ayrıca, Mevlana (Öl.1273)'nin ahşap sandukasındaki (8) bazı bordürler ile Sahip Ata Camii (1258) ve Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti (1320) kapı kanatları da benzer özellikler taşımaktadır. Şema olarak Sahip Ata Camii, Eşrefoğlu Camii ve Seyyid Harun Kümbeti kapı kanatları ile Birgi Ulu Camii pencere kanatları (1322) gibi, yine 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk çeyreğine ait örneklerle paralellik taşır.

Sözü edilen özellikler, 13. yüzyılın ortalarından itibaren karşımıza çıktığına göre, Beyhekim Mesicid kapı kanatlarının da, mescit ile birlikte 13. yüzyılın sonlarında yapılmış olduğunu kabul edebiliriz.(9)

NOTLAR :

- (1) F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, s,33,Res. 28; Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980, s,429-not:7
- (2) S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, s.37'de, kanatların Ankara

Etnoğrafya Müzesi'nde olduğunu söyler.

- (3) C.E.Arseven, Les Arts Decoratifs Turks, İstanbul, 1950, s.197- Fig.479; S.Mülayım, a.g.e., Res.135.
- (4) Yazının metni için bkz.f.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964, s.336.
Buradaki ayetin baş tarafı, aynı mescidin 2 no'lu kapı kanatlarında yazılıdır.
- (5) S.Mülayım, a.g.e., 37.
- (6) II.Keykavus'un saltanatı hakkında bkz. O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s.458-504.
Rahlenin kitabesinde zikredilen, "Keykavus b.Keyhüsrev" in I. Keykavus (1211-1220) olması da mümkündür. Ancak, 13.yüzyılın ilk çeyreğindeki eserlerde bu tarz işçiliğin henüz görülmemişi, rahlenin II.Keykavus'a ait olduğu fikrini güçlendirir.
- (7) Resim için bkz. E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler: Çinili Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Neşreden: M.Aziz Ogan), Berlin, 1938, Levha:17; E.Diez-O.Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul, 1955, s.289-Şekil: 518-519.
- (8) Sandukanın, türbenin inşaatı sırasında (1274) ya da hemen sonra yapıldığı kabul edilir. Bkz.M.Önder, Mevlana Müzesi Şaheserlerinden Mevlana'nın Sandukası, Konya, 1958, s.3, 7; H.Karamağralı, "Mevlana'nın Türbesi", Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı:VII-VIII (1964-1965), İstanbul, 1966, s.40.
- (9) Mescid, 13.yüzyılın sonlarına tarihlenir. Bkz. O.Aslanapa, Türk Sanatı II, İstanbul, 1984, s.70; Ş.Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1986, s.105; S.Mülayım, a.g.e., s.37, 64'de kapı kanatlarını da aynı tarihe maletmiştir.

Örnek No : 19
Eserin Adı : KONYA BEYHEKİM MESCİDİ 2 NO'LU KAPI KANATLARI
Levha No : 66,173.
Resim No : 126
Şekil No : 18.
İnceleme Tarihi : (1)
Yapıdaki Yeri : Mescidin harim kapısında yer almaktaydı (2).
Bugünkü Yeri : Doğu Berlin Staatliche Müzesi (3).
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 13.yüzyılın son çeyreği.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma.
Şeması : İki panolu.
Ölçüleri : (4).
Durumu : Kanatların eski resimlerinde (5) sağ kanadın iç kenarına ince düz bir tahta, sol kanada da ince bir çita ilave edildiği ve bu şekilde kullanıldığı görülür. Tam seçilememekle birlikte, kanatların alt tarafı kirlenmiş ya da nem yüzünden kısmen bozulmuştur. Binisi kayıptır. Uygun-suz biçimde çakılan iki sıra metal kuşak sonraki devirlerin işidir.

Simetrik bir düzen gösteren iki kanatlı kapıda, her kanat yekpare tek levhadan oluşur.

Kanatlar, rumi süslemeli bir bordür tarafından dikdörtgen çerçeve içine alındıktan sonra, aynı bordürün üst kısmında yatay olarak uzanmasıyla ikişer panoya ayrılmıştır. Üstteki yatay dikdörtgen birinci panolar küçüktür. Alttaki düşey dikdörtgen ikinci panolar ise, kanatların yaklaşık 5/4'ünü kaplayacak şekilde büyük tutulmuştur (Res.126-Şek.18)

Bordürde, birbirini keserek ilerleyen iki hatlı rumili süsleme sıkı ve girift bir örgü oluşturur. Rumiler, uzun yapraklarıyla birbirinden gelişir, kısa yaprakları ise geriye dönerek başka

bir rumi ile son bulur. Motiflerin yaprak uçlarında volüt gibi düğmeler vardır. Kompozisyon, kanatları kuşatan yatay bordürler, ortadaki bir merkezden iki yana doğru gelişmektedir. Bu uygulama, resimlerde seçilemiyorsa da, panoları ayıran ve kanatları alttan kuşatan yatay bordürlerde de olmalıdır.

V biçimli derin bir yivle ayrılan iç içe iki şeritin kuşattığı birinci panolarda, sülüs yazıyla "Allah'ın mescitlerini ancak, Allah'a ve ahiret gününe inanlar imar eder" anlamında, Kur'an-ı Kerim'in 9.suresinin 18.ayetinden bir bölüm yer alır (6).

Düz sırtlı bir şerit tarafından kuşatılan ikinci panolar kündekari etkisi bırakan bir süslemeye sahiptir. Ters V biçimli hatlardan oluşan kırık çizgiler çeşitli yönlerde kesişerek zeminde beşgen, altıgen, iç bükey altıgen, beş köşeli yıldız, çift balta denilen şekiller meydana getirmiştir. İnce bir şeritle tekrar kuşatılan bu geometrik bölmeler, kendi şekillerine uygun olarak, tek eksene göre simetrik palmet-rumeli süslemeyle doldurulmuştur. Motifler ince yapraklı olduğundan zeminde boşluklar kalmaktadır. Klasik tipteki palmetlerden başka, tomurcuk gibi olan ya da yan yaprakları hilal gibi aşağıya kıvrılan değişik tipleri vardır.

Yaprakların, bir orta eksenden iki yana doğru meyillendiği veya bir kenarı zemine dik inerken diğer kenarın eğik bir satıh meydana getirdiği görülür. Oymalardaki bu işçilik tarzı, süslemelere bir hareket ve kıvraklık getirir.

Kapı kanatlarında tarih yoktur. Ancak, oyma işçiliğindeki üslup ve bordür süslemesi, mesciddeki 13.yüzyılın son çeyreğine ait 1 no'lu kapı kanatlarıyla aynı zamanda yapıldığını gösterir(7). Bilhassa bordürler teknik, motif, kompozisyon ve hatta süslemenin, yatay bordürlerde, ortadaki bir merkezden iki yana gelişmesi gibi özellikleriyle sanki tek bir kalıptan çıkmış gibidir. Ortak yönlerle, aynı ayeti devam ettiren birinci panoları da dahil edebiliriz. Bu nedenlerle, her iki kapı aynı zamanda ve büyük bir ihtimalle aynı usta tarafından yapılmıştır.

NOTLAR :

- (1) Kapı kanatları yurt dışında olduğu için yerinde inceleme imkanı bulamadık.
- (2) F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, s.32.
- (3) Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları", Bedrettin Sömert'e Armağan, Ankara, 1980, s.248, 430-not:8.
- (4) Harim kapısının iç açıklık ölçüleri 125x185 cm.'dir. (Y.Önge, a.g.m., s.430-not:8). Kapı kanatları da bu ölçülere yakın olmalıdır.
- (5) J.H.Löytved, Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten, Berlin, 1907, s.87; F.Sarre, a.g.e., Levha XII.
- (6) Yazının metni için bkz. J.H.Löytved, a.g.e., s.87. Bu ayetin devamı, aynı mescidin 1 no'lu kapı kanatlarında yazılıdır.
- (7) 1 no'lu kapı kanatlarının tarihlendirmesi için örnek No:18.

Örnek No	: 20
Eserin Adı	: KONYA BEYHEKİM MESCİDİ 3 NO'LU KAPI KANATLARI
Levha No	: 66-67, 174.
Resim No	: 127-128.
Şekil No	: 19.
inceleme Tarihi	: (1)
Yapıdaki Yeri	: (2)
Bugünkü Yeri	: Doğu Berlin Staatliche Müzesi (3).
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: 13. yüzyılın son çeyreği.
Yapım Tekniği	: Çakma
Süsleme Tekniği	: Yuvarlak ve düz satırlı oyma.
Şeması	: Üç panolu
Ölçüleri	: 110 x 172 x 5 cm. (4).
Durumu	: Sol kanadın alt köşeleri ile bininin alt başlığı'nın bir kısmı kırıktır. Zıvana dilleri metal malzemeyle yenilenmiştir.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Kanatları, ceviz ağacından (5),biri dar diğeri geniş yekpare ikişer levha meydana getirir. Levhalar iki sıra metal kuşakla tutturulmuştur. Ancak bu kuşakların orijinalitesi hakkında bir şey söylemek güçtür.

Kanatlar, dış kenarlarda bırakılan ince ve düz bir yüzeyden sonra, bitkisel süslemeli bir bordür tarafından ayrı ayrı çerçevelenmiş; bunların içleri de iki kuşakla üçer panoya ayrılmıştır (Şek.19). Eşit ölçülere sahip yatay dikdörtgen alt ve üst panolar küçük; düşey dikdörtgen olan orta panolar büyüktür (Res.127). Birinci ve üçüncü panoları, V biçimli derin bir yivle ayrılan iç içe iki şerit kuşatır.

Bordüre, birbirine dolanan iki sıra rumili kıvrım işlenmiştir. Rumilerin geriye dönen kısa yaprakları daha etlidir ve uçları volütlüdür. Birinci panolarda dini içeriği bulunan sülüs yazı yer alır. ikinci panolar kündekari etkisi bırakan bir süslemeye sahiptir. Buralara, çapraz eksenlerdeki kollarından bağlanan on kollu

yıldız kompozisyonunun bir bölümü oturtulmuş; aralarda teşkil eden geometrik bölmeler de bitkisel süslemeyle doldurulmuştur. Panolar-
da, yıldızlardan ikisi çeyrek, birisi yarım örnek olarak verilmiş-
tir. Ancak, iki kanat yan yana konduğunda, bordürler ve kapı bini-
sinin ayırdığı yarım yıldızların berleşerek bütün bir yıldız mey-
dana getirdiği ve geometrik kompozisyonun her iki panoda devam
ettiği görülür (Res.128). Başka bir değişik, on kollu yıldız kom-
pozisyonundan seçilen küçük bir kesit, iri hatlar ve bölmelerle
büyütülerek, iki kanattaki panolarda tamamlanacak şekilde düzen-
lenmiştir. İlk bakışta, panolardaki bu geometrik örgüyü beş pro-
filli geniş şeritlerin oluşturduğu izlenimi edinilir Fakat,
aslında bütün örgüyü dolaşan sadece ortadaki tek profil olup di-
ğerleri komşu bölmeleri iç içe kuşatan çerçevelerden ibarettir.
Dörtgen, altıgen, ok ucu, beş köşeli yıldız ve on köşeli yarım
yıldızlardan oluşan bu bölmeler, şekillerine uygun olarak, tek
eksene göre simetrik palmet-rumili girift süslemelerle doldurul-
muştur.

Üçüncü panolarda, ortadaki bir palmet ile bunu iki yandan
saran rumilerin yapraklarından ve saplarından gelişen yine tek ek-
sene göre simetrik girift süsleme yer alır. Rumilerin yaprak uçla-
rı volütlüdür. Palmetlerin yan yaprakları hilal gibi iki yana
açılmış, çanak yapraklarına da düğmeler konmuştur.

Buraya kadar anlatılan süslemelerde oymalar derindir ve
yuvarlak satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Motiflerin yaprakları
zemine meyilli bir şekilde iner.

Silindirik bir gövdeye sahip olan kapı binisinin hem gövdesi-
ne hemde başlıklarına, düz satırlı oyma tekniği ile, palmet-rumi-
li süsleme işlenmiştir. Oymalar derin değildir.

Kanatlarda tarih yoktur. Eser, hem şeması, hem oyma işçili-
ğindeki üslup, hem de geometrik süslemesinin iri bölmelerden oluş-
ması ve bunların iki kanattaki panolarda bütünleşecek şekilde
düzenlenmesiyle, aynı mesüdin 1 no'lu kapı kanatlarına (13.yy.'ın
son çeyreği) çok benzemektedir. Bu nedenle, 3 no'lu kapı kanatla-
rının da, 13. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olduğu kabul edile-

bilir.

N O T L A R :

(1) Eser yurt dışında olduğu için yerinde inceleme imkanı bulamadık.

(2) E. Kühnel, "Holz und Elfenbein", Die Ausstellung Von Meisterwerken Muhammedanischer Kunst in München 1910, (Ed. F.Sarre-F.R. Martin), Münih, 1912, Levha : 246'da, resmini ve ölçülerini (110x172x5 cm.) verdiği Almanya'daki bu kanatların, Konya'dan gittiğini yazar, fakat nereye ait olduğunu söylemez. B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.207'de, eseri "Konya kapısı" diye adlandırır ve hangi yapıya ait olduğunun bilinmediğini ifade eder.

M.Önder, Yurt Dışı Müzelerinde Türk Eserleri, Ankara, 1983, s.33'de, bir resmini yayınladığı bu kanatları, Beyhekim Mescidi'nin pencere kanatları diye tanıtır. Fakat, ahşap kanatların ölçüsü mescidin pencere açıklığına uygun değildir.

F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, s.32'de, mescidin girişindeki ara mekana açılan üç kapda da zengin oymacılık taşıyan ahşap kanatlar bulunduğunu belirtmiş; fakat türbe odasının kanatlarıyla ilgili bilgi ya da resim vermemiştir. Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980, s.430-not: 8'de, Berlin'deki iki çift ahşap kanattan birinin, iç açıklık ölçüleri 100x185 cm. olan türbe kapısına ait olduğunu belirtir.

E.Kühnel'in kanatlar için, Y.Önge'nin de türbenin kapı açıklığı için verdikleri ölçülerde bir yanlışlık yoksa ve kapı açıklığı sonradan bir değişikliğe uğramadıysa, kanatların yüksekliği türbenin kapısına uymaz. Ancak, mescidin 1 ve 2 no'lu kanatlarındaki gibi, bu kanatlarda da kilit sistemiyle ilgili bir ize rastlanmaması, eserin bir iç kapıda takılı olduğunu gösterir. Bu nedenle eserin, şimdilik, Beyhekim

mescidindeki türbeye ait olduğunu ihtiyat kaydı ile kabul ediyoruz.

- (3) M.Önder, a.g.e., s.33.
- (4) E.Kühnel, a.g.m. Levha:246.
- (5) E.Kühnel, a.g.m. Levha:246.

Örnek No	:	21
Eserin Adı	:	BOLVADIN ALACA CAMİİ MİNARESİNDEKİ KAPI KANADI
Levha No	:	67-68, 175.
Resim No	:	129-130
Şekil No	:	20.
İnceleme Tarihi	:	Eylül 1989 (1).
Yapıdaki Yeri	:	-
Bugünkü Yeri	:	Minarenin kapısındadır.
Ustası	:	Bilinmiyor.
Tarihi	:	13.yüzyılın son çeyreği.
Yapım Tekniği	:	Çakma.
Süsleme Tekniği	:	Oyma.
Şeması	:	Kemerli-madalyonlu.
Ölçüleri	:	107 x 182 cm.
Durumu	:	Minare kapısının yol kodundan aşağıda kalması, kapı kanadındaki süslemelerin çeşitli doğal etkilerle tahrip olmasına yol açmıştır. Buna ilave olarak, eserin defalarca boyanması, yüzeyde kalın bir kir ve boya tabakası oluşturmuştur. Bu sebeplerle, kanadın şeması ve ayrıntıları kaybolan süslemenin türü güçlükle anlaşılır(2). Orijinal zivana dilleri kırıldığı için, buralara başka parçalar eklenmiş; sol kenara çeşitli zamanlarda anahtar delikleri açılmıştır.

Kapı kanadı yekpare iki ahşap levhadan meydana gelir. Levhalar iki sıra madeni kuşakla tutturulmuştur (Res.129)

Kanadın yüzünde, iki yandan yükselen 7 cm. enindeki bordür, üstte sivri bir kemer oluşturur. Bordürün alt kenarı da dolaştığını sanıyoruz. Kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Kemer bordürünün içinde, ortaya 78 cm. çapında büyük bir madalyon ile kemerin tepe noktasının hemen altına küçük bir altıgen yerleştirilmiş; madalyon 6 cm. enindeki başka bir bordür tarafından kuşatılmıştır (Şek.20).Her iki bordürün kıvrım dal ve rumilerle süslendiği; ma-

dalyon ve altıgenin de bitkisel kompozisyonlarla doldurulduğu bel-
lidir. Ancak, nasıl bir düzene sahip oldukları ve hangi oyma
tekniğiyle işlendikleri belli değildir (Res.130).

Altıgenin çevresinde görülen bazı lekelerin ne oldukları an-
laşılmamaktadır. Söz gelişi, Ermenek Akça Mescid'in dış kapı kana-
dındaki (M.1300-1301) gibi bir yazı olabilir mi, bilemiyoruz. Bun-
ların sadece bir kir tabakası olması da mümkündür.

Caminin, karşısındaki Alaca çeşmenin kitabesine dayanılarak,
H.677/M.1278 yıllarında bir mescit olarak inşa edildiği; Kanuni
devrinde büyütüldüğü ve eski mescide ait ahşap kapının da minare
kapısına takıldığı söylenir (3). 98x158 cm. ölçülerindeki minare
kapı açaklığının, kapı kanadına oranla küçük olması eserin başka
bir kapıdan buraya getirildiğini doğrular.

Kapı kanadı, kemer köşelikleri dışında, şeması, kemer bordü-
ründe büyük bir madalyon yer alması ve buna başka madalyonla-
rın bağlanmaması, az rastlanan bir uygulama olarak madalyonun bit-
kisel süslemeli bir bordür tarafından kuşatılması gibi özellikleri
bakımından, Ermenek Akça Mescid'in dış kapı kanadıyla yakın benzer-
likler gösterir. Bu nedenle, caminin tarihini de dikkate alarak,
13.yüzyılın son çeyreğinde yapıldığını kabul ediyoruz.

N O T L A R :

- (1) Kapı kanadının resimlerini çeken ve ölçülerini alan Doç.Dr.A.
Osman UYSAL'a teşekkür ederim.
- (2) Eser temizlendiği takdirde, süslemelerin daha anlaşılır hale
geleceğini tahmin ediyoruz.
- (3) S.Gönçer, Afyon İli Tarihi, C.I, İzmir, 1971, s.291.

Örnek No	: 22
Eserin Adı	: BEYŞEHİR EŞREFOĞLU CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No	: 68-70, 176.
Resim No	: 131-134
Şekil No	: 21.
İnceleme Tarihi	: Ağustos 1989
Yapıdaki Yeri	: Caminin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: İsa.
Tarihi	: M.1296-1299.
Yapım Tekniği	: Geçme ve künde-kari.
Süsleme Tekniği	: Hakiki künde-kari, yuvarlak ve düz satırlı oyma.
Şeması	: Üç panolu.
Ölçüleri	: 220 x 130 cm.
Durumu	: Alt panoları kayıp olan, daha doğrusu çalındığı anlaşılan kapı kanatları genel olarak sağlam durumdadır (1). Ancak, bininin orta kısmında, kapıyı kilitlemek için kullanılan zincir yüzünden bazı aşınma ve kırılmalar olmuştur.

Simetrik bir düzen gösteren kapı kanatları, seren ve başlıkların meydana getirdiği dikdörtgen çerçevenin içindeki yatay iki kayıtlı üç panoya ayrılmıştır (Şek.21). Yatay dikdörtgen birinci ve üçüncü panolar yekpare levha, düşey dikdörtgen ikinci panolar künde-karidir. Bini ve kapı halkalarının kabaralı aynaları orijinaldir. Yatay kayıtlar üzerinde metal kuşaklar yer alır.

Seren ve başlıkları yalın bırakılan kanatlarda, girift bitkisel kompozisyonlardan kaçınılmış; bunun yerine, tekniğin ön planda tutulduğu geometrik süslemeler ağırlık verilmiştir (Res.131).

Birinci ve üçüncü panolar, seren, başlık ve kayıtların panolara bakan kenarlarının profillendirilmesiyle geniş bir çerçeve içine alınmıştır. Birinci panolarda, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, aynı zemini paylaşan yazı ve bitkisel süsleme iç içe işlenmiştir. Panolarda birbirinin devamı olan yazı "Rablerine itaat

edenler de bölük bölük Cennet'e gönderilir. Nihayet oraya varıp Cennet'in kapıları açılınca, bekçileri şöyle derler:(Her türlü ke-derden) selamet size! (Günah kirinden) tertemizsiniz! Artık ebedi olarak kalmak üzere girin oraya" anlamındaki, Kur'an-ı Kerim'den, 39.surenin 73.ayetidir. Serbest düzendeki bitkisel bezemede, geniş daireler çizen kıvrım dallara palmet, rumi ve yapraklar bağlanmıştır. Motiflerin bazılarındaki işçilik, düz satırlı oyma tekniğine yaklaşmaktadır.

Kanatların yaklaşık 3/2'lik bölümünü kaplayan ikinci panolarda, hakiki künde-kari tekniğiyle değişik bir geometrik kompozisyon ortaya konmuştur. Panolar, kenarlarına irili ufaklı üçgen dişler açılan ve yüzeyleri profillendirilen iki uzun yatay parçayla üç bölüme ayrılmıştır. Aynı özellikleri taşıyan daha küçük parçalar, dördünün ortasında küçük bir kare meydana gelecek şekilde dizilmiş ve çita olmadan, zivana sistemiyle doğrudan birbirlerine geçirilmiştir (Res.132). Yatay sırada iki kare teşkil eden bu düzenleme, bütün panoda alt alta üç kez tekrarlanmaktadır. Üçgen dişler seren ve kayıtlara da açılarak panodaki kompozisyona katılmıştır. Kanatların iç serenleri üzerinde dikkati çeken ahşap mihlar, bu kısma rastlayan parçaları tutuyor olmalıdır. Panolarda, künde-kari tekniğinin doğal sonucu olarak, ahşap parçaların kendi biçimleriyle ortaya koydukları geometrik düzenden başka, yüzeylerine açılan ince ve kalın profil şeritlerinin komşu parçalardaki şeritlerle birleşmesiyle dikdörtgen şekiller meydana getirilmiş; bu şekiller hiç bir kesintiye uğramadan panonun bütününde devam ettirilmiştir (Şek.21). Böylece, basit çizgilerle sağlam bir geometri örneği sunulmuştur.

Üçüncü panolarda, örgülü kufi yazıya benzeyen, ancak yazı karakterini kaybetmiş bir süsleme ile bitkisel motiflerin oluşturdukları bir kompozisyonun varlığı seçilebilmektedir (2).

Usta imzası taşıması bakımından da ayrı bir öneme sahip olan kapı binisinin silindirik gövdesine balık pulu deseni ve bu deseni saran rumili iki kıvrım işlenmiştir (Res.133). "S"ler çizen ve uzun yapraklarıyla gelişen rumiler,kavis yaptıkları yerde birleş-

rek daire şekilli yuvarlak bir motifin içinden geçerler. Gövdenin ortasında, bugün güçlükle okunabilen, usta imzası yer alır (Res. 134). Burada عمل عيسى = "isa yaptı" yazılıdır. Bininin başlıklarında, düz satırlı oyma tekniğiyle işlenen palmet-rumi kombinasyonları görülür.

Kanatların ikinci panolarındaki kapı halkalarının bronz aynaları maden sanatının önemli örneklerindedir. Halkaları daha sonra değiştirilmiş olan bu kabaralı aynalar palmet ve rumilerden oluşan son derece ince bir işçiliğe sahiptir.

Kapı kanatlarını yapan isa adlı ustanın caminin ahşap minberini de yaptığı, minber kapısının kemer köşeliklerindeki imzadan anlaşılmaktadır. Minberi, caminin banisi Eşrefoğlu Emir Süleyman yaptırdığına göre, kapı kanatlarının da cami ve minber ile birlikte H.696/M.1296-1299 yıllarında yapılmış olması gerekir (3).

NOTLAR :

- (1) Kanatların eski resimlerinde her iki alt panonun da mevcut olduğu görülmektedir. Bkz.Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980, s.432-Res.3.
- (2) Y.Önge, a.g.m., s.432-Res.3.
- (3) Cami ve minberin kitabeleri için bkz.Y.Akyurt, "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi, Sayı:IV, İstanbul, 1940, s.112-118.

- Örnek No : 23
- Eserin Adı : ANKARA BAKLACI BABA MESCİDİ KAPI KANADI
- Levha No : 70-71, 177, 232, 270.
- Resim No : 135-137
- Şekil No : 22, 122-125, 225.
- inceleme Tarihi : Kasım 1987, Aralık 1991
- Yapıdaki Yeri : (1).
- Bugünkü Yeri : Ankara Etnografya Müzesi.
8012 env. numarada kayıtlı olan eser, 11.12.1931 tarihinde Ankara Asar-ı Atika Müzesinden getirilmiştir.(2).
- Ustası : Bilinmiyor.
- Tarihi : H.697/M.1297-98.
- Yapım Tekniği : Çakma
- Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma.
- Şeması : Kemerli - iki oyma.
- Ölçüleri : 88x164 cm.
- Durumu : Kapı kanadı, sağdaki bordürün hemen iç kısmından boydan boya yarılmıştır. Kilit aksamının bulunduğu yerden bir parça kırıktır. Bütün kanat yüzeyinde, süslemelerdeki ayrıntıların anlaşılmasını güçleştiren ve bazen mümkün kılmayan, ince ve sathi çatlaklar vardır (3).

Eser tek kanatlıdır. Kanadı, sağdaki biraz daha geniş, ceviz ağacından (4), yekpare iki ahşap levha meydana getirmektedir. Levhalar hem arkadaki iki yatay kuşağa madeni çivilerle tutturulmuş, hem de bitişme yerlerine içten demir mihlar geçirilmiştir.Çiviler, süslemeleri tahrip etmemek için, levhaların ön yüzüne özel hazırlanan kuşaklara çakılmıştır. Üstteki kuşak aynı zamanda panoları ayırır. Çivilerin bazıları kabara başlıklıdır. Gerek bunlar gerekse düz başlı çiviler çizgilerle süslenmiştir. Soldaki levhanın alt ve üst kısmında, kanadı söveye tutturana, madeni kuşaklar yer alır.

Kanat yüzeyindeki süslemeyi sınırlayan bordür, üstte sivri

kemer meydana getirir. Bordürün dışında kalan sahalar yalın bırakılmıştır. İçteki alan ise kemerin başlangıç yerlerini birleştiren ince bir kuşakla iki panoya ayrılmıştır (Şek.22). Kemer yayı içinde kalan üstteki panoda yazı; alttaki panoda geometrik ve bitkisel süsleme yer alır (Res.135).

6 cm. enindeki kemer bordüründe üç ayrı rumili kıvrım dalın sağ örgüsü gibi örülmesiyle elde edilen süsleme görülür (Şek.122). Sol kenarın altından başlayan bordürdeki rumili örnek yukarı devam edip kemeri dolaştıktan sonra sağ kenardan aşağı iner ve alt kenarı katederek sol alt köşenin hemen üstünde, başladığı yerde sona erer. Alt köşelerden birinde başlaması daha uygun görünen süslemenin böyle ortada bir yerde başlayıp-bitmesi şaşırtıcıdır. Rumilerin kısa yaprak uçları içe doğru hafifçe vokütlüdür. Bordürün iki yanında, ince birer silme ile sınırlandırılan, inci dizileri dolaşır. Bunlar çivilerin bulunduğu yatay kuşakların kenarında da görülür.

Üst panoda, inci dizili bir şerit, kemer yayına paralel olarak 7 cm.eninde bir yazı bordürü oluşturur. Burada süslüs yazı ile, "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın. Doğrusunu Allah bilir." mealindeki Cin süresinin 18. ayeti okunur. Kemer alınlığında yine süslüs yazı ile arapça kitabe yer alır (Res.136)(5).

أمر بعمارة

هذا المسجد يعقوب بن چوبان في سنة سبع و تسعين ستماية

Anlam : Yakup b. Çoban, bu mescidin imarı için 697 (M.1297-98) senesinde emretmiştir.

Üstteki kelimelerin iki yanındaki boşluklara, kıvrım dallara bağlanan palmetler işlenmiştir.

Süslemenin yüzeye yerleştirilişi bakımından farklı bir uygulama ile karşılaştığımız, düşey dikdörtgen formdaki, ikinci pano 61x98 cm.lik ölçüleriyle kanattaki en büyük yeri kaplar. Belli ki burası kapı kanadının asıl süsleme alanıdır.

Panoda oyma tekniği uygulanmasına karşılık, yapılan süsleme

kündekari etkisi bırakmaktadır. Burada çapraz eksenlerde yerleştirilen on kollu yıldız kompozisyonu geometrik süslemeyi teşkil eder. Bu yıldızların merkezlerinde on köşeli yıldız kollarında ise altıgenler meydana gelirken aralarda da beş köşeli yıldız, ok ucu ve altıgen bölmeler yer alır. Örnekler çapraz eksenlerde doğrudan, yatay eksenlerde ok ucu elemanlarla birbirlerine bağlanır. Bütün geometrik bölmelerin içi bitkisel süslemeyle dolgulanmıştır (Res. 137).

Panodaki on kollu yıldızların biri tam, üçü yarımıdır. Bu tür yıldızların görüldüğü, panolarda tam yıldız panonun merkezinde yer alırken, burada en alta yerleştirilmiştir. Bunun üstende kalan alana da, çapraz eksenlerine gelen yönlerde panonun yan kenarları tarafından, düşey eksende ise üst kenar tarafından kesilen yarım yıldızlar oturtulmuştur. Öyle ki, alttaki yıldız panonun tam ekseninde de olmayıp, hafif sola kaydırılmıştır. Buna bağlı olarak da bütün sistem kaymıştır. Bu asimetrik uygulama pek de alışık olmadığımız bir yöntemdir. Bu tutum sanatçının simetriden uzaklaşma isteğinden kaynaklanmış olmalıdır.

Geometrik örgüyü oluşturan 2 cm. enindeki şeritler zeminden yüksektir. Üç profilli gibi bir izlenim bırakan şeritlerde, bütün geometrik şekilleri dolaşan sadece ortadaki silmedir. Bunun iki yanındaki silmeler ise komşu iki bölmeyi sınırlayan çerçevelerdir.

Geometrik bölmeleri dolduran bitkisel süslemelerde oymalar derin değildir. On köşeli yıldızlarda, sapları birbirine bağlanarak merkezde bir yıldız meydana getiren palmetlerin yan yana sıralanmasından teşekkül eden radyal bir düzenleme görülür. Palmetlerin orta yaprakları yoktur. Beş köşeli yıldızlardaki aynı tarz düzenlemede üç yapraklı palmetler kullanılmıştır (Şek.124). Altıgen bölmelerde palmet-rumi kombinasyonuna dayalı süsleme yer alır (Şek.123). Motifler sıkışık düzenlenmiştir. Burada, alttaki palmetlerin yan yaprakları enlemesine uzamıştır. Dörtgenlerde zıt yöndeki iki palmet sap kısımlarından birleşmiştir (Şek.125). Panonun kenarları tarafından kesilen geometrik şekillerdeki süslemeler de kesintiye uğramış gibi yarım verilmiştir. Yukarıda değindimiz

gibi, kanat yüzeyindeki ince çatlaklar bitkisel motiflerin karakterini bozmuştur.

ikinci panosundaki geometrik kompozisyonun yerleştirilişi bakımından ayrıcalıklı bir yeri olan kapı kanadı, tarihli olmasıyla da önem taşır. Bu önemi, diğer Selçuklu kemerli kapılarının tarihlendirilmesine yaptığı katkıyla bir kat daha artar.

N O T L A R :

- (1) Mescit yıktırılmıştır. Bkz.G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971,s.91; i.H.Konyalı, Ankara Camileri, Ankara, 1978,s.25'de, eserden "mabedin iç kapısı" diye bahseder.
- (2) Ankara Etnoğrafya Müzesi envanter fişi.
- (3) Müzedeki envanter fişinde, kanadın müzeye geldiğinde boyalı olduğu ve bunların temizlendiği yazılıdır.
- (4) i.H.Konyalı, a.g.e., s.26.
- (5) Bkz.G.Öney, a.g.e., s.91; i.H.Konyalı, a.g.e.,s.25; Mübarek Galip, Ankara, Kitabeler, II. Kısım, istanbul, 1928,s.7'de, tarih H.667, baninin baba adı da Cemal olarak yazılmıştır. B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.204'de, Mübarek Galip'i kaynak göstererek H.667(M.1268) tarihini kabul etmiştir. G.Öney, "Ahşap Teknikleri",s.139'da ve G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1978, s.116'da yine M.1268 tarihi verilmiştir.

Örnek No : 24
Eserin Adı : ÇORUM-ELVAN ÇELEBİ KÖYÜ ZAVİYE KAPI KANATLARI
Levha No : 72-73, 178, 233-235.
Resim No : 138-141
Şekil No : 23, 126-132.
İnceleme Tarihi : Temmuz 1989.
Yapıdaki Yeri : (1)
Bugünkü Yeri : Çorum Müzesi Env.No:9-731-68.
Kapı kanatları 20.01.1968 tarihinde müzeye alınmıştır.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 13.yüzyıl sonu-14.yüzyıl başı.
Yapım Tekniği : Geçme ve künde kari.
Süsleme Tekniği : Hakiki künde kari, yuvarlak satırlı oyma ve düz satırlı oyma.
Şeması : Üç panolu.
Ölçüleri : 134 x 195 cm.
Durumu : Kanatların üçüncü panoları ve bu panoları kuşatan başlıklar ve bini kaybolmuş, içteki serenlerin alt uçları kırılmıştır. Sağ kanadın ikinci panosundaki parçaların yaklaşık üçte biri dökülmüştür.

Kapı simetrik düzende iki kanatlıdır. Kanatlar seren ve başlıkların teşkil ettiği dikdörtgen çengevenin içindeki yatay iki kayıtla üçer panoya ayrılmıştır (Şek.23). Yatay dikdörtgen konumdaki birinci panolar ile bunlarla aynı özelliğe sahip olduğu kalan izlerden anlaşılan üçüncü panolar küçük boyutludur ve yekpare levhalardan meydana gelmiştir. Kanatların yarısından biraz daha fazlasını kaplayan düşey dikdörtgen konumdaki ikinci panolar ise künde kari tekniğiyle yapılmıştır (Res.138). Bugün kayıtların üzerinde yer alan metal kuşakların sonradan çakıldıkları belli olmaktadır.

Seren ve başlıklar bir sıra bordürle değerlendirildiği halde kayıtlar yalın bırakılmıştır. Bordürde, düz satırlı oyma tekniğinin-

de, uzun yapraklarından gelişen üçlü rumi örgü yer alır (Şek.126).

Birinci panolarda, yuvarlak satırlı oyma tekniğinde, sağda "keşfedilen zararlar zamana sorulmaz", solda "amma içindeki musibetler sorulur" anlamındaki Arapça sülüs yazı yer alır (2).

İkinci panolar sekiz kollu yıldız kompozisyonlarından meydana gelen sonsuz karakterdeki geometrik bir örneğe bölünmüş ve ortaya çıkan sekiz köşeli yıldız, sekizgen, basık altıgen, iki ucu yıldızlı ince uzun şekiller ve bütün bunların panoların kenarlarındaki yarım örnekleri bitkisel süslemelerle doldurulmuştur (Res. 139). Her panoda kompozisyondaki yıldızlardan biri tam, dördü çeyrek olarak verilmiştir. Panolardaki geometrik örnekler, aradaki serenler kaldırıldığı takdirde birbirleriyle bütünleşecek bir özelliğe sahiptir.

Panoların üst bölümlerindeki sekizgenlere bitkisel desenli madeni rozetler yerleştirilmiştir (Res.140). Diğer bölmelerden; sekiz köşeli yıldızlarda rumilerle, sekizgen, basık altıgen ve bunların yarım örneklerinde ise palmet-rumilerle yapılan tek eksene göre simetrik süslemeler görülür (Şek.127-131). Uçlarına yıldızlar bağlı olan şekillere ikili kıvrım örgü ve uçlarına da palmetler işlenmiştir (Şek.132). Bitkisel süslemelerin hepsinde motiflerin bir orta eksenden iki yana doğru meğillendiği ya da bir kenarı zemine dik inerken diğer kenarının eğik bir satır meydana getirdiği dikkati çeker (Res.141). Süslemeler bu haliyle hareketli bir kompozisyon ortaya koyar. Rumilerin yaprak uçları volütlüdür. Palmetlerin yan yaprakları hilal gibi geriye doğru kıvrılmıştır. Merkezi durumdaki motiflerin sapları da yine hilal biçimli bir motifin içinden geçer. Geometrik örneği teşkil eden profilli çitelerin birleşme noktalarında daha çok dekoratif bir amaç taşıyan çiviler çakılıdır. Geometrik parçalar bu çitalara göre yüksek tutularak güçlü bir plastik etki yaratılmıştır. Bu etkiyi bölmelerdeki yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle derin oyulan bitkisel süslemeler de pekiştirir.

Üçüncü panolar mevcut değilse de Konya Beyhekim Mescidi'nin 1 ve 3 no'lu kapı kanatları ile Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti,

Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Niğde Sungurbey Camii kapı kanatları gibi örneklere bakarak, bunların bitkisel süslemelere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Çorum'a bağlı Elvan Çelebi Köyü'ndeki aynı adla anılan zaviye, türbe gibi binalardan meydana gelen yapı topluluğunun ne zaman yapıldığı tam olarak belli olmamakla birlikte M.1282-83 ve M.1352 gibi değişik tarihler ileri sürülmüştür(3). Kapı kanatlarının ikinci panolarında görülen bitkisel süslemelerdeki tekniğin uygulanış biçimi ve bunlara benzer motifler, özellikle Konya ve çevresindeki 13.yüzyılın ikinci yarısı ile 14.yüzyılın ilk çeyreğindeki ahşap eserlerde yaygın olarak kullanılmıştır (4). Benzer şemalar da yine aynı dönem kapı kanatlarında görülmektedir. Bunlara bakarak kapı kanatlarının 13.yüzyılın sonu ya da 14.yüzyılın başlarında yapıldığı kabul edilebilir.

NOTLAR :

- (1) Vaktiyle, zaviyenin giriş eyvanındaki kapısında yer aldığı söylenir. Bkz. S.Eyice, "Çorum'un Mecidözü'nde Aşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", Türkiyat Mecmuası, Cilt:XV (1968), İstanbul, 1969, s.236.
- (2) Yazıları okuyarak çevirisini yapan Sayın Doç.Dr.Tahsin HANCI-OĞLU'na teşekkür ederim.
- (3) Bu konuda ve zaviye hakkında geniş bilgi için bkz. S.Eyice, a.g.m., s.211-242.
- (4) Eserler için bkz. Örnek No:18.

Örnek No : 25
Eserin Adı : BEYŞEHİR EŞREFOĞLU TÜRBESİ KAPI KANATLARI.
Levha No : 74, 179, 236.
Resim No : 142-143
Şekil No : 24, 133-136.
İnceleme Tarihi : Ağustos 1989.
Yapıdaki Yeri : Türbenin doğu cephesindeki kapısına aittir.
Bugünkü Yeri : Eşrefoğlu Camii'nin son cemaat yerinde durmaktadır (1).
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.700/M.1300-1301.
Yapım Tekniği : Çakma
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satıhlı oyma, düz satıhlı oyma.
Şeması : İki panolu.
Ölçüleri : 100 x 190 x 4,5 cm.
Durumu : İki kanatta da boydan boya yarılmalar vardır. Alt taraftaki süslemeler aşınmış, yüzeylerde ince çatlaklar oluşmuştur. Sağ kanadın iç kenarından ince bir parça kırılmış, buraya yeni tahta çakılmıştır. Üst panolarda boya kalıntıları görülür. Kapı binisi yoktur. Türbeden taşınırken sağ kanat sövesiyle birlikte çıkartılmıştır.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Kanatlar tek bir ahşap bloktan oluşur. Bugün iki sıra halinde görülen çiviler, ahşabın yarılmasından sonra, kanatları sağlamlaştırmak için arkadaki yatay kuşaklara çakılmıştır. Kanatlar sövelere menteşe ile tutturulmuştur.

Geçme kapı görüntüsü veren kanatlar 5 cm. enindeki yatay bir kuşakla, üstteki küçük alttaki büyük olmak üzere, ikişer panoya ayrılmıştır (Res.142-Şek.24). Panoları kuşatan bezemesiz alanlar, dış yan kenarlarda 15 cm., iç yan kenarlarda 10 cm., üst ve alt kenarlarda ise 5 cm. enindedir. Üst panolar 25x15 cm. ölçülerinde yatay dikdörtgen, alt panolar 25x150 ölçülerinde dikey dikdörtgen konum-

dadır.

Dıştan ince bir yiv, içten ise düz satırlı silmenin sınırladığı 2 cm. enindeki bir çerçeve içine alınan panolarda, yuvarlak satırlı oyma tekniği ile işlenen, sülüs yazı yer alır. Buralarda, birbirlerinin devamı olarak "Girin oraya; selamete, emin olarak" mealindeki Hicr suresinin 46.ayeti yazılıdır. Panoların sol üst köşelerine, sapı hilalin içinden geçen birer palmet yerleştirilmiştir. Yan yapraklarında düğmeler bulunan palmetlerin tepe yaprakları adeta rumi gibi uzatılmış, yüzeylerine de volütler işlenmiştir.

ikinci panolar, yükseklik bakımından, kanatların yaklaşık 4/3'lük bölümünü kaplarlar. Sadece ince bir yivle çerçevelenen panolarda, yatay ve düşey yönlerde eş aralıklarla yerleştirilen kareler ile bunlara göre 45 derecelik bir dönme yapan daha küçük karelerin kesişmesinden meydana gelen geometrik kompozisyon ve bunun sonucu ortaya çıkan sekiz köşeli yıldız, üçgen, yamuk, basık altıgen gibi bölmelerde bitkisel süsleme yer alır. Sekiz köşeli yıldızları karelerin köşeleri oluşturur. Geometrik bölmeler büyük tutulduğundan, panolara, kompozisyonun küçük bir kesiti alınmıştır. Genellikle geometrik sistemin merkezini teşkil eden yıldızlar alışıldığı gibi ortada verilmemiş; panoların kenarları tarafından kesilmiştir. Başka bir deyişle, kompozisyon yıldızlar kesişecek biçimde yerleştirilmiştir. Sistemi meydana getiren şeritler 3 cm. eninde olup, sırtlarına bir yiv açılmış; bölmeler de ince bir silme ile kuşatılmıştır. Farklı bir açıdan bakıldığında, bütün sistemi dolaşan elemanın sadece yiv olduğu; yiv tarafından ikiye ayrılan şeritlerin de bölmeleri kuşatan çerçeveleri teşkil ettikleri görülür. Gerek panolara gerekse bölmelere göre geniş tutulan şeritler, bu basit uygulamayla hareketlilik kazanmışlardır.

Bitkisel süslemeler panolardaki mevcut şekillere göre tertip edilmiştir (Şek.133-136). Bütün bölmeler, düz satırlı oyma tekniğinde, tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonuna dayalı bezemeye dolgulanmıştır (Res.143). Ancak, kenarlar tarafından kesildiği için yamuk şeklini alan, altıgenlerde birbirine dolanan iki hatlı rumili süsleme görülür. Rumiler klasik tipte iki yaprak-

lı olup, yaprak uçları volütlüdür. Palmetlerin çoğunda, çanak yaprakları ortadan kalkarak yan yaprakları geriye doğru yay çizer. Diğerleri üç yapraklı tomurcuk şeklindedir.

Kanatlarda tarih yoktur. Türbe, kapısı üstündeki kitabesine göre, Eşrefoğlu Emir Süleyman tarafından H.701/M.1301-1302 yıllarında yaptırılmıştır (2). Türbeden iki yıl önce aynı kişinin inşa ettirdiği Eşrefoğlu Camii'nin isa adlı bir usta tarafından yapılan kuzeydeki kapı kanatları ile yine aynı ustanın eseri olması gereken, mihrabın iki yanındaki, pencere kanatları özellikle motif karakteri yönünden türbe kapısındakilerle büyük benzerlik gösterirler. Türbenin kapısı daha basit bir işçilik sergilemesine karşılık, tarz olarak sözü edilen eserlere yakındır. Bunlara bakarak kapı kanatlarının türbe ile aynı yıllarda yapıldığını kabul edebiliriz.

NOTLAR :

- (1) Türbe, 1964 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Bu sırada kapı kanatları sökülerek camiye taşınmış ve yerine eski kanatlara benzeyen basit, yeni bir kapı takılmıştır. Orijinal kanatları camide tutmak yerine müzeye nakletmek daha doğru olacaktır.
- (2) Bkz. Y.Akyurt, "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi, Sayı:IV, İstanbul, 1940, s.118-119.

Örnek No : 26
Eserin Adı : ERMENEK AKÇA MESCİT, DIŞ KAPI KANADI
Levha No : 75-76, 180.
Resim No : 144-146
Şekil No : 25.
İnceleme Tarihi : Eylül 1990.
Yapıdaki Yeri : Son cemaat yerinin kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.700/M.1300-1301
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma, oluklu oyma, kazıma.
Şeması : Kemerli-madalyonlu.
Ölçüleri : 91 x 166 x 4 cm. (1).
Durumu : Eser harap vaziyettedir. Tezyinat bir hayli aşınmış; oyma derinliği zaten az olan bitkisel süslemelerin anlaşılması güçleşmiştir. Altta ki bordür hemen hemen tamamen silinmiştir. Kanadı meydana getiren yekpare levhalar boydan boya çatlamış, yer yer kırılmıştır. Sağdaki bordürün iç tarafına düz bir parça eklenmiştir.

Basık kemerli kapı açıklığını örten kanat, yekpare iki ahşap levhanın (2) yan yana getirilerek hem içten demir mihlar geçirilmek hem de arkadaki yatay üç kuşağa çivi ile çakmak suretiyle elde edilmiştir.

Kanattaki süslemeli kısım altta 13 cm., üstte 11 cm., iki yanda ise 5'er cm. eninde düz bir yüzeyle kuşatılmıştır. Bundan sonra bordür gelir. Sivri bir kemer meydana getiren bu bordürün çevrelediği alanın ortasında büyük bir madalyon yer alır (Şek.25). Madalyonla kemerin arasında kalan boşluklarda ve kemer köşeliklerinde düzensiz yerleştirilen, fakat taşıdıkları anlam bakımından önem kazanan yazılar vardır.

Bordür iki yandan yükselerek kanadın yaklaşık 3/2'lik bölü-

münü katettikten sonra içe doğru kavis yaparak üst kısımda sivri bir kemer oluşturur. Aynı bordür kemer kavsinin başladığı yerden yukarı doğru devam eder; soldaki bordür dik açı yaparak sağa döner ve üst kenarı da dolaşıp sağ köşede diğer bordürle birleşerek dik-dörtgen çerçeveyi tamamlar (Res.144). Bordürlerin kemerin tepe noktasında kesişerek devam etmemesi dikkat çekicidir. Zira bu, kemer köşeliklerinin de bordürle kuşatıldığı örneklerde alışık olmadığımız bir uygulamadır.

iki yandan sathi birer silme ile sınırlandırılan 7 cm. enindeki bordürde, tepe yaprağı ikiye ayrılarak üst çaprazdaki diğer palmetin sapını teşkil eden ve bu haliyle hem enine hem de boyuna geliştirilebilecek olan palmetli bir süsleme görülür (Res.145). Boylamasına uzayan bordüre bu kompozisyonun bir tam iki yarım palmet alınmıştır. Sistem iki hat halinde birbirlerinin bir altından bir üstünden geçerek ilerler ve kavisler çizen kıvrım dallar gibi bir görüntü arzeder. Lobcuklarında birer delik bulunan palmetlerin ince ve uzun tutulması bu görüntüyü pekiştirir. Motiflerin satırlarındaki yivlendirmeler acemice de olsa oluklu oyma tekniğinin uygulandığını düşündürür. Bordürdeki oyma derinliği diğer kısımlara göre daha fazladır. Bu da bordürün kanat yüzeyindeki etkisini güçlendirir.

Kapı kanadının ortasında bordüre temas etmeyecek şekilde yerleştirilen 60 cm. çapındaki madalyon ayrı bir bordürle kuşatılmıştır (Res.146). Bordürde, anlaşılabilirliği kadarıyla, S çizerek ilerleyen kıvrımın kavislerine birer palmet işlenmiştir. Madalyon on kollu yıldız kompozisyonu ile dolgulanmıştır. Yıldız madalyonun tam ortasına yerleştirildiği için merkezi bir hüviyet kazanır. Çevresinde, açılımı sağlayan ve diğer yıldızlarla bağlantı kuracak beş köşeli yıldız ve düzgün olmayan beşgen ve altıgenler sıralanır. Bu geometrik bölmelerde palmet-rumi kombinasyonuna dayalı bir süsleme seçilebilmektedir. Bütün bunlar düz satırlı oyma tekniğiyle yapılmıştır. Gerek geometrik örgüyü oluşturan gerekse madalyonu kuşatan ve bordürü sınırlayan 1 cm. enindeki düz satırlı yüzeysel şeritler iki taraftan ince birer yiv açılarak elde edilmişlerdir.

Bordürün teşkil ettiği sivri kemerin köşeliklerinde herhangi bir çerçeve içine alınmadan sağda "Sahibi", solda "Hacı Ferruh" yazılıdır. Kemer kavsi içindeki 10x30 cm. ebatlarında yatay dikdörtgen bir pano içinde "Allah'a güveniyorum" yazısı yer alır. Panonun çerçevesini oluşturan, sathi yivlerle belirginleştirilmiş, şeritlerin yüzeylerine kazıma tekniğiyle zikzaklar işlenmiştir. Bu pano ile madalyon arasında kalan sahaya çerçevesiz olarak;

اتفق هذا العمارة في سبع مايه

yazılmıştır (3).

Türkçesi : Bu bina 700 (H) tarihinde bitti.

Bütün yazılarda dağınık ve kötü bir yazı örneği olmalarının yanı sıra, dikkati çeken diğer bir özellik harflerin sadece konturlarla belirtilip aralarında kalan kısımlara dokunulmadığıdır.

Kapı kanadı sathi işçilik bakımından Ermenek'teki diğer ahşap kanatlarla üslup benzerliği içindedir (4). Ayrıca, dönemdeki şema ve süsleme türü konularında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Fakat, işçilik yönünden başarılı bir örnek değildir.

Üzerindeki kitabesine göre H.700/M.1300-1301 yıllarında Hacı Ferruh adlı birisi tarafından yaptırılmıştır (5).

N O T L A R :

- (1) i.H.Konyalı, Karaman Tarihi, s.701'de, kanat yüksekliği 125 cm. olarak vermiştir.
- (2) Ahşabın cinsi için "çınar" denmektedir. Bkz.i.H.Konyalı, a.g.e., s.701.
- (3) i.H.Konyalı, a.g.e., s.701; H.Bardakçı, Bütün Yönleriyle Ermenek, (Basım yeri yok), 1976, s.134-135.
- (4) B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s.205'de Ermenek Ulu Camii ve Akça Mescit kapılarındaki madalyon ve yıldız tezyinatının benzerliğinden bahseder. Ancak, Akça Mescit için verdiği 27.dip not'taki bilgi iç kapı kanadına aittir.
- (5) S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, s.39'da bu kapı kanadının tarihi için "14.yüzyılın sonu" denilmiştir.

Örnek No	: 27
Eserin Adı	: ERMENEK ULU CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No	: 76-78, 181, 237.
Resim No	: 147-150
Şekil No	: 26, 137-142.
İnceleme Tarihi	: Eylül 1990.
Yapıdaki Yeri	: Harimin batı cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: H.702/M.1302-1303.
Yapım Tekniği	: Çakma.
Süsleme Tekniği	: Düz satırlı oyma.
Şeması	: Dört panolu-madalyonlu.
Ölçüleri	: 144 x 222 x 5,5 cm.
Durumu	: Sol kanadın sağ üst kısmındaki çatlak ve sonradan açılan anahtar delikleri dışında günümüze iyi durumda gelmiştir. Ancak, zıvana deliniğe oturan kısımlar hariç, alt kenarların süslemsiz yerlerinden düzensiz bir şekilde kesilerek 13 cm. kısaltılmıştır. Bu sırada bininin alt başlığı da kesilmiş; yakın bir tarihte de bir kısmı kırılmıştır (1).

Üzerinde banisinin adını ve yapım tarihini taşımasıyla ayrı bir önem kazanan kapı kanatlarından her biri, çınar veya ceviz ağacından(2), yekpare iki levhanın yan yana getirilmesiyle elde edilmiştir. Levhalar hem arkadaki yatay iki kuşağa çivilerle çakılmış, hem de madeni kuşaklarla tutturulmuştur.

Ortada bini tarafından ikiye ayrılan kanatların cephe yüzeyleri simetrik dörder pano halinde düzenlenmiştir (Şek.26). Alttaki üç pano, düşey dikdörtgen bir çerçeve meydana getiren bitkisel süslemeli bir bordür tarafından kuşatılmıştır (Res.147).

7 cm. enindeki bordürde, "S"ler çizerek ilerlerken iki ince kıvrım dal, ortada tam, iki yanda yarım olmak üzere elipse benzete-

bileceğimiz şekiller oluştururlar (Şek.137). Tam şekillerin içlerine, sadece kanturlarıyla belirtilen beş yapraklı birer palmet; diğerlerine de aynı özellikleri taşıyan birer yarım palmet işlenmiştir. Süsleme bu haliyle enine de geliştirilebilecek bir özellik taşır. Palmetlerin ortalarında, oyularak yapılan, damla kesitli birer motif yer almakta; iki yana açılan sapları ise kıvrım dallara bağlanmaktadır. Bordürler köşelerde birbirleriyle kaynaşmaz. Her biri bağımsız düzenlenmiştir.

Bordürün dışında kalan üstteki birinci panolar 24x54 cm. ölçülerindedir. Yatay dikdörtgen bir form gösteren bu panolarda, süslü yazı ile bani adı ve tarih veren kitabe yer alır :

عمر هذا الجامع الشريف محمود بك ابن قرمان
التاريخ اثنا و سبعمائة هجرية نبويه

yazılıdır (3).

Türkçesi : Bu şerefli camii Peygamber Aleyh-is-selam'ın 702.Hicret yılında (M.1302-1303) Karamanoğlu Mahmud Bey yaptı.

24x54 cm. ölçülerindeki yatay dikdörtgen ikinci panolarda, sathi yivlerle oluşturulmuş, profilli şeritlerin meydana getirdiği sekizgen-dört köşeli yıldız kompozisyonu ile geometrik ara bölmelerde birer palmet yer alır (Res.148). Prensip olarak eksenlerdeki köşeleriyle birbirlerine bağlanan sekizgenlerin aralarında dört köşeli yıldızlar ortaya çıkar. Sekizgen köşegenlerinin uzatılmasıyla da bütün yüzey geometrik bölmelere ayrılır. Bölmeler sekizgenlerde üçgen, yıldızlarda ise dörtgen olarak belirir. Üçgenlerdeki palmetler üç yapraklıdır. Ortalarında damla kesitli birer boşluk; iki yana ayrılan saplarının ucunda birer yarım palmet vardır (Şek.138). Dörtgenlerdeki palmetler ise beş yapraklıdır. Tam ortalarına stilize bir palmet; tepe yapraklarının hemen altındaki yan yapraklarına da dairesel boşluklar oyulmuştur (Şek. 139). Panodaki bütün palmetler sadece konturlarıyla verilmiştir.

Panoda, ilk bakışta farklı algılanabilen, bakış açısına göre değişen görünümler sergileyen geometrik bir kompozisyon başarıyla uygulanmıştır. Aynı durum, kompozisyonun zenginliğini arttıran profilli şeritler için de söz konusudur. Bütün geometrik taksimatı dolaşıyor gibi görünen 1,5-2 cm. enindeki profilli şeritler, aslında üçgen veya dörtgenleri kuşatan iç içe iki çerçeve şeridinden başka birşey değildir. Bütün yüzeyi dolaşan sadece ortadaki yivdir.

Düşey dikdörtgen konumdaki üçüncü panolar 75x54 cm. ölçülerindedir. Panoların ortalarında 53 cm. çapında büyük birer madalyon yer alır(4). Sağdaki madalyonun kenarı bordürlere teğet geçerken, soldaki madalyonun kenarı sol bordüre 1,5 cm. kadar uzaktan geçmektedir. Madalyonun çevresindeki pano yüzeyi bezemesiz bırakılmıştır (Res.149).

İki yanından sathi birer yivle sınırlanan 1 cm. enindeki düz sırtlı şeridin çevrelediği madalyonun içine, tam ortadaki on kollu yıldızdan gelişen sonsuz karakterdeki geometrik kompozisyondan bir bölüm oturtulmuştur. On kollu yıldızın çevresinde, radyal sıralanan beş köşeli yıldızlar, altıgenler ve beşgenler; merkezinde ise on köşeli küçük bir yıldız yer almaktadır. Düz sırtlı şeritler, geometrik kurguyu meydana getirirken herhangi bir altama yapmazlar.

Merkezdeki yıldızın tam ortasına madeni bir çivi çakılmış; buradan yıldızın içteki köşelerine sathi yivler açılmıştır. Madalyondaki beşgenlere dilimli yapraklara sahip birer çiçek, altıgenlere de konturları ince bir yiv halinde çizilen ve sapı bulunmayan üç yapraklı stilize birer palmet işlenmiş (Şek.140-141); diğer şekiller süs-lemesiz bırakılmıştır. Böylece hem madalyonun içinde, hem de bütün panoda dolu-boş yüzeylerele bir denge kurulmaya çalışılmış; geometrik örgünün grift dokusu düz sırtlı şeritlerle hafifletilmiştir. Madalyondaki palmetlerin sadece konturlarıyla verilmesi yarım kalmışlığın (5) bir göstergesi sayılmamalıdır. Bu tip uygulamanın yeni arayışlar sonucu ortaya çıktığını düşünmek gerekir.

Dördüncü panolar gerek ölçü gerekse geometrik süslemeleri bakımından ikinci panolarla aynıdır. Ancak, buradaki şeritler iki

profilli olup, her profil bir bölmeyi çevrelemektedir. Hem üçgenler hem de dörtgenler aynı tipte birer palmetle dolgulanmıştır. İşlenişleri bakımından diğerleriyle aynı olan stilize palmetlerde ikişer sap ve ortalarında birer oyuk vardır (Res.150-Şek.142).

Bini bugün 197 cm. boyundadır. Orijinalinde, eğer alt ve üst başlıkları eşit uzunlukta yapılmışsa, yaklaşık 215 cm. boyunda olmalıydı. İnce bir gövdesi olan bininin başlıkları, bordürle aynı süslemeye sahiptir. Gövdenin ortasında ve başlıklarla birleştiği yerlerde dilimli birer rozet yer alır. İki kanattaki bordürlerin birleşme noktasında bulunan bini gövresinin bezemesiz bırakılması dolu-boş yüzeylerin dengesi açısından önem kazanmaktadır.

Kanatların süslemesinde düz satırlı oyma tekniği ile uygulanmıştır. Derinliği birkaç milimetreyi geçmeyen bu oymalar ve sathi yivlerle yapılan süslemeler, kanatlarda, plastik olmayan, gayet yüzeysel bir üslup ortaya koymaktadır. Ermenek eserlerinin ortak bir özelliği olan bu üslup Ulu Camii kapı kanatlarında en belirgin ve olgun örneğiyle karşımıza çıkmaktadır. Bütün ara bölmelerin, her panoda farklı karakterde olmak üzere, aynı stili taşıyan bir tek palmetle dolgulanması genel birliği sağlayıcı bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak; kapı kanatları büyük emek isteyen bir oyma işçiliğine sahip değildir. Fakat, gerek süslemenin yüzeydeki dengeli dağılımı, gerekse tekniğin uygulanış biçimi ve kullanılan motifleriyle dikkat çekici özelliklere sahiptir. Bunlara dayanarak, kanatların başarılı, sadeliğin çarpıcılığını iyi kullanabilen bir desen ustasının elinden çıktığını söyleyebiliriz.

NOTLAR :

- (1) Bini alt başlığının kırılmadan önceki hali için bkz. E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul, 1950, s.8, Şekil:5; S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, Levha:141.
- (2) Ahşap cinsi için İ.H.Konyalı (Karaman Tarihi, s.705) "çınar ağacı", E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman (a.g.e., s.5-6) "ceviz

ağacı" demektedirler.

- (3) İ.H.Konyalı, a.g.e., s.705-706. Evliya Çelebi kapı kanatlarını yerinde görmüş ve kitabeyi Seyahatnamesinde yazmıştır.Bkz. Evliya Çelebi, Seyahatname, Anadolu, Suriye, Hicaz(1671-1672), C.9, İstanbul, 1935, s.305.
- (4) İ.Bilgin, "Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.413'de, madalyonun "tali madalyoncukları" bulunduğunu belirtir.Ancak, örneğimizde böyle bir uygulama yoktur.
- (5) S.Mülayim, a.g.e., s.57'de, madalyondaki ince işçiliğin henüz tamamlanamadığını ifade etmektedir.

Örnek No	:	28
Eserin Adı	:	ERMENEK AKÇA MESCİT, İÇ KAPI KANADI
Levha No	:	78-79, 182, 238.
Resim No	:	151-153.
Şekil No	:	27, 143-145.
İnceleme Tarihi	:	Eylül 1990
Yapıdaki Yeri	:	Harimin doğu cephesindeki kapıda yer alır.
Bugünkü Yeri	:	Orijinal yerindedir.
Ustası	:	Bilinmiyor.
Tarihi	:	14.yüzyılın başları.
Yapım Tekniği	:	Çakma.
Süsleme Tekniği	:	Düz satırlı oyma, kazıma.
Şeması	:	iki panolu.
Ölçüleri	:	90 x 173 x 5 cm.
Durumu	:	Kapı kanadı kısmen haraptır. Alt kısmı çürümüş ve dökülmeye başlamış, buradaki bordür seçilmez hale gelmiştir. Orijinal zivana dilleri kırılmış, demir malzemeye yenilenmiştir. Sol kenardaki bordürün kapı halkası hizasına düz bir parça ilave edilmiştir (1).

Tek kanatlı eser biri dar (15 cm.), diğeri geniş (75 cm.) yekpare iki levhadan meydana gelmektedir (2). Levhalar arkadaki yatay iki kuşak tarafından tutturulmuştur.

Dört yandan 9 cm. enindeki bordürle kuşatılan kanat yüzeyi iki panolu düzenlenmiştir (Şek.27). Panolardan üstteki 61x25 cm. ölçülerinde yatay dikdörtgen, alttaki ise 61x123 cm. ölçülerinde düşey dikdörtgen konumdadır (Res.151). Alttaki bordür eski resimlerinde kısmen seçilebilmekteyse de bugün tamamen silinmiştir. Sağ kenardaki bordür alttan başlayıp üst köşeden sola dönerek devam eder ve soldaki levha ile birleşme yerinde kesilir. Sol kenardaki bordür ise yine alttan başlar ve çerçeveyi tamamlar, fakat üstteki yatay bordür ile organik bağ oluşturmaz. Kanadı meydana getiren levhalardan soldaki dar olduğu için burada sadece bordür yer alır.

Bu bordür düşey kenarlarından ince bir silme ile sınırlandırıldığı halde, üst kenarında herhangi bir sınırlama yoktur. Levhanın bittiği yerde aniden kesilir. Ayrıca buradaki süslemelerin diğerlerine göre daha itinasız olduğu ya da bitmemişlik havası taşıdığı farkedilir.

Bordürde, S çizerek ilerleyen iki kıvrım dalın meydana getirdiği dairesel şekillerin içlerine birer palmet; bunların aralarında kalan kavislere de yarım palmetler yerleştirilmiştir (Şek.143). Süsleme bu haliyle enine de gelişebilecek niteliktedir. Palmetler beşer yapraklıdır ve sapları kıvrım dallara bağlanmaktadır.

Birinci panoya çerçeve teşkil eden 1,5 cm. enindeki silmelerin satırlarında, iki sıra halinde dalgalı eğrilerden oluşan kazıma tekniğinde çizgisel süsleme görülür. Sülüs yazılı panoda, düz satırlı harflerle, "Vakit geçmeden namaz kılmakta ve ölüm gelmeden tövbe etmekte acele ediniz" anlamında bir hadis yer alır (3). Alttan üste doğru istiflenen yazının, levhanın kenarına rastlayan son harfleri yarımıdır (Res.152).

ikinci panonun 90 cm. yüksekliğindeki üst bölümünde, sathı V biçiminde yivlendirilmiş şeritlerin meydana getirdiği sekizgen-dört köşeli yıldız kompozisyonu yer alır. Değişik izlenim bırakan bu geometrik uygulama bazen de kareleme şeması olarak dikkati çeker. Bu durumda, karelerin içlerine oturtulan dört köşeli bir yıldız ve bu yıldızlardan dördü arasında oluşan düzgün sekizgenler şeklinde algılanabilmektedir. Kompozisyon bu haliyle sağlam bir geometrik kuruluşa sahip olmaktadır (4). Ortadaki iki tam sekizgenin merkezinde dekoratif amaçlı madeni çiviler çakılmıştır. Bu çivilerin bulunduğu yer aynı zamanda dört karenin birleşme noktasıdır. Sekizgenlerin ya da karelerin köşegenleri vasıtasıyla bütün yüzey üçgen ve ikizkenar dörtgenlere ayrılmıştır. Bu bölmelerin içleri iki farklı şemaya uygun, fakat aynı üslupta palmet-rumi kombinasyonu ile dolgulanmıştır (Res.153-Şek.144, 145). Panonun ve aynı zamanda yekpare levhanın sol kenarındaki geometrik bölmeler ve içlerindeki bitkisel süslemeler kesilmiştir.

Panonun altta kalan 33 cm. yüksekliğindeki bölümü, üst kıs-

mındaki kompozisyonun devamı niteliğinde sathi çizgilerle geometrik bölmelere ayrılmış, fakat oyma işlemine geçilmemiştir. Bu durum, muhtemelen kanattaki süslemelerin tamamlanamadığına işaret etmektedir.

Kapı kanadındaki bitkisel süslemelerde düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Oymaların derinliği 0,75 cm.'yi geçmez. Ermenek eserlerinin ortak özelliği olan bu satırhı üslupla, kanatta iyi bir yazı örneği ve güçlü bir geometrik kompozisyon ortaya konmuştur. Ancak, bitkisel süslemede bu başarı sağlanamamıştır.

Yukarıda yeri geldikçe, sağdaki geniş yekpare levhanın sol kenarına rastlayan yazı ve diğer tezyinatın kesintiye uğradığını; sol levhalardaki bordürün diğerleriyle kaynaşmadığını ve büyük panonun alt kısmında eksik kalmış bir bölüm bulunduğunu belirtmiştik. Bunların sebebini kesin olarak bulmak zordur. Kesintiye uğrayan motifler levhanın bu kısmından kesilmiş olduğunu akla getirebileceği gibi, devamlarının soldaki levhada tasarlanışını, fakat bitirilemediğini de düşündürür.

Kapı kanadının üzerinde tarih yoktur. Genellikle aynı mescidin dış kapı kanadındaki kitabeye dayanılarak M.1300 yılına tarihlendirilmektedir (5). Ancak, eser gerek şeması gerekse süslemeleri yönünden dış kapı kanadından farklı, fakat Sipas Camii kapı kanatlarıyla bazı detayla dışında aynıdır. Aynı ustanın elinden çıkmış olması gereken bu iki eserden Akça Mescidin iç kapısı yarım kaldığına göre Sipas Camii kapısından sonra yapılmış olmalıdır (6). Bu nedenle eseri kesin olarak M.1300 yılına tarihlememiz mümkün değildir.

Ermenek ahşap eserlerindeki işçilik tarzı, geometrik kompozisyonlar ve bitkisel motiflerdeki benzerlik, bunların kısa bir zaman dilimi içinde yapıldıklarını düşündürür. Bu nedenle Akça Mescidin iç kapı kanadı da, Sipas Camii kapı kanatları gibi, 14. yüzyılın başlarında yapılmış olmalıdır.

N O T L A R :

- (1) Kapının, ne zaman çekildiğini bilemediğimiz, eski bir resminde bu yeni parça yoktur. Bkz.S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, Levha:140. 1967 yılında yayınlanan resminde ise parçanın ilave edildiğini görüyoruz. Bkz.i.H.Konyalı, Karaman Tarihi, s.703'deki resim.
- (2) i.H.Konyalı, a.g.e., s.702'de ahşabın cinsi için "çınar" demektedir.
- (3) i.H.Konyalı, a.g.e., s.702.
- (4) S.Mülayim, a.g.e., s.82.
- (5) E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul, 1950, s.16; B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s.205; G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.140; S.Mülayim, a.g.e., s.37, 82.
- (6) Bu konuya ilk dikkati çeken Z.K.Bilici olmuştur. Bkz. Z.K.Bilici, Karamanoğlu Beyliğinin Mimari Tezyinatı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985, s.68-69.

- Örnek No : 29
- Eserin Adı : ERMENEK SİPAS CAMİİ KAPI KANATLARI.
- Levha No : 80-81, 183, 239.
- Resim No : 154-157.
- Şekil No : 28, 146-148.
- inceleme Tarihi : Eylül 1990.
- Yapıdaki Yeri : Caminin batısına bitişik kışlık mescit tabir edilen mekanın kapısına ait olduğu söylenirse de (1) orijinal yeri hakkında kesin bilgi yoktur (2).
- Bugünkü Yeri : Konya Etnoğrafya Müzesi.
1982 yılında Ermenek Belediyesi'nden satın alınan ve bugün müzenin deposunda duran kapı kanatları, 3143 envanter numarası ile kayıtlıdır (3).
- Ustası : Bilinmiyor.
- Tarihi : 14.yüzyılın başları.
- Yapım Tekniği : Çakma.
- Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma,.
- Şeması : iki panolu.
- Ölçüleri : Bugün 135 x 187 x 3,5 cm.'dir. Orijinalinde ise en az 145 x 240 x 3,5 cm. olmalıdır.
- Durumu : Kanatların üst kısmında birer çatlak ve sol kanadın sol üst köşesinde sonradan tamamlanan ufak bir kırığın dışında günümüze sağlam gelebilmiş bir etki bırakır. Ancak incelendiğinde, aşağıda izah edileceği gibi, çeşitli kenarlarından kesildiği farkedilir. Eski resminde görülen (4), fakat kanatların genel ahengine uymadığı için orijinalliğinden şüphe ettiğimiz, üçgen kesitli, yüzeyi basit bir şekilde balık sırtı motifiyle süslü bini bugün mevcut değildir. Bunun yerine silindirik yeni bir bini konmuştur. Levhaların tutturulduğu arkadaki ahşap

kuşaklar yenilenmiş; daha eski görünen ön yüzlerdeki madeni kuşakların, biri hariç, yerleri değiştirilmiştir.

Kanatlar, müzede ahşap bir çerçeve içine alınmıştır.

Her bir kanadı, ceviz ağacından (5), biri dar diğeri geniş yekpare iki levha meydana getirir.

9 cm. enindeki bir bordür, bugün sol kanadı iki yandan sağ kanadı ise sadece dıştan sınırlandırmaktadır. Bunun haricinde, sağ kanat 10 cm.daha geniş olmakla birlikte, simetrik bir düzen gösteren kanatlarda, üstte küçük birer yazı panosu (soldaki 21x50 cm.; sağdaki 21x60 cm.) altta ise bütün kanat yüzeyine hakim durumdaki geometrik ve bitkisel süslemeli büyük panolar (soldaki 50x162 cm., sağdaki 60x162 cm.) yer alır (Res.154-Şek.28).

Kenar şeridinden oyma derinliği ile ayrılan bordürde, "S"ler çizerek ilerleyen iki ince kıvrım dalın meydana getirdikleri dairesel şekillerin içlerine birer tam palmet, bunların aralarında kalan kavislere de aynı özellikleri taşıyan birer yarım palmet yerleştirilmiştir (Şek.146). Sapları kıvrımlara bağlanan palmetler beşer yapraklıdır. Tepe yapraklarının ortalarında küçük birer oyuk, çanak yapraklarında çizgisel volütler vardır. Bordürlerdeki süsleme altta ve üstte aniden kesilmektedir.

ince bir düz silmeyle çerçeveselenen yatay dikdörtgen üst panolarda, sülüs yazıyla, "Allah, kendinden başka ibadete müstehak bir varlık olmadığını delillerle açıkladı. Meleklerle ilim sahipleri de adalet ve hak üzere durarak buna iman ettiler. O'ndan başka hiç bir ilah yoktur. O, tevhid getirmeyenlere galiptir; hüküm ve hikmet sahibidir. Doğrusu Allah katında mabul olan din, islam'dır" mealindeki, Kur'an-ı Kerim'den 3.Sure'nin 18.ayeti ile 19. ayetinin bir kısmı yazılıdır.

Düşey dikdörtgen ikinci panolar, sonsuz karakterli geometrik bir örneğe göre bölünmüştür (Res.155). Bu bölünme, satırları "V" biçiminde tek yivle oluklandırılan 1 cm. enindeki şeritlerle

yapılmıştır. Geometrik sistem ilk bakışta, kareleme esasına dayanıyor gibi görünüyorsa da, aslında sekizgen-dört köşeli yıldız kompozisyonudur. Sekizgenlerin köşegenleri uzatılarak bütün yüzeyi ağ gibi kaplayan üçgen ve ikizkenar dörtgenler meydana getirilmiş; bunların içleri de, kendi formlarına uygun olarak, kıvrım dal-palmetli bir süslemeyle dolgulanmıştır. Palmetlerin hepsi üç yapraklı olup çanak yaprakları volütlüdür (Şek.147-148). Bölmelerde görülen, bir palmetin iki yandan kuşatılması genellikle rumilerle yapılan bir tarzdır. Buradaki kıvrım dalların belki de başarısız bir desenin ya da işçiliğin sonucu ortaya çıktığı düşünülebilir (Res.156). Sol kanada göre genişliğinden kaynaklanmış olmalı ki, sağ kanattaki geo-metrik bölümlenmede şekillerin daha büyük tutulduğu gözlenir. Fakat, hem geometrik örnek hem de bunları dolgulayan bitkisel bezeme tamamen simetrik düzendedir.

Oymaların hepsinde, derinliği birkaç milimetreyi geçmeyen sathi bir üslup dikkati çekmektedir. Kapı kanatları, özellikle geometrik desenlerindeki başarıyı oyma işçiliğinde gösteremeyen bir eserdir. Bu açıdan, oyma tekniği olarak her ne kadar "düz satırlı" grubuna dahil etsek bile, yer yer "yuvarlak satırlı oyma" özelliği de taşımaktadır. Aynı başarısız işçilik yapının pencere kanatları için de geçerlidir (6).

Kanatların orijinal haline gelince: Sol kanadın üst kenarında, 3 cm. eninde, süslemeli olduğu anlaşılan yatay bir friz bulunmaktadır. Burası orijinalde üst kenarı dolaşan, fakat herhangi bir sebeple sonradan kesilen bordürün kalıntısıdır. Sağ kanatta böyle bir iz tespit edemedik. Ancak, dikkatle bakıldığında, sol kanattakine göre biraz daha yukarıda kalan yazı panosunun hemen altında düzenli aralıklarla yatay sıralanan çivi izleri görülür. Bu izler, bugün her iki kanatta aynı hizada duran, fakat sol kanatta yazı panosuna bitişik sağ kanatta ise panonun daha aşağısında kalan madeni kuşaklardaki çivilerin aralıklarıyla aynıdır. Öyleyse sağ kanattaki izler madeni kuşağın eski yerleri olmalıdır. Böyle olunca, hem yazı panosu hem de kuşak sol kanattakilere göre yukarıda kalmakta ve asimetrik bir görüntü arz etmektedir. Bu durum sağ ka-

nadın üst kenarından daha geniş bir parçanın, yani bordürün tamamının kesildiğini göstermektedir.

Alt taraftaki madeni kuşakların da sonradan yerlerinin değiştirildiğini hem eski resminden hem de sağ kanadın en altındaki çivi izlerinden anlamak mümkündür (Res.157). Bunun sebebi, her iki kanadın da alt kısımlarından kesilmesidir. Kanatların eski halleriyle ne kadarlık bir yüksekliğe sahip olduklarını bilmiyoruz. Ancak, eski resminde - kanatlar sağ sol olarak değiştirildikleri için bugünkü duruşları dikkate alınarak - alt alta sıralanan kare bölmelerin sağ kanatta 6, sol kanatta ise 7 sıra olduğu açıkça bellidir. Bugün ise bunlar, sağ kanatta 5 tam bir çeyrek, sol kanatta 6 sıradır. Karelerin yükseklikleri göz önüne alınınca kanatların altlarından kesilen parçaların yaklaşık olarak 30 cm. yüksekliğinde oldukları tespit edilebilmektedir. Sol kanadın sol üst köşesindeki kırığa yamayan parça da, üzerindeki süslemesinden anlaşıldığına göre, işte bu kesilen kısımlara aittir.

Eski resimde alt kenarlarda bordür görülmediği gibi, süslemeler de kesintiye uğramaktadır. Ayrıca, bugünkü duruşlarıyla, sağ kanadın içe bakan kenarındaki bordürün de kesilmiş olduğu, hem üst panodaki yazıdan ve büyük panodaki süslemelerden hem de bu haliyle sol kanada göre asimetric oluşundan anlaşılmaktadır.

Yukarıda anlattıklarımıza göre, kapı kanatlarına en az iki kez müdahale edilmiş ve çeşitli kenarlarından kesilerek kısaltmalar yapılmıştır (7). Bunlar dikkate alındığında, kanatların üç taraftan bordürle kuşatıldığı kesinlik kazanır. Ayrıca, aynı caminin pencere kanatları ile genel olarak bu tür şemalardaki diğer örneklerle dayanarak alt kenarlarda da bordür olması gerektiği ortaya çıkar. Dolayısıyla bordür, kanatları dört taraftan kuşatıyor olmalıdır.

Kanatlar bugün 187 cm. boyundadır. Buna alt ve üst kenarları dolaşan bordürlerin (9+9=18 cm.) ve bunları panolardan ayıran şeritlerin (toplam olarak yaklaşık 5 cm.) enleri ile alt kenarlardan kesilen bölümlerin (en az 30 cm.)yüksekliği ilave edilince 240 cm. yüksekliğinde; sağ kanadın sol kenarına eklenecek bordürle de 145

cm. genişliğe ulaşmaktadır.

Kanatların defalarca kesilerek küçültülmelerinin sebebini anlamak güçtür. Belki de bunun sebebi, caminin çeşitli tamirleri veya tamamen yıkılıp yeniden inşası sonucunda, kapı açıklığının ölçülerinde meydana gelen değişikliklerdir (8).

Kapı kanatlarında tarihlendirme için kullanabileceğimiz yazılı bilgi bulunmadığı gibi, caminin inşa tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Cami için 1302 ile 1371 yılları arasında değişen çeşitli tarihler ileri sürülmüş (9); fakat ahşap eserleri dikkate alınarak yapılan tarihlendirmelerde 14.yüzyılın başlarına maledilmiştir (10).

Gerçekten de Sipas Camii'nin kapı kanatları, şeması farklı olsa bile, gerek teknik ve süsleme gerekse sathi işçiliği bakımından, Ermenek'teki tarihi bilinen Akça Mescit'in dış kapısı (1300-1301) ve Ulu Camii (1302) kapı kanatları ile üslup birliği göstermektedir. Bu örneklerle bakarak Sipas Camii kapı kanatlarının 14. yüzyılın başlarında yapıldığını kabul edebiliriz.

N O T L A R :

- (1) Bkz.İ.H.Konyalı, Karaman Tarihi, s.710; H.Bardakçı, Bütün Yönleriyle Ermenek, 1976, s.111.
- (2) Cami son olarak 1972 yılında tamamen yıktırılarak betonarme olarak yeniden inşa edildiğinden (H.Bardakçı, a.g.e.,s.112), kapı açıklığı ölçülerinden hareket ederek orijinal yerini tespit etme imkanı kalmamıştır.
- (3) Konya Etnoğrafya Müzesi : Müzelik Eserler Defteri.
- (4) Resim için bkz. E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul, 1950, s.12, Şekil 10.
- (5) E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., s.10; İ.H.Konyalı, a.g.e., s.710'da "çınar ağacı" demektedir.
- (6) 1935 yılında Konya Etnoğrafya Müzesi'ne getirilen pencere kanatları 1046 env.numarada kayıtlıdır (Bkz.57 no'lu Müze Env.Fişi). Bugün Karatay Medresesi Müzesi'nde sergilenmekte-

dir. Bir sıra bordürle dört yandan çerçevelenen kanatlarda, üstte küçük birer yazı panosu ile, altta kalan büyük sahalarda, alttan ve üstten damla kesitli tali madalyoncukların bağlı olduğu bitkisel süslemeyle dolgulanmış büyük bir madalyon yer alır. Hem madalyonun çerçevesi hem de tali madalyoncuklar, serbest elle çizilmiş gibi, gayri muntazam bir görüntü arzeder. Yazı panosu ve bitkisel süslemelerde de farkedilen bu düzensizlik zayıf bir işçilik sonucu ortaya çıkmıştır.

- (7) i.H.Konyalı'nın 1967 yılında verdiği ölçülerin (bkz.a.g.e., s.710) bugünküyle aynı olması, son müdahalenin bu tarihten önce yapıldığını gösterir. Fakat, 1950 yılında yayınlanan resminin ne zaman çekildiği belli olmadığından kesin bir tarih vermemiz mümkün değildir.
- (8) Cami, kapısı üstündeki kitabesine göre H.1261/M.1845 yılında tamir edilmiştir (i.H.Konyalı, a.g.e., s.710). Ayrıca, eski temelleri muhafaza edilerek esaslı bir tamir gördüğü; bu nedenle sadece kapı ve pecere kanatları ile mihrabın orijinal olduğu belirtilir (Bkz.E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., s.8). Bu konuda, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki 42.09.01/3 no'lu "Sipas Camii" dosyasında "1890 yılında minare hariç, tamamen yıkılarak eski temeller üzerine yeniden yapılmış bir eserdir" denmektedir (Bkz. Z.K.Bilici, Karamanoğlu Beyliği'nin Mimari Tezyinatı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985, s.73, Notlar:17.
- (9) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Z.K.Bilici, a.g.e., s.65-81.
- (10) B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s.205; M.Meinecke, Fayancedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien, C.II, Tübingen, 1976, s.510-511. S.Mülayim, a.g.e., s.38'de kapı kanatları için " ... gizgici bir işçilikle Ulu Camiin kapı tezyinatına yaklaşır, hatta aynıdır. Kompozisyondaki ortak elemanlar, aşağı yukarı aynı devreye ait olan bu kapı-

nın da aynı usta veya atelyenin ustaları tarafından yapılmış olması muhtemeldir" diyerek 14.yüzyılın başlarına tarihlenen, s.57'de 1371 yılına tarihlemiştir.

Örnek No : 30
Eserin Adı : SEYDİŞEHİR SEYYİT HARUN KÜMBETİ KAPI KANATLARI
Levha No : 82-84, 184, 240.
Resim No : 158-162
Şekil No : 29, 149-152.
İnceleme Tarihi : Ağustos 1989.
Yapıdaki Yeri : Türbenin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.720/M.1320.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvralak satırlı oyma.
Şeması : Üç panolu.
Ölçüleri : 104 x 180 cm. (Bir kanadı 52 x 180 cm.)
Durumu : Her iki kanadın alt ve üst kısımlarındaki küçük yarıklar dışında günümüze iyi durumda gelebilen kanatlar, son yıllarda yağlı boya ile kahverengiye boyanmıştır. Binisi orijinal değildir.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Her kanat bir tek ahşap levhadan elde edilmiştir. Kanatların yüzeylerinde, en dışta süslemesiz bırakılan 6 cm. enindeki boşluktan sonra, 4 cm. enindeki bordür dikdörtgen bir çerçeve meydana getirir. Bordürün çevrelediği alan, 6 cm. enindeki yatay iki kuşakla, ortadaki daha büyük olmak üzere üç panoya ayrılmıştır (Res.158-Şek.29). 27,5x12 cm. ölçülerindeki yatay dikdörtgen alt ve üst panolar "V" biçimli derin oyulmuş yivlerle belirtildikten sonra ince birer silmeyle kuşatılmıştır. 31x116 cm. ölçülerindeki dikey dikdörtgen orta panoları ise, yüzeylerindeki geometrik kompozisyonun gereği olarak, kalın bir silme sınırlandırır. Panoları ayıran yatay kuşakların üzerinde kanatları söveye tutturmaya yarayan madeni kuşaklar yer alır.

Bordürde rumi zincirinden oluşan bitkisel süsleme görülür (Res.159). Burada, bir ruminin uzun yaprağının diğer ruminin sapını teşkil etmesiyle gelişen üç ayrı kıvrım saç örgüsü gibi örül-

müştür (Şek.149).Rumilerin kısa yaprakları geriye doğru kıvrıktır.

Üst panolarda birbirini tamamlayan ve "Bizi İslam fıtratı ve ihlas sözü ile aydınlığa çıkardı" anlamına gelen (1) Arapça sülüs yazı yer alır. Sol panoya sapı bir hilal motifi içinden geçen stilize bir palmet işlenmiştir (Res.160).

Kanatlarda asıl dikkati çeken, göze çarpan süsleme, kanatların yaklaşık 3/2'lik bölümünü kaplayan orta panolarda görülür.Kündekari izlenimi veren, plastik etkili bir görünüme sahip panolar oyma tekniğinin ulaştığı değişik bir geometrik kompozisyon ortaya koyarlar (2). Panolar, düşey tek sıra halinde, eş aralıklı dörder sekizgen ile bunların aralarındaki beşgenler, dik yamuklar, bir köşesi kare şeklinde yıldızlar ve ince uzun üçgen çıkıntılı sahalarına ayrılmıştır. Bu geometrik kompozisyonun aslı, iş biçiminde kapalı formların dik eksenlerde alternatif sıralanarak kesişmesiyle meydana gelmektedir (3). Sistemi oluşturan üçgen kesitli kalın şeritler kündekari tekniğindeki çıkaları hatırlatır. Bunlar, aralardaki geometrik şekillere göre daha yüksek tutulmuştur.

Bütün geometrik bölmeler ince bir silmeyle çerçevelemişdir. Bunlardan ince uzun şekiller ile yamuklar zencirek, diğerleri bitkisel süslemeyle dolgulanmıştır. Beşgenlerde, lobcukları ortadan kalkmış ve yan yaprakları geriye doğru kıvrılmış birer palmet; yıldızlarda palmet-rumi kombinasyonuna dayalı süsleme görülür (Şek.151). Geometrik kurgunun asıl örneğini oluşturan ve merkezi bir hüviyeti bulunan sekizgenlerde ise tek eksene göre simetrik sapları hilal veya çeşitli boğumlardan geçen girift bir rumi kompozisyon yer alır (Res.161-Şek.150). Ancak, bunlarda iki ruminin uzun yaprağı birleşerek, beşgenlerdekilere benzer, bir palmet meydana getirir. Rumiler farklı tiptedirler. Her iki yaprakları da uzun tutulmuş ve uçları volütlendirilmiş, bazılarında üçüncü bir yaprak ilave edilmiştir. Palmet veya rumi yapraklarının bir kenarı zemine dik inerken diğer kenarı meyilli olarak inmektedir. Bazılarında ise bir orta eksenden iki yana doğru meyillendirilmiştir. Bu işçilik süslemelerin hareketliliğini arttırmıştır.

Panoda geometrik ağı teşkil eden zeminden yüksek ve kalın

şeritlerin plastik etkisiyle, zarif bitkisel süslemelerin kıvraklığı çok iyi bağdaştırılarak çarpıcı bir görüntü sunulmuştur.

Alt panolara, ortadaki bir hilalin içinden geçip iki yana ayrılarak daireler çizen kıvrım dallar ve bunlara bağlanan palmet ve rumilerden meydana gelen, dikey eksene göre simetrik bitkisel süslemeler işlenmiştir (Res.162-Şek.152). Tepe yaprakları S şeklinde uzayan palmetlerin lobcuklarında düğmeler yer alır.

Süsleme ve işçilik bakımından basit özellikler gösteren ve bu yönleriyle kanatlara hiç benzemeyen bini daha sonraları değiştirilmiş olmalıdır.

Kapı kanatlarında tarihle ilgili bilgi yoktur. Ait olduğu türbe, giriş açıklığı üstündeki kitabesine göre, Seyyid Harun'un H.720/M.1320 yılındaki ölümü üzerine inşa edilmiştir (4). Kapı kanatlarındaki işçilik ve süslemelerin özellikleri bu tarihe uygun düşmektedir: Seydişehir'e yakın bir merkez olan Beyşehir'deki M.1296-99 tarihli Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin minberi ile ahşap kapı ve pencere kanatlarındaki hem bitkisel motiflerin karakterleri hem de işçilik tarzı örneğimizle büyük benzerlik içindedir. Yine, 13.yüzyılın sonlarında yapılmış olması gereken, Konya Beyhekim Mescidi'nin bugün Konya Karatay Medresesi Müzesi'nde sergilenen kapı kanatları şema, orta panolardaki geometrik bölünmeyi sağlayan üçgen kesitli şeritlerin kalınlığı, geometrik şekillerin büyük tutulması ve bu şekiller ile alt panoları dolgulayan bitkisel süslemelerin gerek motif ve kompozisyonları gerekse işçiliği gibi pek çok yönden tam bir paralellik gösterir. Bu benzerlikleri dikkate alarak kapı kanatlarının türbe ile aynı yıllarda yapıldığını kabul ediyoruz (5).

N O T L A R :

- (1) R.H.Unal, "Seyit Harun Camii vöe Önündeki Uç Kümbet (Seydişehir-Konya)", Sanat Tarihi Yıllığı, VI(1974-1975), İstanbul, 1976, s.51.
- (2) S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, s.58.

- (3) Bkz.S.Mülayim, a.g.e., s.88.
- (4) R.H.Ünal, a.g.m., s.52.
- (5) Ayrıca bkz. R.H.Ünal, a.g.m., s.51; S.Mülayim, "Trabzon Aya-sofyası'nın Tarihlenmesinde Geometrik Bir Kompozisyonun Kro-nolojik Değeri", Sanat Tarihi Yıllığı, IX-X (1979-1980), is-tanbul, 1981, s.218; S.Mülayim, Geometrik Süslemeler,s.58,88.

Örnek No : 31
Eserin Adı : AFYON KUBBELİ MESCİT KAPI KANADI
Levha No : 84-85, 185, 241.
Resim No : 163-164
Şekil No : 30, 153-154.
İnceleme Tarihi : Ekim 1989.
Yapıdaki Yeri : Mescidin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : Mescit ile birlikte H.731/M.1331 yıllarında yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma.
Şeması : İki panolu-madalyonlu.
Ölçüleri : 112 x 158 cm.
Durumu : Kapı kanadında çatlama ve yarılmalar yok denecek kadar az olmakla birlikte, özellikle alt kısımdaki süslemeleri aşınmıştır. Kanadı sağlamlaştırmak için sonradan rastgele çiviler çakılmış; sol kenarın ortasına anahtar deliği açılmış ve bunun hemen üstüne küçük bir yama yapılmıştır.

Tek kanatlı kapı biri daha geniş iki ahşap levhanın yan yana getirilerek arkadaki yatay iki ahşap kuşağa çakılmasıyla meydana getirilmiştir. Çivilerin başları kare prizmal olup, pulların kenarları çiçek dilimlidir. Kanadın zıvana dilleri kırıldıktan sonra, alttan ve üstten madeni kuşaklar çakılmıştır.

Kanat yüzeyinin kenarlarında, altta 22 cm., üstte 15 cm., yanlarda ise 11'er cm.'lik süslemesiz alanlar bırakılmıştır. Bundan sonra, iki yan kenarda 3 cm., altta ise 9 cm. enindeki bordür ortaya yerleştirilen 90 cm. çapındaki madalyonu üç yandan kuşatır. Çerçeveyi üst taraftaki pano tamamlar (Şek.30). Pano 16x90 cm. ebatlarındadır. Bordürleri ve panoları sınırlayan herhangi bir un-

sur yoktur (Res.163).

Alttaki bordürde palmet ve rumili bir süsleme yer alır. Hem aşınmış olması, hem de başarısız bir kompozisyon göstermesinden dolayı motifleri algılamak güçtür. Düşey kenarlardaki bordürlerde ise, S çizerek ilerleyen bir kıvrımın kavisleri içine sapı bu kıvrıma bağlanan yarım palmetler işlenmiştir (Res.164-Şek.153). Bu bordürler ile alt kenardaki bordürün genişlikleri ve süslemeleri farklı olmakla birlikte köşelerde birbirleriyle kaynaştırılmıştır.

Üst panoda sülüs yazı ile "(Onlara şöyle denir:) Sevinç ve neş'eler içinde olduğunuz halde, siz ve zevceleriniz girin Cennet'e" mealindeki Zuhruf Süresi'nin 70.ayeti yazılmıştır. Harflerin aralarında palmet ve rumiler serpiştirilmiştir.

Kanattaki en büyük alanı kaplayan ve asıl süsleme konusunu barındıran yer ikinci panodur. Panonun ortasında büyük bir madalyon oturtulmuştur. İki yandaki bordürlere teğet geçen madalyon sathi bir silmeyle kuşatılmıştır. Madalyonun çevresinde kalan pano zeminini bezemesiz bırakılmış, içi ise geometrik ve bitkisel süslemeyle dolgulanmıştır. Geometrik süsleme, sathi yivlerle beliren düz yüzeyli şeritlerin meydana getirdiği, on kollu yıldızın kollarında altıgenler, merkezinde on köşeli yıldız ve aralarda ikizkenar dörtgenler yer alır. Çevresinde ise açılımı sağlayan beş köşeli yıldızlar ve yine altıgenler sıralanır. Her bölme ince bir silmeyle ayrı bir çerçeve içine alınarak, madalyonda kündekari etkisi yaratılmak istenmiştir. Altıgenlerin hepsinde, kötü bir işçilikle, tek eksene göre simetrik düzenlenen palmet-rumi bileşimli süsleme görülür (Şek.154). Rumiler kıvrım dal haline gelmiştir. Diğer bölmeler boş bırakılmış, böylece dolu ve boş yüzeyler dengede tutulmaya çalışılmıştır.

Geometrik sistemi dolaşan şeritlerin iki yanındaki yivler kazıma tekniği olarak nitelendirebileceğimiz tarzda yapılmıştır. Bunun dışında diğer süslemelerin tamamında düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Oymaların derinliği oldukça azdır.

Kubbeli Mescit, kapı açıklığı üstündeki kitabesine göre H.731/M.1331 yıllarında inşa edilmiştir (1). Kapı kanadında tarihi

bilgi bulunmamakla birlikte, şeması ve süslemeleri yönünden bu tarihe uygun özellikler taşır. Bu nedenle mescitle aynı yıllarda yapılmış olmalıdır.

N O T L A R :

- (1) Bkz.M.Ferit-M.Mesut, Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri, İstanbul, 1934, s.136; S.Gönçer, Afyon İli Tarihi, Cilt:I, İzmir, 1971, s.319.

- Örnek No : 32
Eserin Adı : AFYON-SALAR KÖYÜ CAMİSİ KAPI KANATLARI
Levha No : 85-86, 186.
Resim No : 165-167
Şekil No : 31.
İnceleme Tarihi : Ekim 1989.
Yapıdaki Yeri : -
Bugünkü Yeri : Afyon Müzesi (1).
Yeni defterdeki envanter numarası 1511'dir (Eski No:362). Buradaki bilgilere göre kapı kanadı, depremde yıkılan Afyon'a bağlı Salar Köyü'ndeki camiden 22.11.1934 tarihinde müzeye getirilmiştir (2).
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 14.yüzyılın ilk yarısı.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma.
Şeması : İki panolu-madalyonlu.
Ölçüleri : 110 x 172 cm.
Durumu : Kanadın sol kenarının ortasında, bazıları bordürün üstüne rastlayan, kilit aksamı için açılmış bir takım delikler vardır. Madalyonun sağ kenarında bir yarık görülür. Bunların dışında önemli bir tahribat yoktur.

Tek kanatlı kapı, üç ahşap levhanın yanyana getirilerek arkaadaki yatay iki ahşap kuşağa çakılmasıyla elde edilmiştir.Çiviler kabara başlıklı, pulların kenarları dilimlidir. Ahşap levhaların alt ve üst kısmında, kanadı söveye tutturun birer madeni kuşak yer alır. Bu kuşaklar muhtemelen orijinal zıvana dilleri kırıldıktan sonra ilave edilmiş olmalıdır.

Kanadın ön yüzünde üstte 20 cm., altta 36 cm., yanlarda da 5'ercm.'lik boş alanlar bırakılmıştır. Bunlardan sonra, iki yan ve alt kenarı dolayan 6 cm. enindeki bordür ile üste yerleştirilen

80x18 cm.ölçülerindeki yatay dikdörtgen pano kanat yüzeyinde kareye yakın düşey dikdörtgen bir çerçeve meydana getirir. Aynı zamanda kanattaki ikinci panoyu teşkil eden bu alanın ortasına 80 cm. çapında büyük bir madalyon oturtulmuştur (res.165-Şek.31).

Kapı kanadını üç yandan çeviren bordürde geometrik süsleme uygulanmıştır. Bu pek de alışık olmadığımız bir durumdur. Süsleme, dört köşeli yıldız ve düzgün sekizgenler kompozisyonundan alınan bir kesittir. Burada yıldızlar tam, sekizgenler yarım olarak verilmiştir. Sekizgenlerin köşegenleri uzatılarak yüzey ikizkenar dörtgen ve üçgenlere bölünmüştür. Bordür sadece geometrik desenle dolgulandığından akıcı olmayan, donuk bir etki bırakır (Res.136).

Üst pano belli bir çerçeve içine alınmamış; oyma işçiliğinin sonucu olarak sınırlar kod farkıyla belirtilmiştir. Panoda sülüs yazı ile "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" mealindeki Cin Suresinin 18. ayeti yazılmıştır.

Alttaki ikinci pano kanadın en büyük alanını kaplar. Aynı zamanda, kanattaki süsleme programının ana kompozisyonu burada yer alır. Pano ile bordürü birbirinden ayıran veya bunları kuşatan silme ya da şerit gibi herhangi bir unsur yoktur. Panonun ortasına, iki yanından sathi birer yivle belirtilen düz yüzeyli silmenin kuşattığı madalyon yerleştirilmiştir. Madalyon alt ve üst kenarlara 5 cm. uzaktan geçerken, yan kenarlardaki bordüre hemen hemen teğet geçmektedir. Madalyonun çevresi boş bırakılmış, içi ise künde kari etkisi bırakan, fakat oyma tekniğiyle yapılan bir süslemeyle dolgulanmıştır. Burada sonsuza açılacak on kollu yıldız kompozisyonundan bir kesit sunulmuştur. Tam ortaya yerleştirilen on kollu yıldızın kollarında düzgün olmayan altıgenler, merkezinde iç içe on köşeli iki yıldız ve aralarda ikizkenar dörtgenler meydana gelirken çevrede de açılımı sağlayan beş köşeli yıldızlar ve yine altıgenler sıralanır. Merkezdeki yıldız dilimlenmiş, beş köşeli yıldızlara ikinci bir yıldız işlenmiştir. Bütün bu işlemler kazıma tekniğinde, tamamen çizgisel 2, 3 ve 4 yivli şeritlerle yapılmıştır. Merkezdeki yıldızın tam ortasında düzgün bir delik ve bunun

çevresinde ancak dikkatlice bakılınca farkedilen dairesel bir iz görülür. Bu izler madeni bir rozet, kabara veya kapı tokmağına ait olmalıdır. Madalyondaki geometrik şekillerden sadece altıgenler bitkisel süslemeyle dolgulanmıştır. Burada palmet-rumi bileşimine dayanan bir kompozisyonun varlığından söz etmek mümkün olmakla birlikte, kötü bir desen ve başarısız bir işçilik sonucu süsleme, takip edilebilmesi ve anlaşılması güç bir kıvrımlar yumağı haline gelmiştir (Res.167). Madalyonun içindeki bazı geometrik şekillerin bezemesiz, bazılarının da gizgisel bir süslemeye sahip olması dolu ve boş yüzeyler açısından önem kazanırken, geometrik bölümlenmenin sathi bir üslup taşıması altıgenlerdeki bitkisel süslemeyi öne çıkarmıştır. Bu durum kapının geneli için de geçerlidir.

Kapı kanadında, madalyondaki geometrik ağı meydana getiren şeritler dışındaki bütün süslemeler düz satırlı oyma tekniğiyle yapılmıştır.

Eser gerek şema gerekse süsleme türü bakımından devrinin özelliklerini taşımaktadır. Fakat, oyma işçiliği açısından ikinci sınıf bir örnektir.

Salar Köyü'ndeki Cami hakkında tarihi bilgi edinemedik (3). Kapı kanadının üzerinde de bu gibi bilgiler yoktur. Ancak, süslemesinden hareketle belli bir tarih tespit edilebilmektedir:

Madalyonlu ahşap kapılarda, tali madalyonları bulunmayan ve madalyonun çevresi bezemesiz bırakılarak içleri on kollu yıldız kompozisyonu ile dolgulanıp meydana gelen geometrik bölmelere bitkisel süslemelerin işlendiği örnekler 14.yüzyılın ilk yarısında toplanmaktadır. Ermenek Akça Mescit dış (1300-1301), Ermenek Ulu Camii(1302) ve Afyon Kubbeli Mescit(1331) kapıları bu türden eserlerdir. Salar Köyü Camii kapısındaki sathi yivlerle elde edilen şeritlerin ve merkezdeki yıldızların gösterdiği yüzeysel işçilik adı geçen Ermenek eserlerinde, özellikle Ulu Camii kapı kanatlarında, barizdir. Bunlardan başka ve asıl önemlisi, katalog örneğimiz ile Afyon Kubbeli Mescidin kapı kanadı, bordür süslemeleri dışında, gerek şema ve madalyondaki süsleme gerekse dolu ve boş yüzeylerin

orani gibi pek çok yönden aynısı diyebileceğimiz çok benzer bir örnektir. Bütün bu özelliklere dayanarak ve zaman sınırını biraz geniş tutarak, Salar Köyü Camisi'nin kapı kanadını 14.yüzyılın ilk yarısına tarihleyebiliriz (4).

N O T L A R :

- (1) Kapı kanadı, Etnoğrafya Müzesi olarak açılmayı bekleyen, ancak bugün depo işlevi gören Gedik Ahmet Paşa Medresesi'nde durmaktadır.
- (2) S.Gönçer, Afyon İli Tarihi, Cilt I, İzmir, 1971, s.387'de Salar Köyü Camisi'nin, Ayvalı Köyü zelzelesinde harap olduğu için yıktırıldığını, kapısının da müzeye alındığını belirtir.
- (3) S.Gönçer, a.g.e., s.37'de, cami için "Derebeylikler çağı Sahip oğulları gününde yapılmış olduğu, kapısının aynı çağ sanat eseri olmasından anlaşılıyor. Bu kapı Kubbeli Mescid kapısı gibi nakışlıdır" denmekte, tarih verilmemektedir.
- (4) Müze envanter defterinde kapının 13.yüzyıla ait olduğu yazılıdır.

- Örnek No : 33
- Eserin Adı : NiğDE MÜZESİ'NDEKİ ANONİM KAPI
- Levha No : 87-88, 187, 242.
- Resim No : 168-170
- Şekil No : 32, 155-158.
- İnceleme Tarihi : Eylül 1990.
- Yapıdaki Yeri : -
- Bugünkü Yeri : Niğde Müzesi Env.No:371.
Kanatlar,müze kaydına göre "Sungur Bey Camii'n-
de yapılan araştırmada, mezbelelik içinde"
bulunmuş ve 01.08.1949 tarihinde müzeye alın-
mıştır (1).
- Ustası : Bilinmiyor.
- Tarihi : 14.yüzyılın ilk yarısı.
- Yapım Tekniği : Geçme ve künde-kari.
- Süsleme Tekniği : Hakiki künde-kari, düz satırlı oyma.
- Şeması : Üç panolu.
- Ölçüleri : 142 x 230 cm.
- Durumu : Kirli ve harap vaziyetteki kanatların, üçüncü panoları ile bunları alttan kuşatan başlıkları kayıptır. Sol kanadın bu kısımlarına düz tahtalar çakılmıştır. İkinci panolardaki geometrik parçalar eksiktir. Kanatların çeşitli yerlerinde, çok miktarda kırık ve çatlak dikkati çeker. Geçme panolarının ayrılması sebebiyle, kayıtların üzerinden metal kuşaklarla bağlanmıştır.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Kanatlar, seren ve başlıkların meydana getirdiği dikdörtgen çerçevenin içindeki yatay iki kayıtle, üçer panoya ayrılmıştır (Şek.32). Küçük olan ve yatay dikdörtgen konumdaki birinci panolar yekpare levhadır. Üçüncü panoların da aynı özelliklere sahip olduğu, kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kanatların yarısını kaplayan ve dikey dikdörtgen olan ikinci panolar ise künde-karidir (Res.168).

Seren, başlık ve kayıtların yüzeyi, birbirleriyle bağlantısı bulunmayan, bir sıra bordürle değerlendirilmiştir. Bordürde, S çizerek ilerleyen iki kıvrım dalın teşkil ettiği dairesel şekillerin içlerine birer tam palmet, bunların aralarında kalan kavislere de yarım palmetler yerleştirilmiştir (Şek.155). Herhangi bir elemanla sınırlanmayan süsleme kabaca işlenmiştir (Res.169).

Birinci panolara kötü bir sülüs hat ile ayetler yazılmıştır. Harflerin aralarına palmet-rumili birkaç motifin de bulunduğu panolarda, zemin büyük bir yer tutar.

ikinci panolar, hakiki künde-kari tekniğinde, ortasında altı köşeli bir yıldız bulunan onikigenlerin yatay ve düşey eksenlerde sıralanmasından oluşan sonsuz karakterdeki geometrik bir örneğe göre bölünmüştür. Kompozisyonu düşey ve çapraz eksenlerdeki kırık çizgilerin kesmesiyle, panolar, iki farklı tipte dört kenarlı şekillere ayrılmıştır. Düz bir çerçeveye içine alınan bu şekillerin içleri de, kendi formlarına uygun olarak, basit bir işçilik gösteren palmet-rumilerle doldurulmuştur (Res.170-Şek.156,157,158). Geometrik örgüyü teşkil eden satırları yivli çiteler enli tutulmuştur.

Benzer örneklere bakarak, üçüncü panoların bitkisel bir süslemeye sahip olduğu söylenebilir.

Nereye ait olduğu bilinmeyen kapı kanatları, desen ve oyma işçiliğindeki zayıflığa rağmen, süslemesinin türü ve düzeniyle 14. yüzyılın ilk yarısı içindeki eserlere uygun özellikler taşımaktadır. Panoların çerçevesi durumundaki seren, başlık ve kayıtların bordürle süslendiği erken örneklerden biri, yine Niğde'deki Sungur Bey Camii'nin kapı kanatlarıdır (M.1335). Kanatların, gerek bordüründeki gerekse üçüncü panolarındaki bitkisel süslemelerin desen ve işçilik bakımından Anadolu'daki en yakın benzerleri ise, 14.yüzyılın başlarına ait, Ermenek'teki Sipas Camii'nin kapı kanatları ile Akça Mescit'in kapı kanadında karşımıza çıkar. Bunlara bakarak, örneğimizin, 14.yüzyılın ilk yarısı içinde yapılmış olduğu kabul edilebilir.

NOTLAR :

- (1) Müzede, kapı kanatlarıyla aynı yerde bulunan ve iki ayrı pencereye ait olması gereken bir çift kanat daha vardır. Desen ve işçilik bakımından birbirlerine çok benzeyen, ancak Sungur Bey Camii'nin ahşap minberi ve kapı kanatlarıyla stilistik açıdan ortak yönleri bulunmayan bu eserlerin, bulunuş yerlerine, şimdilik yeri ve adı bilinmeyen başka bir yapıdan getirildikleri şüphesizdir.

Örnek No	: 34
Eserin Adı	: NiğDE SUNGUR BEY CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No	: 88-90, 188, 243-244.
Resim No	: 171-175.
Şekil No	: 33, 159-165.
inceleme Tarihi	: Ağustos 1990
Yapıdaki Yeri	: Caminin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: (1)
Tarihi	: H.736/M.1335.
Yapım Tekniği	: Geçme ve kündekari.
Süsleme Tekniği	: Hakiki kündekari, yuvarlak ve düz satırlı oyma, oluklu oyma, çift katlı oyma, kakma.
Şeması	: Üç panolu.
ölçüleri	: 196 x 295 cm.
Durumu	: Kanatların alt panoları ile orijinal binisi kayıptır. Çerçevenin alt başlıklarındaki süslemeler bozulmuş; orta panolardaki geometrik parçalardan üçü düşmüş, bazıları da kırılmıştır (2). Panoları ayıran yatay kayıtlara, alttaki ve üsttekiler farklı olmak üzere, sonradan uygun-suz biçimde geniş metal kuşaklar çakılmış ve buralardaki süslemeler kapatılmıştır. Kanatların, bugün, kündekari parçalarının arasından geçirilen bir zincirle kilitleniyor olması üzücüdür.

Bazı süsleme detayları dışında, simetrik düzenlenen iki kanatlı kapı, kakma tekniğinin uygulandığı erken tarihli örneklerden olması nedeniyle ayrıca önem taşımaktadır. Kanatlar, seren ve başlıkların oluşturduğu dikdörtgen çerçevenin içindeki yatay iki kayıtle üçer panoya ayrılmıştır (Şek.33). Eşit büyüklükteki yatay dikdörtgen üst ve alt panolar yekpare levha; düşey dikdörtgen orta panolar kündekaridir (Res.171).

Seren ve başlıklarda, düz satırlı oyma tekniği ile işlenen ve boyuna gelişen palmet-rumili bordür çerçeveye uygun olarak doladır (Şek.159). Genel hatlarıyla kabaca işlenen süsleme, temel olarak her iki kanatta da aynıdır. Ancak, motiflerin kıvrımlarında bazı değişiklikler yapılmıştır (Res.172). Yatay kayıtlarda, tam olarak görülmese de, yine düz satırlı oyma tekniği ile, enine gelişen palmet ve rumili bir süslemenin varlığı seçilebilmektedir.

Birinci panolarda çift katlı oyma tekniği uygulanmıştır. Altta daireler çizen kıvrım dallar ve bunlara bağlanan rumiler, üstte ise sülüs yazılı bir ayet yer alır. Sağdaki panoda her iki süsleme yuvarlak satırlıdır. Buna karşılık soldaki bitkisel motiflerin oluklu oyma tekniğiyle işlendiği görülür.

Kanatların yaklaşık 3/2'lik bir bölümünü kaplayan ikinci panolar gerek teknik, gerekse süsleme ve işçilik yönünden dikkatleri üzerine toplamaktadır (Res.173). Panolarda, dik eksenlerdeki kollarından bağlanan sekiz kollu yıldızların oluşturduğu sonsuz karakterli geometrik bir kompozisyon yer alır. Her panoda, bu yıldızlardan ikisi tam, biri yarım olarak verilmiştir. Serenler tarafından kesintiye uğrayan desen, iki panonun yan yana getirilmesi halinde birbirleriyle bütünleşecek biçimde düzenlenmiştir. Bu durumda, panoların kenarlarında yarısı görülen şekiller de tamamlanacaktır(3). Kündekari tekniğiyle meydana getirilen panolar, geometrik kompozisyonun sonucu, beş ve sekiz köşeli yıldız, dörtgen, altıgen ve sekizgen bölümlere ayrılmış; dörtgenler haricinde bütün bölmelerin içleri bitkisel süslemelerle doldurulmuştur.

Geometrik örgüyü oluşturan 2,5 cm. enindeki profilli çatalarda, profillerin arasındaki oluklara ince ahşap çubuklar kakılmıştır. Kirlendikleri için zor farkedilen bu çubukların farklı renk ve cinsten olmaları mümkündür.

Geometrik bölmelerdeki bitkisel desenlerin çoğu oluklu oyma tekniğiyle işlenmiştir. Ancak, her nedense, birkaç altıgen bölmede yuvarlak satırlı oyma tekniğinin uygulandığı dikkati çeker (Res. 174). Oyma derinliği yer yer 1 cm.'yi aşmaktadır. Sekiz köşeli yıldızlarda, ortadaki on altı köşeli bir yıldızla bağlanan palmet

ve rumiler radyal düzende nöbetleşe sıralanır (Şek.160). Altıgen ve beş köşeli yıldızlarda, tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları yer alır (Şek.161,162,164). Geometrik açıdan iki panonun birleşmesiyle bütünleşecek olan yarım ve çeyrek sekizgenlerde de, palmet-rumilerin yine kapalı ve tek eksene göre düzenlendiği görülür (Şek.163,165). Merkezlerdeki sekiz köşeli yıldızların çevresinde sıralanan dörtgenlerin (baklava) sathına aynı biçimde yuvalar açılarak, buralara farklı cins ve renkte ahşap parçalar kakılmıştır. Kakılan parçaların çoğu dökülmüştür (Res. 175).

Panolardaki süslemelerin çok usta bir elden çıktığı şüphesizdir. Bunlardaki üst düzey işçilik ile bordürlerdeki kaba işçilik bir tezat oluşturmaktadır.

Kapı kanatlarında tarih yoktur.

Cami, H. 736 /M.1335 yıllarında inşa edilmiştir (4). Caminin, üzerindeki bani kitabesine göre en geç M.1335 yılında yapılmış olması gereken ahşap minberi (5), kakma tekniğinin kullanılması ve künde-kari tekniğinde sekiz kollu yıldız kompozisyonuna sahip olması bakımından kapı kanatlarıyla benzerlik gösterir (6). Kapı kanatlarındaki kakma tekniğinin (dörtgenlerde) en yakın örneklerinden biri Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin minberinde (M.1296-1299), yan aynalıklardaki yıldızın çevresinde yer alan dörtgenlerde karşımıza çıkar. İkinci panoların geometrik şekillerindeki bitkisel süslemeler, hem motif hem de oluklu oyma tekniğindeki işçilikleri yönünden, caminin kuzey portalı ve mihrabının taş tezyinatı ile ortak özellikler gösterir. Bunlara bakarak, kapı kanatlarının, cami ve minber ile birlikte M.1335 yılında yapıldığını söyleyebiliriz (7).

NOTLAR :

- (1) Caminin, bugün "Dışarı Cami"de duran ahşap minberini "Muallim oğlu Hoca Ebubekir" adlı bir usta yapmıştır. Bkz.Z.Oral, "Ahşap Minberler", s.62. Kapı kanatlarının da, muhtemelen

aynı sanatçıya ait olduğu ifade edilir. Bkz.Z.Sönmez, Başlangıçtan 16.Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar, Ankara, 1989, s.40. Her iki eserin teknik ve estetik yönden benzerlikler taşıması bu fikri destekler. Ancak, elimizde bilgi ve belge olmadığı için kesin bir şey söylemek güçtür.

- (2) Kapı kanatlarının eski resminde, künde-kari parçalardan eksik yoktur. Ayrıca, eşik taşının arkasındaki kaldığından çok az bir bölümü görülebilen sağ alt panonun mevcut olduğu ve yek-pare levhadan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bkz.A.Gabriel, Monuments Turcs D'Anatolie, C.I, Paris, 1931, Levha XLI.
- (3) Panolardaki geometrik kompozisyon hakkında geniş bilgi için bkz.S.Mülayım, "Geometrik Kompozisyonların Çözümlemesine Bir Yaklaşım", Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, I, İzmir, 1982, s.51-62.
- (4) A.Gabriel, a.g.e., s.133.
- (5) A.Gabriel, a.g.e., s.133-134; Z.Oral, a.g.m., s.62-64.
- (6) Caminin doğu kapısında da bir çift ahşap kanat vardır. Minber ve kuzey kapının kanatlarından çok farklı olan bu kanatlar sonraki devirlere aittir.
- (7) Ayrıca bkz. Y.Demiriz, "14.Yüzyılda Ağaç İşleri", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl), (Hazırlayan:O.Aslanapa), 1977, s.64; Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söy-lenen Pencere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980, s.426-429.

Örnek No : 35
Eserin Adı : SİNOP ASLAN CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No : 91-92, 189, 245.
Resim No : 176-179
Şekil No : 34, 166-167.
İnceleme Tarihi : Eylül 1991.
Yapıdaki Yeri : Caminin doğu cephesindeki kapısında yer almaktaydı (1).
Bugünkü Yeri : Ankara Etnoğrafya Müzesi.
Müzenin 8650-8650 A envanter numarasında kayıtlı olan eser, caminin yıktırılmasından sonra 22.01.1933 tarihinde müzeye nakledilmiştir (2).
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.752/M.1351
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Düz satırlı oyma.
Şeması : Üç panolu-madalyonlu.
Ölçüleri : 152 x 215 x 5 cm.
Durumu : Kanatlar günümüze harap bir vaziyette gelmiştir. Üstteki yazı panosunda ve madalyonların bulunduğu kısımlarda kırılmalar olmuştur. Özellikle alt yarısındaki süslemeler hayli aşınmıştır. Eski resminde görülen, ancak orijinal olup olmadığı anlaşılabilen bini bugün mevcut değildir (3). Camideki yerindeyken, kitabenin beyaza boyandığı belirtilir (4). Muhtemelen müzeye getirildiği sırada temizlenen boyanın üstteki damla kesitli motiflere de sürüldüğü eski fotoğraftan anlaşılır. Bugün kanatlarda herhangi bir madeni aksam yoktur.

Kapı iki kanatlıdır. Her bir kanat ceviz ağacından (5), biri dar diğeri geniş yekpare iki levhadan oluşmuştur. Levhaların arkadaki yatay iki ahşap kuşağa çivi ile çakıldığı belli olur.

Simetrik bir düzen gösteren kanatların alt ve üst kenarlarında 2 cm., dış yan kenarlarında ise 5 cm. eninde bezemesiz çerçeveler bırakılmıştır. Yine aynı kenarlarda 6 cm. eninde bir bordür dolanır. Dolayısıyla bordür, kanatların birleşme noktasını oluşturan iç yan kenarlarda bulunmadığından, iki kanadı birden içine alacak şekilde düşey dikdörtgen bir çerçeve meydana getirir. Bu çerçevenin içindeki kanat yüzeylerinde ince birer düz silmeyle kuşatılan üçer pano yer alır (Şek.34). Yatay dikdörtgen konumdaki üst ve alt panolar 64x16 cm., düşey dikdörtgen olan orta panolar ise 64x165 cm. ölçülerindedir. Dikkat edileceği gibi, orta panolar kanatların 4/5'ine yakın bir kısmını kaplar (Res.176).

Kanatlardaki süslemelerin hepsinde düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Oymalar derin değildir.

Bordürde, üç hat halinde ilerlerken birbirlerine dolanan rumili süsleme görülür (6). Rumiler sadece konturlarıyla belirtildiğinden, yapraklarında volütlenme yoktur (Şek.166).

Birinci panolarda, tek satırlık sülüs yazıyla, birbirini takip eden hadis ve inşa kitabesi yer alır (Res.177) :

قال النبي عليه السلام من بنى مسجد الله تعالى بنى الله له قمرًا
في الجنة أنشأ هذا المسجد المبارك اسماعيل بن اسو أحسن الله
سنة اثني و خمسين و سبعمائة

yazılıdır (7).

Türkçesi : Hazreti Peygamber (Aleyhisselam), her kim Allahü Taala için bir mescit yaparsa Allah da onun için cennette bir köşk yapar, buyurdu. Bu mübarek mescidi, yediyüz elli iki de Uslu oğlu ismail yaptırdı. Allah'ın ihsanına nail olsun.

Kitabeden anlaşıldığına göre, cami ve dolayısıyla kapı kanatları H.752/M.1351 yılında Uslu oğlu ismail tarafından yaptırılmıştır.

Kanatlardaki asıl süsleme alanını oluşturan orta panolar kitap ciltleri gibi düzenlenmiştir. Burada, ortada 60 cm. çapında büyük birer madalyon yer alır. Bunlara, alttan ve üstten, 10 cm.

çapındaki küçük birer tali madalyon vasıtasıyla 34 cm.yüksekliğindeki damla kesitli motifler bağlanır. Panoların köşelerinde, madalyona bakan kenarı üç yay çizen, üçgen köşelikler meydana getirilmiştir. Bütün bu şekiller ince bir düz silmeyle sınırlanıp, içleri bitkisel kompozisyonlarla dolgulanmıştır.

Madalyonlarda radyal düzenlenen merkezi kompozisyonlar görülür (Res.178). Ortada iç içe yerleştirilen yıldızların kolları birbirlerini kesecek biçimde alttan ve üstten geçerek çerçevede sıralanan palmet ve rumilere bağlanır. Bunlardan çıkan kıvrımlar başka palmet ve rumilerle birleşerek, madalyonda girift bir süsleme meydana getirirler.

Tali madalyonlarda tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonu yer alır. Aynı tarz düzenleme daha geliştirilmiş haliyle damla kesitli motiflere işlenmiştir (Res.179-Şek.167). Damla kesitli motiflerin hepsinde, temel olarak aynı kompozisyon görülmekle birlikte, sanatçı bazen motif sayısını arttırarak bazen de yerini değiştirerek farklı desenler elde etmiştir.

Panoların köşeliklerindeki serbest düzenlenen rumili bezemelerde genel olarak iki farklı desen dikkati çeker. Birincisi iç köşeliklerdeki, iri, fakat tıbbul sayılabilecek rumilerle oluşturulan seyrek dokulu kompozisyonlar, ikincisi ise dış köşeliklerdeki daha küçük boyutlu rumilerle elde edilen girift kompozisyonlardır. Bu gruplar da kendi içlerinde farklılık gösterir. Süslemelerde belli bir eksen, merkez ya da simetri söz konusu değildir. Alt ve üst köşeliklerin birbirlerine bakan uçlarında sadece konturları oyulan yarım palmetler bulunur.

Süslemenin aşınması, oyma derinliği zaten az olan motif ve kompozisyonların seçimini zorlaştırır. Sağlam kalabilenlerden anlaşıldığı kadarıyla, palmet ve rumilerin klasik tiplerinin yanısıra, bulunduğu yere göre şekillenen çeşitleri de vardır. Motiflerin yaprak uçları ve bazen lobcukları çizgilerle volütlendirilmiştir.

Alt panolarda, hem enine hem de boyuna gelişen palmet ve rumili bir süslemenin varlığı seçilebiliyorsa da, silinme noktasına geldiğinden, ayrıntılar hakkında bir şey söylemek güçtür.

Kapı kanatlarındaki işçiliğin çok kaliteli olduğu söylene-
mez. Fakat şeması, süslemenin türü ve kesin tarih vermesi bakımından önemli bir eserdir.

NOTLAR :

- (1) Bkz. M.Ş.Ülkütaşır, "Sinop'ta Candaroğulları Zamanına Ait Tarihi Eserler", Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi, Sayı:V, İstanbul, 1949, s.177.
- (2) Ankara Etnografya Müzesi envanter fişi. Kapı kanatları bugün müzenin deposundadır.
- (3) Kanatların camide takılı olduğu zaman çekilen eski resmi için bkz. M.Ş.Ülkütaşır, a.g.m., s.178.
- (4) M.Ş.Ülkütaşır, a.g.m., s.179.
- (5) Ankara Etnografya Müzesi envanter fişi.
- (6) B.Ögel ("Anadolu Ağaç İşçiliği", s.205), kanatları "Candaroğulları devrine ait Sinop tipi" başlığıyla kısaca tanıtmış; bordürdeki süslemenin Bursa Yeşil Camii'ndeki pencere kapığında da görüldüğünü ifade etmiştir. Bildiğimiz kadarıyla, verilen örnekte bordür yoktur.
- (7) M.Ş.Ülkütaşır, a.g.m., s.178.

Örnek No	: 36
Eserin Adı	: KASTAMONU İBNI NECCAR CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No	: 93-96, 190, 246-247.
Resim No	: 180-186
Şekil No	: 35, 168-171.
İnceleme Tarihi	: Temmuz 1990
Yapıdaki Yeri	: Harimin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir (1).
Ustası	: Ankara'lı Mahmut oğlu Nakkaş Abdullah.
Tarihi	: H.758/M.1357.
Yapım Tekniği	: Çakma
Süsleme Tekniği	: Yuvarlak ve düz satırlı oyma.
Şeması	: Kemerli-dört panolu-madalyonlu.
Ölçüleri	: Orijinal haliyle 120x185x5-6 cm.'dir.Ancak,sonradan eklenen parçalarla 143x230 cm. olmuştur.
Durumu	: Bazı yerlerindeki önemsiz çatlaklar ve delikler dışında iyi durumdadır. Fakat, boya ve yüzeyi kaplayan toz sebebiyle süslemenin bazı detayları zor seçilmektedir. Kanatların dört kenarına da ilaveler yapılarak büyütülmüş; sol kanattaki bini sağ kanada monte edilmiştir. Hem binideki hem de sol kanattaki eski çivi izleri hala belirgindir.

Her kanat yekpare bir tek levhadan meydana gelmiştir (2). Bugün iki sıra halinde görülen çiviler, ilave parçalar ile menteşe bağlantısını sağlar.

Simetrik bir düzen gösteren kanatların her biri bordür tarafından ayrı ayrı kuşatılmıştır. İki kanadın dış yandaki bordürleri üstte, içe doğru kavışarak ortaklaşa bir yuvarlak kemer meydana getirirler (Res.180). Bini, düşey eksende kemeri kesmektedir. Sınırlanan bu sahalar, birbirlerinden bordürler tarafından ayrılan ve kuşatılan dörder panoya bölünmüştür (Şek.35). Bordürün dışında kalan kanat yüzeyleri, kemer köşelikleri de dahil, süslemesiz bi-

rakılmıştır. Bu kısımlar altta 20 cm., dış yan kenarlarda 7 cm., iç yan kenarlarda 5 cm. enindedir. Büyük panoların üst köşelerinde madeni kabaralı kapı halkaları takılıdır.

Kanatların sadece birinci panolarında düz satırlı oyma tekniği uygulanmış; diğer panolar, bordürler ve bini yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenmiştir.

iki yandan ince birer silmeyle sınırlanan 5 cm.enindeki bordürde, birer yaprağı geriye dönüp rumi halinde nihayetlenen, diğer bir yaprağıyla da birbirlerine bağlanarak ilerleyen rumili bir süsleme yer alır (Şek.168). Panoları dolaşarak çerçeveyi ve kemeri meydana getiren bordürün dış kenarını sınırlayan silmede, karelerin 45 de-rece döndürülerek köşelerinden birbirlerine bağlanıp ilerlemesinden oluşan basit bir geometrik desen dikkati çeker. Hafifçe oyulan bu bezeme orta panolar ile alt panoların çerçevelerinde de görülür. Bordürün iç kenarlarında ise, inci dizisine benzeyen ve basit noktalardan ibaret süsleme dolanır. Burada, alışık olduğumuz kabartma motifler yerine, nokta kaleminin hızla vurulmasıyla elde edilen çökertilmiş diziler tercih edilmiştir. Bunlar, aynı zamanda, panoların çerçevelerine de uygulanmıştır.

Kemer yayı içindeki birinci panolar, bir kenarı kemer kavsi-ne uygun olarak, üçgen sahaları kaplarlar. Burada, yaprak uçları volütlü rumiler ve bunlardan gelişen kıvrım dallar ile girift bir kapalı kompozisyon görülmektedir (Res.181-Şek.169).

ikinci panolar 36x12 cm. ebatlarında yatay dikdörtgen konumdadır. 1,5-2 cm. enindeki çerçevelerine işlenen inci dizileri boya ve toz yüzünden kaybolmak üzeredir. Panolarda sülüs yazı ile, sağda "Yüce ve Kutsal olan Allah buyurdu ki:", solda "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse orada Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" mealindeki, Kur'an-ı Kerim'den Cin suresi(72.Sure) nin 18.ayeti yazılıdır. Yazının zemininde herhangi bir süslemeye rastlanılmaz.

Kapı kanatlarında en çok dikkati çeken yer üçüncü panolardır. 36x90 cm. ölçülerindeki düşey dikdörtgen bu panolar, kanatlardaki en büyük alanı kaplamaktadırlar. Ortada, kenarı iki yandaki

bordürlere teğet geçen 37 cm. çapında büyük bir madalyon ile bu madalyona alttan ve üstten bağlanan 26 cm. yüksekliğindeki damla kesitli tali madalyoncuklar yer alır. İğleri bitkisel desenlerle dolgulanan madalyon ve damla kesitli motifler, satıhtan "V" biçimli derin yivlerle ayrıldıktan sonra, yüzeyi inci dizili bir silmeyle kuşatılmışlardır. Bunların dışında kalan pano yüzeyleri yalın bırakılmış ve bu kısımlar, yukarıda değindiğimiz, karelerden oluşan basit geometrik desenle sınırlandırılmıştır. Boş bırakılan bu satırlar madalyonları ön plana çıkardığı gibi, kanatlardaki süslemeli kısımlarla belli bir denge sağlamaktadır.

Madalyonlarda, radyal düzenlenen palmet, rumi ve kıvrım dal motiflerinden meydana gelen bitkisel süslemeler görülür (Res.182-Şek.171). Tam merkezde, ortasında altı yapraklı bir çiçek bulunan, on iki köşeli yıldız yer alır. Yıldızın kolları uzayarak bir alttan bir üstten geçip birbirleriyle kesişmekte ve çevresinde yeni yıldızlar teşkil ettikten sonra palmet ve rumilere bağlanmaktadır. Yıldızları oluşturan hatlar aslında kıvrım dallardır ve bu nedenle kollar kavisli yapılmıştır. Çevrede kümelenen bitkisel süsleme esas itibarıyla bir kompozisyonun altı kez tekrar edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Yıldızın çevresinde yan yana dizilen altı adet palmet iki tarafa uzayan yapraklarıyla birleşmekte; bu birleşme noktalarında da yeni birer palmet ve dolayısıyla yeni bir kompozisyon meydana getirmektedirler. Palmetlerin tepe yapraklarından çıkan dallar çeşitli kıvrımlar yaparak rumilerle nihayetlenir. Bunlardan daireler çizen dalların içinden rumilerin yer aldığı 12 örnek madalyonun kenarı boyunca sıralanır. Bakış açısına göre; iki ayrı kompozisyonun atlamalı olarak radyal düzenlenişiyle girift, fakat akıcı bir süsleme elde edilmiştir. İki kanattaki madalyonlar, bu anlattıklarımızın çerçevesinde simetriktir. Ancak, süslemedeki iki ayrı kompozisyonun kemarlardaki bağlantı yerlerinde bazı küçük farklılıklar da göze çarpmaktadır.

Madalyonlara bağlanan damla kesitli motiflerin hepsi aynı düzenlemeyi içerir. Bunlarda, düşey eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonuna dayalı girift bitkisel süsleme yer alır (Res.

183).

Gerek madalyonlarda gerekse damla kesitli motiflerdeki palmet ve rumiler kıvrak ve hareketlidir. Genellikle birbirlerine bağlandıklarından bağımsız tipler tespit etmek güçtür. Fakat, hepsinin yaprak uçları volütlüdür.

Simetrik bir süsleme gösteren alt panolar 36x11 cm. ölçülerinde yatay dikdörtgendirler. Panolar "V" biçimli yivin ayırdığı iç içe iki çerçeveye kuşatılmıştır. Dıştaki çerçevede karelerden oluşan geometrik süsleme, içteki çerçevede inci dizileri dolanır. Panoların içlerinde, enine gelişen palmet-rumili bir kompozisyon- dan birinin düz diğerinin de ters yerleştirilmesiyle elde edilen girift bir düzenleme görülür (Res.184-Şek.170). Yine yaprak uçları volütlü ince rumiler hareketli bir desen ortaya koymaktadır.

Kanatlarda en az üçüncü panolar kadar dikkati çeken diğer bir bölüm binidir. Gerek yapım tarihini ve usta adını vermesi, gerekse süslemesiyle Türk ahşap sanatı içinde ayrı bir öneme sahiptir. Plastik etkisi yüksek olan bininin, silindirik gövdesi 9 cm. çapındadır. Gövde yüzeyi balık pulu deseniyle dolgulanmıştır. Bu desenin üzerinde, birisi ters diğeri düz iki sıra halinde "S" ler çizerek ilerleyen ve kavisli yerlerinden birbirlerine bağlanan zarif rumiler bütün gövdeyi sarmaktadır. Bininin göbeğinde, üçüncü panolardaki madalyon ve damla kesitli motifleri hatırlatan bir düzen ve süsleme dikkati çeker (Res.185). Ancak burada, her iki şekil bağımsız tutulmayıp birbirleriyle bütünleştirilmiştir. Madalyonda rumilerden oluşan radyal düzenleme, damla kesitli motiflerde ise tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonundan meydana gelen bitkisel süslemeler yer alır.

Bininin sütun başlığı gibi yukarıya doğru genişleyen üst başlığında sülüs yazı ile usta kitabesi yazılıdır (3)(Res.186).

عمل عبد الله / بن محمود / النقاش / الانكوريه

Türkçesi : Ankara'lı Mahmut oğlu Nakkaş Abdullah yaptı (4).

Üst başlığa benzer şekilde düzenlenen alt başlıkta, dar bir alana sıkıştırıldığı için karışık bir görüntü veren ve acemi birisi tarafından yazılmış izlenimi bırakan sülüs yazıyla, tarih

kitabesi yer alır (5). أمر بعمارة هذا الباب المبارك في
التاسع من شهر ذي الحجة (حجة) في سنة ثمان و خمسين و سبعمائة
Türkçesi : Bu mübarek kapının yapılması 758 yılı zilhicce ayının dokuzunda (23 Kasım 1357, Perşembe) günü emrolundu.

Kitabenin doğrudan doğruya kapı kanatları hakkında bilgi vermesi önemlidir. Çünkü; çalışma konumuza giren Anadolu'daki ahşap kapıların kitabeleri, tarih olsun olmasın, hep bina hakkında bir metin içermektedir.

Alt başlıktaki kitabeden anlaşıldığına göre, kapı kanatları camiden (M.1353)(6) dört yıl sonra yapılmıştır. Bu fark, kanatlara tarih düşülerek özellikle belirtilmiş gibidir. Aynı ustanın, Kastamonu yakınındaki Kasabaköy Mahmud Bey Camii için yaptığı kanatlarda tarih kitabesi bulunmaması, bina ile ayrı zamanlarda yapılan eserine/eserlerine böyle bir kitabe koyduğunu düşündürmektedir.

Kapı kanatlarının, gerek fonksiyonu ve gerekse cephe görünüşü bakımından bünyeyi tamamlayan en önemli unsurlardan birini teşkil ettiği şüphesizdir. Öyleyse kanatların dört yıl sonra takılması neyi ifade ediyor? Caminin inşaatının M.1353 yılında başlayıp M.1357 dolaylarında ancak bittiğini mi, böyle süslemeli bir kapı yapılmasına sonradan karar verildiğine mi, yoksa, yapılan eklemeleri de dikkate alarak, kapı kanatlarının başka bir eserden nakledildiğine mi?

Caminin pek çok kereler esaslı tamir gördüğü ve hatta yıkılıp yeniden yapıldığı tahmin ediliyor (7). Eğer kanatlar camiye aitse bu sırada, kapı açıklığı ölçülerinde meydana gelen bir büyüme kanatlara eklemeler yapılmasına yol açmış olmalıdır (8).

Kapı kanatları, şeması, süslemeleri ve özellikle işçiliği bakımından tam bir ustalık eseridir. Zemin ile motif ve kompozisyon ilişkisi çok iyi kurulmuştur. Zeminin açık ve net bir şekilde görülerek kompozisyonda önemli bir yer tutması, girift olan süslemeyi daha anlaşılır hale getirmiş ve yumuşak geçişlerle belli bir akıcılık sağlanmıştır. Bu özelliklerin, düz satırlı oyma tekniğinin uygulandığı birinci panolar için geçerli olduğu söylenemez. Bunlardaki süsleme biraz daha donuk bir karakter taşır.

N O T L A R :

- (1) Bazı yayınlarda kapı kanatlarının Kastamonu Müzesi'nde olduğu ifade edilir. Bkz. M.Akok, "Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii", Belleten, Cilt:X, Sayı:38(Nisan 1946), Ankara, 1946, s.296-dip not:5; O.Aslanapa, Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar, İstanbul, 1984 (2), s.211. Eser, geçici bir süre müzeye kaldırılmış olmalıdır.
- (2) Ağaç cinsi için O.Aslanapa, a.g.e., s.211'de "meşe" denmektedir. Bundan başka, "saz ağacı", "Hint meşesi", "tek ağacı" ve "abanoz" olabileceği de söylenmektedir. Bkz. Mehmet Behçet, Kastamonu Asar-ı Kadimesi, İstanbul, 1341 (1922-23), s.64.
- (3) Kitabe metni için ayrıca bkz. Mehmet Behçet, a.g.e., s.64; T.M.Yaman, Kastamonu Tarihi, "XV inci asrın sonlarına kadar" I, 1935, s.112; M.Z.Oral, "Tarihi Eserlerimizi Bezeyenlerden: Nakkaş Abdullah", Yıllık Araştırmalar Dergisi, II (1957), Ankara, 1958, s.154.
- (4) Kitabe bazı araştırmacılar tarafından "... Ankara'lı Mahmut Vakkas oğlu Abdullah" şeklinde yanlış okunarak, ustanın ünvanı babasının adı gibi gösterilmiştir. Bkz. A.Kızıltan, Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV.Yüzyıl Sonuna Kadar), İstanbul, 1958, s.52; Y.Demiriz, "XIV.Yüzyılda Ağaç işleri", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl), Hazırlayan:O.Aslanapa, 1977, s.67; H.Ö.Barıştta, "Anadolu Beylikler Dönemi Ahşap işçiliğinden Bir Sanduka", Milli Kültür, Sayı: 44 (Mart 1984), Ankara, 1984, s.92.
- (5) Kitabe metni için bkz. Mehmet Behçet, a.g.e.,s.65; T.M.Yaman, a.g.e., s.112; M.Z.Oral, a.g.e., s.155.
- (6) Caminin kitabesi için bkz. Mehmet Behçet, a.g.e., s.63; T.M. Yaman, a.g.e., s.111.
- (7) Z.K.Bilici, Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18.Yüzyıl Sonuna Kadar), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,

1991, s.51, 56-58.

(8) Ayrıca bkz. Z.K.Bilici, a.g.e., s.57.

Örnek No : 37
Eserin Adı : KASTAMONU-KASABA KÖY MAHMUT BEY CAMii KAPI
KANATLARI
Levha No : 96-99, 191, 248-250.
Resim No : 187-193
Şekil No : 36, 172-176.
inceleme Tarihi : Temmuz 1990.
Yapıdaki Yeri : Harimin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Mahmut oğlu Nakkaş Abdullah.
Tarihi : H.768/M.1367.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak oyma, düz satırlı oyma, oluklu oyma,
çift katlı oyma (1).
Şeması : Üç panolu-madalyonlu.
Ölçüleri : 107 x 184 x 5 cm.
Durumu : Kanatlar, bugün temiz ve sağlam bir görüntü
arzederler. Bunun sebebi, onarım yapılmasıdır
(2). Eski resimlerinde, her iki kanadın alt
kısmında ince birer çatlak, sol kanada açılan
çeşitli anahtar delikleri, sağdaki alt panonun
çerçevesinde küçük bir kırık dikkati çeken bazı
tahribatlardır (3). Zıvana dilleri yıprandığından
demir malzemeyle takviye edilmiştir.

iki kanatlı kapının her kanadı yekpare tek biri levhadan oluşmuştur. 10 cm. çapında silindirik bir gövdeye sahip kapı binişiyle ayrılan kanatlar simetrik düzendedir. Kanatların alt ve üst kenarlarından 10 cm., yan kenarlarından ise 4 cm.'lik kısmı yalın bırakılmıştır. Bundan sonra 6 cm. enindeki bordür her kanadın yüzeyinde dikdörtgen bir çerçeve meydana getirir. Çerçeveselenen bu sahalar, yine bordür tarafından, altta ve üstte yatay, ortada ise düşey olmak üzere üçer dikdörtgen panoya ayrılır (res.187-Şek.36). Alttaki ve üstteki panolar eşit büyüklükte olup 34x14 cm. ölçülerindedir. Ortadaki panolar ise 34x102 cm.'lik ölçüleriyle kanatlardaki en büyük alanı kaplar.

Çerçeve bordürünü dıştan ince bir şerit sınırlar. Burada, hafifçe oyulan ve 45 derece döndürülerek köşelerinden birbirlerine bağlanan karelerin teşkil ettiği basit bir geometrik desen yer alır. Bordürde yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenen rumili süsleme görülür (Şek.172). Yaprak uçları volütlü rumiler "S"ler yaparak iki ayrı koldan ilerlerken birbirlerine dolanarak girift bir örgü oluştururlar. Zemin, bu girift desene rağmen, önemli bir yer tutar.

Birinci panolar, bordürdeki gibi geometrik süslemeli bir silmeyle çerçeveselenmiştir. Bu çerçevenin alt ve üst kenarlarını, içten ve dıştan, çökertilmiş inci dizileri sınırlandırır. Panolarda çift katlı oyma tekniğiyle bitkisel zemin üzerine yazı işlenmiştir. Kıvrım dal ve rumilerin meydana getirdiği alttaki bitkisel kompozisyonda yuvarlak satırlı oyma tekniği; üstteki sülüs yazıda ise oluklu oyma tekniği uygulanmıştır. Yazıda, sağda "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" anlamında Cin suresi(72.sure)nin 18. ayeti, solda ise "Yüce ve Kutsal olan Allah buyurdu ki:" ibaresi okunur. Dikkat edileceği gibi, solda olması gereken ayet bir yanlışlık sonucu sağ panoya yerleştirilmiştir. Bu durum, kanatların yekpare olması sebebiyle, panoların yer değiştirmesinden kaynaklanmış olamaz. Kanatların ters takıldığı da düşünülemez, Çünkü zıvana dilleri her kanada uygun bir şekilde kendi yekpare levhalarından çık-

maktadır (4). Burada iki ihtimalden söz edilebilir. Birincisi, ustanın oyma işlemi sırasında hata yapması; ikincisi ise, ustanın işinde çok tecrübeli olduğu göz önüne alınarak, bilerek böyle bir uygulamaya gitmesidir.

Orta panolar bordürden inci dizili bir silmeyle ayrılır. Panolarda, merkezde büyük bir madalyon ile bunlara alttan ve üstten teğet geçerek bağlanan damla kesitli motifler yer alır. Bunların dışındaki pano yüzeyleri bezemesizdir. V biçimli derin bir yiv ile karelerden oluşan geometrik desenli bir şerit hem panoyu çerçeveler hem de madalyon ve damla kesitli motifleri sathıhtan ayırır. Soldaki madalyonun kenarı bordürlere teğet geçerken, sağdaki madalyonun iki yandan hafifçe sıkıştırıldığı ve bordürlere taşıdığı gözlenir. Panoların üst köşelerinde madeni kabaralı halka aynaları ve yüzeyleri süslü kapı halkaları takılıdır. Sağ panodaki halka, köşeleri yuvarlatılmış altı köşeli yıldız formu gösterir.

inci dizili bir silmeyle kuşatılan madalyon ve damla kesitli motiflerin içleri, yuvarlak sathıhlı oyma tekniğiyle işlenen girift bitkisel kompozisyonlarla dolguludur (Şek.174). Çevrenin boş bırakılması, buradaki süslemelere çarpıcı bir görüntü kazandırır.

Madalyonlarda radyal bir düzenleme görülür. Tam merkezde, ortasında altı yapraklı stilize bir çiçek bulunan altı köşeli yıldız yer alır. Yıldızın kolları uzayıp alternatif olarak bir alttan bir üstten geçerek birbirleriyle kesişir. Çevresinde iç içe geçmiş altı ve oniki köşeli yıldızlar teşkil ettikten sonra en dıştaki oniki köşeli yıldızın her köşesi bir palmete bağlanır. Başka bir deyişle; kıvrım dallardan ibaret bu yıldız kolları aynı zamanda palmetlerin sapları durumundadır. Bir büyük bir küçük olarak alternatif sıralanan bu oniki palmetten çıkan dallar ve yapraklar çevrede düğümlü örgü, rumi ve palmet-rumi kombinasyonları oluşturarak kompozisyonu tamamlarlar (Res.188). Rumiler ile bazı palmetlerin yaprakları hafifçe yivlidir. Palmetler üçer yapraklıdır ve lobcukları volütlüdür. Bütün bu elemanlar kıvrak ve hareketlidir. Aralara inci tanesine benzeyen kabartma motifler serpiştirilmiştir. Bu motifler özellikle sağ panodaki yıldızların çevresinde da-

ha yoğundur (Res.189). Bu da iki madalyon süslemesindeki tek farktır.

Damla kesitli motiflerin hepsinde tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonundan geliştirilen girift düzenlemeler yer alır (Res.190). Motifler madalyondakilere benzer. Ancak, rumiler biraz daha çeşitlenmiştir.

Burada, bordür, madalyon ve damla kesitli motiflerdeki süslemelerin ortak olan özelliklerine değinmekte yarar vardır. Süslemelerdeki her motif en küçük ayrıntısına kadar net bir şekilde takip edilebilmektedir. Bunun sebebi; zeminin kompozisyonda belirgin bir yer tutması ve işçiliğin çok kaliteli olmasıdır. Zeminin hafif pürüzlü bırakılarak her motifin sanki tornadan çıkmış gibi pürüzsüz işlenmesi, yumuşak bir maddeden elde edilerek yüzeye yapıştırıldığı izlenimi bırakır. Bu özellik, ahşap ustasının zemin-motif ilişkisini çok iyi kullanabildiğini gösterir. Farklı tipleri görülen palmet ve rumilerin yaprak uçları volütlendirildikten başka, hem volütlü hem de bazı yaprak yüzeylerine daire uçlu bir kalemle düğme benzeri motifler basılmıştır. Bunlar motiflerin kıvraklığını arttırmaktadır. Özellikle madalyonlardaki süslemede kıvrım dalların da önemli bir yer tuttuğu gözlenir. Sözünü ettiğimiz yerlerdeki tekniği her ne kadar yuvarlak satıhlı oyma grubuna dahil etsek de, zeminden yükselerek üçgen biçimini alan ya da bir tarafı zemine dik inerken diğer tarafı hafif meyillenen motifler dikkati çeker.

Alt panolarda oluklu oyma tekniği uygulanmıştır. Buralarda, kıvrım dal gibi görünen ince şeritlerin meydana getirdiği, geçmeler, stilize palmetler ve düğümlü örgülerden oluşan geometrik düzende kompozisyonlar yer alır (Res.191-Şek.173). Kompozisyonun iki kenarına birer palmet konulmuştur.

Bini, kanatlarda gerek süslemesi gerekse plastik etkili külesiyle dikkatleri üzerine çeken en önemli unsurdur. Gövdesi balık pulu deseniyle kaplıdır (5). Bu desenin üzerinde bütün gövdeyi saran ve iki örnek halinde birbirlerine geçerek ilerleyen rumili süsleme yer alır. Rumili süsleme düz satıhlıdır. Bininin göbeğinde,

ortadaki bir madalyona alttan ve üstten düğümlü örgüler bağlanmıştır. Madalyonda ise, merkezdeki altı köşeli yıldızla bağlanmış palmet ve rumilerden oluşan radyal düzende bir kompozisyon görülür (Res.192-Şek.175).

Bininin, yaklaşık dikdörtgen bir alanı kaplayan üst başlığı zencirekle süslü bir silmeyle kuşatılmıştır. Alt köşeleri mukarnaslı olan başlıkta sülüs yazılı usta kitabesi yer alır (Res.193)(6):

عمل عبد الله / بن محمود / النقاش

Türkçesi : Mahmut oğlu Nakkaş Abdullah yaptı.

Üsttekine simetrik düzenlenen alt başlıkta, yine yuvarlak sathlı oyma tekniğiyle, palmet-rumili süsleme işlenmiştir (Şek. 176).

Kanatlarda tarih yoktur. Cami, kitabesine göre, H.768/M.1367 yılında yapılmıştır (7). Bu kapıdaki işçiliğin, yine aynı usta tarafından yapılan Ankara'daki Ahi Şerafeddin sandukası (M.1350) ile Kastamonu İbni Neccar Camii kapı kanatlarına (M.1357) göre daha ileride olduğu dikkate alınarak, kanatların cami ile birlikte M.1367 yılında yapıldığı anlaşılır.

NOTLAR :

- (1) G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.138'de, "çakma ve röliefli künkdekari" tekniği için bu kapıyı da örnek gösterir. Ancak, kanatlarda böyle bir teknik uygulanmamıştır.
- (2) Caminin, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki 37.01.01/15 no'lu dosyasında yer alan 01.04.1988 tarihli raporda, yapı için, "1985-1987 yılında O.D.T.Ü. ve Hacettepe Üniversitesi, teknik, Kastamonu İl Özel İdaresinin maddi yardımlarıyla onarım yapılmış" denilir. Kanatların nerede ve nasıl onarıldığı belirtilmemiştir.
- (3) Onarım öncesi resimleri için bkz. B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", 18.şekil; M.Z.Oral, "Tarihi Eserlerimizi Bezeyenlerden: Nakkaş Abdullah", Yıllık Araştırmalar Dergisi, II (1957), An-

kara, 1958, 4.Resim; Y.Demiriz, "XIV.Yüzyılda Ağağ işleri", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl), Hazırlayan : O.Aslanapa, 1977, s.68'deki resim; Z.K.Bilici, "Kastamonu ve Kasabaköy'deki iki Eseriyle Nakkaş Abdullah bin Mahmud ve Sanat Tarihimizdeki Yeri", Vakıflar Dergisi, XX.Sayı, Ankara, 1988, s.93-Res.6.

- (4) Bkz.M.Akok, "Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii", Belleten, Cilt:X, Sayı:38 (Nisan 1946), Ankara, 1946, s.296.
- (5) B.Ögel, "Andolu Ağağ işçiliği", s.206'da, bu desenin Ahi Şerafeddin minberinde de bulunduğunu ve bu açıdan mukayese edilebileceğini belirterek, eseri "Ankara Mektebi"ne benzetir. Konu edilen süslemenin, Anadolu'nun pek çok merkezinde bol sayıda örneği vardır. Bu nedenle, sadece "balık pulu" desenine dayanarak bağlantılar kurmak yeterli değildir.
- (6) Kitabe metni için ayrıca bkz. Mehmet Behçet, Kastamonu Asar-ı Kadimesi, İstanbul, 1341 (1922-23), s.67; T.M.Yaman, Kastamonu Tarihi, "XV inci asrın sonlarına kadar", I, 1935, s.118.
- (7) Kitabe metni için bkz.T.M.Yaman, a.g.e., s.118; M.Akok, a.g.m., s.294.

Örnek No	: 38
Eserin Adı	: ANKARA HACI BAYRAM TURBESİ'NE AIT OLDUĞU SÖYLENEN KAPI KANATLARI
Levha No	: 100-102, 192, 251.
Resim No	: 194-198
Şekil No	: 37, 177-179.
İnceleme Tarihi	: 1986-1992
Yapıdaki Yeri	: -
Bugünkü Yeri	: Ankara Etnoğrafya Müzesi. Env.No:8013. Kapı kanatları 11.12.1931 tarihinde Ankara Asar-ı Atika Müzesi'nden getirilmiştir (1).
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: 14.yüzyılın ikinci yarısına ait olmalıdır.
Yapım Tekniği	: Çakma.
Süsleme Tekniği	: Düz satırlı oyma.
Şeması	: Kemerli-dört panolu-madalyonlu.
Ölçüleri	: 104 x 176 cm.
Durumu	: Kanatların yüzeyinde bol miktarda ince çatlak- lar oluşmuştur. Ayrıca, birkaç derin yarık dik- kati çeker.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Kanatlar, biri dar diğeri geniş yekpare ikişer levhadan meydana gelmiş ve levhalar arkadaki yatay iki kuşağa kabaralı çivilerle çakılmıştır. Ayrıca, iki farklı tipteki dört sıra metal kuşakla da, muhtemelen sonradan, sağlamlaştırılmıştır. İki kanatta da, kabara aynalı kapı halkaları takılıdır, ancak sağdaki halka bugün mevcut değildir.

Her kanadı ayrı ayrı dört yandan kuşatan bordür üstte basık bir kemer meydana getirir. Köşelikleri süslemesiz bırakılan kemerin, içindeki alanlar dörder panoyla değerlendirilmiştir (Res.194-Şek.37). Bunlardan sadece üçüncü ve dördüncü panolar yatay bir bordürle ayrılmıştır. Diğerleri ise, herhangi bir kuşak, şerit ya da benzeri bir eleman olmadan doğrudan oyma derinliğiyle ayrılmaktadır.

Kemer kavsi içinde kalan ve bir pano olarak değerlendirmemiz gereken üçgen alanlar yalın bırakılmıştır.Üzengi seviyesinin hemen altında bulunan ikinci panolar ile dördüncü panolar yatay dikdörtgen, üçüncü panolar ise düşey dikdörtgendir.

Kemer bordüründe iki sıra rumili örgü yer alır (Şek.177). Alttaki panoları ayıran yatay bordürde ise,tek sıra rumili kıvrım dal görülür (Şek.179).

ikinci panolarda kıvrım dal rumili bir süsleme içinde, Arapça "Eğer dünya bir kişi için devam etseydi(yaratılsaydı)onda ebedi kalacak kişi ancak Allah'ın Rasulü (Muhammed) olurdu" anlamındaki yazı yer alır (2).

Geniş bir bölümünün bezenmemesiyle dikkati çeken üçüncü panoların ortalarına büyük bir daire madalyon ile bunlara alttan ve üstten bağlanan damla biçiminde küçük madalyonlar oturtulmuştur (Res.195). Daire madalyonların içine radyal düzenlenen girift rumili kompozisyon,damla biçimlerine ise tek eksene göre simetrik palmet-rumili süsleme işlenmiştir (Res.196,197-Şek.178). Yüzeyin çatlamasıyla daha da karmaşık görülen daire madalyonlardaki süslemede, kısmen yuvarlak satırlı oyma grubuna dahil edebileceğimiz motifler de dikkati çeker.

Dördüncü panolarda bitkisel bir zemin içinde bu sefer çiçekli kufi yazı işlenmiştir (Res.198).

Kanatlarla göre biraz daha kaba duran ve gövdesiyle başlıkları arasında çok az bir genişlik farkı bulunan binide, yatay bordürde olduğu gibi, bir sıra rumili kıvrım görülür.

Kapı kanatları Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan ve Hacı Bayram Türbesi'ne ait olduğu söylenerek 15.yüzyıla tarihlenen iki çift ahşap kanattan biridir. Ele aldığımız kanatlar dış kapı diğeri iç kapı olarak adlandırılır(3). Ancak, türbenin kapı kanadı takılabilecek tek bir kapı açıklığı vardır. Ve bu kapıda da,eski bir resminden anlaşıldığına göre, bugün iç kapı diye tanıtılan ve gösterdiği özelliklerle en erken 16.yüzyılın başlarında yapılmış olması gereken kanatlar takılıdır(4). Bu resme dayanılarak ele aldığımız kanatların türbenin penceresine ait olabileceği de ileri sü-

rülmüştür (5). Fakat, kanatların ölçüsü pencere açıklığına göre büyük olduğundan, bu mümkün değildir. Bu nedenlerle, muhtemelen müze kayıtlarındaki bir yanlışlık sonucu, Hacı Bayram Türbesi'ne mal edilen kanatlar başka bir yapıya ait olmalıdır.

13.yüzyıldan itibaren bilinen şeması ve alışılmış motiflerle yapılan süslemesine karşılık, büyük bir bölümün boş bırakılmasıyla dikkati çeken kapı kanatları, bu durumuyla, 15.yüzyıla değil 14.yüzyıla ait özellikler gösterir.Çünkü, madalyon olsun veya olmasın 15.yüzyılın ilk yarısındaki örnekler boş yer bırakılmayacak şekilde, yoğun olarak bezenmiştir. Buna karşılık 14.yüzyıl örneklerinde ve bilhassa madalyonlu kapılarda, Sinop Aslan Camii kapısı (1351) ile Ankaralı bir usta tarafından yapılan Kastamonu İbni Neccar (1357) ve Kasabaköy Mahmud Bey (1367) Camilerinin kapı kanatlarında olduğu gibi, dolu ve boş yüzeyler belli bir denge sağlamaktadır. Bunlardan Kastamonu İbni Neccar Camii'nin kapı kanatları, basık kemer formuyla, kemerli-dört panolu-madalyonlu şemanın diğer bir örneğini de teşkil eder. Bu eserlere bakarak, Hacı Bayram Türbesi'ne ait olduğu söylenen kapı kanatlarının, zamanı geniş tutarak, 14.yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olduğu söylenebilir.

N O T L A R :

- (1) Etnoğrafya Müzesi envanter fişi.
- (2) G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971, s.115.
- (3) Bkz. Müze kayıtları ve B.Ögel, "Anadolu Ağaç İşçiliği", s.206; G.Öney, a.g.e., s.115-116; G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.141-145.
- (4) Bkz. E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, Res.407, s.243.
- (5) E.H.Ayverdi, a.g.e., s.243.

Örnek No	: 39
Eserin Adı	: AKŞEHİR KİLECI MESCİT KAPI KANATLARI
Levha No	: 102-104, 193, 252.
Resim No	: 199-202
Şekil No	: 38, 180-181.
inceleme Tarihi	: Ekim 1989.
Yapıdaki Yeri	: Harimin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: 14.yy.
Yapım Tekniği	: Çakma.
Süsleme Tekniği	: Düz satırlı oyma.
Şeması	: Üç panolu.
Ölçüleri	: 110 x 173 cm.
Durumu	: Sonradan boyanmış olan kanatlar genel yapısıyla sağlam durumdadır. Ancak, üst kenarlarına 27 cm. yüksekliğinde düz tahtalar eklenerek, mevcut kapı açıklığına uydurulmuştur (Res.199). Buna bakarak kanatların başka bir yapıdan getirildiğini düşünmek mümkünse de, genişliğin kapı açıklığına uygun olması, açıklığın yüksekliğinde meydana gelen bir değişiklik yüzünden böyle bir eklemeyegereksinim duyulduğuna da işaret edebilir. Bininin üst başlığına da basit bir işçilikle yazının oyulduğu dikdörtgen bir parça ilave edilmiştir.

Simetrik düzenlenen iki kanatlı kapının her kanadı biri dar diğeri geniş yekpare iki levhadan meydana gelmiştir. Levhalar arkadaki yatay iki kuşağa çivilerle çakılmıştır. Kanatlar süslemesiz bırakılan dikdörtgen bir çerçeveden sonra yine süslemesiz olan yatay iki kuşakla üçer panoya ayrılmış ve panolar bordürle kuşatılmıştır (Şek.38). Yatay dikdörtgen ve küçük olan üst ve alt panolar eşit büyüktedir. Düşey dikdörtgen olan orta panolar ise kanat-

ların yaklaşık yarısını kaplamaktadır.

Bordürün ve panoların kenarlarında zencirekle süslü ince bir şerit dolaşır. Bordürde iki sıra rumili kıvrımın oluşturduğu örgü yer alır (Res.200-Şek.180).

Birinci panolarda sülüs yazıyla "mescitler şüphesiz Allah'ındır, öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" anlamında Cin Suresi (72.sure)nin 18.ayet'i yazılıdır (1). Harflerin arasına rozet gibi dilimli çiçekler yerleştirilmiştir.

ikinci panolarda ortadaki bir merkezden yatay ve düşey eksenlerde gelişen, palmet-rumi kombinasyonuna dayalı kompozisyonların tekrarından oluşan girift bitkisel süsleme yer alır (Res.201). Kanatların en büyük panolarındaki bütün yüzeye yayılan ve rumilerin hakim olduğu süslemede motifler klasik tiplerdedir. Ancak, bazı palmetlerin yan yaprak kenarları dilimlenerek yaprak sayısının arttırıldığı dikkati çeker.Süslemelerin düz satırlı oyma tekniğiyle işlenmesi ve oyma derinliğinin az olması, sağlam bir desene sahip kompozisyonun görsel etkisini zayıflatmaktadır.

Üçüncü panolara yine palmet-rumi bileşimine dayanan tek eksene göre simetrik bir kompozisyon yerleştirilmiştir. ikinci panolarda olduğu gibi burada da merkezi motifler iri tutulmuştur (Res. 202).

Bininin yamuk kesitli gövdesine bir sıra rumili kıvrım, uç kısmına doğru genişleyen başlıklara ise palmet-rumili süsleme işlenmiştir (Şek.181). Bininin göbeğinde ise radyal düzende lotus ya da palmete benzetebileceğimiz motifler sıralanır. Süslemeleriyle panolara benzerlik gösteren bini kabadır.

Kanatlardaki bütün süslemelerde derinliği az olan düz satırlı oyma tekniği uygulanmıştır.

Gerek kanatlarda gerekse mescitte tarihle ilgili yazılı bilgi yoktur. Mescidin, işçilik bakımından kanatlara benzeyen, ancak süslemelerinde çift katlı kartal ve ejder de görülen pencere kanatları, özellikle figürlü süslemelerine dayanılarak, genellikle 14.-15.yüzyıla tarihlenir (2). Kapı kanatlarının ikinci panolarında görülen ve geniş bir yüzeye yayılan bitkisel bezemeler 15. yüz-

yıl ahşap kapılarında artış kaydediyorsa da, Birgi Ulu Camii'nin minber (M.1322) kapısı ve bazı pencere kanatlarında olduğu gibi, 14.yüzyılın ilk yarısındaki eserlerde de görülmektedir. Bu nedenlerle, kapı kanatlarını, 14.yüzyıl gibi geniş bir zaman dilimine tarihlendirmek durumundayız.

NOTLAR :

- (1) İ.H.Konyalı, Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, İstanbul, 1945, s.343.
- (2) G.Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", Belleten, Cilt:XXXII, No:125, Ocak 1968, Ankara, 1968, s.31; G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.141; G.Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal", Malazgirt Armağanı, Ankara, 1972, s.152. Ancak, G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1978, s.118'de 13.yüzyılın sonuna tarihlemiştir.

Örnek No : 40
Eserin Adı : AFYON BURMALI CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No : 104-106, 194, 253.
Resim No : 203-206
Şekil No : 39, 182-184.
İnceleme Tarihi : Ekim 1989.
Yapıdaki Yeri : (1)
Bugünkü Yeri : Şimdiki caminin bodrum kapısında yer alır.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 14.yüzyıl.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma.
Şeması : Kemerli-dört panolu.
Ölçüleri : 120 x 177 cm.
Durumu : Kapı kanatlarının yeri değiştirdiğinden, kenarlarına seren ve başlık gibi tahtalar çakılarak büyütülmüştür. Eser defalarca beyaz yağlı boya ile boyanmış ve bu nedenle motiflerin ayrıntıları anlaşılabilir bir hale gelmiştir. Ayrıca, alt kısımdaki süslemeler de, muhtemelen rutubet yüzünden, bozulmuştur.

Kapı herbiri yekpare levhalardan meydana gelen iki kanada sahiptir. Kanatların alt ve dış yan kenarlarını dolaşan bordür üstte kırık bir kemer oluşturur. Kemer köşelikleri yalın bırakılmış, bordürün içindeki sahalar ise büyüklü küçüklü dört panoya ayrılmıştır (Res.203-Şek.39). Üçgen biçimli birinci panolar ile yatay dikdörtgen küçük ikinci panolar kemer alınlığında yer alır. Kemerin üzenği seviyesinin alt kısmı ise, kanatların yaklaşık yarısını kaplayan düşey dikdörtgen büyük bir pano ve bunun altında yatay dikdörtgen küçük bir pano ile değerlendirilmiştir.

Kanatlar simetrik düzenlenmiş gibi görünür. Ancak, sol kanatta, birinci panoya kemer bordürüne paralel, iç kenara da ikinci panonun altından itibaren birer bordür yerleştirilmiş, üçüncü pano-

larda farklı kompozisyonlarla süslenmiştir.

Alt kenardaki bordürde palmet-rumili süsleme, kemer bordürü ile sol kanadın birinci panosundaki bordüre iki sıra rumili örgü işlenmiştir (Res.204-Şek.182).

Birinci panolarda serbest düzende palmetli bir süsleme görülür (Şek.183). Sol kanatdaki panonun iç kısmı işlenmeden, düzensiz bir şekilde bırakılmıştır.

ikinci panolarda bugün siyaha boyandığı için daha da bozuk görülen bir hat ile, birbirinde devam eden "Mescitler şüphesiz Allah'ındır, öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" anlamındaki Cin suresi (72.sure)nin 18.ayeti yazılıdır.

Sağ kanadın üçüncü panosuna son derece girift ve karmaşık, palmet-rumili bir süsleme işlenmiştir. Belli merkezler halinde tekrar edilen sonsuz karakterdeki süslemede merkezler yana alınmış ve geniş kısımlara, bunların yarısı yerleştirilmiştir (Res.205). Soldaki panoda ise ortadaki bir merkezden yatay ve düşey eksenlerde gelişen palmet-rumilerin oluşturduğu yine sonsuz karakterde daha disiplinli bir kompozisyon tekrar edilmiştir (Res.206-Şek.184). Her iki panodaki büyük tutulan merkezi motiflerin yaprakları paralel çizgilerle dilimlendirilmiştir. Bu panolarda oymalar derindir. Bu nedenle motiflerin de plastik etkisi artmıştır. Sol panonun iç kenarındaki bordüre uzun yapraklarıyla gelişen ve daireler çizerek birbirine dolanan rumili örgü işlenmiştir.

Dördüncü panolarda, hem enine hem de boyuna gelişebilecek bir özelliğe sahip, palmetli bir süsleme görülür. Saplarından ve yapraklarından gelişen palmetlerin yan yaprakları aşağıya doğru sarkmıştır.

Ahşap kapılar içinde farklı kemer düzeniyle dikkati çeken eserin yapılış tarihi hakkında bilgi yoktur. Bitkisel süslemelerin geniş bir yüzeye yayılması 15.yüzyılın ilk yarısındaki eserlerde artış kaydetmekle birlikte, Birgi Ulu Camii'nin minber (M.1322) kapısı ile bazı pencere kanatlarında olduğu gibi 14.yüzyılın ilk yarısındaki örneklerde de görülmektedir. Tarihlendirmede birinci derecede önemli olmasada, yazı panosundaki ayet ile kemer bordürün-

deki süslemenin aynısı, yine zengin bitkisel süslemelere sahip olan Akşehir Kileci Mescidinin kapı kanatlarında da (14.yüzyıl) karşımıza çıkar. Bunlara bakarak ve zaman sınırını geniş tutarak, kapı kanatlarının 14.yüzyılda yapıldığını kabul ediyoruz.

NOTLAR :

- (1) Yeni bir yapı olan bugünkü caminin yerinde, eskiden bir mescit bulunduğu ve bu mescide ait kapı kanatlarının şimdiki çamide kullanıldığı söylenir. Bkz.S.Gönçer, Afyon İli Tarihi, C.I, izmir, 1971, s.387.

Örnek No	: 41
Eserin Adı	: MERZİFON ÇELEBİ SULTAN MEHMET MEDRESESİ KAPI KANATLARI
Levha No	: 106-108, 195, 254-255, 271.
Resim No	: 207-211
Şekil No	: 40, 185-192, 226.
İnceleme Tarihi	: 1985-1992
Yapıdaki Yeri	: Medresenin giriş kapısında yer almaktaydı.
Bugünkü Yeri	: Ankara Etnoğrafya Müzesi. Env.No:13000. Eser 16.05.1943 tarihinde müzeye getirilmiştir (1).
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: M.1414-1417.
Yapım Tekniği	: Çakma.
Süsleme Tekniği	: Çakma ve kabartmalı kündekari, yuvarlak satırlı oyma, kakma.
Şeması	: Kemerli-üç panolu.
Ölçüleri	: 166 x 262 cm.
Durumu	: Kanatlar genel olarak sağlamdır. Ancak, sol kanatta üstteki zıvana dili ile iç kenarda ince uzun bir parça kırılmış, hem buralar hem de sağ kanadın alt panosundaki diğer bir kırık düz tahtalarla yamanmıştır. Sol kanadın alt ve üst kısmında derin çatlaklar dikkati çeker. İkinci panoların kakma tekniğiyle yapılan süslemeleri dökülmüştür. Kapı binisi kayıptır. Bugün, kanatlarda metal aksam yoktur.

Her biri, biri dar diğeri geniş, yekpare ikişer ceviz (2) levhadan oluşan iki kanatlı kapı, dönemin kaliteli işçiliklerinden birine sahiptir. Ahşap levhalar arkadaki yatay iki kuşağa çivi ile çakılmıştır.

Simetrik bir düzen gösteren kanatlarda, 4 cm. enindeki düz bir çerçeveden sonra, her kanadın alt ve yan kenarlarını kuşatan 6 cm. enindeki bordür üstte basık bir kemer meydana getirir. Bordürün

kuşattığı alanlar yatay iki kuşakla üçer panoya ayrılmıştır (Şek.40). Birinci panolar kemer yayı içinde kaldığından, üst kenarları kemer formuna uygun alarak kavislidir. Kanatların yaklaşık yarısını kaplayan ikinci panolar düşey dikdörtgen; üçüncü panolar ise yatay dikdörtgendir. Gerek panolar, gerekse bordürün dışında kalan kemer köşelikleri yoğun bir şekilde bezenmiştir. Fakat, panoları ayıran 6 cm. enindeki kuşaklar, buralarda yekpare levhaları tutturucu çivilerin yer alması sebebiyle, yalın bırakılmıştır (Res.207).

Bordür ve kemer köşelikleri ile birinci ve üçüncü panolarda yuvarlak satırlı oyma tekniği uygulanmıştır.

Bordürde, uzun yapraklarıyla gelişen bir sıra rumili kıvrım yer alır (Şek.185). Bu rumilerin kısa yaprakları geriye dönerek daha etli yapraklara sahip başka rumilere bağlanır.

Kemer köşelikleri serbest düzende girift bir rumi kompozisyonu ile doldurulmuştur. Çeşitli tipleri görülen rumilerde yaprakların uçları volütlü, yüzeyleri dilimlidir (Res.208).

Birinci panolar, kendi formlarına uygun olarak, hadislerin yer aldığı sülüs yazılı bir bordür tarafından kuşatılmıştır (3). Bordürde, harflerin aralarına palmet ve rumiler serpiştirilmiştir. Bu motiflerin abartılı olduğu, özellikle palmetlerin değişik tiplere büründüğü görülür. Panolara, kemer köşelikleri ile aynı özellikleri taşıyan rumili süsleme işlenmiştir.

İkinci panolar, çakma ve kabartmalı künde kari tekniğiyle (4), yatay ve düşey eksenlerde sıralanan oniki kollu yıldızların meydana getirdiği sonsuz karakterdeki geometrik bir kompozisyona göre bölünmüştür. Her panoya bu kompozisyondan, düşey ekseninde bir tam, iki yarım yıldız oturtulmuştur. Yıldızlar, iç kenarlardaki bordürler kaldırılıp panolar yan yana getirildiği takdirde, yatay ekseninde birleşecek şekilde düzenlenmiş ve her dört yıldız arasında küçük bir sekizgen teşkil etmiştir. Panolardaki oniki köşeli yıldız, dörtgen, altıgen, basık altıgen ile ok ucuna benzer altı ve sekiz kenarlı bölmeler yekpare levhalardan kabartılmış; bu bölmelerin aralarında yer alan ve geometrik sistemi meydana getiren

profilli ince çıtalar ise çivi ile çakılmış ve yapıştırılmıştır. Büyük yıldızların çevresindeki ok uçlarının da kabartma olduğunu; bunlardaki çivilerin ise dekoratif amaçla çakıldığını tahmin ediyoruz.

Ortadaki yıldızların merkezinde yer alan ve bugün gizgi halindeki bir daire ile büyük deliklerden başka herhangi bir süslemesi bulunmayan oniki köşeli yıldızlarda(5) vaktiyle kapı halkası takılı olmalıydı (Res.209)(6). Panolardaki oniki köşeli yıldızların çevresinde sıralanan dörtgenler (baklava) ile düzgün altıgenlerin sedef, kemik ya da benzeri bir malzeme ile kakma tekniğinde süslendikleri kalan izlerden anlaşılmaktadır (Res.210). İki düzgün altıgenin arasında yer alan ok ucuna benzetilmiş altı kenarlı şekillerde nar çiçeklerini andıran motifler görülür (Şek.189). Diğer bölmelerin hepsine, çeşitli kompozisyonlar gösteren tek eksene göre simetrik palmet-rumili süslemeler işlenmiştir (Şek.186-188,190). Bu bitkisel süslemelerin hepsinde yuvarlak satırlı oyma tekniği uygulanmıştır.

Uzun yapraklarından gelişen üçlü rumi örgülü bordürle (Şek.191) kuşatılan üçüncü panolar, belli bir düzende sıralanan stilize palmet-rumi (?) motiflerinin tekrarından oluşan sonsuz karakterdeki bitkisel süslemeyle doldurulmuştur (Res.211-Şek.192).

Bu kanatlarla yakın benzerlikler gösteren diğer iki örnek Amasya Bayezid Paşa (M.1414-19) ve Osmancık Koca Mehmet Paşa (1430-31) camilerinin kapı kanatlarıdır. Erken Osmanlı dönemine ait aynı bölgedeki yakın tarihli bu üç eserin, kendi binaları ile birlikte yapıldıkları şüphesizdir. Bu nedenle, Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi M.1414-17 yılları arasında inşa edildiğine (7) göre, kapı kanatlarının da aynı tarihlerde yapılmış olması gerekmektedir (8).

NOTLAR :

- (1) Müze envanter defteri.
- (2) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.621.

- (3) Yazı metni için bkz. E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.187.
- (4) G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.139'da, panolarda uygulanan tekniğin "tamamen çakma ve yapıştırırmalı künde kari" olduğunu ifade eder.
- (5) B.Ögel, "Anadolu Ağaç işçiliği", s.218'de "Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Türbesi Kapısı" diye tanıttığı eser için "Halen kapının üzerinden kaldırılmış, tokmak demirinin tablası üzerinde, noktalarla yapılmış, bir çift kartal figürü de vardır. Bu çift kartalı eserin eski resimlerinde görmekteyiz" demektedir. Biz, böyle bir figür tespit edemedik.
- (6) Benzer bir şema ve süslemeye sahip Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii'nin kapı kanatlarında da aynı yerde halkalar takılı olduğundan, kapı tokmağı ihtimalini düşünmüyoruz.
- (7) Bkz.E.H.Ayverdi, a.g.e., s.190.
- (8) Ayrıca bkz. B.Ögel, a.g.m.,s.218; Y.Demiriz, a.g.e., s.622. Kapı kanatları S.Başkan, "Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatı", İlgi, Sayı:42, Mayıs 1985, s.11'deki resminde "13.yüzyıla ait bir kapı" diye tanıtılmıştır.

Örnek No	: 42
Eserin Adı	: AMASYA BAYEZİD PAŞA CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No	: 109-113, 196, 256-257.
Resim No	: 212-220
Şekil No	: 41, 193-198.
İnceleme Tarihi	: Aralık 1985, Temmuz 1989.
Yapıdaki Yeri	: Caminin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Üstad Neccar Mustafa.
Tarihi	: Cami ile birlikte M.1414-1419 yılları arasında yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği	: Çakma.
Süsleme Tekniği	: Yuvarlak satıhlı oyma, çift katlı oyma.
Şeması	: Kemerli-dört panolu.
Ölçüleri	: 152 x 260 cm.
Durumu	: Günümüze sağlam olarak gelen kapı kanatları, siyaha boyanmıştır.

Erken Osmanlı döneminde Selçuklu geleneğini devam ettirmesi ve usta ismi taşımasıyla ayrı bir önem kazanan kapı, iki kanatlıdır. Kanatların her biri, biri dar diğeri geniş yekpare ikişer ceviz levhadan meydana gelir. Bu levhalar ön yüzdeki yatay iki sıra metal kuşakla tutturulmuştur. Kanatlardaki bütün yüzeyler süslenildiği halde kuşakların çakıldığı yerler özel olarak hazırlandığından, buralar yalın bırakılmıştır.

Genel düzenlenişleriyle aynı, fakat bordürleri ile panolarındaki bitkisel süslemenin işçiliği ve kompozisyonları bakımından farklı olan kanatlar, alt ve yan kenarlardan düz bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeveden sonra, her iki kanatta da, yine aynı kenarları dolaşan 5 cm. enindeki bordürler üstte, kapı açıklığına uygun olarak, eksenini bininin oluşturduğu basık bir kemer meydana getirmiş; kemer bordürlerinin kuşattığı bu satırlar da dörder panoya bölünmüştür (Res.212-Şek.41). Birinci ve ikinci panolar ile üçüncü ve dördüncü panolar metal kuşakların çakılı olduğu 8 cm.

eninde yatay kuşaklarla; ikinci ve üçüncü panolar ise 2 cm. enindeki ince bir şeritle birbirinden ayrılmaktadır. Yatay uzanan birinci panolar, kemer yayı içinde kaldığından üst kenarları kemerin formuna uygun olarak, kavislidir. İkinci panolar ile dördüncü panolar yatay dikdörtgen; kanatların yaklaşık yarısını kaplayan ikinci panolar ise düşey dikdörtgendir.

Kanatların, ikinci panolar dışındaki bütün süslemeleri yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenmiş; ikinci panolarda ise çift katlı oyma tekniği uygulanmıştır.

Bordürleri dıştan ince bir şerit, içten ise yüzeyinde yuvarlak satırlı bir profil bulunan daha geniş bir şerit kuşatır. Bu ikinci şerit aynı zamanda bordür ile panoları da birbirinden ayırır.

Sağ kanattaki bordürde uzun yapraklarıyla gelişen üçlü rumi örgü yer alır. Kısa yaprakları düğmeye benzeyecek şekilde volütlenen rumiler bordürde sıkı bir doku meydana getirir.

Sol kanattaki bordürde ise bir sıra basit kıvrım dal ile aşırı derecede stilize edilmiş ve tepe yapraklarından gelişen palmetler ile bu palmetlerin kısa yapraklarına bağlanan rumilerin meydana getirdiği girift bir süsleme yer alır. Buradaki oymaların daha derin olması motiflerin plastik etkisini arttıracakken, belki de kötü bir işçilik sonucu, süsleme anlaşılabilir bir hale gelmiştir.

Bordürün dışında kalan kemer köşeliklerinde kıvrım dal-palmet-rumilerden oluşan serbest düzende girift bitkisel süsleme görülür. İki kanatta da aynı işçiliği gösteren bu kompozisyonlardaki motiflerin yaprakları düğmeli ve volütlüdür.

Birinci panolar kendi formlarına uygun olarak hadislerin yer aldığı Arapça sülüs yazılı birer bordürle kuşatılmıştır. Bordürlerin, panoların alt kenarlarını kuşatan kısmındaki hadisler diğerlerinden ayrıdır. Alt kenarlardaki, sağ ve sol kanatta birbirinin devamı olan hadis "Peygamber S.A.V. dedi : insan ölünce her şey durur, illa ki üç şey yürür : Sadaka, amel edilen ilim ve kendisine dua eden salih evlad ile" anlamındadır.

Diğer kenarlardaki hadisler ise, sağda "insan, hayatında bir

işlenmiştir (Res.217-Şek.194,195). Aynı süslemeler yıldızların aralarındaki basık altıgenlerde de yer alır. Sol panoda bunlara hatayiler de ilave edilmiştir (Res.218-Şek.197,198).

Dördüncü panolar farklı işçilik gösteren ve farklı düzenlenen kapalı bitkisel süslemelerle doldurulmuştur. Sağ panoda ortadaki dilimli bir çiçeğin çevresinde gelişen ve sapsarı hilal motifinden geçen palmet-rumilerin oluşturduğu kompozisyon yanyana üç kez tekrar edilmektedir. Bu kompozisyonların her biri kenarları dilimli dörtgenler içine alınmıştır (Res.219). Sol panoda daha girift bir özellik taşıyan süslemenin, ortadaki eksenden iki yana doğru geliş-tiğini söyleyebiliriz. Buradaki süslemede dörtgenler bulunmaz. Her iki panoda çeşitli tipleri görülen motiflerin yaprak uçları volütlü, yüzeyleri dilimlidir. Tepe yaprakları uzatılan palmetlerin abartılı oldukları dikkati çeker.

Silindirik kapı binisi devrinin güzel örneklerinden birisidir. Tek parçadan oyularak elde edilen bininin silindirik gövdesinde dışa taşıntı yapan 5 adet dilimli rozet bulunur. Üst başlıkta yukarıdan aşağıya doğru "senin dergahının şahısları alemin yüzünde daimdir, bu daim olanların girdiği cennettir" yazılıdır (3). Alt başlıkta on ve oniki kollu yıldız kompozisyonu yer alır. Başlıklardan silindirik gövdeye geçiş damla biçimli bir şekil ve konturlarıyla belirtilmiş stilize palmetlerle sağlanır. Damla biçimli şekle yıldız kompozisyonu, palmetlerin yüzeyine ise hatayiler işlenmiştir. Gövdedeki rozetlerden üstten itibaren birincisinde kapıyı yapan ustanın adı görülür(Res.220). Burada عمل استاد النجار ممطى yazılıdır (4). Türkçesi : Üstad Neccar Mustafa yaptı. Rozetlerden ikinci ve dördüncüsüne kesişen onikigenler, üçüncüsüne on kollu yıldız, beşincisine ise radyal düzende palmet-rumili süsleme işlenmiştir.

Kapı kanadında kendini üstad olarak tanıtan tek bir ustanın adı geçmekle birlikte, süslemelerdeki üslup farklılığından iki ustanın çalıştığı anlaşılmaktadır. Sol kanatdaki bordür, birinci ve dördüncü pano ile üçüncü panonun geometrik bölümlerindeki süslemeler oymaların derinliğine rağmen daha kaba ve acemice bir işçilik

göstermektedir. Bu nedenle sağ kanadı kitabede adı geçen ustanın yaptığını, sol kanatdaki sözü edilen yerlerde ise ekibinden birisinin çalıştığını söyleyebiliriz.

Kapı kanatlarında tarih yoktur. Ancak, aynı bölge ve aynı devirden Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi (M.1414-17) ile Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii (M.1430-31) kapı kanatlarıyla olan benzerlikleri, M.1414-19 yıllarında inşa edilen cami (5) ile aynı zamanda yapıldığını gösterir (6).

NOTLAR :

- (1) Yazılar için bkz. E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.24-25.
- (2) E.H.Ayverdi, a.g.e., s.25.
- (3) E.H.Ayverdi, a.g.e., s.25.
- (4) İ.H.Uzunçarşılı, Kitabeler, I, İstanbul, 1927, s.112; A.Gabriel, Monuments Turcs D'Anatolie, C.II, Paris, 1934, s.29; E.H.Ayverdi, a.g.e., s.25.
Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.155'de, yapan ustanın belli olmadığını söyler.
- (5) Caminin, kitabelerine dayanılarak, M.1414'de ya da M.1414-19 yılları arasında inşa edildiği kabul edilir. Bu konuda bkz. İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e., s.112-116; A.Gabriel, a.g.e., s.25, 31; E.H.Ayverdi, a.g.e., s.22-23; O.Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986, s.33-35.
- (6) Ayrıca bkz. Y.Demiriz, a.g.e., s.154-155.

- Örnek No : 43
- Eserin Adı : MERZİFON MEDRESE ÖNÜ CAMİİ'NDEKİ KAPI KANATLARI
- Levha No : 113-115, 197, 258.
- Resim No : 221-225
- Şekil No : 42, 119.
- İnceleme Tarihi : Temmuz 1990
- Yapıdaki Yeri : (1)
- Bugünkü Yeri : Medrese Önü Camii'nin (II.Murat Camii) sonradan açılan batı cephesindeki kapısında yer alır(2).
- Ustası : Ömer.
- Tarihi : 15.yy. ilk çeyreği.
- Yapım Tekniği : Çakma.
- Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma ve düz satırlı oyma.
- Şeması : Kemerli-3 panolu-madalyonlu.
- Ölçüleri : Bugünkü haliyle 156 x 215 cm. ölçülerindedir. Eskiden yaklaşık 170 x 250 cm. ölçülerinde olmalıdır.
- Durumu : Eski resminde görülen alt panolar ile sağ kanadın iç kenarındaki bordürü ve kanatların kendinden çıkma zıvana dilleri bugün mevcut değildir(3). Bu kısımların, kanatlar şimdi bulunduğu kapıya takılırken kesilip atıldığı belirtilir (4). Daha önceden sol kanadın iç kenarındaki bordürün de kesildiği kemerdeki yazılardan anlaşılmaktadır. Ayrıca, kanatlara defalarca beyaz yağlı boya sürülmüştür. Kapı binisi, kapı tutacakları ve kilit aksanı yenidir.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Kanatlar, yaklaşık olarak eşit büyüklükteki ikişer yekpare levhadan meydana gelir. Levhaları, bugün tutturan metal kuşaklar yenidir. Eskiden, aynı yerde, başka kuşaklar ya da çiviler yer alıyor olmaydı.

Kapı kanatlarında, dikdörtgen bir çerçeveye yapacak şekilde dolanan bordür, ortada büyük bir pano oluşturur. Bu panonun alt kısı-

sımlarında küçük yatay dikdörtgen bir pano yer alır. Üst kısımda ise, oyma derinliği ile elde edilen ve yazının yer aldığı başka bir bordür basık bir kemer teşkil eder (Res.221-Şek.42). Bordürün kuşattığı büyük panolar hem süslemesi, hem de ölçüleriyle kapı kanatlarına hakimdir. Daha doğrusu, kanatları sadece bu panolarla değerlendirmek bile mümkündür. Ancak, gerek kanatları taçlandıran basık kemerin içindeki çok küçük üçgen alanları, gerekse adeta geniş bir bordür gibi düzenlenen, fakat bordürden ayrı ve bağımsız duran alttaki dikdörtgen alanları, birer pano gibi ele almak gerekmektedir. Bu durumda kanatlar üçer panoya ayrılmış olmaktadır.

Üstteki kemer bordüründe, bugün beyaz üzerine siyah yağlı boya ile boyanan ve bu sebeple bozuk bir hat görüntüsü veren yazı, sağda " O Rahman ve O Rahim olan Allah'ın adıyla", solda "Girin oraya; selametle, emin olarak" anlamındaki Bessmele ve Hicr suresi (15.sure)nin 46.ayetidir. Kemer altındaki küçük birinci panolarda "mescitler şüphesiz Allah'ındır, öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" anlamındaki Cin suresi (72. sure)nin 18.ayeti yazılıdır (Res.222).

ikinci panoları kuşatan bordürde, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, kavisler çizerek uzun yapraklarıyla gelişen, rumili süsleme işlenmiştir (Res.223). Rumilerin kısa yaprakları geriye dönerek, kavislerin içinde başka bir rumiyle son bulur (Res.199). Bordürden düz bir şeritle ayrılan panolara, ortaya büyük bir daire madalyon ile buna alttan ve üstten bağlanan damla biçimli küçük madalyonlar oturtulmuştur. Bu madalyonları meydana getiren düz şeritlere aralıklı olarak ve dekoratif bir amaçla kabara başlıklı çiviler çakılmıştır. Daire madalyonların içine, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle derin oyulan ve palmet-rumi kombinasyonuna dayanan radyal düzende girift bitkisel kompozisyonlar işlenmiştir (Res.224). Sağlam bir desen ve usta bir işçilik sergileyen süsleme, merkezde altı köşeli yıldız şeklini alan kıvrımlardan gelişmektedir. Palmet ve rumilerin yaprak uçları düşme gibi volütlenmiştir (Res.225). Aynı oyma işçiliğini gösteren damla biçimli

madalyonlarda ise, benzer motiflerle yapılan süsleme tek eksene göre simetriktir. Madalyonların çevresindeki alanları, oyma derinliği daha az olan ve düz satırlı oyma tekniğiyle işlenen, serbest düzende kıvrım dal-rumeli süslemeler doldurmaktadır. Bu kısımların sathi oyulması, madalyonlardaki süslemeyi ön plana çıkarmıştır.

Eski resminden seçilebildiği kadar, üçüncü panoların bitkisel bir bezemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sayın i.Bilgin,kapı kanatlarının M.Ağaoğlu tarafından yayınlanan resminde sağ kanadın bugün mevcut olmayan iç kenarında eseri yapan ustanın ismine rastlandığını ve burada "Amel-i Ömer bin ..." yazdığını, ancak imza yeri harap olduğu için sanatçının baba adının ve nereli olduğunun öğrenilemediğini belirtir (5).

Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmet'in inşa ya da tamir ettirdiği bir yapıdan getirilen kanatlar, gerek geometrik kompozisyonlara yer verilmeyişi, gerekse geniş yüzeylere yayılan bitkisel süslemelerinin bilhassa hem madalyonda hem de çevresinde yer almasıyla 15.yüzyılın ilk çeyreğine uygun özellikler taşımaktadır (6). Kanatların saydığımız özellikleri, yine Çelebi Sultan Mehmet tara-fından inşa ettirilen Bursa Yeşil Camii pencere kanatlarında da mevcuttur. Bu örneğe bakarak, kapı kanatlarının 15.yüzyılın ilk çeyreğine ait bir eser olduğu kabul edilebilir.

N O T L A R :

- (1) Bugün, Medrese Önü ya da II.Sultan Murad Camii denilen yapıda bulunan kapı kanatlarının, Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmet'in inşa ettirdiği,ancak sonradan yanmış olan camiden getirildiği söylenir. Bkz.Halil Edhem,"Merzifon'da Pervane Muinüddin Süleyman Namına Bir Kitabe" TOEM, 43.cüz, İstanbul,1333,s.42. E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.524 ve 527'de ise, kanatların sözü edilen yapıdan getirildiğini kabul eder, fakat Çelebi Sultan Mehmet'in Merzifon'da cami inşa ettirdiği gösteren bir delil bulunmadığını, ancak adı geçen Eski

Cami'yi tamir ettirmiş olabileceğini belirtir.

- (2) E.H.Ayverdi, a.g.e., s.526-527.
- (3) Resim için bkz. M.Ağaoğlu, "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period", Farnassus, Vol.10, Number:1, New York, 1938, s.24-fig.2.
- (4) İ.Bilgin, "Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.414.
- (5) İ.Bilgin, a.g.m., s.414.
Biz, M.Ağaoğlu'nun makalesine fotokopi yoluyla ulaşabildiğimizden, bozuk olan resimde kitabeyi çözemedik. Bu nedenle, usta adı konusunda Sayın İ.Bilgin'in verdiği bilgileri aktarmakla yetiniyor ve aksi ispatlanıncaya kadar doğru kabul ediyoruz.
- (6) M.Ağaoğlu, a.g.m., s.24'de, kapı kanatlarını yanlış olarak 13.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir. Bu konuda ve geniş bir karşılaştırma için bkz. İ.Bilgin, a.g.m., s.411-414.

- Örnek No : 44
Eserin Adı : ANKARA KARANLIK MESCİT KAPI KANATLARI
Levha No : 116-118, 198, 259-260.
Resim No : 226-230
Şekil No : 43, 200-208.
inceleme Tarihi : Temmuz 1991.
Yapıdaki Yeri : Harimin kuzey cephesindeki kapısında yer almaktaydı (1).
Bugünkü Yeri : Ankara Etnoğrafya Müzesi. Env.No:15028.
Kapı kanatları, 1907 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesine götürülmüş (2); 06.04.1953 tarihinde de şimdiki yerine taşınmıştır (3).
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : 15.yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği : Geçme.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma, düz satırlı oyma, oluklu oyma, kakma.
Şeması : Karışık panolu.
Ölçüleri : 115 x 185 cm.
Durumu : Şemada 4 numarayla gösterilen üstten üçüncü sıradaki yatay panolar noksandır. iç serenlerin bu panolara rastlayan kısımları tahrip olmuş; sağdaki yamanmıştır. Sonradan siyaha boyanan kanatlarda, bazı ufak kırık ve çatlama dikkati çeker. Ayrıca kakma parçaların bir kısmı dökülmüştür.

1	1	1	1
2	3	2	3
4	4	4	4
5	6	5	6
7	7	7	7
8	9	8	9

Kapı, genel düzenleriyle simetrik olan, iki kanada sahiptir. Her kanat, seren ve başlıkların meydana getirdiği dikdörtgen çerçevelerin içinde, önce beş yatay kayıtle altı panoya bölünmüş; bunlardan, üstten itibaren iki, dört ve altıncı sıradakiler birer düşey kayıtle ikişer panoya ayrılmıştır. Böylece kanatlar, yekpare levhadan, bir yatay ve bunun altında yan yana iki dikey panonun

nöbetleşmesinden oluşan, farklı bir pano düzeniyle değerlendirilmiştir (Res.226-Şek.43).

Kayıtlarda, kapı halkaları, yüzeyi delikli dört sıra metal kuşak ve üç sıra kabaralı çivi yer alır.

Kısa kenarlardaki üçgen dişlerle birbirine geçen ve aynı biçimde serenlere bağlanan kayıtların yüzeyleri, ince ve sık bir şekilde profillendirilmiştir. Seren ve başlıklarda da görülen bu ince profillerin aralarına yuvalar açılarak, zeminden dışa taşıntı yapan yuvarlak satırlı ahşap çubuklar kakılmıştır. İlk bakışta basit çizgilerden ibaret gibi görünen kakma çubuklar ve dolayısıyla bunlara paralel olan profiller, üst başlıktan itibaren, ince uzun dikdörtgenler meydana getirerek seren ve kayıtları dolaşıp alt başlığa kadar kesintisiz devam etmektedir. Böylece, durağan profil demetleri yerine herhangi bir noktaya bakan gözü bütün yüzeyde dolaştıracak bir sistem başarıyla uygulanmıştır (4). Ancak, aralıksız sürüp giden sistemin özellikle metal kuşaklar tarafından kesintiye uğradığı ve ahengin bozulduğu dikkati çekmektedir. Kanatlardaki bu kompozisyonu tasarlayan ve uygulayan bir ustanın, bu kuşakları sistemdeki özelliği kaybettirecek şekilde rastgele çakması düşünülemez ve buna ihtimal vermiyoruz. Bu nedenle metal kuşaklar, kanatlardaki bir sarkma ya da panolardaki bir ayrılma yüzünden sonradan çakılmış olmalıdır.

İki kanattaki, yatay olan birinci ve yedinci panolar aynı; dikey olan diğer panolar ise benzer nitelikte farklı kompozisyonlarla doldurulmuştur. Süslemeler, panoların hepsinde, yüzeyin düz bırakılmasıyla elde edilen dikdörtgen bir çerçeveye içine alınmıştır.

Birinci panolarda, aynı zemini paylaşan, kıvrım dal-rumili bitkisel süsleme ile bir dua cümlesini içeren Arapça sülüs yazı yer alır (res.227). Derin oyulan süslemede, yazının yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenmesine karşılık, rumilerin düz satırlı bırakıldığı görülür. Yedinci panolarda da, bitkisel süsleme ve yazı aynı zeminde verilmiştir. Fakat bu sefer, sülüs yazının yerini çiçekli kufi yazı almış ve her iki süsleme de düz satırlı oyma tekniğinde işlenmiştir (Res.228).

Kanatlardaki diğer panoların hepsinde, oluklu oyma tekniğinde, palmet-rumi kombinasyonuna dayana tek eksene göre simetrik kapalı bitkisel kompozisyonlar yer alır (Res.229,230). Bir pano hariç iki kanatta farklılık gösteren bu süslemeler, aynı kanadın komşu panolarında simetrik düzenlenmiştir. Ancak, sol kanadın altıncı panosu, sağ kanattaki beşinci ve altıncı panoyla aynı olduğundan, komşu panosuyla ayrılır. Kompozisyonlar, sol kanadın iki, üç, sekiz ve dokuzuncu panoları ile sağ kanadın ikinci ve üçüncü panolarında yatay, diğerlerinde düşey yerleştirilmiştir. (Şek.200-206). Süslemelerde, genellikle görmeye alışık olduğumuz klasik tipteki palmet ve rumiler, oluklu oyma tekniğinin etkisiyle daha hareketli bir görüntü sergilerler. Ancak, bazı motiflerin işlenmeden bırakıldıkları dikkati çeker. Bunların, kompozisyonlarda değişiklik arayışının sonucu mu, yoksa başka bir sebeple mi, böyle bırakıldıklarını anlamak güçtür.

Kanatların binisi, devrinin orijinal örneklerindedir. Bininin, balık pulu deseniyle kaplı silindirik gövdesinin ortasında küçük bir daire madalyon yer alır. Bu madalyondaki düz satırlı oyma tekniğiyle işlenen palmetli süslemenin üstüne, kabaralı bir çivi ile metal rozetler çakılmıştır. Kayıtlarda olduğu gibi burada da, deseni tasarlayan ve işleyen bir ustanın yaptığı süslemeyi kapatması düşünülemez. Bininin başlıklarında, düz satırlı oyma tekniğiyle, tek eksene göre simetrik palmet-rumili süsleme işlenmiştir (Şek.207-208).

Gerek kapı kanatlarında gerekse mescitte, tarihle ilgili yazılı bilgi yoktur. Ancak, her ikisi de, 14.yüzyılın sonu-15.yüzyılın başlarına tarihlenir (5). Kanatların, ahşap kapılar içindeki en yakın benzeri, hatta kopyesi gibi değerlendirilebileceğimiz bir örneği, yine Ankara'da, Karacabey Camii'nde karşımıza çıkar (6). İki örnek arasındaki fark panolardaki bitkisel süslemeleri tekniklerinde görülür. Bunun dışında kanatlar, gerek pano düzeni gerekse sereni, başlık ve kayıtlardaki profiller ve bunların aralarındaki kakma tekniği uygulaması gibi pek çok bakımdan ortak özellikler taşır. Bu nedenle Karanlık Mescide ait kanatların, 15.yüzyılın ilk

geyreğinde yapıldığını kabul ediyoruz.

N O T L A R :

- (1) G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971, s.38.
M.Galip, Ankara, Kitabeler, II.Kısım, İstanbul, 1928, s.40'da ve İ.H.Konyalı, Ankara Camileri, Ankara, 1978, s.63-64'de, Karalık Mescidin kapısı diye, yanlış olarak, Ankara Aslanlı Kapı (Hacı Hasan Mescidi kapı kanadı) tanıtılmış ve kitabesi verilmiştir.
- (2) E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzesinde Şaheserler : Çinili Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Neşreden: M.Aziz Ogan), Berlin, 1938, s.37.
- (3) Ankara Etnoğrafya Müzesi envanter fişi. Kanatlar, bugün, müzenin deposunda durmaktadır. G.Öney, a.g.e., s.38 ve aynı sayfadaki not:46'da, kapının, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunduğunu söyler.
- (4) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.214'de, buradaki kakma tekniğine değinmeyerek, çita diye tanımladığı kayıtların "çok basit çizgili" olduklarını ifade eder.
- (5) G.Öney, a.g.e., s.38-39; Y.Demiriz, a.g.e., s.213-214;
Y.Demiriz, "14.Yüzyılda Ağaç İşleri", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl), (Hazırlayan:O.Aslanapa), 1977, s.70.
- (6) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde.., s.25'de, 14.yüzyıy sonu-15.yüzyıl başına tarihlediği Karalık Mescit ile 1440 yıllarına tarihlediği Karacabey Camii kapı kanatlarının benzerliğine işaret ederek, mahalli bir atölyenin eserleri olduklarını belirtirken, s.52'e "... iki kapının benzerliği, aynı elden çıkma olduklarında tereddüde lüzum bırakmayacak kadar büyüktür." demektedir.
- (7) Kapı kanatları E.Kühnel, a.g.e., s.37'de, yanlış olarak 13.yüzyıla tarihlenmiştir. Bu konuda ayrıca bkz. Y.Demiriz, a.g.e., s.214.

13.yüzyılda görülmeyen bu tip pano düzeni, Karacabey Ca-

mii'nin kapı kanatlarından başka, Ahi ELvan Camii'nin,minberle birlikte M.1413 yılında yapılmış olması gereken, bazı pencere kanatlarında da karşımıza çıkar.Başka bir deyişle kanatlardaki bu şema, 15.yüzyılın ilk yarısı içinde toplanmıştır.

Örnek No : 45
Eserin Adı : KONYA HASBEY DARULHUFFAZI KAPI KANADI
Levha No : 118-119, 199.
Resim No : 231-232
Şekil No : 44.
inceleme Tarihi : Ağustos 1989.
Yapıdaki Yeri : Darühhuffazın batı cephesindeki kapısında yer almaktaydı.
Bugünkü Yeri : Konya Müzesi, Selçuklu Devri Taş ve Ahşap Eserler Seksiyonu (ince Minareli Medrese). Env.No:1421.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.824/M.1421.
Yapım Tekniği : Çakma.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma.
Şeması : Kemerli-panolu (en az üç panolu olmalıdır).
Ölçüleri : 82 x 172 cm.
Durumu : Son derece yıpranan ve harap durumda olan kapı kanadının, müzeye alınmadan önce, sağ ya da te-neke parçalarıyla kaplı olduğu söylenir (1). Bugün, kanadın alt yarısındaki süslemeler silinerek tamamen kaybolmuş; üst yarısındaki süslemeler ise kısmen kalabilmiş, fakat aşınmıştır. Yüzeyde bol miktarda delik ve çatlak görülür. Yekpare levhaların kenarları da kırılmıştır.

Tek kanatlı olan eser, biri geniş diğeri dar yekpare iki ahşap levhadan oluşur. Levhalar arkadaki yatay iki ahşap kuşağa kabara başlıklı çivilerle çakılmıştır.

Kapı kanadının alt ve iki yan kenarını dolaşan 5,5 cm. enindeki bordür üstte, binanın kapı açıklığına uygun olarak, beş dilimli bir kemer meydana getirir (Res.231-Şek.44). Hatayı üslupta bir süslemeye sahip olan bu bordürün dış tarafındaki kanat yüzeyi yalın bırakılmış, ancak kemerin tepe noktasına beş yapraklı büyük

bir palmet işlenmiştir (Res.232). Palmetin yan yapraklarından ikisi hilal gibi geriye dönerek dilimli bir yaka ile süslenmiş; tepe yaprağının ortasına da beş yapraklı ikinci bir palmet oturtulmuştur. Kemerin üzengi hattında 5 cm. eninde bir kuşak yer alır. Kemer alınlığı ile alttaki panoları ayıran bu kuşakta, rozet şeklindeki pullara sahip çiviler sıralanır. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla, çivilerin arasında da natüralist eğilimli çiçekler vardır. Tam seçilemediği için, çivilerin, süslemenin üstüne mi, yoksa aralarında oluşturulan boşluklara mı, çakıldığı belli değildir.

Kemer alınlığı bir orta eksene göre simetrik düzenlenen palmet, rumi ve hatayı karışımı girift bir bitkisel kompozisyonla doldurulmuştur. Üzengi hattının hemen altında, vaktiyle yazı ve bitkisel süslemenin yer aldığı yatay bir panonun varlığı güçlükle hissedilmektedir. Fakat, bu panonun alt tarafındaki kanat yüzeyinde bugün hiç bir iz kalmadığından, gerek bu kısmın süslemeleri gerekse kanattaki pano sayısı hakkında bilgi edinemiyoruz. Ancak, en az üç panolu olduğu anlaşılmaktadır.

Darülhuffaz, Karamanoğulları zamanında, H.824/M.1421 yıllarında inşa edilmiştir (2). Kapı kanadının da, hem kapı açıklığına uygun olarak düzenlenişini hem de hatayili süslemelerini dikkate alarak, bina ile aynı yıllarda yapıldığını kabul ediyoruz.

N O T L A R :

- (1) M.Ferit-M.Mesut, Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri, İstanbul, 1934, s.44-not:1; İ.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya, 1964, s.962.
- (2) İ.H.Konyalı, a.g.e., s.960-961.

Örnek No : 46
Eserin Adı : BURSA YEŞİL TÜRBE KAPI KANATLARI
Levha No : 119-122, 200.
Resim No : 233-239
Şekil No : 45.
İnceleme Tarihi : Kasım 1985.
Yapıdaki Yeri : Türbenin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri : Original yerindedir.
Ustası : Tebrizli, Ahmet oğlu Hacı Ali.
Tarihi : M.1421.
Yapım Tekniği : Geçme ve kündekari.
Süsleme Tekniği : Hakiki kündekari, yuvarlak ve düz satırlı oyma, eğri kesim.
Şeması : Uç panolu.
Ölçüleri : 168 x 254 cm.
Durumu : Günümüze iyi durumda gelen kapı kanatlarının, muhtemelen türbenin restorasyonları sırasında temizlendiği anlaşılmaktadır. Sağ kanadın iç seresindeki anahtar delikleri, yazıların üzerinde yer aldığından, sonradan açılmış olmalıdır.

Ceviz ağacından yapılan (1) simetrik çift kanatlı kapı, üzerinde bina emini, usta adı ve kimin için yapıldığını belirten kitabeler taşıması ve binisinin gösterdiği özellikleriyle dönemi içinde ayrı bir yer tutar. Seren ve başlıkların teşkil ettiği dikdörtgen çerçeveler, yatay iki kayıtla üçer panoya ayrılmış ve bu panolar kündekari tekniğiyle meydana getirilmiştir. Alt ve üst panolar 48x43 cm. ölçülerinde kareye yakın yatay dikdörtgen, orta panolar ise 48x95 cm. ölçülerinde düşey dikdörtgendir (Res.233).

Seren, başlık ve kayıtların yüzeyleri oval kartuşlar ve daire madalyonlarla değerlendirilmiştir (Şek.45). Düz satırlı oyma tekniğinde, üstte çiçekli kufi, altta sülüs olmak üzere ikişer satırlık yazı-lar içeren kartuşlar, başlık ve kayıtlarda birer,

serenlerde üçer tanedir. Serenlerin, başlık ve kayıtlarla kesiştiği noktalarında yer alan madalyonlarda ise sadece sülüs yazı görülür. Ancak, iç serenlerdeki üstten ikinci sıradaki madalyonlara yazı işlenmemiş; buralara kapı halkaları takılmıştır. Yatay kayıtlardaki kartuşlar ile bunların hizalarındaki madalyonlarda bani ve bina eminini veren kitabeler (Res.234); iç serenlerin en altındaki madalyonlar içinde de usta kitabesi yer alır (2) :

بسم ن السلطان المقفور محمد بن بايزيد بن مراد بن اورخان بن عثمان
باشارة وزير صاحب تدبير حاجى عوز بن اخى نا بايزيد
عمل حاجى على بن احمد تبريزى

Türkçesi : Tedbir sahibi Vezir Hacı İvaz bin Ahi Bayezid'in işareti üzerine Osman oğlu Murad oğlu Bayezid oğlu mafur Sultan Mehmed'in adına yapılmıştır.

Yapan Tebrizli Ahmet oğlu Hacı Ali.

Diğer kartuş ve madalyonlardaki yazılar dini konular içermektedir (3).

Birinci panolar, künde-kari tekniğiyle yapılan altı köşeli yıldız ve altıgenlerden meydana gelen sonsuz karakterdeki geometrik bir örneğe sahiptir (Res.235). Daire parçalarından oluşan kompozisyonda gerek profilli çıtalar gerekse şekillerin kenarları kavisli olduğundan kompozisyonun katı geometrik örgüsü yumuşamıştır. Yıldızlar, palmet-rumi kombinasyonuna dayanan, fakat iyice inceldikleri için kıvrım dal gibi görünen süslemelerle; altıgenler ise adeta kar tanelerine benzeyen hatayilerle doldurulmuştur. Bu süslemelerde yuvarlak satırlı oyma tekniği uygulanmış; yıldızların çevresindeki şekiller yalın bırakılmıştır.

ikinci panolarda eksenlerinden kaydırılmış sonsuz karakter-

deki on kollu yıldız kompozisyonu yer alır (Res.236). İki panoda birleşecek şekilde verilen bu kompozisyondan her panoya, ortada bir tam bunun alt ve üstüne ikişer çeyrek yıldız yerleştirilmiştir. Merkezdeki on köşeli yıldızlara radyal düzenlenen; yıldızların kollarındaki ve aralardaki basık altıgenlere de tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, işlenmiştir (Res.237). Panodaki ok uçları, baklava ve beş köşeli yıldızlar bezemesizdir. Geometrik örgüyü teşkil eden profilli ve biraz da geniş sayabileceğimiz çitaların satırlarına çok ince ahşap çubukların kakılmış olduğunu tahmin ediyoruz.

Üçüncü panolarda altı köşeli yıldız ve altıgen kompozisyonunun değişik bir örneği, yine kavisli hatlarla, verilmiştir. Buradaki yıldız ve altıgenlerin süslemeleri de birinci panodakilerle aynıdır (Res.238).

Küçük bir bölümüne de olsa eğri kesim tekniğinin uygulanmasıyla dikkati çeken bini, bu açıdan, benzerleri içinde ayrıcalık kazanır (4). Bininin üçgen kesitli gövdesi balık pulu deseniyle; ince uzun dikdörtgen başlıkları da rumili örgüyle kaplıdır. Gövdenin ortasında yer alan ve içi kat kat dilimli bir çiçekle doldurulan madalyonun alt ve üst kısmındaki stilize birer palmet eğri kesim tekniğiyle işlenmiştir (Res.239). Kanatlardaki ve binideki diğer süslemelerde uygulanmayan ve ancak küçük iki motifte karşımıza çıkan deneme niteliğindeki bu teknik uzak anıları yaşıyor gibidir.

Kapı kanatları, kitabesinden anlaşıldığına göre, türbe ile aynı zamanda yapılmıştır. Türbedeki kitabelerde ise, M.1421 yılında ölen Çelebi Sultan Mehmet için yapıldığı yazılıdır, ancak inşa tarihi yoktur (5) Sultanın ölüm tarihi olan M.1421 yılı, türbenin inşa tarihi olarak kabul edilir (6).

N O T L A R :

(1) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.397.

(2) Kitabeler için bkz. Ahmet Tevhit, "İlk Altı Padişahımızın

Bursa'da Kain Türbeleri", TOEM, 17.cüz, 1 Kanunevvel 1328, istanbul, 1331, s.1052-1053; F.Taeschner, "Die Jesil Gami in Brussa, ihre Historischen Inschriften und ihre Kunstler", Der Islam, XX, 1932, s.145-151; A.Gabriel, Une Capitale Turque Brousse, C.I, Paris, 1958, s.99-100; E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.108-109.

- (3) Ahmet Tevhit, a.g.m., s.1053; E.H.Ayverdi, a.g.e., s.109.
- (4) Bu bininin aynısı, türbe ile caminin bazı pencere kanatlarında da vardır. Ancak, pencere kanatlarındaki binilere dikkatle bakıldığında, madalyonlu kanatları hariç, işçiliğin son derece zayıf olduğu ve özellikle eğri kesim tekniğinin becerilemediği farkedilir. Bu biniler, kapı kanatlarına bakarak ve kopye edilerek sonraki devirlerde yapılmış olmalıdır.
- (5) Not 2'deki yayınlara bakınız.
- (6) O.Aslanapa, Anadolu Türk Çini ve Keramik Sanatı, istanbul, 1965, s.16; M.O.Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", Anadolu (Anatolia), XI (1967), Ankara, 1969, s.70; K.Baykal, Bursa ve Anıtları, istanbul, 1982 (2.Baskı) s.141.

Örnek No : 47
Eserin Adı : ANKARA KARACABEY CAMii KAPI KANATLARI
Levha No : 122-125, 201, 261-262.
Resim No : 240-245
Şekil No : 46, 209-212.
inceleme Tarihi : 1986-1992
Yapıdaki Yeri : Caminin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : H.831/M.1427-28.
Yapım Tekniği : Geçme.
Süsleme Tekniği : Yuvarlak satırlı oyma, düz satırlı oyma, kakma.
Şeması : Karışık panolu.
Ölçüleri : 148 x 239 cm.
Durumu : Kanatlar bazı panoların kenarlarındaki kırıklar dışında iyi durumdadır.

1		1	
3	2	2	3
4		4	
6	5	5	6
7		7	
9	8	8	9

Kapı simetrik düzende iki kanada sahiptir. Her kanatta seren ve başlıkların meydana getirdiği dikdörtgen çerçevenin içi yatay kayıtlarla altı bölüme ayrılmış ve bu bölmelerden iki, dört ve altıncı sıradakiler düşey kayıtlarla ikiye bölünmüştür. Dolayısıyla dokuzar panoya sahip olan kanatlar bir yatay ve bunun altında yanyana iki dikey panonun nöbetleşmesinden meydana

gelen bir düzenleme gösterir (Res.240-Şek.46).

Seren ve başlıkların iç kenarları ile kısa kenarlarında üçgen dişler açılarak birbirine geçirilen 13 cm. enindeki kayıtların yüzeyi tamamen profillendirilmiştir. Bu profiller rastgele çizgilerden ibaret olmayıp, üst başlıktan başlayarak, serenlerin iç kenarlarını da dolaşıp, panoların aralarında dikdörtgenler meydana getirerek kesintisiz olarak alt başlığa kadar devam etmektedir. Bu profiller aralarına kakılan ince uzun farklı renk ve cinsteki ahşap çubuklarla da zenginleştirilmiştir. Kanatların üzerindeki kapı

halkaları, metal kuşak ve kabaralı çiviler orijinal kabul edilir (1). Ancak, özellikle metal kuşakların, kayıtlardaki aralıksız sürüp giden kompozisyonu kesintiye uğratması, bunların sonradan çakıldığı düşünür. Kabaralı kilit yuvası da sonraki bir döneme aittir.

Panolardaki bütün süslemelerde yuvarlak satırlı oyma tekniği uygulanmıştır.

Üst panolara sülüs yazıyla "Şüphesiz Allah selamet evine çağırır ve dilediğini doğru yolda hidayete erdirir" anlamındaki ayetler yazılıdır (2)(Res.241).

iki, altı ve sekizinci panolarda dört yöne açılan; üç, beş ve dokuzuncu panolarda da tek eksene göre simetrik, palmet-rumi kombinasyonuna dayalı süslemeler görülür (Res.242,243-Şek.209-212). Aynı tür süsleme dördüncü panolarda enine gelişmiştir (Res.244). Yedinci panolarda palmetlerle zenginleştirilen örgülü kufi yazı yer alır (Res.245). Buralarda tekrarlanan yazı "ilmin ve olgunluğun en yüksek mertebesi hoş görüdür" anlamındadır (3).

Bitkisel süslemelerde, iki yaprağın ortasına üçüncü bir yaprak ilave edilen rumiler ile tepe yaprağı uzun palmetler ve beş yapraklı palmetler dikkati çekmektedir Bazı motiflerin yaprakları volütlendirilmiştir.

Tek parçadan oyulan kapı binisi, balık pulu deseniyle kaplı silindirik bir gövdeye sahiptir. Gövdenin ortasında palmetlerle, başlıklara geçişte de naturalist üslupta katmerli bir çiçekle doldurulan madalyonlar yer alır. Bininin dikdörtgen başlıklarında, düz satırlı oyma tekniğiyle yapılmış, üstte rumili altta ise tek eksene göre simetrik palmet-rumili süslemeler görülür.

Değişik pano düzeni ve bezemeleriyle, devri içindeki örnekler arasında dikkati çeken kapı kanatları, H.831/M.1427-28 yıllarında inşa edildiği kabul edilen cami (4) ile aynı zamanda yapılmış olmalıdır (5)

NOTLAR :

- (1) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.206, i.Asmanoğlu, Ankara Karacabey Külliyesi, Ankara, 1988, s.19.
- (2) i.Asmanoğlu, a.g.e., s.24'de, kitabenin metni verildikten sonra, aynı sayfadaki not'ta analizi de yapılmıştır. Burada, sülüs yazının kurallara uygun yazılmadığı örnek gösterilerek anlatılmıştır.
- (3) i.Asmanoğlu, a.g.e., s.26.
- (4) Mübarek Galip, Ankara, Kitabeler, II.Kısım, istanbul, 1928, s.25; E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.263; O.Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, istanbul, 1986, s.63.
- (5) Ayrıca bkz. G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971, s.53; Y.Demiriz, a.g.e., s.206; i.Asmanoğlu, a.g.e., s.19.

Örnek No	: 48
Eserin Adı	: OSMANCIK KOCA MEHMET PAŞA CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No	: 126-129, 202, 263.
Resim No	: 246-253
Şekil No	: 47, 213-214.
İnceleme Tarihi	: Aralık 1985.
Yapıdaki Yeri	: Caminin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: Cami ile birlikte H.834/1430-31 yıllarında yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği	: Çakma.
Süsleme Tekniği	: Çakma ve kabartmalı kündekari, yuvarlak ve düz satırlı oyma, çift katlı oyma, kakma.
Şeması	: Kemerli-beş panolu.
Ölçüleri	: 144 x 250 cm.
Durumu	: Günümüze nispeten sağlam durumda gelen kanatların alt kısmı çürümüş, sol kanadın iç kenarından bordür genişliğinde ince uzun bir parça kırılmış ve buraya yama yapılmıştır. Üçüncü panolardaki kakmaların tamamı ile çitaların bir çoğu dökülmüştür. Kanatların yüzeylerinde pek çok çatlak ve kurt deliği; kilit aksamının bulunduğu yerde de çivi delikleri görülür. Binisi kayıptır.

Erken Osmanlı döneminde diğer önemli bir örneği teşkil eden iki kanatlı kapının her bir kanadı yekpare tek ahşap levhadan ibarittir. Simetrik bir düzen gösteren kanatlarda alt ve iki yan kenarı dolaşan 5 cm. enindeki bordür üstte kapı açıklığına uygun olarak basık bir kemer oluşturur. Kemer bordürünün sınırladığı alanlar beşer panoya bölünmüştür (Res.246-Şek.47). Birinci ve ikinci panolar ile dördüncü ve beşinci panoları, üzerinde önemli bir fonksiyonu olmayan çivilerin yer aldığı enli kuşaklar; diğer

panoları da ince şeritler ayırır. Birinci panolar, bir kenarı kemer formuna uygun olarak kavislenen, üçgen bir alanı kaplar. İkinci, dördüncü ve beşinci panolar yatay dikdörtgen, kanatlardaki en büyük alanı kaplayan üçüncü panolar ise dikey dikdörtgendir. Gerek panolar gerekse bordürün dışında kalan kemer köşelikleri yoğun bir şekilde bezenmiştir.

Bordüre, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, uzun yapraklarıyla gelişen üçlü rumi örgü işlenmiştir (Şek.213). Kemer köşeliklerinde düz satırlı oyma tekniğiyle işlenen, girift kıvrım dal-palmet-rumili bir süsleme yer alır.

Birinci panolarda birbirinin altından ve üstünden geçerek bir örgü meydana getiren iç köşelerdeki kıvrımların geliştirdiği girift bitkisel süsleme görülür (Res.247). Motiflerin saplarından ya da yapraklarından çıkan kıvrım dallar süslemeye hakim durumdadır. Palmet veya rumi grubuna dahil edilebilecek şekilde çeşitli tipleri görülen ve yaprak uçları volütlenen motiflerden başka yedi yapraklı palmetler de kompozisyona dahil edilmiştir. Birbirinden gelişen palmet veya rumiler öylesine abartılmış ya da deforme olmuştur ki, bağzılarının türünü anlamak bile mümkün değildir.

İkinci panolarda, çift katlı oyma tekniğinde, altta bitkisel süsleme, üstte yazı yer alır. Serbest düzendeki kıvrım dal-palmet-rumili bitkisel süsleme yuvarlak satırlı oyma tekniğinde, hadislerden alınan(1) üstteki sülüs yazı ise düz satırlı oyma tekniğindedir (Res.248).

Üçüncü panolar eksenlerinden kaydırılmış, oniki kollu yıldızların meydana getirdiği sonsuz karakterdeki geometrik bir kompozisyona göre bölümlenmiştir (Res.249). Her panoya bu kompozisyondan, ortaya bir tam bunun alt ve üstüne ikişer çeyrek yıldız oturtulmuş ve yıldızlar, panolar yanyana getirildiğinde birleşecek şekilde düzenlenmiştir. Çakma ve kabartmalı künde-kari tekniğinin uygulandığı panolarda geometrik örgüyü meydana getiren çitalar çakılmış, iri tutuldukları için güçlü bir etki bırakan geometrik bölmeler ise yekpare levhadan kabartılmıştır (2).

Geometrik örnekteki merkezde yer alan oniki köşeli yıldızlarda kabara aynalı kapı halkaları takılıdır. Panolarda çeyreği görülen oniki köşeli yıldızlar ve oniki kollu üç yıldızın ortasında yer alan altıgenler ile sağ panodaki yıldızların çevresinde sıralanan dörtgenlerde (baklava) kakma tekniğinin uygulandığı kalan izlerden anlaşılmaktadır. Düzgün altıgenlerin çevresindeki ok ucu gibi görülen basık altıgenlere yuvarlak satırlı oyma tekniği ile nar çiçekleri, yıldızların kollarındaki basık altıgenlere de, yine aynı teknikle, palmet-rumeli süslemeler işlenmiştir.

Dördüncü panolar, düşey ekseninde fakat enine de gelişen palmet-rumi kombinasyonuna dayalı sonsuz karakterdeki bitkisel bir süslemeyle doldurulmuştur (Res.251-252). Beşinci panolarda, ortadaki bir merkezden dört yana açılan ve palmet-rumi kombinasyonuna dayanan süslemenin tekrarından oluşan bir kompozisyon görülür. Motifler yine çeşitli tipler gösterir (Res.253).

Dördüncü ve beşinci panolar yuvarlak satırlı oyma tekniği ile süslenmiş olmakla birlikte, aşınmanın da etkisiyle, düz satırlı oyma tekniğine yakın görünmektedir. Bu panolarda zemin çok az yer tutmaktadır.

Kapı kanatlarında tarih yoktur. Ancak, aynı devir ve bölgedeki Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi (M.1414-17) ile Amasya Bayezid Paşa Camii (M.1414-19) kapı kanatlarıyla olan benzerlikleri, H.834/M.1430-31 yıllarında inşa edilen cami(3) ile aynı zamanda yapıldığına şüphe bırakmaz (4).

NOTLAR :

- (1) Bkz. E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.535.
- (2) E.H.Ayverdi, (a.g.e., s.535) kompozisyondaki geometrik bölme-lerin de yapıştırma olduğunu söyler.
- (3) Caminin kitabesi için bkz. E.H.Ayverdi, a.g.e., s.535; F.ilter, "Osmanlı Ulaşım Açında Irmak Kenarı Bir Yerleşme : Osmancık", Belleten, Cilt.LII, Sayı:203 (Ağustos 1988), Ankara, 1988, s.550-551.

- (4) Ayrıca bkz. Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.638, F.ilter, a.g.m., s.551.

Örnek No	:	49
Eserin Adı	:	ANKARA HACI MUSA CAMİİ KAPI KANATLARI
Levha No	:	130-131, 203, 263.
Resim No	:	254-257
Şekil No	:	48, 215.
İnceleme Tarihi	:	1989-1992.
Yapıdaki Yeri	:	Harimin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	:	Orijinal yerindedir.
Ustası	:	Bilinmiyor.
Tarihi	:	Caminin H.835/M.1432 yıllarındaki ilk yapılış devrine ait olmalıdır.
Yapım Tekniği	:	Çakma.
Süsleme Tekniği	:	Yuvarlak satırlı oyma, oluklu oyma.
Şeması	:	iki panolu.
Ölçüleri	:	112 x 185 cm.
Durumu	:	Seren, başlık ve birer pano eklenerek büyütüldüğü belli olan kapı kanatlarının, bugünkü yerinde tekrar kullanılışı anlaşılmaktadır (1). Bu sırada binisi ve eski çivileri değiştirilmiştir. Geçme tekniğinde yapılan şimdiki kapının ikinci panoları durumundaki orijinal kanatlar, boyanmış olmakla birlikte, günümüze sağlam gelmiştir.

Simetrik bir düzen gösteren orijinal kanatlar, biri dar diğeri geniş yekpare ikişer ceviz (2) levhadan yapılmıştır. Levhaların, eskiden, arkadaki yatay iki kuşağa çivi ile çakıldıkları kalan izlerden bellidir.

Alt ve üst kenarlardaki biraz daha geniş olmak üzere dört yandan ince ve düz bir çerçeve içine alınan kanatlar, yatay bir şeritle ikişer panoya ayrılmıştır (Şek.48). Üstteki panolar yatay dikdörtgen, küçüktür. Düşey dikdörtgen olan ve bir bordür tarafından kuşatılan alttaki panolar ise, kanatların yaklaşık 4/5'ini kaplayacak şekilde büyük tutulmuştur (Res.254).

Üstteki panolarda, her ikisinde de tekrar edilen ve yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenen süs yazı yer alır. Burada "Mes-citler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" anlamındaki, Kur'an-ı Kerim'den Cin sure-sinin(72.sure) 18.ayeti yazılıdır.Harflerin arasında,yazı ile aynı zemini paylaşan, kıvrım dallara bağlı rumiler görülür (Res.255).

ikinci panoları kuşatan bordürlere, oluklu oyma tekniğiyle bir sıra kıvrım dal üzerinde rumi ve dilimli bir çiçeğin nöbetleşe sıralanmasından oluşan süsleme işlenmiştir (Res.256-Şek.215). Yine oluklu oyma tekniğinin uygulandığı panolar, çok başarılı bir işçilik gösteren, son derece girift ve zengin bir bitkisel kompozisyonla doldurulmuştur. Palmet-rumi kombinasyonuna dayanan, ancak rumilerin ağırlık taşıdığı süslemede,biri yukarıya diğeri de aşağıya yönelen palmetlerin saplarından ve yapraklarından çıkan kıvrımlar çatallaşarak ve çoğalarak çevredeki girift rumi ağını meydana getirir.Bu rumiler de, yatay eksende, daha küçük birer palmete bağlanır. Panolarda üç kez tekrarlanan bu süslemenin arasına, her biri bir palmeti içine alacak biçimde, stilize palmete benzeyen kenarları dilimli şekiller oturtularak kompozis-yon zenginleştirilmiştir (Res.257). Oymalar fazla derin olmamakla birlikte,sağlam bir desen ve çok iyi bir işçilik sonucu hareketli ve akıcı bir süsleme elde edilmiştir. Rumilerin yaprak uçları volütlüdür ve tek tek seçilebilen her bir motif, kompozis-yonda önemli bir yer tutmaktadır.

Kapı kanatlarında tarih yoktur. Cami de, inşa kitabesinin farklı okunması yüzünden, aynı yüzyıl içinde değişik tarihlere mal edilmiştir (3). Ancak, kapı kanatlarının ikinci panoları, gerek teknik gerekse süsleme bakımından Tire Yahşi Bey Camii'nin(M.1441) 2 No'lu kapı kanatlarıyla aynı özellikleri taşır ve çok benzerlik gösterir. Bu nedenle, caminin H.835/M.1432 yıllarında inşa edildiğini (4), kapı kanatlarının da cami ile birlikte yapıldığını kabul ediyoruz.

NOTLAR :

- (1) Caminin 17.-18.asırlarda yenilendiği, inşa kitabesi ile kapı kanatlarının da yeni yapıda tekrar kullanıldığı kabul edilir. Bkz. G.Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971, s. 70-72.
- (2) İ.H.Konyalı, Ankara Camileri, Ankara, 1978, s.47.
- (3) Bkz.Mübarek Galip, Ankara, Kitabeler, II.Kısım, İstanbul, 1928, s.24'de, H.825 (M.1421-22); G.Öney, a.g.e., s.72'de H.865(M.1460-61); E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.251'de, H.835(M.1432); İ.H.Konyalı, a.g.e., s.47'de H.895 (M.1489-90), tarihlerini verirler.
- (4) E.H.Ayverdi, a.g.e., s.251-not:1'de, kitabelerin Mübarek Galip ve İ.H.Konyalı tarafından yanlış okunduğunu ve doğrusunun H.835 (M.1432) olduğunu ifade etmektedir.

- Örnek No : 50
- Eserin Adı : KARAMAN İBRAHİM BEY İMARETİ KAPI KANATLARI
- Levha No : 132-137, 204, 264-265.
- Resim No : 258-268
- Şekil No : 49, 216-220.
- İnceleme Tarihi : Şubat 1986, Haziran 1991
- Yapıdaki Yeri : İmaretin kuzey cephesindeki portalinde yer almaktaydı (1).
- Bugünkü Yeri : İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi.
Env. No : 244
Kapı kanatları 1893'te İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüş; 12.8.1948 tarihinde de şimdiki yerine taşınmıştır (2).
- Ustası : Karaman'lı neccar, İlyas oğlu Hacı Ömer.
- Tarihi : İmaret ile birlikte H.836/M.1432 yıllarında yapılmış olmalıdır.
- Yapım Tekniği : Geçme ve künde-kari.
- Süsleme Tekniği : Hakiki künde-kari, yuvarlak ve düz satırlı oyma, çift katlı oyma.
- Şeması : Dört panolu.
- Ölçüleri : 216 x 295 cm.
- Durumu : Sağ kanadın ikinci, üçüncü ve dördüncü panoları ile sol kanadın dördüncü panosu eksiktir. İçteki serenlerin ortalarında bol miktarda çivi ve anahtar delikleri görülür. Alt başlıklar ile serenlerin bu kısma rastlayan süslemeleri, çürüme sebebiyle dökülmüştür. Büyük bir bölümü okunamayacak kadar bozulmuş olan sol kanattaki usta kitabesi, muhtemelen kazımak suretiyle bu hale getirilmiştir.
Sol kanattaki ikinci ve üçüncü panolar onarım geçirmiştir. Geç dönem işi olması gereken, ancak ne zaman yapıldığı bilinmeyen bu onarımda üçüncü panodaki oymaların hepsi, ikinci panoda-

kilerin de çoğu yenilenmiştir (3). Bu sırada sol kanattaki dördüncü panonun da yenilendiği (4), ancak kanatlar müzeye alındıktan bir süre sonra bu panonun çıkartıldığı, eski resimlerinden anlaşılmaktadır (5)(Res.258).

Kapı, süslemelerindeki bazı ayrıntılar dışında, simetrik iki kanatlıdır. Boş yer bırakılmayacak şekilde her yeri süslenmiş olan seren ve başlıkların meydana getirdiği düşey dikdörtgen çerçevenin içi, ortadaki daha ince yatay üç kayıtle dört panoya ayrılmıştır (Şek.49). Yatay dikdörtgen olan birinci ve dördüncü panolar yekpare levha, kare olan ikinci ve üçüncü panolar künde karidir. Sol kanada monte edilen tek parça ahşaptan ayulan bini orjinaldir (Res. 259).

Serenlerde, zencirekle süslü bir şeritin meydana getirdiği sekiz dilimli rozet ile iki ucu dilimli oval kartuşlar ve bunların içinde de girift bitkisel kompasizyonlar yer alır (Res.260). Aynı özelliklere sahip oval kartuşlar başlıklar ile alt ve üstteki yatay kayıtlara da işlenmiş, ancak bunlara rozet konmamıştır. Rozetler, serenlerde, bu kayıtlar ile başlıkların hizasına yerleştirilmiş; serenlerin diğer kısımlarına sadece kartuşlar dizilmiştir. Bütün bu şekilleri oluşturan ve aynı zamanda birbirine bağlayarak çerçevede kesintisiz olarak devam eden zencirek, kartuşların uzun kenarlarında basık altıgen gibi köşelendirilmiş; rozetler ve kartuşların dilimlerinde ise daha sıkışık ve yuvarlak halkalı işlenmiştir.

Çerçeve ve kayıtlardaki süslemelerin hepsinde yuvarlak satırlı oyma tekniği uygulanmıştır. Süslemeler, ışık-gölge tesiri yaratacak biçimde derin oyulmuştur.

Başlıklar ile alt ve üstteki yatay kayıtlarda yer alan kartuşların süslemeleri, küçük bir detay dışında aynıdır. Bunlarda; ortadaki dört dilimli bir örgüden iki tarafa doğru gelişen tek eksene göre simetrik palmet-rumi kombinasyonları görülür. Sağ kanattaki bu kartuşlarda, ortadaki örgünün boşluklarına küçük pal-

metler işlenmiştir (Res.261-Şek.216). Bu kompozisyonun aynı özelliklere sahip daha küçük bir örneği, sağ kanadın serenlerindeki kartuşlar ile sol kanadın alt panosunun iki yanındaki kartuşlarda yer alır (Res.262-Şek.217). Soldaki kartuşun örneğinde, düğümlerin arasındaki küçük palmetler yoktur. Sol kanadın serenlerindeki diğer kartuşlarda ise, ortadaki düğüm kaldırılmış, kompozisyondaki motiflerin sapları birbirine bağlanmıştır (Res.263-Şek.218). Bütün kartuşlarda süslemenin rumi ağırlıklı olduğu ve palmetlere göre daha büyük tutuldukları görülür. Yaprak yüzeyleri dilimlendirilen rumilerin bazılarında, biraz da abartılarak, iki yaprağın arasından bir dal çıkıp yeni rumilere bağlanmıştır. Palmetler üç yapraklı olmakla birlikte, yan yaprakları hilal gibi aşağı doğru kıvrılarak ve tepe yaprakları yatay sıralar halinde dilimlendirilerek değişik bir karaktere bürünmüştür.

Serenlerdeki rozetlerin bezemeleri iki kanatta da aynıdır (Şek.219). Bu rozetlerde, sapları ortadaki sekiz köşeli yıldızdan çıkan ve radyal sıralanan palmetler yer alır (Res.262). Palmetler yukarıda bahsedilen tiptedir.

Kanatlardaki iki kare panoyu ayıran yatay kayıtlarda, ince şeritlerin oluşturduğu iki ucu sivri kartuşlar vardır. Bunlardan biri ortada tam, ikisi yarıdır. Ortadaki kartuşun içine, iki ucu dilimli başka bir kartuş daha yerleştirilerek, buraya usta kitabe-si işlenmiştir (Res.265). Sağda:

عمل الحاج عمر بن الياس القرمانى النجار

Türkçesi : Karaman'lı neccar, ilyas oğlu Hacı Ömer yaptı (6). Soldaki kitabe aynı olmakla birlikte, "neccar" ibaresi yazılmamıştır (7).

Kitabe kartuşlarının iki yanında, tek eksene göre simetrik bitkisel kompozisyonlar yer alır. Bu kompozisyonlarda palmet ve ruminin yanısıra hatayi üslupta çiçekler de görülür (Res.266).

Kanatların birinci panoları, seren, başlık ve kayıtların bu kısma bakan kenarlarının profillendirilmesiyle geniş bir çerçeve içine alınmış; ayrıca, kendi yekpare parçalarından oyulan ince bir

şeritle tekrar çerçeveselenmiştir. Bu şeritler, sağ kanatta tek sıra halinde dizilen küçük stilize çiçeklerle, sol kanatta zincirekle süslüdür. Panolara, çift katlı oyma tekniğiyle bitkisel bezeme ve yazı işlenmiştir. Her ikisi de düz satırlı olan süslemede, altta, seyret dokulu ve serbest düzende kıvrım dal ve rumiler; üstte, bazı harflerine rumiler bağlanan yazı yer alır. İki panoda da devam eden arapça sülüs yazı "Girene kapımız açık, yiyene malımız mübah" anlamında, imarete uygun anlamlı bir sözdür (8)(Res.267).

Hakiki künde-kari tekniğinin uygulandığı ikinci ve üçüncü panolarda, çapraz ekseklende aralıklı yerleştirilen onikigenler ile sekizgenlerin meydana getirdiği geometrik kompozisyon yer alır (Res.268). Köşegenlerin uzatılmasıyla, panolar, üçgen, beşgen ve basık altıgen bölmelere ayrılmıştır. Altıgenlerdeki bitkisel süslemelerin tamamı, ajur yapılandırma tekniğinde basit kompozisyonlarla yenilendiği için, eskiden nasıl oldukları belli değildir. Çoğu yenilenen beşgenlerin ise, radyal düzende palmetlerle bezenildiği kalan birkaç parçadan anlaşılmaktadır (Şek.220). Bugün boş görünen üçgenlerin, eskiden de böyle oldukları düşünülebilir. Geometrik örgüyü oluşturan profilli kalın çitelerin da büyük bölümü yenilenmiş olmalıdır.

İnce bir kütleyle sahip kapı binisi yoğun bir şekilde bezenmiştir. Birinin silindirik gövdesi, iki ayrı palmet-rumili kıvrımın birbiri içinde geçerek ilerlemesiyle, ağ gibi kaplanmıştır. Gövdenin ortasındaki daire madalyonda radyal düzende palmetler; başlıklarda ise, ortadaki düğümden alta ve üste doğru gelişen ve silüet olarak işlenen palmetler yer alır. Binideki işçilik düz satırlı oyma tekniğine daha yakındır.

Kapı kanatlarında tarih yoktur. Bazı araştırmacılar hatayı süslemeleri dikkate almadıkları için, bir açıklama yapmadan ve yanlış olarak, 13. yüzyıla tarihlenmişlerdir (9). Kanatların sereni, başlık ve kayıtlarındaki rozet ve kartuşların düzeni, süsleme ve biçim dışında, Bursa Yeşil Türbe'nin kapı kanatlarıyla (M.1421) aynıdır. Anadolu'da ele aldığımız dönem içinde, bu iki eserden başka, sözü edilen yerlerdeki süslemeleri kartuşlar içine alınan

kapı kanadı örneği yoktur. Usta kitabelerinin bulunduğu yatay kayıta yer alan hatayı üslubundaki süslemeler, hem imaretin portalinde hem de 15. yüzyılın ilk yarısına ait Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Konya Hasbey Darülhüffazı, Amasya Bayezid Paşa ve Osmancık Koca Mehmet Paşa Camileleri ile Tire Yahşi Bey Camii'nin girişteki kapı kanatlarında, yine palmet ve rumilerin yanısıra daha az olarak, görülür.

Bu örnekleri de dikkate alarak, kapı kanatlarının, imaret ile birlikte H.836/M,1432 yıllarında (10) yapılmış olduğu kabul edilebilir.

NOTLAR :

- (1) Kanatların, müzedeki eski kaydında Konya'dan getirildiği yazılıdır. E.J. Davis aldı bir seyyah, kapı kanatlarını 1875 yılında imaretteki yerinde görmüş ve hayranlığını ifade ederek, yanlış da olsa, usta kitabesini okumuştur. Bu konuda bkz. Z.K.Bilici, "Bir Seyyahın Gözüyle 19. yüzyılda Karaman'daki Anıtlar", Milli Kültür, Sayı : 56(Mart 1987), Ankara, 1987, s.80.
- (2) Müze envanter defteri.i.H.Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul, 1967, s.406-407'de, kapı kanatlarının, İstanbul'a 1907 yılında götürüldüğünü ifade eder.
- (3) E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler:Çinili Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III,(Neşreden: M.Aziz Ogan), Berlin, 1938, s.38.
- (4) F.Sarre, Seldschukische Kleinkunst, Leipzig, 1909, s.34.
- (5) Bkz. F.Sarre, a.g.e., Levha XIII; G.Migeon, Manuel D'art Musulman, Arts Plastiques et Industriels, Tome : 1, Paris, 1927,s.330 Fig.140.
- (6) i.H.Konyalı, a.g.e., s.411
- (7) i.H.Konyalı, a.g.e., s.411
- (8) i.H.Konyalı, a.g.e., s.411

- (9) Bkz.F.Sarre, a.g.e., s.34; G. Migeon, a.g.e., s.330-Fig.140; E.Kühnel, a.g.e., s.38; M.Ağaoğlu, "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period", Parnassus, Vol.10, Number 1, New York, 1938, s.25; M. Sözer, "Bir Selçuk Kapısı", Arkitekt, 11-12 (1949), s. 35.
- L.A.Mayer, Islamic Woodcarvers and Their Works, Geneva, 1958, s.66'da, tarihi M.1300 olarak gösterir.
- (10) imaretin kitabesi için bkz.i.H. Konyalı, a.g.e., s. 408-409.

Örnek No	: 51
Eserin Adı	: TİRE YAŞI BEY CAMİİ, 1 NO'LU KAPI KANATLARI
Levha No	: 138-142, 205.
Resim No	: 269-274
Şekil No	: 50.
İnceleme Tarihi	: Kasım 1985, Temmuz 1989.
Yapıdaki Yeri	: Caminin kuzey cephesindeki kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Neccar Mahmud İlyas.
Tarihi	: Cami ile birlikte H.845/M.1441 yıllarında yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği	: Geçme.
Süsleme Tekniği	: Yuvarlak satıhlı oyma, oluklu oyma.
Şeması	: Üç panolu.
Ölçüleri	: 150 x 255 cm.
Durumu	: Genel olarak sağlam görünen kapı kanatlarında orta panoların iç kenarlarına rastlayan yerler, kapı halkası, anahtar deliği v.b. sebeplerle yapılan müdahaleler yüzünden çatlamış, kırılmış ve süslemeleri tahrip olmuştur. Bunlara bağlı olarak bininin orta kısmındaki süslemeler de aşınmıştır. Kanatlar defalarca boyandığından (bugün için yeşil boyalıdır) oyma süslemeleri detayı kaybolmuştur.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Seren ve başlıkların teşkil ettiği çerçevenin içindeki yatay iki kayıt, kanatları üçer panoya ayırmıştır (Res.269). Sol kanadın üst panosuyla sağ kanadın alt panosu yekpare tek levhadan, diğer panolar biri dar öbürü geniş yekpare ikişer levhadan meydana gelmiştir. Üst ve alt panolar kare, orta panolar düşey dikdörtgendir (Şek.50). Kanatların bütün yüzeyi yoğun bir şekilde bezenmiştir.

Seren, başlık ve kayıtlar yuvarlak satıhlı oyma tekniğiyle işlenen bir sıra bordürle değerlendirilmiştir. Seren ve başlıklar-

daki bordürde; rumi ya da tepe yaprağı uzamış bir palmete benzeyen ve bu yapraktan gelişen iki kıvrım ile dilimli çiçeklerin bağlandığı bir üçüncü kıvrımın oluşturduğu üçlü bitkisel örgü yer alır (Res.270). Kayıtlardaki bordürde ise aynı örgü rumilerle yapılmıştır.

Birinci panolar ile sağ kanadın alt panosu, aynı biçimde, oluklu oyma tekniğiyle yapılan ve merkezdeki bir yıldızdan gelişen radyal düzendeki kıvrım dal-palmet-rumili girift bir süslemeyle doldurulmuştur (Res.271). Oymaların derinliği azdır. Süslemelerdeki boya tabakaları yüzünden teknik, bugün, düz satırlı oyma gibi görünmektedir.

Sol kanadın alt panosunda ise, aynı teknikle, iki merkez oluşturan yine kıvrım dal-palmet-rumili girift bitkisel süsleme görülür. Bu panolarda kıvrım dallar süslemeye hakimdir.

Kündekari tekniği etkisi bırakan üçüncü panolar sekiz kollu yıldız kompozisyonlarından meydana gelen sonsuz karakterdeki bir örneğe göre bölünmüş ve geometrik bölmeler, kısmen yuvarlak satırlı kısmen de oluklu oyma tekniğinde, bitkisel süslemelerle doldurulmuştur(1)(Res.272). Panolara geometrik kompozisyondan 2 tam yıldız oturtulmuştur. Kompozisyonun açılımında yer alması gereken dört yıldızın arasındaki sekizgenler panolarda yarım ve çeyrek olarak görülür. Geometrik örgüyü teşkil eden şeritler ince ve yuvarlak satırlıdır. Bu sekizgenler ile sekiz köşeli yıldızlara radyal düzende; yıldızların kollarındaki basık altıgenlere ise tek eksene göre simetrik, palmet-rumili süslemeler işlenmiştir (Res.273). Ancak, sol panonun üstteki sekiz köşeli yıldızı, içteki köşegenleri uzatılarak, dörtgenlere bölünmüştür. Gerek bu dörtgenlere gerekse yıldızların çevresinde sıralanan diğer dörtgenler ile panolardaki üçgen ve beşgenlere hatayiler işlenmiştir. Sağ panodaki sekiz kollu iki yıldızın arasında kalan iki beşgende usta ismine rastlanır. Sağdaki beşgende محمود الباس

(Res.274), soldaki beşgende ise عمل نجار yazılıdır (2). Türkçesi : Neccar Mustafa İlyas yaptı. Ustanın ünvanını belirten yazı tahrip olmuştur. Kitabenin küçük geometrik iki bölmenin içine

ilk bakışta farkedilemeyecek şekilde gizlenmesi dikkat çekicidir.

Bininin silindirik gövdesinin orta kısmında bitkisel süslemeli bir madalyon yer alır. Buradan üst başlığa doğru yükselen bir dala aralıklı olarak çiçekler işlenmiştir. Bininin başlıkları testere dişi gibi bir çerçeve içine alınmış ve yüzeylerine palmetrumili süsleme işlenmiştir. Üst başlığın üst ucunda "Ya Allah" yazılıdır.

Kapı, gerek iki kanadındaki panolarda yer yer görülen farklılıklar gerekse hatayı tarzındaki süslemeleriyle caminin yapılaş devrine uygun özellikler taşır. Bu nedenle H.845/M.1441 yılında inşa edildiği kabul edilen cami ile (3) aynı zamanda yapılmış olmalıdır (4).

N O T L A R :

- (1) Bu panoların "eğri kesim" tekniğinde işlendiği söylenmiştir. Bkz. İ.Aslandoğlu, Tire'de Camiler ve Uç Mescit, Ankara, 1978, s.39.
- (2) F.Tokluoğlu, Tire, Tire, 1964, s.26; İ.Aslandoğlu, a.g.e., s.39. Bu yayınlarda, ustanın adı verilmiş, ancak ünvanından söz edilmemiştir. Y.Demiriz (Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.643) ise yapanın belli olmadığını söyler.
- (3) Bkz. E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.542-544; F.Tokluoğlu, Tire Çevre İncelemeleri, İzmir, 1973, s.37; İ.Aslandoğlu, a.g.e., s.36; O.Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986, s.64. Y.Demiriz (a.g.e., s.642) M.1440 yılı kabul eder.
- (4) Ayrıca bkz. Y.Demiriz a.g.e., s.642.

Örnek No	: 52
Eserin Adı	: TİRE YAŞI BEY CAMİİ, 2 NO'LU KAPI KANATLARI
Levha No	: 143-144, 266-267.
Resim No	: 275-277
Şekil No	: 221-222.
İnceleme Tarihi	: Kasım 1985, Temmuz 1989.
Yapıdaki Yeri	: Camiye girildiğinde sağdaki (doğu) odanın kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: Cami ile birlikte H.845/M.1441 yıllarında yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği	: Geçme.
Süsleme Tekniği	: Oluklu oyma.
Şeması	: Üç panolu.
Ölçüleri	: 115 210 cm.
Durumu	: Kanatlar genel olarak sağlamdır. Ancak, binisi günümüze gelememiştir.

Kapı iki kanatlıdır. Kanatlarda seren ve başlıkların teşkil ettiği dikdörtgen çerçeveler yatay iki kayıtla üçer panoya bölünmüştür. Ortadaki daha büyük olmak üzere, dikey dikdörtgen konumdaki panolar yekpare levhadır. Seren, başlık ve kayıtlar bezemesizdir (Res.275).

Kanatlar, genel düzenleriyle simetrik olmakla birlikte, panoların süslemeleri farklılık gösterir. Sağ kanadın alt ve üst panolarında, çapraz eksenlerde gelişen kırık çizgilerin meydana getirdiği, sekizgen-dört köşeli yıldız bileşimi basit bir geometrik kompozisyon yer alır. Sekizgenlerin köşegenleri çizilerek zenginleştirilmeye çalışılan sonsuz karakterdeki kompozisyon, sathi oyunlan üç yivli şeritlerle elde edilmiştir. Aynı işçiliğe sahip olan sol sanadın alt ve üst panolarında ise, kenar ortayları çizilen ve basit düzende sıralanan altıgenler görülür.

İkinci panolara, oluklu oyma tekniğiyle, farklı kompozisyon-

lar sergileyen son derece girift kapalı bitkisel kompozisyonlar işlenmiştir. Sağ panodaki süsleme, bir orta eksene göre simetrik düzenlenen ve tekrarlanan palmet-rumi kombinasyonuna dayanır (Res.276-Şek.221). Rumi ağırlıklı olan süsleme çoğunlukla aşağıya doğru gelişmekle birlikte, kompozisyonun bir ünitesi panonun alt kısmında yukarı bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Birbirlerinin saplarından ve yapraklarından gelişen motiflerin yaprak uçları volütlü, yüzeyleri dilimlidir. Özellikle orta eksendeki palmetlerin tepe yaprağından gelişen rumilerdeki dilimler derin oyulduğu için, ikinci bir yaprak gibi etki bırakır. Panodaki süslemeye dikkatli bakılınca, bu süslemeden bağımsız olarak, kenarları ikiye kavisten oluşan ve uç ucaeklenmiş eşkenar dörtgenlere ya da stilize palmetlere benzetebileceğimiz bir örgü seçilmektedir.

Sol panoda, belirli aralıklarla tekrarlanan, merkezlerden dört yöne açılan kıvrım dal-rumili süsleme görülür (Res.277). Çeşitli tipleri seçilen rumilerin yaprak uçları volütlüdür. Bu süslemenin arasında da, birbirine halkalarla bağlanan kenarları dilimli oval şekiller yer alır (Şek.222).

Kanatlarda, birinci ve üçüncü panoların basit ve yüzeysel süslemeleri, ikinci panolardaki derin oyulan zengin bitkisel kompozisyonları öne çıkarmıştır. Gerek bu uygulama gerekse iki kattanındaki panoların farklı tezyin edilmeleri, Beylikler devri eserlerindeki çeşitlilik arayan bir anlayışı yansıtmaktadır (1). Bu nedenle ve ikinci panolarındaki süslemelerinde gösterdiği özellikleriyle, cami ile aynı zamanda (2), H.845/M.1441 yıllarında yapılmış olmalıdır (3).

NOTLAR :

- (1) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.643.
- (2) Y.Demiriz, a.g.e., s.643.
- (3) Caminin tarihi için bkz. Örnek No: 51-not:3.

Örnek No	: 53
Eserin Adı	: TİRE YAŞI BEY CAMİİ, 3 NO'LU KAPI KANATLARI
Levha No	: 144-146, 206, 268.
Resim No	: 278-281
Şekil No	: 51, 223.
İnceleme Tarihi	: Kasım 1985, Temmuz 1989.
Yapıdaki Yeri	: Camiye girildiğinde, soldaki (batı) odanın kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: Cami ile birlikte H.845/M.1441 yıllarında yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği	: Geçme.
Süsleme Tekniği	: Yuvarlak satırlı oyma.
Şeması	: Üç panolu.
Ölçüleri	: 115 x 210 cm.
Durumu	: Sağlamdır.

Kapı iki kanatlıdır. Kanatlar, yüzeyleri yalın bırakılan ancak, panolara bakan kenarları profillendirilen 10 cm. enindeki serren ve başlıkların oluşturduğu dikdörtgen çerçevenin içindeki yatay iki kayıtle üçer panoya bölünmüştür (Şek.51). Her biri, ayrı parçaların teşkil ettiği geniş bir bantla çerçevelenen ve yekpare levhalardan meydana gelen panolar, ortadaki daha büyük olmak üzere, düşey dikdörtgendir (Res.278). Alt ve üst panolar eşit büyüklüktedir. Kayıtların üzerinde dilimli rozetlere sahip çiviler yer alır. Bini sadedir.

Genel düzenleriyle simetrik olan kanatlarda panoların süslemeleri farklılık gösterir. Sağ kanadın alt ve üst panolarında, sathi oyulmuş üç yivli basit şekillerle, sonsuza açılan sekizgen-dört köşeli yıldız kompozisyonu yer alır. Panolar, sekizgenlerin köşegenleri uzatılarak, üçgen ve dörtgen bölmelere ayrılmıştır. Aynı işçiliğe sahip olan sol kanadın alt ve üst panolarında ise, altıgenlerin basit şekilde sıralanmasıyla elde edilen geometrik

süsleme görülür. Panolar, altıgenlerin kenar ortaylarının uzatılmasıyla, yine üçgen ve dörtgenlere bölünmüştür.

ikinci panolardaki yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenen girift bitkisel süsleme, az farkla birbirinin aynısıdır (Res.279-Şek.223). Sağ panoda, düşey olarak bir orta eksene göre simetrik düzenlenen palmet-rumi kombinasyonuna dayalı süsleme, panonun alt kısmında oluşturulan bir merkezden aşağı ve yukarı doğru gelişmektedir. Sol panodaki süsleme ise, herhangi bir merkez oluşturmadan aşağı doğru gelişir (Res.281). Kapalı düzenlenen süslemelerde, palmet ve rumilerin yaprak uçları volütlü, sağ panodaki motiflerin yaprak yüzeyleri dilimlidir. Palmetlerin, ortasında boşluklar olan tepe yaprakları ile yan yapraklarının arasına küçük birer yaprak ilave edilmiştir. İri motiflerle girift, fakat zengin görünümlü bir kompozisyon özelliği taşıyan süslemelerde, oymalar derindir.

Pek çok bakımdan caminin 2 no'lu kapı kanatlarıyla benzerlik gösteren bu kanatlar da, cami ile birlikte H.845/M.1441 yıllarında yapılmış olmalıdır (1).

NOTLAR :

(1) Bkz. Örnek No:51 ve notları.

Örnek No : 54
Eserin Adı : EDİRNE UÇ ŞEREFELİ CAMİİ, 1 NO'LU KAPI KANADI
Levha No : 146-147, 207.
Resim No : 282-284
Şekil No : 52.
İnceleme Tarihi : Ocak 1986, Eylül 1988.
Yapıdaki Yeri : Harimin kuzey cephesindeki orta kapıda yer alır
Bugünkü Yeri : Orijinal yerindedir.
Ustası : Bilinmiyor.
Tarihi : Cami ile birlikte, en geç M.1447 yılında yapılmış olmalıdır.
Yapım Tekniği : Geçme ve künde-kari.
Süsleme Tekniği : Hakiki künde-kari, yuvarlak satırlı oyma, kakma.
Şeması : Uç panolu.
Ölçüleri : 270 x 484 cm.
Durumu : Sağlamdır.

Kapı simetrik iki kanatlıdır. Ceviz ağacından yapılan (1) kanatlar, seren ve başlakların meydana getirdiği dikdörtgen çerçevelerin içlerindeki yatay ikişer kayıtla künde-kari tekniğiyle elde edilen üçer panoya bölünmüştür. Birbirine yakın ölçülerdeki alt ve üst panolar kareye yakın yatay dikdörtgen, kanatların yaklaşık yarısını kaplayan orta panolar düşey dikdörtgendir (Res.282-Şek.52). Çerçeveleri yalın bırakılan kanatlarda, kayıtların üzerine monte edilen çivilerin metal rozekleri bitkisel desenleriyle dikkati çekmektedir (2).

Birinci panolarda, künde-kari tekniğiyle yapılan ve kırık çizgilerin meydana getirdiği sekiz köşeli yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyonun ortasında profilli bir çerçeve içine alınan yatay dikdörtgen ikinci bir pano yer alır. Yekpare levhadan yapılan bu panolara, yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle, üstte kufi altta sülüs yazı olmak üzere dini içerikli ikişer satırlık yazı işlenmiştir.

Gösterdiği özellikleriyle Mısır'ın bronz kapılarını hatırla-

tan ikinci panolar dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Panolarda, çeşitli yönlerdeki kırık çizgilerin oluşturduğu eksenlerinden kaydırılmış oniki kollu yıldız kompozisyonu yer alır. Panolar büyük boyutlu olduğu halde geometrik bölmelerin bunlara oranla küçük tutulması sebebiyle, panolara kompozisyonun geniş bir kesiti oturtulmuştur. Burada, düşey ekseninde beş tam yıldız ve bunların iki yanında yarım yıldızlar sıralanır. Yıldızlar birbirlerine ok uçlarıyla bağlanırken, üç yıldızın arasında ok ucu şeklindeki basık altıgenlerle, düzgün altıgenler meydana gelmiştir. Küçük ok uçları ve baklavalardan dışındaki bütün geometrik bölmelerin satırlarına, kendi şekillerine uygun yuvalar açılarak buralara, kabara gibi yüzeyden taşıntı yapan parçalar kakılmıştır (3)(Res.283). Bazı parçalarda dökülme olmasa, çok düzgün ve itinalı bir işçilikle yapılan kakmaları farketmek hemen hemen mümkün değildir. Belki de kirlendikleri için, renk ve cins farkı seçilemeyen bu ahşap kakmalar, panolardaki geometrik kompozisyona güçlü bir plastik etki sağlamıştır. Geometrik örgüyü teşkil eden satırlardaki tek yivli çitalaların ince olması da bu etkiyi pekiştirmektedir.

Üçüncü panolarda, yine künde kari tekniğiyle, çapraz eksenlerde gelişen ve aralıklı yerleştirilen on kollu yıldız kompozisyonu yer alır (res.284). Panoda, yıldızlardan, ortada biri tam, köşelerde dördü çeyrek verilmiştir.

Kanatların binisi, yivli bir gövde ile ince uzun dikdörtgen başlıklara sahip olup, orijinalliği konusunda bir şey söylemek güçtür.

Kitabelerden anlaşıldığına göre, H.841/M.1437-38 yılında inşasına başlanan cami H.851/M.1447 yılında tamamlanmıştır (4). Cami ile birlikte aynı zamanda yapılmış olması gerken kapı kanatlarının en geç M.1447 yılında bitirildiği kabul edilebilir (5).

NOTLAR :

(1) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.539.

(2) Kanatlardaki metal parçaların orijinal olduğu kabul edilmek-

tedir. Bkz.Y.Demiriz, a.g.e., s.539.

- (3) Panolardaki bu kakmalardan söz edilmemiş ve geometrik parçaların düz bırakıldığı söylenmiştir. Y.Demiriz, a.g.e., s.539.
- (4) Bkz.E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.458-459; O.N.Peremeci, Edirne Tarihi, İstanbul, 1940, s.56-57.
- (5) Ayrıca bkz. Y.Demiriz, a.g.e., s.540; S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, s.42.

Örnek No	: 55
Eserin Adı	: EDİRNE UÇ ŞEREFELİ CAMİİ, 2 NO'LU KAPI KANADI
Levha No	: 148-149, 208.
Resim No	: 285-287
Şekil No	: 53.
İnceleme Tarihi	: Ocak 1986, Eylül 1988.
Yapıdaki Yeri	: Harimin kuzey cephesindeki doğu uçta bulunan kapısında yer alır.
Bugünkü Yeri	: Orijinal yerindedir.
Ustası	: Bilinmiyor.
Tarihi	: Cami ile birlikte M.1447 yılında yapıldığı ihtiyat kaydı ile kabul edilebilir.
Yapım Tekniği	: Geçme ve künde-kari.
Süsleme Tekniği	: Hakiki künde-kari, yuvarlak satırlı oyma.
Şeması	: Uç panolu.
Ölçüleri	: 236 x 420 cm.
Durumu	: Sağlamdır.

Kapı simetrik düzenlenen iki kanada sahiptir. Kanatlar, serren ve başlıkların teşkil ettiği dikdörtgen çerçevelerin içindeki yatay ikişer kayıtla künde-kari tekniğinde oluşturulan üçer panoya ayrılmış ve panolar bir sıra profil ile kuşatılmıştır. Yatay dikdörtgen alt ve üst panolar yakın ölçülerdedir. Düşey dikdörtgen orta panolar ise kanatların yaklaşık yarısını kaplamaktadır (Res.285-Şek.53). Seren, başlıklar ve kayıtlar yalındır. İçteki serenlerde kabara aynalı kapı halkaları takılı olup, kayıtlarda metal rozetli çiviler sıralanır.

Birinci panolarda, künde-kari tekniğinde, çapraz eksenlere aralıklı olarak yerleştirilen sekizgenlerin dik eksenlerdeki çizgiler tarafından kesilmesiyle oluşan sonsuz karakterde bir geometrik kompozisyon ve bu kompozisyonun ortasında, dini mahiyetli yuvarlak satırlı oyma ile işlenen sülüs yazı levhası yer alır (Res.286).

ikinci panolarda, yine sonsuz karakterde, onkollu yıldız kom-

pozisyonu yer alır. Panolara bu kompozisyondan üç tam yıldız alınmıştır. Düşey eksenlerde ok uçlarıyla bağlanan yıldızların, yatay eksenlerdeki aralarında basık altıgenler meydana gelir. Panolardaki bütün bölmelerin yüzeyleri süslemesiz ve düz bırakılmıştır. Geometrik örgüyü teşkil eden ince çitelerin satırlarına ise bir sıra yiv açılmıştır.

Üçüncü panolarda, çeşitli yönlerdeki kırık çizgilerden meydana gelen altı köşeli yıldız ve bunun çevresinde nöbetleşe sıralanan stilize kelebek ve altıgenlerden oluşan geometrik kompozisyon görülür. Buradaki çiteler, diğer panolardakilerden farklı olarak, biraz daha geniş ve üç profillidir. Geometrik bölmeler yine düz ve süslemesizdir (Res.287).

Silindirik bir gövde ve ince uzun dikdörtgen başlıklara sahip bini basit bir işçilik gösterir.

Burada önemli bir konuya değinmek gerekiyor. Üç Şerefeli Camii'nin avlu kapıları ile ibadet mekanlarındaki bazı pencere kanatlarının birbirleriyle yakın özellikler taşıdığı, bilhassa geometrik parçaların düz bırakılmasıyla dikkati çekiyor. Aynı yapıdaki bu ahşap kanatların benzerliği, stil birliği göstermeleri bakımından önemli, fakat bir o kadar da aldatıcı olabilmektedir. Katalog örneğindeki kapının simetriğinde bulunan ve E.H.Ayverdi'nin söylediği ve resimlerini yayınladığı (1) kakma tekniğindeki süslemelere sahip kanatların yerinde, bugün, yukarıda sözünü ettiğimiz kapı ve pencere kanatıyla tam bir üslup birliği gösteren, ancak en azından ikinci ve üçüncü panoları tamamen yenilenen kanatlar araştırmacılar için tam bir tuzak oluşturmaktadır. Nitekim bu kanatlar, ortak özellikleri sebebiyle orijinal kabul edilmiştir (2). Orijinal olmadığı anlaşılan bu kanatlar diğerlerine benzetilerek mi yapıldı, yoksa onlar da yenilendi ya da önemli bir tamir mi gördü, bilemiyoruz.

İşte bu sebepler yüzünden ele aldığımız 2 No'lu kapı kanatlarına da şüpheli bakmak durumundayız. Ancak, yeni belge ve bilgiler bulununcaya kadar, kanatların cami ile birlikte M.1447 yılında yapıldığını, ihtiyat kaydı ile kabul ediyoruz (3).

N O T L A R :

- (1) Bkz.E.H.Ayverdi, Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, s.445, Res.763.
- (2) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.539.
- (3) Caminin tarihi için bkz. Örnek No:54, not:4 ve 5.

V- AHŞAP KAPI KANATLARININ DEĞERLENDİRMESİ :

A- TEKNİK :

1- Yapım Teknikleri :

Anadolu'da, ele aldığımız dönem içindeki ahşap kapı kanatlarının yapımında, çakma, geçme, geçme ve künde kari olmak üzere üç teknik uygulanmıştır.

a- Çakma Tekniği :

Kataloğumuzdaki 55 kapı kanadından 40'ı bu teknik ile yapılmıştır (Tablo:1). En yaygın grubu oluşturan bu teknik, başlangıçtan 15.yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar, her devir ve bölgedeki kapılarda kesintisiz olarak uygulanmıştır.

Çakma tekniğinde yapılan kanatlar ya tek bir yekpare ahşap levhadan ya da iki veya üç levhanın yanyana getirilmesiyle elde edilmiştir. Birden fazla levhadan meydana gelen kanatlarda, bu levhalar arkadaki yatay ahşap kuşaklara çivi ile çakıldıktan başka, çoğu sonradan ilave edilmiş ya da yenilenmiş olan metal kuşaklarla da tutturulmuştur. Bazı kanatlarda bu levhaların birleşme yerlerine, içten, demir mihlar geçirilerek sağlamlık arttırılmıştır. Kanatlardaki deformasyon sonucu, ahşap levhaların birbirinden ayrılmasıyla tespit edilebilen bu mihların sağlam durumdaki kanatlarda da kullanılmış olması muhtemeldir.

Selçuklu ve Beylikler devrindeki çakma tekniğinde yapılan kanatların diğer tekniklerdeki örneklerle göre günümüze daha çok sayıda ulaşması, kesintisiz ve bütün bir yüzey oluşturarak yoğun süslemelere daha çok imkan vermesi ve özellikle kemerli şemaların uygulanmasına müsait olması bakımından, genellikle bu tekniğin tercih edildiğini gösterir. Bununla birlikte yekpare ahşap levhaların kalınlığından dolayı kanatların daha sağlam ve uzun ömürlü olmasını da gözden uzak tutmamak gerekir. Ancak, bu türdeki kapı kanatlarında da, ısı ve nem gibi etkenlerden dolayı levhalarda ayrılmalar, derin yarılmalar ya da çatlamlar görülebilmektedir. Bunlar da süslemelerdeki kompozisyonların bütünlüğünü ve akıcılığını bozmaktadır.

Çakma tekniğindeki kapı kanatları, bilinen örneklerle dayanarak, Irak, Suriye ve Mısır gibi merkezlerde görülmez. Buna karşılık Türkistan ve İran'da, Anadolu'da olduğu gibi, yoğun olarak karşımıza çıkar. Bu teknik, Anadolu'da, 15.yüzyılın ortalarından itibaren geçme ve künde-kari tekniğindeki kapı kanatlarının yaygınlık kazanmasıyla önemini kaybetmiştir.

b- Geçme Tekniği :

Seren ve başlıklar tarafından meydana getirilen dikdörtgen çerçevenin kayıtlarla bölünmesiyle ve aralarda kalan panolarda yekpare levha kullanılmasıyla oluşturulan geçme tekniğindeki kanatlar yaygın bir kullanıma sahip değildir (Tablo:1).

Anadolu'da, 15.yüzyıla kadar örneğini tamımadığımız bu türdeki kapı kanatları, 15.yüzyılın ilk yarısında, Ankara'da Karanlık Mescit (15.yüzyılın ilk çeyreği)(Res.21) ve Karacabey Camii (1427-28)(Res.235) ile Tire Yahşi Bey Camii'nin (1441) 1, 2 ve 3 No'lu (Res.269, 275, 278) kapı kanatlarında olmak üzere 3 yapıdaki toplam 5 kapıda görülür.

Bu tarihten sonra da, Kastamonu-Küre Hoca Şemsettin Camii kapı kanadı (M.1473)(1) gibi bazı örneklerde görülse de, pek rahat bulmamıştır.

Anadolu dışında bu tip kapılar, İran'da Bistam Bayezid Camii kapı kanatları (M.1307-1309)(Res.18) ile Philadelphia Üniversitesi Müzesi'ndeki M.1326-27 tarihli kapı kanatları (Res.27) gibi bazı örneklerde görülür. Fakat en bol örnekleri Irak ve Mısır'daki erken tarihli eserlerde karşımıza çıkar (Res.26-30, 32, 34-36).

c- Geçme ve Künde-kari Tekniği :

ilk örneğini 13.yüzyılın ortalarında Konya Sahip Ata Camii kapı kanatlarında (M.1258)(Res.103) bulduğumuz bu teknik ele aldığımız dönem içinde 10 eserde karşımıza çıkmaktadır (Tablo: 1). 15.yüzyıla kadar Konya Sahip Ata Camii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii (M.1296-99)(Res.131), Çorum Elvan Çelebi Zaviyesi (13.yüzyılın sonu-14.yüzyılın başı)(Res.138), Niğde Sungur Bey Camii (M.1335)

(Res.171) kapı kanatları ile Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapıda (14. yüzyılın ilk yarısı)(Res.168) olduğu gibi genellikle üç panolu kanatlarda uygulanmış ve bu kanatların küçük olan birinci ve üçüncü panoları yekpare levhayla, büyük olan ikinci panoları ise künde-kari tekniğiyle değerlendirilmiştir. Bu devirden Konya Sahip Ata Türbesi kapı kanadı (M.1283)(Res.120) künde-kari tekniği ile yapılan tek panolu şemasıyla farklı bir uygulama göstermektedir. 15.yüzyılın ilk yarısında, Karaman İbrahim Bey İmaret-i'nin dört panolu olan kapı kanatlarında (M.1432)(Res.259) birinci ve dördüncü panolar yekpare levha, ikinci ve üçüncü panolar künde-karidir. Buna karşılık Bursa Yeşil Türbe'nin üç panolu kapı kanatlarında (M.1421) (Res.228) bütün panolar künde-karidir. Daha sonraki gelişmeler için bir dönüm noktası oluşturan Edirne Üç Şerefeli Camii'nin (1447) yine üçer panolu 1 ve 2 no'lu kapı kanatlarında (Res.282, 285) bütün panolar künde-kari ise de birinci panoların ortasında küçük birer yazı levhası yer alır. Bu tarihten sonra Osmanlı devri ahşap kapılarının gelişimi gerek yapım tekniği, gerekse panoların düzenlenmesi açısından genellikle Edirne Üç Şerefeli Camii kapı kanatları doğrultusunda olmuştur.

Anadolu dışı İslam devri ahşap kapılarında, geçme ve künde-kari tekniğiyle yapılan örnekler, künde-kari tekniğinin gelişimine paralel olarak görülmektedir.

2- Süsleme Teknikleri :

Ele alınan ahşap kapı kanatlarındaki süslemelerde künde-kari, oyma, kazıma, kakma ve ajur yapıştırma teknikleri kullanılmıştır. Tablo:2'den de anlaşılacağı gibi tarsî ve ahşap üzerine boyama teknikleri ile taklit künde-karinin bir alt grubu olan tamamen çakma ve yapıştırma künde-kari teknikleri bu dönem kapılarında görülmez.

Aynı eser üzerinde değişik tekniklerin bir arada uygulandığı örneklerin yanında, tek bir teknikle süslenen örnekler de mevcuttur (Tablo:2).

a- Kündekari Tekniği :

55 kapıdan 14'ünde görülen kündekari tekniği, 10 örnekte hakiki, 4 örnekte de taklit kündekarının bir alt grubu olan çakma ve kabartmalı kündekari tarzında uygulanmıştır.

Hakiki kündekari tekniğinin bilinen kapı kanatları arasındaki ilk örneği 1258 tarihli Konya Sahip Ata Camii kapı kanatlarıdır. Anadolu'da 12.yüzyılın ortalarından itibaren minberlerde görülmeye başlanan bu tekniğin, kapı kanatlarında yaklaşık bir asır sonra uygulanması, daha önceden de bu teknikte kapıların yapılmış olduğunu, fakat günümüze ulaşmadığını düşündürür. Gerçi, günümüze ulaşan kapı kanatlarının en erken tarihlisi 12.yüzyılın sonlarından olmakla birlikte, yüzyıllara göre bir değerlendirme yapacak olursak, 13.yüzyılda 23 örnekten 3'ünde, 14.yüzyılda 16 örnekten 3'ünde, 15.yüzyılın ilk yarısında ise 16 örnekten 4'ünde görülmesi, bu tekniğin kapı kanatlarında fazla tercih edilmediğini ve bu nedenle daha geç ortaya çıkıp, daha geç geliştiğini de gösterir.

13. ve 14.yüzyıllara ait mevcut örneklerde, çıtaların profil- li ve enli oldukları, geometrik bölmelerin de iri tutularak bitki- sel süslemelerle değerlendirildikleri gözlenir. Bölmelerin iri ol- ması sebebiyle, panolara yerleştirilen geometrik kompozisyonlar sistemin aslına oranla küçük bir yer işgal etmektedir. Konya Sahip Ata Camii (M.1258) ve Türbesi (M.1283), Çorum-Elvan Çelebi Zaviye- si (13.yüzyılın sonu-14.yüzyılın başı) ve Niğde Sungur Bey Camii (M.1335) kapı kanatları ile Niğde Müzesi'ndeki Anonim kapı kanat- ları (14.yüzyılın ilk yarısı) bu türden eserlerdir. Bu eserlerin çoğunda, çıtalar ile geometrik bölmeler yaklaşık aynı seviyede ol- duklarından bariz bir satıh ayrımı göstermezler. Fakat, Elvan Çele- bi Zaviyesi'nin kapı kanatlarında, geometrik bölmeler çıtalara göre hayli yüksektir. Bu nedenle yüzeyden taşıntı yaparak plastik etkiyi arttırmaktadır.

Kapı kanatlarında fazla benimsenmediği anlaşılan bu uygula- ma, kündekari tekniğinde yapılan minberlerin çoğunda özellikle tercih edilmiş gibidir. Konya Alaaddin (M.1155), Siirt Ulu (M.13. yüzyıl)(2), Beyşehir Eşrefoğlu (M.1296-99), Birgi Ulu (M.1322) ve

Damsaköy Taşkın Paşa Camii (14.yüzyılın ilk yarısı) minberleri bu uygulamanın önemli örneklerindedir.

13.yüzyılın sonlarında, Beyşehir Eşrefoğlu Camii (M.1296-99)'nin kapı kanatları, hakiki künde kari tekniğinin değişik bir uygulamasını verir. Burada, kenarlarına üçgen dişler açılarak çeşitli konumlarda yerleştirilen parçalar, arada çita olmadan, doğrudan doğruya birbirlerine geçirilmiştir. Parçaların yüzeyleri de profilendirilmiş ve birbirine bağlanarak bütün panoda, kesintisiz devam eden dikdörtgenler elde edilmiştir. Künde kari tekniğinin Selçuklu ve Beylikler devrinde yaygın olmayan bu şekildeki bir uygulaması, Beyhekim Mescidi'nin pencere kanatlarına ait olduğu söylenen parçaların restitüsyonu sonucu ortaya çıkan anonim kapı kanatlarında (14.yüzyılın ilk yarısı) da görülmektedir (3).

Hakiki künde kari tekniğinde, 15.yüzyıldan itibaren özellikle Osmanlı eserlerinde bazı değişmeler dikkati çeker. Bu devir kapı kanatlarında, çitalar incelik, geometrik parçalar küçülür ve bunlara bağlı olarak, panolarda geometrik kompozisyonların daha geniş açılımları yer alır. Karaman İbrahim Bey imareti'nin kapı kanatlarında (1432) gelenekçi bir yaklaşımla çitalar profilli ve geniş olsa da, bölmeler küçülmüştür. Fakat, Bursa Yeşil Türbe (1421) ve Edirne Üç Şerefeli Camii (1447) kapı kanatlarında, yeni bir anlayış kendini hemen belli etmektedir. Üç Şerefeli Camii'den sonra da yaygınlaşarak gelişen bu özellik, Osmanlı devrinin klasik çağında İstanbul'da Şehzade, Süleymaniye, Edirnekapı Mihrimah, Üsküdar Mihrimah, Eminönü Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Edirne'de Selimiye Camilerinin kapı kanatlarında olduğu gibi en olgun örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır (4).

Yeşil Türbe'nin kapı kanatlarında bir başka özellik daha dikkati çekmektedir. Bu da, birinci ve üçüncü panolardaki çitaların, alışıldığı gibi düz değil, geometrik süslemenin katı etkisini yumuşatacak şekilde kavisli olmasıdır (Res.229). Böyle kavisli çitalar, Manisa Ulu Camii minberinin (M.1376) bugün Manisa Müzesi'nde bulunan kapı kanatlarında, Bursa Ulu Camii minberinin (M.1399) batı yan aynalığındaki merkezde yer alan yıldızın kollarında ve Bursa

Muradiye Camii'nin kapısında takılı olan kanatlarda da görülür. Bu uygulamanın menşeiini tespit etmek güçtür. Manisa ve Bursa Ulu Camii minberlerini yapan ustanın Antep'li olması sebebiyle Suriye etkisinden söz etmek mümkünse de, şimdilik bu bağlantıları kuracak örneklerden yoksunuz. Belki de ilk kez Anadolu'da kullanılmıştır. Mısır'da ise, Anadolu'dan daha geç ortaya çıkmıştır. Kahire Ebu Bekir Medresesi'nin 1479 tarihli minberindeki yıldız kompozisyonları o zamana kadar Mısır eserlerinde görülmeyen kavisli çitalarla yapılmıştır (5).

Kapı kanatlarında, taklit künde-kari tekniği daha az kullanılmıştır. Çakma ve kabartmalı künde-kari tarzında görülen bu teknik, 13.yüzyılda Divriği Ulu Camii'nin doğu kapısı (1228-41) ile şifahanenin kapı kanatlarında (M.1228-41), 15.yüzyılda ise Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi (M.1414-17) ve Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii (1430-31) kapı kanatlarında karşımıza çıkar.

Divriği örneklerinde bölmelerin aralarına çakılan çitalar profilsiz ve geniştir. Bölmeler yüksek değildir. Bu nedenle tekniğin bıraktığı etki zayıftır. Ancak, bu iki kapı kanadında pek alışık olmadığınız bazı özellikler, tekniğe farklı bir bakış açısı getirmektedir. Künde-kari tekniğiyle, genellikle sonsuza açılan geometrik kompozisyonlar elde edildiği halde, caminin doğu kapı kanatlarında bu anlayış ve uygulamadan vazgeçilmiş ve teknik herhangi bir açılımı olmayan geometrik şekillere uygulanmıştır (Res. 98). Şifahanenin kapı kanatlarında ise geometrik kafesi meydana getiren çitaların satırları, çok ince ve zarif bir rumili desen ile süslenmiştir. Aynı özellik caminin minberinde de görülmektedir (6).

Taklit künde-kari tekniğindeki Ankara Alaaddin Camii (M.1197) Kayseri Ulu Camii (13.yüzyılın başı)(7) ve Divriği Kale Camii (M.1180-81) minberleri gibi örneklerde, düz çitalar kullanılmış, fakat süslenmemiştir.

Taklit künde-karınınin 15.yüzyıl örneklerinden Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nin kapı kanatları bu devrin hakiki künde-kari tekniğindeki eserleriyle paralel özellikler gösterir. Osman-

cık Koca Mehmet Paşa Camii'nin kapı kanatları ise, çıtalar incelmış olmakla birlikte, bölmelerin daha yüksek ve birazda iri tutulmasıyla henüz gelenekçi bir yaklaşım sergilemektedir (Res.249).

b- Oyma Tekniği :

Şüphesiz, ahşap eserlerin en yaygın tekniği oymacılıktır. Stil belirlemede önemli bir rol oynayan oyma tekniği ile, geometrik, bitkisel, yazı ve figür gibi her çeşit süslemeye rahat uygulanabildiği için, minber, kürsü, sanduka, rahle, dolap kapağı, kapı ve pencere kanatlarında çok zengin eserler meydana getirilmiştir. Tekniğin en etkili olduğu süslemeler, yazı ve geniş yüzeylere yayılan bitkisel kompozisyonlardır.

Ele alınan dönemdeki ahşap kapı kanatlarında, çeşitli tekniklerle birlikte kullanılmasının yanısıra, alt gruplarıyla da olsa, sadece oyma tekniğiyle süslenen örnek sayısı çoktur.

Selçuklu ve Beylikler devrinde çok kullanılan bu teknik, 15. yüzyılın ortalarından itibaren künde kari ve kakma tekniğinin yaygınlaşmasıyla eski önemini kaybetmiştir.

Ahşap kapılarda oymaların derinliği 1 cm.'yi geçmez. Oymaların minberlere göre fazla derin tutulmaması çarpma, sürtünme vb. etkilerle meydana gelecek riskleri önlemeye yönelik olmalıdır. Aynı usta tarafından yapılan Beyşehir Eşrefoğlu Camii kapı kanatları ve minberi buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

15.yüzyılın ortasına kadar oyma tekniğinin bütün alt grupları görülmektedir (Tablo:2). Eğri kesim dışında diğer gruplar için bölgesel ya da kronolojik bir ayırım yapmak güç ise de, düz ve yuvarlak satırlı oyma tekniğinin kesintisiz devam ettiğini, buna karşılık oluklu ve çift katlı oymanın daha az kullanıldığını söylemek mümkündür. Eğri kesim tekniği ise sadece iki örnekte görülmektedir.

Tekniğin uygulanışı ustalara göre değişiklik gösterdiğinden, belli bir gelişim izlemek güçtür. Ancak, Ermenek ile Konya ve çevresinde bazı üsluplar tespit edilebilmektedir.

Ermenek'de 14.yüzyılın başlarına ait bir grup kapı kanadı,

tahminen farklı ustaların eserleri olmakla birlikte, son derece satıhçı bir üslupla işlenmeleri bakımından ortak özellikler göstermektedir (8). Aynı ustaya maledebileceğimiz Sipas Camii ile Akça Mescit'in iç kapı kanatlarında gerek kompozisyonlar gerekse işçilik birbirinin eşi gibidir (Res.155, 153). Süsleme ve şeması farklı olan Sipas Camii'nin pencere kanatları da aynı işçiliğe sahiptir (9). Birkaç milimetreyi geçmeyen oyma derinliğiyle işlenen bu eserlerin çok usta bir elden çıktığı söylenemez. Yine işçiliği zayıf olan Akça Mescit'in dış kapı kanatları (M.1300-1301) kemer bordürünün daha derin oyulması ile dikkati çeker, fakat gerek yazıları gerekse madalyon süslemesi yüzeysel işlenmiştir (Res.145). Geometrik bölmelerin birer motifle dolduğu Ulu Camii kapı kanatları ise sağlam bir desen ustasının eseridir. Ancak, oyma işçiliğiyle diğer kapılara yaklaşır (Res.147). Bu satıhçı üslup Akşehir Ferruh Şah Mescidi ve Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı'da da görülür (Res.83, 170). Ancak, Ermenek'teki kadar gruplaşma söz konusu değildir.

13.yüzyılın ortalarından itibaren 14.yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar Konya ve yakın çevresindeki bir grup eserde belli bir oyma stili farkedilir. Bu oymalarda motiflerdeki yaprakların bir orta eksenden iki yana doğru meyillendiği veya bir tarafı zemine dik inerken diğer tarafın eğik bir satıh meydana getirdiği dikkati çeker. Motifler kıvrak ve hareketlidir. Oymalar derindir ve ışık-gölge tesiri güçlüdür. Bu işçilik tarzı Konya Sahip Ata Camii ve Türbesi, Konya Beyhekim Mescidi, Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Türbesi, Seydişehir Seyyit Harun Kümbeti kapı kanatlarında kendini belli etmektedir. Ayrıca, Mevlana Müzesi'ndeki rahle (M.1279), İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki II. İzzeddin Keykavus (M.1246-1262) rahlesi, Beyşehir Eşrefoğlu Camii minberi ile Mevlana (öl.1273) sandukasının bazı bordürlerinde karşımıza çıkar. Bu işçilik grubuna Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi'nin (13.yüzyıl sonu - 14.yüzyıl başı) kapı kanatları da dahil edilebilir (Res.139).

13.yüzyıla ait kemerli şemaya sahip kapı kanatlarında kemer alınlığındaki panolar diğer bölümlere göre daha derin ve özenli

işlenmiştir. Kayseri Ulu Camii, Ankara Aslanlı, Karaman Figürlü, Ankara Kuyulu Camii ve Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi kapı kanatları bu türden örneklerdir. Oyma derinliği ile bir bölümünün öne çıkarıldığı diğer bir eser, Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki kapı kanatlarıdır. Burada, madalyonlardaki süslemeler, çevresindekilere göre daha derin oyularak özellikle belirtilmişlerdir (Res. 216).

Ankara'lı Mahmut oğlu Nakkaş Abdullah tarafından yapılan Kastamonu İbni Neccar (M.1357) ve Kasabasöy Mahmut Bey (M.1367) Camilerinin kapı kanatları, oyma işçiliğinin nadir örneklerindedir (Res.182, 188). Kapı kanatları benzer süslemelere sahip olmakla birlikte, Mahmut Bey Camii kapı kanatları daha olgun ve titiz bir işçilik gösterir. Zemin-motif ilişkisi çok iyi ayarlanmıştır. Motiflerde keskin hatlardan kaçınılarak yumuşak geçişler tercih edilmiştir.

Düz satırlı oyma tekniğinde oymaların daha yüzeysel olduğu, buna bağlı olarak da süslemedeki plastik etkinin zayıfladığı dikkati çeker. Bordürlerdeki bu uygulama bazen panolardaki asıl süslemenin etkisini arttırmaktadır. Ancak, Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Ermenek Akça Mescit iç, Ermenek Sipas Camii, Sinop Aslan Camii (Res.176), Akşehir Kileci Mescidi (Res.196), Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen kapı kanatlarında (Res.241) olduğu gibi, bütün süslemelerinde düz satırlı oyma tekniği uygulanan eserler son derece yüzeysel bir üslup göstermektedir. Bunun yanı sıra süslemeler, girift de olsa, durgun ve donuk bir kompozisyon ortaya koymaktadır.

Buna karşılık yuvarlak satırlı oyma tekniğiyle işlenen aynı tarz süslemelerde gerek ışık-gölge tesirinin artması, gerekse motiflerin ayrı ayrı değer kazanması sebebiyle kompozisyonda hareketlilik ve akıcılık sağlanmaktadır. Karaman Figürlü Kapı, Ankara Kızılbey Camii kapısının sol kanadı, Divriği Şifahanesindeki Türbenin kapı kanadı ile Beyhekim Mescidi, Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, Kastamonu İbni Neccar Camii, Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Afyon Burmalı Camii, Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Amasya Ba-

yezid Paşa Camii, Merzifon Medrese Önü Camii, Ankara Karacabey Camii ve Karaman İbrahim Bey İmareti Kapı Kanatlarında yuvarlak satırlı oyma tekniğinin başarılı örnekleri görülür.

Taş tezyinatta da sık görülen, zengin ışık-gölge oyunlarına imkan veren oluklu oyma tekniği, Kayseri Ulu Camii, Kuyulu Mescit ve Karaman Figürlü Kapı Kanatlarındaki geometrik şeritlerin sırtlarında ve Ermenek Akça Mescit'in dış Kapı Kanadındaki bordürde basit yivler halinde uygulanmıştır. Divriği Ulu Camii batı kapısının kanadındaki ikinci panoda, Ankara Kızılbaş Camii kapısının sağ kanadındaki pano ve bordürlerde, Niğde Sungur Bey Camii Kapı Kanatlarındaki geometrik bölmelerde ve Ankara Karanlık Mescit Kapı Kanatlarındaki panolarda biraz daha gelişmiş bir halde görülen bu teknik, en olgun örneklerini Ankara Hacı Musa Camii (Res.255) ile Tire Yahşi Bey Camii'nin özellikle 2 No'lu Kapı Kanatlarındaki (Res.277) geniş yüzeylere yayılan bitkisel kompozisyonlarda vermiştir.

Çift katlı oyma tekniği, genellikle yazı panolarında uygulanmıştır. Ancak, Kayseri Ulu Camii Kapı Kanatlarının birinci panosunda her iki katta da bitkisel süsleme yer alır (Res.145). Bu teknikte, alttaki ve üstteki süsleme değişik oymalarla işlenebilmektedir. Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi Kapı Kanadının ikinci panosundaki çift katlı oyma tekniği, biraz daha farklı olarak, alttaki bitkisel desen ile üstteki yazının arasına, iri tutulmuş üç rumi yerleştirilerek sanki üç katlı gibi düzenlenmiştir (Res.117).

Ahşap Kapı Kanatlarında, oyma tekniğinin en az görülen grubu eğri kesimdir. Bu tekniğin en önemli temsilcisi de hiç şüphesiz Kılıçaslan Türbesi'nin Kapı Kanatlarıdır (12.yüzyılın son çeyreği) (Res.38-39). Kanatların gerek bordürlerinde gerekse daha geniş alanları kaplayan panolarında uygulanan bu teknik, gösterdiği özelliklerle post-Samarra üslubunu taşımaktadır. Süslemeyi meydana getiren motifler, konturlarıyla belirtilmiş olmakla birlikte, aralarında kalan kısımlar eğri kesim tekniğinde derin olarak işlenmiş ve zemin çizgi halinde kalmıştır. Samarra stilindeki satıhtan başlayan eğim burada yoktur. Geri plan ile motif arasındaki

kontrast vurgulanmış; panoları dolduran motifler üzerindeki ışık-gölge oyunu ile plastik bir ekti yaratılmıştır (Res.40).

Anadolu'da eğri kesim tekniğinin görüldüğü Malatya Ulu, Harput Sare Hatun, Kayseri Lala Paşa ve Ankara Alaaddin Camilerinin minberleri, 9.yüzyıl Samarra ve Mısır ahşap eserlerindeki kıvrımlı soyut süslemelerden uzaklaşarak biraz daha anlaşılabilir kompozisyonlar ortaya koyarlar. 12.yüzyıla ait bu örneklerdeki motifler kıvrak ve hareketlidir (10). Oymalar fazla derin değildir. Bunlardan Lala Paşa Camii minberindeki bordürün işleniş biçimi örneğimize yakındır (11). Kılıçaslan Türbesi'nin kapı kanatlarındaki panolarda görülen süslemenin Anadolu'daki en yakın benzeri, yine Konya'da, Alaaddin Camii minberinin (M.1155) korkuluk uçlarındaki üçgen satıhlarda karşımıza çıkmaktadır. Anadolu dışında da bazı paralel örnekler tespit edilebilmektedir. İran'dan, Muhammediye (Yezd) Camii minberi (12) ve Abyane Meydan Mescidi minberinin (1073)(13) yan aynalık panoları; Irak'tan, İmadiye Ulu Camii minberi (M.1153-1154)(14); Mısır'dan El-Ezher Camii'ne El-Hakim tarafından taktırılan ahşap kapıların (M.1010)(Res.29) düşey panoları ve Afganistan'dan Gazneli Mahmut Türbesi'nin kapı kanatlarındaki arka yüzün panoları (Res.16) aynı prensip içinde değerlendirilebilirler.

Bursa Yeşil Türbe'nin kapı kanatlarının (M.1421) binisinde, eğri kesim tekniğiyle işlenen ve soyut kıvrımların meydana getirdiği stilize palmetler, uzak anıları yaşatmaktadır (Res.234).

c- Kazıma Tekniği :

Fazla yaygın olmayan bu teknik, genellikle bordür, pano ya da madalyon gibi bölümleri ayıran veya kuşatan şeritlerde, basit geometrik süslemelere uygulanmıştır. Az kullanılan ve daha çok boş yüzeyleri doldurmak için tercih edilen kazıma tekniği Kayseri Ulu Camii, Karaman Figürlü (Res.56), Ankara Aslanlı (Res.59), Divriği Ulu Camii batı, Ermenek Akça Mescit iç (Res.152) ve dış kapı kanatları gibi 13.yüzyıl ile 14.yüzyılın hemen başındaki örneklerde, bu amaçla karşımıza çıkmaktadır. Bundan başka, Amasya Gök Medrese Camii kapı kanatlarında, bininin alt ve üst başlıkla-

rındaki geometrik kompozisyonlarda (Res.109) ve Ankara Tavuslu kapıda kuşların arasındaki meyve kasesinde görülmektedir (Res.73).

d- Kakma Tekniği :

Ele alınan dönem içindeki ahşap kapı kanatlarında yaygın olmayan diğer bir teknik kakma'dır. Bugünkü bilgilerimizle, 13.yüzyılın sonlarından Beyşehir Eşrefoğlu Camii minberinde (M. 1296-99) görülmeye başlayan kakma tekniği, mevcut örnekler göre, 15.yüzyılın ikinci yarısına kadar çok yavaş gelişmiştir.Niğde Sungur Bey, Manisa Ulu ve Bursa Ulu camilerinin minberleri gibi bazı önemli çıkışları varsa da, Edirne Üç Şerefeli Camii'ye kadar, kapı kanatlarında böyle örnekler tespit edemedik.

Kapı kanatlarında kakma tekniğinin ilk örneği, Niğde Sungur Bey Camii'nin (M.1335) kanatlarıdır. ikinci panolarda yıldızların çevresindeki dörtgenlere kendi formlarına uygun olarak farklı renk ve cinsteki ahşaplar kakılmıştır (Res.175). Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi (1414-17) ve Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii (M. 1430-31) kapı kanatlarında ise, yıldızların çevresindeki dörtgenler ile büyük yıldızların aralarındaki altıgenlere, daha küçük parçaların kakıldığı kalan izlerden anlaşılmaktadır(Res.205, 249). Edirne Üç Şerefeli Camii'nin 1 No'lu kapı kanatları (M.1447),kakma tekniğinin değişik bir örneğini oluşturur. Kanatların ikinci panolarındaki, hemen hemen bütün geometrik bölmelere, kendi biçimlerine uygun olarak kabara gibi yüzeyden taşıntı yapacak şekilde ahşap parçalar kakılmıştır (Res.282). Böylelikle, künde kari tekniğiyle meydana getirilen geometrik süslemesinden başka tezyini bir unsura rastlanmayan panolarda, kakma tekniğinin bu şekilde kabartmalar teşkil etmesi, güçlü bir plastik etki yaratmaktadır (15). Kapı kanatları bu görünüşüyle, Kahire'deki Sultan Hasan Medresesi'nin (14.yüzyılın başı) bronz kapı kanatlarını hatırlatmaktadır (16). Aynı özellikler, Bursa Ulu Camii minberinin (M.1399) yan aynalıklarındaki bazı yıldızların kollarında oyma tekniğiyle yapılan, ancak ajur etkisi bırakan süslemelerde de görülmektedir. Kabartma meydana getirecek şekilde yapılan kakma tekniğine,Balıkesir Zağnos

Paşa Camii (15.yüzyılın ikinci yarısı) kapı kanatlarının üçüncü panosunda da rastlanmaktadır (17).

Ankara'da Karanlık Mescit (15.yüzyılın ilk çeyreği)(Res.223) ve Karacabey Camii'nin (M.1427-28) kapı kanatlarında,panoları ayıran yatay ve düşey kayıtların satırlarındaki profillerin aralarına kakılan ince ahşap çubuklar, bütün kayıtlarda dolaşacak şekilde dizilerek akıcı bir süsleme ortaya koymaktadır. Benzer bir kakma uygulaması Niğde Sungur Bey Camii kapı kanatlarındaki çıtalarda da yapılmıştır. Çoğu dökülen ya da kirlendikleri için farkedilemeyen bu tip kakmaların başka eserlere de uygulanmış olması mümkündür.

Kapı kanatlarında 15.yüzyılın ikinci yarısından itibaren çoğalmaya başlayan kakma tekniği, Edirne ve Amasya II.Bayezid Camilerinde olduğu gibi, özellikle II.Bayezid devrinde sedef, fildişi, kemik vb.malzemelerle zengin örnekler vermeye başlamış; 16.yüzyılda ise yüzeylede hakim duruma geçmiştir.

e- Ajur Yapıştırma Tekniği :

Katalog örneklerimizde, sadece Divriği Ulu Camii batı kapı kanadıyla temsil edilen bu teknik,Anadolu ahşap sanatında da tercih edilen bir uygulama olmamıştır (Res.92). Tespit edebildiğimiz ikinci bir örneği Kastamonu Yakup Ağa Camii'nin(M.1547) kapı kanatlarıdır. Ancak, süsleme dökülmediği takdirde anlaşılması güç olan bu tekniğin, zamanla yeni örneklerinin bulunması mümkündür.

B- ŞEMA :

Kapı açıklıklarına örten ve yapının bünyesini tamamlayan kapı kanatları, değişik teknik ve türdeki süslemeleriyle, buldukları mekanlar için davetkar birer unsurdur. Kanatlardaki süslemelerin şekillenmesinde ve özellikle yüzeylere dağılımında en önemli etken, tercih edilen şemadır. Şüphesiz şemalar, ustaların yapmak istedikleri süslemelere göre şekillenmiş ya da bu süslemelere uygun olan mevcut şemalar örnek alınmıştır.

Günümüze ulaşan kapı kanatlarına göre, süslemeleri farklı da olsa, belli şemaların esas alındığı ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu şemaların oluşumunda kanatların yapım teknikleri önemli bir rol oynamaktadır. Çakma tekniğindeki kanatlar bütün ve düz bir yüzey arzettiğinden her türlü şemanın uygulanmasına imkan sağlarken, geçme tekniğindeki kanatlarda kemerli şema görülmez. Buna karşılık, çakma tekniğindeki bazı kanatların, genellikle geçme kanatlarda karşımıza çıkan üç panolu bir şemaya göre oyuldukları ve onlara benzetildikleri dikkati çeker.

Farklı büyüklüklerdeki Kayseri Ulu Camii kapı kanatları (145x235 cm.) ile Ankara Kuyulu Camii kapı kanatlarının (108x165 cm.) aynı şemada olmaları ya da yakın ölçülerdeki Kasabaköy Mahmut Bey Camii kanatları (107x184 cm.) ile Ankara'da Hacıbayram Türbesi'ne ait olduğu söylenen kapı kanatlarının (104x176 cm.) farklı şemaya sahip olması, kanatların boyutlarının şemanın seçiminde önemli bir etken olmadığını göstermektedir. Kapıların tek veya çift kanatlı olması da, şemanın seçiminde birinci derecede önemli değildir. Ancak, tek kanatlı kapıların şemalarında, genellikle, kemer, madalyon ya da her ikisinin birden bulunduğu söylenebilir.

Bunlardan başka, bir ustanın hep aynı şemada çalışmadığı, değişik şemalar da uyguladığı, Ankara'lı Nakkaş Abdullah'ın Kastamonu İbni Necar (Res.180) ve Kasabaköy Mahmut Bey (Res.187) camilerindeki iki eserinden anlaşılmaktadır.

Şemalar, her zaman kapı açıklıklarına uygun olarak düzenlenmemiştir. Yapıları bilinen ya da günümüze ulaşan eserlerden, Amasya Gök Medrese Camii, Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi, Merzifon

Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Konya Hasbey Darülhuffazı, Osman-
cık Koca Mehmet Paşa Camii, Amasya Bayezid Paşa Camii kapı kanat-
ları gibi bazı örnekler buldukları açıklıklara uysa da, Konya
Kılıçaslan Türbesi, Beyhekim Mescidi, Beyşehir Eşrefoğlu Camii,
Ermenek Ulu Camii, Seydişehir Seyyit Harun Kümbeti, Afyon Kubbeli
Mescit, Niğde Sungur Bey Camii, Ankara Karacabey Camii kapı kanat-
ları gibi pek çok örnek farklılık gösterir. Yalnız, şemasında ke-
mer bulunan kapı kanatlarının yine kemerli bir açıklık için yapı-
ldıklarını söylemek mümkündür. Ermenek Akça Mescit'in dış kapısı
bugün için basık kemerli bir açıklığa sahiptir. Bu açıklık sonra-
dan bir değişiklik geçirmediyse, kapı kanadında sivri kemer uygu-
lanması ilgi çekicidir (Res.144).

Şemalar, kanatların yapım tekniklerine göre sınıflandırıla-
bilir. Fakat, geçme tekniğinde yapılan bir kanattaki şema çakma
tekniğindeki kanatlarda da görülebildiğinden, böyle bir sınıflama
bazı tekrarlardan öteye gitmeyecektir. Kapıların tek ya da çift
kanatlı olmalarına göre yapılacak bir sınıflama ise, Ankara Kuyulu
Camii'nin çift kanatlı kapısı (Res.77) ile Akşehir Seyyit Mahmut
Hayrani Türbesi'nin tek kanatlı kapısı (Res.114) gibi bazı örne-
lerin aynı düzeni ve aynı şemayı göstermeleri yüzünden mümkün de-
ğildir ve yanlış sonuçlara götürebilmektedir. Ayrıca, sözgelişi,
tek kanatlı Karaman Figürlü kapı (Res.48) ile çift kanatlı Kasta-
monu ibni Neccar Camii kapısı (Res.180) arasındaki fark, kemer ha-
ricindeki diğer elemanların Kastamonu örneğinde iki kanatta da
tekrar edilmesinden ibarettir. Bu bakımdan ve yine tekrardan kaçın-
mak için, aynı elemanlarla meydana getirilen bu kanatlardaki şema-
lar da aynı grup içinde değerlendirilmelidir.

Bu sebeplerle, ister tek ya da çift kanatlı olsun, isterse
değişik yapım teknikleri ile meydana getirilmiş olsun, kanatların
görünüşünde önemli rol oynayan kemer, pano ve madalyonlar dikkate
alınarak, fakat yeri geldikçe aralarındaki farklar belirtilerek,
ortak bir şema tipolojisi yapmak daha doğru bir yaklaşım olma-
ktadır. Buna göre, kapı kanatlarında uygulanan şemaları beş ana
grupta toplayıp, bunları da bazı alt gruplara ayırabiliriz (18) :

1- Panolu Kapılar :

Katalogumuzdaki 55 kapı kanadı örneğinden 30'unda görülen bu şema en yaygın grubu oluşturur. Bu grupta dikdörtgen ya da kare formda, irili-ufaklı ve değişik sayıdaki panolar, kanat yüzeyine çeşitli şekillerde yerleştirilmiştir.Şemanın en basit tipi "Bir Panolu"dur. Pano sayısı birden fazla olan örnekleri, panoların durumuna göre, "Panoları Farklı Büyüklükte Olanlar", "Panoları Eş Büyüklükte Olanlar" ve "Karışık Panolu Olanlar" diye üç gruba ayırabiliriz. Karışık panolu olanların dışındaki gruplarda, panolar düşey tek sıra halinde dizilmiştir.

Fazla tercih edilmeyen ve sadece 13.yüzyılda görülen bir panolu şema hem çakma tekniğiyle yapılan Divriği Ulu Camii (Doğu Kapı)(M.1228-41) ve Şifahanesi'nin (M.1228-41) kapı kanatlarına hem de geçme ve künde kari tekniğiyle yapılan Konya Sahip Ata Türbesi kapı kanadına (M.1283) olmak üzere toplam 3 esere uygulanmıştır (Şek.12, 16).

Panoları farklı büyüklükte olanlar'da iki, üç ve dört panolu örnekler vardır.

iki panolu örneklerde üstteki birinci panolar daima yatay dikdörtgen ve küçük, alttaki ikinci panolar ise düşey dikdörtgen ve kanatta hakim bir rol oynayacak şekilde büyük tutulmuştur. Sadece çakma tekniğiyle yapılan kanatlarda uygulanan ve her devirde görülen bu şema, Konya Beyhekim Mescidi 2 No'lu (13.yüzyılın son çeyreği), Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi (M.1300-1301), Ermenek Akça Mescit iç (14.yüzyılın başı), Ermenek Sipas Camii (14.yüzyılın başı) ve Ankara Hacı Musa Camii (M.1432) kapı kanatlarında, az sayıdaki örneğiyle, karşımıza çıkar (Şek.18,24,27,28,48).

Anadolu'da özellikle pencere kanatlarında çok kullanılan üç panolu şema kapı kanatlarında da 13.yüzyıldan başlayarak her devirde görülmektedir.Yapım tekniğine dayalı olarak geçme ya da geçme ve künde kari tekniğindeki kanatlara daha uygun düşen bu şema, çakma tekniğindeki kanatlarda da taklit edilerek kullanılmıştır. Fakat, yapım teknikleri gelişimine paralel olarak, özellikle 15.yüzyıldan itibaren daha sonraki yüzyıllarda da devam edecek şekil-

de geçme ve künde-kari tekniğindeki kanatlarda yaygınlık kazanır ve bu kanatların vazgeçilmez bir uygulaması haline gelir. Şemanın 13. ve 14.yüzyıllardaki örneklerinde birinci ve üçüncü panolar yatay dikdörtgen ve küçük, ikinci panolar ise düşey dikdörtgen ve kanatta en büyük yeri kaplayacak şekilde büyüktür. Gerek Akşehir Ferruh Şah Mescidi (M.1224)(Şek.9), Konya Beyhekim Mescidi'nin 1 ve 3 No'lu (13.yüzyılın son çeyreği)(Şek.17, 19), Seydişehir Seyyit Harun Kümbeti (M.1320) (Şek.29) ve Akşehir Kileci Mescidi (14.yüzyıl) (Şek.38) kapı kanatları gibi çakma tekniğindeki örnekler, gerekse Konya Sahip Ata Camii (M.1258)(Şek.13), Beyşehir Eşrefoğlu Camii (M.1296-99)(Şek.21), Çorum Elvan Çelebi Zaviyesi(13.yüzyılın sonu-14.yüzyılın başı)(Şek.23), Niğde Sungur Bey Camii (M.1335)(Şek.33) ve Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı (14.yüzyılın ilk yarısı)(Şek.32) gibi geçme ve künde-kari tekniğindeki örnekler bu şekildedir. Ancak, Divriği Ulu Camii'nin çakma tekniğindeki batı kapı kanadında, yine küçük olmakla birlikte, birinci ve üçüncü panolar kare ve kareye yakındır. Bu özelliğiyle devri içinde ünük kalan düzenleme 15. ve 16.yüzyıllardaki diğer tekniklerde yapılan kanatlarda yaygınlık kazanacaktır. Nitekim 15.yüzyılın başından itibaren üç panolu şemanın görüldüğü, geçme ve künde-kari tekniğiyle yapılan, Bursa Yeşil Türbe (M.1421)(Şek.45) ile Edirne Üç Şerefeli Camii'nin 1 ve 3 No'lu (M.1447)(Şek.52,53) kapı kanatlarında birinci ve üçüncü panolar kare ya da kareye yakın dikdörtgen formdadır. Birinci ve üçüncü panoların bu şekilde olması, künde-kari tekniğiyle yapılmasına ve süslenmesine bağlanabilir. Çakma tekniğiyle yapılan kanatlarda üç panolu şemanın terkedildiği bu devirde, Tire Yahşi Bey Camii'nin geçme tekniğindeki kapı kanatlarında (M.1441)(Şek.50,51) ikinci panolar biraz daha küçülmüştür. Birinci ve üçüncü panolar, caminin 1 No'lu kapı kanadında yine kare iken 2 ve 3 no'lu kapı kanatlarında farklı bir uygulamayla düşey dikdörtgen form gösterirler. Bu uygulama Anadolu'da yaygın değildir.

Dört panolu şema ele aldığımız dönemde sadece Karaman İbrahim Bey İmaretini'nin kapı kanatlarında (M.1432)(Şek.49) karşımıza çıkar. Üç panolu şemadaki büyük ikinci panoların ikiye bölünmesi-

le elde edilmiş gibi görünen bu kanatlarda birinci ve dördüncü panolar yatay dikdörtgen ve küçük, ikinci ve üçüncü panolar kare ve biraz daha büyüktür.

Anadolu'da panoları eş büyüklükte olan iki örnek vardır. Erken tarihli olan bu örneklerin her ikisi de çakma tekniğindedir. Bunlardan, bugünkü bilgilerimizin ışığında, Anadolu'da, günümüze kalabilen eserler arasında ilk kapı kanadı örneği olma özelliğini taşıyan Konya Kılıçaslan Türbesi'nin kapı kanatları (12.yüzyılın son çeyreği)(Şek.1) eş büyüklükte dörder kare panoya sahiptir. Ankara Kızılbey Camii'nin, belki de vaktiyle dört kanada sahip kapısının bugüne kalan bir çift kanadı (13.yüzyılın ilk çeyreği)(Şek. 5) ise eş büyüklükte kareye yakın düşey dikdörtgen altışar panoya bölünmüştür. Böyle eş büyüklükteki panolara sahip şemalar Anadolu dışında daha yaygın kullanılmıştır. Gazneli Mahmut Türbesi kapı kanatlarının arka yüzü (Res.15), Cesak-ül Hakani Sarayı'nın kapı kanadı (Res.26), Kalavun Maristanı'ndaki kapı kanatları (Res.30, 32) ve Seyyide Nefise Türbesi kapı kanatları (Res.34) bu tipin bazı örnekleridir. Dikkat edileceği gibi, Irak ve Mısır örneklerinin panoları düşey dikdörtgendir.

Karışık panolu olanlar, panolu şemaların farklı bir uygulamasını teşkil eder. Diğerleri gibi düşey tek sıra halinde dizilmeyen, fakat kendi içinde belli bir düzen gösteren bu şemanın, ele alınan kapı kanatlarındaki örnekleri aynı düzende olmakla birlikte, bazı pencere kanatlarında değişik tipleri de görülebilmektedir. Bu tiplerin hepsini birden ifade edebilmek için kullandığımız "karışık panolu" şemanın, bugünkü bilgilerimiz ışığında, Anadolu'da, genellikle Ankara'ya has bir özellik olduğu dikkati çekmektedir (19). Ankara'daki 15.yüzyılın ilk yarısına ait bir grup eserde görülen bu şemanın, ele aldığımız Karanlık Mescit (15.yüzyılın ilk çeyreği) ve Karacabey Camii (M.1427-28)'nin kapı kanatlarındaki örneklerinde bir yatay ve bunun altında yan yana iki dikey pano nöbetleşe olarak alt alta sıralanmaktadır (Şek.43, 46). Pano sayısı az olmakla birlikte aynı düzen, Ahi Elvan Camii'nin, muhtemelen 1413 yılında yapılmış olması gereken ve bu gün İstanbul Türk inşa-

at ve Sanat Eserleri Müzesi'nde sergilenen pencere kanatlarının iki çiftinde de görülür (20)(Res.291). Bu kanatlardaki dikey panolar daha uzun tutulmuştur. Aynı özellikleri taşıyan örneklerle Kahire El-Ezher Camii'ne El-Hakim tarafından taktırılan kapı kanatları (M.1010) ve Salih Talayi Camii kapı kanatları (M.1160) (Res.36) gibi Mısır eserlerinde de rastlanır. Aynı şemanın Mısır'daki eserlerden 2-3 asır sonra Anadolu'da ve üstelik belli bir merkezde yoğunlaşması, daha erken örnekler tespit edilemediği için, hem bazı bağlantıları kurmamızı güçleştirmekte hem de ilgi çekmektedir.

Yine Ahi Elvan Camii'nin diğer bir çift pencere kanadında ise karışık panolu şemanın farklı bir uygulaması görülür(Res.292).

2- Panolu-Madalyonlu Kapılar :

Panolu kapılarla fazla bir farkı bulunmayan, ancak görünüşte önemli bir rol oynayan madalyonların ilavesiyle oluşan bu grupta da, iki, üç ve dört panolu örnekler bulunmaktadır. Kaç panolu olursa olsun, madalyonlar daima, büyük panolarda yer alır. Örnekler 13-14.yüzyıllara aittir ve hepsi çakma tekniğinde yapılmıştır.

iki panolu olan örnekler, biraz daha mahalli bir özellik taşıyor gibidir. İki örneği bulunan bu şema Afyon'daki 14.yüzyılın ilk yarısına ait Kubbeli Mescit (M.1331) ve Salar Köyü Camii'nin tek kanatlı kapılarında görülür (Şek.30, 31). Birbirinin eşi gibi olan bu iki eserde birinci panolar ince uzun yatay dikdörtgen, madalyonun yer aldığı ikinci panolar ise küçük madalyonlar bulunmadığı için, kareye yakın düşey dikdörtgen bir alanı kaplar. Bu şemanın Ermenek Sipas Camii pencere kanatlarında (14.yüzyılın başları)(Res.290) başarısız bir uygulaması görülür. Kanatların ikinci panoları ince uzun tutulduğu için ister istemez madalyon da küçülmüş ve her ne kadar alt ve üst kısma damla biçimli küçük madalyonlar eklenmişse de, panonun büyük bir bölümü boş kalmıştır.

Üç panolu olan örneklerde, panoların düzeni, birinci grupta-

ki aynı devre ait üç panolu eserlerle benzerlik gösterir. Madallar ikinci panolarda yer alır.

Akşehir Kızılca Mescit'teki tek kanatlı kapıda (13.yüzyılın ilk yarısı)(Şek.8)sadece büyük bir daire madalyon, Divriği Şifahanesi'ndeki Türbe(M.1228-29)(Şek.11), Sinop Aslan Camii (M.1351)(Şek.34) ve Kasabaköy Mahmut Bey Camii (M.1367)(Şek.36) kapı kanatlarında bu madalyona ilave olarak altta ve üstte küçük madalyonlar görülür. Bu şema, Birgi Ulu Camii (M.1322), Gebze Orhan Camii (14.yüzyılın ortaları)(21) ve Bursa Yeşil Camii (M.1424) pencere kanatları ile Osmancık Koyun Baba Türbesi'nin (M.1469)(22) kapı kanatlarında da uygulanmıştır.

Dört panolu-madalyonlu şema sadece, 1302-1303, tarihli Ermenek Ulu Camii kapı kanatlarında uygulanmıştır (Şek.26). Burada üste yatay bir pano daha ilave edilerek büyük pano küçültülmüş ve tek bir daire madalyonla değerlendirilmiştir.

3- Kemerli-Panolu Kapılar :

Bu uygulamada panolu kapılardan farklı olarak, kanatların iki yanından yükselen bordürün, üstte bir kemer meydana getirmesiyle değişik bir görüntü elde edilmiştir. Mimari bir formun, kapı kanatlarında süsleme amacıyla uygulanması ve üstelik şemada hakim bir rol oynayarak önemli bir yer tutması, büyük bir ihtimalle ilk kez Anadolu'da gerçekleşmiş ve başlangıçtan 15.yüzyılın ortalarına kadar çok sayıdaki örneğiyle, gelişimini kesinlikle Anadolu'da sürdürmüştür (23). Sadece çakma tekniğindeki kanatlara uygulanabilen kemerli şemalarda üst panolar kemer formuna göre şekillenir.

Kemerli-panolu şemada, kemer alınlığındakiler de dahil olmak üzere 2, 3, 4 ve 5 panolu düzenlemeler görülür.

iki panolu olan tek örnek, Ankara Baklacı Baba Mescidi'nin tek kanatlı kapısıdır (M.1297-98)(Şek.22). Kemer alınlığında yer alan birinci pano sivri kemer formuna uygun olarak biçimlenmiştir. Üzengi hattının aşağısında kalan ikinci pano ise kanadın büyük bir

bölümüne hakimdir.

Üç panolu uygulamalar, 13.yüzyılda Kayseri Ulu Camii(M.1205-1206)(Şek.2), Ankara Kuyulu Camii (13.yüzyılın ilk yarısı)(Şek.7), Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi (13.yüzyılın 3.çeyreği)(Şek.15) kapı kanatlarında olduğu gibi, üzengi hattına yatay dikdörtgen bir yazı panosunun ilavesiyle elde edilmiştir. Bu tipin farklı bir örneğini teşkil eden Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi kapı kanatlarında (M.1414-17)(Şek.40) üçüncü pano alta yerleştirilmiştir. 13.yüzyıl örneklerinde sivri kemer kullanılmış ve Kayseri Ulu ile Ankara Kuyulu Camilerinin çift kanatlı kapıları, Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi'nin tek kanatlı kapısı gibi düzenlenmiştir. 15.yüzyıla ait Merzifon örneğinde ise, kemeri, kanatları ayrı ayrı dolaşan bordürler ortaklaşa meydana getirir. Ve basık kemer kullanılmıştır. Konya Hasbey Darülhuffazı'nın muhtemelen 3 panolu olması gereken kapı kanadı (M.1421)(Şek.44), binanın kapı açıklığına uygun olarak, dilimli bir kemerle taçlandırılmıştır. Bu kemer formuyla ünik bir eserdir.

Çelebi Sultan Mehmet Medresesi kapı kanatlarıyla aynı düzende, fakat üzengi seviyesinin hemen altına yatay bir panonun ilave edilmesiyle, Amasya Gök Medrese (M.1266) ve Bayezid Paşa (M.1414-19) camilerinde olduğu gibi, kemerli-dört panolu şema (Şek.14,41); alta başka bir panonun daha eklenmesiyle, Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii kapı kanatlarında (M.1430-31) olduğu gibi, kemerli-beş panolu şema ortaya çıkar (Şek.47). Amasya ve çevresinde toplanan, biri 13.yüzyıla, üçü 15.yüzyıla ait bu kanatların, bir-iki pano farkı ile, şemalarında birbirini tekrar etmeleri, bir modelin belli bölgede nasıl benimsendiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Afyon Burmalı Camii'nin kapı kanatları, kemerli-dört panolu şemanın 14.yüzyıldaki temsilcisidir (Şek.39). Bu örnekte, kanatları sadece dıştan kuşatan bordürün üstte kırık bir kemer meydana getirmesi, değişik bir özellik olarak karşımıza çıkar.

4- Kemerli-Panolu-Madalyonlu Kapılar :

Üçüncü gruptaki şemalara madalyonun ilave edilmesiyle oluşan bu grupta, üç ve dört panolu örnekler görülür.

Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki kapı kanatları (15.yüzyılın ilk çeyreği) üç panolu tipin tek örneğidir (Şek.42)(24). Bu kanatlarda, bordürün sadece madalyonlu ikinci panoları kuşattığı ve bu panoların hem kanat yüzeyine hem de süslemeye hakim olduğu dikkati çeker. Kemerli, ayrıca, bir yazı bordürü meydana getirir.

Dört panolu örnekler, 13.yüzyılda Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapı kanatları olmak üzere, tek kanatlı ve sivri kemerli iki eserde görülür (Şek.3, 4). 14.yüzyılda ise, çift kanatlı ve basık kemerli olan, Kastamonu İbni Neccar Camii kapı kanatları (M. 1357) ile Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne ait olduğu söylenen kapı kanatları (14.yüzyılın 2.yarısı) tarafından temsil edilmektedir (Şek.35, 37).

5- Kemerli-Madalyonlu Kapılar :

Bu şemadaki örneklerde, sivri kemerin sınırladığı alana, herhangi bir pano ayırımına gidilmeden, doğrudan doğruya madalyon/madalyonlar yerleştirilmiştir. Ankara Tavuslu Kapı (13.yüzyılın ilk yarısı), Bolvadin Alaca Camii minaresindeki kapı kanadı (13.yüzyılın son çeyreği) ve Ermenek Akça Mescid'in dış kapı kanadı (M.1300-1301) gibi, 13.yüzyıl ile 14.yüzyılın başındaki toplam üç eserde görülür. Tek kanatlı olan bu eserlerden, Akça Mescid'in kapı kanadındaki madalyonun hemen üst kısmında boşlukta kalan çok küçük bir yazı levhası yer alır.

C- SÜSLEME :

1- Süslemenin Yeri ve Düzeni :

Anadolu'daki ahşap kapı kanatları, günümüze ulaşan ilk örnekten başlayarak ele aldığımız devrin sonuna kadar, yoğun bir şekilde süslenmiştir. Mimariye bağımlı olan bu kapı kanatlarında, süslemelerin tamamı ön yüzde yer alır. Hem ön, hem de arka yüzü süslenen örnek tanımıyoruz. Anadolu dışında da, Gazneli Mahmut Türbesi'nin kapı kanatlarında (M.1030)(Res.13, 15) görülen bu uygulamanın yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat, her iki yüzü de süslenen örnekler, minberlerin kapı kanatlarında daha sık karşımıza çıkar. Bu özellikleri taşıyan Bursa Ulu Camii minberinin (M.1399) kapı kanatları, şimdiki bilgilerimizle, Anadolu'da tespit edebildiğimiz tek örnektir (Res.293). M.1168-68 tarihinde Halep'te yapılarak daha sonra Kudüs Mescid-i Aksa Camii'ne taşınan minberin kapı kanatları (25) ile Mısır'da Guri Medresesi minberinin kapı kanatları (M.1505)(26) Anadolu dışından bazı örneklerdir.

Çift kanatlı kapılar hem şema hem de süslemeleri bakımından genellikle simetrik düzenlenmiştir. Fakat, Ankara Kuyulu ve Afyon Burmalı Camilerinin kapı kanatlarında olduğu gibi bazen bir kanada ikinci bir bordürün ilavesiyle veya Konya Kılıçaslan Türbesi, Niğde Sungur Bey Camii, Kastamonu İbni Neccar Camii (madalyon), Kasabaköy Mahmut Bey Camii (madalyon), Karaman İbrahim Bey İmaret-i (serenler), Tire Yahşi Bey Camii 1 No'lu kapı kanatlarında olduğu gibi süslemelerin detaylarındaki küçük değişikliklerle ya da Afyon Burmalı Camii, Ankara Karanlık Mescit, Amasya Bayezid Paşa Camii, Tire Yahşi Bey Camii 2 ve 3 No'lu kapı kanatlarında olduğu gibi panolarda benzer, ancak farklı kompozisyonların uygulanmasıyla, bu simetrinin bozulduğu örnekler de vardır. Genellikle Beylikler devrine ait olan bu örneklerde, belki de yeni arayışların sonucu ortaya çıkan bu tarz denemeler, yine de, ilk bakışta simetrik bir etki uyandırmaktadır.

Süslemeler, kapı kanatlarının seren, başlık, kayıt, pano ve panoya bağlı olarak madalyon ile bini gibi her bölümünde yer alır.

Kanatların bölümlerinden biri olmamakla birlikte, gerek konumları, gerekse kemerli şemaların oluşumunda üstlendiği rol bakımından önemli bir eleman haline gelen bordürleri de bir bölüm gibi ele alabiliriz. Ayrıca bu bölümleri birbirinden ayıran ve sınırlayan şeritler de, zaman zaman süslenen ya da süslemelere katılan birer elemandır. Süslemelerin bölümlere dağılımı bazen şemalara göre değişebilen sonuçlar ortaya koymaktadır.

Çakma tekniğindeki 40 örnekten 38'inde, geçme tekniğindeki 5 örnekten 1'inde, geçme ve künde kari tekniğindeki 10 örnekten 3'ünde olmak üzere, katalogdaki 55 örnekten toplam 42'sinde bordür kullanılmıştır. Yapım tekniklerine göre ele alınan bu ayırım, çakma tekniğindeki kapı kanatlarında bordür kullanma oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yüzyıllara göre bir değerlendirme yapıldığında, 13.yüzyılda 23 eserden 19'unda, 14.yüzyılda 17 eserden 16'sında, 15.yüzyılın ilk yarısında 15 eserden 7'sinde kullanıldığı, dolayısıyla yine çakma tekniğine paralel olarak, 15.yüzyılda bir azalma gösterdiği anlaşılmaktadır. 15.yüzyılın ortalarından itibaren de bordürlü örneklerle çok az rastlanır.

Kapı kanatlarında genellikle bir sıra bordür görülür. Ancak, Kılıçaslan Türbesi'nin kapı kanatları (Res.39) ile Divriği Ulu Camii Batı kapı kanadında (Res.90) iki sıradır. Ayrıca, Kayseri Ulu Camii kapı kanatlarında kemer köşelikleriyle birinci pano (Res.44); Ankara Kuyulu Mescit kapısında sağ kanat (Res.79); Amasya Gök Medrese ve Bayezid Paşa Camileri ile Ankara Baklacı Baba Mescitlerinin kapı kanatlarında birinci panolar (Res.109, 214, 135); Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi kapı kanatlarında birinci ve üçüncü panolar (Res.207) ikinci bir bordürle kuşatılmıştır. Afyon Burmalı Camii kapısında ise sol kanadın birinci panosuna, kemer formuna uygun olarak, üst kenara bir bordür daha yerleştirilmiştir (Res.204).

Panoları eş büyüklükteki Konya Kılıçaslan Türbesi ve Ankara Kızılbey Camii (Res.64) kapı kanatlarında ki bunlar erken tarihlidir, bordür, panoların her birini ayrı ayrı kuşatır.

Diğer, çeşitli sayıdaki panolara sahip olan kanatlarda, Akşehir Kızılca Mescit, Divriği Ulu Camii (Doğu), Konya Beyhekim Mescidi 3 No'lu, Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, Ermenek Akça Mescit iğ, Ermenek Sipas Camii, Seydişehir Seyyit Harun Kümbeti, Akşehir Kileci Mescidi kapı kanatlarında bütün kanat yüzeyini içine alacak şekilde, çift kanatlı olanlarda ayrı ayrı olmak üzere, dikdörtgen bir çerçeve meydana getirir. Divriği Şifahanesi ile Sinop Aslan Camii kapı kanatlarında ise, iki kanadın bütününde tek bir çerçeve oluşturur. Beyhekim Mescidi 1 ve 2 No'lu, Niğde Müzesi'ndeki Anonim, Niğde Sungur Bey Camii, Kasabaköy Mahmut Bey Camii ve Tire Yahşi Bey Camii 1 No'lu kapı kanatlarında, bordür, hem dikdörtgen bir çerçeve teşkil eder, hem de panoları ayırır. Divriği Ulu Camii Batı kapı kanadında birinci bordür çerçeve; ikinci bordür hem çerçeve hem de panoları ayırma görevini üstlenmiştir. Afyon Burmalı ve Salar Köyü camilerinin kapı kanatlarındaki bordürler alt ve yan kenarı dolaşır. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Ermenek Ulu Camii ve Ankara Hacı Musa Camii kapı kanatlarında ise bordürün belli panoları kuşattığı görülür. Bordür kullanımının bu farklı uygulamaları şema ya da kronolojik açıdan ayırıcı bir özellik değildir.

Bordürlerin en dikkati çekici uygulaması, şüphesiz, kanatların yüzeyinde bir kemer meydana getirmesidir. Eserlere ayrı bir karakter ve tip kazandıran bu uygulama, bazı kronolojik gelişmelerin takip edilmesinde de yardımcı olmaktadır.

Kemerli şema 13.yüzyılın başından itibaren 15.yüzyılın ortalarına kadar çakma tekniğine bağlı olarak kullanılmıştır.

13.yüzyılın başına ait Kayseri Ulu Camii (M.1205-1206), Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapı kanatlarında, iki yandan yükselen bordür üstte kesişerek sivri bir kemer meydana getirdikten sonra köşeleri de dolaşıp dikdörtgen çerçeveyi tamamlar (Res. 43, 48, 58). Kayseri Kapısı iki kanatlı olmakla birlikte, tek kanatlı diğer iki örnek gibi düzenlenmiştir. Bu örneklerden sonra 13.yüzyıla ait Ankara Kuyulu Mescit'in, çift kanatlı olduğu halde yine tek kanatlı gibi düzenlenen, kapısıyla (13.yüzyılın ilk yarısı

sı)(Res.77), Ankara Tavuslu (13.yüzyılın ilk yarısı)(Res.72), Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi (13.yüzyılın 3.çeyreği)(Res.114), Bolvadin Alaca Camii (13.yüzyılın son çeyreği)(Şek.20) ve Ankara Baklacı Baba Mescidi (M.1297-98)(Res.135) kapı kanatlarında bordür, yine sivri bir kemer meydana getirir, fakat köşelikleri dolaşmaz. Köşeliklerde başka bir süsleme de yoktur. Köşeliklerin böyle boş bırakılması 15.yüzyıla kadar devam eder. İstisna bir örnek olarak Ermenek Akça Mescit'in dış kapı kanadında (M.1300-1301) (Res.145) kemer köşelikleri bordürle kuşatılmıştır. Fakat, gerek kemerin meydana getirilişi gerekse köşelikleri dolaşma şekli bu örneklerden farklı ve basittir. Tavuslu, Baklacı Baba Mescidi ve Bolvadin Alaca Camii kapı kanatları dışındaki 13.yüzyıl eserlerinde kemer alınlığına rastlayan birinci panolardaki süslemelerin daha derin oyulduğu ve bu panolara daha fazla önem verildiği dikkati çeker. Yine 13.yüzyılda Amasya Gök Medrese Camii'nin (M.1266) kapı kanatları çift kanatlı örneklerde 14. ve 15.yüzyıllarda da devam edecek yeni bir uygulamanın ilk örneğini teşkil eder. Bu uygulamada bordür her bir kanadı ayrı ayrı kuşattıktan sonra üstte basık bir kemer meydana getirir. Kemer köşelikleri yine boş bırakılmıştır (Res.107). Kastamonu İbni Neccar Camii (M.1357) kapı kanatları ile Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne ait olduğu söylenen kapı kanatları (14.yüzyılın ikinci yarısı) bu türden eserlerdir (Res.180, 194). Kemer düzeni aynı olan, 15.yüzyıla ait Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi (M.1414-17), Amasya Bayezid Paşa Camii (M.1414-19) ve Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii'nin (M.1430-31) kapı kanatlarında, bordür kemer köşeliklerini dolaşmadığı halde, bu kısımların süslendiği dikkati çeker (Res.208, 213). Bu üç eser, motif ve kompozisyonları farklı da olsa, pano sayısı dışında gerek şemaları, gerekse kemer düzeni ile kendilerinden yaklaşık bir buçuk asır öncesine ait Gök Medrese Camii kapı kanatlarının tekrarı niteliğindedir. Böylelikle aynı çevredeki bazı eserlerin, gelenekçi bir tutumla, aynı modayı uzun yıllar sürdürebildiği de anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, 13.yüzyılın başındaki kapı kanatlarında bordü-

rün sivri bir kemer meydana getirdikten sonra köşelikleri de dolaştığı, yüzyılın diğer örneklerinde ise köşeliklerin boş bırakıldığı görülür. Bu uygulamalar ister tek kanatlı olsun, ister çift kanatlı olsun bütün örnekler için geçerlidir. 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren çift kanatlı tek bir örnekte bordür her kanadı ayrı ayrı dolaşarak üstte basık bir kemer meydana getirir. Bu yeni kemer düzeni 14. ve 15.yüzyıl örneklerinde de devam eder. Ancak, 15.yüzyıl örneklerinde bordür yine kemer köşeliklerini dolaşmaz, fakat bu alanların süslenmesiyle adeta 13.yüzyılın başına geri dönmüştür.

Bordürün farklı kemer düzeni gösterdiği istisna örnekler de vardır. Bunlardan Afyon Burmalı Camii kapı kanatlarında(14.yüzyıl) kırık bir kemer, Hasbey Darülhuffazı'nın kapı kanadında (M.1421) kapı açıklığına uygun olarak dilimli bir kemer meydana getirmiştir (Res.203, 231). Burmalı Camii kapı kanatlarında 13.yüzyılın ilk yarısına ait çift kanatlı örneklerde olduğu gibi bordür iki kanadı birden içine alır. Merzifon Medrese önü Camii'ndeki kanatlarda (15.yüzyılın ilk çeyreği) ise iki ayrı bordür kullanılmış, bunlardan biri kemeri teşkil ederken diğeri de panoları kuşatmıştır (Res.222).

Mimari bir eleman olan kemerin sadece süsleme amacıyla ve üstelik süslemede hakim bir rol oynayacak şekilde kullanımı, ele aldığımız 55 kapı kanadından 18'inde karşımıza çıkar ve mevcut örnekler arasında önemli bir yer tutar. Bordürlerin kemer meydana getirmesi, portal ve mihrap gibi mimari süslemelerde sık görülür. Genellikle kapı kanatlarına paralel özellikler gösteren pencere kanatlarında, belki de açıklıkların mimari formları uygun düşmediği için kemerli örneklere rastlanmaz. Kapı kanatlarındaki bu uygulamanın ahşap işçiliğindeki menşeyini, şimdiki bilgilerimizle, tespit etmek güçtür. İran'da 974 tarihli iki ahşap levhada (Res.294)(27) üçgen bir madalyonla taçlanan kırık kemer görülüyorsa da, başka benzer örnekleri bilinmediği için, bu levhaların kemer uygulamasında ne derecede rol oynadığı belli değildir. Anadolu dışında örneğini tanımadığımız, buna karşılık Anadolu'da,

günümüze ulaşan en erken tarihli ikinci örnekten başlayarak iki buçuk asır gibi uzun bir süre kesintisiz devam eden kemer kullanımı Anadolu'da ortaya çıkmış olmalıdır. Gelişimini ise kesinlikle Anadolu'da sürdürmüştür.

Berlin İslam Sanatları Müzesi'nde bulunan ve 12.yüzyıl sonu-13.yüzyıl başına tarihlenerek Anadolu-Mezopotamya bölgesinden, Artuklu-Zengilerin bir başkent yapısına ait olabileceği belirtilen bir kapı kanadı (28), şemasıyla Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapılarına çok benzemektedir. Çeşitli ve zengin figür kullanımıyla Karaman Figürlü Kapısına daha da yaklaşan bu kapı kanadının, Anadolu eserleriyle olan sıkı ilişkileri sebebiyle Artuklu bölgesine daha uygun düştüğü söylenebilir. Ancak, Anadolu'daki eserlerin, iç Anadolu bölgesinde yoğunluk kazanması yüzünden adı geçen kapı kanadının da söz konusu bölgeden olabileceğini gözden uzak tutmak gerekir.

Kemer kullanımının 13.yüzyılın başlarına ait ilk örneklerinde çok olgun düzenlemeler göstermesi ve üstelik bazılarında madalyonların ilavesiyle daha değişik karakterlerle karşımıza çıkması bu seviyeye ulaşmak için önceki tarihlerde bu tarz eserlerin verilmiş olabileceğini akla getirir.

Ele aldığımız kapı kanatlarındaki bordürlere çoğunlukla bitkisel süsleme işlenmiştir. Yanısıra 13.yüzyıla ait Ankara Tavuslu ve Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi kapı kanatlarının kemer bordürleri ile Divriği Şifahanesi'nin kapı kanatlarının çerçeve bordüründe bitkisel süsleme ve yazı iç içe verilmiştir (Res.73, 116, 95). Divriği Ulu Camii Doğu Kapı Kanatlarının çerçeve bordürü ile Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki kapı kanatlarının kemer kavisini teşkil eden bordür sadece yazı ile değerlendirilmiştir (Res. 100, 222). Bunlardan başka Amasya Gök Medrese Camii, Ankara Baklacı Baba Mescidi, Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi ve Amasya Bayezid Paşa Camii kapı kanatlarının birinci panolarını kuşatan bordürlerde de sadece yazı yer alır (Res.109, 136, 207, 213). Afyon Salar Köyü Camii'nin kapı kanadının (14.yüzyılın ilk yarısı) bordürüne geometrik süsleme işlenmiştir (Res.165). Akşehir Kızılca

Mescit'deki kapı kanadının üçgen dişlerle süslü çerçeve bordürü değişik bir örnektir (Res.82).

Bordür, pano ya da madalyonları sınırlayan, bu kısımlardaki süslemelerin karışmasını önleyen şeritler genellikle düz ve süslemesizdir. Fakat, bazen yuvarlak satırlı olarak verildiği ya da yüzeylerin profillendirildiği de görülür. Şeritlerin en dikkat çekici uygulaması, 13.yüzyılın başlarına ait Kayseri Ulu Camii, Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapı kanatlarında karşımıza çıkar. Bu eserlerde çeşitli bölümleri eğik bir satır meydana getirerek ayıran şeritler aynı zamanda basit geometrik süslemelere sahiptir (Res.44, 49, 59). Şeritler gerek adı geçen eserlerde, gerekse Ankara'da Kızılbey Camii (13.yüzyılın ilk çeyreği), Tavuslu (13.yüzyılın ilk yarısı), Kuyulu Camii (13.yüzyılın ilk yarısı), Baklacı Baba Mescidi (M.1297-98) ile Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi (13.yüzyılın üçüncü çeyreği) kapı kanatları gibi 13.yüzyıl örneklerinde inci dizileriyle süslenmiştir (Res.65,73,79,136,115). Daha sonraki eserlerde dikkati çekmeyen inci dizileri Kastamonu İbni Neccar (M.1357) ve Kasabaköy Mahmut Bey (M.1367) camilerinin kapı kanatlarındaki şeritlerde daha basit örnekleriyle karşımıza çıkar (Res.182, 191). Örneklerden de anlaşılacağı üzere inci dizisi kullanımı çoğunlukla Ankara atölyelerinin eserlerinde görülmektedir. Şeritlerin Ermenek Akça Mescit iç (14.yüzyıl başı) ve dış (M.1300-1301) kapı kanatları ile İbni Neccar Camii, Mahmut Bey Camii ve Akşehir Kileci Mescidi (14.yüzyıl) kapı kanatlarında düz satırlı şeritler basit geometrik desenlerle süslenmiştir.

Geçme ya da geçme ve künde-kari tekniğiyle yapılan kapı kanatlarındaki serin, başlık ve kayıtlar da bazen süsleme için uygun birer alan olmuştur. Bu bölümler 15 örnekten 7'sinde boş bırakılmıştır. Geriye kalan 8 örnekten Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, Niğde Müzesi'ndeki anonim, Niğde Sungur Bey Camii ve Tire Yahşi Bey Camii 1 No'lu kapı kanatları olmak üzere 4'ünde bitkisel süslemeli bir sıra bordür görülür. Karışık panolu gruba giren Ankara Karan-

lık Mescit (15.yüzyılın ilk çeyreği) ve Karacabey Camii'nin (M. 1427-28) kapı kanatlarında bu bölümlerde profil demetleri arasına ince ahşap çubuklar kakılmıştır. Seren, başlık ve kayıtların daha zengin süslemeler gösterdiği iki örnek, Bursa Yeşil Türbe (M.1421) ve Karaman İbrahim Bey İmaretı (M.1432) kapı kanatlarıdır. Yeşil Türbe'nin kanatlarında daire madalyon ve oval kartuşlar içinde yazı yer alır (Res.233). Bu tarz düzenlemeler yine Bursa Yeşil Camii'nin kuzey cephesindeki pencerelerin sövelerinde ve Balat İlyas Bey Camii (M.1404) mihrabında da karşımıza çıkar. İbrahim Bey İmaretı'nın kapı kanatlarının seren ve başlıkları ile alt ve üst yatay kayıtlarında zencireklerin meydana getirdiği dilimli rozet ve kartuşlar (Res.267), ortadaki kayıтта ise altı kenarlı kartuşlar görülür (Res.266). Dilimli rozet ya da kartuşların benzerlerine yine Karaman'daki İbrahim Bey Türbesi'nin alçı sandukalarında(29), Akşehir Müzesi'ndeki 15.yüzyıla ait bir taş sandukada (Env.No:2), Yollarbaşı Ulu Camii ve Mescidi'nin mihraplarında (14. yüzyıl)(30) rastlanır. Altı kenarlı kartuşlar ise Bursa Ulu Camii minberi (M.1399) kapı sövelerinin yan yüzlerinde, Kasabaköy Mahmut Bey Camii (M.1367) mihrabında ve Bursa Yıldırım Camii pencere sövelerinde karşımıza çıkar.

Ahşap kapı kanatlarında gerek bordür, gerekse çeşitli şekillerdeki çerçeve süslemelerine İran ve Türkistan eserlerinde sık rastlanırken (Res.16, 18-25) Mısır eserlerinde bu tür uygulamalara yer verilmediği dikkati çeker (Res. 29,30,32,34,36,37).

Ahşap kapı kanatlarında panolar önemli bir yer tutar. Çeşitli büyüklükte ve biçimlerde olan bu panolar, kapı kanadının karakterini ortaya koyan zengin süslemelere sahiptir. Panolar, kanat yüzeyindeki yerlerine göre bazı ortak süslemeler gösterir.

Bir panolu kanatlarda (Tablo:3) çeşitli tekniklerle elde edilen geometrik bölmeler bitkisel süslemelere sahiptir. Eş büyüklükte panolara sahip kanatlarda yazıya yer verilmemiş ve panolar bitkisel süslemeyle doldurulmuştur. Karışık panolu kapı kanatla-

rında ise birinci panolar ile alttaki yatay panolardan birinde yazı, diğerlerinde bitkisel süslemeler yer alır.

Bunların dışındaki panolu ve panolu madalyonlu kapılarda, birkaç istisna dışında, birinci panolar yazıyla değerlendirilmiştir. Kemerli-panolu ve kemerli-panolu-madalyonlu kapılarda ise kemer yayı içinde kalan üçgen biçimli birinci panoların yazıya elverişli bir alan oluşturmaması nedeniyle, yazılar genellikle kemerin üzengi seviyesindeki ikinci panolara alınmıştır. Sözünü ettiğimiz bu şemalarda, pano sayısı kaç olursa olsun, panolardan biri kanada hakim olacak şekilde büyük tutulmuştur. Karaman İbrahim Bey İmaretî'nin kapı kanadında büyük pano ikiye bölünmüştür. Büyük panoların altında kalan küçük panolarda ise genellikle bitkisel süsleme kullanılmış, istisna olarak bazen geometrik süslemeler tercih edilmiştir. Alt panoların geometrik desenlerle süslenmesi 13.ve 14.yüzyıllarda az sayıdaki örnekte görülürken, 15.yüzyıl'da Bursa Yeşil Türbe ve Edirne Üç Şerefeli örneklerinden itibaren künde-kari tekniğine bağlı olarak Osmanlı devrinde çoğalarak yaygınlık kazanır.

Büyük panolar hem teknik ve estetik yönden kanatların en çarpıcı süslemelerini taşımakta, hem de kronolojik gelişmeyle ilgili bazı ipuçları vermektedir. Bu panoları geometrik ve bitkisel süslemelerin bir arada kullanıldığı, sadece bitkisel süslemelerin yer aldığı ve çeşitli süslemelere sahip madalyonlarla değerlendirildiği örnekler olarak üç ana grupta ele alabiliriz.

Künde-kari ya da oyma tekniğiyle elde edilen geometrik bölmelerin bitkisel süslemelerle doldurulduğu örnekler 13.yüzyılın başından itibaren kesintisiz olarak devam eder ve 55 örnekten 23'ünde görülür (Örnek No:2,7,9,14,15,16,18,19,20,23,24,25,28,29,30,33,34,41,42,46,48,50,51).

Büyük panoların bitkisel kompozisyonlarla doldurulduğu kapı kanatları 14.ve 15.yüzyıllarda Akşehir Kileci Mescidi, Afyon Burmalı Camii, Ankara Hacı Musa Camii, Tire Yahşi Bey Camii 2 ve 3 No'lu kapı kanatlarında olmak üzere toplam 5 eserde karşımıza çıkar. Bitkisel süslemelerin böyle geniş yüzeye yayılması Birgi Ulu

Camii minberi (M.1322)'nin kapı kanatları ve bazı pencere kanatları gibi 14.yüzyılın ilk çeyreğindeki eserlerden itibaren görünmesine karşılık, kapı kanatlarında az sayıdaki örnekle temsil edilmesi muhtemelen günümüze ulaşan eser sayısının azlığından kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar İran ve Türkistan'dan az sayıda kapı kanadı tanıyorsak da, bu eserlerle, bitkisel süslemelerin geniş yüzeye yayıldığı örneklerin yine aynı dönemlere rastlaması, Anadolu'daki eserler ile paralellik göstermeleri bakımından önem taşımaktadır (Res.19-22,24,25).

Kapı kanatlarında madalyon uygulaması ele aldığımız yüzyılların hepsinde görülmekle birlikte, örneklerin çoğu 13. ve 14.yüzyıllara aittir.Sayısal bakımdan bir değerlendirme yapacak olursak, 13.yüzyıl'dan 6, 14.yüzyıl'dan 8 ve 15.yüzyılın ilk yarısından 1 örnek tanıyoruz. Madalyon kullanımı şemaya ya da kapıların tek veya çift kanatlı olmasına bağlı değildir.

13.yüzyılın başlarına ait Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapı kanatlarında ortadaki büyük bir daire madalyona dört yönden küçük tali madalyonlar bağlanmıştır (Şek.3,4). İki yandaki madalyonlar daire biçimlidir. Diğerleri Karaman Figürlü Kapısı'nda üstte daire altta damla biçimli iken, Ankara Aslanlı Kapı'da her ikisi de damla biçimlidir. Şemalarıyla da birbirlerine çok benzeyen bu iki kapı kanadındaki büyük madalyonların içi geometrik bir kompozisyona göre bölünerek, bölmeler bitkisel motiflerle süslenmiş; madalyonların dışında kalan pano yüzeyi ise figürlü tasvirlerle de zenginleştirilen bitkisel süslemelerle doldurulmuştur (Res.48, 58).

13.yüzyılın ilk yarısındaki Ankara Tavuslu Kapı, Akşehir Kızılca Mescit'teki kapı kanadı ile Divriği Şifahanesi'ndeki Türbe'nin kapı kanadında madalyonlu uygulamaların yeni arayışlar içinde olduğu görülür. Tavuslu kapıda, bundan sonraki madalyonlu şemalarda da devam edecek şekilde iki yandaki tali madalyonlar kaldırılmıştır. Ancak, üst ve altta yer alan tali madalyonlar,

damla ve daire biçimli olmalarıyla, henüz aynı formu göstermezler (Şek.6). Bu kapı kanadında da büyük madalyon ilk iki örnekteki gibi düzenlenmiş, çevresinde ise farklı bir uygulamaya gidilerek sadece üst bölüm süslenmiş, alt bölüm yalın bırakılmıştır (Res.72). Kızılca Mescit'teki kapı kanadında tali madalyonların hepsi kaldırılmış; madalyonun içi sadece geometrik, çevresi de girift bitkisel kompozisyonlarla değerlendirilmiştir (Res.81-Şek.8). Divriği Türbesi'nin kapı kanadında ise tali madalyonlar hala farklılık göstermekle birlikte, Tavuslu Kapı'nın bir sonraki aşaması olarak madalyonların çevresi tamamen boş bırakılmıştır (Res.93-Şek.11). Bu örnek büyük madalyonun bitkisel süslemeye sahip olmasıyla 13. yüzyılın ilk yarısına ait örnekler arasında ünik kalmaktadır. 13. yüzyılın son çeyreğine ait Bolvadin Alaca Camii minaresindeki kapı kanadında içi bitkisel süslemeli, dışı boş bırakılan ve tali madalyonları olmayan büyük bir madalyon yer alır. Madalyonu da bitkisel süslemeli bir bordür kuşatır (Şek.20).

14.yüzyılın ilk yarısına ait Ermenek Akça Mescit Dış,Ermenek Ulu Camii, Afyon Kubbeli Mescit ve Afyon-Salar Köyü Camii'nin kapı kanatlarında Kızılca Mescit'deki gibi sadece büyük bir madalyon yer alır (Şek.25,26,30,31). Madalyonların içi geometrik bir örneğe göre bölünerek, bölmelere bitkisel süslemeler işlenmiş, çerçeveleri ise boş bırakılmıştır (Res.146,147,163,165). Bunlardan Akça Mescit'in kapısının madalyonunu Bolvadin örneğindeki gibi bordür kuşatır.

14.yüzyılın ortalarından itibaren madalyonlarda tekrar bitkisel süslemeler kullanılmaya başlanmıştır. Kastamonu İbni Neccar, Mahmut Bey Camileri ile Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne ait olduğu söylenen kapı kanatlarındaki büyük madalyonlara, simetrik olarak, alttan ve üstten damla biçimli küçük tali madalyonlar bağlanmış ve çevreleri boş bırakılmıştır (Res.180, 187, 194-Şek.35,36,37). Bu boşluklar kanatlardaki dolu ve boş yüzeylerin dengelenmesi açısından önem kazanırken, aynı zamanda madalyonların süslemesini öne çıkarmaktadır. Sinop Aslan Camii kapı kanatlarında büyük madalyon ile damla biçimli madalyonların arasına daha küçük daire madalyon-

lar ilave edilerek değişik bir uygulamaya gidilmiştir. Bu kanatlarda madalyonların oturduğu panoların köşelerine kitap ciltlerindeki gibi köşebentler yerleştirilerek madalyonların çevresi tekrar doldurulmaya başlanmıştır (Res.176-Şek.34). Bu uygulama 15.yüzyıl örneklerinin hazırlayıcısı gibidir. Nitekim 15.yüzyılın ilk çeyreğine ait Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki kapı kanatlarında bu kısımlar tamamen doldurulmuştur (Res.221).

Ahşap eserlerde madalyonlu süslemelere minberlerin kapıları ile pencere kanatlarında da rastlanır. Afyon Ulu Camii minberinin kapı kanatlarında (M.1272) büyük madalyon geometrik olarak bölümlenmiş, buna alttan ve üstten daire ve damla biçimli küçük madalyonlar bağlanmıştır. Bu haliyle 13.yüzyılın ilk yarısı örneklerini hatırlatırken, çevrelerinin boş bırakılmasıyla devrine uyum gösterir (Res.295). Çorum Ulu Camii minberinin (M.1306) kapı kanatları ana madalyonun damla biçimli olmasıyla (31), Harput Sare Hatun Camii minberinin kapı kanatları da elipse benzetebileceğimiz madalyonuyla (32) madalyon kullanımında farklılık gösterirler. 14.yüzyılın ilk çeyreğine ait Birgi Ulu Camii'nin pencere kanadı (M.1322) ile Ermenek Sipas Camii'nin pencere kanadı, kapı kanatlarında ibni Neccar Camii'den itibaren görmeye başladığımız uygulamanın daha önceki örnekleri gibidir (Res.290, 296). Ankara Alaaddin Camii'nin tamirler sırasında yapılmış olması gereken pencere kanadı (M.1361)(33) madalyonların çevresinde köşebent kullanımıyla Sinop Aslan Camii kapı kanatlarıyla paralellik göstermektedir (Res.297). Bursa Yeşil Camii'nin (M.1421) pencere kanadı ise madalyonun içindeki ve dışındaki sıkı bitkisel süslemesiyle Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki kapı kanatlarına yaklaşır (Res.298). Bu örneklere bakarak, ahşap eserlerdeki madalyonlu süslemelerin paralel bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Ele aldığımız devirden sonra madalyonlu örneklere fazla rastlanmaz. 1469 tarihli Osmancık Koyun Baba Türbesi'nin kapı kanatlarında, tali madalyonlar değişik biçimlerde verilerek ve çevresi boş bırakılarak eskiyi hatırlatan yeni arayışlara gidilmiştir (Res.299).

Cilt sanatı ile yakın ilişkileri olan ve Anadolu'da alçı

(34), çini (35) ve özellikle taş (36) tezyinatında sık görülen madalyonlu süslemelere, Anadolu dışındaki ahşap kapı kanatlarında az rastlanır.

Atina Benaki Müzesi'ne Takrit'ten getirilen 8.yüzyıla ait kapı kanatlarında basit bir uygulama ile görülen madalyonlar (37), Freer Galery of Art'taki 11.yüzyıl İran kapısında başlıca süsleme konusu olmuş (Res.17); ayrıca, Mısır'daki bronz kaplama ahşap kapı kanatlarında da uygulanmıştır(38). Bunlara rağmen, hiçbir bölgede, Anadolu'daki kadar yaygın olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Fonksiyonları gereği çift kanatlı kapılarda kullanılan biniler, hem süslemeleri hem de güçlü plastik etkiler taşıyan üç boyutlu kütleleri ile önem kazanırlar. Ele aldığımız çift kanatları 42 örnekten ancak, 20'sinde kalabilen bu elemanlar, kanatların en çok zaiyat verdiği bölümü oluşturur. Binilerin biçim ve süslemelerinde devir ve bölgeye göre bir ayırım yapmak güç ise de, bazı ortak özellikler ve paralel gelişen bazı gruplar tespit edilebilmektedir.

En yaygını, silindirik bir gövde ile dikdörtgen ya da yamuk biçimli başlıklara sahip olan binilerdir. Gerek gövdede gerekse başlıklara geçişte rozet, madalyon veya stilize bitki formları gibi kütteden taşıntı yapan biçimler yer alır (Örnek No:42). Bu şekillerde yazı, geometrik ve bitkisel süsleme görülebilmektedir. Gövde genellikle balık pulu deseniyle kaplıdır (Örnek No:15,18,44,47). Bu desenin üzerinde bazen zarif rumilerin meydana getirdiği örgüler gövdeyi sarmaktadır (Örnek No:22,36,37). Başlıklara bitkisel kompozisyonlar işlenmiştir. Ancak, yazı ve geometrik bezemelere de rastlanır. Bu gruba giren bazı örneklerde, hem gövdenin hem de başlıkların bitkisel desenlerle kaplandığı (örnek No:20,50,51) ya da gövdenin yalın bırakıldığı da (örnek No:27) görülür. Binilerin diğer bir grubunu gövdenin dörtgen ya da yamuk kesitli olduğu örnekler teşkil eder. Bu örneklerde başlıklar, gövdeye göre hafif genişletilerek belirtilir. Başlıklar ile gövdenin cepheye bakan bir yüzüne genellikle bitkisel desenler işlenmiştir (örnek No:1,

38, 39). Gövdenin geometrik örgüyle kaplandığı örnekler de vardır (Örnek No:7). Bursa Yeşil Türbe'nin kapı kanatlarındaki bini üçgen kesitli gövdesiyle kapılar içinde istisna teşkil eder. Bunlardan başka orijinalliğinden şüphe ettiğimiz daha sade ve basit binilere de rastlanmaktadır (örnek No:53,54,55).

Kapı kanatlarının binilerindeki süslemeler Selçuklu ve Beylikler devrine ait ahşap pencere kanatlarının binileri ile yine aynı dönemlerin ahşap minberlerindeki sütuncelerle paralellik gösterir. Ele aldığımız devirde oyma tekniğiyle yapılan bu süslemeler, 15.yüzyıl'ın ortalarından sonra ve özellikle 16.yüzyılda değişik tekniklerle zenginleştirilmiştir (39).

2- Kabaralar :

Selçuklu ve Beylikler devri taş tezyinatında sıkça karşımıza çıkan ve çeşitli şekillerde süslenen kabaralar (40) yine aynı devirlerin ahşap minberlerinde de görülmesine rağmen, ele aldığımız kapı kanatlarında yaygın bir kullanım alanı bulmamıştır. Kataloğumuzdaki örneklerden yalnızca Divriği Ulu Camii batı ve Şifahane'deki Türbe'nin kapı kanadı olmak üzere iki eserde görülür. Caminin kapı kanadındaki birinci panoda yer alan kabara, bitkisel süslemeye sahiptir (Res.87). Türbenin kapı kanadında ise çevresi oyularak elde edilen ve bugün süslemesiz olan kabara, Camii'nin batı portalindeki yüzeyine ajurlu bir kılıf geçirilen, ancak dö-küldüğü için yine süslemesiz görülen kabaralara benzemektedir. Bu nedenle kapı kanadındaki kabaranın da vaktiyle aynı özelliklere sahip olduğu düşünülebilir.

15.yüzyılın ortalarına kadar kapı kanatlarında başka örneğini tanımadığımız kabaralar, daha sonraki dönemlerde, özellikle 16.yüzyıl'da yaygınlık kazanır.

3- Bitkisel Süsleme :

incelediğimiz ahşap kapı kanatlarında en çok kullanı-

lan süsleme türüdür. Çini ve taş tezyinatta 13.yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanmaya başlayan (41) ve 14.yüzyıldan itibaren artış kaydeden bitkisel süslemeler (42), ahşap kapı kanatlarında erken örneklerden itibaren hakim bir rol oynayarak karşımıza çıkmakta ve tespit edebildiğimiz 12.yüzyılın sonlarına ait ilk örnekte (Konya Kılıçaslan Türbesi kapı kanatları) pano, bordür ve bini gibi bütün bölümlerin tek bezeme türünü meydana getirmektedir. Fakat, 14.yüzyıldan itibaren mimari tezyinattaki artışa paralel olarak, kapı kanatlarında da daha da ön plana çıkmış ve en çarpıcı örneklerini vermiştir. Bunların yanısıra, Beyşehir Eşrefoğlu (M.1296-99) ve Ermenek Ulu (M.1302-1303) camilerinin kapı kanatlarında olduğu gibi, az kullanıldığı örneklerle de rastlanır. Her durumda 15.yüzyılın ortalarına kadar daima önemli bir tezyini eleman olarak dikkati çeken bitkisel süslemeler, künde kari tekniğinin yaygınlık kazanmasıyla yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemini yitirmeye başlamış ve geometrik süslemelerin yanında ikinci planda kalmıştır. Öyleki, Edirne Üç Şerefeli Camii (M.1447) kapı kanatları gibi, daha 15.yüzyılın ortalarında hiç kullanılmadığı eserler de mevcuttur.

Ahşap oymacılığında genellikle bitkisel süslemelerin tercih edilmesi, ahşabın gerek doku özelliği gerekse malzemesinin bu süsleme türüyle daha iyi uyum sağlamasına bağlanabilir.

Kapı kanadının her yerine işlenebilen bitkisel süslemeler, yazı ve figür gibi diğer süsleme türlerine fon teşkil edecek şekilde ya da onlarla birlikte kullanılsa da genellikle tek başlarına görülürler. Geometrik kompozisyonlarla birlikte verildiği zaman ise geometrik örgüye bağımlı olmadan, her bölme için ayrı ayrı düzenlenmiş ve bölmelerin sınırları çerçeve olarak kabul edilmiştir.

Ele aldığımız kapı kanatlarında en çok kullanılan motif palmet ve rumilerdir. Lotus ve hatayiler az görülür. Bunlara bağlı olarak kullanılan kıvrım dallar da kompozisyonların vazgeçilmez bir parçasıdır. Süslemelerde tek bir motifin bağımsız olarak kullanıldığı örnekler nadirdir. Genellikle, bir ya da birden fazlasının meydana getirdiği kompozisyonlar tercih edilmiştir. Ermenek Ulu Camii kapı kanatlarında (M.1302-1303) geometrik bölmeler girift bitkisel süslemeler yerine, birer motifle doldurularak

farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Tam olmasada benzer bir örneğini Ankara Ahi Elvan Camii pencere kanatlarının birinde bulduğumuz (43) ilk anda basit gibi görünen, ancak geometrik süslemeyle çok iyi kaynaştırılan bu uygulamanın sağlam bir desen ustasının elinden çıktığı anlaşılmaktadır.

Palmetler her devirde ve hemen her örnekte kullanılmıştır. Klasik tipteki üç yapraklı palmetler en çok görüleni olmakla birlikte, çok çeşitli tiplerini bulmak mümkündür. Üç yapraklı klasik tiplerde bile, gerek tepe yaprağının gerekse yan yaprakların değişik kıvrımlar ve volütler yapacak şekilde uzatılması ya da bu yapraklara başka motiflerin bağlanmasıyla farklı tipler ve karakterler elde edilmiştir. Motiflerdeki çeşitlilik, sanatçıların geniş hayal güçleriyle meydana getirdikleri zengin desenlerin yanı sıra, hem ahşap ustalarının oyma stillerine hem de kompozisyonların belli bir alana yerleştirilişleri sırasında, bazen o alana uydurmak için, motiflerde yapılan değişikliklerle de ilgilidir.

Palmetlerin çanak yapraklarında (lobcuklarında) düğmeler bulunur. Bu düğmeler ya oyularak ya da daire uçlu bir kalemin darbesiyle yapılmıştır. Ahşap işçiliğindeki palmetlerde hem yan yaprakların hem de tepe yapraklarının uzatılarak diğer bir motifin sapını teşkil etmesine sık rastlanır. Tepe yapraklarından tek bir sap çıkabildiği gibi, yapraklar çatallaşarak iki ayrı motife de bağlanabilmektedir. Kompozisyonların genişlemesi ve giriftleşmesi halinde bu söylediklerimizin pek çoğunu bir eser üzerinde de görebiliriz (Şek.174). Bazen tepe yapraklarının ortası oyularak bu kısımlarda boşluklar elde edilmiştir (Şek.63). Palmetlerde abartıya kaçılarak motiflerin sınırları zorlanıp, tiplerin dejenere olduğu ve kendi başlarına yeni bir tip meydana getirdiği örnekler de vardır (Şek.98). Palmetler kapı kanatlarındaki standartlara göre iri tutulduğu zaman veya bir kompozisyondaki merkezi motif diğerlerine göre büyük olduğu zaman yaprakların yüzeylerine yivler, dilimler ya da ikinci bir motif işlenebilmektedir (Res.40,66-Şek.58). Tepe yaprakları ortadan kalkarak (Şek.82) veya sadece

konturlarıyla belirtilerek stilize edilen örnekler bulunmaktadır (Şek.138-140). Tepe yaprakları genişleyerek, adeta çadır gibi, yan yaprakları kaplayan tipler görülmektedir (Şek.103,107,109). Yan yaprakları iyice incelererek hilal gibi geriye kavis yapan ve bazen bu yaprakları bir rumi ile nihayetlenen örnekler de mevcuttur (Şek. 85, 135). Beş ve yedi yapraklı palmetler azdır (Şek.137,146,210, 217). Bunlar da, yaprak sayısı fazla olmakla birlikte, üç yapraklı palmetler gibi çeşitli bağlantılar meydana getirir.

Rumiler de her devirde ve her eserde görülmekte ve zengin çeşitleriyle karşımıza çıkmaktadır. Klasik tipteki, biri uzun diğeri kısa olmak üzere, iki yaprağa sahip rumiler çoğunluktadır. Ancak, her iki yaprağın da uzatıldığı veya iki yaprağın arasına ilave edilen başka yaprak ve sapsularla değişik tipteki örnekleri de mevcuttur. Kompozisyonların açılımına rumilerin daha müsait olması sebebiyle, girift bitkisel süslemelerde rumiler daima ağırlık kazanmıştır.

Rumilerde de yaprakların çeşitli volütler, kavisler ve kıvrımlar yapmasıyla sonsuz denebilecek çok çeşitli tipler elde edilmiştir. Kompozisyonlardaki bağlantıları genellikle uzun yapraklar sağlamakla birlikte, hem kısa yaprakların hem de iki yaprağın arasına ilave edilen diğer yaprak ve sapsuların bu görevi üstlendiği görülebilmektedir. Bazen bir sapa iki rumi bağlanarak dört yapraklı bir motif gibi görünen örneklere de rastlanır (Şek.184). Yaprak yüzeylerinin dilimlenmesi ve yüzeye ikinci bir motifin işlenmesi gibi uygulamalar rumilerde de karşımıza çıkar (Res.65,117, 261). Rumiler çok dolgun ve etli yapraklara sahip olabildiği gibi (Şek.180), belki de kötü bir işçiliğin sonucu yaprakların iyice incelererek çizgi haline geldiği ve karakterini kaybettiği örnekler de vardır (Res.156). Yaprakların biri aşağı, diğeri yukarı kıvrılarak yay gibi gerildiği kıvrak ve hareketli rumilerin yanısıra (Şek.108, 127), daha durgun ve hareketsiz bir etki bırakan rumiler de işlenmiştir (Şek.166). Motiflerin bıraktığı etkiler, hem kompozisyonlardaki desen gücüne hem de ustaların uyguladığı teknik ve

bu tekniğin uygulanışındaki beceriye göre değişebilmektedir.

Lotus motifinin ahşap kapı kanatlarındaki süslemelerde fazla tercih edilmediği dikkati çekmektedir. Genellikle palmetlerle ya da bir başka motifle kullanılan lotuslar az sayıdaki eserde karşımıza çıkar (Şek.54,88,90,193).

Hatayi tarzındaki süslemelerde nar çiçeği gibi (Şek.195) natüralist üslupta ya da rozet gibi dilimli yapraklara sahip natüralist üsluba yaklaşan çiçekler görülmekle birlikte (Şek.141,198), bu tarzdaki motifler ele aldığımız eserlerde fazla bir kullanım alanı bulmamıştır. Dilimli çiçekler genellikle dolgu motifi olarak 13.yüzyıl'dan itibaren az da olsa görülmektedir. Ancak, natüralist üsluba yaklaşan diğer çiçekler 15.yüzyıl eserlerinde kullanılmıştır (Örnek No:41,42,45,48,49,50,51).

Türkistan ve İran'daki Timur devri ahşap kapılarında yaygın olan bu süsleme tarzının Anadolu ahşap eserlerinde fazla tercih edilmediği anlaşılmaktadır. 14.yüzyılda Manisa ve Bursa Ulu Camii minberlerinde genel süslemeye göre az bir yer kaplayacak şekilde kullanılan bu motifler ele aldığımız dönemin hiç bir örneğinde, yüzeyin hakim süslemesi olmamıştır (44). Konya Sadrettin Konevi Mescidi pencere kanatları, Mevlana Dergahı kapı kanatları, Edirne II.Bayezid Camii (M.1484-88) ve Kastamonu Yakup Ağa Camii (M.1547) nin kapı kanatları gibi geç tarihli az sayıdaki örnekte süslemeye daha hakim olarak görülür.

Bitkisel süslemeleri bordürler ve kapalı alanları dolduran örnekler olarak iki grupta inceleyebiliriz.

Bordürlerde S'ler çizerek ilerleyen bir sıra kıvrım dalın kavislerine, sapı bu kıvrım dala bağlanan yarım palmetlerin (Şek. 153) ya da rumilerin (Şek.104,179) işlenmesi en basit uygulamayı meydana getirir. Genellikle rumi yapraklarının bir kıvrım da haline gelmesiyle, bir yaprağın geriye dönüp bir palmet ya da peşpeşe

birkaç rumi teşkil ederek nihayetlenmesi, diğer yaprağın da uzayarak süslemeyi aynı şekilde devam ettirmesi (Şek.54,60,93,99,112,185,199); gelişen rumilerin ikili ya da üçlü örgü meydana getirmesi (Şek.56,119,122,126,149,166,168,172,177,180,182,191,213); serbest bir kıvrım ile zincir halkaları gibi birbirine geçen rumiler (Şek.75) ve iki ucunda birer rumi bulunan S şeklindeki üç kıvrımın örgü teşkil etmesi (Şek.55) gibi, rumi ağırlıklı çok çeşitli bordür süslemeleri görülmektedir. Bu süslemeler sonsuzluk prensibine dayanan, fakat sadece uzunlamasına gelişen uygulamalardır.

Bordürlerde hem enine hem de boyuna gelişebilen sonsuz karakterdeki kıvrım dal-palmetli kompozisyonlardan kesitler (Şek.82,92,137,143,146,155) ve palmet-rumi kombinasyonuna dayalı süslemeler de yer alır (Şek.66,102,159).

Ayrıca, sadece enine gelişen düzenlemeler (Şek.84, 103) ile, süslemelere hatayı tarzındaki motiflerin katıldığı bordür örnekleri (Şek.215-Res.232), az da olsa, görülmektedir.

Kapı kanatlarının yüzeyinde kemer meydana getiren ya da karnadı dikdörtgen bir çerçeve içine alan bordürlere, çoğunlukla aynı süsleme işlenmiş ve köşelerde birbirine bağlanmıştır. Fakat, Ankara Tavuslu, Afyon Kubbeli Mescit kapı kanatlarında alt bordürler, Divriği Ulu Camii batı kapı kanatlarında da hem alt hem de üst bordürler yan bordürlerden farklı tezyin edilmiştir.

Bitkisel süslemelerin binilerdeki örnekleri, ister başlıklarında isterse gövdelerinde olsun, bordürlerdeki düzenlemelere benzerdir.

Bitkisel süslemeler yazı ile birlikte verildiği zaman, ya yazının altında bir kat oluşturacak şekilde ya da harflerin arasında dolgu vazifesi görecektir şekilde kullanılmıştır. Kayseri Ulu Camii, Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi, Niğde Sungur Bey Camii, Kasabaköy Mahmut Bey Camii gibi eserlerdeki yazının altında bir kat oluşturan örneklerde, serbest düzende, iç içe daireler çizen kıvrım dallara bağlanmış palmet ve rumiler (Res.46,83,117,173); Karaman Figürlü, Divriği Şifahanesi, Amasya Bayezid Paşa, Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii kapı kanatlarında

ise spiraller çizmeden çeşitli biçimlerde, fakat yine serbest düzenlenmiş palmet, rumi ve kıvrım dallar görülür (Res.49,248). Dolgu amacıyla kullanıldığında harflerin aralarına, Eşrefoğlu Türbesi'nde olduğu gibi bir motif; Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nde olduğu gibi daha kalabalık motiflerin serpiştirildiği (Res.208) ya da çift katlı hissi veren, ancak yazıyla aynı zemini paylaşan palmet, rumi ve kıvrım dallı serbest düzenlemeler (Res.73,115,132,227) işlenmiştir.

Ahşap kapı kanatlarındaki bitkisel süslemelerin en zengin ve gösterişli örnekleri belli bir çerçeveye içine alınan kapalı alanlarda karşımıza çıkar. Kemer köşeliği, pano, madalyon ve geometrik kompozisyonlardaki zemin bölmelerini dolduran bu süslemeleri "kapalı kompozisyonlar" ve "sonsuz devam ettirilebilecek kompozisyonlar" olarak iki grupta ele alabiliriz.

Çoğunluğu oluşturan birinci gruptaki örneklerde, kompozisyon bulunduğu alana göre düzenlenerek kendi içinde bir bütünlük teşkil eder. Geometrik kompozisyonlarda, kenarlar tarafından kesildiği için, yarım veya çeyrek olan bölmelerde bile, o şekle uygun olarak, çoğunlukla kapalı kompozisyonlar tercih edilmiştir. Akşehir Ferruh Şah Mescidi'nin kapı kanatlarındaki bölmelerde yer alan bitkisel süslemeler, iki ayrı bölmenin içinde bütünleşmeleri bakımından, ünik bir uygulamadır (Res.85-Şek.100).

Sonsuz devam ettirilebilecek kompozisyonlarda, süsleme, ya bulunduğu alanın kenarları tarafından kesilerek sonsuz açılma ilkesi belirtilmiş (Res.184,202,211,251-Şek.111), ya da sonsuz karakterde olduğu halde bulunduğu alanın sınırlarında kapatılmıştır (Res.67,199,219).

Bitkisel süslemeler kompozisyonun biçimlenişi bakımından radyal, tek eksene göre simetrik ve serbest düzenlemeler olarak çeşitlilik gösterir.

Radyal olanlar geometrik kompozisyonlardaki yıldızlar (Res.52,112,175-Şek.193,196,219), sekizgenler (Res.118) gibi bölmeler

ile bazı panolar (Res.271) ve daire madalyonlar (Res.178,182,188, 195) gibi ışınsal bir düzenlemeye imkan tanıyacak şekillerde yer alır. Kapı kanatlarında sözü edilen biçimlerin azlığına paralel olarak, radyal düzenlemelere de az rastlanır. Ayrıca tam ışınsal olmasa da ortadaki bir merkezden, yatay ve düşey eksenler olmak üzere, dört yöne açılan ve gelişen süslemeleri de radyal sismete dahil edebiliriz (Şek.80,210,211). Genellikle panolarda görülen bu ikinci tarz, aynı kompozisyonun birbirine eklenmesiyle sonsuz bir karakter de taşıyabilmektedir (Şek.184,222).

Tek eksene göre simetrik düzenlenen kompozisyonlar en yaygın grubu oluşturmaktadır. Bunun sebebi, her şekil ve alana uyum sağlamasından kaynaklanır. Sözcüleri kare bir pano (Res.39), daire bir madalyon (Res.93), sekiz ve oniki köşeli yıldızlar (Şek.127, 59), sekizgenler (Şek.72,128,150) gibi radyal sismete müsait olan biçimlerde de görülebilmektedir. Ayrıca, üçgen ve çeşitli poligonal şekiller, panolar, köşelikler, damla biçimli madalyonlar gibi pekçok yerde uygun kullanım alanları bulmuştur (Bkz.Şekiller).

Kemer ya da madalyon köşeliklerindeki bir orta eksene göre düzenlenen kompozisyonlarda eksenin iki yanındaki süslemeler, buldukları alana uyduruldukları için, asimetrik düzenlenmişlerdir (Şek.57,74,98).

Süslemeleri gerek radyal gerekse bir orta eksene göre düzenlenmiş olması kronolojik gelişmede çok önemli bir rol oynamaz. Öyleki, Ankara Kızılbaş Camii (13.yüzyılın ilk çeyreği)(Res.66,69), Amasya Gök Medrese Camii (M.1266)(Şek.116,117), Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi (13.yüzyılın 3.çeyreği)(Res.118), Ankara Karacabey Camii (M.1427-28)(Res.242,243) gibi farklı tarihlerdeki eserlerde her iki düzenlemeyi de bir arada görebilmekteyiz. Ancak, 14.yüzyılın ortalarından sonraki örneklerde radyal düzene daha çok imkan veren biçimlerin yine radyal düzende süslemeye sahip olduğu, daha önceki eserlerde ise her iki tarz süslemenin de bu biçimlere işlendiği, söylenebilir. Bunun en çarpıcı örneği, Divriği Şifahanesi'ndeki Türbe'nin (M.1228-29) kapı kanadında yer alan madalyondur. Bitkisel süslemeli madalyonlarda daima radyal düzenlemeler

uygulanmasına karşılık, bu örnekte süslemenin bir orta eksene göre simetrik olması, kesin bir devir ayrımı değil, bir tercih meselesi olmalıdır. Çünkü, yine madalyonlarla değerlendirilen caminin hünkar mahfili korkuluklarında her iki tarzı da görmek mümkündür (45).

Bitkisel süslemelerin belli bir gruba dahil edilemeyen serbest düzendeki örnekleri kemer köşelikleri (Şek.61-Res.59,208,213) ile 13.yüzyılın ikinci yarısından sonraki çift kanatlı kemerli kapıların birinci panolarında (Res.109,181,204,214,247) ve 14.-15. yüzyıllardaki madalyonlu kapıların madalyon köşelikleri gibi üçgen ve gayri muntazam alanlarda (Res.177,223) karşımıza çıkar.

Bitkisel süslemelerde 14.yüzyılın ortalarına kadar, palmet ve rumi motiflerinin kompozisyona hakim olduğu, bunların saplarından ve yaprak uçlarından çıkan kıvrım dalların genellikle ikinci planda kaldığı gözlenir. 14.yüzyılın ortalarından itibaren ise kıvrım dalların kompozisyonda önemli bir yer tuttuğu ve buna bağlı olarak da bazı eserlerdeki bitkisel süslemelerde geometrikleşme eğiliminin arttığı dikkati çeker. Daha önceki kompozisyonların merkezinde yer alan yıldızlar giriftleşmiş ve aralarda çeşitli örgüler meydana gelmiştir (Res.175,178,182,188,247,260,271).

Bitkisel süslemeleri aralarına doğrudan geometrik biçimlerin yerleştirildiği örnekler de mevcuttur. Amasya Bayezid Paşa Camii (M.1414-19) kapısının sağ kanat dördüncü panosunda (Res.219), Ankara Hacı Musa Camii (M.1432) kapı kanatlarının ikinci panolarında (Res.255) ve Tire Yahşi Bey Camii (M.1441) 2 No'lu kapı kanatlarının ikinci panolarında (Res.275-277) kenarları dilimli eşkenar dörtgen veya stilize yaprak formlarını hatırlatan bu geometrik biçimlere Konya Alaaddin Camii Minberi'nden (M.1155) başlayarak, Mevlana'nın Sandukası, Beyhekim Mescidi'nin pencere kanatları olduğu söylenen anonim kapı ve Birgi Ulu Camii pencere kanatları (M.1322)(Res.300) gibi Anadolu ahşap eserlerinde rastlanır.

Ahşap kapı kanatlarında değişik oyma derinlikleri ile ışık-gölge etkisine bağlı olarak çok çeşitli plastik etkiler yaratıl-

mış, fakat bitkisel süslemelerde çift katlı uygulamalara fazla rağbet edilmemiştir. Özellikle İran ve Türkistan'da yaygın olan bu tarz (Res.20-22) Anadolu'da Kayseri Ulu Camii (1.pano)(Res.45), Ankara Kızılbaş Camii (sol kanat 4.pano)(Res.68) ve Divriği Ulu Camii Doğu (Res.101) kapı kanatları gibi 13.yüzyıla ait az sayıdaki örnekte karşımıza çıkar. Bunlardan Kayseri kapısındaki ikinci katı meydana getiren palmet ve rumiler zeminden fıskıran iri ve plastik etkisi güçlü gövdeleriyle en dikkat çekici örnektir. Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbezi kapısındaki yazı panosunda da benzer özellikte motiflere rastlanır (Res.117).

4- Geometrik Süsleme :

Anadolu'da taş, çini, alçı ve tuğla gibi çeşitli malzemelerde zengin örnekleriyle karşımıza çıkan geometrik süsleme, ahşap işçiliğinde de ilk eserden başlayarak her devirde kesintisiz olarak görülmektedir. Kündekari tekniğiyle doğrudan bir ilgisi bulunan geometrik süslemeler kakma, tarsi ve kafes teknikleriyle yapılan eserlerde de genellikle tercih edilen bir süsleme türü olmuş; oyma tekniğiyle de, diğer tekniklere göre az da olsa, çeşitli örnekleri verilmiştir.

Ele aldığımız dönemin kapı kanatlarında kündekari tekniğinin daha az kullanıldığı, buna karşılık oyma tekniği ile yapılan geometrik süslemelerin çoğunluğu oluşturduğu dikkati çekmektedir. Selçuklu ve Beylikler devri ahşap kapılarında, ister kündekari tekniğiyle isterse oyma tekniğiyle yapılmış olsun, geometrik süslemelerin yalnız başına tezyini bir eleman olarak kullanıldığı örneklerle çok az rastlanır.Zemin bölmeleri genellikle bitkisel motif ve kompozisyonlarla doldurulmuştur. Kataloğumuzdaki 55 örnekten 45'inde görülen geometrik süsleme, bu örneklerde değişik kullanım alanlarına sahiptir. Mesela, bazı eserlerde panoları çeviren şeritlere basit geçmeler olarak işlendiğinden, karşıdan bakıldığında farkedilemez. Bazılarında ise, büyük panolarda geniş kompozisyonlar halinde yer alır.

Geometrik süslemelerin en basit uygulamaları bölümleri ayıran ince şeritlerde görülür. Bunlar, 13.yüzyılın başlarına ait Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapı kanatlarında yarım dairelerden meydana gelen basit fistolar şeklindeyken (Res.56,59), Kayseri Ulu Camii (M.1205-1206), Kastamonu İbni Neccar (M.1357) ve Kasabaköy Mahmut Bey (M.1367) camileri ile Akşehir Kileci Mescidi (14.yüzyıl) kapı kanatlarında iki kırık çizginin teşkil ettiği zencirekler halinde karşımıza çıkar.

Ahşap kapı kanatlarındaki geometrik kompozisyonları "çizgi sistemlerinden gelişenler" ve "kapalı şekil geçmeleri" olarak iki grupta inceleyebiliriz (46). Her iki gruptaki örneklerde, bulunduğu alanın sınırlarını aşacak şekilde, sonsuz karakterdeki geometrik kompozisyonlardan kesitler alınmıştır.

Çizgi sistemlerinin çeşitli yönlerde ve çeşitli şekillerde ilerlemesiyle değişik geometrik kompozisyonlar meydana gelmiştir (47). Bunların, ele aldığımız kapı kanatlarındaki örneklerini, mümkün olduğu kadar basitten karmaşığa doğru, şu şekilde sıralayabiliriz:

Yatay eksene göre 45 derecelik açı yaparak iki yönde ilerleyen çizgilerin kesişmesiyle oluşturulan kareleme sistemi Akşehir Ferruh Şah Mescidi kapı kanatlarının (M.1224) üçüncü panolarında görülür (Şek.86).

Sekizgen ve dört köşeli yıldız kompozisyonu, Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapı kanatlarının yatay dikdörtgen alt panolarında (Res.53,57) yan yana dizilen sekizgenler izlenimi uyandıracak şekilde ufak bir kesit halinde görülür. Aynı kompozisyonun çapraz eksenlerdeki çizgilerin dahil edilmesiyle elde edilen geniş bir açılımı, Ermenek Ulu Camii (M.1302-1303) kapı kanatlarının üçüncü ve dördüncü panoları ile Tire Yahşi Bey Camii (M.1441) 2 ve 3 No'lu kapılarının sağ kanat birinci ve üçüncü panolarında üç yivli geniş şeritlerle (Res.150,275,278); Akça Mescit iç (14.yüzyılın başı) ve Sipas Camii'nin (14.yüzyılın başı)kapı kanatlarında tek yivli ince şeritlerle (Res.153,155)(Şek.27); Afyon Salar Köyü

Camii kapı kanadının (14.yüzyılın ilk yarısı) bordüründe ise düz sırtlı şeritlerle verilmiştir (Res.166).

Çapraz kırık çizgilerin meydana getirdiği birbirine bakan ok uçları kompozisyonu sadece Ankara Kuyulu Mescit'in (13.yüzyılın ilk yarısı) kapı kanatları binisinde karşımıza çıkar (Res.79-Şek. 224).

Altı köşeli bir yıldızın çevresinde sıralanan altıgenler kompozisyonu Akşehir Kızılca Mescit'teki kapı kanadı (13.yüzyılın ilk yarısı)(Res.81), Konya Sahip Ata türbesi kapı kanadı (M.1283) (Res.120); Amasya Gök Medrese Camii kapı kanatları (M.1266) binisinin üst başlığında görülür. Bu eserlerde değişik tekniklerde yapılan örneğin dikkat çekiçi bir uygulaması, Bursa Yeşil Türbe kapı kanatlarının (M.1421)(Res.235) birinci ve üçüncü panolarında yer alır. Burada, kırık çizgilerin kavisli hatlara sahip olmasıyla geometrik kompozisyonun keskin hatları yumuşatılmıştır.

Çizgi sistemlerinden gelişen sekiz köşeli yıldız ve haç kolu denilen dört kollu yıldızların meydana getirdiği kompozisyon alçı, çini, tuğla ve taş gibi malzemelerde bol örneğiyle temsil edildiği halde, ahşap kapılarda sadece Divriği Ulu Camii Doğu Kapı Kanatlarında (M.1228-41) görülür. Fakat, kompozisyonun aslında iki ayrı şekil alternatif olarak sıralanmasına karşılık, bu kanatlarda sadece sekiz köşeli yıldızlar verilmiş ve kapalı bir kompozisyon görüntüsü yatarılmıştır (Res.98-Şek.12).

Kırık çizgi sistemleri, Akşehir Ferruh Şah Mescidi (Res.83), Konya Sahip Ata Camii (Res.103), Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi (Res.114), Beyhekim Mescidi 2 No'lu (Res.126) kapı kanatları gibi 13.yüzyıl eserlerinin her birinde değişik ve girift kompozisyonlar oluşturur.

Çizgi sistemlerinden gelişen kompozisyonların en çok görülen örnekleri sekiz, on ve oniki kollu yıldızlardır.

Sekiz kollu yıldızlar, Ankara Tavuslu (Res.72) ve Akşehir Kızılca Mescit'teki (Şek.98) kapı kanatlarındaki madalyonlar ile, Çorum Elvan Çelebi (13.yüzyıl sonu 14.yüzyıl başı)(Res.138), Niğde Sungur Bey Camii (M.1335)(Res.173) ve Tire Yahşi Bey Camii(M.1441)

(Res.272) 1 No'lu kapı kanatlarının ikinci panolarında görülür.

Ahşap kapılarda çok sayıda örneği ile karşımıza çıkan on kollu yıldız kompozisyonları, Ankara Aslanlı (13.yüzyılın başı) (Şek.4), Ermenek Akça Mescit Dış (M.1300-1301), Ermenek Ulu Camii (M.1302-1303)(Res.149), Afyon Kubbeli Mescit (M.1331)(Şek.30), Afyon Salar Köyü Camii (14.yüzyılın ilk yarısı)(Res.165) kapı kanatlarındaki madalyonlarda; Ankara Baklacı Baba Mescidi (M.1297-98) (Şek.225), Beyhekim Mescidi 1 ve 3 No'lu (13.yüzyılın sonu)(Res.122,127), Amasya Bayezid Paşa Camii (M.1414-19)(Res.216) ve Edirne Üç Şerefeli Camii 2 No'lu (M.1447)(Res.283,285) kapı kanatlarının panolarında yer alır.

Oniki kollu yıldız kompozisyonu ise, Karaman Figürlü (13.yüzyılın başı)(Res.51) kapının madalyonuna, Ankara Kuyulu Mescit (13.yüzyılın ilk yarısı)(Res.80), Divriği Şifahanesi (M.1228-41) (Res.94), Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi (M.1414-19)(Res.207-Şek.226), Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii (M.1430-31)(Res.249) ve Edirne Üç Şerefeli Camii 1 No'lu kapı kanatlarının (Res.283) panolarına uygulanmıştır.

Sözü edilen yıldız sistemlerinde, dik ya da çapraz eksenlerde sıralanan yıldızlar beş köşeli yıldız ve ok uçları ile bağlanıldığı gibi, yıldızların aralıklı yerleştirilmeleriyle bu bağlantıları farklı biçimler de sağlayabilmektedir. Madalyonlarda kullanılan yıldız sistemlerinde, genellikle merkezde bir tam yıldız ile bunun çevresinde yarım yıldızlar ya da merkezdeki yıldızın bağlantıları yer alır. Akşehir Kileci Mescidi'ndeki kapı kanadının (13.yüzyılın ilk yarısı) madalyonunda, bu çizginin dışına çıkılarak, belki de küçük bölmeler halinde ve sadece geometrik süsleme kullanıldığı için, kompozisyonun geniş bir kesiti yer alır. Ankara Tavuslu kapı kanadının madalyonunda ise, tam yıldızın merkezi özelliğini vurgulamak için, bu yıldız, sekiz köşeli büyük bir yıldızın içine oturtulmuştur (Şek.6).

Yıldız sistemlerinin panolardaki örneklerinde yine ortada bir tam yıldız ile bunun alt ve üst kısmında yarım yıldızlar veya bağlantıları yer alır. Fakat panonun ölçüleri büyüdükçe ve özel-

likle 14.yüzyıldan itibaren tam yıldız sayısı da artmaktadır. Bazı kapı kanatlarında kompozisyonun panolara yerleştirilişi farklılık gösterir. Bunlardan Ankara Baklacı Baba Mescidi'nin kapı kanadında tam yıldız, hem panonun en altında hem de eksenden hafif sola kaydırılmış olarak verilmiştir. Konya Beyhekim Mescidi'nin 1 No'lu kapı kanatlarında ilk bakışta bir yıldız kompozisyonunun varlığını seçmek zordur. Burada, tam yıldız verilmediği gibi yarım bir yıldız da iki kanattaki panolara bölünmüştür. Panoların üstteki iç köşelerinde görülen bu çeyrek yıldızlar 13.yüzyıldaki bir uygulamanın değişik bir örneğidir. Benzer uygulamalara aynı mescidin 3 No'lu kapı kanadı ile Divriği Şifahanesi'nin kapı kanatlarında da rastlanır. Bu örneklerde her iki kanattaki panoların ortalarına birbirine bakacak şekilde yarımşar yıldız yerleştirilerek, tam yıldız ikiye bölünmüştür. Dolayısıyla, yıldız, ancak iki kanat kapatıldığı zaman bütünleşmekte ve kompozisyon iki kanatta devam etmektedir. Aslında, ele aldığımız çift kanatlı kapılarda kullanılan geometrik kompozisyonların hemen hepsi iki kanatta birbirinin devamı niteliğinde düzenlenmiş olmakla birlikte, yukarıda sözünü ettiğimiz 13.yüzyıl eserlerindeki uygulama bunların en çarpıcı örneklerini teşkil etmektedir.

Kapı kanatlarında daha az örnekle temsil edilen diğer yıldız sistemleri, aynı kompozisyonda farklı sayıdaki kollara sahip iki yıldızın bir arada kullanılmasıdır. Amasya Gök Medrese Camii (M. 1266) kapı kanatlarının üçüncü panolarında, dokuz ve altı kollu yıldız kompozisyonunun geniş bir kesiti yer alır (Şek.227). Farklı iki yıldız sisteminin böyle geniş bir yüzeye yayılmasıyla, adı geçen eser, ele aldığımız ahşap kapı kanatlarındaki tek örneği teşkil etmektedir. Yine Amasya'da, Bayezid Paşa Camii kapı kanatlarında, bininin alt başlığındaki küçük bir yüzeyde on ve oniki kollu yıldız kompozisyonu görülür.

Kapalı şekil geçmeleri ele aldığımız örneklerde az kullanılmıştır. Bir merkez etrafında yatay ve 45 derece döndürülen karelerin radyal bir düzende ve birbirini keserek sıralanmasıyla merkez-

de sekiz köşeli bir yıldızın elde edildiği kompozisyon Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi (M.1300-1301) kapı kanatlarına uygulanmıştır (Şek.24).

Radyal düzende birbirini keserek sıralanan altıgenlerin kırık çizgilerle kesişmesiyle merkezde oniki köşeli bir yıldızın olduğu kompozisyon Kayseri Ulu Camii (M.1205-1206) kapı kanatlarında görülür (Res.43).

Basit düzende sıralanan altıgenlerin çapraz ve düşey çizgilerle kesişmesinden meydana gelen kompozisyon Tire Yahşi Bey Camii (M.1441) 2 ve 3 No'lu kapılarının sol kanatlarındaki birinci ve üçüncü panolarında karşımıza çıkar.

Birbirini kesen onikigenlerin radyal sıralanarak ortada altı köşeli bir yıldız oluşturduğu kompozisyon Amasya Gök Medrese Camii kapı kanatlarının dördüncü panolarında yer alır (Res.112).

Çapraz eksenlerde aralıklı yerleştirilen onikigenler ile sekizgenlerin köşegenlerinin de uzatılmasıyla elde edilen kompozisyon, Karaman İbrahim Bey İmaret-i (M.1432) kapı kanatlarının ikinci ve üçüncü panolarında (Res.268); ortasında altı köşeli bir yıldız bulunan onikigenlerin çapraz eksenlerdeki çizgilerle kesişmesiyle meydana gelen kompozisyon Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı'da (14.yüzyılın ilk yarısı) uygulanmıştır (Res.168).

İğ biçimindeki formların, dik eksenler üzerinde alternatif olarak yatay ve düşey sıralanmasıyla teşkil edilen geçmeler Seydişehir Seyyit Harun Kümbeti (M.1320) kapı kanatlarının ikinci panolarında görülür (Şek.29).

Geometrik kompozisyonlar, 15.yüzyılın ortalarından itibaren gerek künde-kari tekniğinin, gerekse kakma ve tars-i tekniklerinin yaygınlık kazanmasına paralel olarak, zengin örnekleriyle artarak devam etmiştir. Osmanlı devri ahşap eserleri, pekçok mimari elemanda bitkisel süslemelerin görülmesine karşılık, şebekelerle birlikte geometrik süsleme geleneğini devam ettiren elemanlar olarak da önem kazanır (48).

5- Figürlü Süsleme :

Anadolu Selçuklu sanatında, taş, alçı, seramik, çini, ahşap, halı, kilim, kumaş ve maden gibi değişik malzemede figürlü süslemenin örneklerini bulmaktayız (49). Orta Asya kaynaklı olan bu figür tasvirlerinin, menşesindeki gibi Anadolu'da da bazı sembollerle yüklü olduğu ve kısmen de olsa oradaki anlamlarını devam ettirdiği (50) ya da uzak anıları taşıyan bu figürlerin, belli bir anlamı ifade etmekten çok, sadece süsleme amacına yönelik kullanıldığı (51) şeklinde çeşitli görüşler vardır. Aslına bakılırsa her iki görüşün de doğru yönleri bulunmaktadır. Konumuzu ilgilendiren ahşap işçiliğinde, mevcut eserlere bakarak, yaygın olmadığı anlaşılan ya da günümüze ulaşamadığı için yeterli örneğini tanımadığımız figürlü süsleme, kataloğumuzdaki Karaman Figürlü, Ankara Aslanlı ve Ankara Tavuslu kapı kanatlarından başka, İlgin kapısı diye anılan eserdeki basit figürleri (Res.) göz önüne almazsak, Konya Mevlana Müzesi'ndeki 1279 tarihli rahle ve Akşehir Kileci Mescidi'nin pencere kanatlarında görülmektedir.

Ele aldığımız 55 örnekten figürlü süslemeye sahip 3 kapı kanadının şemasında, belki de bir tesadüf eseri, kemer ve madalyon bulunmakta ve hepsi 13.yüzyılın ilk yarısında toplanmaktadır. Hepsi bitkisel bir zemin içinde verilen bu eserlerdeki figürler, az veya çok, özellikle baş kısımları olmak üzere çeşitli yerlerinden tahrip edilmiştir.

Figürlü süslemeye sahip kapı kanatları içinde en dikkat çekici olanı insan, kanatlı aslan, grifon ve kurt figürleriyle zengin bir program gösteren Karaman Kapısı'dır (res.48). Sonradan tahrip edildikleri için silüet halinde işlenmiş gibi görünen bu eserdeki figürlerin, vaktiyle daha ayrıntılı işlendikleri kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kemer alınlığındaki birinci panoda başında üç dilimli tacı ve halesiyle bir elini göğsüne doğru kaldırıp, bağdaş kurarak oturan insan figürünün bir sultan tasviri olduğu bellidir (Res.50). Figürün özellikleri Selçuklu devri taş ve çini sanatında görülen sultan tipiyle paralellik gösterir. Madal-

yonun üst köşeliklerinde, koruyucu, kuvvet ve kudret sembolü olarak kullanılan ve işleniş biçimleriyle Selçuklu devri özellikleri gösteren simetrik bir çift aslan yer alır (52)(Res.51). Madalyonun alt köşeliklerinde sağda grifon solda kurt figürü dışarı doğru yönelerek verilmiştir (Res.53-55). Vücutları simetrik düzenlenen ve gerek adalelerinde gerekse kanatlarındaki volütlerle Avrasya hayvan üslubu özellikleri yansıtan (53) bu figürlerden grifon başını geriye çevirmiş olarak, kurt ise başı önde ve ağzında bitki (?) tutarak işlenmiştir. Kurt ile grifonun birlikte verildiği örneklerle, Avrasya hayvan üslubunda yaygın olmakla birlikte (54), Anadolu Selçuklu sanatında çok az rastlanır (55). Kurtlar Orta Asya kavimleri için zararlı bir hayvan olarak görüldüğünden, bunları yenmenin zorluğu karşısında kurtlara doğa üstü güçler atfedilmiştir. Bu güç grifonla birlikte olduğu zaman daha da artmaktadır (56). Kapı kanadında bu iki figürün arasında yer alan damla biçimli madalyona, alışık olmadığımız bir biçimde, kollarını ve ayaklarını iki yana açarak çömelmiş bir insan figürü işlenmiştir (Res.56). Tamamen şematik bir halde verilen figürün belli bir anlam taşıyıp taşımadığı, sanatçının böyle bir figürü ne düşünerek tercih ettiği soruları bu günkü bilgilerimizle cevapsız kalmaktadır. Fakat, kapı kanadındaki figür programının sembolik bir yorumunu yapmak gerekirse, kanadın üst yarısında kalan sultan ve koruyucu maksatlı aslan figürlerinin bir taht sahnesini canlandırdıkları, alt yarısındaki tasvirlerin de belki de karanlık güçleri ifade ettiği söylenebilir. Tahtın aslanlar tarafından korunmasına, İran Büyük Selçuklu devri el sanatı örneklerinde sık rastlanır (57). Kapı kanadının üst bölümündeki taht sahnesinin benzerleri, çeşitli figürlerle, Diyarbakır Surları ve Bağdat Tılsımlı Kapı gibi Anadolu-Mezopotamya örneklerinde de görülür.

Karaman Kapısı ile aynı şemaya sahip olan Ankara Aslanlı Kapıda, madalyonların üst köşeliklerine yerleştirilen aslanlar, gerek eğri kesim tekniğini hatırlatan işçilikleri gerekse figür biçimi ile Selçuk devri özelliklerini taşımaktadır (58)(Res.62).

Hangi malzeme ile olursa olsun Selçuklu devri camilerinde az görülen ve genellikle gözden uzak yerlerde bulunan figürlü süslemenin, kitabesinden bir mescide ait olduğu anlaşılan bu kapı kanadında herkesin görebileceği bir yere işlenmesi ilgi çekicidir. Eser, bu açıdan ayrı bir önem kazanır.

Selçuklu devrinde en bol örnekleri Konya Köşkü alçıları ile Kubadabat Sarayı alçı ve çini süslemelerinde görülen tavus kuşlarına, bu sarayların dışındaki eserlerde çok az rastlanır (59). Az sayıdaki bu örneklerden biri de Ankara Tavuslu kapıdır. Kapı kanadında, madalyonun üst köşelerine karşılıklı olarak yerleştirilen figürler ortadaki natürmort tasvirine yönelmişlerdir. Hristiyan Sanatında daima cennet ve ebedi hayat sembolü olarak verilen ve haç, bitki, çanak, meyva etrafında canlandırılan tavus kuşlarının (60), kapı kanadında hangi maksatla işlendiklerini bilmiyoruz. Belki de, yine cennet sembolü olarak düşünülmüş ve kullanılmışlardır.

6- Yazı :

Bitkisel ve geometrik süslemeler kadar olmasa da, yazının, ahşap kapı kanatlarında dekoratif bir amaçla kullanılmasına ele aldığımız dönemlerde rastlanır. Ancak, 12.yüzyıl sonu ile 13.yüzyılda yazıya yer verilmeyen eserler de bulunmaktadır (Örnek No: 1,5,10,11,17,21). Tire Yahşi Bey Camii'nin kapı kanatları, daha sonraki devirler içinde, yazının kullanılmamasıyla istisna teşkil eder. Düz veya bitkisel bir zemin içinde verilebilen yazı, bu özelliğiyle ele aldığımız dönemde kronolojik bir ayırım göstermez. Yazının 14.yüzyılın başına toplanan Ermenek eserlerinin hepsinde düz bir zeminde yer alması bir merkez özelliği olarak değerlendirilebilir. Fakat, diğer merkezlerde böyle bir özellik tespit edemedik. Nitekim aynı ustanın yaptığı Kastamonu İbni Neccar Camii kapı kanatlarında düz, Kasabaköy Mahmut Bey Camii kapı kanatlarında bitkisel bir zeminde verilmesi, aynı ustanın bile değişik ter-

cihler yapabildiğini göstermektedir.

Yazı bazı kapı kanatlarında önemli bir yer tutmakla birlikte (Res.109,116,233), eserlerin çoğunda, genellikle üstteki panolarla sınırlı kaldığından, standart bir kullanım alanına sahiptir. Yazının kapı kanadında az veya çok kullanılması da kronolojik bir ayırım göstermez (61).

Kapı kanatlarında pano, bordür ve binilerde karşımıza çıkan yazıların çoğunluğunu dekoratif amaçlı kullanılan ve dini mesajlar içeren ayet, hadis ve çeşitli sözler oluşturur. Bunlardan en çok kullanılanı "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını araya katmayın" anlamındaki 72.Sure'nin 18.Ayet'idir. "Devamlı izzet, ikbal ve devlet" sözü de 13.yüzyılda tercih edilen bir ibare olmuştur. Ayrıca, Karaman İbrahim Bey imareti'nin kapı kanadındaki (M.1432) "Gelene kapımız açık, yiyene malımız mübah" yazısı gibi binanın fonksiyonu ile bütünleşen anlam yüklü sözlere de rastlanır. Kanatlarda bir ayetin tamamı veya manası bozulmayacak şekilde bir kısmı yer alabilmektedir. Beyhekim Mescidi'nin 1 ve 2 No'lu kapı kanatları aynı ayeti devam ettirmeleriyle, Ankara Hacı Musa Camii kapı kanatları da aynı ayetin iki panoda tekrar edilmesiyle değişik uygulamalar göstermektedir.

Tarih, bani ve usta adı gibi belge niteliği taşıyan ve aynı zamanda, genellikle tezyini birer unsur olan kitabelere kapı kanatlarında daha az rastlanır.

Yazı çeşidi olarak çoğunlukla sülüs, daha az olarak da kufi yazı görülür. II.Murat Devri'nde diğer malzemelerde olduğu gibi, kapı kanatlarında da genellikle ikişer satırlık yazılar tercih edilmiş ve birinci satır kufi, ikinci satır ise sülüs olarak verilmiştir (Res.234)(62). Bunun dışında yazı türlerinde belli bir devir ayırımı söz konusu değildir.

Kufi yazılar örgülü kufi tarzında olup, harflerin uçlarına

bitkisel motifler bağlanmıştır. Ankara Kuyulu Mescit kapı kanatlarında (13.yüzyılın ilk yarısı) tamamen dekoratif ve çok değişik bir örneğini bulduğumuz kufi yazı (Res.79), Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi (13.yüzyılın 3.çeyreği) ve Ankara Karanlık Mescit (15.yüzyılın ilk çeyreği) ile Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne ait olduğu söylenen kapı kanatlarında (14.yüzyılın 2.yarısı) düz ve geniş sırtlı harflerle karşımıza çıkar (Res.115,198,228). Ankara Karacabey Camii kapı kanatlarında (M.1427-28) ise örgüler çoğalmış ve yazı girift bir hal almıştır (Res,245).

Yuvarlak, düz ve oluklu oyma teknikleriyle zengin örneklerini bulduğumuz sülüs yazı 13.yüzyılın başındaki iki örnekte, süsleme bakımından değişiklik gösterir. Bunlardan Kayseri Ulu Camii kapı kanatlarındaki harflerin uçlarındaki çıkıntılara yaprak karakteri verilmiş (Res.46), Karaman Figürlü kapı kanadında da harflere bilezik işlenmiştir (Res.49).

D- USTALAR, MERKEZLER :

Başlangıcından 15.yüzyılın ortalarına kadar geniş bir zaman diliminde tespit edebildiğimiz ahşap kapı kanatları, olması gerektiğinden çok daha az sayıda günümüze ulaşmıştır. Çeşitli merkezlerle dağılmış olan az sayıdaki bu eserler, gerek işçilikleri gerekse zengin süslemeleri ile Anadolu Türk Sanatı'nın ulaştığı yüksek düzeyi açıkça göstermektedir. Ne var ki, bunları tasarlayan ve bu tasarıları uygulayan ustalar hakkında yeterli bilgi ve belgelerden yoksunuz. Onlar hakkındaki bilgilerimiz, genellikle yaptıkları eserlerdeki imzalardan ibaret kalmaktadır. Bu nedenle, eserlerde karşılaştığımız usta kitabeleri, özellikle meslek ünvanı ve memleketleri de belirtildiği zaman önemli birer belge olmaktadır. Ayrıca, bir ustanın birden fazla eserinin tanınması, hem o ustanın üslup gelişimi açısından hem de eğer farklı merkezlerde eserler verdi ise, merkezler arası sanat alış-verişi bakımından ayrı bir değer kazanmaktadır. Fakat, minberlerde daha bol olmasına karşılık (63), kapı kanatlarında yeterli usta kitabesinin bulunmaması, yukarıda bahsettiğimiz bağlantıları kurmamıza ve dolayısıyla bazı sonuçlara ulaşmamıza engel teşkil etmektedir.

Ele aldığımız süredeki kapı kanatlarından toplam dokuzunda sekiz ustanın adı geçmektedir.

Tespit edebildiğimiz ilk usta Amasya Gök Medrese Camii kapı kanatlarını (M.1266) yapan Neccar Ebu Selim'dir. Memleketini belirtmeyeyn ve imzasını kapı binisine atan ustanın, başka bir eserini tanımıyoruz (Res.113). Sanatçı gerek farklı sayıdaki kollara sahip iki ayrı yıldızı aynı kompozisyonda kullanmasıyla, gerekse Amasya ve çevresindeki daha sonraki yüzyıllara ait örneklerle öncülük eden bir şemayı kemerli kapılarda ilk kez uygulamasıyla, kapı kanatlarına bazı yenilikler getirmiştir.

13.yüzyıldan diğer bir sanatçı, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin (M.1296-99) kapı kanatlarını yapan İsa adlı ustadır. Memleketi ve ünvanı bilinmeyen ve imzasını kapı binisine atan bu usta(Res.134),

aynı zamanda caminin minberini de yapmış ve bu minberde, Anadolu'da tespit edebildiğimiz ilk kakma tekniğini uygulamıştır. Aynı yapıda iki esere birden imza koymasıyla da dikkati çeken usta, bu eserlerinde bazı farklı uygulamalara gitmiştir. Stili aynı olmakla birlikte minberde daha derin oymaları tercih etmiş ve bölmelerde bitkisel süslemeye ağırlık vermiştir. Bitkisel süslemeye az yer verdiği kapı kanatlarında ise, daha önce işaret ettiğimiz üzere belki de fonksiyonu gereği, oymaları derin tutmamış ve büyük panolara uyguladığı künde kari tekniğinde çitaları kaldırıp, parçaları doğrudan doğruya birbirine geçirerek alışılmışın dışında tekniğe farklı bir boyut kazandırmıştır.

Ankara'lı Mahmut oğlu Nakkaş Abdullah 14.yüzyıl kapı kanatlarında ismine rastladığımız tek sanatçısıdır. Kastamonu İbni Neccar ve Kasabaköy Mahmut Bey camilerinin kapı kanatlarından başka Ankara'da Ahi Şerafeddin'in ahşap sandukasını da yapan bu sanatçı, hem iki ayrı kapıya imza atması hem de bilinen üç eseri ile Anadolu'da en çok esere sahip olması bakımından ayrı bir önem taşır (64). Sanatçı ilk olarak sandukayı (M.1350)(65), daha sonra da İbni Neccar (M.1357) ve Mahmut Bey (M.1367) camilerinin kapı kanatlarını yapmıştır. Bu eserlerinde benzer motif ve kompozisyonlarla, fakat birbirini tekrar etmeden, giderek olgunlaşan bir üslup ortaya koymuştur. Ankara ve Kasabaköy'deki eserlerinde memleketine yer vermeyen sanatçı, Kastamonu kapısındaki imzasında Ankara'lı olduğunu belirtmiştir. Sanatçı, süslemeleri benzer olmakla birlikte kapı kanatlarında farklı şemalara uygulamış ve imzasını binilerin üst başlıklarına yerleştirmiştir (Res.186,193).

15.yüzyıldaki eserlerde, önceki yüzyıllara göre, usta isimlerine daha çok rastlanır. Bu yüzyıldan ilk isim, Amasya Bayezid Paşa Camii (M.1414-19) kapı kanatlarının binisinde gördüğümüz Üstad Neccar Mustafa'dır (Res.220). Şeması itibarıyla Gök Medrese Camii kapı kanatlarını tekrar eden, fakat farklı süsleme özellikleri gösteren bu kanatlarda, her ne kadar tek bir ustanın adı ge-

çiyorsa da, sağ ve sol kanatda ayrı ayrı kişilerin çalıştıkları açıkça bellidir. Sağ kanattaki işçilik daha kalitelidir. Bu nedenle sağ kanadı kendisini "üstad" olarak tanıtan sanatçının yaptığı- nı, sol kanatta ise ekibinden birinin çalıştığını söyleyebiliriz. Bu durum da, bir kapıda bile bazen bir ekip çalışması yapıldığını ve imzayı ekip başının attığını göstermesi bakımından dikkat çekici- cidir.

Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki kapı kanatlarını (15.yüzyılın ilk çeyreği)yapan ve aynı yüzeydeki farklı bölümlerin süslemelerini oymaların derinliği ile de ayırarak süslemelerin birbirine karışmasını önleyen Ömer adlı usta orijinal bir üsluba sahiptir.

Bursa Yeşil Türbe'nin kapı kanatları (M.1421), Anadolu dışından Tebriz'li Ahmet oğlu Hacı Ali'nin eseridir (Res.238). Ahşap ustası Tebriz'li olmakla birlikte, kapı kanatlarının süslemesinde, bir İran özelliğinden ya da etkisinden söz etmek pek mümkün değildir. Gerek kartuş ve madalyonlardaki yazı düzeninin Anadolu'da II.Murat devri eserlerinde yaygın olması, gerekse birinci ve üçüncü panolardaki kavisli çitelerin yine Anadolu'da ve üstelik Bursa'da daha önceden bilinmesi ve bilhassa kapı kanadındaki süslemelerin Türbe ve Camii'deki süslemelerle paralellik göstermesi, kapı kanadındaki desenlerin başka birisi tarafından hazırlandığını düşündürür. Ancak, binide uygulanan eğri kesim tekniği ahşap ustasının bir tercihi olmalıdır.

Karaman İbrahim Bey İmaret'i'nin kapı kanatlarını (M.1432) yapan Karaman'lı Neccar İlyas oğlu Hacı Ömer, imzasını her iki kanatta da tekrar etmiştir (Res.265). Karaman'lı olmasıyla da dikkati çeken ustanın, kitabesini her iki kanada ayrı ayrı yerleştirmesi farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tire Yahşi Bey Camii 1 No'lu kapı kanadında (M.1441) adına rastladığımız Neccar Mahmut İlyas, Karamanlı ustanın aksine, ismi-

ni ön plana çıkarmaktan kaçınarak süslemenin arasına sıkıştırmıştır (Res.272,274). Bu örnek aynı dönemdeki iki ayrı ustanın imza atma konusundaki farklı yaklaşımlarını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Tire Yahşi Bey Camii'nin 2 ve 3 No'lu kapı kanatları işçilik bakımından birbirine çok benzemektedir. Bu kapılarda usta kitabesi yoktur, fakat her ne kadar 1 No'lu kanatlarla işçilikteki üslup açısından bazı farklılıklar gösterebilir de aynı ustanın veya ekibinden birisinin yaptığı söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi sekiz ustadan dördü kendini "neccar", biri "nakkaş" olarak tanıtmış, üçü ünvan belirtmemiştir. Bilindiği gibi neccar, ahşabı işleyen sanatçılara, nakkaş ise deseni hazırlayan kişilere denmektedir. Fakat, Ankara'lı Nakkaş Abdullah'ın, hem kullandığı ifade hem de eserlerindeki stil birliği, bu ustanın aynı zamanda neccarlık görevini üstlendiğini de göstermektedir. Ahşap eserlerdeki ustaların çeşitli ünvanları (66) deseni hazırlayan kişi ile bunu ahşaba aktaran kişilerin ilişkilerini açıklamaktan uzaktır.

Ahşap eserlerde isimlerini bulduğumuz ustaların memleketleri konusu, sanat alış-verişi ve etkiler bakımından önemlidir. Pek çoğu kendi memleketlerinin dışında eser vermiş, en azından bugünkü örnekler ışığında böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Eserlerin çokluğu ve bu eserleri yapan ustaların daha çok tanınıyor olması, Ankara'nın Orta Çağ'da önemli bir ahşap merkezi olduğu fikrini uyan-dırmaktadır (67). Özellikle Ankara'lı ustaların, Ankara dışında da eser vermesi bu fikri güçlendirir. Fakat, mevcut örneklerle göre bu fikir şimdi doğru olarak kabul edilse bile, vaktiyle Ankara gerçekten önemli bir merkez miydi? Ankara'lı ustaların Ankara dışında toplam üç eseri bilinmektedir. Bunlardan ikisi Nakkaş Abdullah'ın Kastamonu ve Kasabaköy'deki kapı kanatları, biri de Ebu Bekir oğlu Muhammed ve Abdullah oğlu Davud'un birlikte yaptıkları Çorum Ulu Camii'ndeki minber'dir. Ankara dışındaki bu üç eser, Ankara'yı dışarıdan sipariş verilecek kadar önemli bir merkez yapmaya yeterli midir? Ayrıca, bugün için herhangi bir ahşap eser tanımadığımız

Ahlat ve Harput gibi yerlerin de önemli ahşap merkezleri olması mümkündür. Çünkü, Anadolu'da bugün bilinen ilk ahşap minberin ustası Konya Alaaddin Camii minberini (M.1155) yapan ve üstelik künde-kari tekniğinin ilk örneğini veren Ahlat'lı Üstad Hacı Mengüberti'dir. Harput'lu Bayazid oğlu Muhammed'de, Ankara Ahi Elvan Camii minberi gibi önemli bir eser vermiştir. Eğer bu ustalar, memleketlerinde değil de başka merkezlerde bu sanat dalını öğrendiler ise, ki bu mümkündür, o zaman ustaların memleketlerinin ahşap merkezlerinin tayininde oynadığı rol tartışılabilir bir hale gelmektedir. Yanısıra Manisa ve Bursa Ulu Camii minberlerini yapan Antep'li usta gibi kendi bölgesinin özelliklerini eserlerine yansıtan sanatçılar da tespit edilebilmektedir. Buna karşılık gerek Karaman'da gerekse Anadolu'da o tarihlerde herhangi bir örneğini tanımadığımız eğri kesim tekniğini, Anadolu'dan giderek İran'da Nain Ulu Camii minberinde (M.1311) uygulayan Karaman'lı Nakkaş Mahmut Şah bin Muhammed'in (68) bu beceriyi nerede kazandığını açıklamak da mümkün olamamaktadır (69).

Sonuç olarak ustaların memleketlerinde yetiştikten sonra başka bir yerde eser vermeleri ya da başka bir yerde yetiştikleri halde adeta bir kimlik gibi kullanarak memleketlerini belirtmeleri mümkündür. Bu nedenle ustaların memleketleri konusu ahşap merkezleri hakkında her zaman kesin bir yoruma gitmemizi engellemektedir. Bütün eserlerin envanterleri çıkartıldıktan sonra yapılacak toplu bir değerlendirmenin, konunun aydınlatılmasına ya da daha sağlam verilere oturtulmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Ahşap sanatı için bir "merkez" olma özelliği neye göre tespit edilecektir? Eserlerin çokluğuna göre mi, yoksa ustalara göre mi? Yukarıda belirttiğimiz gibi usta konusu her zaman yardımcı olamadığına göre, eserlerde üslup birliği taşıyan ve bu üslubun devirlere göre takip edilebildiği yerleşim birimlerini, usta adı ya da ahşap atelyeleri bilinsin veya bilinmesin, bir merkez olarak kabul etmek en doğru yol gibi görünmektedir. Fakat, konumuz olan

ahşap kapılarda tek bir merkezde hem yakın tarihli ve bunun sonucu olarak bir üslup birliği, hem de devir özelliklerini takip etmek bakımından farklı tarihlerde, yeteri kadar eser karşımıza çıkmadığı için bu konuda da her zaman doğru sonuçlara ulaşılamamaktadır.

Ele aldığımız geniş bir zaman dilimine giren 55 kapı kanadının Anadolu'daki; Afyon 3, Akşehir 4, Amasya 2, Ankara 9, Beyşehir 2, Bolvadin 1, Bursa 1, Çorum 1, Divriği 4, Edirne 2, Ermenek 4, Karaman 2, Kastamonu 2, Kayseri 1, Konya 7, Merzifon 2, Niğde 2, Osmaniye 1, Seydişehir 1, Sinop 1, Tire 3 şeklindeki dağılımı görüştümüzü destekler. Üstelik Tire, Divriği, Beyşehir, Edirne örnekleri tek bir yapı ya da külliye'nin eserleridir. Ayrıca Ermenek'deki eserler de sadece bir çeyrek yüzyılı temsil etmektedir. Bunlara rağmen değerlendirme bölümünde yeri geldikçe belirtildiği gibi, parça parça da olsa şema, teknik ve süslemelerde bazı merkez, bölge ya da devir üslupları tespit edilebilmektedir.

Olması gerektiği gibi değil de, mevcut örneklerle göre bir değerlendirme yapıldığında, Ankara'lı ustanın Kastamonu ve Kasabaköy'deki 2 eseri de dahil edilerek toplam 11 kapı kanadı bulduğumuz Ankara ile 7 kapı kanadı ile temsil edilen Konya'nın ahşap sanatında önemli merkezler olduğu söylenebilir. Çevresi ile birlikte düşünülürse Konya, en az Ankara kadar bir ekol sahibidir. Ayrıca, Amasya ve çevresi de bir merkez özelliği taşımaktadır. İç Anadolu Bölgesi'nde toplanan ve merkez olma özelliği taşıyan bu yerler, elbette birbirlerinden tamamen bağımsız değildir. Aynı zamanda bölge bütünlüğünü ortaya koyacak paralel gelişmeler de gösterir. Mevcut eserlerin yoğunluk kazandığı İç Anadolu Bölgesi bir bütün olarak düşünüldüğünde, bu gelişmeler Beylikler devrindeki siyasi çalkantıların ve yeni arayışların sonucu yerel kimlikler kazanarak bazı farklılıklar gösterse bile, bilhassa Selçuklu devrinde bir bölge üslubu olarak değerlendirilebilecek özellikler de taşımaktadır. Kayseri, Karaman, Akşehir, Ankara ve Amasya'daki, şemasında kemer bulunan 13.yüzyıla ait kapı kanatları bu üslup birliğini en açık biçimde sergileyen eserlerdir. Bunların içinde,

geliş yerleri hakkında müze kayıtlarında bir yanlışlık yapılmadıysa, işçilik bakımından aynı ustaya ait olabileceğini düşünmediğimiz Karaman Figürlü ve Ankara Aslanlı kapı kanatlarının hiç bir fark gözetmeden birbirinin eşi niteliğinde karşımıza çıkan şemaları aynı bölgedeki üslup birliğini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu iki kapı kanadı, gerek süsleme türü gerekse bu türlerin yüzeylere dağılımı bakımından da devam eden benzerlikleri ile sıkı bir ilişki içindedir. Ayrıca, Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi ile Ankara Tavuslu kapı kanatlarının kemer bordürünün düzeni ve süsleme türleri; Kayseri Ulu Camii ile Ankara Kuyulu Camii kapı kanatlarının iki kanatta bütünleşen süslemeleri ortak özellikler yansıtan örneklerden bazılarıdır.

Ahşap kapı kanatlarında 15.yüzyılın ortasına kadar görülen bir takım ayırıcı özellikler, yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş ortadan kalkmış; Osmanlının klasik devrinde merkezin etkileri Osmanlının hakim olduğu pekçok bölgeye yayılarak, söz gelişi Balkanlardan Üsküp Mustafa Paşa (M. 1495) ve Yahya Paşa (M.1506) camileri ile Anadolu'da Amasya II.Bayezid Camii, Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii, Kastamonu Sinan Bey Camii ile İstanbul'daki pekçok camide benzer tarzda eserler verilmiştir. Bu benzerlikler de proje/ desenlerin merkezden çıktığına işaret eder. 16.yüzyılın süsleme sanatları alanındaki önemli teşkilatı olan Ehl-i Hiref Teşkilatı'nın bu tür konularda büyük bir görev üstlendiği bilinmektedir (70). 16.yüzyıla ait önemli bir belge olan Süleymaniye Camii ve İmaretinin inşaat Defterleri'nde kapı ve pencere kanatları, dolap kapakları, kürsü v.b. eserleri yapan 31 ahşap ustasının adının geçmesine ve ustaların bazılarının da çeşitli şehirlerden gelmesine karşılık (71), eserlerde ahşap ustalarından kaynaklanması gereken hem kişisel katkıların hem de yetiştikleri bölge stilleri gibi ayırıcı özelliklerin bulunmadığı, tersine, tam bir üslup birliği içinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu durum, Ehl-i Hiref Teşkilatı'nda önemli bir yere sahip olan nakkaşların (72) hazırlamış oldukları desenlerin ahşap ustaları tarafından tatbik edilmiş olmasıyla açıklanabilir.

E- KITABELER HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER :

Kapı kanatlarında tarih ya da bani kitabesine az rastlanır. Ele aldığımız örneklerden Kayseri Ulu (M.1205-1206), Ankara Aslanlı (13.yüzyılın başları) ve Bursa Yeşil Türbe (M.1421)'nin kapı kanatlarında sadece bani adı yer alır. Ankara Baklacı Baba Mescidi (M.1297-98), Ermenek Akça Mescit Dış (M.1300-1301), Ermenek Ulu Camii (M.1302-1303) ve Sinop Aslan Camii (M.1351) kapı kanatlarında hem bani hem tarih kitabesi vardır. Kayseri kapısı dışındaki eserlerde görülen kitabeler kapı kanadı hakkında bilgi verdiği kadar, esasen binaların kitabeleridir. Ve bunlar binayı hitap ederek başlar. Sadece tarih veren Kastamonu İbni Neccar Camii kapı kanatında (M.1357) ise kitabe doğrudan doğruya kapıya aittir.

Bu kitabelerde ilk bakışta normal gibi gözüken, fakat bir inceleme sonucu kendi içinde kuralları olan bir uygulama farkedilmektedir. Yapıları bilinen eserlere göre, eğer kapı kanadında tarih ve bani kitabesi varsa binaya ayrı bir kitabe konmamıştır. Nitekim Ermenek'te Akça Mescit ve Ulu Camii ile Sinop Aslan Camii, kapı kanatlarındaki kitabelere göre tarihlenir. Binada tarih kitabesi varsa, bu durumda kapı kanatlarına tarih düşülmemiş, bazen bani adı yazılmıştır. Bina ile kapı kanatları farklı zamanlarda yapılmış ise, İbni Neccar Camii (M.1353) ile kapı kanatları (M.1357)'nda olduğu gibi, bu sefer her ikisine de tarih kitabesi yerleştirilmiştir.

Kapı kanatlarında kitabeli örnek az olduğu için bu uygulamanın bir rastlantının sonucu olduğu akla gelebilir. Fakat, kitabeli örnekleri daha fazla olan minberlerde de aynı kuralların görülmesi, bunun bir rastlantı değil, kapı kanatları ve minberler gibi ahşap eserlerde kullanılan bir metod olduğuna işaret eder (73). Konya Alaaddin, Ankara Alaaddin, Ankara Aslanhane ve Bursa Ulu camileri, minberlerindeki kitabelere göre tarihlenen eserlerdir. Hem camide hem de minberinde tarih bulunan örnekler, Divriği Ulu Camii (M.1228-29) ve minberi (M.1240-41), Birgi Ulu Camii (M.1312)

ve minberi (M.1322),Manisa Ulu Camii (M.1366) ve minberi (M.1376), Manisa Hatuniye Camii (M.1490) ve minberi (M.1494), Manisa İbrahim Çelebi Camii (M.1549) ve minberi (M.1575)'nde olduğu gibi, ayrı ayrı zamanlarda yapılmıştır. Bu uygulamalara bakarak tarih bulunmayan kapı kanatları ya da minberlerin, sonradan yenilenmiş veya yer değiştirmiş bazı istisnalar dışında, binalarla aynı zamanlarda yapıldığı söylenebilir. Aynı ilkedен hareketle, bugün için tarihi belli olmayan bazı binaların kitabelerinin de vaktiyle ahşap bir elemanında yer aldığı düşünülebilir.

Ahşap eserlerde tespit ettiğimiz tarih kitabeleri ile ilgili bu özellikler, yapılacak araştırma ve incelemelere yeni bir boyut kazandırmakta ve eserlere farklı bir bakış açısı getirmektedir. Aynı durumun diğer süsleme alanları ya da mimari elemanlarda da karşımıza çıkması mümkündür.

N O T L A R :

- (1) Kapı kanatları kitabesine göre H.878/M.1473 tarihinde Abdul-
lah oğlu İlyas adlı bir usta tarafından yapılmıştır. Bkz.A.
Gökoğlu, Paphlagonia (Paflagonya), Kastamonu, 1952, s.235-
236; M.Z.Oral, "Ahşap Minberler", s.74-75.
- (2) G.Öney, "Ahşap Teknikleri", s.136.
- (3) Y.Önge, "Konya Beyhekim Mescidi'ne Ait Olduğu Söylenen Pen-
cere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980,
s.434-Resim:7.
- (4) Bkz.R.Bozer, "Sinan Eserlerinde Ahşap İşçiliği", VI.Vakıf
Haftası, İstanbul, 1989, s.327-346.
- (5) Bkz.E.Kühnel, "Der Memlukische Kassettenstil", Kunst Des
Orients, I, Wiesbaden, 1950, s.63, Şekil:14. Resim için bkz.
L.Hautecoeur-G.Wiet, Les Mosques du Caire, Paris, 1932,
Levha:202.
- (6) Resim için bkz. M.Z.Oral, "Ahşap Minberler", Resim:16.
- (7) M.Çayırdağ, "Kayseri Ulu Camii Ahşap Minberi", Türk Etnog-
rafya Dergisi, XV, Ankara, 1976, s.58.
- (8) Ayrıca Bkz. E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, Karaman Devri Sana-
tı, İstanbul, 1950, s.211.
- (9) Resim için bkz. E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., s.13-
Şekil:11.
- (10) S.Ögel, "Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim", Sanat Tari-
hi Yıllığı, I, (1964-1965), İstanbul, 1965, s.115.
- (11) Resim için bkz. S.Ögel, a.g.m., s.114, Resim:4.
- (12) M.B.Smith, "Minbar. Masdjid-i Djami, Muhammediye (Yazd)",
Athar-e Iran, I, Paris, 19-36, s.175-180.
- (13) R.Ettinghausen, "The 'Beveled Style' in the Post-Samarra Pe-
riod", Archaeologica Orientalia in Memoriam Ernst Herzfeld,
New York, 1952, s.77, Levha:XI.
- (14) R.Ettinghausen, a.g.m., s.74, Levha:IX.
- (15) Erken Osmanlı Döneminde kakma tekniği örneklerinin tespit
edilemediği belirtilir. Bkz.Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde
Süsleme, s.49.

- (16) Kapının resmi için bkz. L.Hautecoeur-G.Wiet, a.g.e., Levha: 129.
- (17) E.Kühnel, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler:Çinili Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III, (Neyreden: M.Aziz Ogan), Berlin, 1938, s.39, Levha:18.
- (18) Eldeki örnek sayısının azlığından dolayı bazı alt gruplar tek bir eserle temzil edilmektedir. Böyle de olsa, mevcut kapı kanatlarındaki bütün şemaları dikkate alarak değerlendirmemiz gerektiğinden, o eserler için bir alt başlık açılmıştır.
- (19) Kazım Karabekir (Gaferyat) Ulu Camii'nin (14.yüzyıl başı) kapı kanatları da, bu şemanın örneklerindedir. Ancak, kanatlar, gösterdikleri basit işçilik ve süsleme ile belli bir devrin özelliklerini taşımaktan uzaktır. Bu nedenle değerlendirmeye alınmamıştır.
- (20) Pencere kanatları için bkz. E.Yücel, "Ahi Elvan Camisi Pencere Kanatları", Sanat Tarihi Yıllığı, VII, (1976-1977), İstanbul, 1977, s.165-177.
- (21) Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, s.559, Resim:594.
- (22) Türbe için bkz. Ö.Barıştı, Tarihi İle Osmanlı, Ankara,1974, s.44-47; F.İlter, "Osmanlı Ulaşım Ağında İrmak Kenarı Bir Yerleşme:Osmanlı", Bellekten, C.LII, S.203, Ankara, 1988, s.543-547.
- (23) Pano düzeni bakımından bir ayırım olmadan şemasında kemer bulunan bütün gruplarda ve bordür düzeninde ortak bir gelişim izlenebilmektedir. Bu nedenle konu şemalar bahsinde tekrardan kaçınmak için, çalışmamızdaki "Süslemenin Yeri ve Düzeni" başlığı altında topluca ele alınmıştır.
- (24) Kapı kanatlarının üçüncü panoları bugün mevcut değildir. Bkz.Örnek No:43.
- (25) L.A.Mayer, Islamic Woodcarvers and Their Works, Geneva, 1958, s.63, Levha:I-II.
- (26) L.Hautecoeur-G.Wiet, a.g.e., Levha 211; E.Kühnel, "Der Memlükische Kassettenstil", s.64, Resim:15.

- (27) L.Bronstein, "Decorative Woodwork of the Islamic Period", A Survey of Persian Art, III, London, 1939, s.2612, Levha: 1460.
- (28) M.Meinecke, "Islamische Drachentüren, Zu einer Neuerwerbung des Museums für Islamische Kunst", Museums Journal, Museums-pädagogischer Dienst Berlin, Nr.IV, Berlin, 1989, s.54-58.
- (29) Bkz.E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., s.83-Şekil:113.
- (30) Ö.Bakırer, Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ankara, 1976, s.228, Resim:181-186.
- (31) Resim için bkz.H.Karamağralı, "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber", Sanat Tarihi Yıllığı, I, (1964-1965), İstanbul, 1965, Resim: 3.
- (32) Resim için bkz. M.Z.Oral, "Ahşap Minberler", Resim:45.
- (33) İ.Bilgin, "Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.413.
- (34) E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, a.g.e., Şekil:160-161.
- (35) Ş.Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1986, Resim:54,75,76,105,286,288,294.
- (36) Bkz.S.Ögel, Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara, 1966, s.94-95; Ö.Bakırer, a.g.e., Resim:62.
Taş, çini v.b. örnekleri için bkz. Y.Demiriz, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, Resim:32,271,286,288,294,357,526,654,657,657,672,673,723.
- (37) Resim için bkz. H.Philon, Islamic Art, Benaki Museum, Atina, 1980, s.22.
- (38) L.Hautecceur-G.Wiet, a.g.e., Levha:220.
- (39) R.Bozer, a.g.m., s.332, Resim:7,23, 24, 28.
- (40) S.Ögel, a.g.e., s.94-95; R.H.Ünal, Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar, İzmir, 1982, s.81-82.
- (41) Bkz.Ş.Yetkin, a.g.e., s.173; S.Ögel, a.g.e., s.75-83; R.H.Ünal, a.g.e., s.94-100.
- (42) S.Mülayim, Geometrik Süslemeler, s.79.
- (43) Resim için bkz. E.Yücel, a.g.m., Resim:1, 4.
- (44) Hasbey Darülhuffazı'nın (M.1421)(Örnek No:45) kapı kanadında

biraz daha öne çıktığı anlaşılıyorsa da, kanat yüzeyinin büyük bir bölümündeki süslemelerin aşınması sebebiyle bu örnek hakkında kesin bir hükme varmak güçtür.

- (45) Resim için bkz. Y.Önge, "Divriği Ulu Caminin Hünkar Mahfeli", Önasya, Cilt:5, Sayı:49, 1969.
- (46) Geometrik süslemelerin incelenmesinde S.Mülayim, Geometrik Süslemeler adlı eser esas alınmıştır.
- (47) Geniş bilgi ve örnekleri için bkz. S.Mülayim, a.g.e., s.70-73, 82-86.
- (48) S.Mülayim, a.g.e., s.43.
- (49) G.Öney, "Anadolu Selçuklularında Heykel, Figürlü Kabartma ve Kaynakları Hakkında Notlar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, Ankara, 1970, s.191.
- (50) Bkz. G.Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1978, s.31-58.
- (51) R.H.Ünal, a.g.e., s.102.
- (52) Aslan figürleri hakkında geniş bilgi için bkz. G.Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Aslan Figürü", Anadolu (Anatolia), XIII, (1969), Ankara, 1971, s.1-41.
- (53) G.Öney, Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV.-XV.Asırlarda Devamı, C.III, A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Kürsüsü (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1966, s.154.
- (54) Geniş bilgi için bkz. S.J.Rudenko, "The Mythological Eagle, the Gryphon, the Winged Lion and the Wolf in the Art Northern Normands", Artibus Asiae, Vol.XXI, 1958, s.101-122.
- (55) G.Öney, Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV-XV.Asırlarda Devamı, s.142-144.
- (56) S.J.Rudenko, a.g.m., s.119.
- (57) G.Öney, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Aslan Figürü", s.27.
- (58) G.Öney, a.g.m., s.36.
- (59) G.Öney, Anadolu Selçuklularında ..., s.100.
- (60) G.Öney, a.g.e., s.102-103.
- (61) H.Karamağralı, "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber", Sanat Tarihi

Yıllığı, I, (1964-1965), İstanbul, 1965, s.128'de, yazının Selçuklu devri ahşap minberlerinde çok kullanıldığını, Beylikler devri minberlerinde ise azaldığını belirtir. Kapı kanatları için bu ayırım yapılamamaktadır.

- (62) Bu konuda bkz. Y.Demiriz, a.g.e., s.32.
- (63) Bkz.Z.Oral, "Ahşap Minberler"; Z.Bayburtluoğlu, Anadolu'da Selçuklu Devri Sanatçıları I, Ağaç işi Ustaları, Erzurum, 1988.
- (64) L.A.Mayer, a.g.e., s.22-23'de, Nakkaş Abdullah'ın dört eseri bulunduğunu, bunlardan birinin de Kastamonu-İlisu Mahmut Bey Camii'nin kapısı olduğunu belirtir. Ilisu, Kasabaköy'ün eski adıdır. Bu nedenle L.A.Mayer, bir yanlışlık sonucu aynı kapıyı iki ayrı eser gibi göstermiştir. Ayrıca bkz. Z.K.Bilici, "Kastamonu ve Kasabaköy'deki iki Eseriyle Nakkaş Abdullah bin Mahmud ve Sanat Tarihimizdeki Yeri", Vakıflar Dergisi, XX, Ankara, 1988, s.91-not:41.
- (65) Sandukalar için bkz. M.Z.Oral, "Ahi Şerefüd-din Türbesi ve Sandukası", Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, (Ankara, 19-24 Ekim 1959), Ankara, 1962, s.306-321.
- (66) Unvanlar ve bu konudaki bazı tartışmalar için bkz.L.A.Mayer, a.g.e.; M.Z.Oral, "Ahşap Minberler"; Z.K.Bilici, a.g.m.; Z.Bayburtluoğlu, a.g.e.
- (67) H.Karamağralı, a.g.m., s.129.
- (68) L.A.Mayer, a.g.e., s.49-50.
- (69) Minber için bkz. M.B.Smith, "The Wood Minbar in the Masdjidi Djami, Nain", Ars Islamica, V, 1938, s.21-32.
- (70) Bu konuda bkz. F.Çağman, "Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref", Türkiyemiz, Yıl:18, Sayı:54 (Şubat 1988), s.11-15.
- (71) Ö.L.Barkan, Süleymaniye Camii ve imareti inşaatı (1550-1557), Cilt:II, Ankara, 1979, s.116-121.
- (72) F.Çağman, a.g.m., s.14.
- (73) Çalışmanın sınırlarını aşmamak için, burada, konuya dikkat çekmekle yetinilmiş ve daha sonra yapılacak bir çalışmanın ön bilgileri verilmiştir.

VI- SONUÇ :

Türk Sanatı'nda geçmişi Orta Asya kurganlarına kadar uzanan ahşap işçiliğinin, Anadolu'da çeşitli eserlerle zengin örnekleri verilmiştir. Daha 13.yüzyılın başlarında Anadolu'ya has özelliklerin tespit edilebildiği bu sanat dalının, önemli bir grubunu kapı kanatları oluşturmaktadır. Cephelerde ister abidevi bir portalin içinde bulunsun, isterse mütevazı bir kapı açıklığında yer alsın, her zaman, fonksiyonel görevinin yanında önemli bir tezyini unsur olarak da kullanılmıştır.

Ahşap kapı kanatları, çeşitli şema, teknik ve süslemeleri bakımından devirlere göre değişen bazı özellikler gösterir.15.yüzyılın ortalarına kadar bazen usta bazen de bölgesel ve kronolojik açıdan değişik karakterler ortaya koyan kapı kanatlarında, bu yüzyılın ortalarından itibaren farklılıkların azaldığı ve giderek bölgesel bir ayrıma tabi tutamayacağımız, ancak kronolojik bir açıdan yaklaşılabileceğimiz ortak üsluplar dikkati çeker. Çalışmamızın üst sınırını belirleyen bu dönüm noktasına, yani 15.yüzyılın ortalarına kadar, Anadolu'da 55 kapı kanadı tespit edilmiştir.

Ele aldığımız örneklerde çakma, geçme, geçme ve kündekari olmak üzere 3 tip yapım tekniği görülür. Her çeşit şemanın uygulanmasına imkan veren çakma tekniği en yaygın gruptur. Bu teknikteki örnekler Türkistan ve İran'da da karşımıza çıkar. Geçme tekniği az kullanılmıştır. Kündekari tekniğini bağı olarak bir gelişim gösteren geçme ve kündekari tekniğindeki kapı kanatları 13.yüzyılın ortalarından itibaren görülmesine rağmen, 15.yüzyılın ortalarına kadar fazla rağbet görmemiş, daha sonra en çok kullanılan teknik olmuştur.

Kapı kanatlarında, çeşitli süsleme teknikleri uygulanmıştır.

Kündekari tekniği iki şekilde karşımıza çıkar. Bunlardan biri ve en çok uygulananı ilk örneği Konya Sahip Ata Camii kapı kanatlarında verilen ve özellikle 15.yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra önem kazanan "hakiki kündekari" tekniğidir. 13.-14.yüzyıl-

larda çıtaların profilli ve enli, zemin bölmelerinin ise iri tutulduğu gözlenir. 15.yüzyıldan itibaren özellikle Osmanlı eserlerinde çıtalar incelmif, geometrik parçalar klmf ve bunlara bağlı olarak da kompozisyonların daha geniş açılımları verilmiştir. Kündekari tekniğinin diğer uygulaması, taklit kndekarinin bir alt grubunu olan ve daha az görülen "akma ve kabartmalı kündekari"dir.

Stil belirlemede önemli bir rol oynayan "oyma tekniği", süsleme teknikleri içinde en yaygın olanıdır. Kapı kanatlarındaki oymaların derinliği 1 cm.'yi geçmez. Düz satırlı, yuvarlak satırlı, oluklu ve çift katlı oyma ile eğri kesim gibi alt gruplara ayrılan bu teknik, 15.yüzyılın ortasına kadar zengin örnekleriyle karşımıza çıkar. En önemli örneğini 12.yüzyılın sonunda veren eğri kesim dışında, bilhassa ustanın üslubuna göre biçim kazanan alt gruplardan düz ve yuvarlak satırlı oymalar çok yaygındır. Oluklu ve çift katlı oymalar ise daha az uygulanmıştır. 15.yüzyılın ortalarından sonra önemini kaybeden oyma tekniğinde, derinlik daha da azalmıştır.

Çok yaygın olmayan kazıma tekniği boş yüzeylerin doldurulması için tercih edilen basit geometrik süslemelerde karşımıza çıkar.

Anadolu'da 13.yüzyılın sonlarında görülmeye başlayan kakma tekniği'nin kapı kanatlarındaki ilk rneği Niğde Sungur Bey Camii'ndedir (M.1335). Bu teknik, her nedense geç bir gelişim gösterir. Kanatlarda ilk önemli rneği, ahşap üzerine yine ahşap kakılan ve son derece plastik bir etki bırakan Edirne  Şerefeli Camii'nin 1 No'lu kapı kanatlarıdır. Farklı malzeme ile yapılan kakma tekniği 16.yüzyıldaki örneklerde yoğunluk kazanır.

Tespit edilebilmesi güç olan ajur yapıştırma tekniği'ni sadece Divriği Ulu Camii Batı Kapı Kanadında (M.1228-29) buluyoruz. Diğer bir örneğini de 16.yüzyılda Kastamonu Yakup Ağa Camii kapı kanatlarında gördüğümüz bu teknik değişik uygulamasıyla dikkati çekmektedir.

Kapı kanatlarında belli şemalar esas alınmış ve kullanılmıştır. Kanatların ölçüleri şema seçiminde önemli bir etken değildir. Buna karşılık şemanın biçimlenmesinde yapım tekniklerinin, bilhassa çakma tekniğinin etkisi büyüktür. Şemaları, kanatların görünüşünde önemli rol oynayan, kemer, pano ve madalyonları dikkate alarak "panolu", "panolu-madalyonlu", "kemerli-panolu", "kemerli-panolu-madalyonlu" ve "kemerli-madalyonlu" olmak üzere beş ana grupta toplamak mümkündür. Burada dikkati çeken ve üzerinde durulması gereken husus, mimari bir elemanın süsleme amacıyla kanatlarda hakim bir rol oynaması ve şemada belirleyici olmasıdır. Böyle bir uygulamanın Anadolu dışında örneğini tanımıyoruz. Dolayısıyla, muhtemelen ilk kez Anadolu'da uygulandığını ve gelişimini kesinlikle Anadolu'da sürdürdüğünü kabul ediyoruz. Benzer bir durum, Anadolu dışında bazı farklı örneklerini bulduğumuz madalyonlar için de geçerlidir. Bunlar, ilk örneklerini Anadolu'da vermeseler de, olgun düzenlemeleri ile gelişimlerini Anadolu'da tamamlamıştır. Kemerli şemalar 15.yüzyılın ortalarına kadar sevilerek kullanılmış; daha sonra terkedilmiştir.

Ele aldığımız dönemin kapı kanatları yoğun bir şekilde süslenmiştir. Süslemeler seren, başlık, kayıt, bini, pano gibi her bölüme işlenebilmektedir. Bunların yüzeylerdeki yeri ve biçimi, kronolojik gelişimin takip edilmesine yardımcı olmaktadır.

En çok kullanılan süsleme türü bitkiselidir. İlk örnekten başlayarak, 15.yüzyılın ortalarına kadar pek çok eserde her zaman ön planda olmuştur. Bitkisel süslemelere palmet ve rumiler hakimdir. 15.yüzyılda, natüralist üsluptaki hatayı tarzı süslemeler, az da olsa, görülmeye başlar.

Her devirde görülebilen geometrik kompozisyonlar, ele aldığımız kapı kanatlarında, genellikle bitkisel süslemelerle birlikte verilmiştir. Kündekari tekniğine bağlı olarak ön plana çıkan kompozisyonlar oyma tekniğiyle de meydana getirilebilmektedir.

Genellikle üst panolarda, daha az olarak da bordürlerde yer alan yazı, sülüs ve kufi çeşidiyle pek çok eserde dekoratif bir

eleman olmuştur.

Figürlü süsleme 13.yüzyıla ait üç örnekte görülür. Karaman Figürlü kapı kanadı;insan, kanatlı aslan, grifon ve kurt tasvirleri ile en zengin örnek olmasının yanında, bir taht sahnesini taşıması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Kapı kanatlarında, 15.yüzyılın ortalarından sonra künde kari tekniğinin yaygınlık kazanmasıyla hem yapım tekniğinde "geçme ve künde kari" kapılar çoğalmış hem de tekniğe bağlı olarak geometrik süsleme önem kazanmıştır. Geometrik bölmelerde kakma tekniğinin artmasıyla bitkisel süslemeler önemini kaybetmiştir. Kanatlarda üç panolu şema hemen hemen standart bir hale gelmiştir.

Başlangıçtan 15.yüzyılın ortalarına kadar geniş bir zaman diliminde tespit edebildiğimiz 55 kapı kanadında, sadece 8 ustanın adı geçer. Bunlardan, Ankara'lı Nakkaş Abdullah'ın imzasını iki örnekte görmekteyiz.

Kanatların çoğunda tarih yoktur. Tarih ya da bani adı gibi tarihlendirmeye yarayacak yazılı bilgi 7 örnekte bulunmaktadır. Kastamonu İbni Neccar Camii kapı kanatlarındaki kitabe doğrudan kanatlarla ilgilidir. Diğerleri aynı zamanda binalara aittir ve binalarda başka bir inşa kitabesi bulunmaz.

Belli bir merkez/bölge veya yüzyıla ait kapı kanatlarının, olması gerekenden az sayıda günümüze ulaşması, bu eserlerin her birinde kendine has olan özellikleri daha da ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, ustaların becerisi ve stili eserlere yansiyarak, onlara başka bir boyut, anlam ve görsel özellikler kazandırmıştır.

VII- SUMMARY :

Wooden occupation is one of the branch of Anatolian Turkish Art, about which there is no enough study. This art branch shows a certain development with the technical and esthetic properties according to the periods, which has very different kinds of rich samples such as minber (the pulpit), kürsü (the chair), the sarcophagus, rahle (low reading-desk), the cupboard wing, the door and the window wings. In the middle of the 15th century, namely, the conquest of istanbul constitutes a very important turning point in this line of development. The topic of our study is the wooden door wings from the beginning up to this turning point.

The samples of fifty-five door wings are investigated deeply according to their production technique, decoration technique, the diagram and decoration in the study of " The Wooden Doors In Anatolian Turkish Art Up To The Middle Of 15th Century ". In the production of the door wings, many different kinds of techniques are used such as pounding, meshing and meshing and künde-kari (Tablo 1). The techniques of künde-kari (real künde-kari, imitation künde-kari), carving (smooth surface, round surface, channeled and two-layered carving and curved cutting), scraping, in laid and openwork sticking are used in several decorations (Tablo 2).

One can see the every kinds of decorations on wooden doors such as vegetal, geometrical, hand-writing and figure. But the figured decoration is limited by the examples of 13th century. We can see the other all decorations in all periods. These decorations, usually based on the characteristics of the periods but they have been gained their shapes according to their master's styles.

When the door wings decorations are shaped, especially distributions to surfaces, the important factor is the diagram which is preferred. Unquestionably the diagrams are shaped according to their master's decorations that he wanted or some present diagrams which are convenient to the decorations taken to be as an example.

We can collect the diagrams in five main groups as take into consideration belteds, panels and medallions which have a very important roles in the appearance of the wings.

- 1- The doors with panels,
- 2- The doors with panels and medallions,
- 3- The doors with panels and belted,
- 4- The doors with panels, medallions and belted,
- 5- The doors with medallion and belted.

Eight master's name is determined on the wooden door wings which are under consideration. One of them is Nakkaş Abdullah who is from Ankara, and his signiture has been found on two doors. On the most of the doors, there is no date. There are fifty-five door wings but about these seven examples only have a date or bani that is useful for to put the dates. Simply, there are five examples containing their own dates. From these, the inscription on the door wings of Ibni Neccar Cami of Kastamonu is bear on directly its own door wings. The other ones give the date of construction of the building and another building inscription isnot available. Because of their construction dates, so, the door wings under consideration are very important. The same situation is valid for the most of the wooden minber's in Anatolia. Consequently, wooden minber's and door wings have the quality of registered document as well as its artistic value for the researchers of the History of Art.

SEÇME BİBLİYOGRAFYA

- AĞAOĞLU, M., "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period", Parnassus, Vol. 10, Number 1, New York, 1938, s.24-25.
- AHMET TEVHİT, "İlk Altı Padişahımızın Bursa'da Kain Türbeleri", TOEM, 17.cüz, 1 Kanunevvel 1328, İstanbul, 1331, s.1033-1096.
- AKOK, M., "Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii", Bulleten, Cilt:X, Sayı:38(Nisan 1946), Ankara, 1946, s.153-158.
- AKYURT, Y., "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi, Sayı:IV, İstanbul, 1940, s.91-129.
- ASLANAPA, O., "Minber-Anadolu'da Türk Minberi", İslam Ansiklopedisi, VIII, İstanbul, 1960, s.337-339.
- ASLANAPA, O., Anadolu Türk Çini ve Keramik Sanatı, İstanbul, 1965.
- ASLANAPA, O., Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devri Sonuna Kadar, İstanbul, 1984.
- ASLANAPA, O., Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986.
- ASLANAPA, O., Türk Sanatı, Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar, C.I-II, Ankara, 1990.
- ASLANOĞLU, İ., Tire'de Camiler ve Üç Mescit, Ankara, 1978.
- ASLANOĞLU, İ., Ankara Karacabey Külliyesi, Ankara, 1988.
- ARSEVEN, C.E., Sanat Ansiklopedisi, C.III, İstanbul, 1950.
- ARSEVEN, C.E., Sanat Ansiklopedisi, C.IV, İstanbul, 1952.
- ARSEVEN, C.E., Les Arts Decoratifs Turks, İstanbul, 1952.
- ARSEVEN, C.E., Türk Sanatı, 1984.
- ARIK, M.O., "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", Anadolu (Anatolia), XI(1967), Ankara, 1969, s.57-100.
- AYVERDİ, E.H., Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1451), II, İstanbul, 1972.

- BAKIRER, Ö., "Ürgüp'ün Damsa Köyü'ndeki Taşkın Paşa Camii'nin Ahşap Mihrabı", Belleten, Cilt:XXXV, Sayı:139, Ankara, 1971, s.367-378.
- BAKIRER, Ö., Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ankara, 1976.
- BAKIRER, Ö., Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı, C.I, Ankara, 1981.
- BARDAKÇI, H., Bütün Yönleriyle Ermenek, (Basım yeri yok), 1976.
- BARKAN, Ö.L., Süleymaniye Camii ve İmaretini İnşaatı (1550-1557), Cilt:II, Ankara, 1979.
- ~~BAŞAKAN~~, ~~BARIŞTA~~, H.Ö., Tarihi ile Osmancık, Ankara, 1974.
- BARIŞTA, H.Ö., "Anadolu Medeniyetleri Sergisi Ardından:Anadolu Beylikler Dönemi Ahşap İşçiliğinden Bir Sanduka", Milli Kültür, Sayı:44 (Mart 1984), Ankara, 1984, s.92-93.
- BAŞKAN, S., "Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatı", İlgi, Sayı:42, Mayıs 1985, s.9-14.
- BAYBURTLUOĞLU, Z., Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanatçıları I, "Ağaç İşçileri Ustaları", Erzurum, 1988.
- BAYKAL, K. Bursa ve Anıtları, İstanbul, 1982 (2.Baskı).
- BİLGİN, İ., "Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.411-414.
- BİLİCİ, Z.K., Karamanoğlu Beyliğinin Mimari Tezyinatı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985.
- BİLİCİ, Z.K., "Beylikler Devri Ahşap İşçiliğine Bir Örnek", Mavi, Ankara Sanat, Sayı:251, Mart 1987, Ankara, S.23-25.
- BİLİCİ, Z.K., "Bir Seyyahın Gözüyle 19.Yüzyılda Karaman'daki Anıtlar", Milli Kültür, Sayı:56 (Mart 1987), Ankara, 1987, s.78-81.
- BİLİCİ, Z.K., "Kastamonu ve Kasabaköy'deki İki Eseriyle Nakkaş

- Abdullah bin Mahmud ve Sanat Tarihimizdeki Yeri", Vakıflar Dergisi, XX, Ankara, 1988, s.85-94.
- BİLİCİ, Z.K., Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18.Yüzyıl Sonuna Kadar), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991.
- BOURGOİN, J., Les Arts Arabes, Paris, 1873.
- BOZER, R., "Sinan Eserlerinde Ahşap işçiliği", VI.Vakıf Haftası, İstanbul, 1989, s.327-346.
- BOZER, R., "Eğri Kesim Tekniğine Anadolu'dan Bir Örnek : Konya II.Kılıçaslan Türbesi'nin Ahşap Kapı Kanatları", IX.Vakıf Haftası (2-8 Aralık 1991, Ankara) na sunulan bildiri (Baskıda).
- BRIGSS, M.S., Muhammadan Architecture in Egypt and Palestine, Oxford, 1924.
- BRONSTEIN, L., "Decorative Woodwork of the Islamic Period", A Survey of Persian Art, III, London, 1939, 2607-2627.
- CRESWELL, K.A.C., Early Muslim Architecture, II.Umayyads, Early Abbasids and Tulunids, A.D.751-905, Oxford, 1940.
- CRESWELL, K.A.C., The Muslim Architecture of Egypt, I, Ikhshids and Fatimids, A.D.939-1171, Oxford, 1952.
- ÇAĞMAN, F., "Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref", Türkiyemiz, Yıl:18, Sayı:54 (Şubat 1988), s.11-15.
- ÇAYIRDAĞ, M., "Kayseri Ulu Camii Ahşap Mihberi", Türk Etnografya Dergisi, XV, Ankara, 1976, s.55-64.
- DEMİRALP, Y., Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.
- DEMİRİZ, Y., "XIV.Yüzyılda Ağaç işleri", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl), (Hazırlayan:O.Aslanapa), 1977,

s.61-71.

- DEMİRİZ, Y., Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453), İstanbul, 1979.
- DENİKE, B., "Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide", Vakıflar Dergisi, XX, (Terc.A.O.Uysal), Ankara, 1988, s.29-38.
- DIEZ, E.-ASLANAPA, O.-KOMAN, M.M., Karaman Devri Sanatı, İstanbul, 1950.
- DIEZ, E.-ASLANAPA, O., Türk Sanatı, İstanbul, 1955.
- DİMAND, M.S., A Handbook of Muhammadan Art, New York, 1958.
- DIYARBEKİRLİ, N., "Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru," Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul, 1969, s.112-204.
- ERDMAN, K., "Die Türen der Ulu Cami in Divriği", İstanbul Mitteilungen, Band:8, Tübingen, 1958, s.37-39.
- ERDOĞAN, A., "Mahmudu Hayraninin, Karadaşı Ahmedin Torunu Seyid Alinin Sandukaları", Konya, 1, 1936, s.40-42.
- ERDOĞAN, A., "Necmüddin Ahmed'in Sandukası", Konya, 2, 1936, s.105-108.
- ERDOĞAN, A., "Seyyid Ali'lin Sandukası", Konya, 3, 1936, s.177-179.
- ETTINGHAUSEN, R., "Agyptische Holzschnitzereien Aus Islamischer Zeit", Berliner Museen, Jg.54, Helf:I, 1933, s.17-20.
- ETTINGHAUSEN, R., "The 'Beveled Style' in the Post-Samarra Period", Archaeologica Orientalia in Memoriam Ernst Herzfeld, New York, 1952, s.72-83.
- EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatname, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), C.9, İstanbul, 1935.
- EYİCE, S., "Çorum'un Mecidözü'nde Aşık Paşa-Oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi", Türkiyat Mecmuası, Cilt:XV (1968), İstanbul, 1969, s.211-244.
- EYİCE, S., Karadağ (Binbirikilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, İstanbul, 1971.
- FERİT, M.-MESUT, M., Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri, İstanbul, 1934.

- GABRIEL, A., Monuments Turcs D'Anatolie, C.I, Paris, 1931.
- GABRIEL, A., Monuments Turcs D'Anatolie, C.II, Paris, 1934.
- GABRIEL, A., Une Capitale Turque Brousse, C.I, Paris, 1958,
- GÖKOĞLU, A., Paphlagonia (Paflagonya), Kastamonu, 1952.
- GÖNÇER, S. Afyon ili Tarihi, Cilt:I, izmir, 1971.
- GODARD, A., "Les Portes de la Mosquee D' Afushte", Athar-e Iran, I, 1936, Paris, s.104-106.
- HALİL EDHEM, "Merzifon'da Pervane Muinüddin Süleyman Namına Bir Kitabe", TOEM, 43.cüz, istanbul, 1333, s.42-52.
- HALİL EDHEM, Kayseriye Şehri, istanbul, 1334.
- HAUTECOEUR.L.-WIET,G., Les Mosques du Caire, Paris, 1932.
- HERZFELD, E., Der Wandschmuck der Bauten von Samarra und seine Ornamentik, Ausgrabungen von Samarra, I, Berlin, 1923.
- HERZFELD, E., "Damascus : Studies in Architecture-II", Ars Islamica, X, 1943, s.13-70.
- HÜSEYİN HÜSAMEDDİN, Amasya Tarihi, I, istanbul, 1327-1330.
- İLTER, F., "Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme : Osmancık", Belleten, Cilt.LII, Sayı:203 (Ağustos 1988), Ankara, 1988, s.535-569.
- KARAMAĞRALI,B., Ahlat Mezartaşları, Ankara, 1972.
- KARAMAĞRALI,B., "Anadolu'da XII-XVI.Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XXI,Ankara,1976,s.247-276.
- KARAMAĞRALI,H., "Çorum Ulu Camii'ndeki Minber", Sanat Tarihi Yıllığı, I, (1964-1965), istanbul, 1965, s.120-142.
- KARAMAĞRALI,H., "Mevlana'nın Türbesi", Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı:VII-VIII (1964-1965), istanbul,1966, s.38-42.
- KARAMAĞRALI,H., "Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme", Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı:3, Ankara, 1982, s.49-75.
- KERAMETLİ, C., "Osmanlı Devri Ağaç işleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar", Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı:IV (1961), Ankara, 1962, s.54-58.

- KIZILTAN, A., Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV.Yüz-
yıl Sonuna Kadar), İstanbul, 1958.
- KÜHNEL, E., "Holz und Elfenbein", Die Ausstellung Von
Meisterwerken Muhammedanischer Kunst in München
1910, (Ed.F.Sarre-F.R. Martin), Münih, 1912, Levha:
246-257.
- KÜHNEL, E., İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Şaheserler:Çinili
Köşkte Türk ve İslam Eserleri Koleksiyonu, C.III,
(Neşreden: M.Aziz Ogan), Berlin, 1938.
- KÜHNEL, E., "Der Memlukische Kassettenstil", Kunst Des Orients,
I, Wiesbaden, 1950, s.55-68.
- KONYALI, İ.H., Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, İstanbul, 1945.
- KONYALI, İ.H., Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya,
1964.
- KONYALI, İ.H., Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi,
Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul, 1967.
- KONYALI, İ.H., Ankara Camileri, Ankara, 1978.
- LÖYTYVED, J.H., Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten,
Berlin, 1907.
- MAYER, L.A., Islamic Woodcarvers and Their Works, Geneva, 1958.
- MEHMET BEHÇET, Kastamonu Asar-ı Kadimesi, İstanbul, 1341 (1922-23).
- MERİÇ, R.M., "Akşehir Türbe ve Mezarları", Türkiyat Mecmuası,
Cilt:5, İstanbul, 1936, s.141-213.
- MEINECKE, M., Fayance Dekorationen Seldschukischer Sakralbauten
in Kleinasien, C.II, Tübingen, 1976.
- MEINECKE, M., "Islamische Drachentüren, Zu einer Neuerwerbung
des Museums für Islamische Kunst", Museums
Journal, Museumspädagogischer Dienst Berlin,
Nr.IV, Berlin, 1989, s.54-58.
- M.HERZ BEY, Catalogue Raisonne des Monuments Exposes dans Le
Musee National De L'Art Arabe, Caire, 1906.
- M.HERZ PACHA, "Boiseries Fatimites aux Sculptures Figurales",
Orientalisches Archiv, III, 1912/13, Leipzig,
s.169-174.

- MIGEON, G., Manuel D'art Musulman, Arts Plastiques et Industriels, Tome: 1, Paris, 1927.
- MÜBAREK GALİP, Ankara, Kitabeler, II. Kısım, İstanbul, 1928.
- MÜLAYİM, S., "Trabzon Ayasofyası'nın Tarihlenmesinde Geometrik Bir Kompozisyonun Kronolojik Değeri", Sanat Tarihi Yıllığı, IX-X(1979-1980), İstanbul, 1981, s.215-225.
- MÜLAYİM, S., Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu Çağı-, Ankara, 1982.
- MÜLAYİM, S., "Geometrik Kompozisyonların Çözülmesine Bir Yaklaşım", Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, I, İzmir, 1982, S.51-62.
- ORAL, Z., "Konya'da Alaüd-din Camii ve Türbeleri", Yıllık Araştırmalar Dergisi, I(1956), Ankara, 1957, s.45-74.
- ORAL, Z., "Tarihi Eserlerimizi Bezeyenlerden : Nakkaş Abdullah", Yıllık Araştırmalar Dergisi, II (1957), Ankara, 1958, s.153-158.
- ORAL, Z., "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", Vakıflar Dergisi, Sayı:V, Ankara, 1962, s.23-78.
- ORAL, Z., "Ahi Şerefüd-din Türbesi ve Sandukası", Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, (Ankara, 19-24 Ekim 1959), Ankara, 1962, s.306-321.
- ÖGEL, B., "Selçuk Devri Anadolu Ağaç işçiliği Hakkında Notlar", Yıllık Araştırmalar Dergisi, I (1956), Ankara, 1957, s.199-236.
- ÖGEL, S., "Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim", Sanat Tarihi Yıllığı, I(1964-1965), İstanbul, 1965, s.110-117.
- ÖGEL, S., Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara, 1966.
- ÖNDER, M., Mevlana Müzesi Şaheserlerinden Mevlana'nın Sandukası, Konya, 1958.
- ÖNDER, M., Mevlana Şehri Konya, Konya, 1962.
- ÖNDER, M., Yurt Dışı Müzelerinde Türk Eserleri, Ankara, 1983.
- ÖNEY, G., Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve

XIV.-XV. Asırda Devamı, C.III, A.U.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Kürsüsü (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1966.

- ÖNEY, G., "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", Belleten, Cilt:XXXII, No:125, Ocak 1968, Ankara, 1968, s.25-36.
- ÖNEY, G., "Anadolu Selçuklularında Heykel, Figürlü Kabartma ve Kaynakları Hakkında Notlar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, Ankara, 1970, s.187-191.
- ÖNEY, G., "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", Sanat Tarihi Yıllığı, III(1969-1970), İstanbul, 1970, s.135-149.
- ÖNEY, G., Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara, 1971.
- ÖNEY, G., "Anadolu Selçuk Mimarisinde Aslan Figürü", Anadolu (Anatolia), XIII(1969), Ankara, 1971, S.1-41.
- ÖNEY, G., "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal", Malazgirt Armağanı, Ankara, 1972, s. 139-172.
- ÖNEY, G., Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1978.
- ÖNGE, Y., "Selçuklu Ahşap işçiliğinin Yeni Bulunan Bir örneği:Niğde Alaaddin Camii'nin Kapı Kanatları", Önasya, Cilt:5, Sayı:58, İstanbul, 1970.
- ÖNGE, Y., "Divriği Ulu Caminin Hünkar Mahfeli", Önasya, Cilt:V, Sayı:49, 1969.
- ÖNGE, Y., "Divriği Ulu Camii ile Darüşşifası'nda Günümüze Kadar Yapılmış Olan Onarımlar, Değişiklikler ve ilaveler", Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.54-58.
- ÖNGE, Y., "Bugünkü Bilgilerimizin Işığı Altında Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası", Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, Ankara, 1978, s.33-50.
- ÖNGE, Y., "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Teknik ve Estetik Özellikler", Divriği Ulu Camii ve

- Darüşşifası, Ankara, 1978.59-62.
- ÖNGE, Y., "Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'ndaki Usta ve Sanatkar Kitabeleri", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ankara, 1978, 51-53.
- ÖNGE, Y., "Konya-Akşehir-Seyyid Mahmud Hayrani Türbesinin Restorasyonu", Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 2, Ankara, 1975, s.77-121.
- ÖNGE, Y., "Konya Beyhekim Mescidine Ait Olduğu Söylenen Pencere Kanatları", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 1980, s.425-436.
- ÖNGE, Y., "Konya'da Yeni Bulunan İlginç Bir Kapı Kanadı", XI.Sanat Tarihi Araştırmaları Haberleşme Semineri, istanbul, 3-7 Haziran 1991, Seminere Sunulan Bildiri.
- ÖNKAL, H., Anadolu Selçuklu Türbeleri, A.Ü.İslami İlimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1977.
- PAKALIN, M.Z., Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, istanbul, 1971.
- PEREMECİ, O.N., Edirne Tarihi, istanbul, 1940.
- PHILON, H., Islamic Art, Benaki Museum, Atina, 1980.
- RAVAISSE, P., "Sur Trois Mihrabs en Bois Sculpte", Memories L'Institut Egyptien, II, Caire, 1889, s.621-667.
- REAU, L., Dictionnaire Illustré D'Art et D'Archeologie, Paris, 1930.
- RUDENKO, S.J., "The Mythological Eagle, the Gryphon, the Winged Lion, and the wolf in the Art of Northern Nomads", Artibus Asiae, Vol.XXI, 1958, s.101-122.
- SARRE, F., Seldschukische Kleinkunsts, Leipzig, 1909.
- SMITH, M.B., "Minbar. Masdjid-i Djami, Muhammediye (Yazd)", Athar-e Iran, I, Paris, 1936, s.175-180.
- SMITH, M.B., "The Wood Minbar in the Masdjid-i Djami, Nain", Ars Islamica, V, 1938, s.21-32.
- SOYMAN, F.-TONGUR, İ., Konya Eski Eserler Kılavuzu, Konya, 1944.
- SÖNMEZ, Z., Başlangıçtan 16.Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam

- Mimarisinde Sanatçılar, Ankara, 1989.
- SÖZER, M., "Bir Selçuk Kapısı", Arkitekt, 11-12 (1949), s.233-237.
- STRZYGOWSKI, J., Altai-Iran und Völkerwanderung, Leipzig, 1917.
- TAESCHNER, F., "Die Jesil Gami in Brussa, ihre Historischen Inschriften und ihre Kunstler", Der Islam, XX, 1932, s.139-168.
- TARIG JAWAD AL-JANABI, Studies in Mediaeval Iraqi Architecture, Bağdat, 1982 (1983).
- TOKLUOĞLU, F., Tire, Tire, 1964.
- TOKLUOĞLU, F., Tire Çevre incelemeleri, izmir, 1973.
- TUNÇAY, R., "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki ikinci Bayezid Caminin Tahta Oyma Süslemeleri", Edirne, Ankara, 1965.
- TURAN, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, istanbul, 1971.
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Ankara, 1972.
- UĞURLU, E., "Ankara Kızılbaş Camii Minberi", Türk Etnografya Dergisi, X(1967), Ankara, 1968, s.75-88.
- ULUÇAM, A., Irak'taki Türk Mimari Eserleri, Ankara, 1989.
- UZUNÇARŞILI, i.H., Kitabeler, I, istanbul, 1927.
- ÜNAL, R.H., "Seyit Harun Camii ve önündeki üç Kümbet (Seydişehir-Konya)", Sanat Tarihi Yıllığı, VI (1974-1975), istanbul, 1976, s.45-65.
- ÜNAL, R.H., Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar, izmir, 1982.
- ÜLGEN, A.S., "Divriği Ulu Camii ve Dar üç-şifası", Vakıflar Dergisi, Sayı:V, Ankara, 1962, s.93-98.
- ÜLKÜTAŞIR, M.Ş., "Sinop'ta Candaroğulları Zamanına Ait Tarihi Eserler", Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, Sayı:V, istanbul, 1949, s.152-191.
- WIET, G., Album du Musee Arabe du Caire, Le Caire, 1930.
- YAMAN, T.M., Kastamonu Tarihi, "XV inci asrın sonlarına kadar", I, 1935.
- YETKİN, Ş., "Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Tek-

- nikleri", Sanat Tarihi Yıllığı, I (1964-1965), İstanbul, 1965, s.60-100.
- YETKİN, Ş., Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1986.
- YÜCEL, E., "Türk Mimarisinde Ağaç işleri", Arkitekt, 37/329, 1968, s.21-26.
- YÜCEL, E., "Selçuklu Ağaç işçiliği", Sanat Dünyamız, Yıl:2, Sayı:4 (Mayıs 1975), İstanbul, 1975, s.3-11.
- YÜCEL, E., "Ahi Elvan Camisi Pencere Kanatları", Sanat Tarihi Yıllığı, VII, (1976-1977), İstanbul, 1977, s.165-177.
- YÜCEL, E., "Osmanlı Ağaç işçiliği", Kültür ve Sanat, Sayı:5 (Ocak 1977), İstanbul, 1977, s.58-71.

RESİM LİSTESİ

1. Ilgın'dan Getirilen Kanatlar (i.T.i.E.Müzesi)
2. Ilgın Kanatlarından Detay
3. Konya Etnoğrafya Müzesi'ndeki Kanatlar
4. Konya Etnoğrafya Müzesi'ndeki Kanatlar, Detay
5. Konya'daki Anonim Kapı Kanatlarının Parçaları
6. Yollarbaşı (ilistra) Ulu Camii Kapı Kanatları
7. Kazım Karabekir (Gaferyat) Ulu Camii Kapı Kanatları
8. Kastamonu Terzi Köyü Adil Bey Türbesi, Kapı Kanatları
9. Konya Mevlana Dergahı Kapı Kanatları
10. Edirne Selimiye Camii Kuzey Kapı Kanadında Tarsi Tekniği
11. Mısır'dan Maşrabiye Örneği (J.Bourgoin'den)
12. Mısır'dan Maşrabiye Örneği (J.Bourgoin'den)
13. Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları, Ön Yüz
(G.Migeon'dan)
14. Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları, Ön Yüz
(J.Strzygowski'den)
15. Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları, Arka Yüz
(L.Bronstein'den)
16. Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları, Arka Yüz
(L.Bronstein'den)
17. İran'dan Ahşap Kapı Kanadı (Freer Galery of Art)
(L.Bronstein'den)
18. Bistam Bayezid Camii Kapı Kanatları (L.Bronstein'den)
19. İran'dan Ahşap Kapı Kanatları (Philadelphia Üniversitesi
Müzesi)(L.A.Mayer'den)
20. Türkistan Ahmet Yesevi Türbesi, Kapı Kanatları
(L.Bronstein'den)
21. Semerkant Şah Zinde Türbesi, Kapı Kanatları (B.Denike'den)
22. Semerkant Gur-i Mir Türbesi,Kapı Kanatları (L.Bronstein'den)
23. Semerkant Gur-i Mir Türbesi,Kapı Kanatları (L.Bronstein'den)
24. İran Afuste Camii, Kapı Kanatları (A.Godard'dan)
25. İran Afuste Camii, Kapı Kanatları (A.Godard'dan)

26. Samarra Cevsak-ül Hakani Sarayı, Kapı Kanadı
(K.A.C.Creswell'den)
27. Samarra Kapısı (M.S.Dimand'dan)
28. Musul Nebi Circis Türbesi, Kapı Kanatları (Bağdat Müzesi)
(A.Uluçam'dan)
29. Kahire El ezher Camii'ndeki El-Hakim'in Takdirdiği Kanatlar
(K.A.C.Creswell'den)
30. Kalavun Maristanı'ndaki Fatimi Sarayı'na Ait Kapı Kanatları-
I (K.A.C.Creswell'den)
31. Kalavun Maristanı'ndaki Fatimi Sarayı'na Ait Kapı Kanatları-
I, Detay (K.A.C.Creswell'den)
32. Kalavun Maristanı'ndaki Fatimi Sarayı'na Ait Kapı Kanatları-
II (K.A.C.Creswell'den)
33. Kalavun Maristanı'ndaki Fatimi Sarayı'na Ait Kapı Kanatları-
II, Detay (K.A.C.Creswell'den)
34. Seyyide Nefise Türbesi, Kapı Kanatları (K.A.C.Creswell'den)
35. Fakıhani Camii, Kapı Kanatları (K.A.C.Creswell'den)
36. Salih Talai Camii, Kapı Kanatları (K.A.C.Creswell'den)
37. imam Şafi Türbesi, Kapı Kanatları (K.A.C.Creswell'den)
38. Kılıçaslan Türbesi, Sol Kanat
39. Kılıçaslan Türbesi, Sol Kanat
40. Kılıçaslan Türbesi, Sağ Kanat, Birinci Pano
41. Kılıçaslan Türbesi, Sağ Kanat, Üçüncü Pano
42. Kılıçaslan Türbesi, Sağ Kanat, Dördüncü Pano
43. Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları
44. Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları, Bordür ve Kemer Köşeliği
45. Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları, Birinci Pano
46. Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano
47. Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları, üçüncü Pano, Detay
48. Karaman Figürlü Kapısı
49. Karaman Figürlü Kapısı, Birinci ve ikinci Panolar
50. Karaman Figürlü Kapısı, Sultan Figürü
51. Karaman Figürlü Kapısı, üçüncü Pano
52. Karaman Figürlü Kapısı, Madalyon, Detay

53. Karaman Figürlü Kapısı, Madalyonun Alt Kısmı
54. Karaman Figürlü Kapısı, Grifon Figürü
55. Karaman Figürlü Kapısı, Kurt Figürü
56. Karaman Figürlü Kapısı, Küçük Madalyondaki insan Figürü
57. Ankara Aslanlı Kapı (E.Kühnel'den)
58. Ankara Aslanlı Kapı
59. Ankara Aslanlı Kapı, Birinci ve ikinci Pano
60. Ankara Aslanlı Kapı, Madalyon, Detay
61. Ankara Aslanlı Kapı, Aslan Figürleri
62. Ankara Aslanlı Kapı, Aslan Figürü
63. Ankara Aslanlı Kapı, Madalyonun Alt Köşeliği
64. Ankara Kızılbey Camii, Kapı Kanatları
65. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, Birinci Pano
66. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, ikinci Pano
67. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, üçüncü Pano
68. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, Dördüncü Pano
69. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, Beşinci Pano
70. Ankara Kızılbey Camii, Altıncı Panolar
71. Ankara Kızılbey Camii, Sağ Kanat, Birinci Pano
72. Ankara Tavuslu Kapı
73. Ankara Tavuslu Kapı
74. Ankara Tavuslu Kapı, Madalyon, Detay
75. Ankara Tavuslu Kapı, Küçük Madalyon
76. Ankara Tavuslu Kapı, Tavus Kuşu
77. Ankara Kuyulu Camii, Kapı Kanatları
78. Ankara Kuyulu Camii, Kapı Kanatları, Bordürler
79. Ankara Kuyulu Camii, Kapı Kanatları
80. Ankara Kuyulu Camii, Kapı Kanatları, üçüncü Pano
81. Akşehir Kızılca Mescit'teki Kapı Kanadı (Y.Demiralp'ten)
82. Akşehir Kızılca Mescit'teki Kapı Kanadı, Madalyon
83. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Kapı Kanatları
84. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Kapı Kanatları, Detay
85. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay
86. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Kapı Kanatları, üçüncü Pano

87. Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı
88. Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı, Yan Bordür
89. Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı, Alt Bordür
90. Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı, ikinci Pano
91. Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı, ikinci Pano
92. Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı, üçüncü Pano
93. Divriği Şifahanesi'ndeki Türbenin Kapı Kanadı (Y.Önge'den)
94. Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı
95. Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı, Bordür ve Pano
96. Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı, Pano'dan Detay
97. Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı, Pano'dan Detay
98. Divriği Ulu Camii, Doğu Kapının Sağ Kanadı
99. Divriği Ulu Camii, Doğu Kapının Sol Kanadı
100. Divriği Ulu Camii, Doğu Kapının Sağ Kanadı
101. Divriği Ulu Camii, Doğu Kapının Sağ Kanadı, Detay
102. Divriği Ulu Camii, Doğu Kapının Sol Kanadı, Detay
103. Konya Sahip Ata Camii, Kapı Kanatları
104. Konya Sahip Ata Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano
105. Konya Sahip Ata Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay
106. Konya Sahip Ata Camii, Kapı Kanatları, üçüncü Pano, Detay
107. Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları
108. Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları, Bordür
109. Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları, Birinci ve ikinci Panolar
110. Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları, üçüncü Panolar, Detay
111. Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları, üçüncü Panolar, Detay
112. Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları, Dördüncü Panolar,
113. Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları, Usta Kitabesi
114. Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Kapı Kanadı
115. Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Kapı Kanadı, Bordür
116. Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Kapı Kanadı

117. Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Kapı Kanadı, ikinci Pano
118. Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Kapı Kanadı, üçüncü Pano
119. Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Kapı Kanadı, üçüncü Pano, Detay
120. Konya Sahip Ata Türbesi, Kapı Kanadı
121. Konya Sahip Ata Türbesi, Kapı Kanadı, Detay
122. Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanatları,
123. Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanatları, Bordür
124. Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay
125. Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanatları, üçüncü Pano
126. Konya Beyhekim Mescidi, 2 No'lu Kapı Kantaları (T.T.K. O.Ferit Sağlam Arşivi)
127. Konya Beyhekim Mescidi, 3 No'lu Kapı Kantaları
128. Konya Beyhekim Mescidi, 3 No'lu Kapı Kantaları, Detay (E.Kühnel'den)
129. Bolvadin Alaca Camii, Minaresindeki Kapı Kanadı
130. Bolvadin Alaca Camii, Minaresindeki Kapı Kanadı, Detay
131. Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Kapı Kanatları
132. Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Kapı Kanatları
133. Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Kapı Kanatları, Bini
134. Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Kapı Kanatları, Usta Kitabesi
135. Ankara Baklacı Baba Mescidi, Kapı Kanadı
136. Ankara Baklacı Baba Mescidi, Kapı Kanadı, Kitabe
137. Ankara Baklacı Baba Mescidi, Kapı Kanadı, ikinci Pano, Detay
138. Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi, Kapı Kanatları
139. Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi, Kapı Kanatları, ikinci Pano
140. Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi, Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay
141. Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi, Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay
142. Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi, Kapı Kanatları

143. Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi, Kapı Kanatları
144. Ermenek Akça Mescit, Dış Kapı Kanatları
145. Ermenek Akça Mescit, Dış Kapı Kanatları
146. Ermenek Akça Mescit, Dış Kapı Kanatları, Madalyon, Detay
147. Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları
148. Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano
149. Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları, Madalyon
150. Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları, Dördüncü Pano
151. Ermenek Akça Mescit, iç Kapı Kanadı
152. Ermenek Akça Mescit, iç Kapı Kanadı, Bordür ve Birinci Pano
153. Ermenek Akça Mescit, iç Kapı Kanadı, ikinci Pano
154. Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları
155. Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları
156. Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay
157. Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları, Sağ Kanat
158. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, Kapı Kanatları
159. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, Kapı Kanatları, Bordür
160. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, Kapı Kanatları
161. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, Kapı Kanatları, ikinci Panolar, Detay
162. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, Kapı Kanatları, Üçüncü Panolar
163. Afyon Kubbeli Mescit, Kapı Kanatları
164. Afyon Kubbeli Mescit, Kapı Kanatları, Detay
165. Afyon Salar Köyü Camii, Kapı Kanatları
166. Afyon Salar Köyü Camii, Kapı Kanatları, Bordür
167. Afyon Salar Köyü Camii, Kapı Kanatları, Madalyon
168. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı Kanatları
169. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı Kanatları, Bordür
170. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı Kanatları, ikinci Pano
171. Niğde Sungur Bey Camii, Kapı Kanatları
172. Niğde Sungur Bey Camii, Kapı Kanatları, Bordürler
173. Niğde Sungur Bey Camii, Sağ Kanat
174. Niğde Sungur Bey Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay

175. Niğde Sungur Bey Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano, Detay
176. Sinop Aslan Camii, Kapı Kanatları
177. Sinop Aslan Camii, Kapı Kanatları
178. Sinop Aslan Camii, Kapı Kanatları, Madalyon
179. Sinop Aslan Camii, Kapı Kanatları, Küçük Madalyonlar
180. Kastamonu ibni Neccar Camii, Kapı Kanatları
181. Kastamonu ibni Neccar Camii, Kapı Kanatları
182. Kastamonu ibni Neccar Camii, Sol Kanat, Madalyon
183. Kastamonu ibni Neccar Camii, Sol Kanat, Damla Biçimli Madalyon
184. Kastamonu ibni Neccar Camii, Sol Kanat, Dördüncü Pano
185. Kastamonu ibni Neccar Camii, Sol Kanat, Bini
186. Kastamonu ibni Neccar Camii, Sol Kanat, Usta Kitabesi
187. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Kapı Kanatları
188. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Sağ Kanat, Madalyon
189. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Sağ Kanat, Madalyon
190. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Sağ Kanat, Damla Biçimli Madalyon
191. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Sağ Kanat, Üçüncü Pano
192. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Kapı Kanatları, Bini
193. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Kapı Kanatları, Usta Kitabesi
194. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları
195. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları
196. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları, Madalyon
197. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları, Damla Biçimli Madalyon
198. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları
199. Akşehir Kileci Mescit, Kapı Kanatları
200. Akşehir Kileci Mescit, Kapı Kanatları
201. Akşehir Kileci Mescit, Kapı Kanatları, ikinci Pano
202. Akşehir Kileci Mescit, Kapı Kanatları, üçüncü Pano

203. Afyon Burmalı Camii, Kapı Kanatları
204. Afyon Burmalı Camii, Sol Kanat
205. Afyon Burmalı Camii, Sağ Kanat, Üçüncü Pano
206. Afyon Burmalı Camii, Sol Kanat, Üçüncü Pano
207. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Kapı Kanatları
208. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Kapı Kanatları
209. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Kapı Kanatları, ikinci Pano
210. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Kapı Kanatları, ikinci Pano
211. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Kapı Kanatları, üçüncü Pano
212. Amasya Bayezid Paşa Camii, Kapı Kanatları
213. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat
214. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat
215. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat, Üçüncü Pano
216. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat, Üçüncü Pano
217. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat, Üçüncü Pano
218. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat, Üçüncü Pano
219. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat, Dördüncü Pano
220. Amasya Bayezid Paşa Camii, Kapı Kanatları, Usta Kitabesi
221. Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları
222. Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları
223. Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları, Bordür ve ikinci Pano
224. Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları
225. Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları, Madalyondan Detay
226. Ankara Karanlık Mescit, Kapı Kanalları
227. Ankara Karanlık Mescit, Kapı Kanalları, 1., 2., 3. Panolar
228. Ankara Karanlık Mescit, Kapı Kanalları, 5., 6., 7. Panolar
229. Ankara Karanlık Mescit, Sağ Kanat, Üçüncü Pano
230. Ankara Karanlık Mescit, Sol Kanat, Beşinci Pano
231. Konya Hasbey Darülnuffazı, Kapı Kanadı

232. Konya Hasbey Darülnuffazı, Kapı Kanadı
233. Bursa Yeşil Türbe, Kapı Kanatları
234. Bursa Yeşil Türbe, Kapı Kanatları
235. Bursa Yeşil Türbe, Sağ Kanat, Birinci Pano
236. Bursa Yeşil Türbe, Sağ Kanat, ikinci Pano
237. Bursa Yeşil Türbe, Sol Kanat, ikinci Pano
238. Bursa Yeşil Türbe, Üçüncü Panolar
239. Bursa Yeşil Türbe, Bini
240. Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları
241. Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları, 1., 2., 3.Panolar
242. Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları, Üçüncü Pano
243. Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları, Altıncı Pano
244. Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları, Dördüncü Pano
245. Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları, 7., 8., 9.Panolar
246. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları
247. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları, Birinci Pano
248. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano
249. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları, Üçüncü Pano
250. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları, Üçüncü Pano'dan Detay
251. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları, Dört ve Beşinci Panodan Detay
252. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları, Dördüncü Pano
253. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kapı Kanatları, Beşinci Pano
254. Ankara Hacı Musa Camii, Kapı Kanatları
255. Ankara Hacı Musa Camii, Sol Kanat
256. Ankara Hacı Musa Camii, Kapı Kanatları, Bordür ve ikinci Pano Detayı
257. Ankara Hacı Musa Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano Detayı
258. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Kapı Kanatları (G.Migeon'dan)
259. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Kapı Kanatları
260. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Kapı Kanatları, Serenler
261. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Sağ Kanat, Kayıttaki Süsleme

262. Karaman İbrahim Bey İmaretİ, Sağ Kanat, Serendeki Kartuş Süslemesi
263. Karaman İbrahim Bey İmaretİ, Sol Kanat
264. Karaman İbrahim Bey İmaretİ, Kapı Kanatları, Serendeki Rozetler
265. Karaman İbrahim Bey İmaretİ, Sağ Kanat'daki Usta Kitabesi
266. Karaman İbrahim Bey İmaretİ, Sol Kanat'daki Kayıt Süslemesi
267. Karaman İbrahim Bey İmaretİ, Kapı Kanatları, Birinci Pano
268. Karaman İbrahim Bey İmaretİ, Kapı Kanatları, İkinci ve Üçüncü Panolar
269. Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları
270. Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, Bordür
271. Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, Birinci Pano
272. Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, İkinci Pano
273. Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, İkinci Panodan Detay
274. Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, Usta Kitabesi
275. Tire Yahşi Bey Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları
276. Tire Yahşi Bey Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları, Sağ Kanat, İkinci Pano
277. Tire Yahşi Bey Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları, Sol Kanat, İkinci Pano
278. Tire Yahşi Bey Camii, 3 No'lu Kapı Kanatları
279. Tire Yahşi Bey Camii, 3 No'lu Kapı Kanatları
280. Tire Yahşi Bey Camii, 3 No'lu Kapı Kanatları, Sağ Kanat, İkinci Pano
281. Tire Yahşi Bey Camii, 3 No'lu Kapı Kanatları, Sol Kanat, İkinci Pano
282. Edirne Üç Şerefeli Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları (Sağ Kanat)
283. Edirne Üç Şerefeli Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, Sağ Kanat, İkinci Pano
284. Edirne Üç Şerefeli Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, Sol Kanat, İkinci Pano
285. Edirne Üç Şerefeli Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları

286. Edirne Üç Şerefeli Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları, Birinci Panolar
287. Edirne Üç Şerefeli Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları, Üçüncü Pano
288. Kastamonu Yakup Ağa Camii, Kapı Kanatları
289. Kastamonu Yakup Ağa Camii, Kapı Kanatları, ikinci Pano
290. Ermenek Sipas Camii, Pencere Kanatları
291. Ankara Ahi Elvan Camii, Pencere Kanatları
292. Ankara Ahi Elvan Camii, Pencere Kanatları
293. Bursa Ulu Camii Minberinin Kapı Kanatları, Arka Yüz
294. iran'dan Ahşap Levhalar (L.Bronstein'den)
295. Afyon Ulu Camii Minberi Kapı Kanadı
296. Birgi Ulu Camii, Pencere Kanadı
297. Ankara Alaaddin Camii, Pencere Kanadı
298. Bursa Yeşil Camii, Pencere Kanadı
299. Osmancık Koyun Baba Türbesi, Kapı Kanatları
300. Birgi Ulu Camii, Pencere Kanadı

ŞEKİL LİSTESİ

1. Konya Kılıçaslan Türbesi
2. Kayseri Ulu Camii
3. Karaman Figürlü Kapı
4. Ankara Aslanlı Kapı
5. Ankara Kızılbaş Camii
6. Ankara Tavuslu Kapı
7. Ankara Kuyulu (Hoca Paşa) Camii
8. Akşehir Kızılca Mescit'deki Kapı Kanadı
9. Akşehir Ferruh Şah Mescidi
10. Divriği Ulu Camii (Batı Kapı Kanadı)
11. Divriği Şifahanesi'ndeki Türbenin Kapı Kanadı
12. Divriği Ulu Camii (Doğu Kapı Kanadı)
13. Konya Sahip Ata Camii
14. Amasya Gök Medrese Camii
15. Akşehir Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi
16. Konya Sahip Ata Türbesi
17. Konya Beyhekim Mescidi (1 No'lu Kapı Kanadı)
18. Konya Beyhekim Mescidi (2 No'lu Kapı Kanadı)
19. Konya Beyhekim Mescidi (3 No'lu Kapı Kanadı)
20. Bolvadin Alaca Camii Minaresi'ndeki Kapı Kanadı
21. Beyşehir Eşrefoğlu Camii
22. Ankara Baklacı Baba Mescidi
23. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi
24. Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi
25. Ermenek Akça Mescit (Dış Kapı Kanadı)
26. Ermenek Ulu Camii
27. Ermenek Akça Mescit (iç Kapı Kanadı)
28. Ermenek Sipas Camii
29. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti
30. Afyon Kubbeli Mescit
31. Afyon Salar Köyü Camii
32. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı

33. Niğde Sungur Bey Camii
34. Sinop Aslan Camii
35. Kastamonu İbni Neccar Camii
36. Kasabaköy Mahmut Bey Camii
37. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kanatlar
38. Akşehir Kileci Mescit
39. Afyon Burmalı Camii
40. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi
41. Amasya Bayezid Paşa Camii
42. Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları
43. Ankara Karanlık Mescit
44. Konya Hasbey Darülhuffazı
45. Bursa Yeşil Türbe
46. Ankara Karacabey Camii
47. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii
48. Ankara Hacı Musa Camii
49. Karaman İbrahim Bey İmaret-i
50. Tire Yahşi Bey Camii (1 No'lu Kapı Kanatları)
51. Tire Yahşi Bey Camii (3 No'lu Kapı Kanatları)
52. Edirne Üç Şerefeli Camii (1 No'lu Kapı Kanatları)
53. Edirne Üç Şerefeli Camii (2 No'lu Kapı Kanatları)
54. Konya Kılıçaslan Türbesi, Bordür
55. Kayseri Ulu Camii, Kemer Bordürü
56. Kayseri Ulu Camii, Birinci Pano Bordürü
57. Kayseri Ulu Camii, Kemer Köşeliği
58. Kayseri Ulu Camii, Birinci Pano
59. Kayseri Ulu Camii, Üçüncü Pano'dan Detay
60. Karaman Figürlü Kapı, Kemer Bordürü
61. Karaman Figürlü Kapı, Kemer Köşeliği
62. Karaman Figürlü Kapı, Madalyon'dan Detay
63. Karaman Figürlü Kapı, Madalyon'dan Detay
64. Karaman Figürlü Kapı, Madalyon'dan Detay
65. Karaman Figürlü Kapı, Madalyon'dan Detay
66. Ankara Aslanlı Kapı, Kemer Bordürü

67. Ankara Aslanlı Kapı, Kemer Köşeliği
68. Ankara Aslanlı Kapı, Birinci Pano
69. Ankara Aslanlı Kapı, Madalyon'dan Detay
70. Ankara Aslanlı Kapı, Madalyon'dan Detay
71. Ankara Aslanlı Kapı, Damla Biçimli Madalyon
72. Ankara Aslanlı Kapı, Dördüncü Pano'dan Detay
73. Ankara Aslanlı Kapı, Üçüncü Pano
74. Ankara Aslanlı Kapı, Üçüncü Pano
75. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, Bordür
76. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, Birinci Pano
77. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, ikinci Pano
78. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, üçüncü Pano
79. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, Dördüncü Pano
80. Ankara Kızılbey Camii, Sol Kanat, Beşinci Pano
81. Ankara Kızılbey Camii, Sağ Kanat, Yatay Bordür
82. Ankara Kızılbey Camii, Sağ Kanat, Düşey Bordür
83. Ankara Kızılbey Camii, Sağ Kanat, Birinci Pano
84. Ankara Tavuslu Kapı, Alt Kenar Bordürü
85. Ankara Tavuslu Kapı, Madalyon'dan Detay
86. Ankara Tavuslu Kapı, Madalyon'dan Detay
87. Ankara Tavuslu Kapı, Madalyon'dan Detay
88. Ankara Tavuslu Kapı, Madalyon'dan Detay
89. Ankara Tavuslu Kapı, Madalyon'dan Detay
90. Ankara Tavuslu Kapı, Küçük Daire Madalyon
91. Ankara Tavuslu Kapı
92. Ankara Kuyulu Mescit, Kemer Bordürü
93. Ankara Kuyulu Mescit, Sağ Kanattaki ikinci Bordür
94. Ankara Kuyulu Mescit, üçüncü Pano'dan Detay
95. Ankara Kuyulu Mescit, üçüncü Pano'dan Detay
96. Ankara Kuyulu Mescit, üçüncü Pano'dan Detay
97. Ankara Kuyulu Mescit, üçüncü Pano'dan Detay
98. Akşehir Kileci Mescit'teki Kapı Kanadı (Y.Demiralp'ten)
99. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Bordür
100. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, ikinci Pano'dan Detay

101. Akşehir Ferruh Şah Mescidi, ikinci Pano'dan Detay
102. Divriği Ulu Camii, Batı Kapı Kanadı, Yan Kenar Bordürü
103. Divriği Ulu Camii, Batı Kapı Kanadı, Alt Kenar Bordürü
104. Divriği Ulu Camii, Batı Kapı Kanadı, Panoları Dolayan Bordür
105. Divriği Ulu Camii, Batı Kapı Kanadı, ikinci Pano'dan Detay
106. Divriği Ulu Camii, Batı Kapı Kanadı, ikinci Pano'dan Detay
107. Divriği Şifahanesi, Pano'dan Detay
108. Konya Sahip Ata Camii, ikinci Pano'dan Detay
109. Konya Sahip Ata Camii, ikinci Pano'dan Detay
110. Konya Sahip Ata Camii, ikinci Pano'dan Detay
111. Konya Sahip Ata Camii, Üçüncü Pano
112. Amasya Gök Medrese Camii, Kemer Bordürü
113. Amasya Gök Medrese Camii, Üçüncü Pano'dan Detay
114. Amasya Gök Medrese Camii, Üçüncü Pano'dan Detay
115. Amasya Gök Medrese Camii, Üçüncü Pano'dan Detay
116. Amasya Gök Medrese Camii, Üçüncü Pano'dan Detay
117. Amasya Gök Medrese Camii, Dördüncü Pano'dan Detay
118. Amasya Gök Medrese Camii, Dördüncü Pano'dan Detay
119. Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanadı, Bordür
120. Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanadı, ikinci Pano'dan Detay
121. Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanadı, ikinci Pano'dan Detay
122. Ankara Baklacı Baba Mescidi, Kemer Bordürü
123. Ankara Baklacı Baba Mescidi, ikinci Pano'dan Detay
124. Ankara Baklacı Baba Mescidi, ikinci Pano'dan Detay
125. Ankara Baklacı Baba Mescidi, ikinci Pano'dan Detay
126. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, Bordür
127. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, ikinci Pano'dan Detay
128. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, ikinci Pano'dan Detay
129. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, ikinci Pano'dan Detay
130. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, ikinci Pano'dan Detay
131. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, ikinci Pano'dan Detay
132. Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi, ikinci Pano'dan Detay

133. Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi, ikinci Pano'dan Detay
134. Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi, ikinci Pano'dan Detay
135. Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi, ikinci Pano'dan Detay
136. Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi, ikinci Pano'dan Detay
137. Ermenek Ulu Camii, Bordür
138. Ermenek Ulu Camii, ikinci Pano'dan Detay
139. Ermenek Ulu Camii, ikinci Pano'dan Detay
140. Ermenek Ulu Camii, Madalyon'dan Detay
141. Ermenek Ulu Camii, Madalyon'dan Detay
142. Ermenek Ulu Camii, Dördüncü Pano'dan Detay
143. Ermenek Akça Mescit, iç Kapı, Bordür
144. Ermenek Akça Mescit, ikinci Pano'dan Detay
145. Ermenek Akça Mescit, ikinci Pano'dan Detay
146. Ermenek Sipas Camii, Bordür
147. Ermenek Sipas Camii, ikinci Pano'dan Detay
148. Ermenek Sipas Camii, ikinci Pano'dan Detay
149. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, Bordür
150. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, ikinci Pano'dan Detay
151. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, ikinci Pano'dan Detay
152. Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti, Üçüncü Pano
153. Afyon Kubbeli Mescit, Yan Kenar Bordürü
154. Afyon Kubbeli Mescit, Madalyon'dan Detay
155. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı, Bordür
156. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı, ikinci Pano'dan Detay
157. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı, ikinci Pano'dan Detay
158. Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı, ikinci Pano'dan Detay
159. Niğde Sungur Bey Camii, Bordür
160. Niğde Sungur Bey Camii, ikinci Pano'dan Detay
161. Niğde Sungur Bey Camii, ikinci Pano'dan Detay
162. Niğde Sungur Bey Camii, ikinci Pano'dan Detay
163. Niğde Sungur Bey Camii, ikinci Pano'dan Detay
164. Niğde Sungur Bey Camii, ikinci Pano'dan Detay
165. Niğde Sungur Bey Camii, ikinci Pano'dan Detay
166. Sinop Aslan Camii, Bordür

167. Sinop Aslan Camii, Damla Biçimli Madalyon
168. Kastamonu İbni Neccar Camii, Bordür
169. Kastamonu İbni Neccar Camii, Birinci Pano
170. Kastamonu İbni Neccar Camii, Dördüncü Pano
171. Kastamonu İbni Neccar Camii, Madalyonlar
172. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Bordür
173. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Üçüncü Pano
174. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Madalyonlar
175. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Bini
176. Kasabaköy Mahmut Bey Camii, Bini, Alt Başlık
177. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları, Kemer Bordürü
178. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları, Damla Biçimli Madalyon
179. Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Kanatları, Üçüncü ve Dördüncü Panolar
180. Akşehir Kileci Mescit, Bordür
181. Akşehir Kileci Mescit, Bini Başlığı
182. Afyon Burmalı Camii, Bordür
183. Afyon Burmalı Camii, Birinci Pano
184. Afyon Burmalı Camii, Sol Kanat Üçüncü Pano
185. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Kemer Bordürü
186. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, İkinci Pano'dan Detay
187. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, İkinci Pano'dan Detay
188. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, İkinci Pano'dan Detay
189. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, İkinci Pano'dan Detay
190. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, İkinci Pano'dan Detay
191. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Üçüncü Pano Bordürü
192. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, Üçüncü Pano

193. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat, üçüncü Pano'dan Detay
194. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat, üçüncü Pano'dan Detay
195. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat, üçüncü Pano'dan Detay
196. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat, üçüncü Pano'dan Detay
197. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat, üçüncü Pano'dan Detay
198. Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat, üçüncü Pano'dan Detay
199. Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları, Bordür
200. Ankara Karanlık Mescit, Sol Kanat, ikinci Pano
201. Ankara Karanlık Mescit, Sağ Kanat, üçüncü Pano
202. Ankara Karanlık Mescit, Sol Kanat, Beşinci Pano
203. Ankara Karanlık Mescit, Sol Kanat, Altıncı Pano
204. Ankara Karanlık Mescit, Sağ Kanat, Beşinci Pano
205. Ankara Karanlık Mescit, Sol Kanat, Dokuzuncu Pano
206. Ankara Karanlık Mescit, Sağ Kanat, Dokuzuncu Pano
207. Ankara Karanlık Mescit, Bini üst Başlık
208. Ankara Karanlık Mescit, Bini Alt Başlık
209. Ankara Karacabey Camii, üçüncü Pano
210. Ankara Karacabey Camii, ikinci Pano
211. Ankara Karacabey Camii, Altıncı Pano
212. Ankara Karacabey Camii, Dokuzuncu Pano
213. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, Kemer Bordürü
214. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii, üçüncü Pano'dan Detay
215. Ankara Hacı Musa Camii, Bordür
216. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Kayıt
217. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Sağ Kanat Sereni
218. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Sol Kanat Sereni
219. Karaman İbrahim Bey İmaretı, Serenlerdeki Rozet
220. Karaman İbrahim Bey İmaretı, ikinci ve üçüncü Pano'dan Detay
221. Tire Yahşi Bey Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları, Sağ Kanat ikinci Pano
222. Tire Yahşi Bey Camii, 2 No'lu Kapı Kanatları, Sağ Kanat ikinci Pano
223. Tire Yahşi Bey Camii, 3 No'lu Kapı Kanatları, ikinci Pano
224. Ankara Kuyulu Camii, Bini Gövdesi

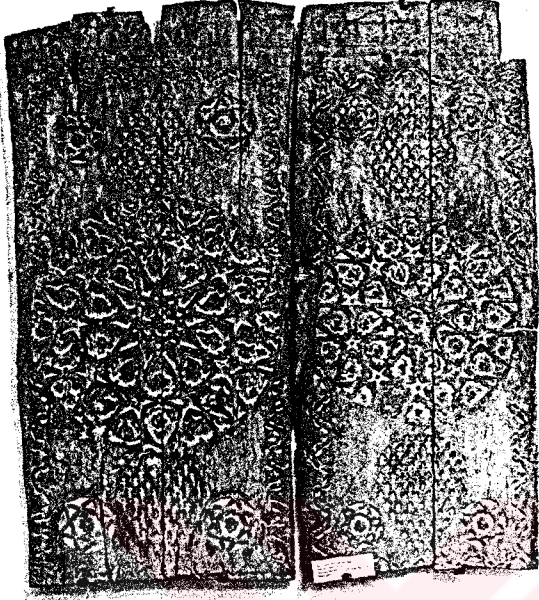
225. Ankara Baklacı Baba Mescidi, ikinci Pano
226. Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, ikinci Pano
227. Amasya Gök Medrese Camii, üçüncü Pano

R E S i M L E R

Ş E K i L L E R

Res.1

İlgın'dan Getirilen Kanatlar

Res.2

İlgın Kanatlarından Detay

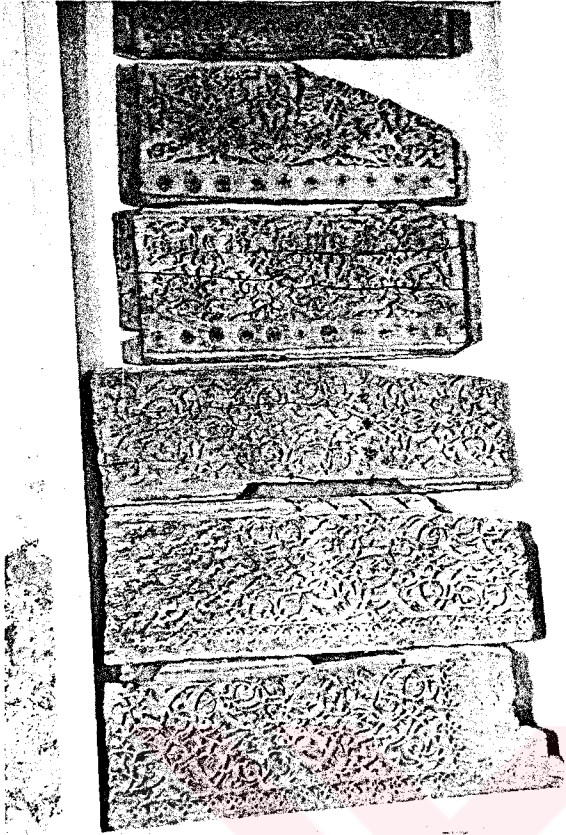
Res.3

Konya Etnoğrafya Müzesi'ndeki
Kanatlar

Res.4

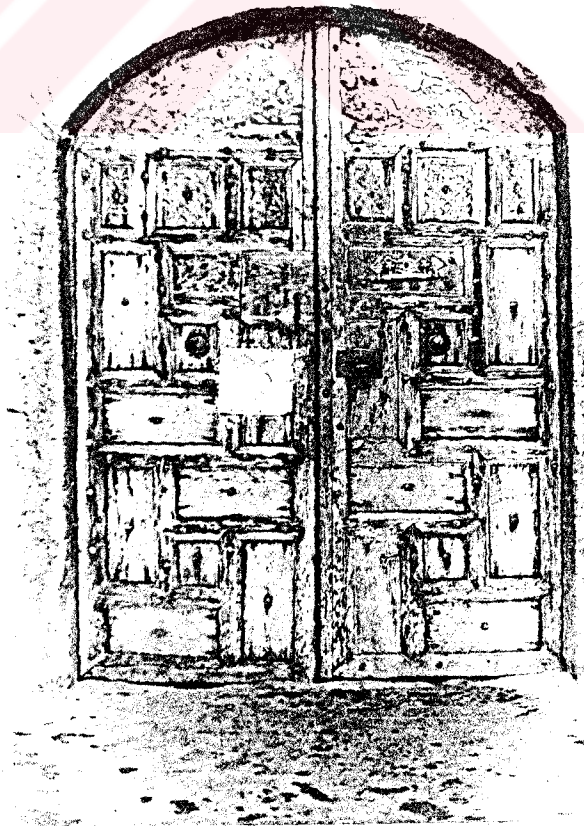
Konya Etnoğrafya Müzesi'ndeki
Kanatlardan Detay

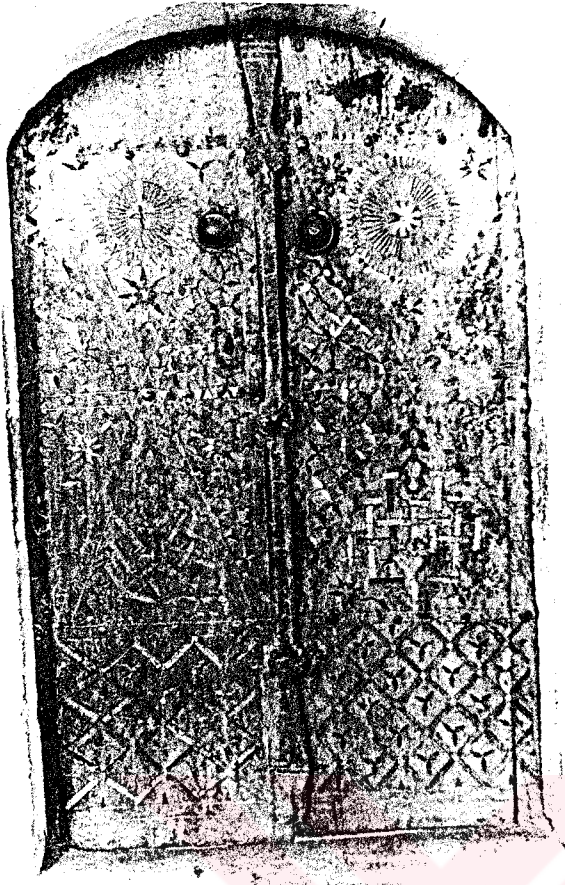
Res.5

Konya'daki Anonim Kapı Kanat-
larının Parçaları

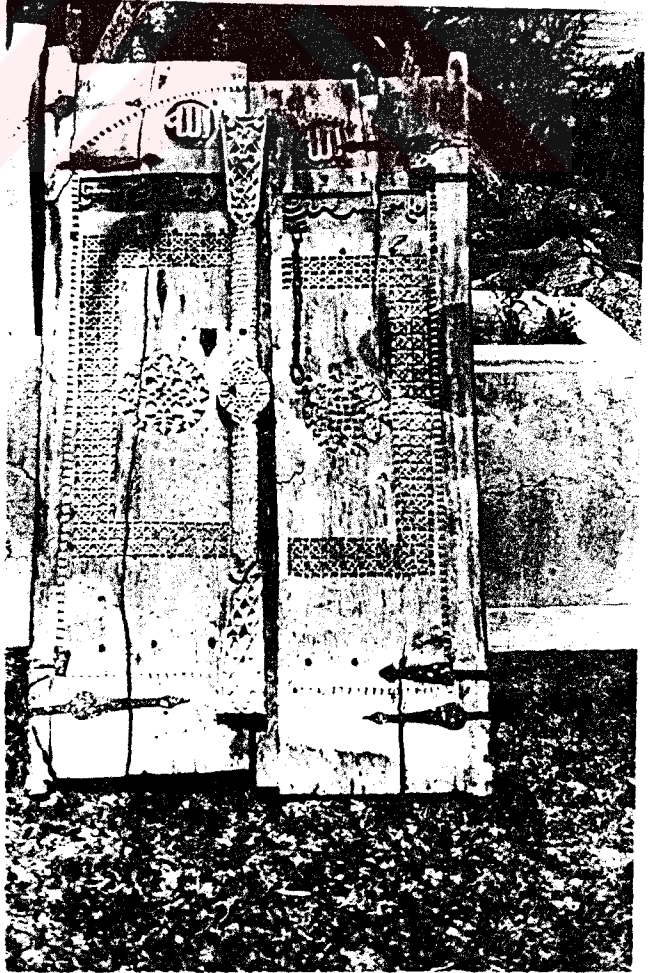
Res.6

Yollarbaşı (İlistra)
Ulu Camii Kapı Kanatları

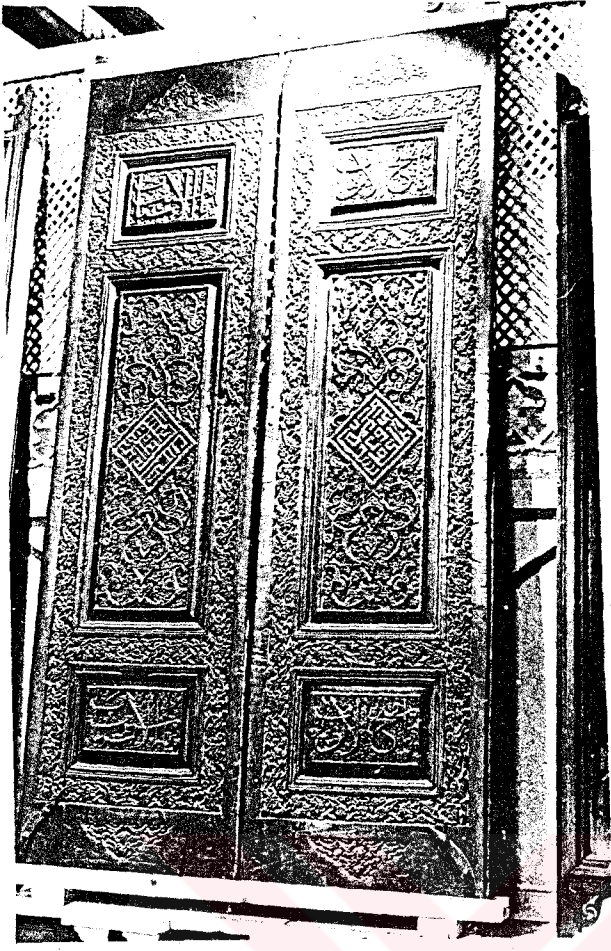
Res.7

Kazım Karabekir (Gaferyat) Ulu Camii
Kapı Kanatları

Res.8

Kastamonu Terzi Köyü Adil Bey
Türbesi, Kapı Kanatları

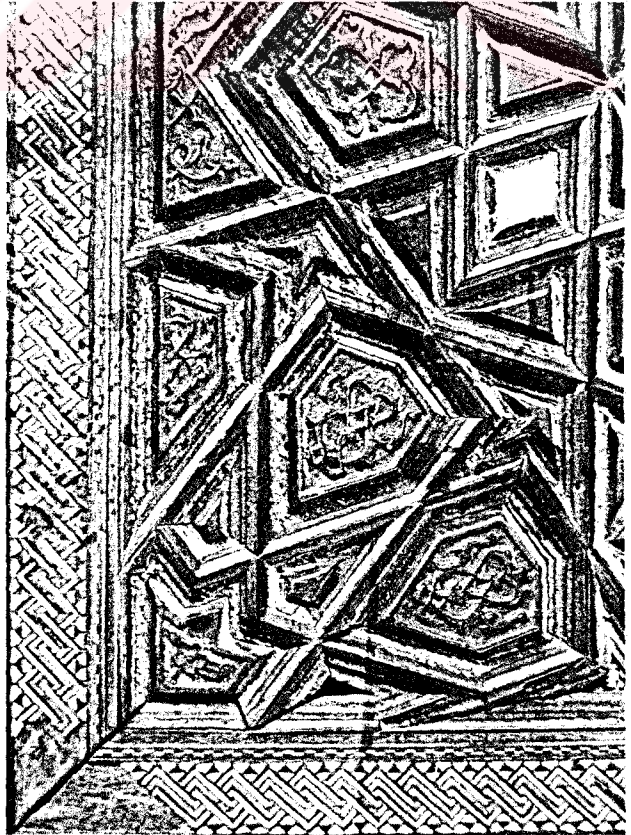

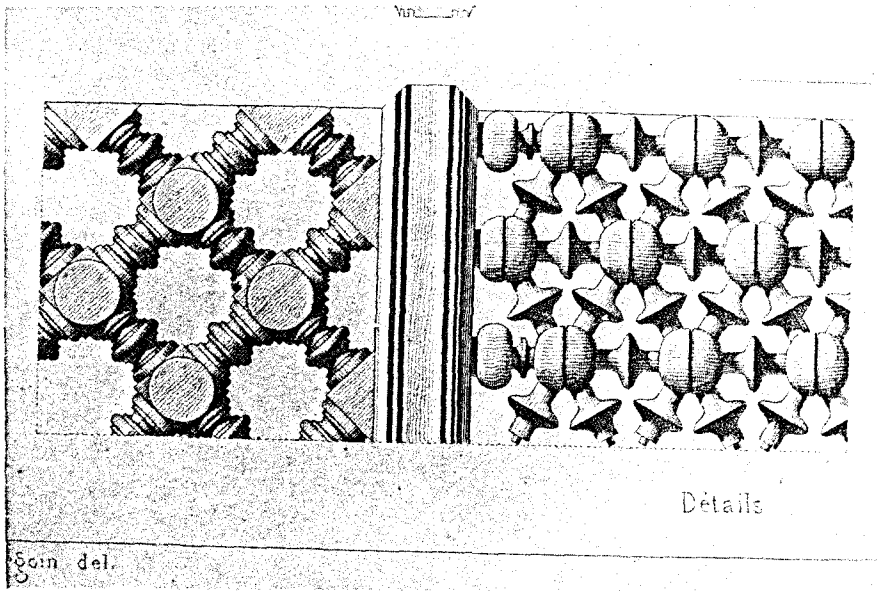
Res.9

Konya Mevlana Dergahı Kapı Kanatları

Res.10

Edirne Selimiye Camii,
Kuzey Kapı Kanatlarında
Tarsi Tekniği

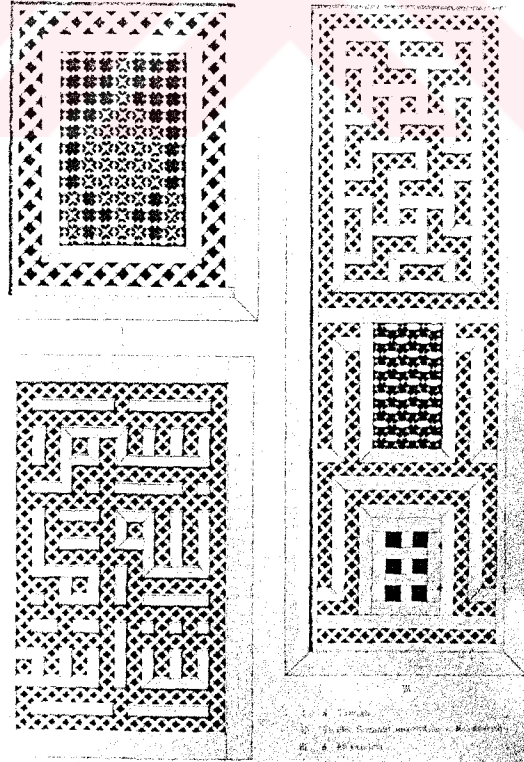

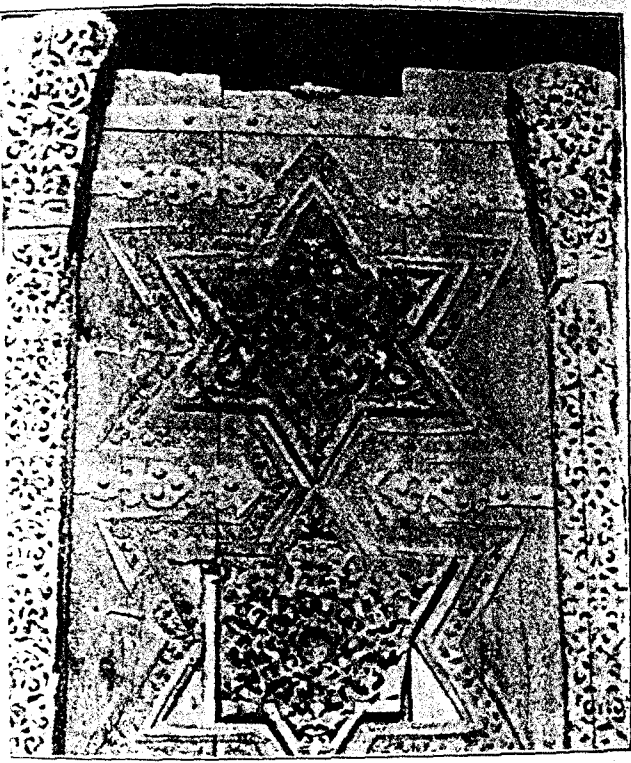

Res.11- Mısır'dan Maşrabiye Örneği (J.Bourgoin'den)

Res.12

Mısır'dan Maşrabiye
Örneği (J.Bourgoin'den)

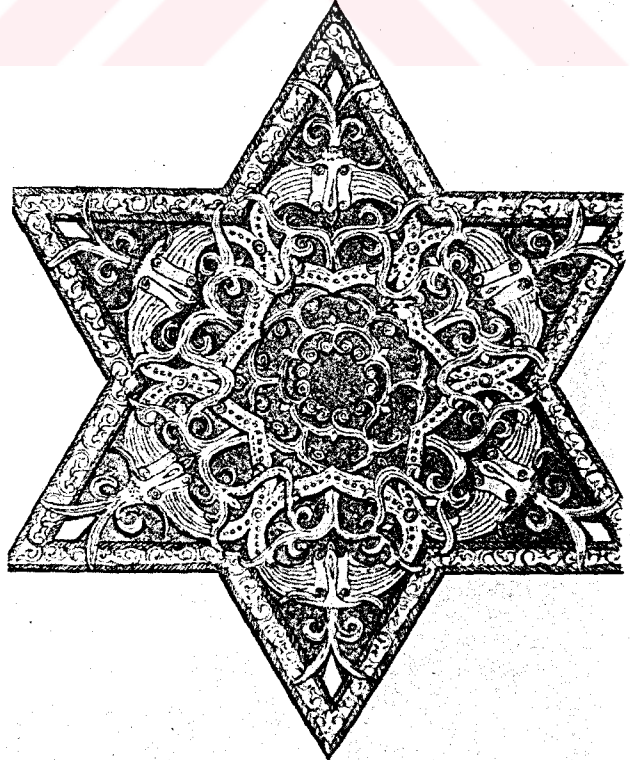
Res.13

Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları, ön yüz (G.Migeon'dan)

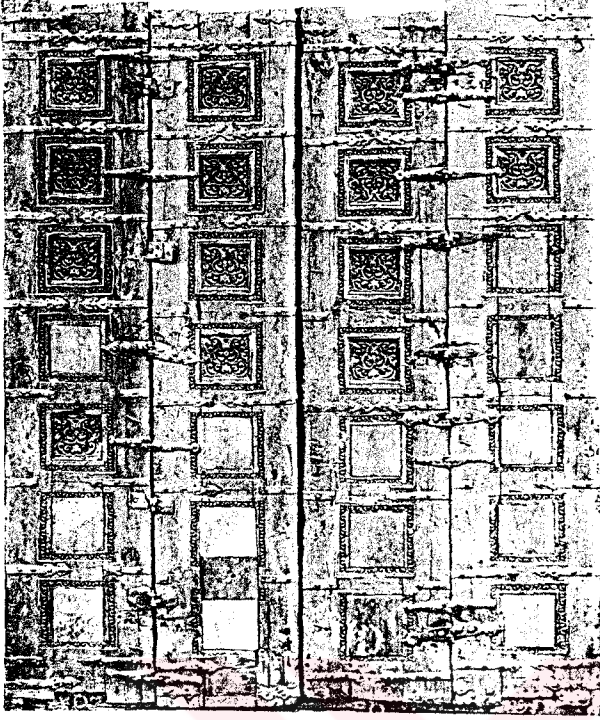
Res. 13. — Porte de bois de la mosquée du tombeau de Mahmud Ier (1030) à Ghazna (Afghanistan), actuellement au fort d'Agra (Inde).

Res.14

Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları, ön yüz (J.Strzygowski'den)

1462

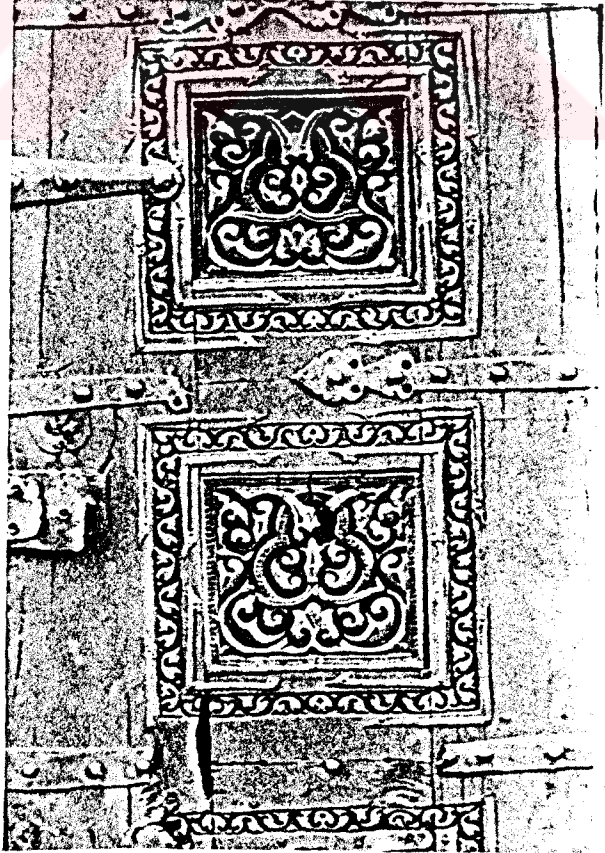
DOORS, WOOD, CARVED

Res.15

Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları, Arka Yüz (L.Bronstein'den)

Res.16

Gazneli Mahmut Türbesi'nin Kapı Kanatları. Arka Yüz (L.Bronstein'den)

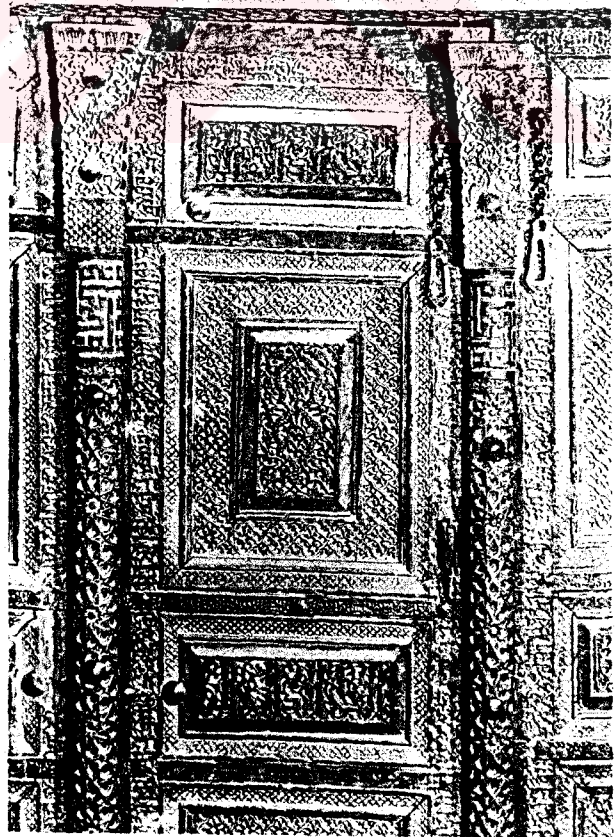

Res.17

İran'dan Ahşap Kapı Kanadı (Freer Galery of Art)(L.Bronstein'den)

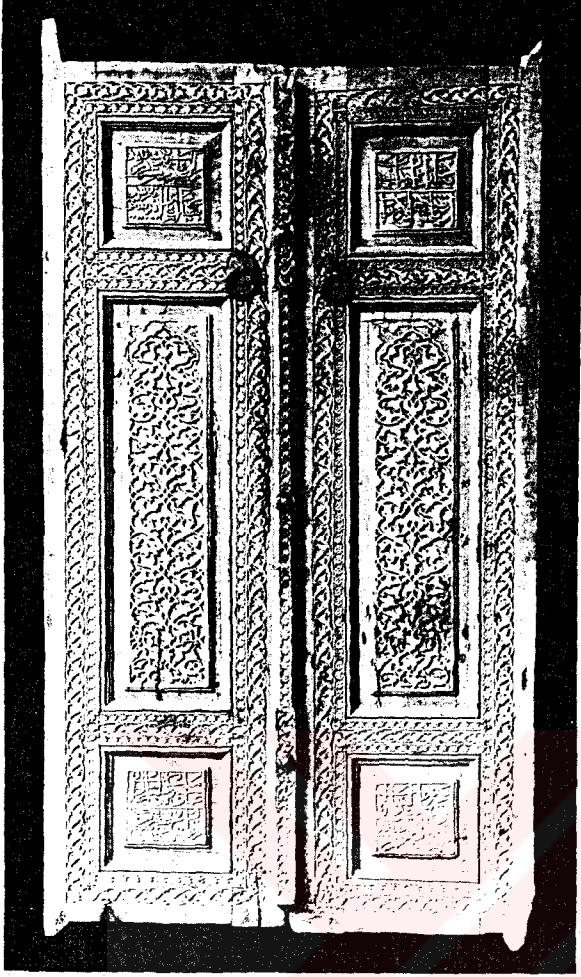
Res.18

Bistam Bayezid Camii, Kapı Kanatları (L.Bronstein'den)

SECTION OF DOOR, WOOD CARVED

Photo: Top

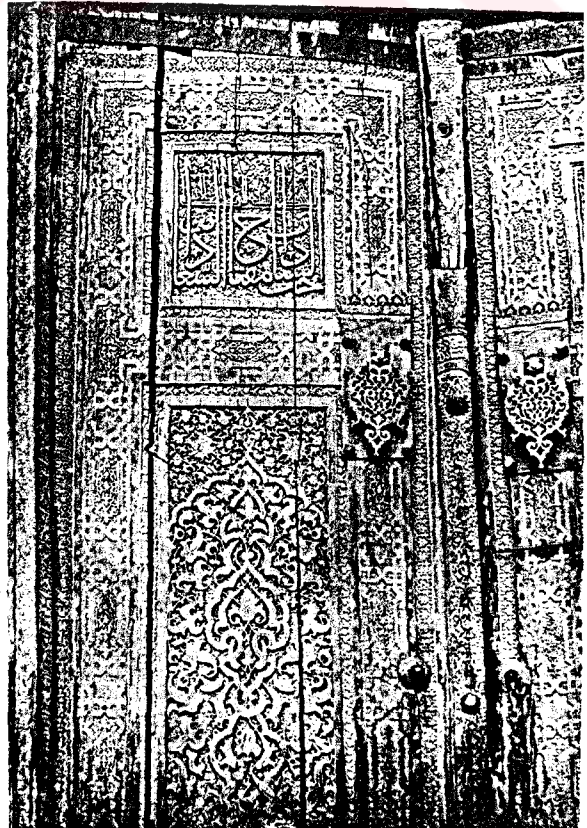

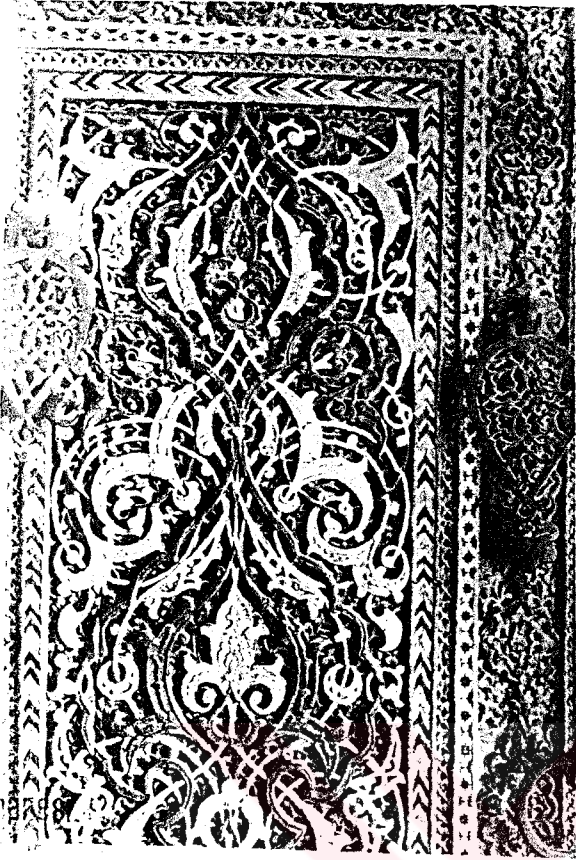
Res.19

İran'dan Ahşap Kapı Kanatları
(Philadelphia Üniversitesi Müzesi)
(L.A.Mayer'den)

Res.20

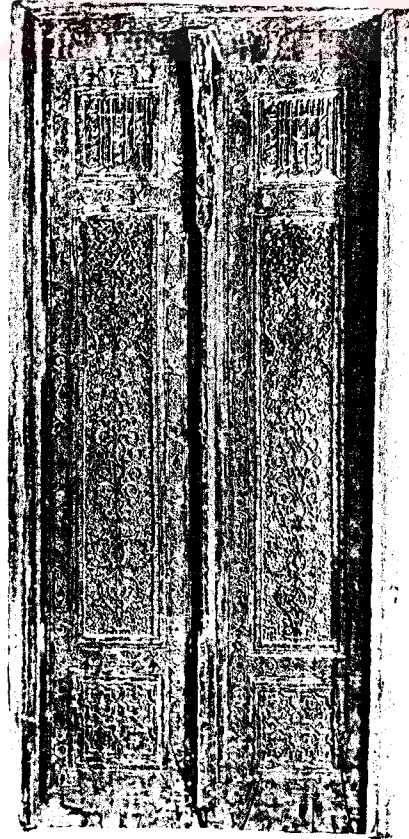
Türkistan Ahmet Yesevi Türbesi,
Kapı Kanatları (L.Bronstein'den)

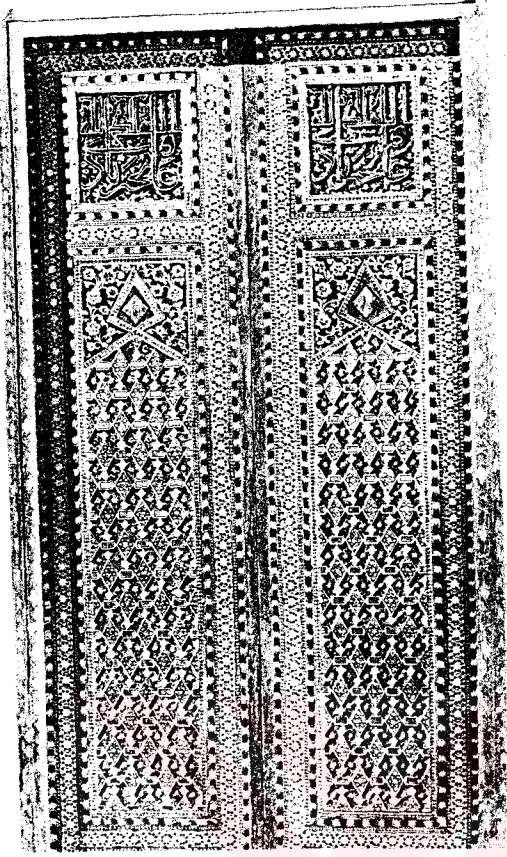
Res.21

Semerkant Şah Zinde Türbesi,
Kapı Kanatları (B.Denikè'den)

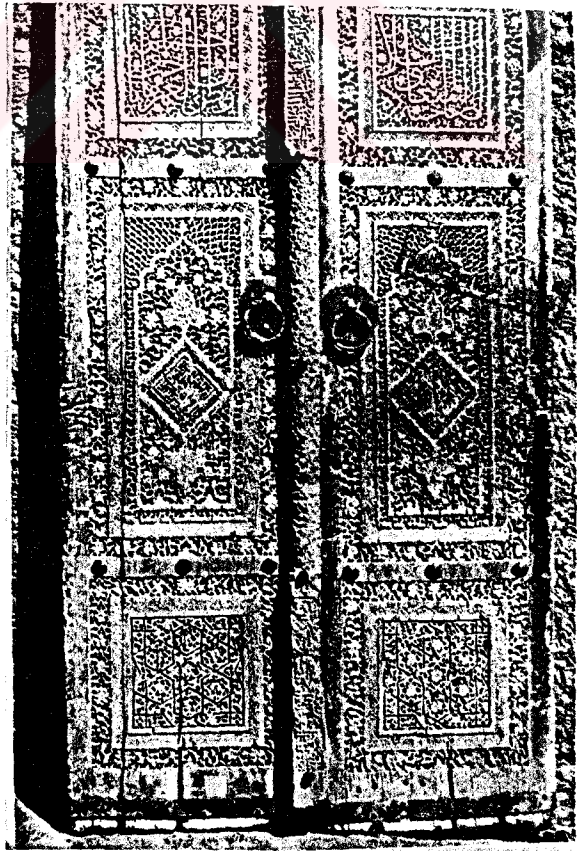
Res.22

Semerkant Gür-i Mir Türbesi,
Kapı Kanatları (L.Bronstein'den)

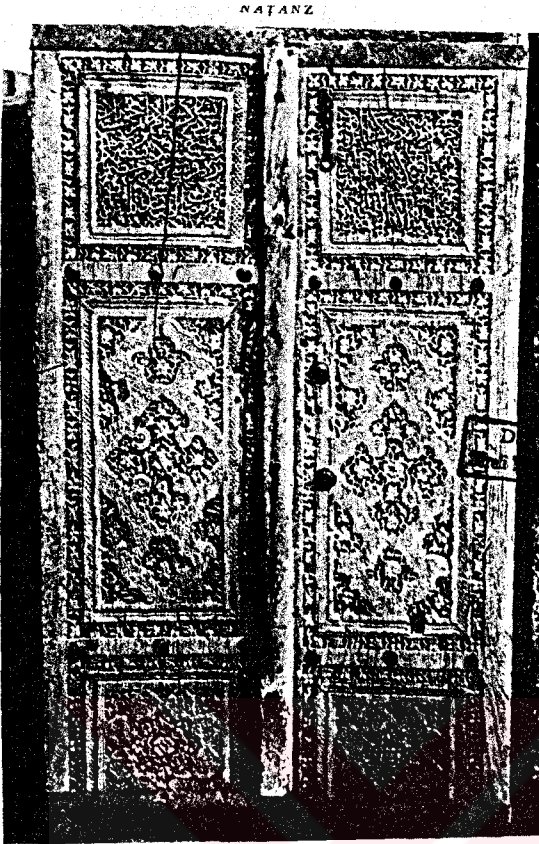
Res.23

Semerkant Gûr-i Mir Türbesi,
Kapı Kanatları (L.Bronstein'den)

Res.24

İran Afuste Camii, Kapı Kanatları
(A.Godard'dan)

Res.25

İran Afuste Camii, Kapı Kanatları
(A.Godard'dan)

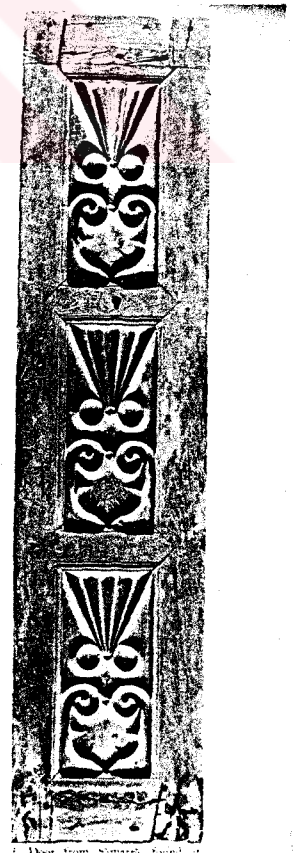
Res.26

Samarra Cevsak-ül Hakani Sarayı,
Kapı Kanadı (K.A.C.Creswell'den)

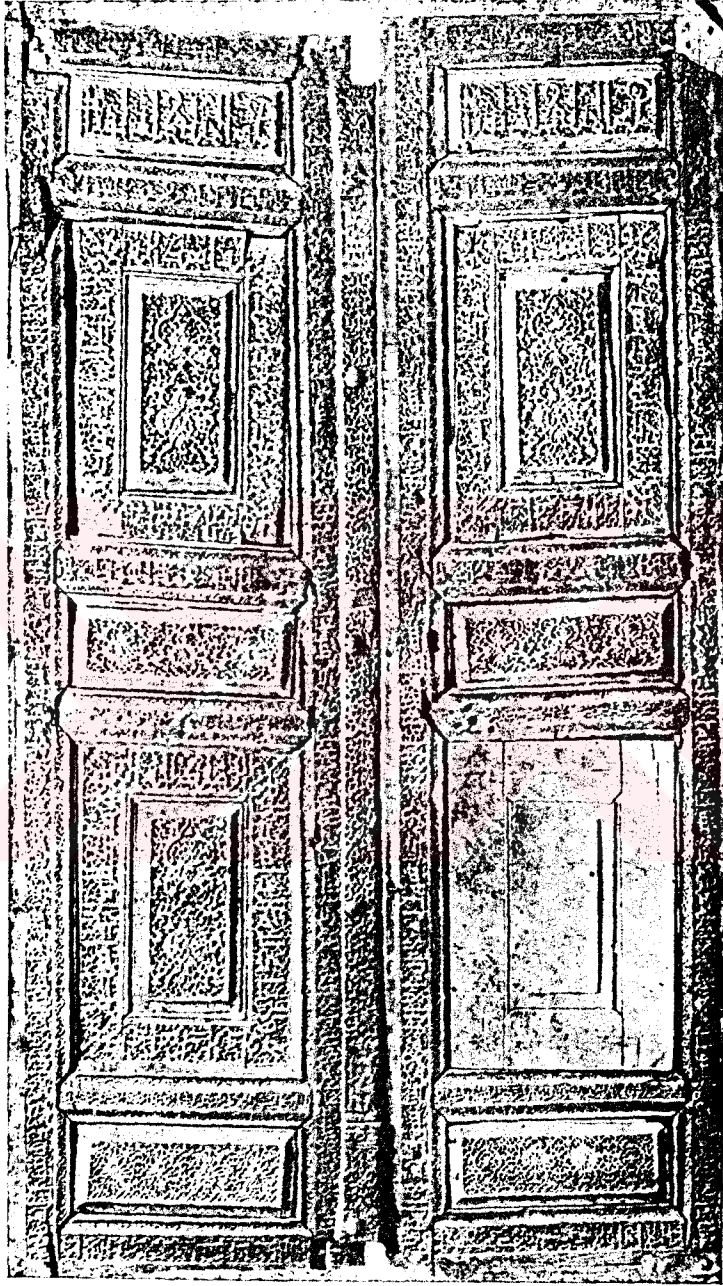
near the little mosque

Hersfeld

Res.27 - Samarra Kapısı (M.S.Dimand'dan)

Res.28 - Musul Nebi Circis Türbesi, Kapı Kanatları
(Bağdat Müzesi)(A.Uluçam'dan)

Height 309 m., width of each half 101 m.

Mosque of Arab det

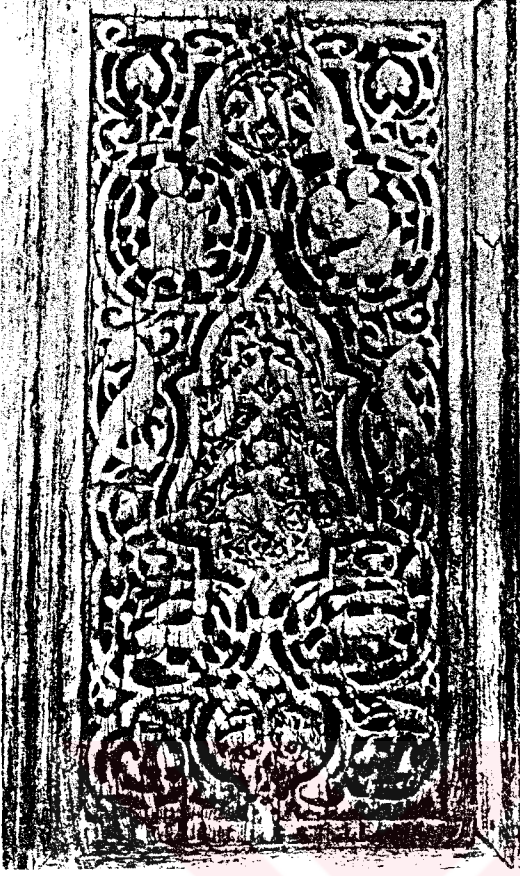
Res.29

Kahire El Ezher Camii'ndeki
El-Hakim'in Takdirdığı Kapı
Kanatları (K.A.C.Creswell'den)

Res.30

Kalavun Maristanı'ndaki Fatimi
Sarayı'na Ait Kapı Kanatları-I
(K.A.C.Creswell'den)

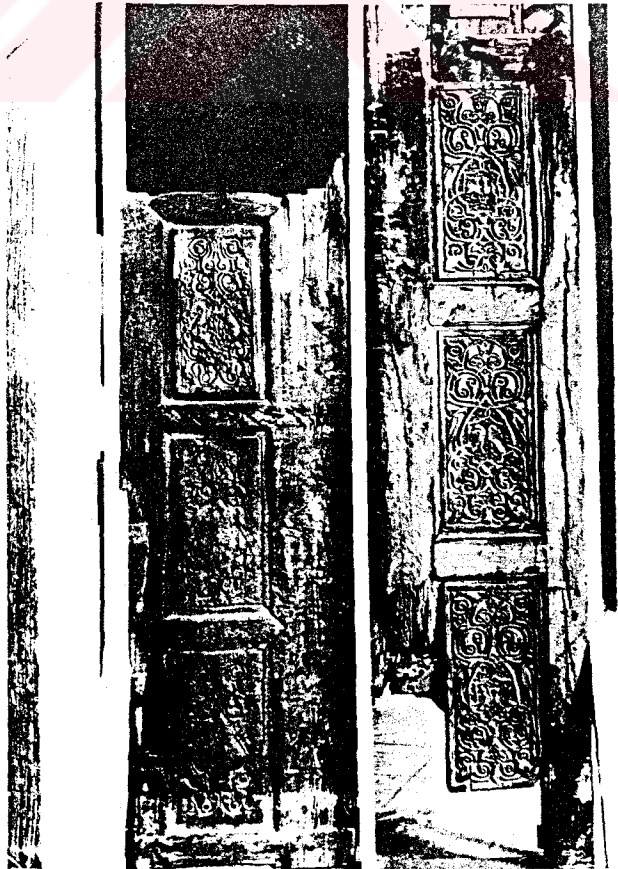

Res.31

Kalavun Maristanı 'ndaki Fatimi Sarayı 'na Ait Kapı Kanatları-I, Detay (K.A.C.Creswell 'den)

Res.32

Kalavun Maristanı 'ndaki Fatimi Sarayı 'na Ait Kapı Kanatları-II (K.A.C.Creswell 'den)

Res.33

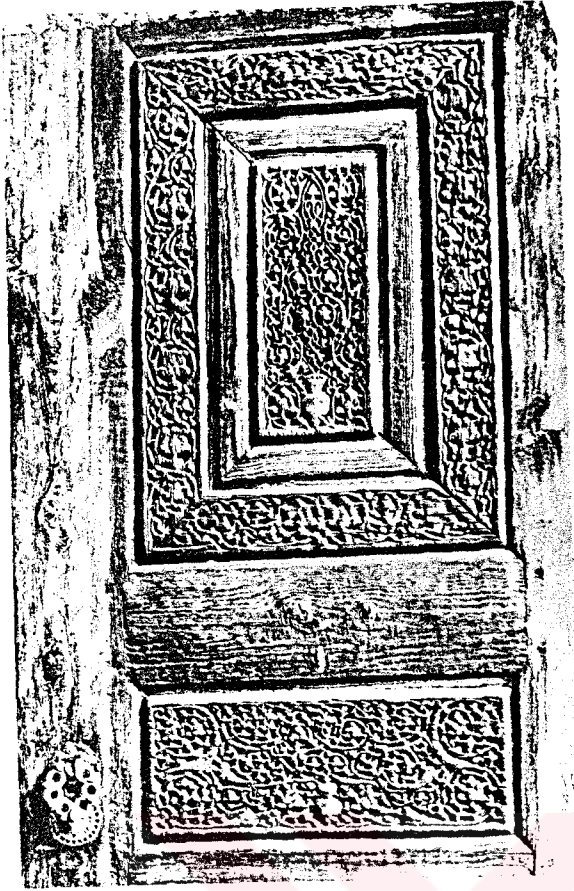
Kalavun Maristanı'ndaki Fatimi Sarayı'na Ait Kapı Kanatları-II, Detay (K.A.C.Creswell'den)

Res.34

Seyyide Nefise Türbesi, Kapı Kanatları (K.A.C.Creswell'den)

δ. Detail of

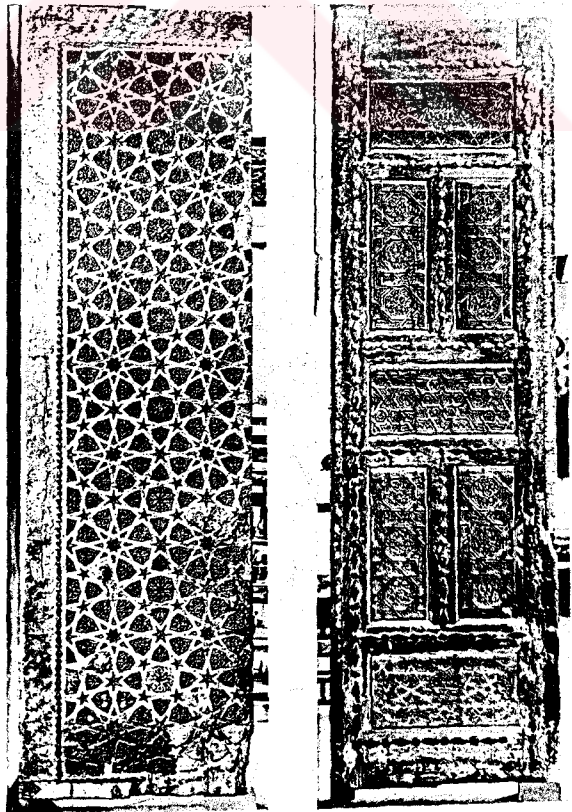

Res.35

Fakihâni Camii, Kapı Kanadından
Detay (K.A.C.Creswell'den)

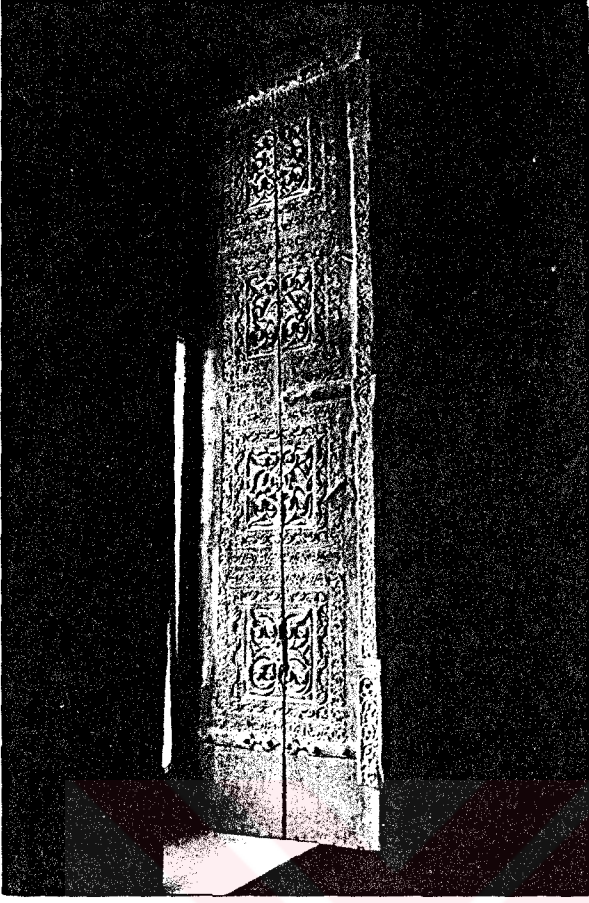
Res.36

Salih Talai Camii, Kapı
Kanatları (K.A.C.Creswell'den)

Res.37 - İmam Şafi Türbesi, Kapı Kanatları
(K.A.C.Creswell'den)

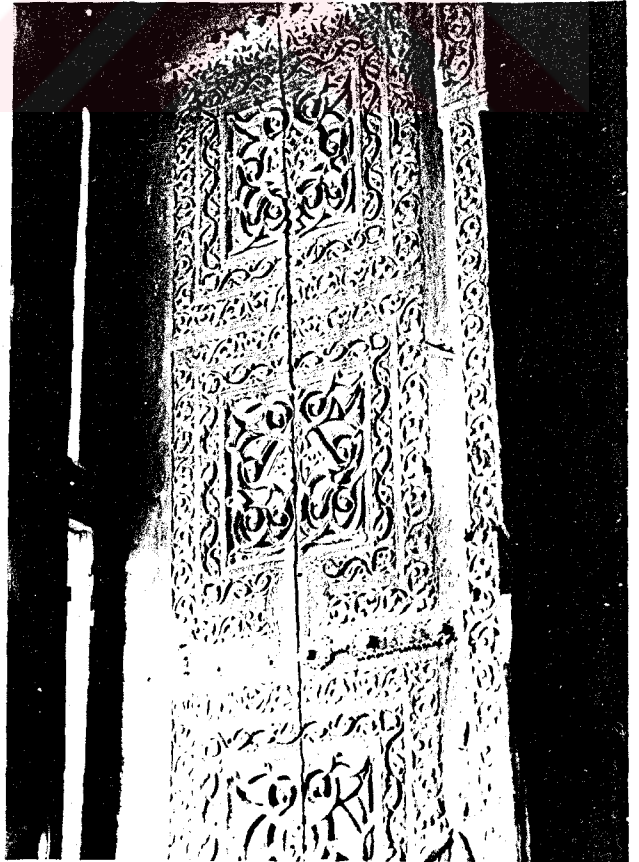

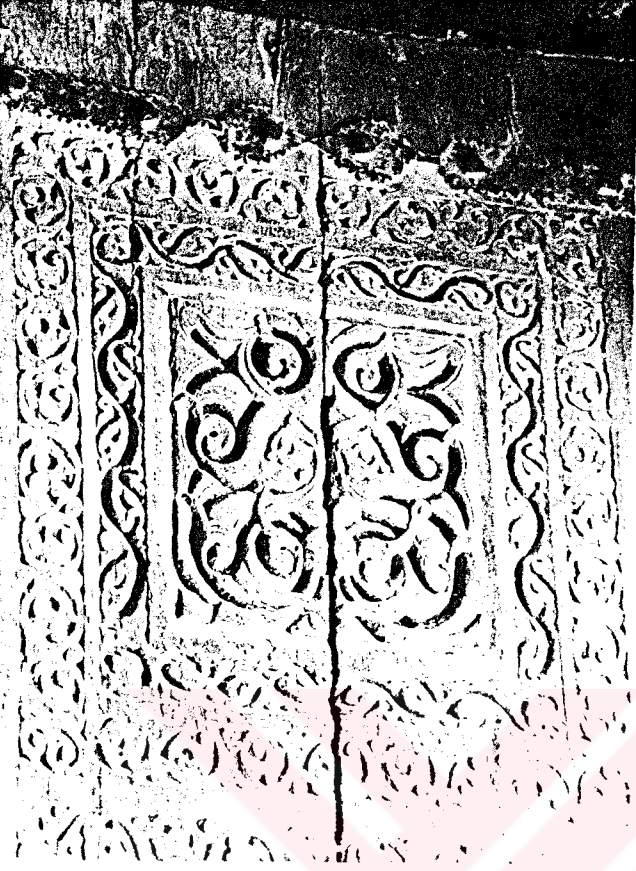
Res.38

Kılıçaslan Türbesi, Sol Kanat

Res.39

Kılıçaslan Türbesi, Sol Kanat

Res.40

Kılıçaslan Türbesi, Sağ Kanat,
Birinci Pano

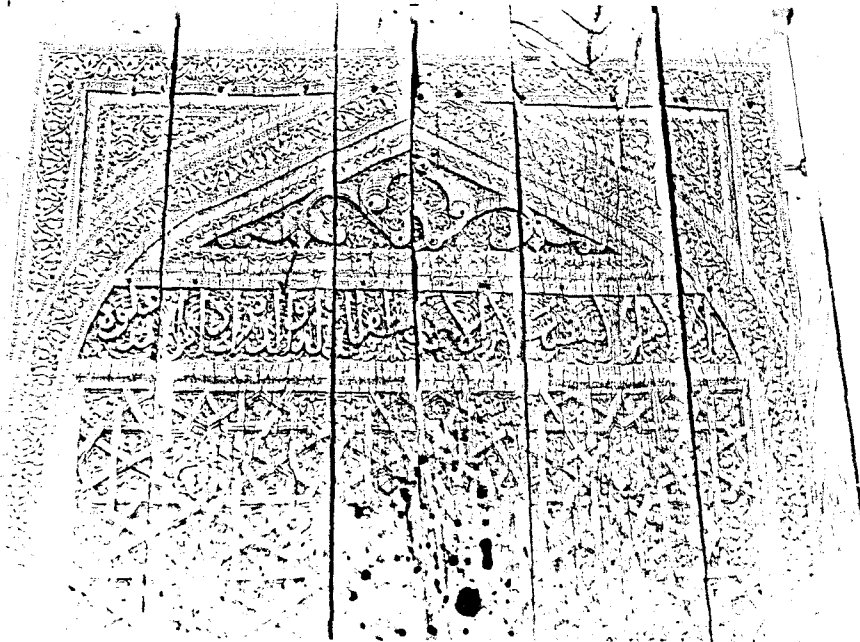

Res.41

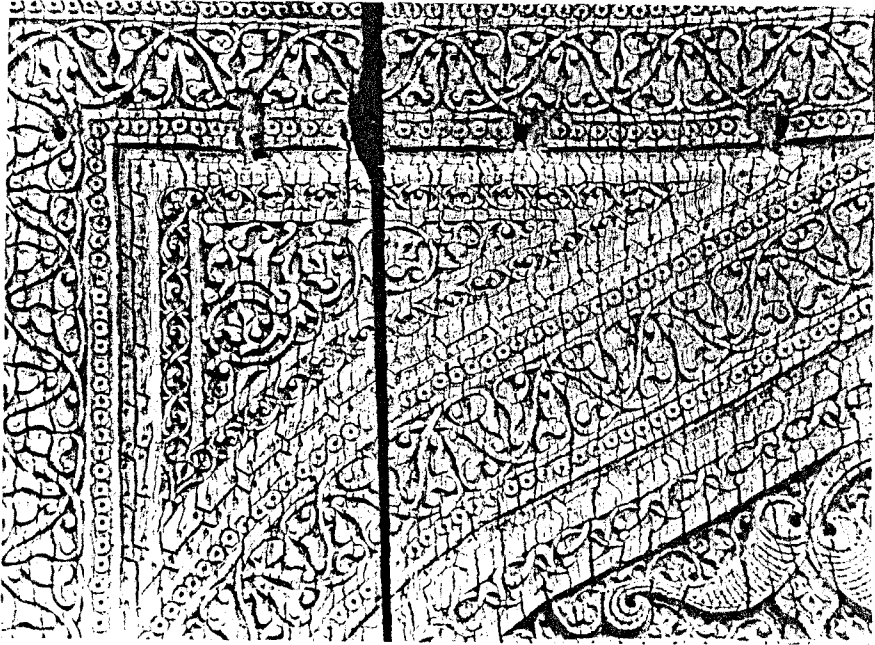
Kılıçaslan Türbesi, Sağ Kanat,
Üçüncü Pano

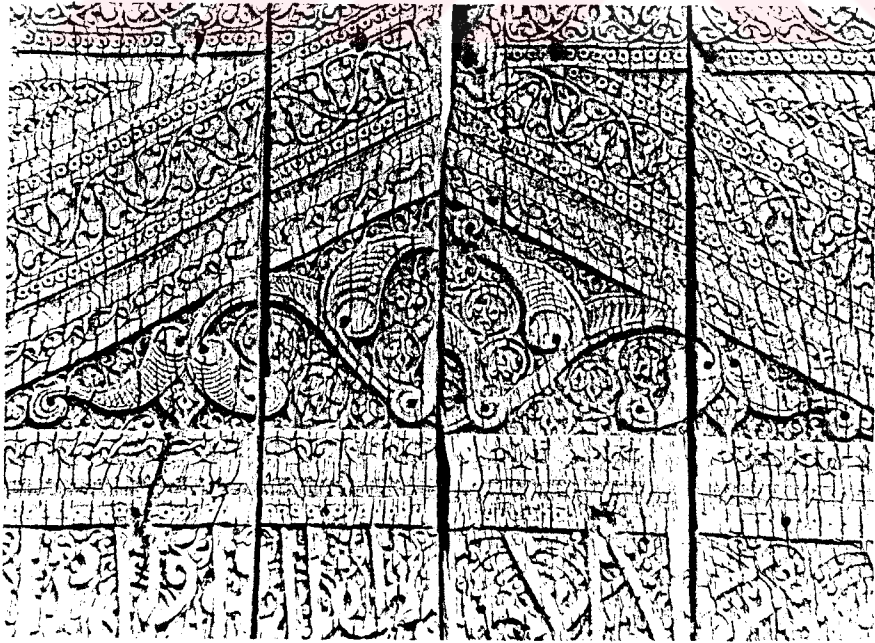
Res.42 - Kılıçaslan Türbesi, Sağ Kanat,
Dördüncü Pano

Res.43 - Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları

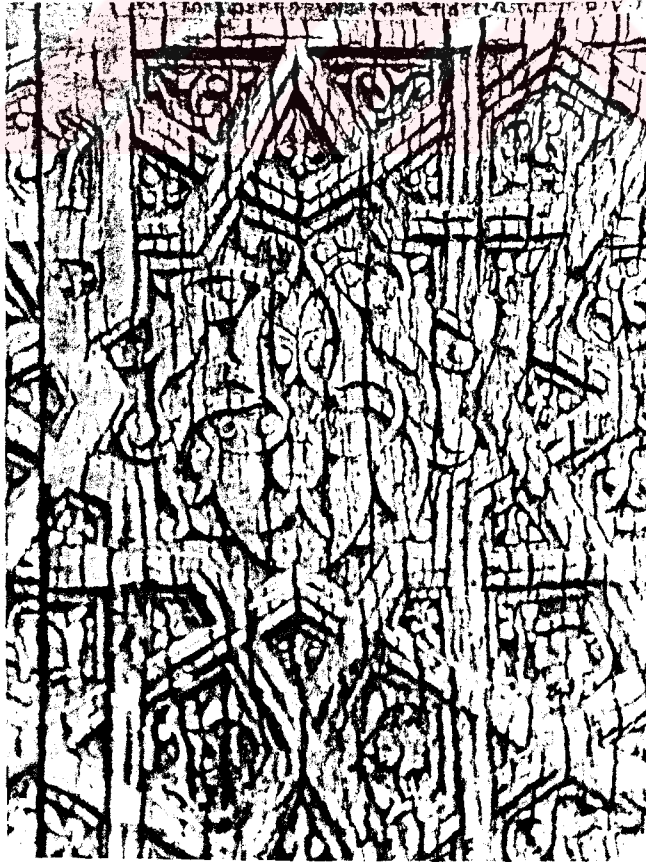
Res.44 - Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları,
Bordür ve Kemer Köşeliği

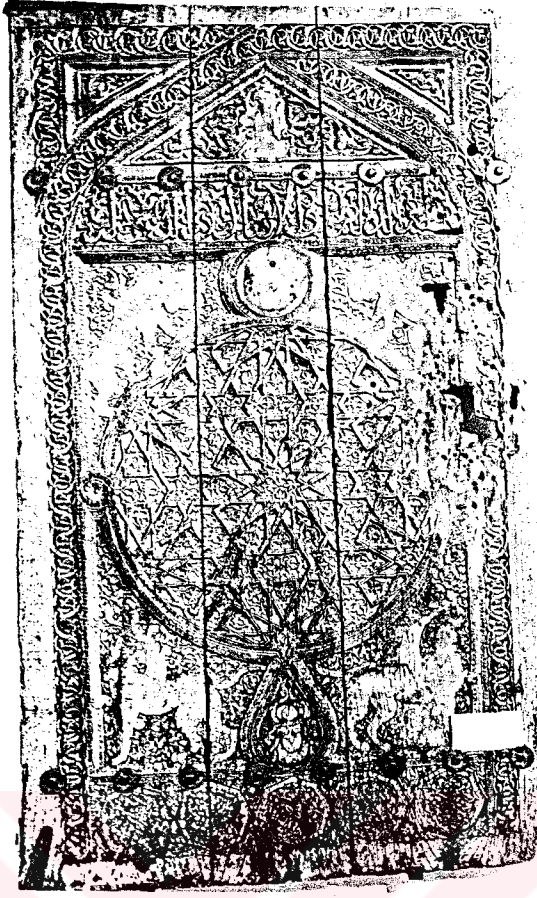
Res.45 - Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları,
Birinci Pano

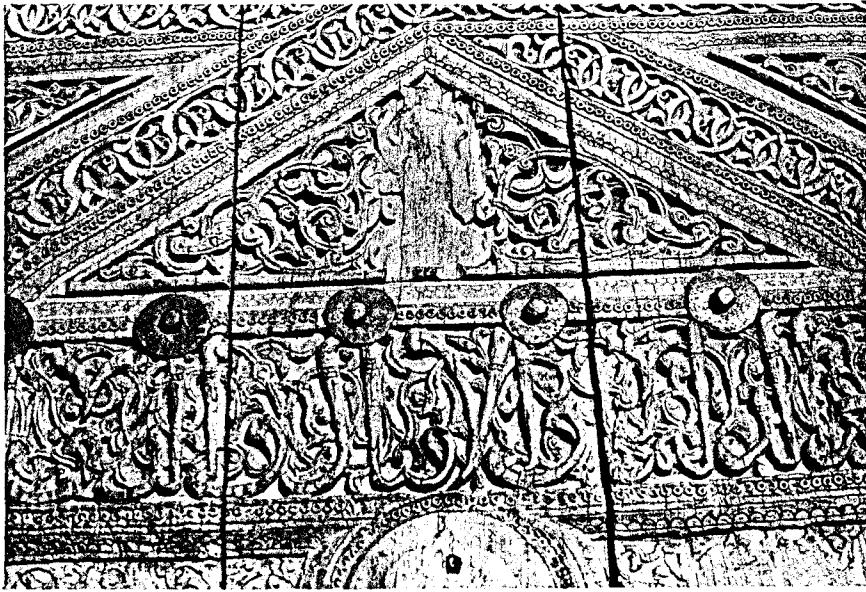
Res.46 - Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları,
İkinci Pano

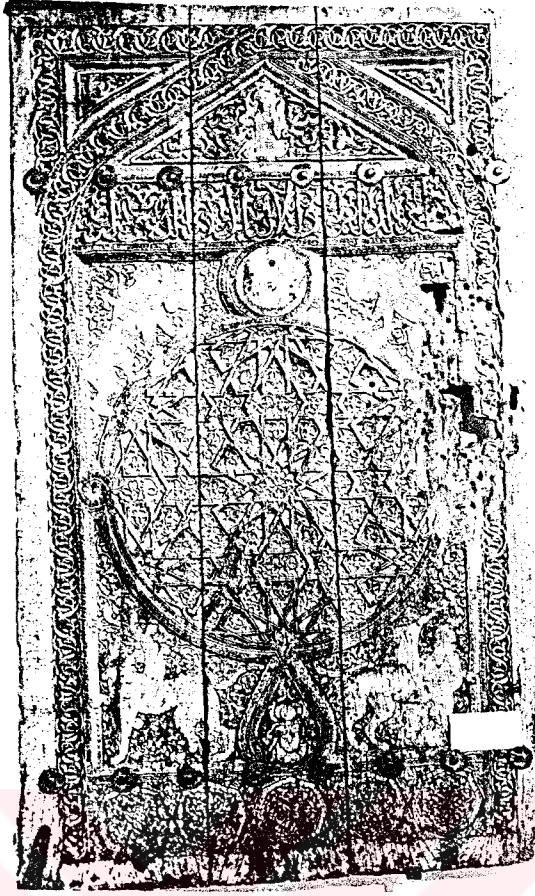
Res.47 - Kayseri Ulu Camii, Kapı Kanatları,
Üçüncü Pano, Detay

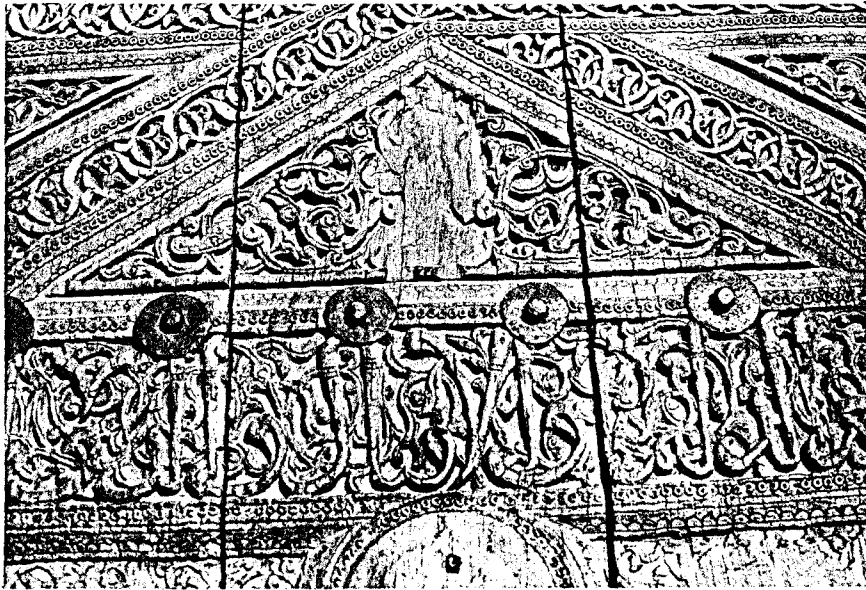
Res.48 - Karaman Figürlü Kapısı

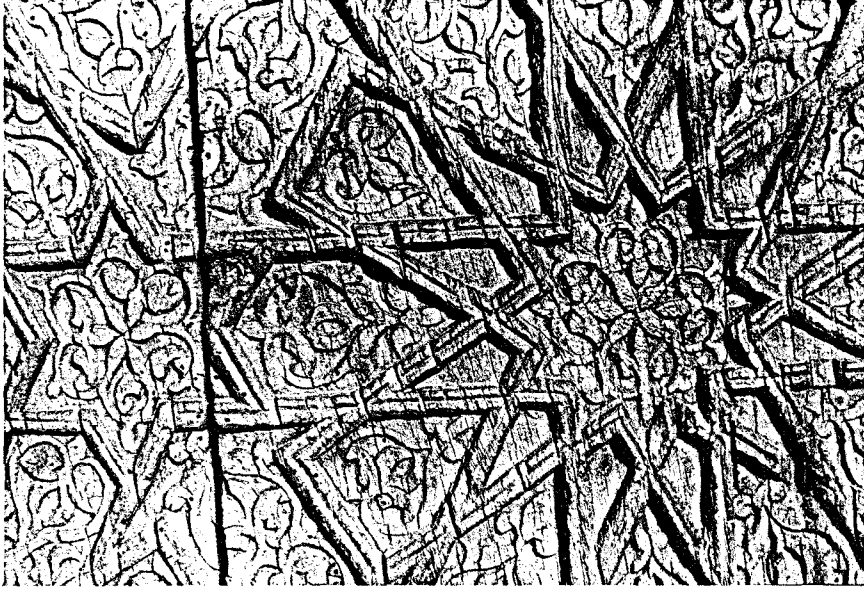
Res.49 - Karaman Figürlü Kapısı,
Birinci ve İkinci Panolar

Res.48 - Karaman Figürlü Kapısı

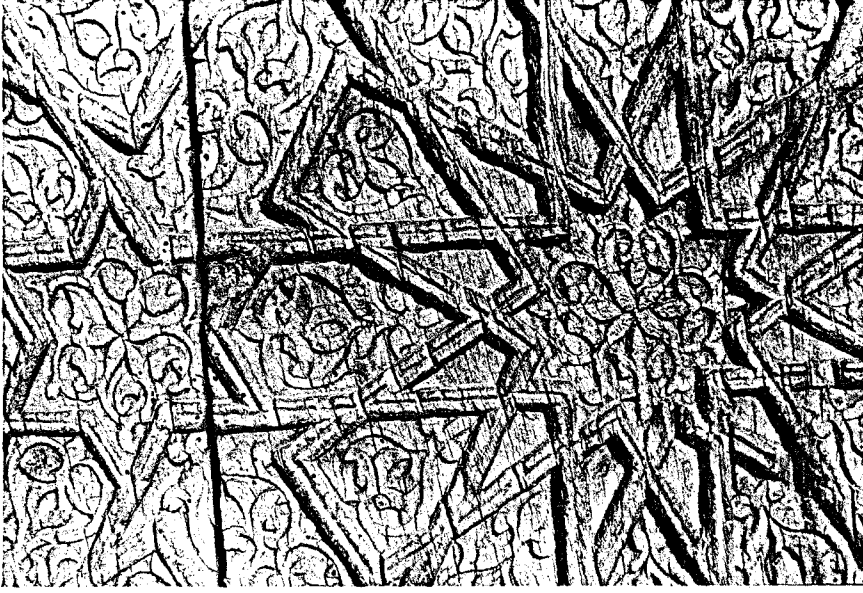
Res.49 - Karaman Figürlü Kapısı,
Birinci ve İkinci Panolar

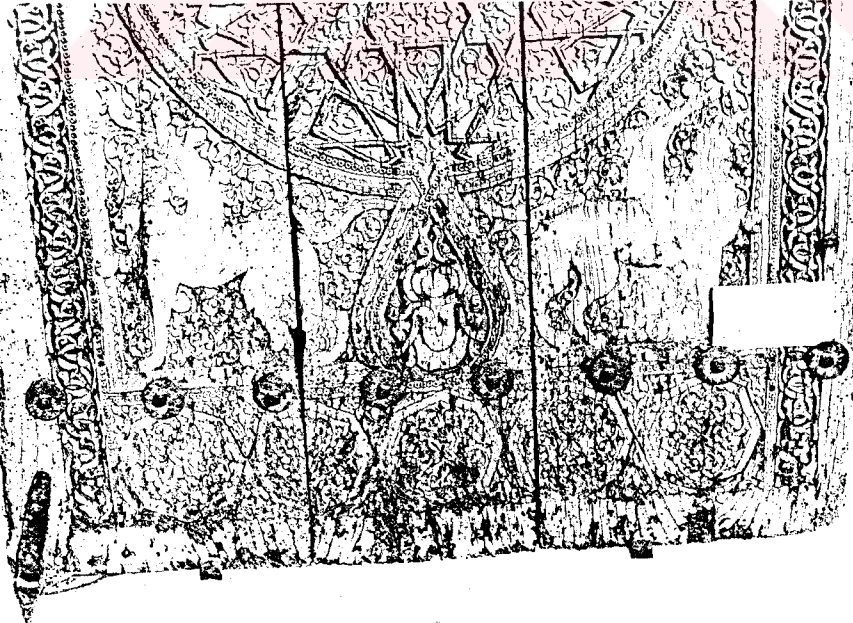
Res.52 - Karaman Figürlü Kapısı, Madalyondan Detay

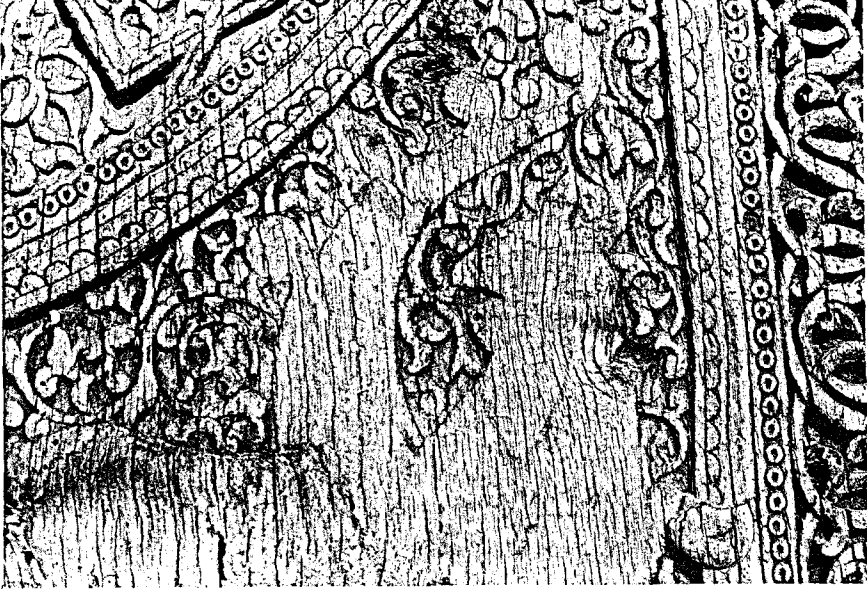
Res.53 - Karaman Figürlü Kapısı, Madalyonun Alt Kısmı

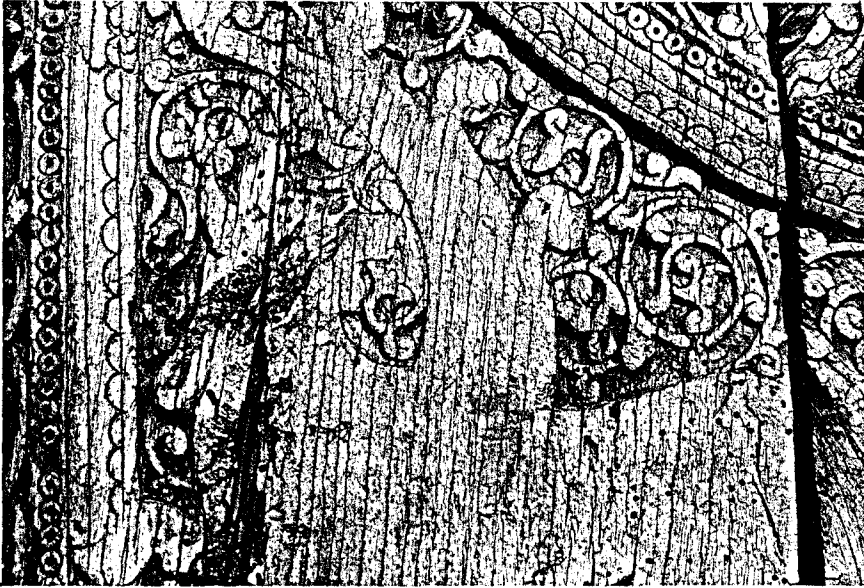
Res.52 - Karaman Figürlü Kapısı, Madalyondan Detay

Res.53 - Karaman Figürlü Kapısı, Madalyonun Alt Kısmı

Res.54 - Karaman Figürlü Kapısı, Grifon Figürü

Res.55 - Karaman Figürlü Kapısı, Kurt Figürü

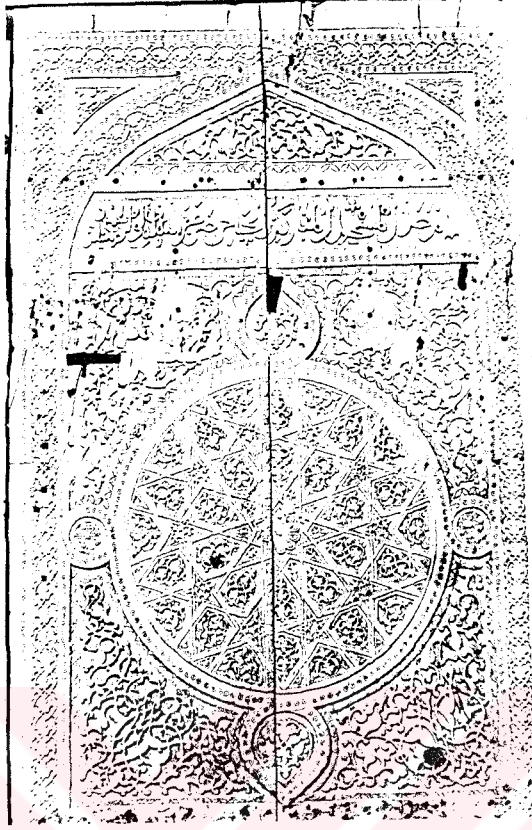
Res.56

Karaman Figürlü Kapısı,
Küçük Madalyondaki İnsan Figürü

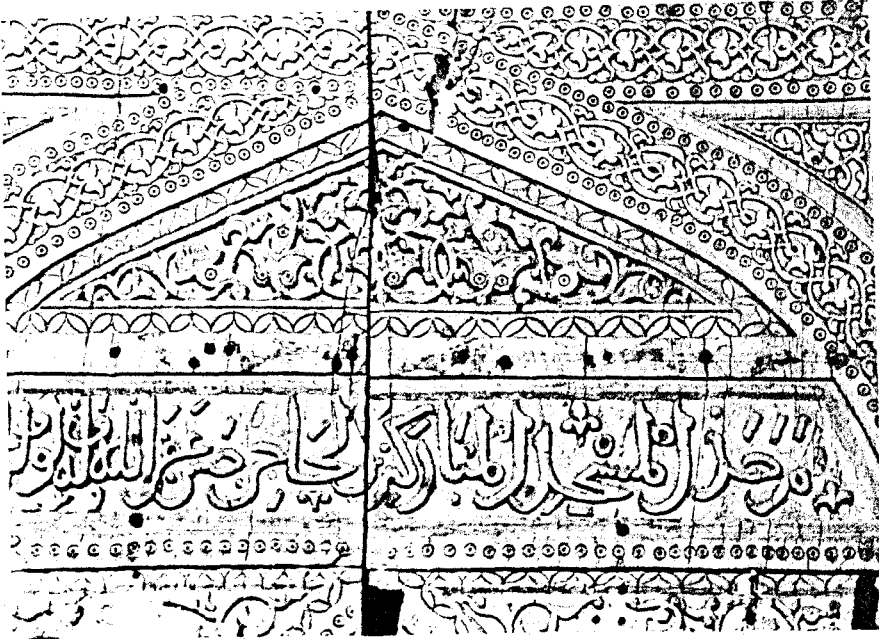

Res.57

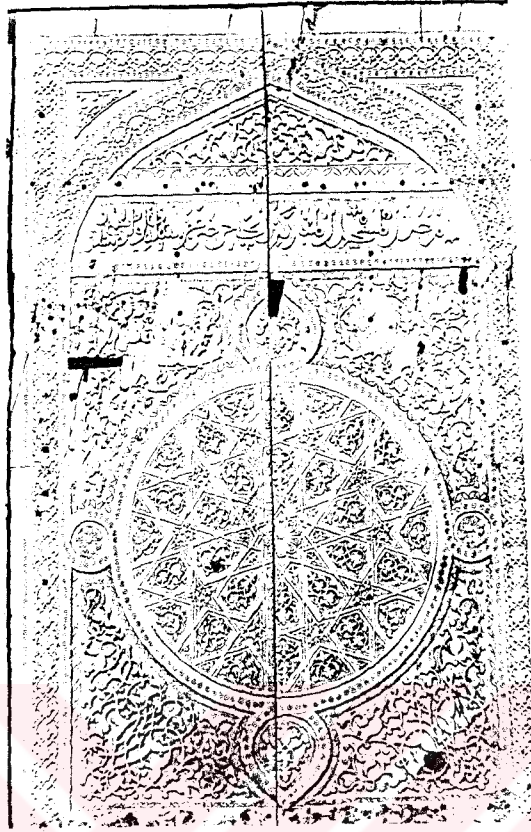
Ankara Aslanlı Kapı,
(E.Kühnel'den)

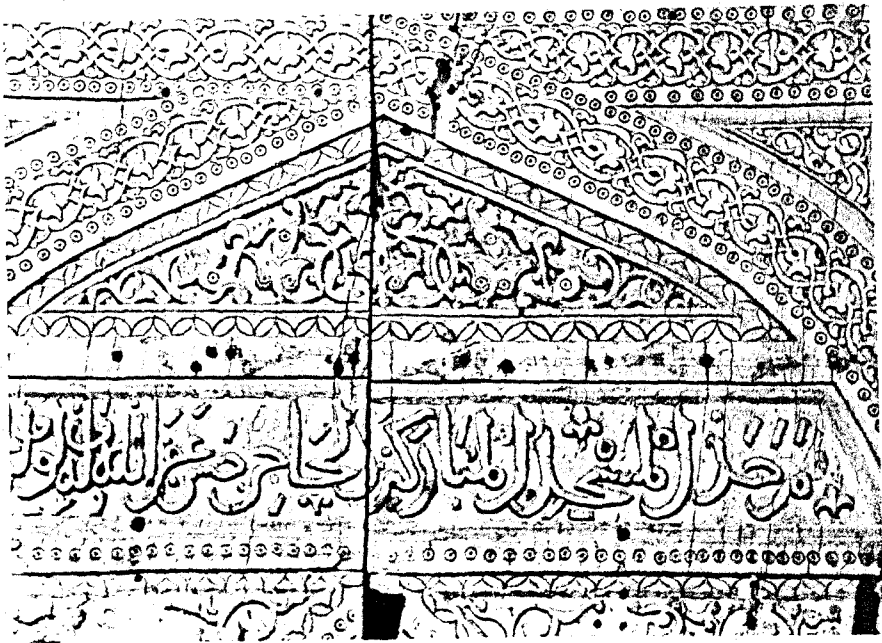
Res.58 - Ankara Aslanlı Kapı

Res.59 - Ankara Aslanlı Kapı,
Birinci ve İkinci Pano.

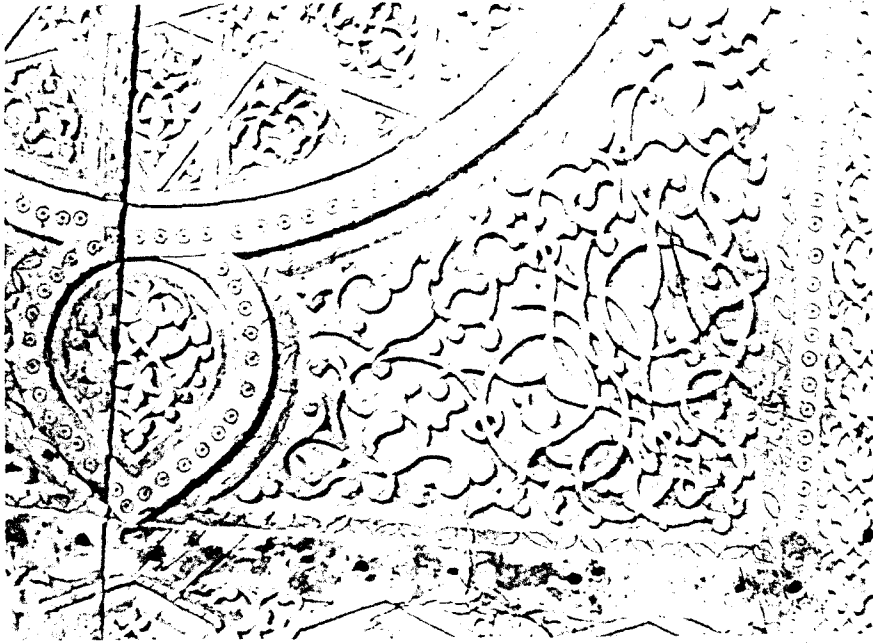
Res.58 - Ankara Aslanlı Kapı

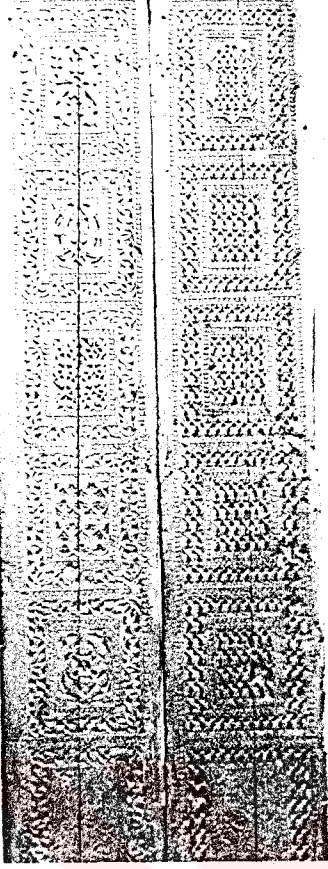
Res.59 - Ankara Aslanlı Kapı,
Birinci ve İkinci Pano.

Res.62 - Ankara Aslanlı Kapı, Aslan Figürü

Res.63 - Ankara Aslanlı Kapı, Madalyon'un Alt Köşeliği

Res.64

Ankara Kızılbey Camii,
Kapı Kanatları

Res.65

Ankara Kızılbey Camii,
Sol Kanat, Birinci Pano

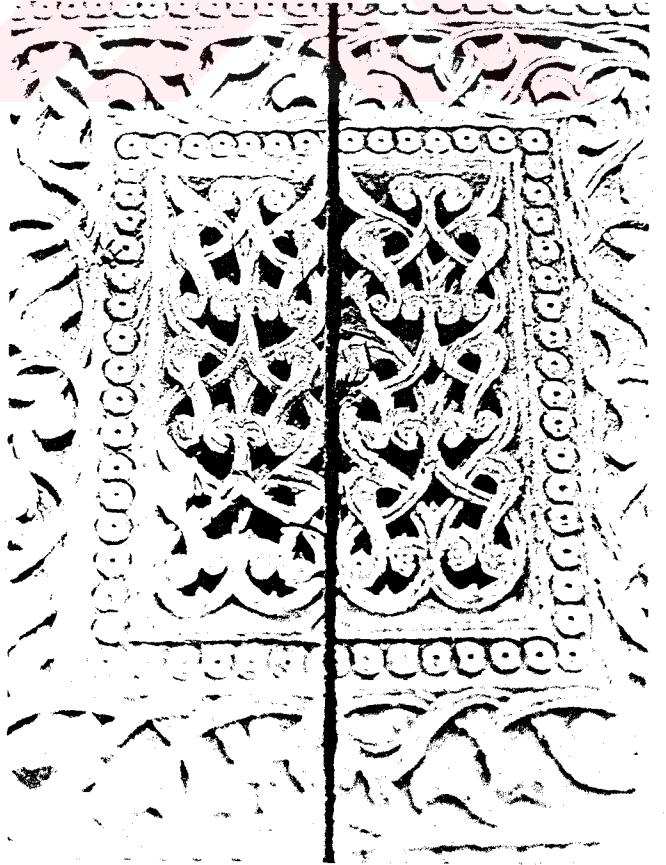

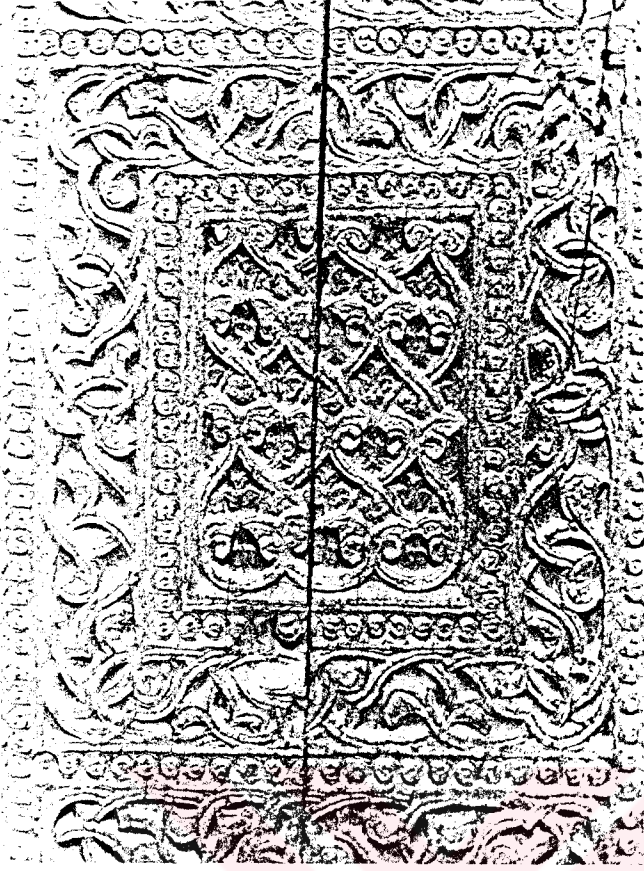
Res.66

Ankara Kızılbey Camii,
Sol Kanat, İkinci Pano

Res.67

Ankara Kızılbey Camii,
Sol Kanat, Üçüncü Pano

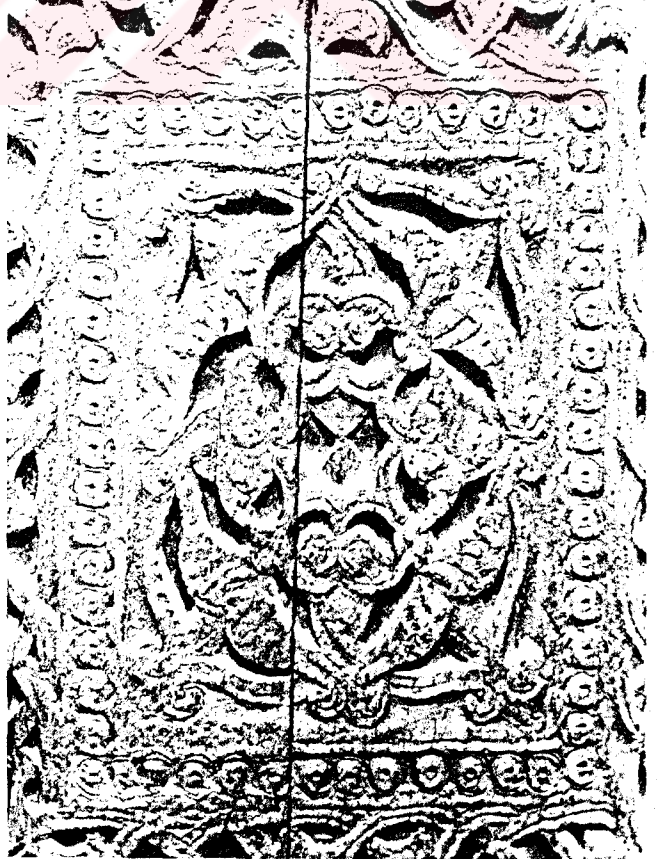

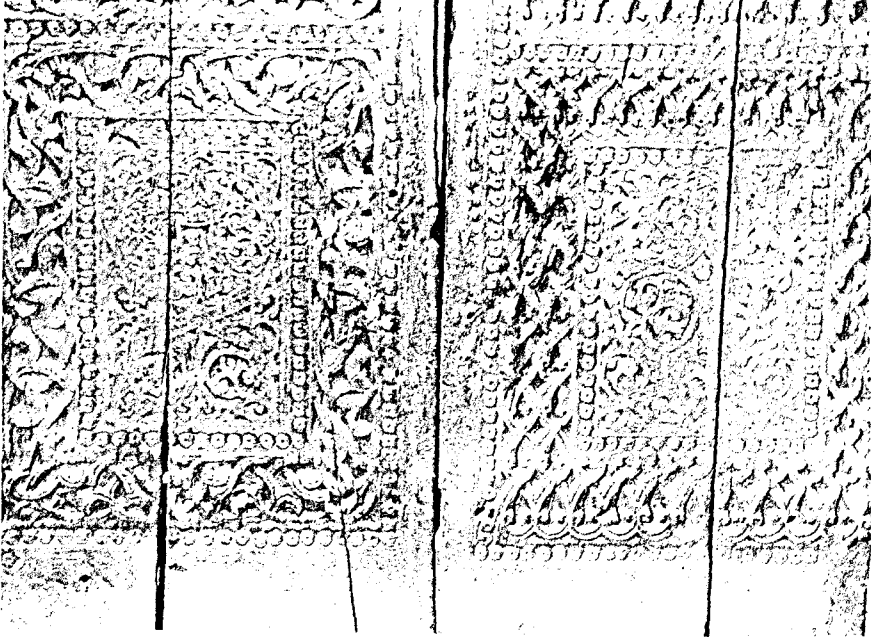
Res.68

Ankara Kızılbey Camii,
Sol Kanat, Dördüncü Pano

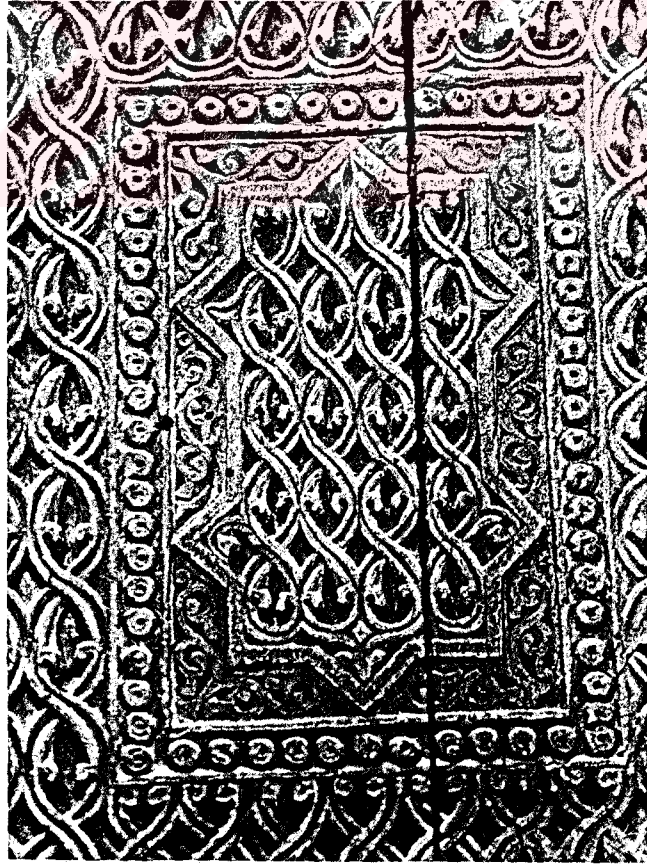
Res.69

Ankara Kızılbey Camii,
Sol Kanat, Beşinci Pano

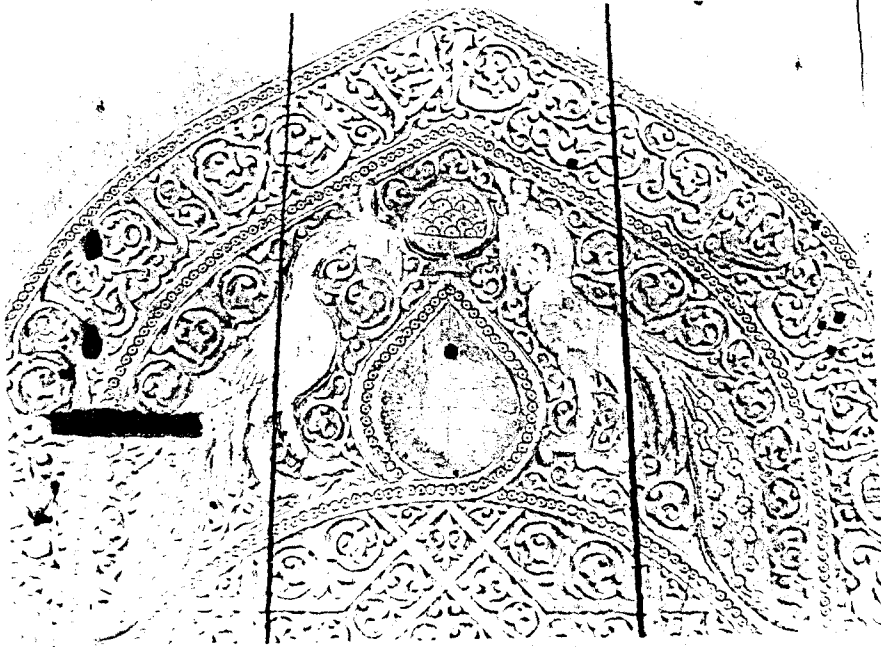
Res.70 - Ankara Kızılbey Camii, Kapı Kanatları,
Altıncı Panolar

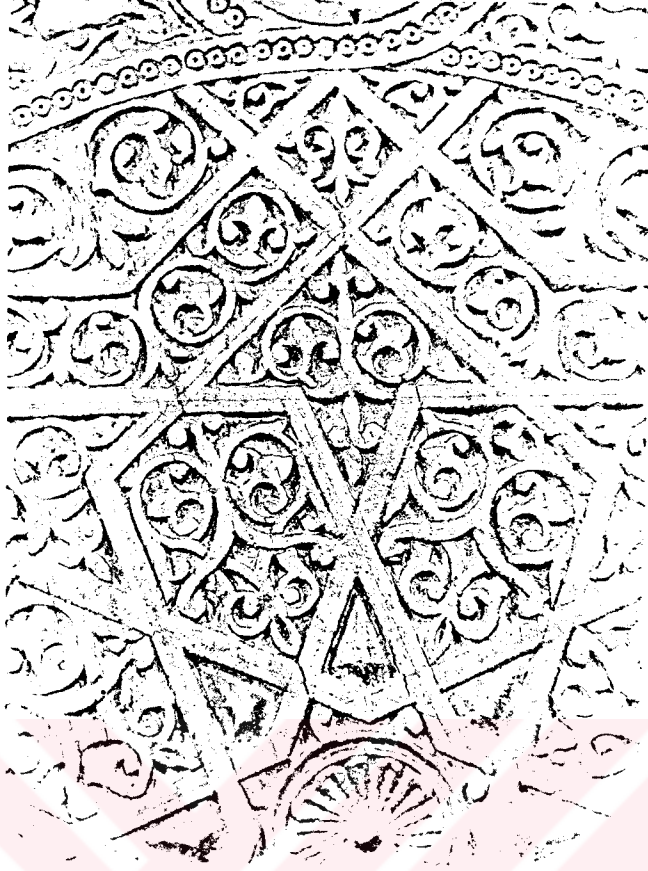
Res.71 - Ankara Kızılbey Camii, Sağ Kanat,
Birinci Pano

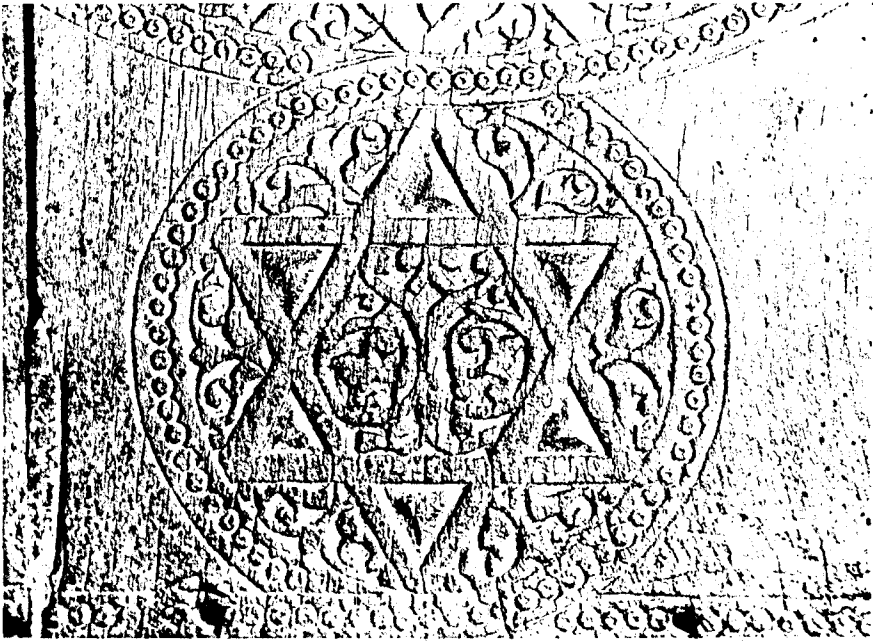
Res.72 - Ankara Tavuslu Kapi

Res.73 - Ankara Tavuslu Kapi

Res.74 - Ankara Tavuslu Kapı,
Madalyon, Detay

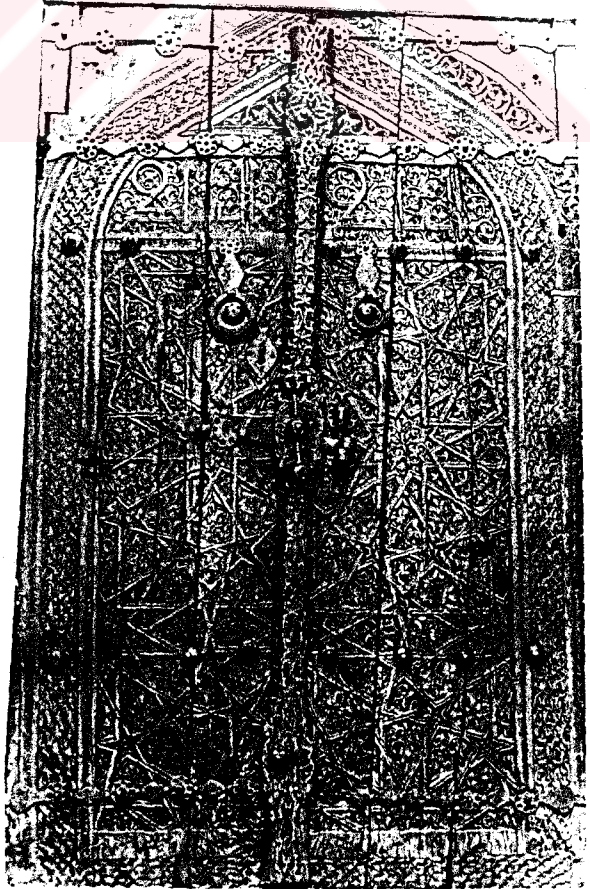

Res.75 - Ankara Tavuslu Kapı,
Küçük Madalyon

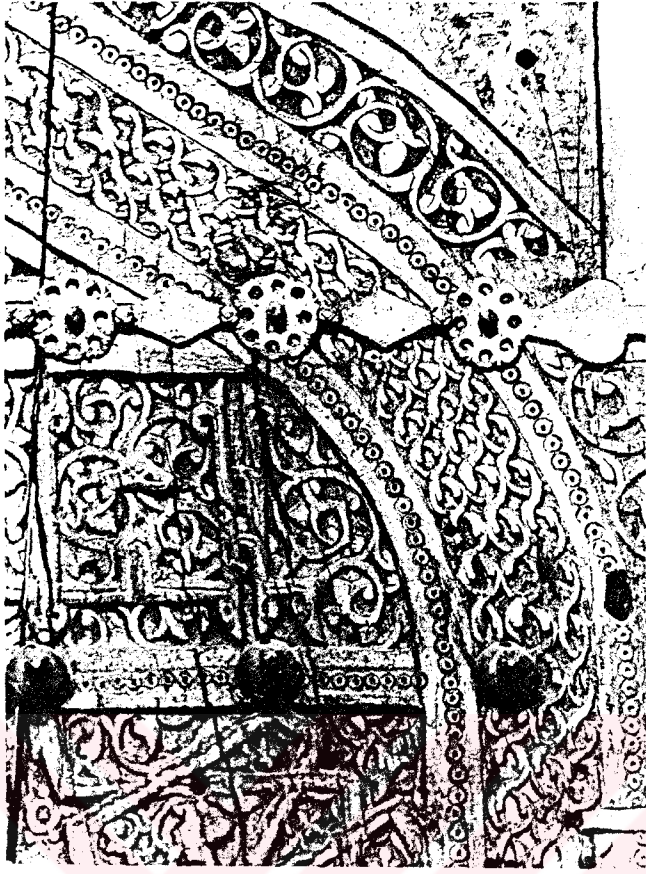
Res.76

Ankara Tavuslu Kapı,
Tavus Kuşu

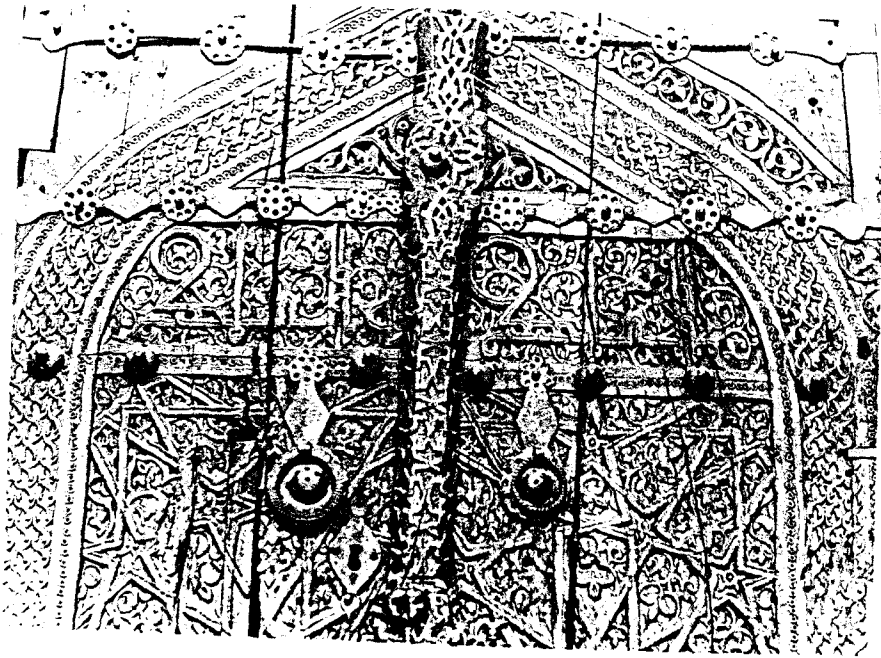

Res.77

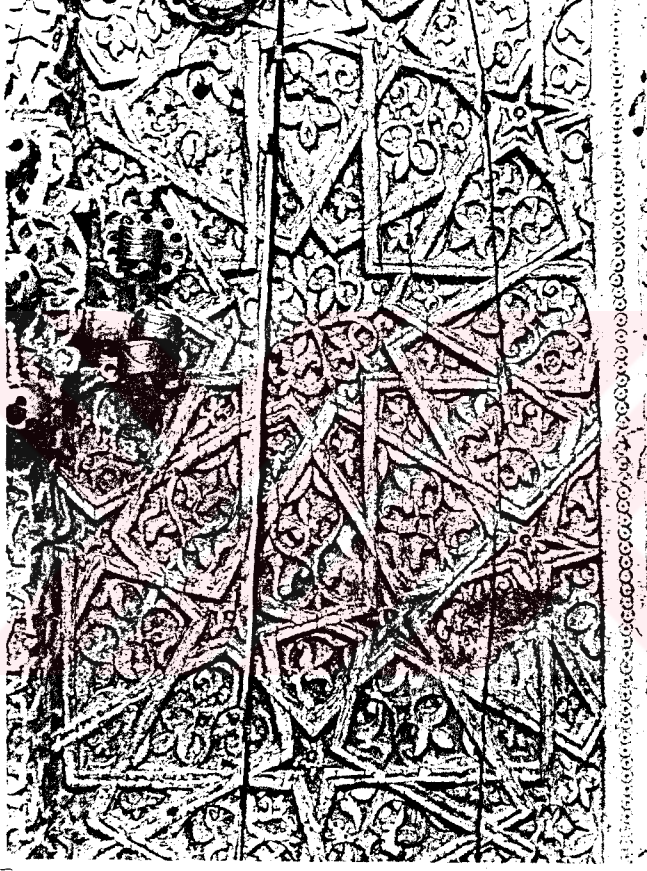
Ankara Kuyulu Camii,
Kapı Kanatları

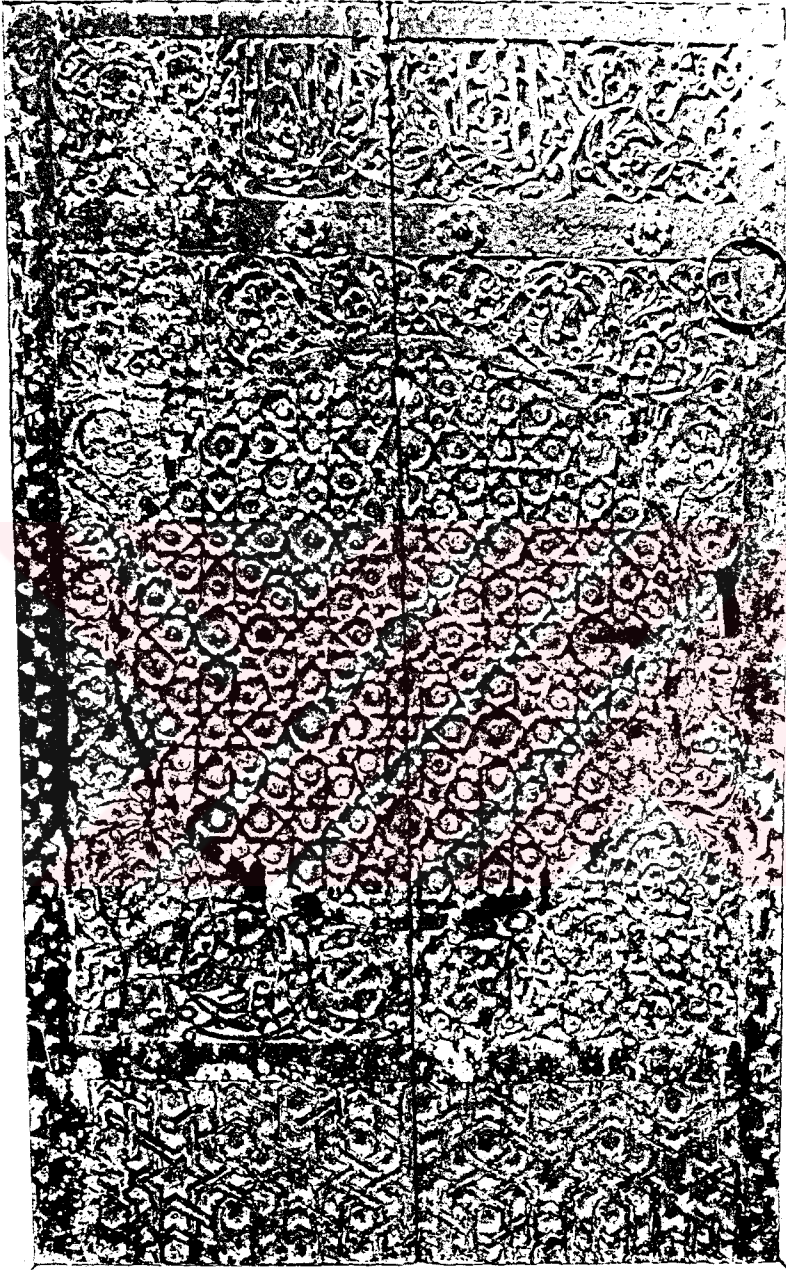
Res.78 - Ankara Kuyulu Camii, Kapı Kanatları,
Bordürler

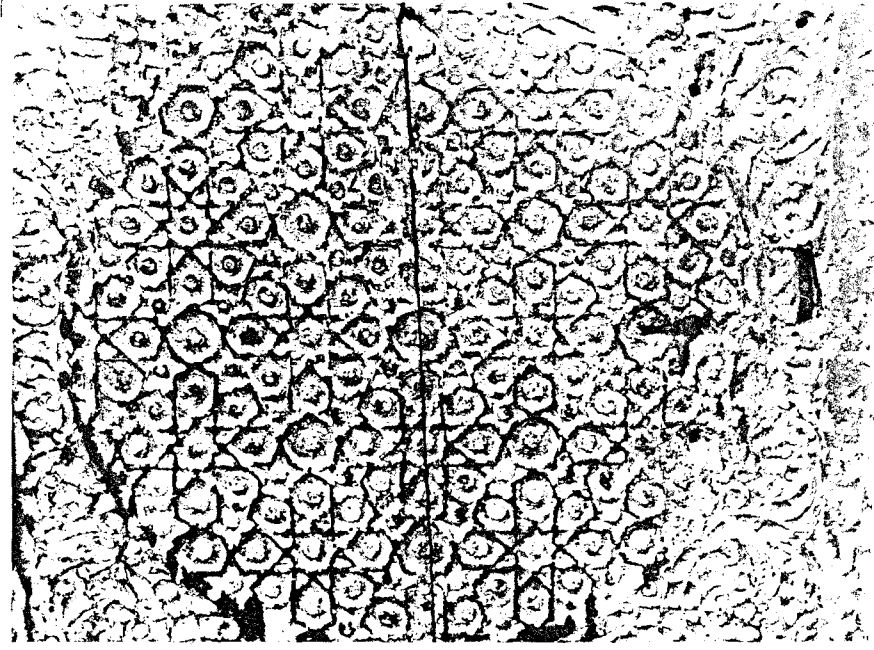
Res.79 - Ankara Kuyulu Camii, Kapı Kantaları

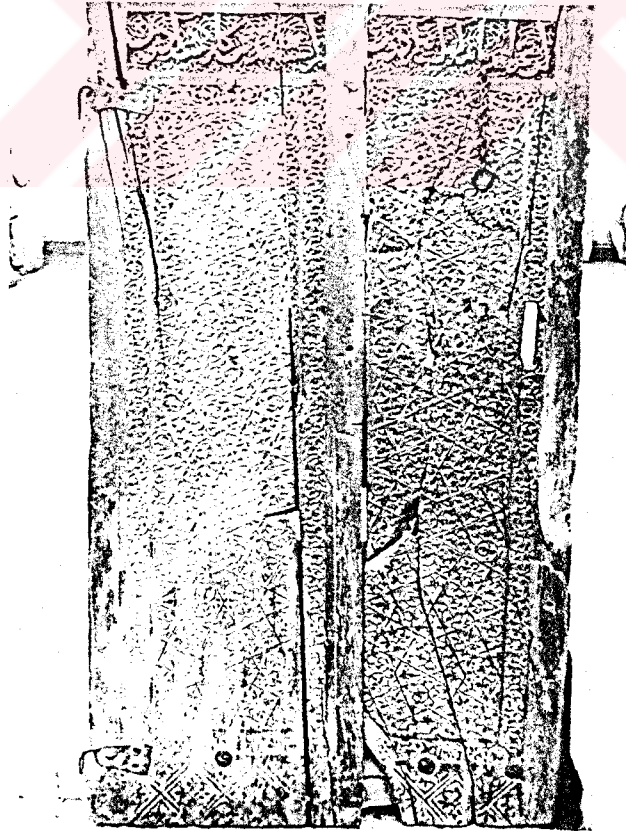
Res.80 - Ankara Kuyulu Camii, Kapı Kanatları,
Üçüncü Pano

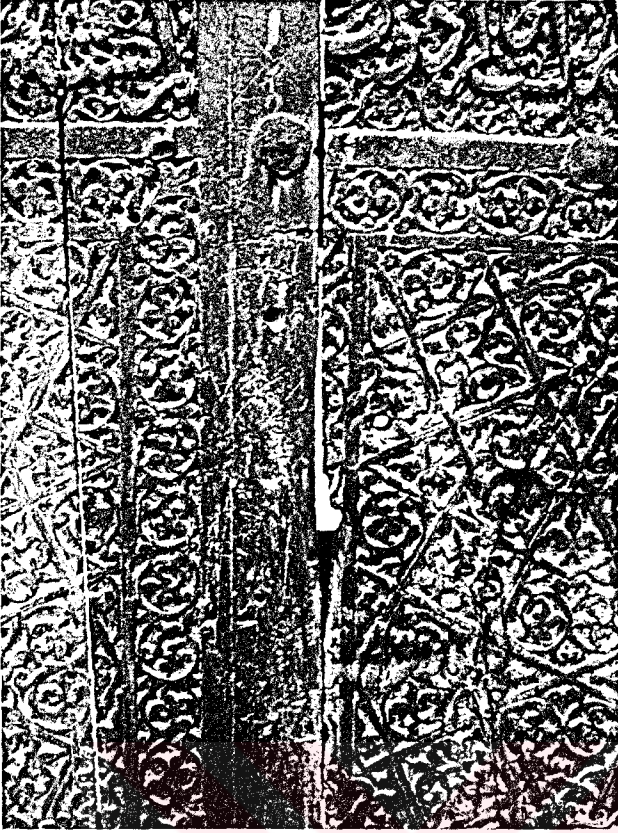
Res.81 - Akşehir Kızılca Mescit'teki Kapı Kanadı
(Y.Demiralp'ten)

Res.82 - Akşehir Kızılca Mescit'teki Kapı Kanadı

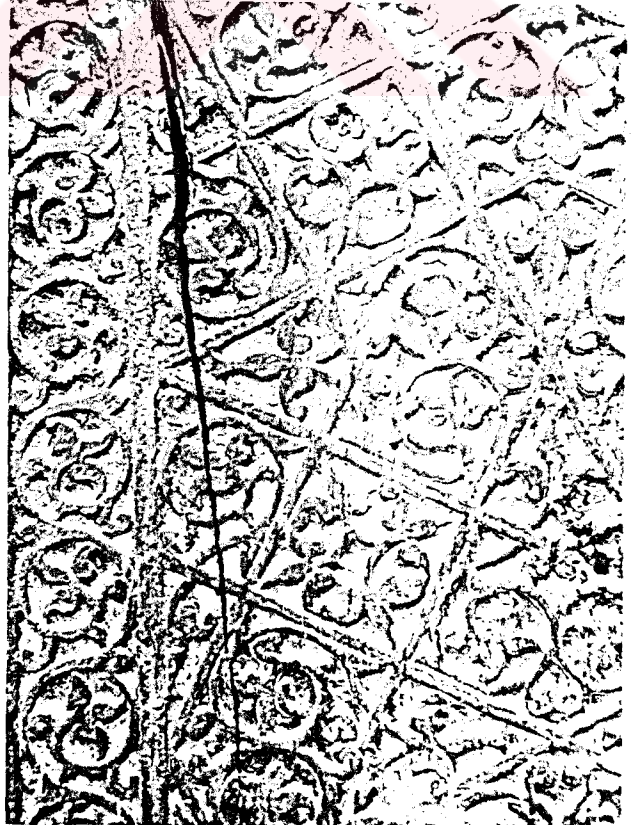

Res.83 - Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Kapı Kanadı

Res.84

Akşehir Ferruh Şah Mescidi,
Kapı Kanatları, Detay

Res.85

Akşehir Ferruh Şah Mescidi,
Kapı Kanatları, İkinci Pano,
Detay

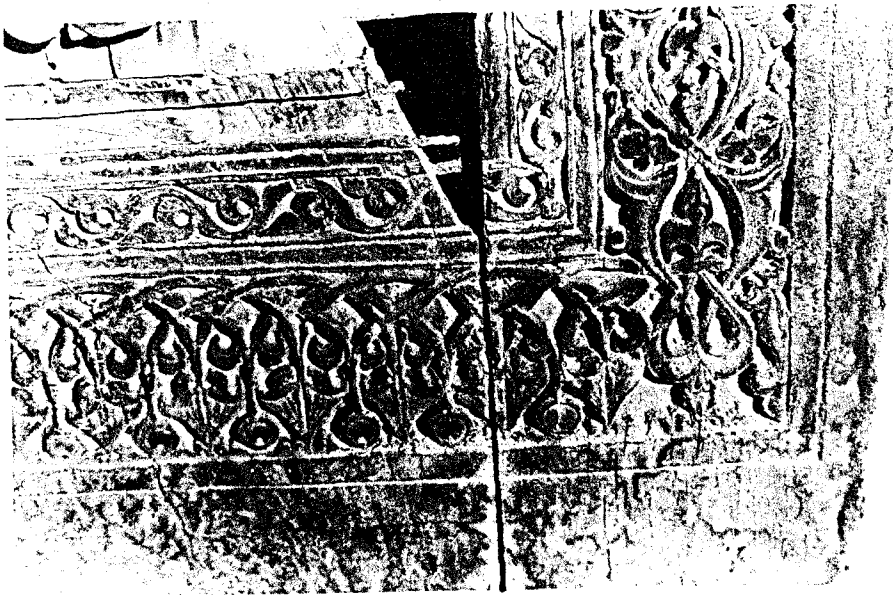
Res.86 - Akşehir Ferruh Şah Mescidi, Kapı Kanatları
Üçüncü Pano

Res.87 - Divriği Ulu Camii, Batı Kapınının Kanadı

Res.88 - Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı,
Yan Bordür

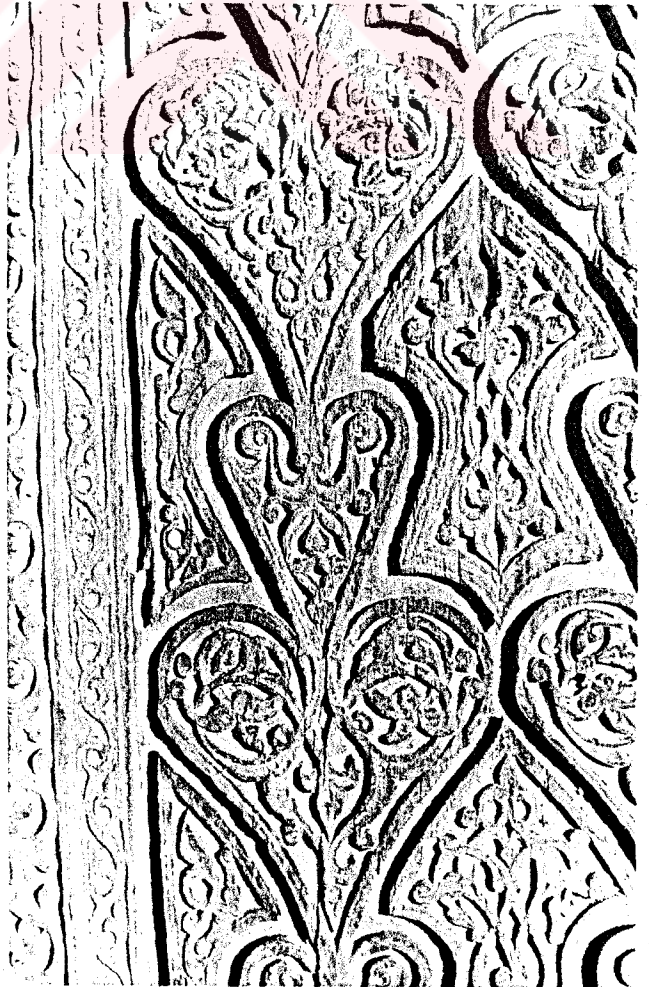

Res.89 - Divriği Ulu Camii, Batı Kapının Kanadı,
Alt Bordür

Res.90

Divriği Ulu Camii, Batı Kapının
Kanadı, İkinci Pano

Res.91

Divriği Ulu Camii, Batı Kapının
Kanadı, İkinci Pano

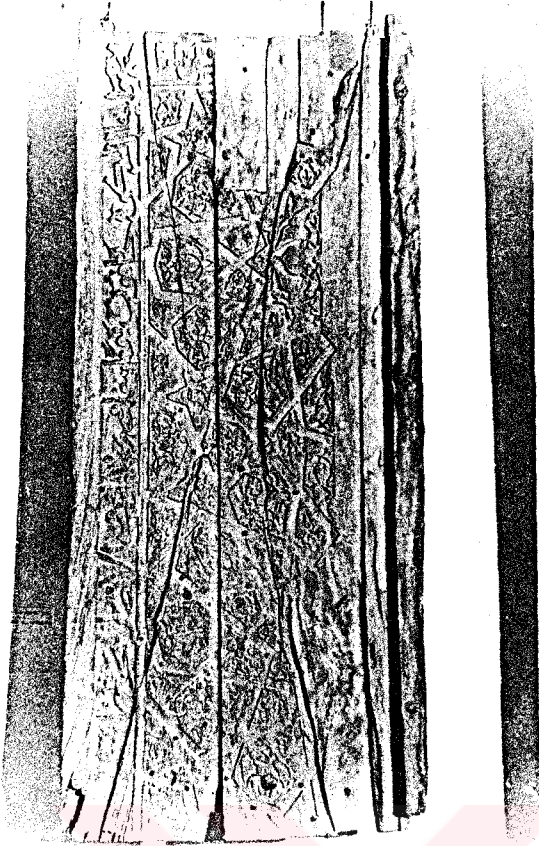
Res.92

Divriği Ulu Camii, Batı Kapının
Kanadı, Üçüncü Pano

Res.93

Divriği Şifahanesi'ndeki
Türbenin Kapı Kanadı
(Y.Önge'den)

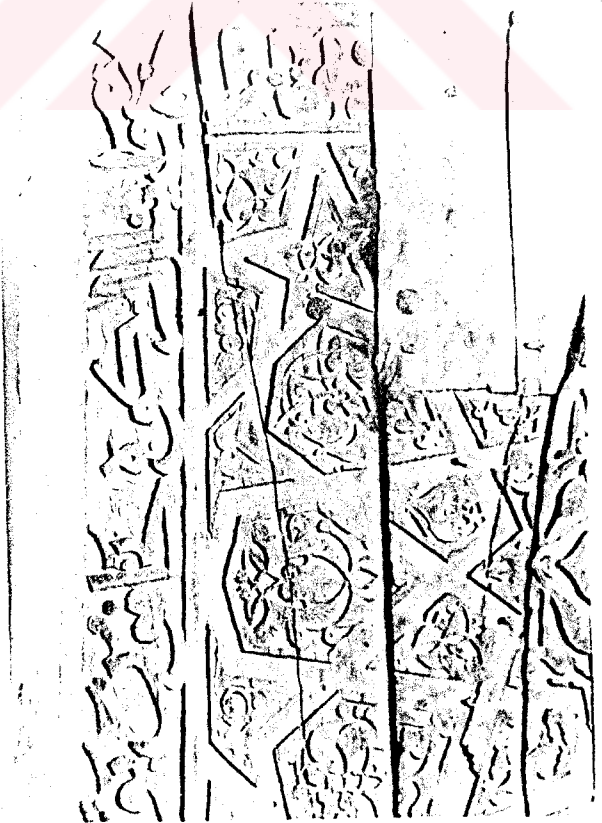

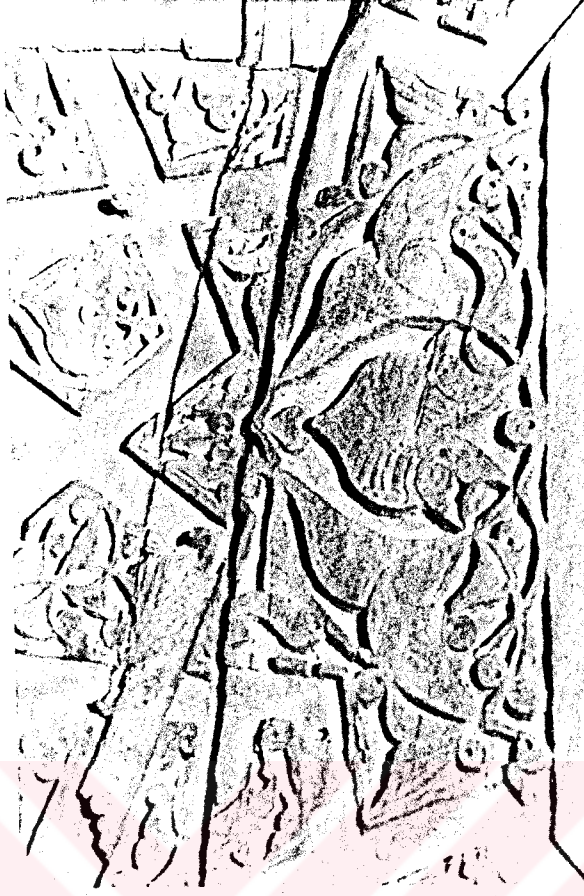
Res.94

Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı

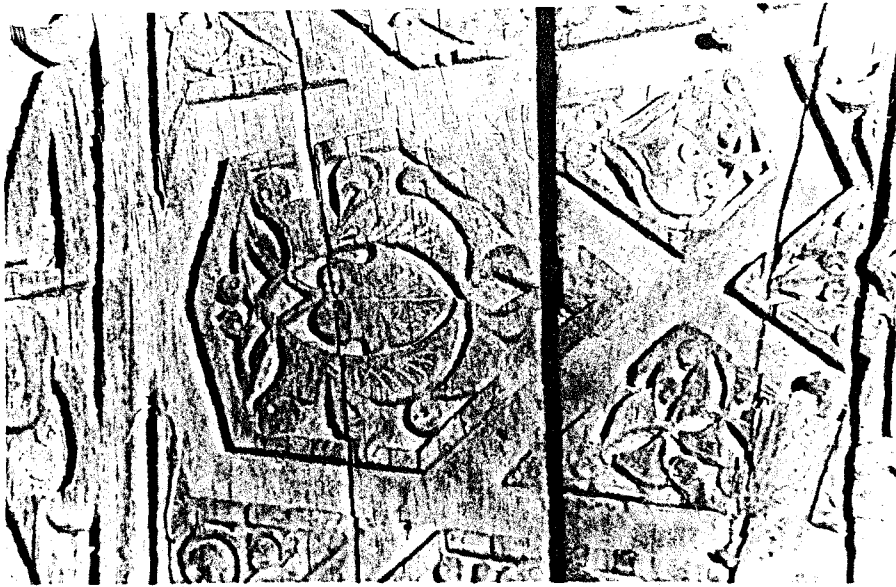
Res.95

Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı, Bordür ve Pano

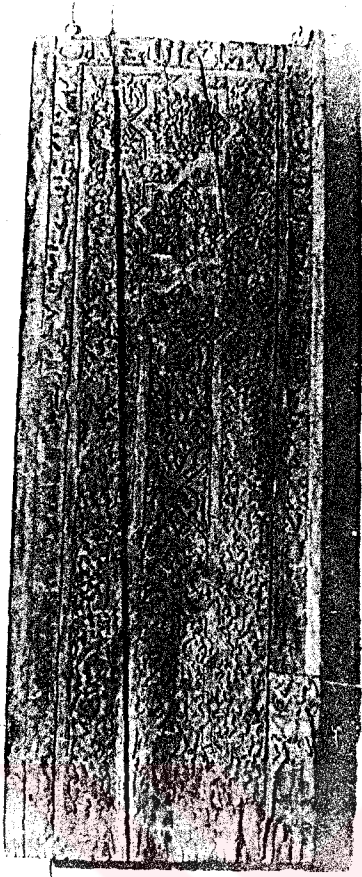

Res.96 - Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı,
Pano'dan Detay

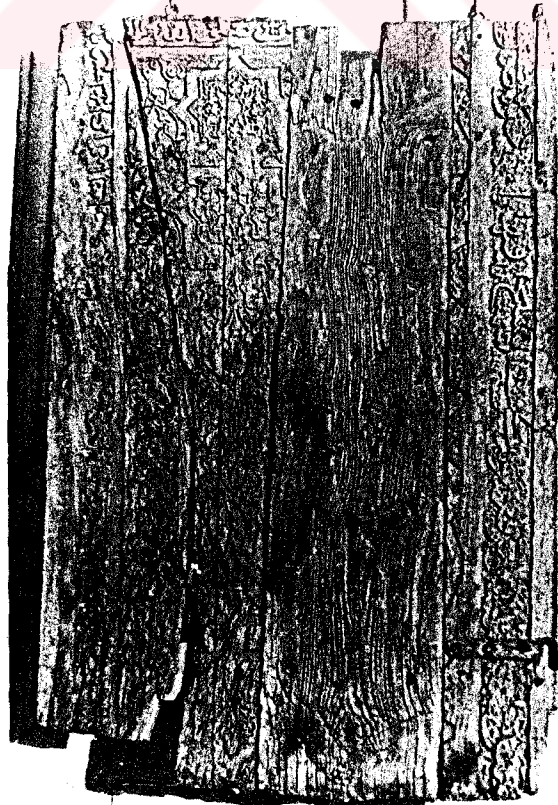

Res.97 - Divriği Şifahanesi, Kapı Kanadı,
Pano'dan Detay

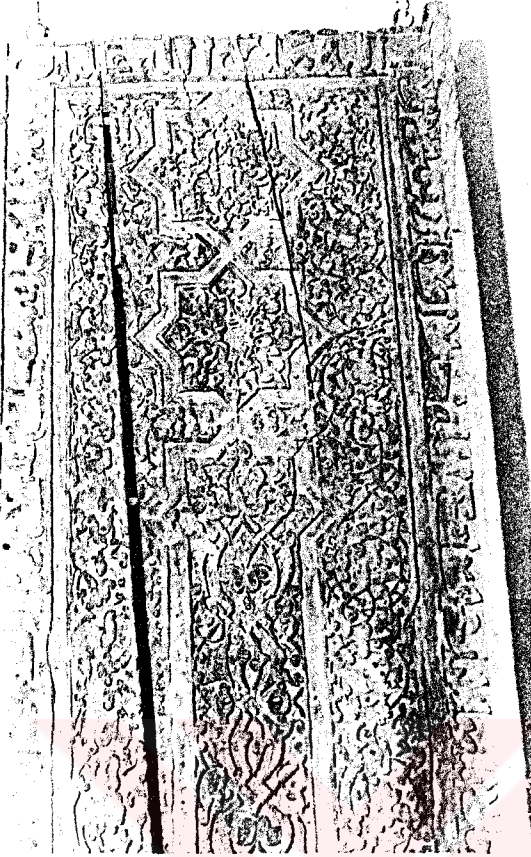
Res.98

Divriği Ulu Camii, Doğu Kapının
Sağ Kanadı

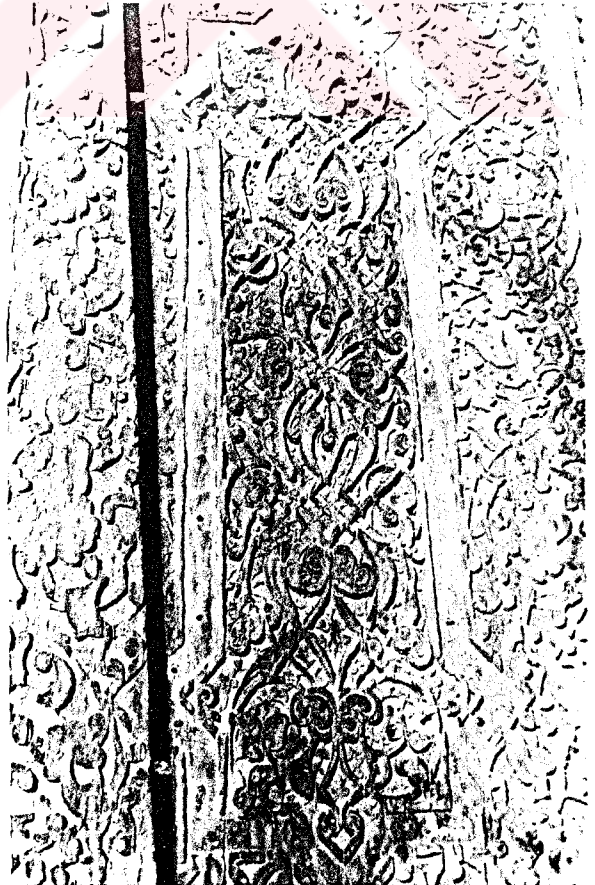
Res.99

Divriği Ulu Camii, Doğu
Kapının Sol Kanadı

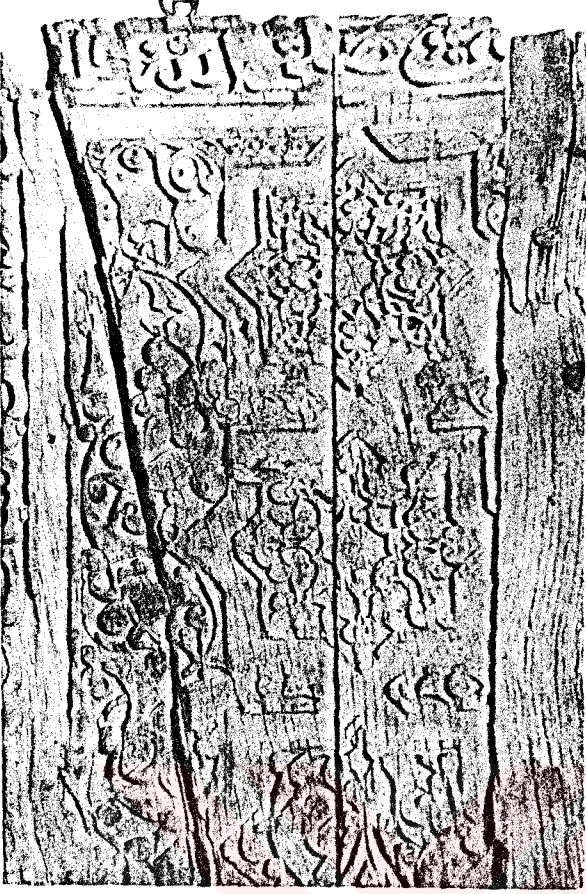
Res.100

Divriği Ulu Camii, Doğu Kapının
Sağ Kanadı

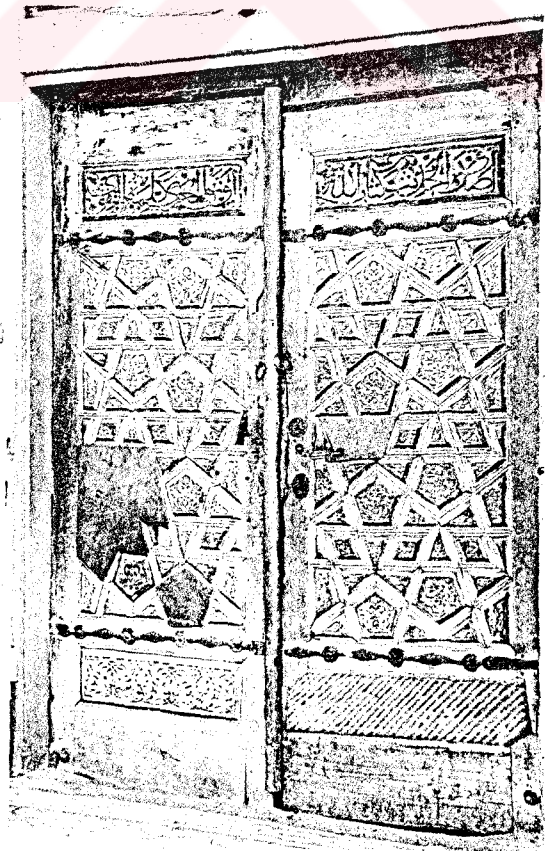
Res.101

Divriği Ulu Camii, Doğu
Kapının Sağ Kanadı, Detay

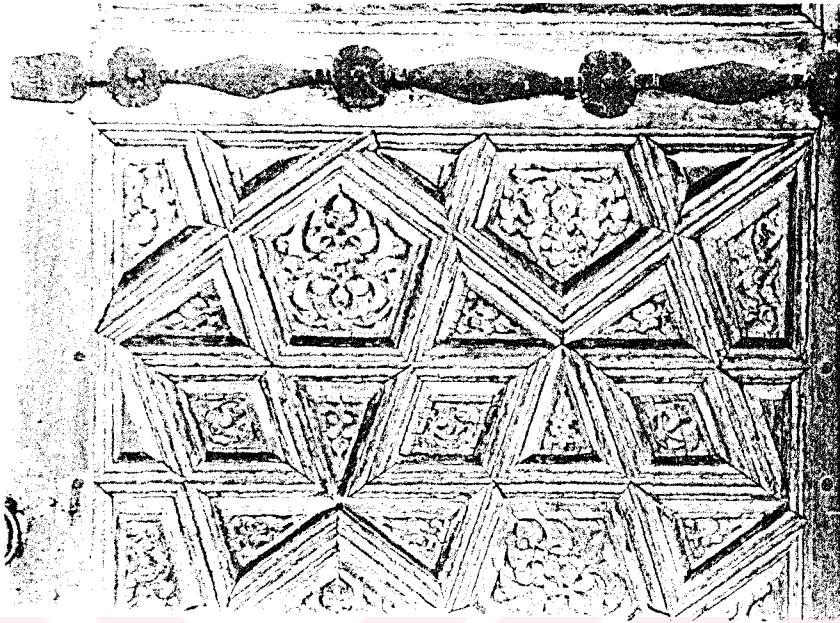
Res.102

Divriği Ulu Camii, Doğu Kapınının
Sol Kanadı, Detay

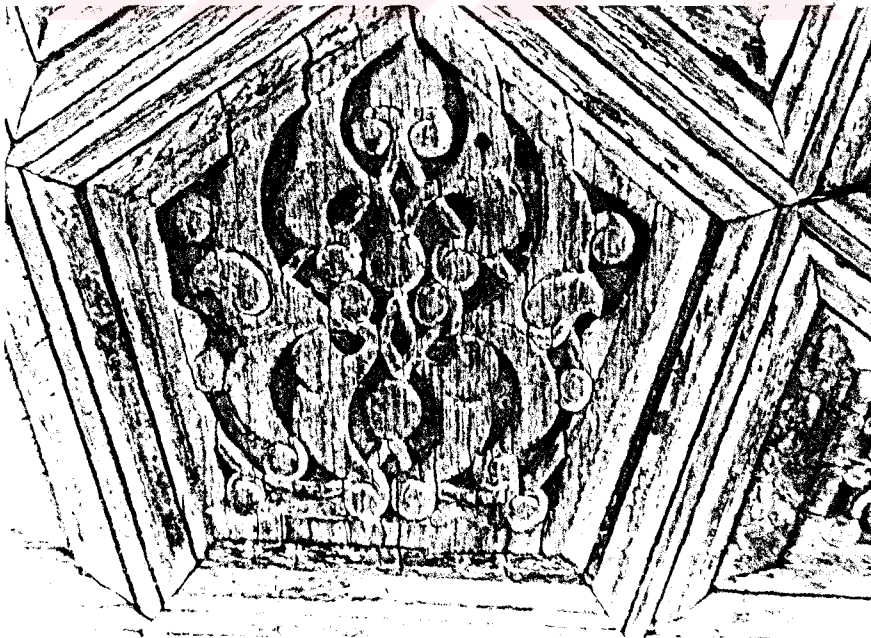

Res.103

Konya Sahip Ata Camii,
Kapı Kanatları

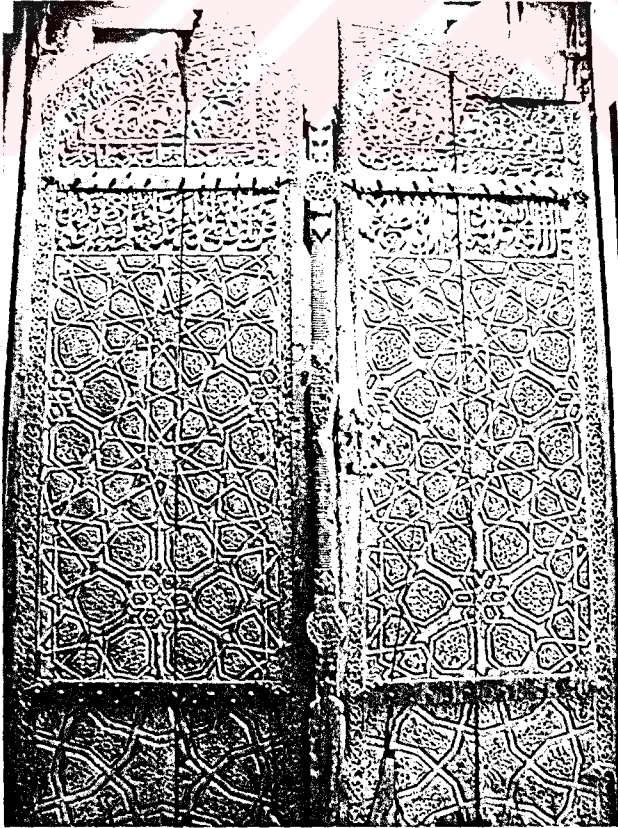
Res.104 - Konya Sahip Ata Camii,
Kapı Kanatları, İkinci Pano

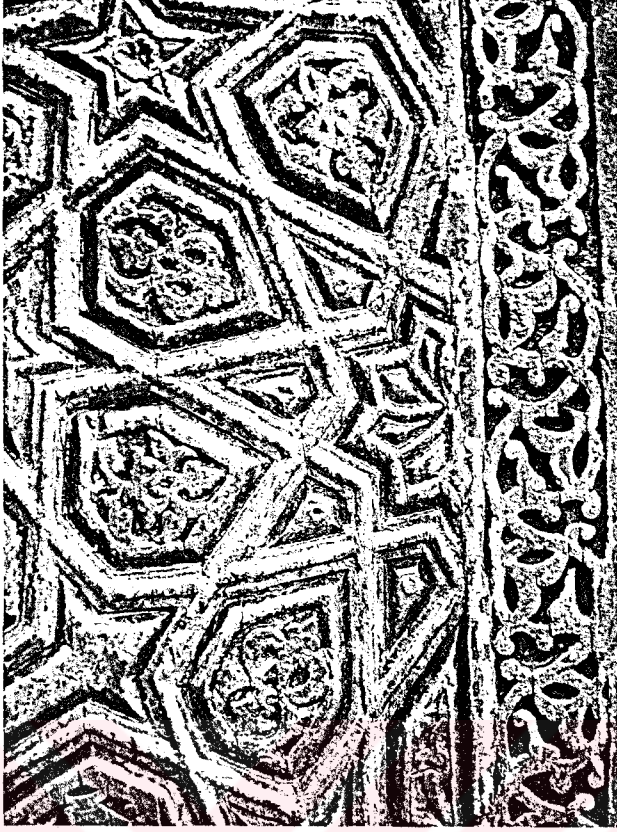
Res.105 - Konya Sahip Ata Camii,
Kapı Kanatları, İkinci Pano, Detay

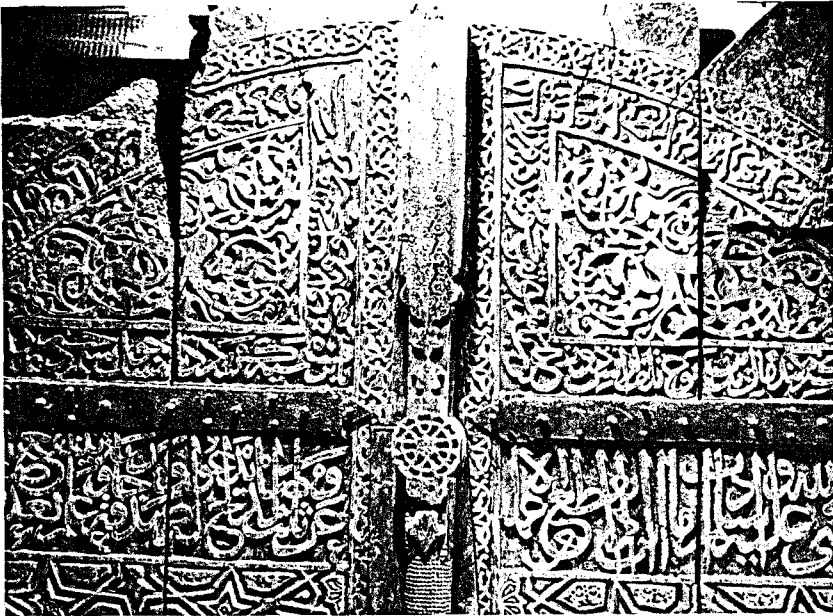
Res.106 - Konya Sahip Ata Camii, Kapı Kanatları,
Üçüncü Pano, Detay

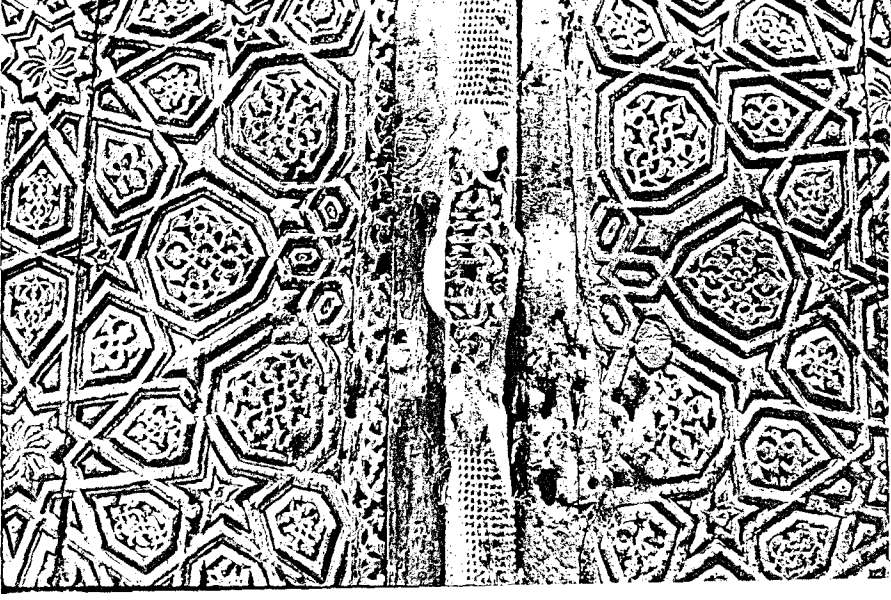
Res.107 - Amasya Gök Medrese Camii,
Kapı Kanatları

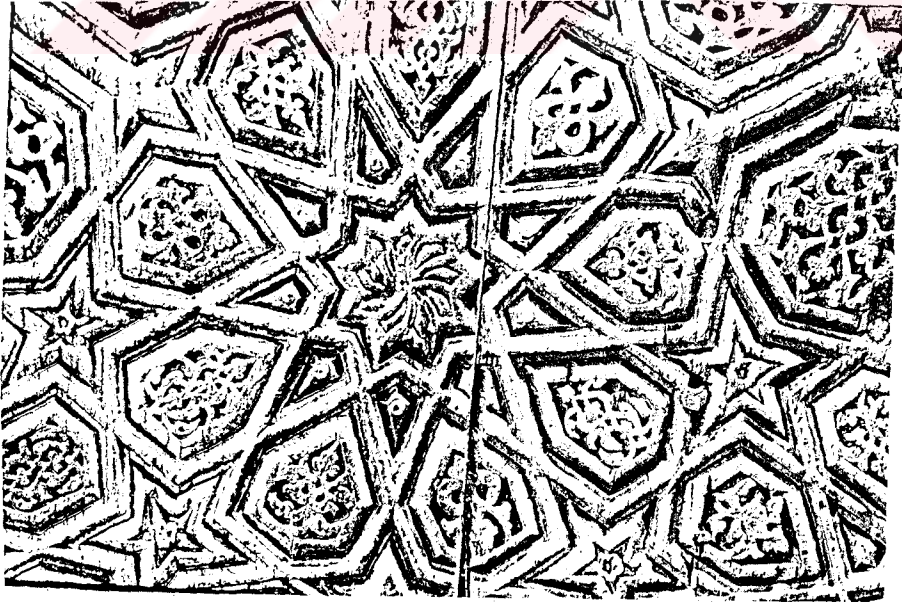
Res.108 - Amasya Gök Medrese Camii,
Kapı Kanatları, Bordür

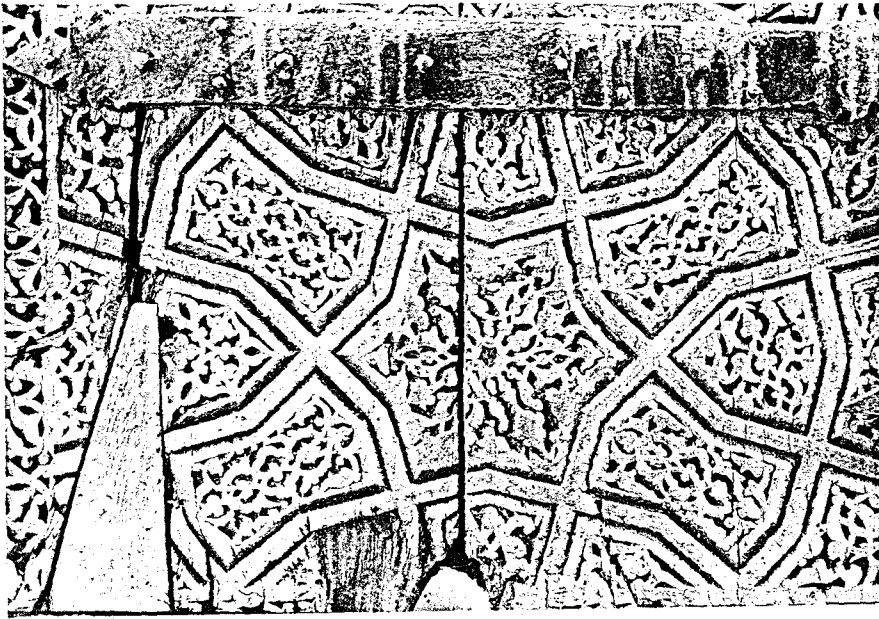
Res.109 - Amasya Gök Medrese Camii,
Kapı Kanatları, Birinci ve İkinci Panolar

Res.110 - Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları,
Üçüncü Panolar, Detay

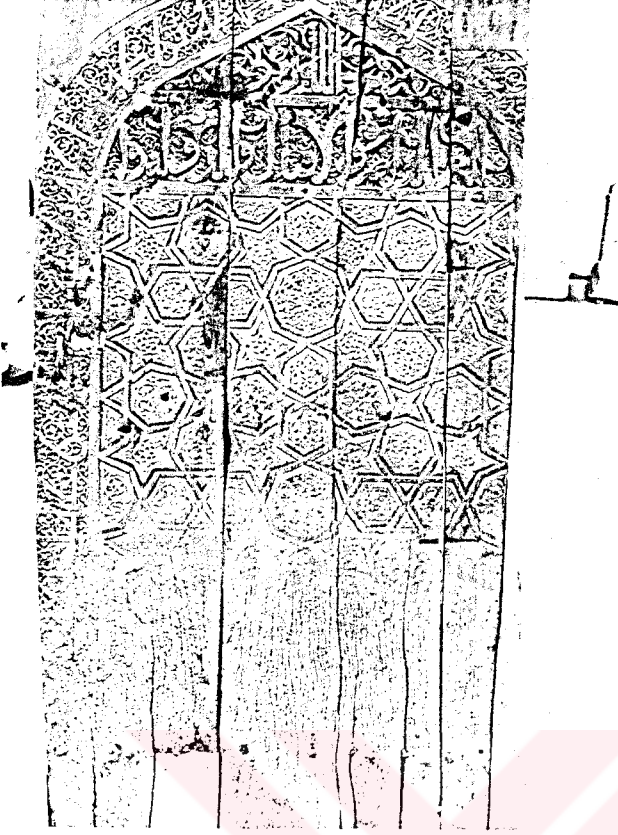
Res.111 - Amasya Gök Medrese Camii, Kapı Kanatları,
Üçüncü Panolar, Detay

Res.112 - Amasya Gök Medrese Camii,
Kapı Kanatları, Dördüncü Pano

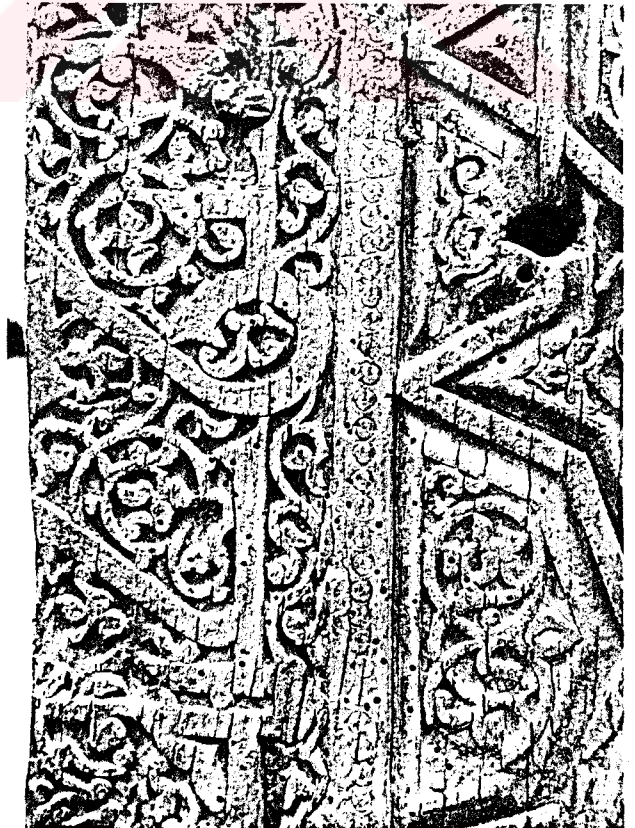

Res.113 - Amasya Gök Medrese Camii,
Kapı Kanatları, Usta Kitabesi

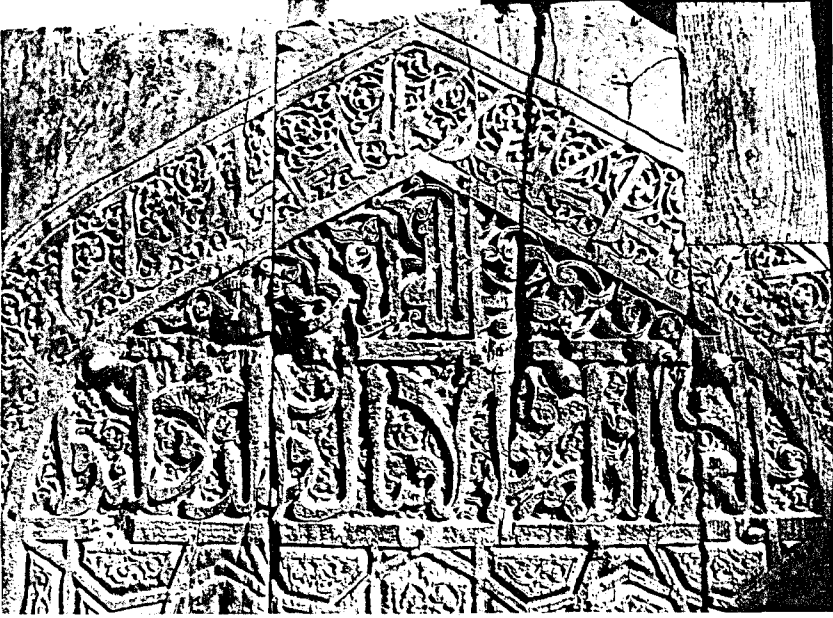
Res.114

Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani
Türbesi, Kapı Kanatları

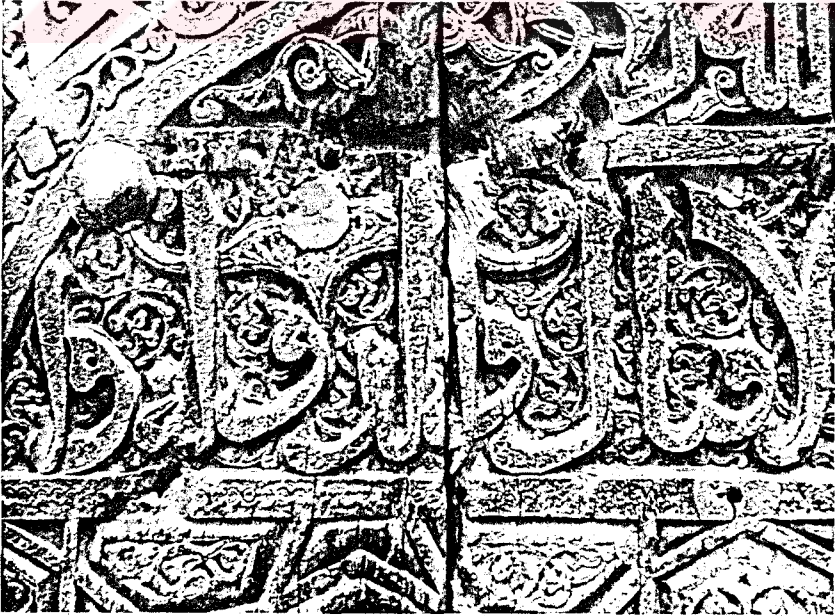

Res.115

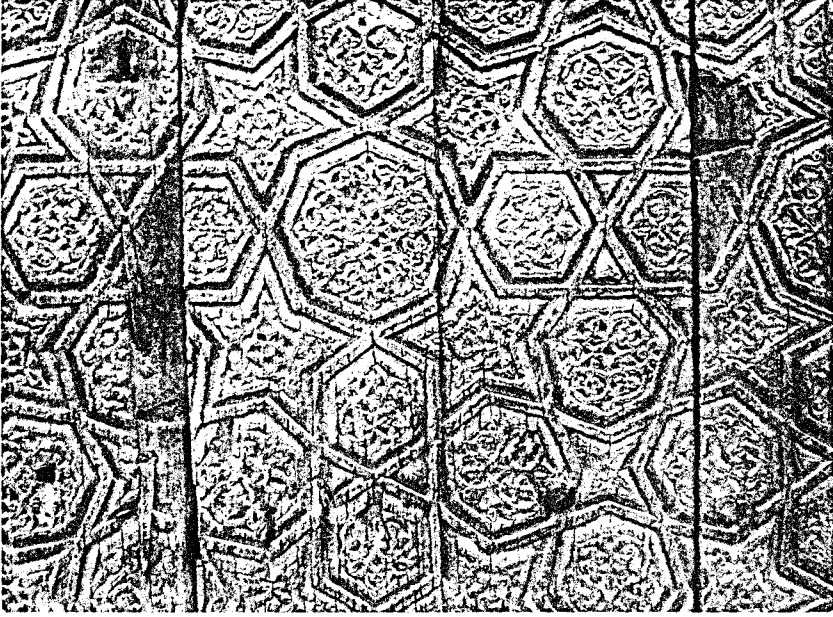
Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani
Türbesi, Kapı Kanatları,
Bordür

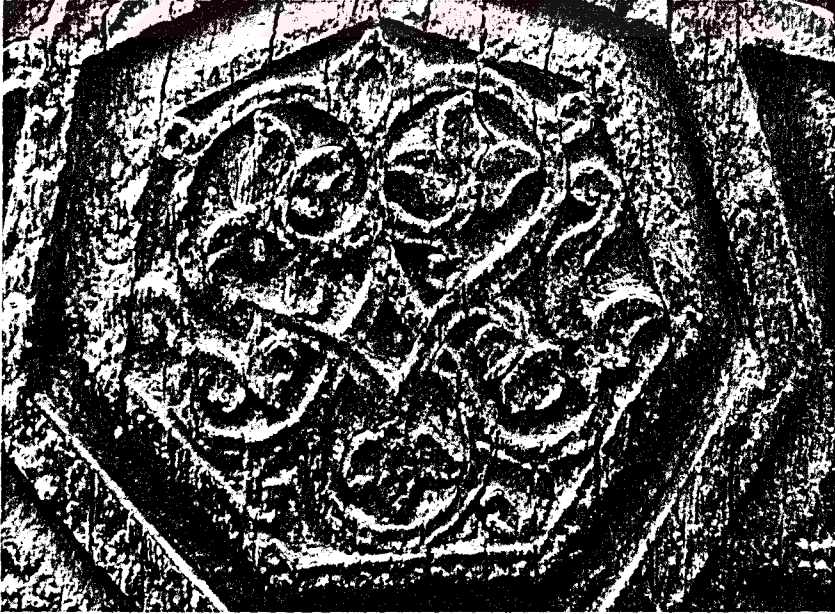
Res.116 - Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Kapı Kanadı

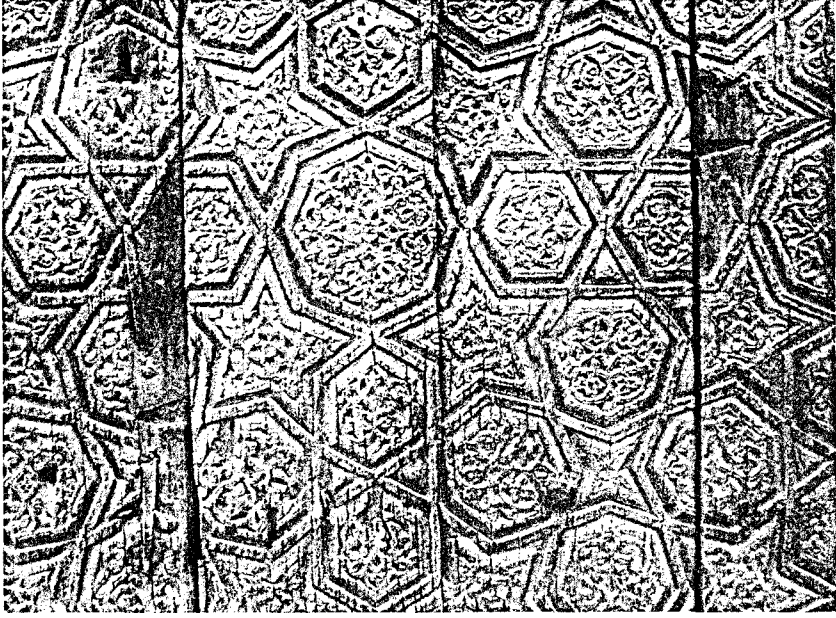
Res.117 - Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi,
Kapı Kanadı, İkinci Pano

Res.118 - Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi,
Kapı Kanadı, Üçüncü Pano

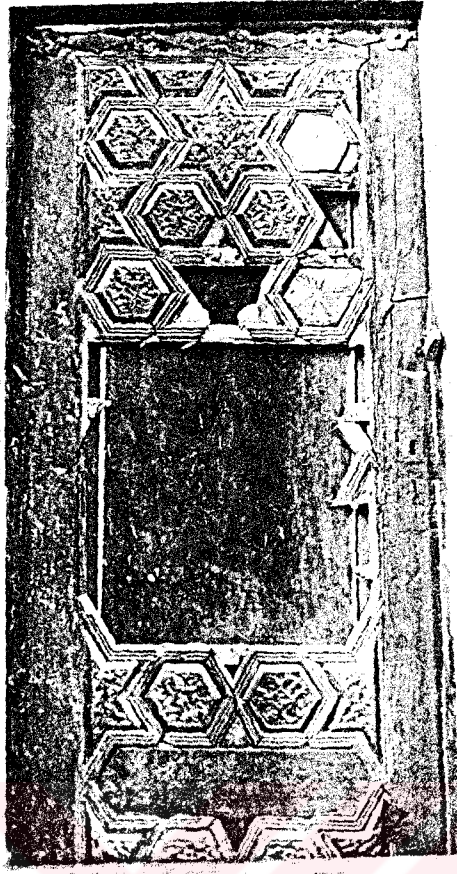
Res.119 - Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi,
Kapı Kanadı, Üçüncü Pano, Detay

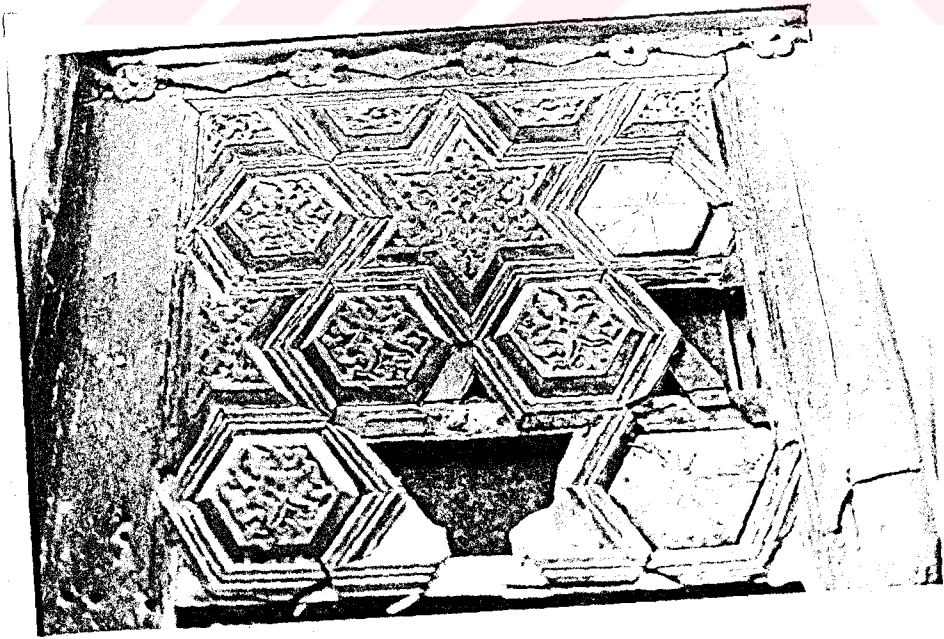
Res.118 - Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi,
Kapı Kanadı, Üçüncü Pano

Res.119 - Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi,
Kapı Kanadı, Üçüncü Pano, Detay

Res.120 - Konya Sahip Ata Türbesi, Kapı Kanadı

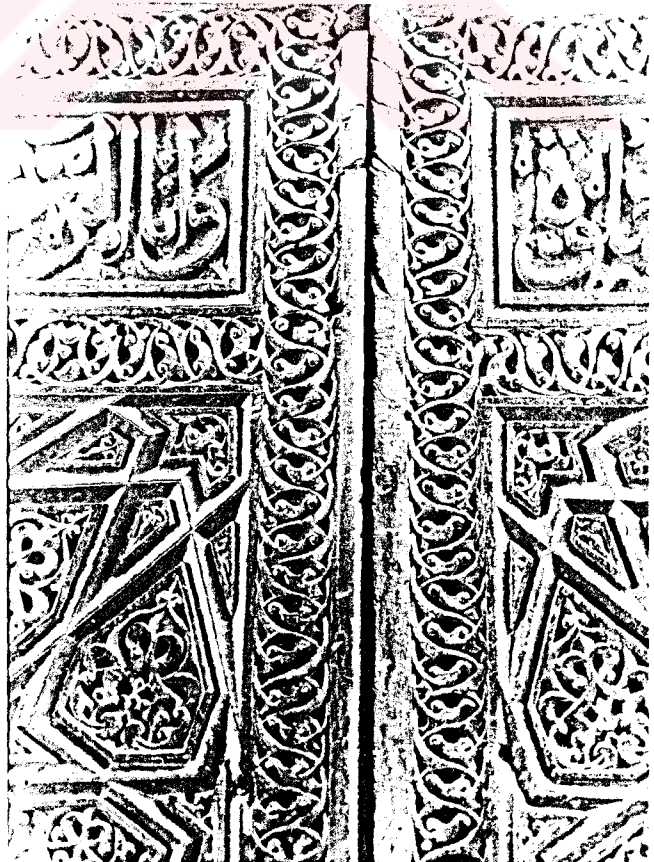

Res.121 - Konya Sahip Ata Türbesi, Kapı Kanadı,
Detay

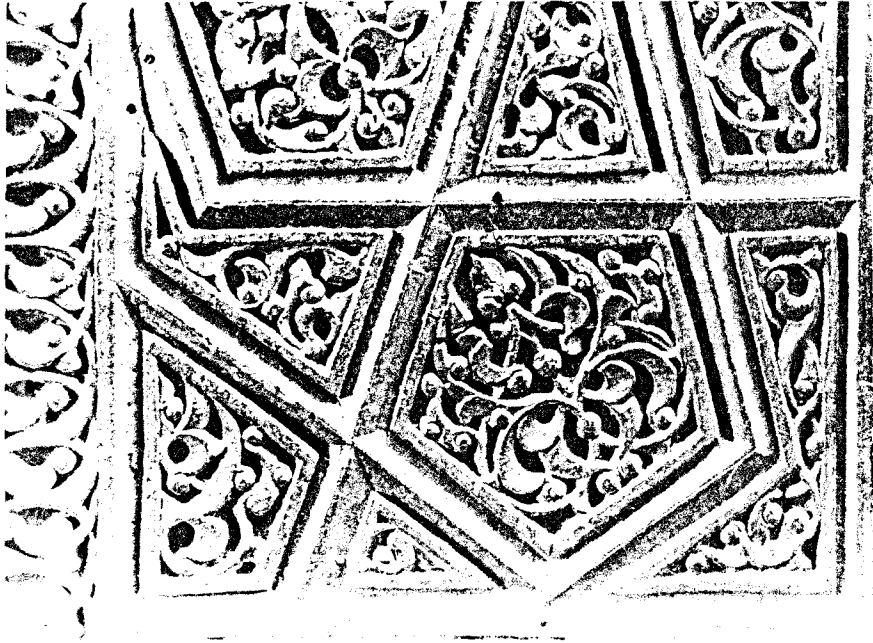
Res.122

Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu
Kapı Kanatları

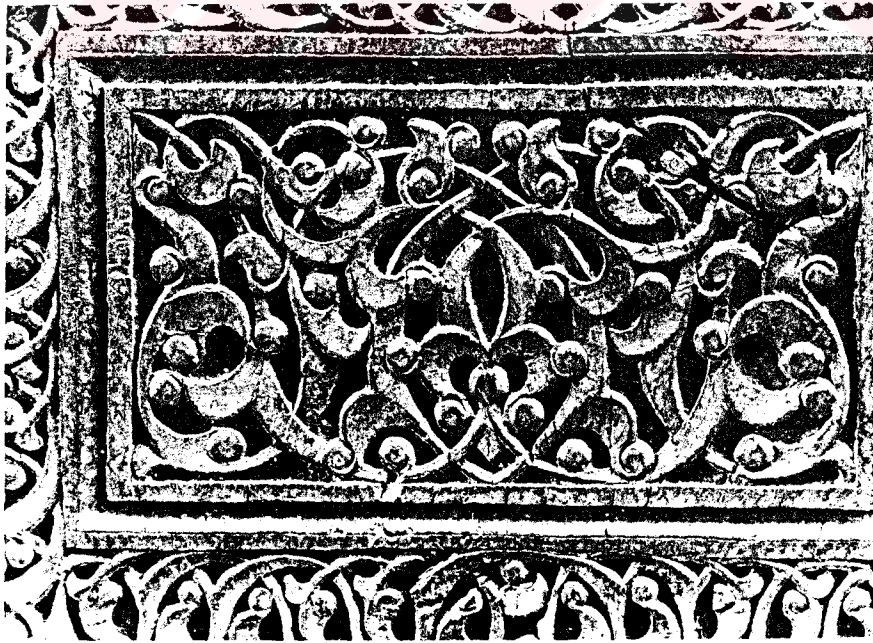

Res.123

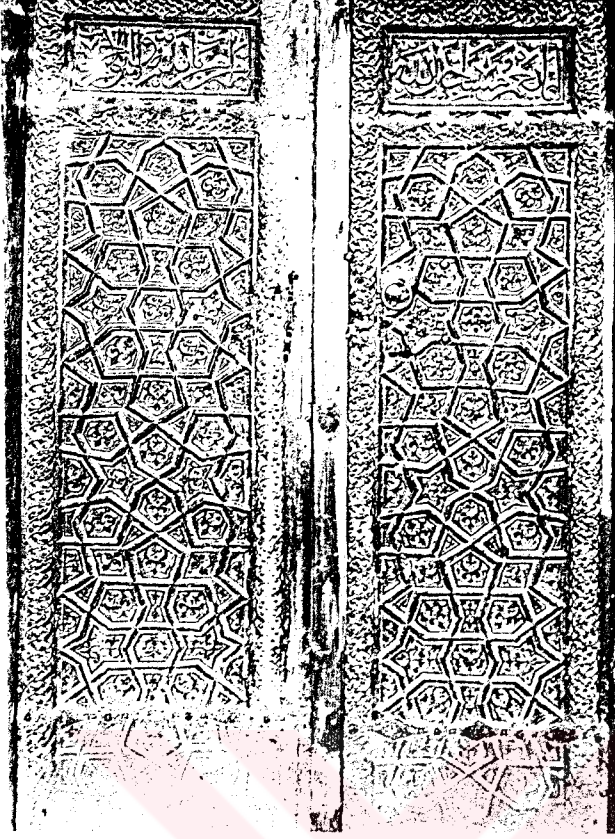
Konya Beyhekim Mescidi,
1 No'lu Kapı Kanatları,
Bordür

Res.124 - Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanatları
İkinci Pano, Detay

Res.125 - Konya Beyhekim Mescidi, 1 No'lu Kapı Kanatları,
Üçüncü Pano

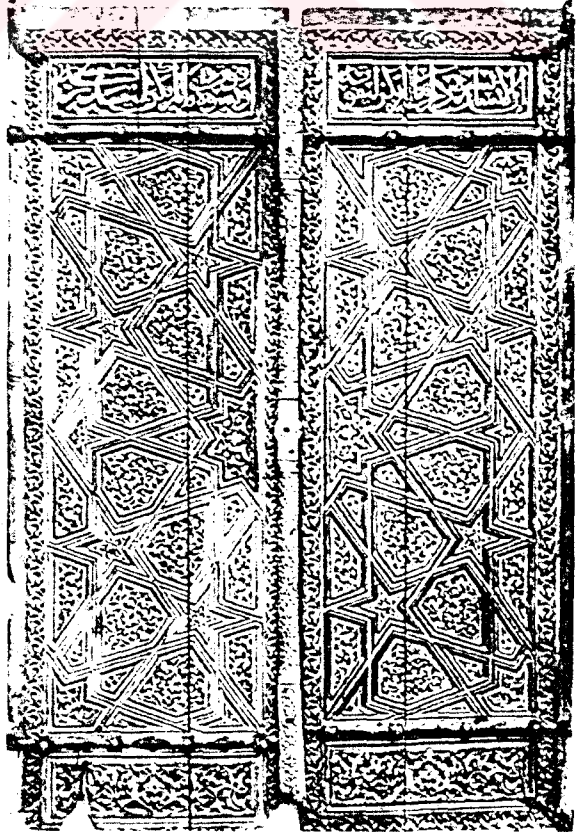

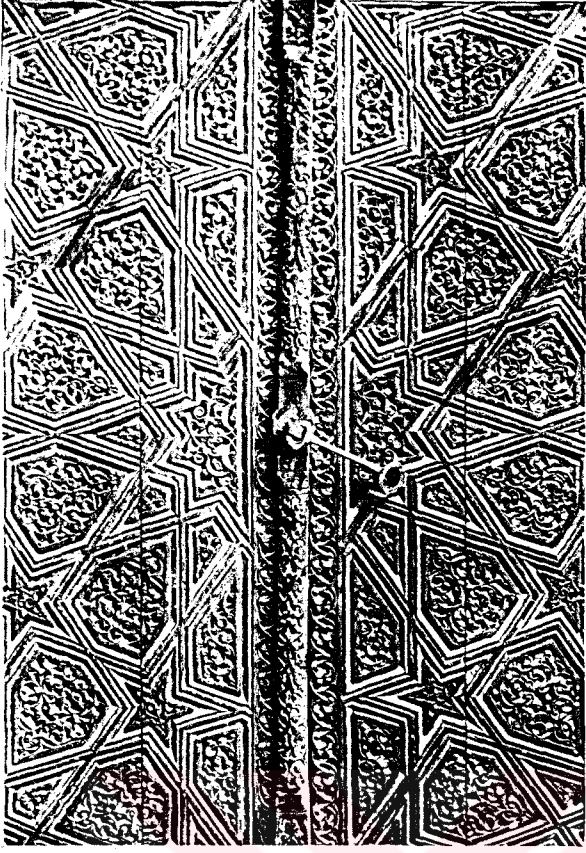
Res.126

Konya Beyhekim Mescidi, 2 No'lu
Kapı Kanatları (T.T.K.O.Ferit
Sağlam Arşivi)

Res.127

Konya Beyhekim Mescidi,
3 No'lu Kapı Kanatları

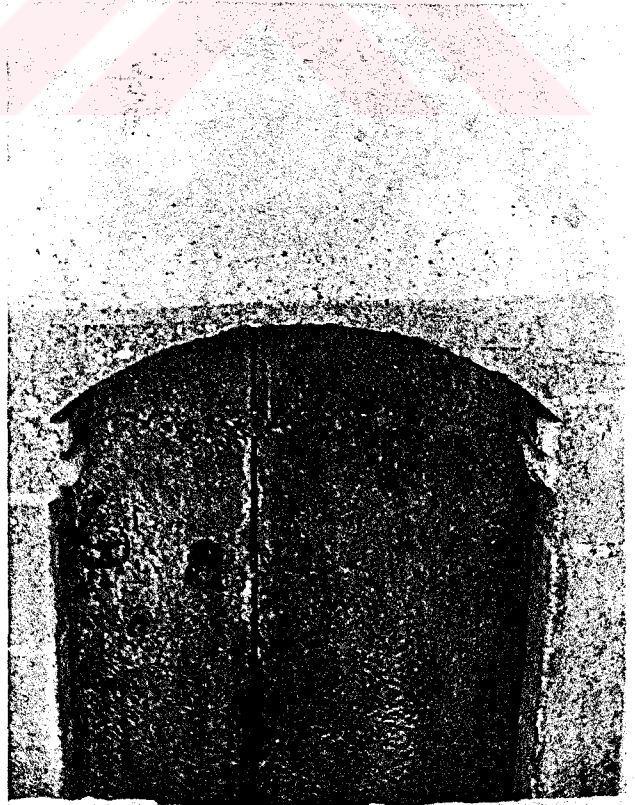

Res.128

Konya Beyhekim Mescidi, 3 No'lu
Kapı Kanatları, Detay (E.Kühnel'den)

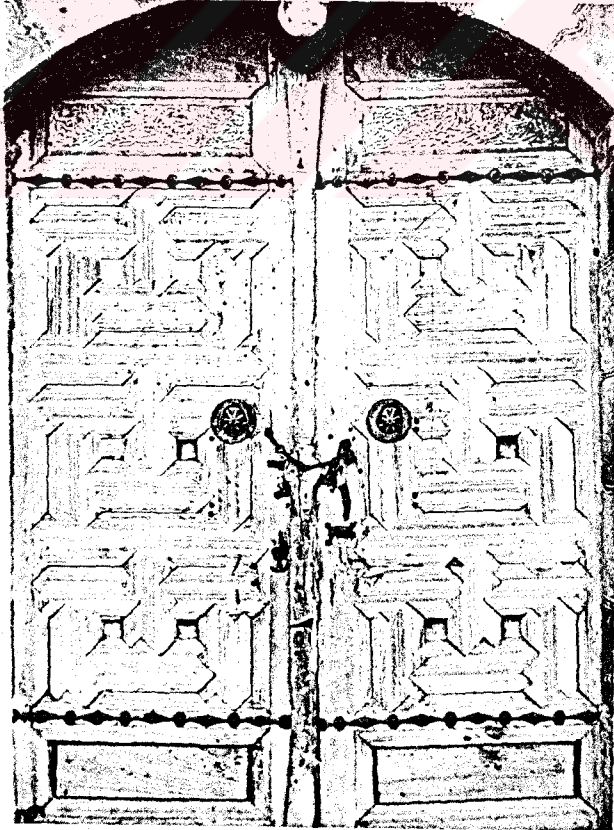
Res.129

Bolvadin Alaca Camii,
Minaresindeki Kapı Kanadı

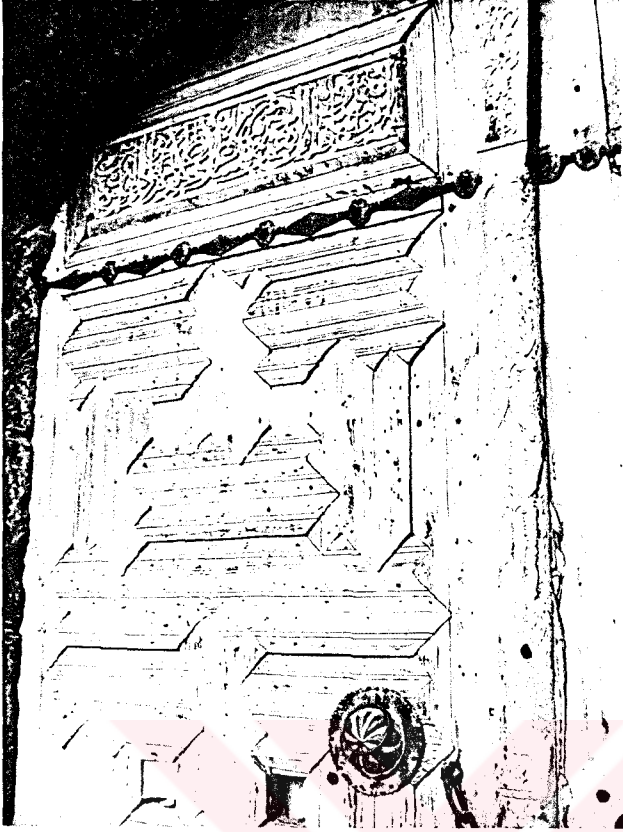

Res.130 - Bolvadin Alaca Camii,
Minaresindeki Kapı Kanadı, Detay

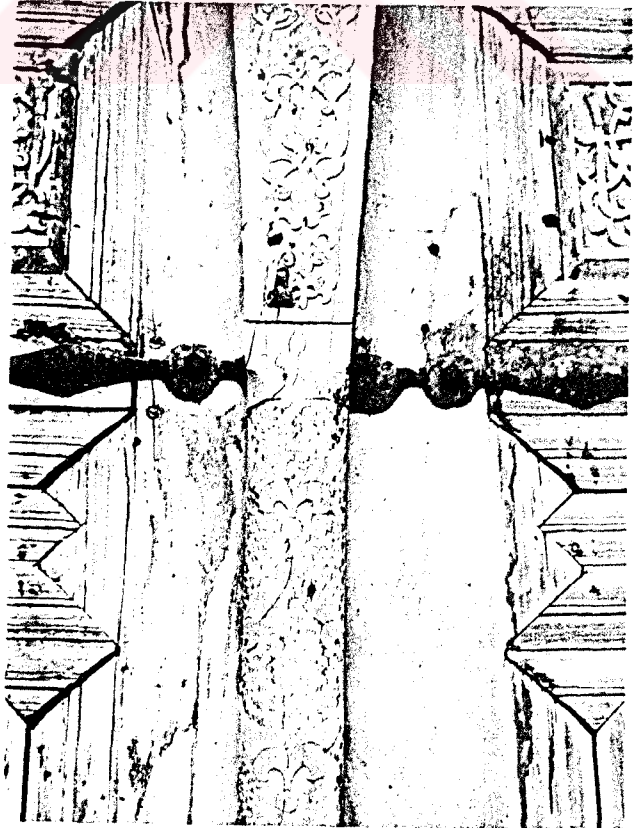

Res.131 - Beyşehir Eşrefoğlu Camii,
Kapı Kanadı

Res.132

Beyşehir Eşrefoğlu Camii,
Kapı Kanatları

Res.133

Beyşehir Eşrefoğlu Camii,
Kapı Kanatları, Bini

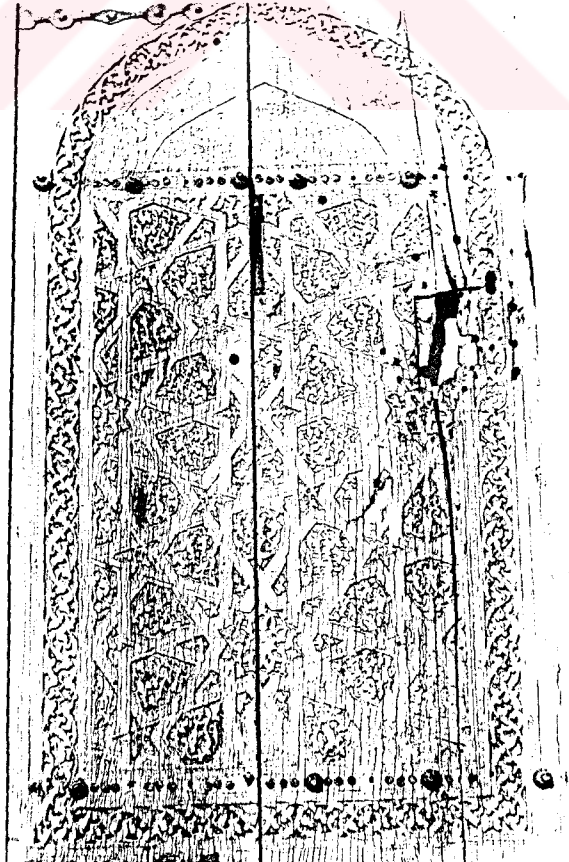

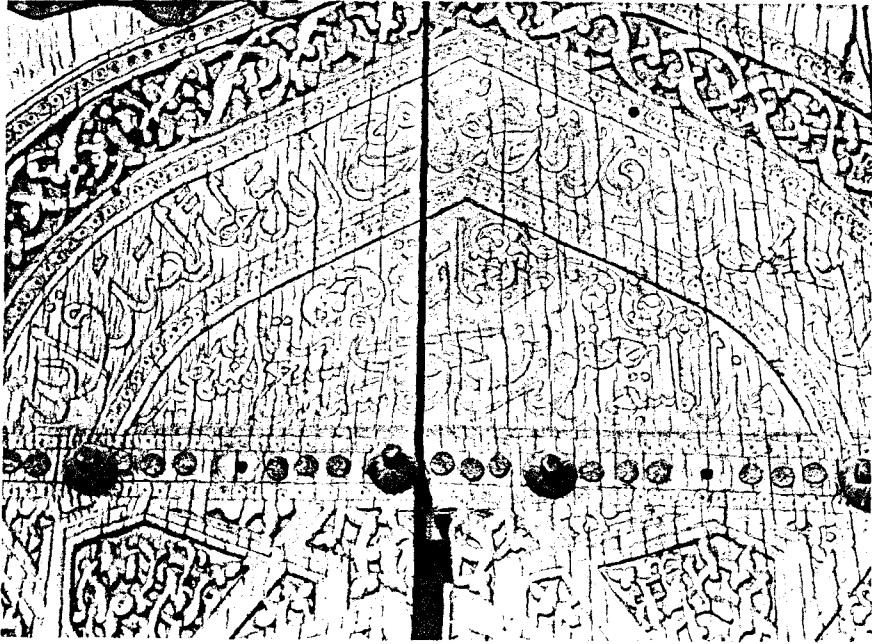
Res.134

Beyşehir Eşrefoğlu Camii,
Kapı Kanatları, Usta Kitabesi

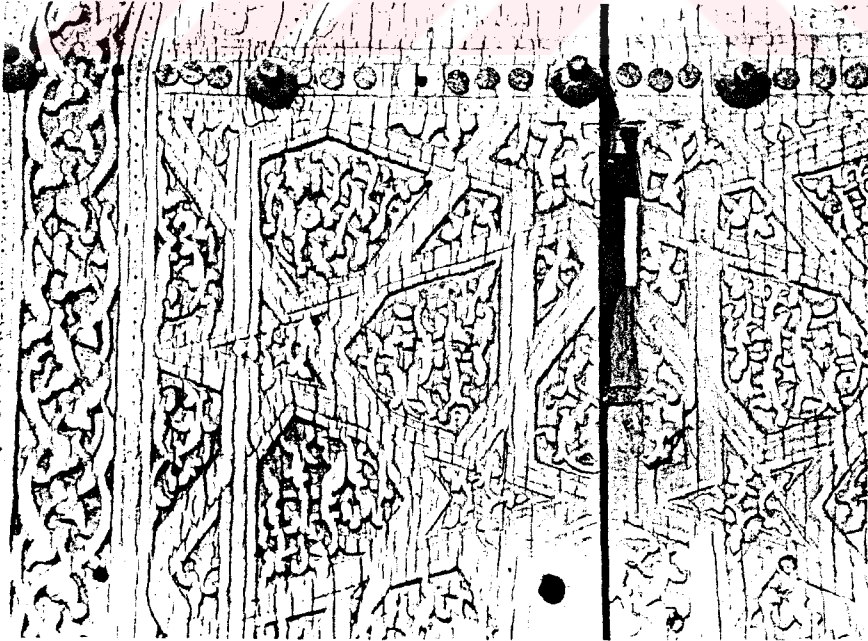
Res.135

Ankara Baklacı Baba Mescidi,
Kapı Kanadı

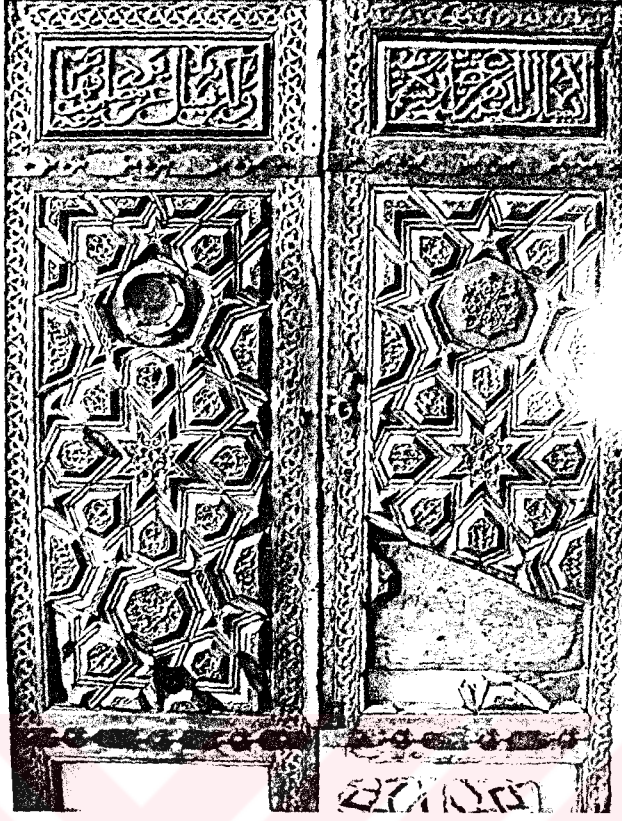

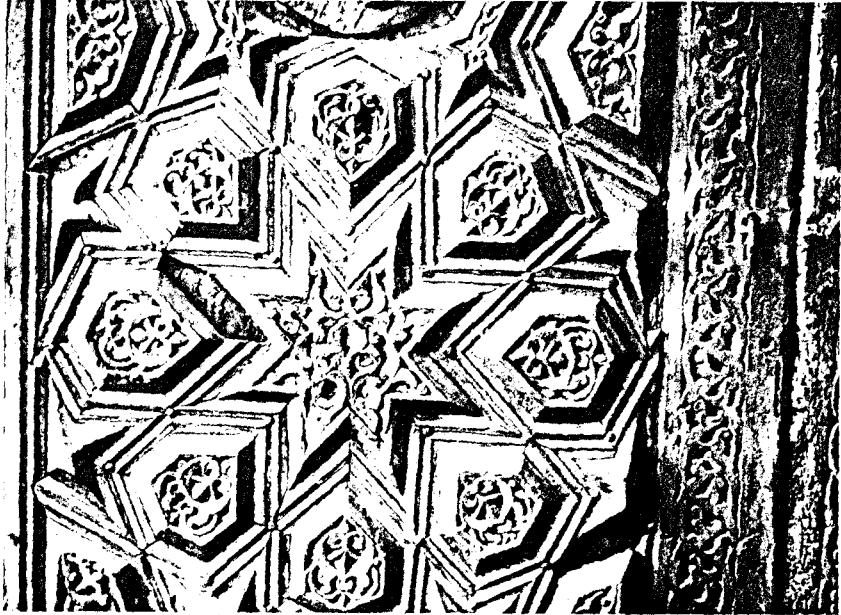
Res.136 - Ankara Baklacı Baba Mescidi, Kapı Kanadı,
Kitabe

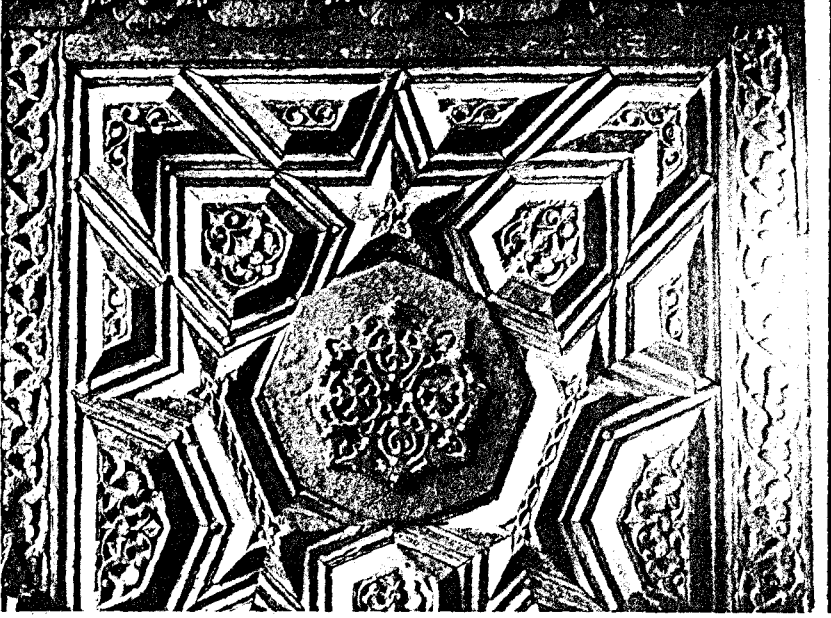
Res.137 - Ankara Baklacı Baba Mescidi,
İkinci Pano, Detay

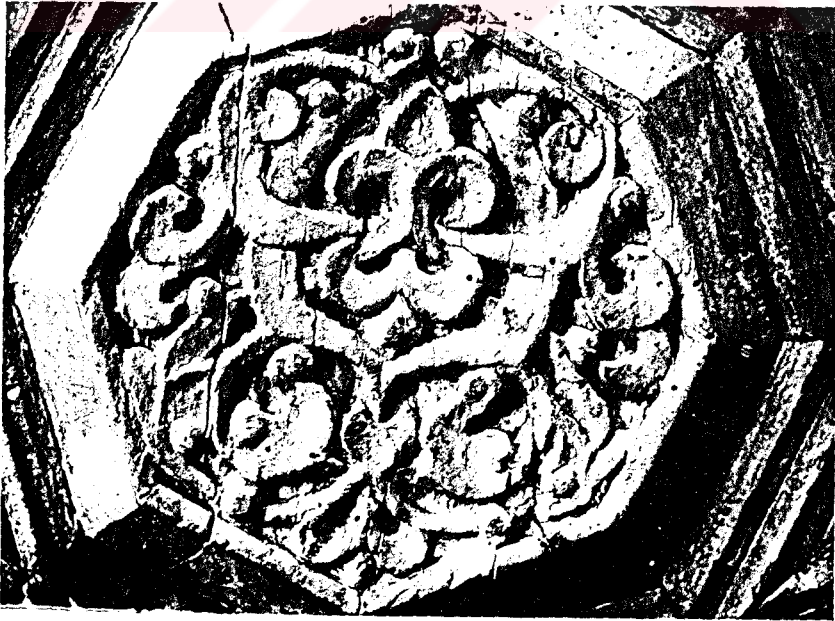
Res.138 - Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi,
Kapı Kanatları

Res.139 - Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi,
Kapı Kanatları, İkinci Pano

Res.140 - Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi,
Kapı Kanatları, İkinci Pano, Detay

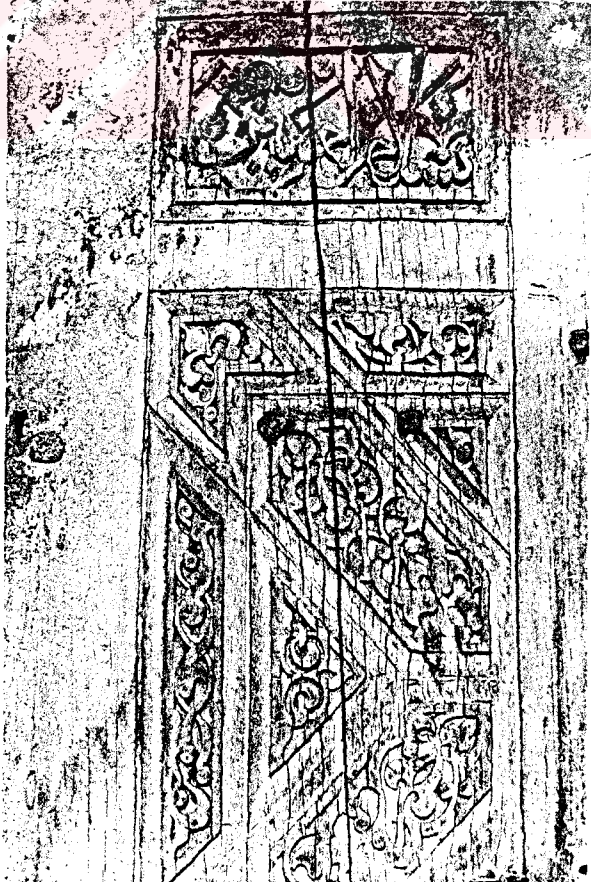

Res.141 - Çorum-Elvan Çelebi Köyü Zaviyesi,
Kapı Kanatları, İkinci Pano, Detay

Res.142

Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi;
Kapı Kanatları

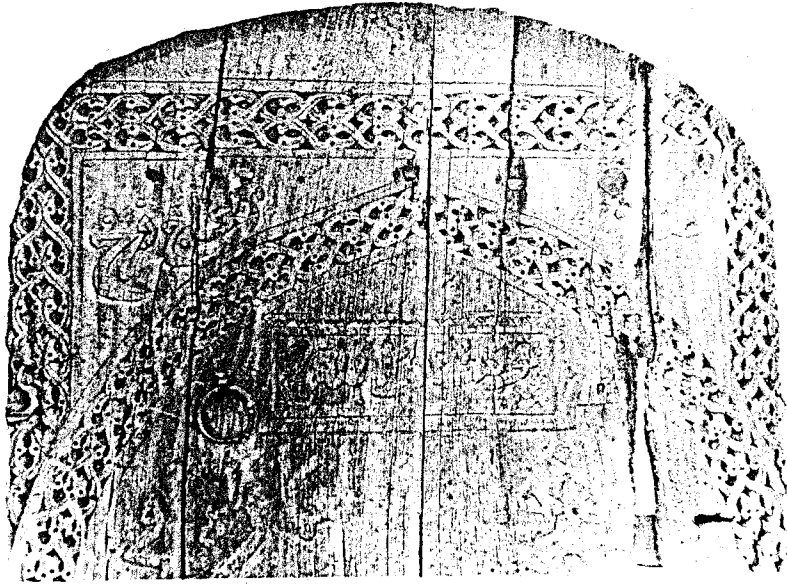

Res.143

Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi,
Kapı Kanatları

Res.144 - Ermenek Akça Mescit, Dış Kapı Kanatları

Res.145 - Ermenek Akça Mescit, Dış Kapı Kanatları

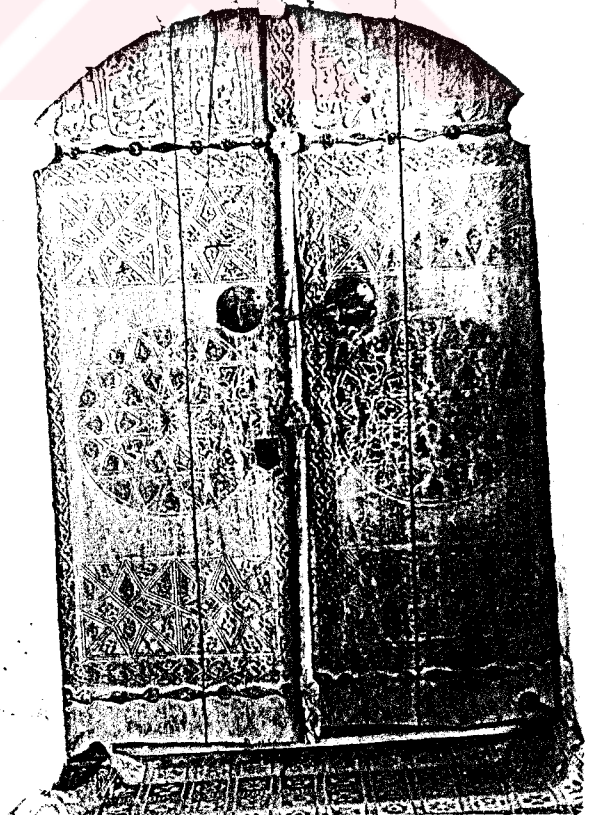

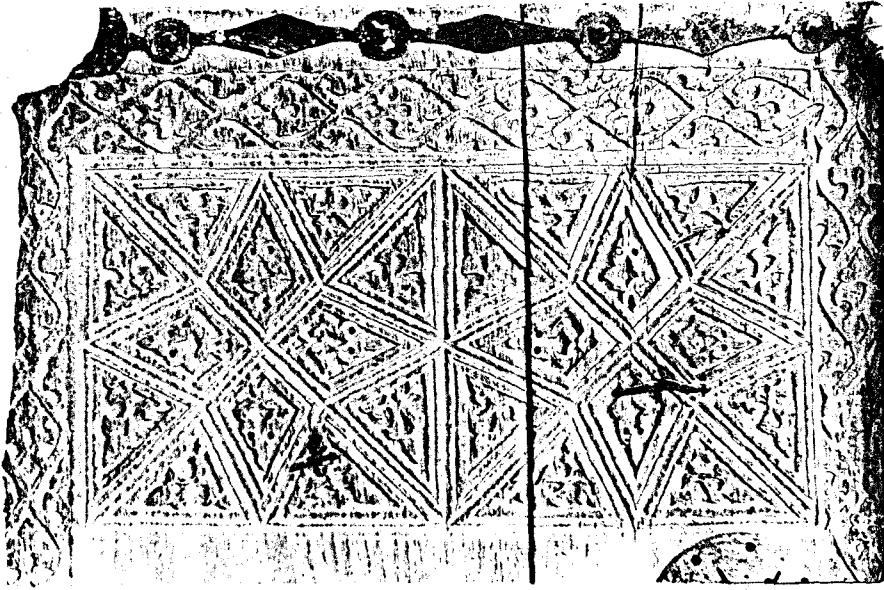
Res.146

Ermenek Akça Mescit, Dış Kapı
Kanatları, Madalyon, Detay

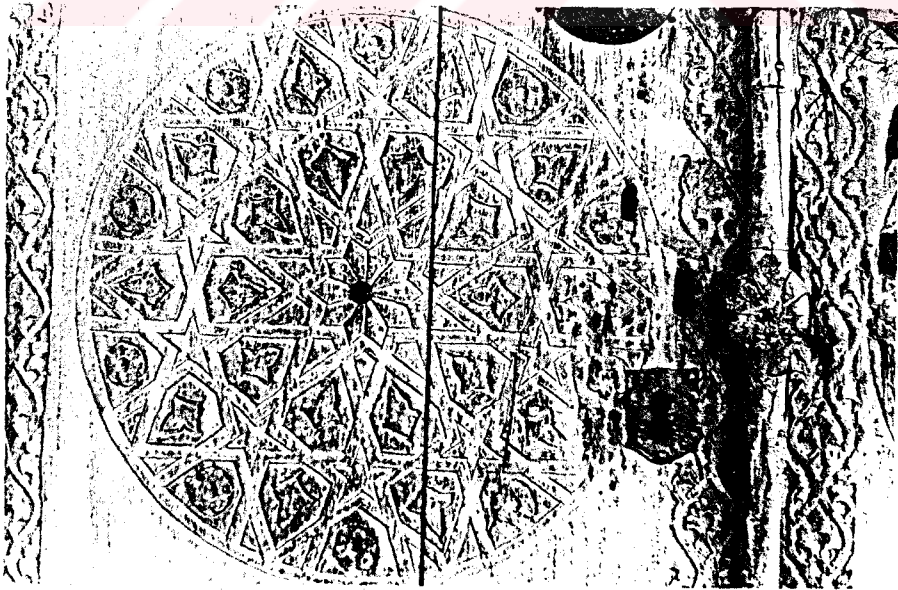
Res.147

Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları

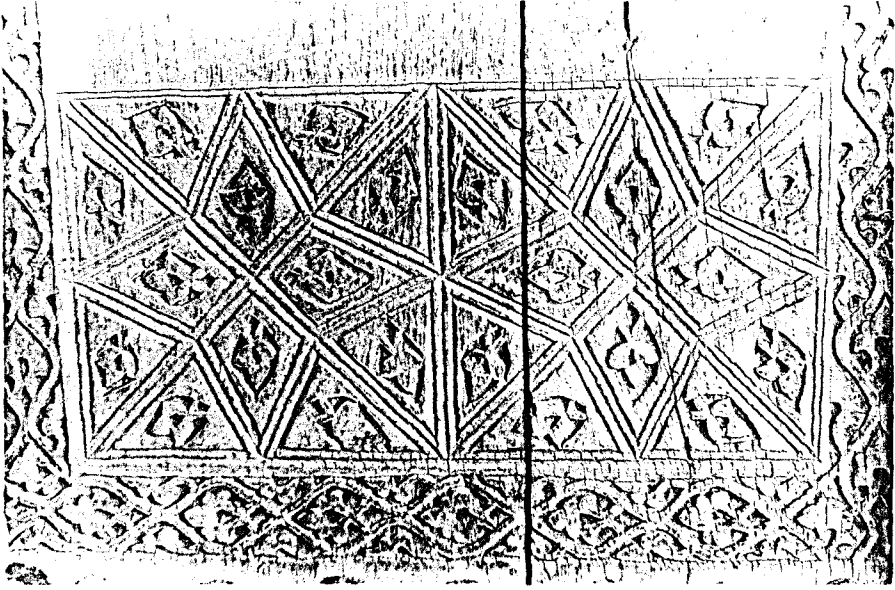

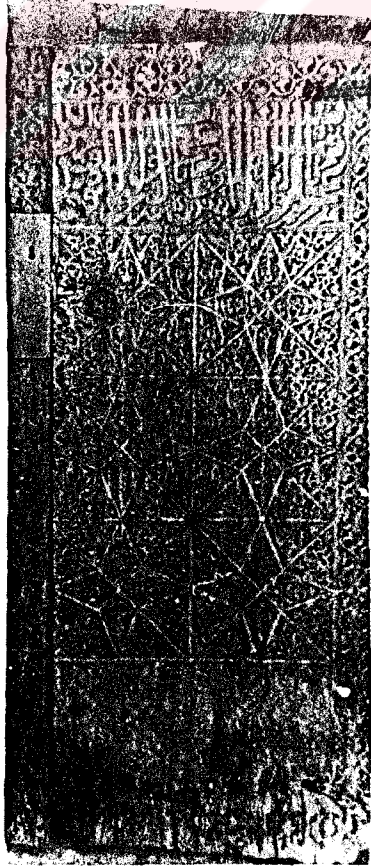
Res.148 - Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları,
İkinci Pano

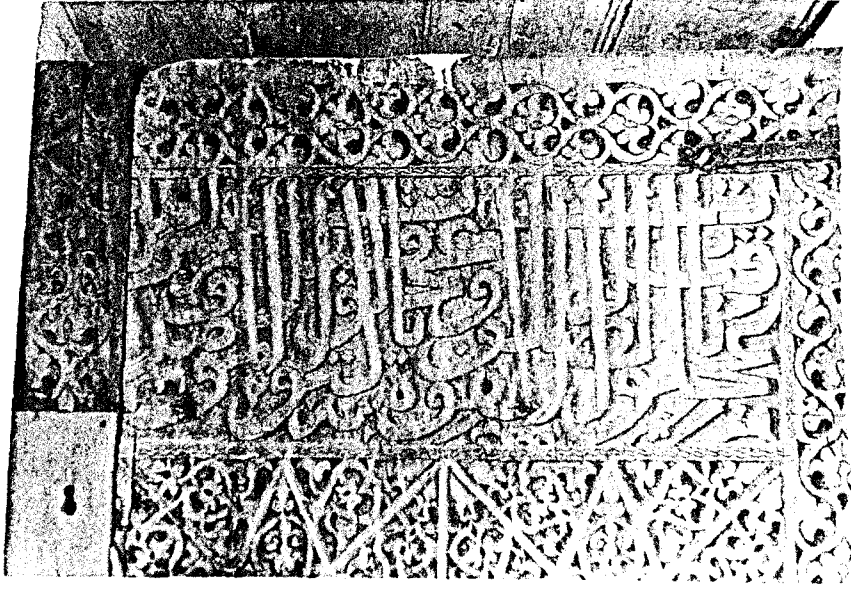
Res.149 - Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları,
Madalyon

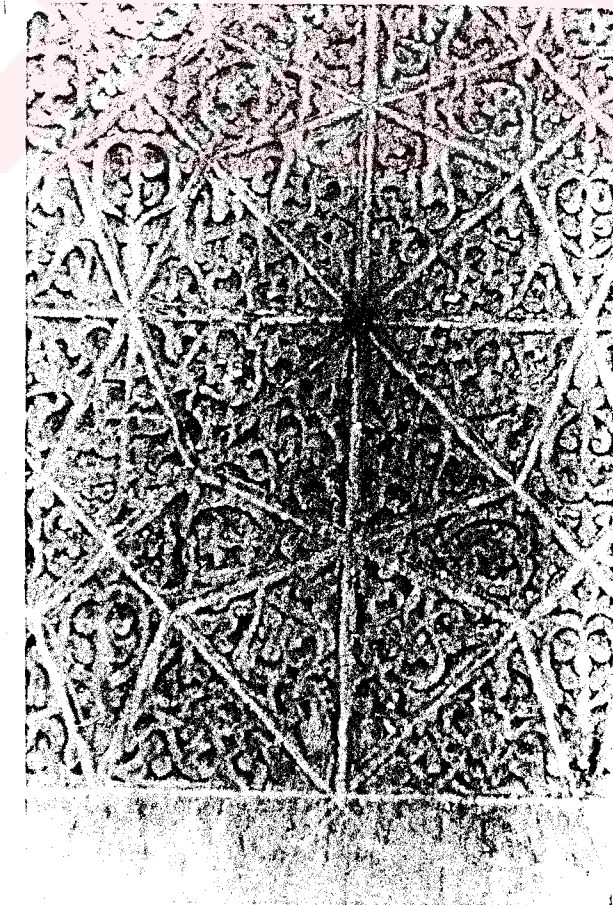
Res.150 - Ermenek Ulu Camii, Kapı Kanatları,
Dördüncü Pano

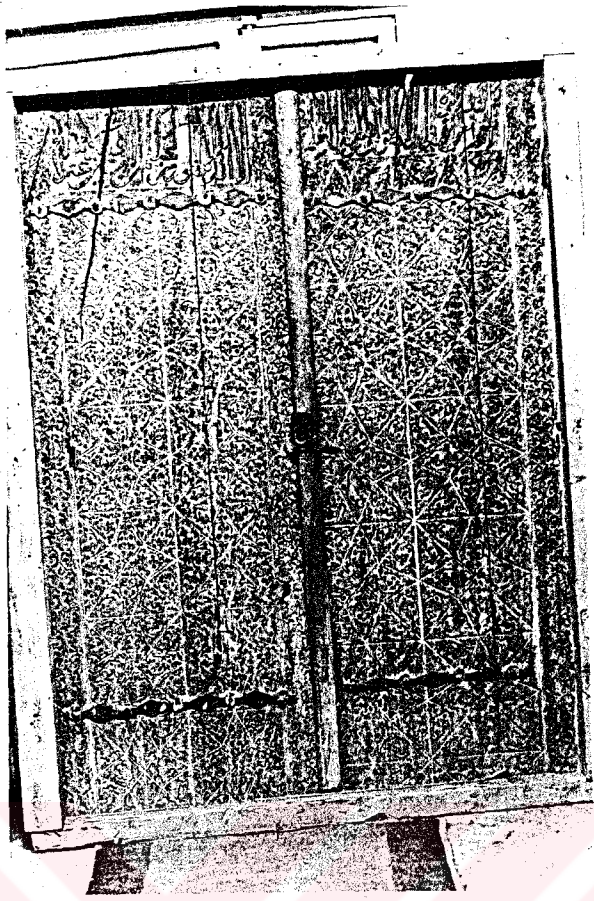
Res.151 - Ermenek Akça Mescit, İç Kapı Kanadı

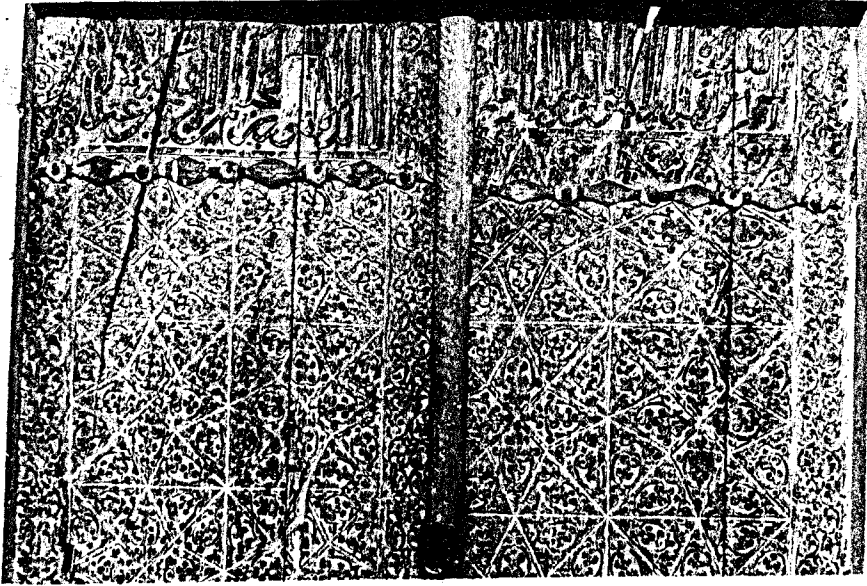
Res.152 - Ermenek Akça Mescit, İç Kapı Kanadı,
Bordür ve Birinci Pano

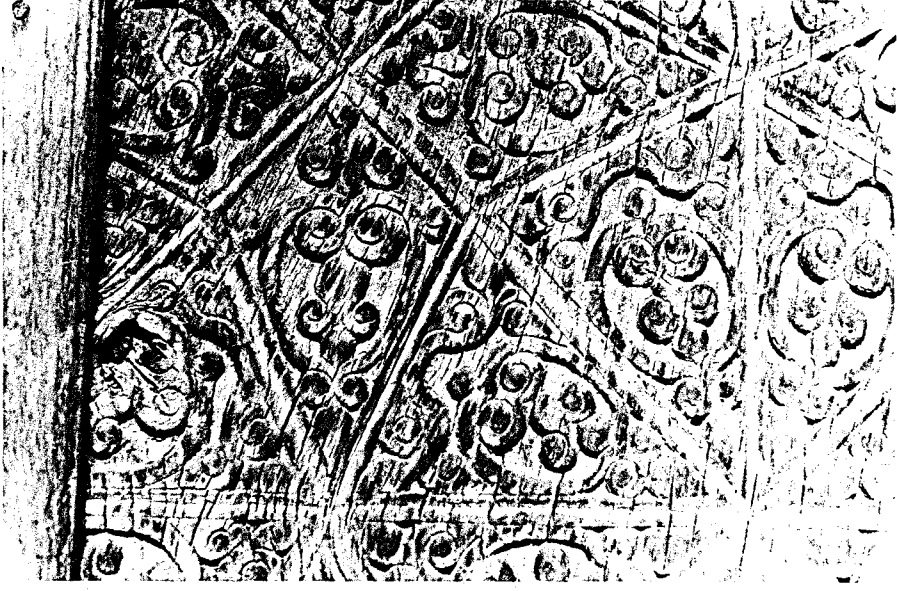
Res.153 - Ermenek Akça Mescit, İç Kapı Kanadı,
İkinci Pano

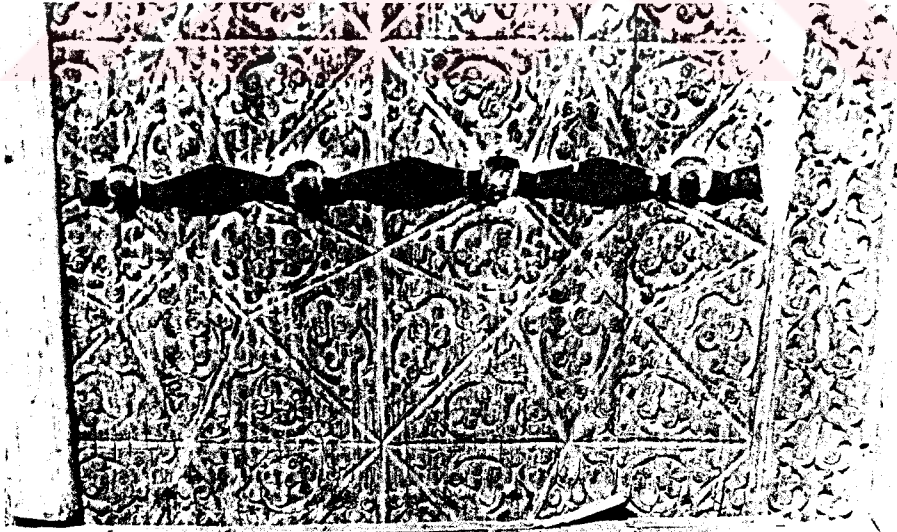
Res.154 - Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları

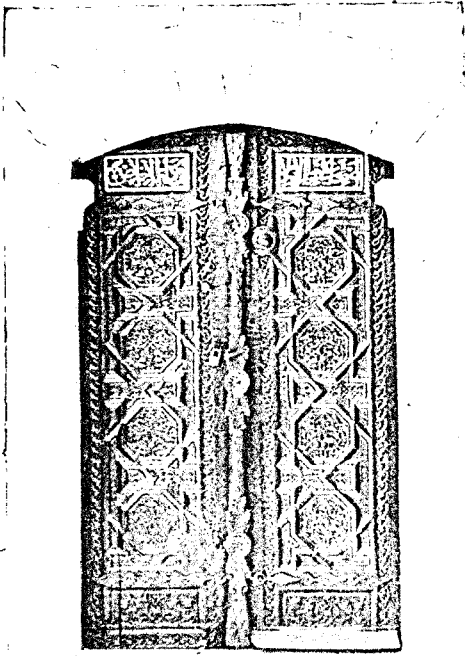
Res.155 - Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları

Res.156 - Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları,
İkinci Pano, Detay

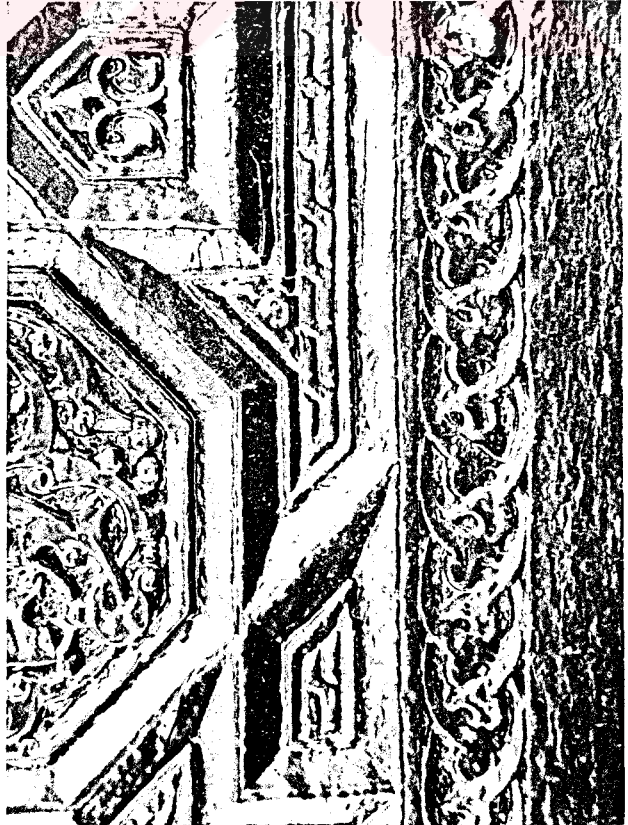

Res.157 - Ermenek Sipas Camii, Kapı Kanatları,
Sağ Kanat

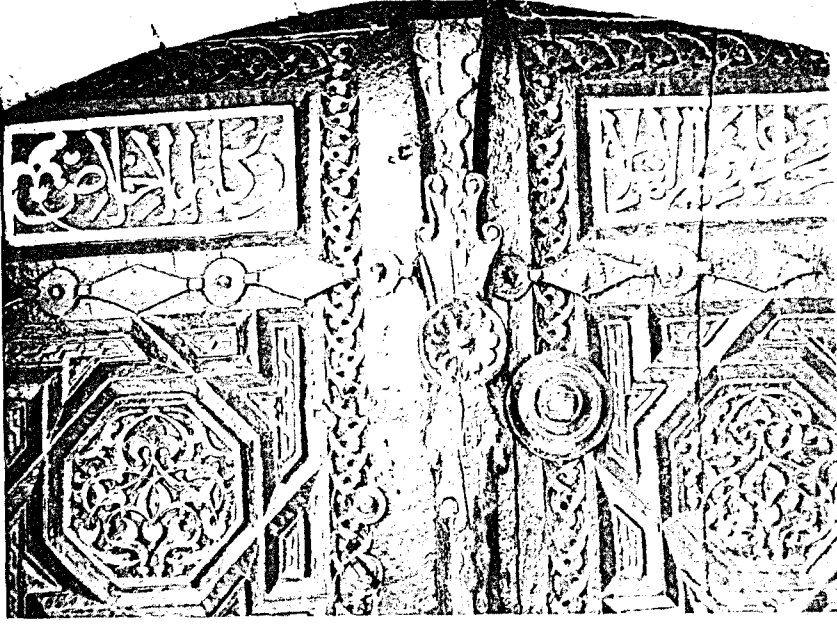
Res.158

Seydişehir Seyyid Harun Kumbeti,
Kapı Kanatları

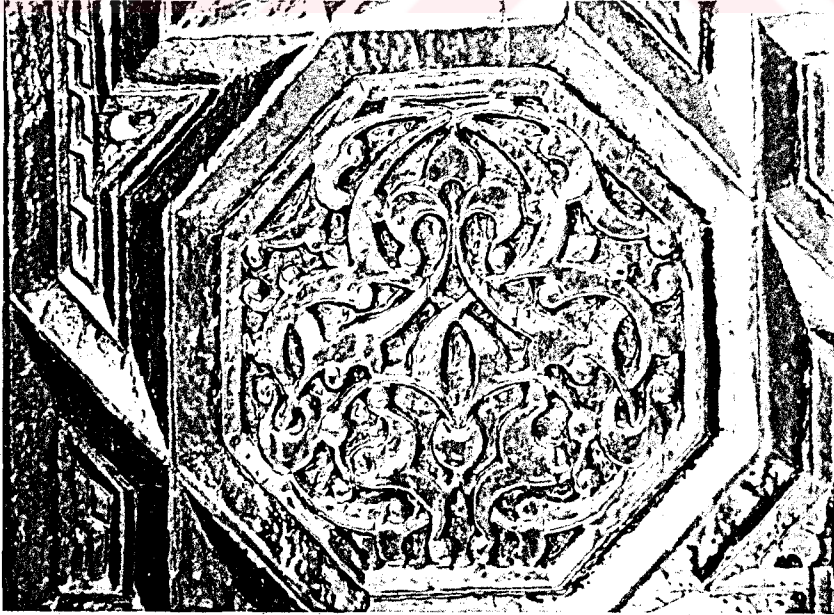

Res.159

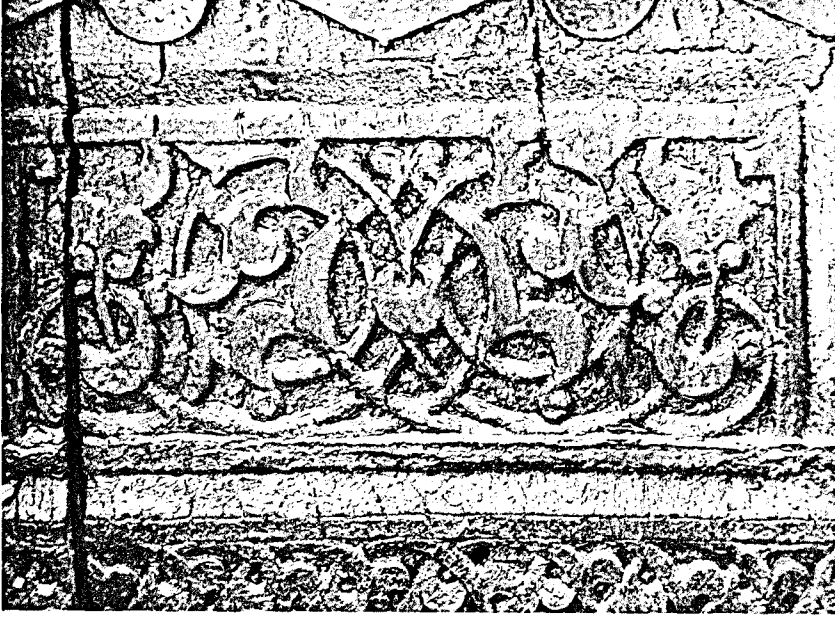
Seydişehir Seyyid Harun
Kumbeti, Kapı Kanatları,
Bordür

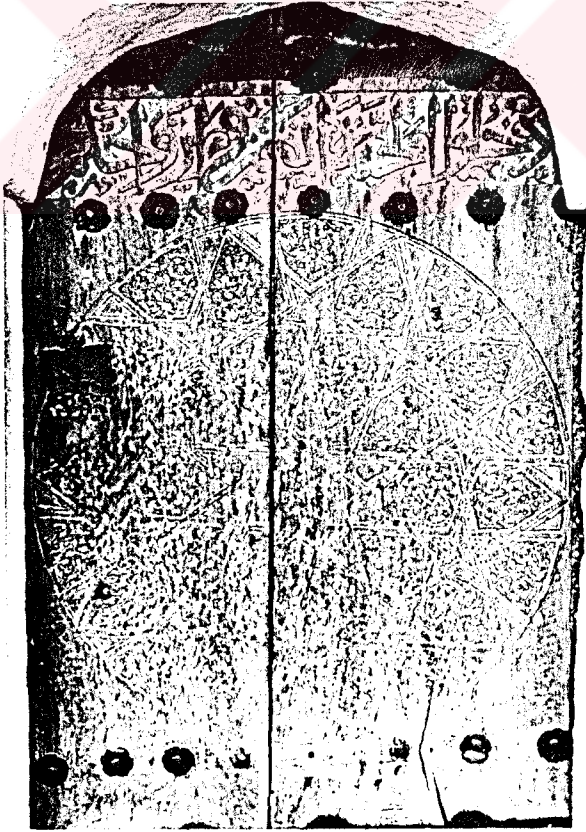
Res.160 - Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti,
Kapı Kanatları

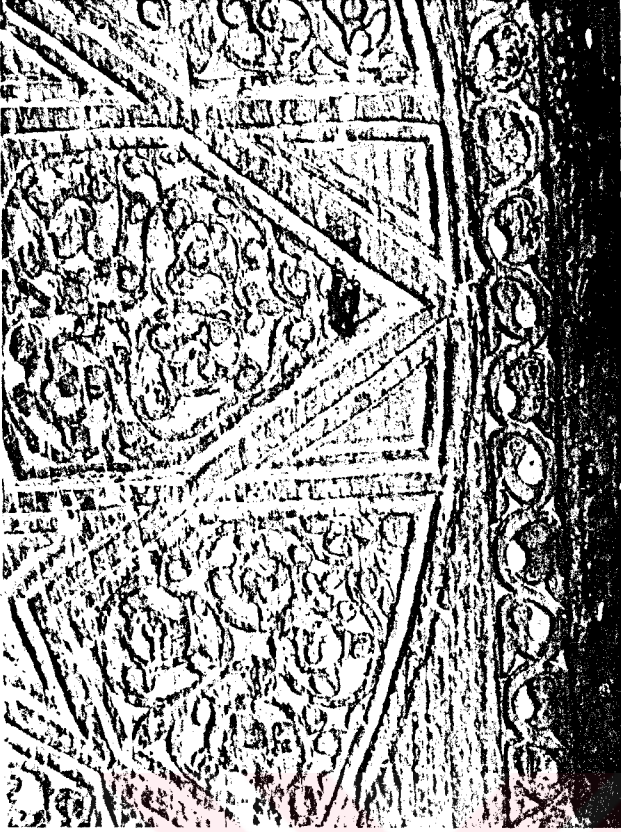
Res.161 - Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti,
Kapı Kanatları, İkinci Pano, Detay

Res.162 - Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti,
Kapı Kanatları, Üçüncü Panolar

Res.163 - Afyon Kubbeli Mescit, Kapı Kanatları

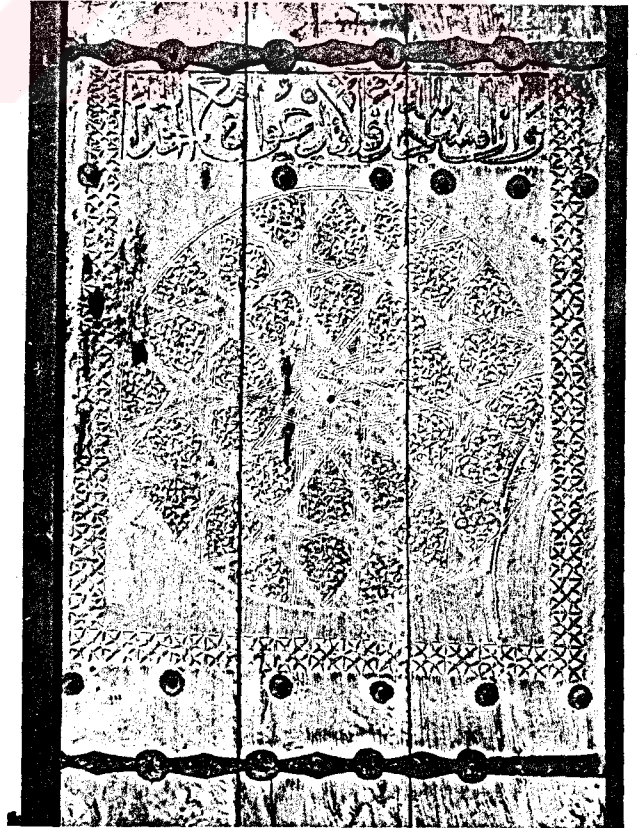

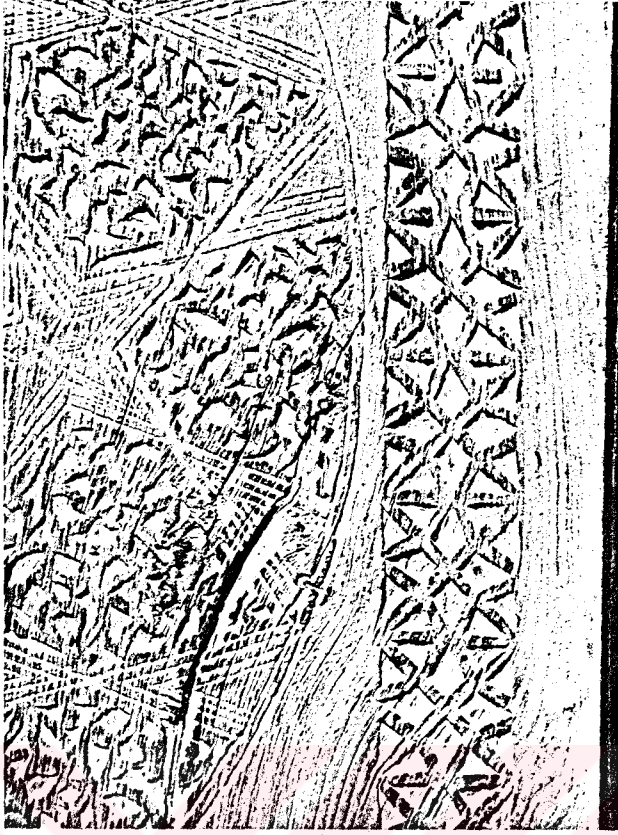
Res.164

Afyon Kubbeli Mescit,
Kapı Kanatları, Detay

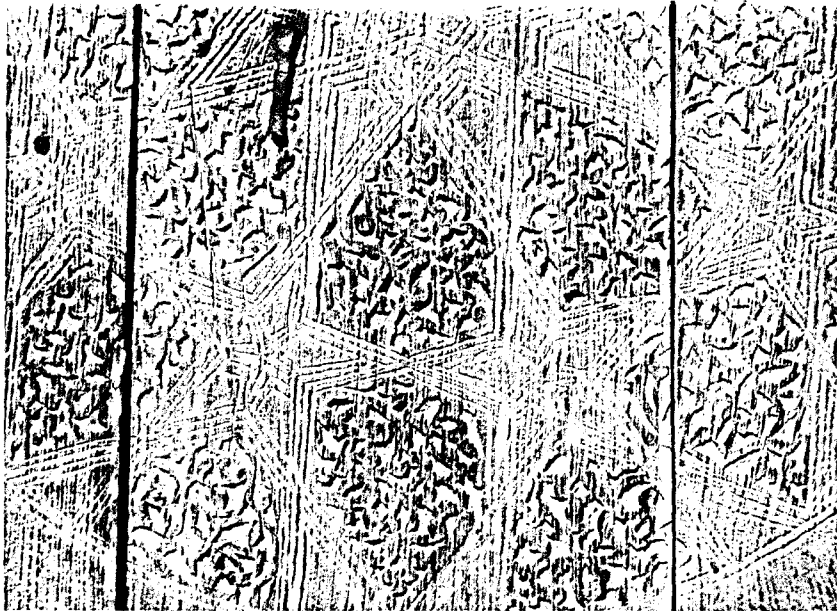
Res.165

Afyon Salar Köyü Camii,
Kapı Kanatları

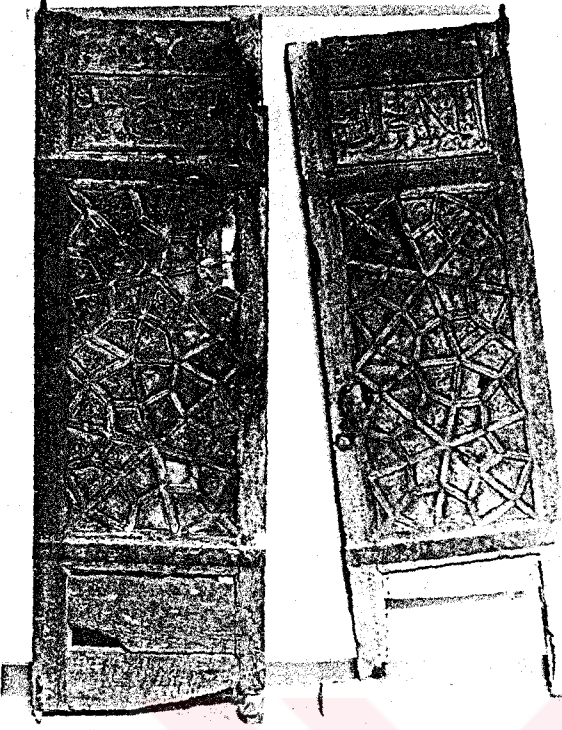

Res.166 - Afyon Salar Köyü Camii,
Kapı Kanatları, Bordür

Res.167 - Afyon Salar Köyü Camii,
Kapı Kanatları, Madalyon

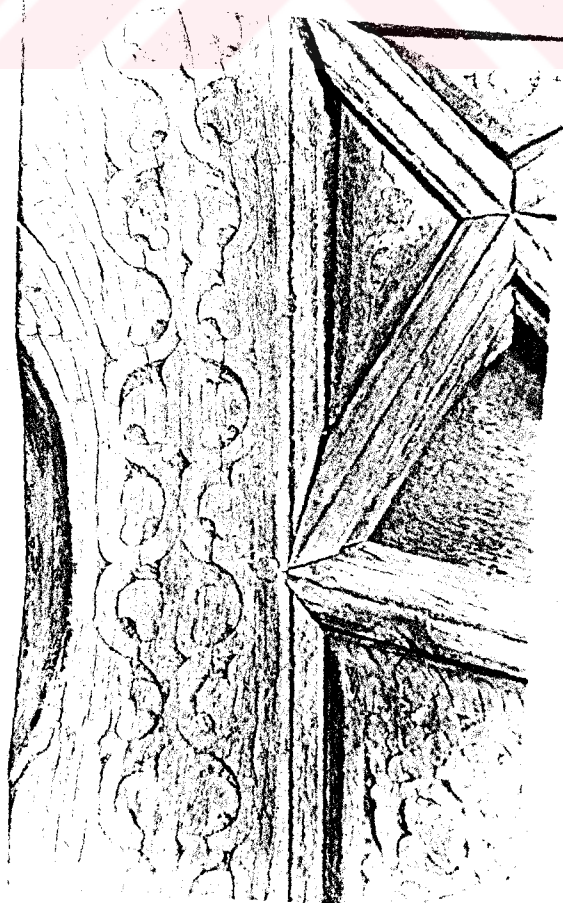

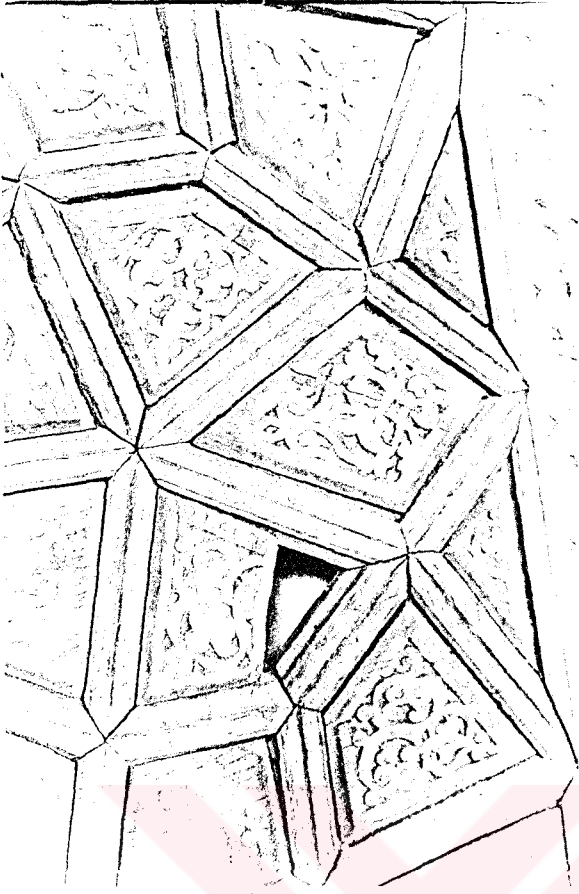
Res.168

Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı Kanatları

.169

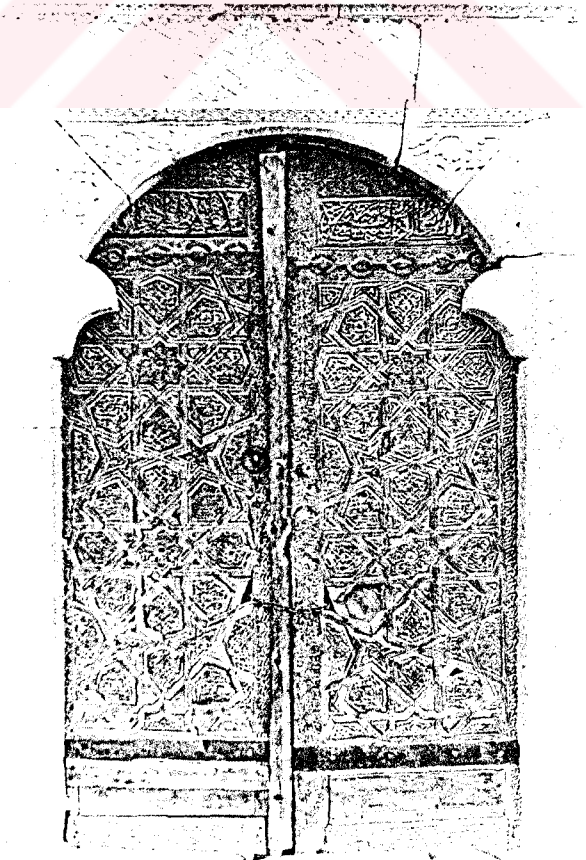
de Müzesi'ndeki Anonim
a Kanatları, Bordür

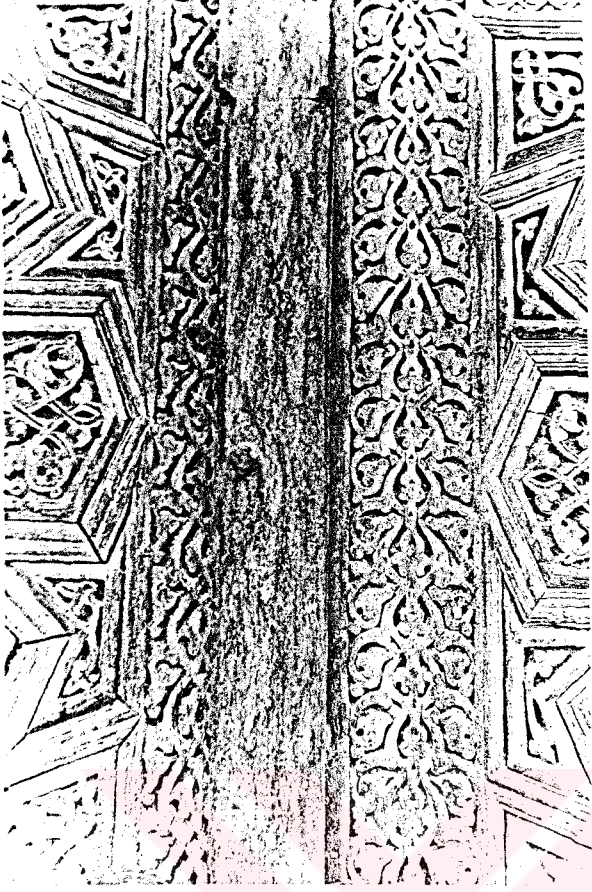
Res.170

Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı Kanatları, İkinci Pano

Res.171

Niğde Sungur Bey Camii,
Kapı Kanatları

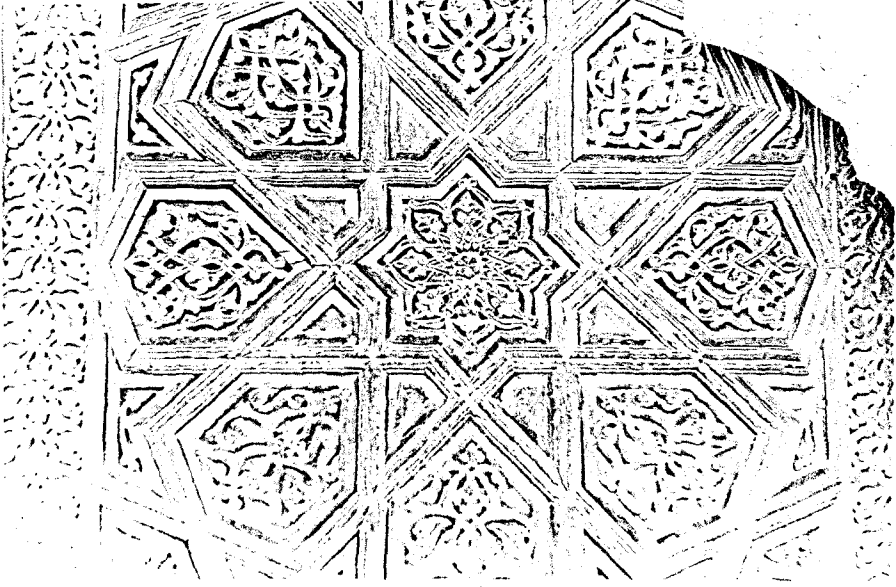
Res.172

Niğde Sungur Bey Camii,
Kapı Kanatları, Bordürler

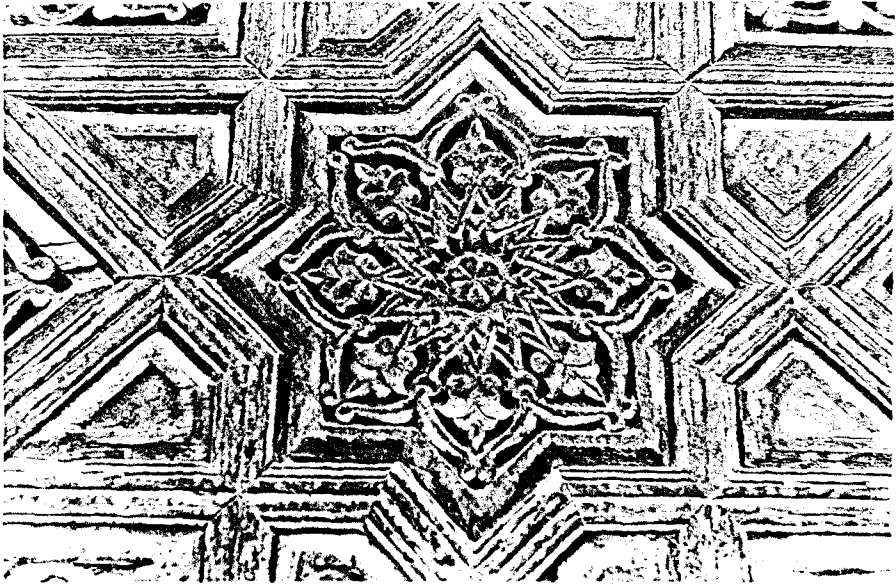

Res.173

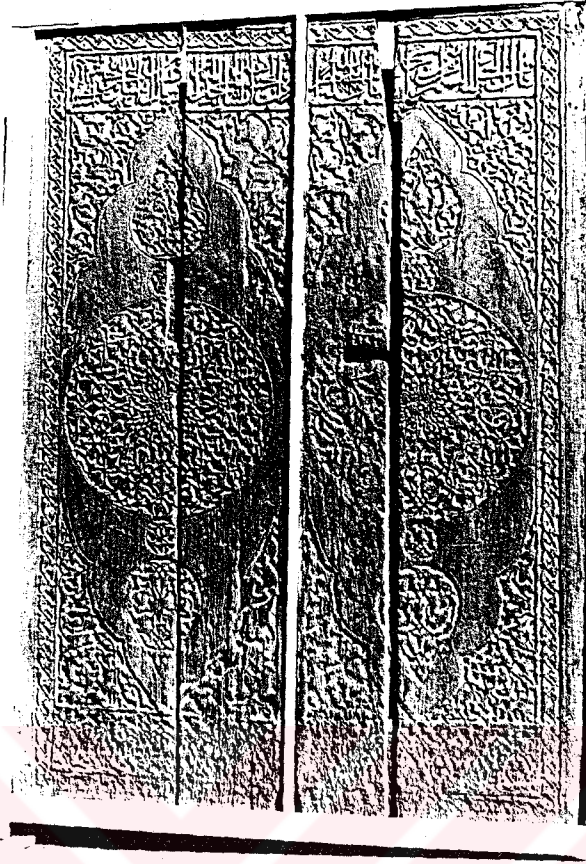
Niğde Sungur Bey Camii,
Sağ Kanat

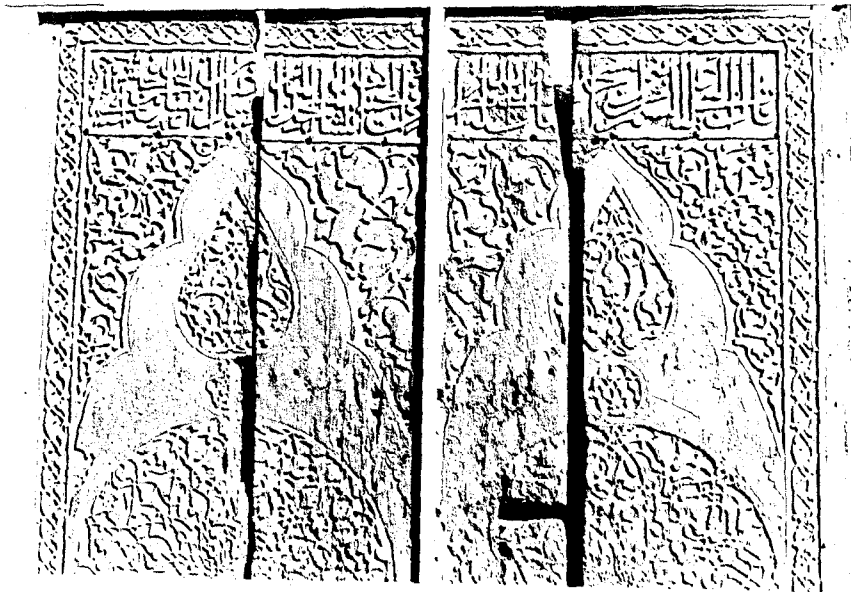
Res.174 - Niğde Sungur Bey Camii, Kapı Kanatları,
İkinci Pano, Detay

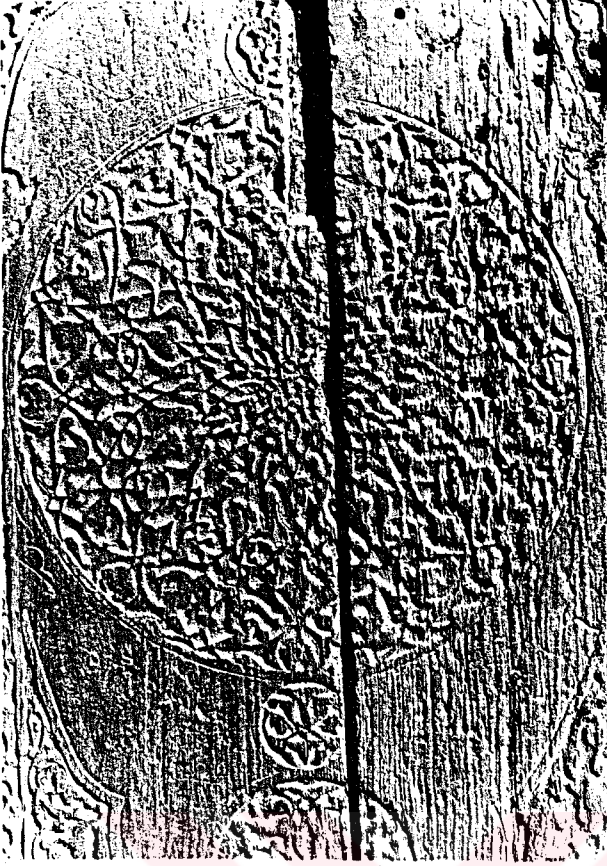
Res.175 - Niğde Sungur Bey Camii, Kapı Kanatları,
İkinci Pano, Detay

Res.176 - Sinop Aslan Camii, Kapı Kanatları

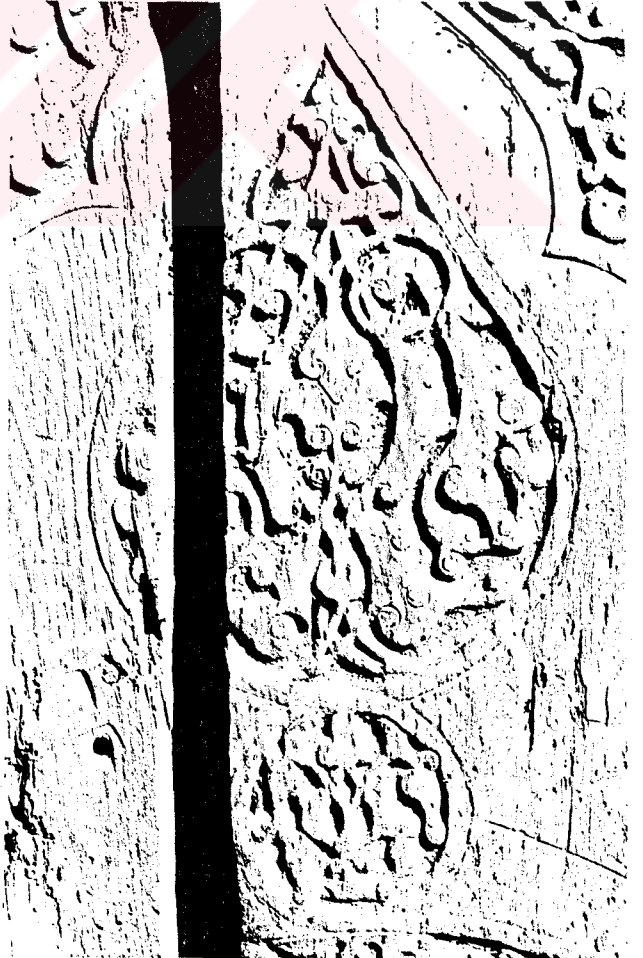

Res.177 - Sinop Aslan Camii, Kapı Kanatları

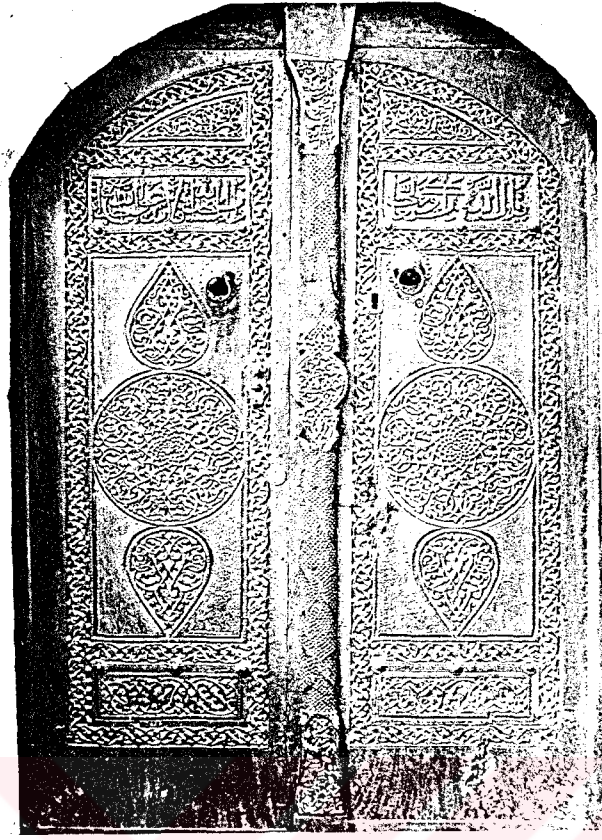
Res.178

Sinop Aslan Camii, Kapı Kanatları,
Madalyon

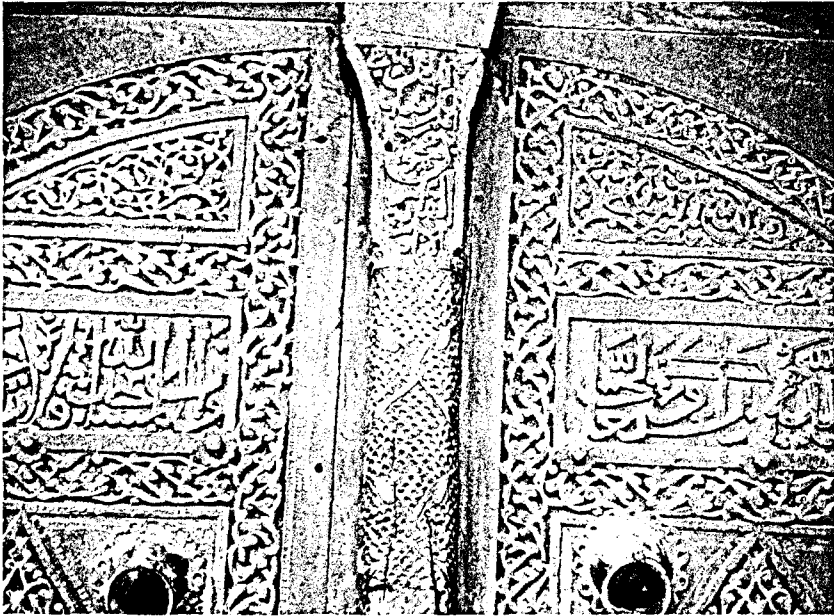

Res.179

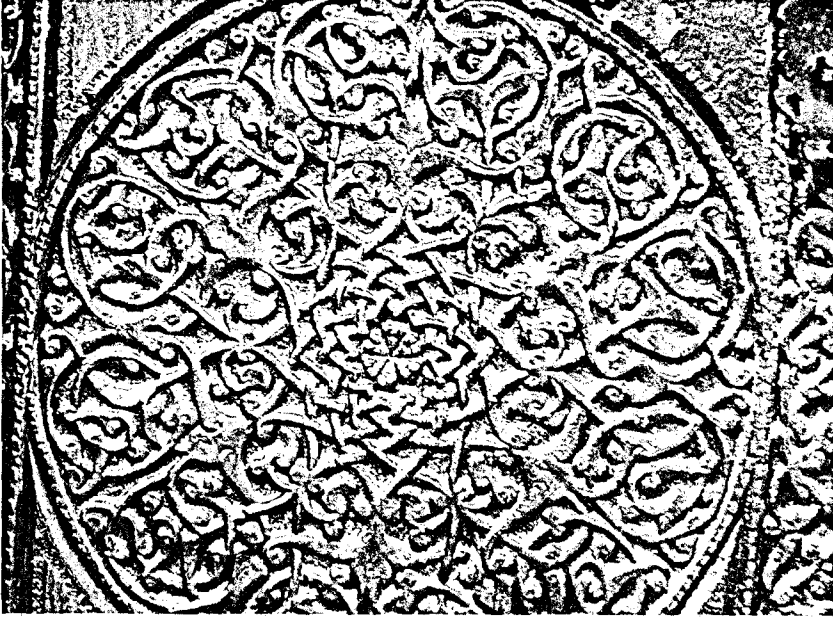
Sinop Aslan Camii, Kapı
Kanatları, Küçük Madalyonlar

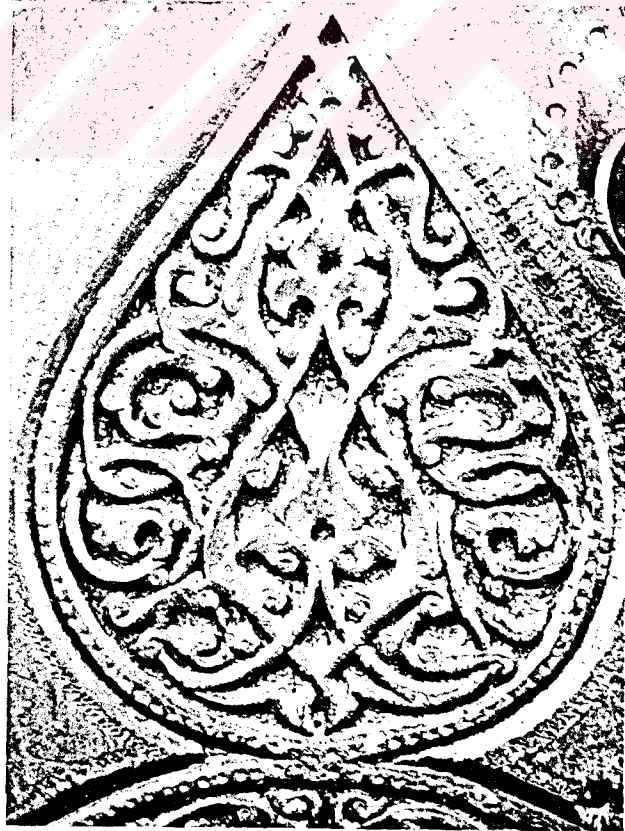
Res.180 - Kastamonu İbni Neccar Camii,
Kapı Kanatları

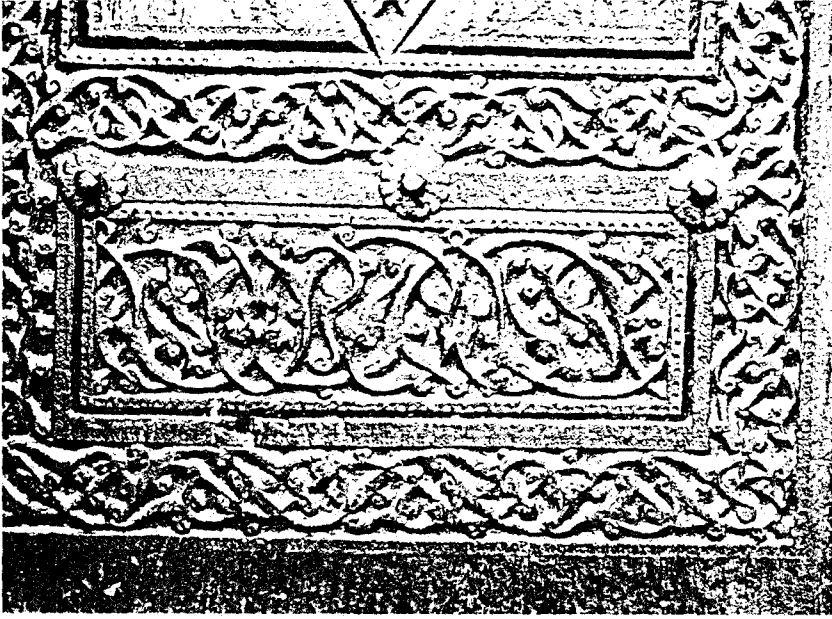
Res.181 - Kastamonu İbni Neccar Camii,
Kapı Kanatları

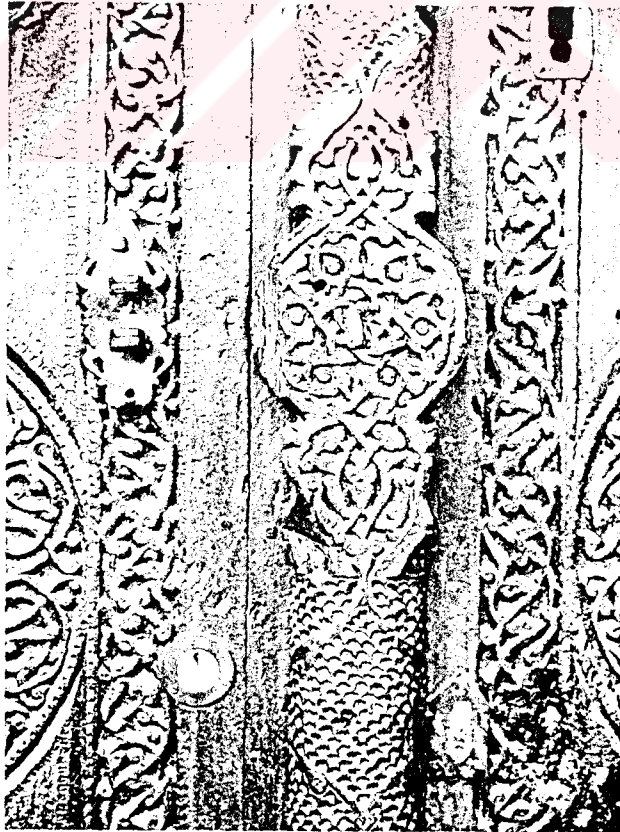
Res.182 - Kastamonu İbni Neccar Camii,
Sol Kanat, Madalyon

Res.183 - Kastamonu İbni Neccar Camii,
Sol Kanat, Damla Biçimli Madalyon

Res.184 - Kastamonu İbni Neccar Camii,
Sol Kanat, Dördüncü Pano

Res.185 - Kastamonu İbni Neccar Camii,
Kapı Kanatları, Bini

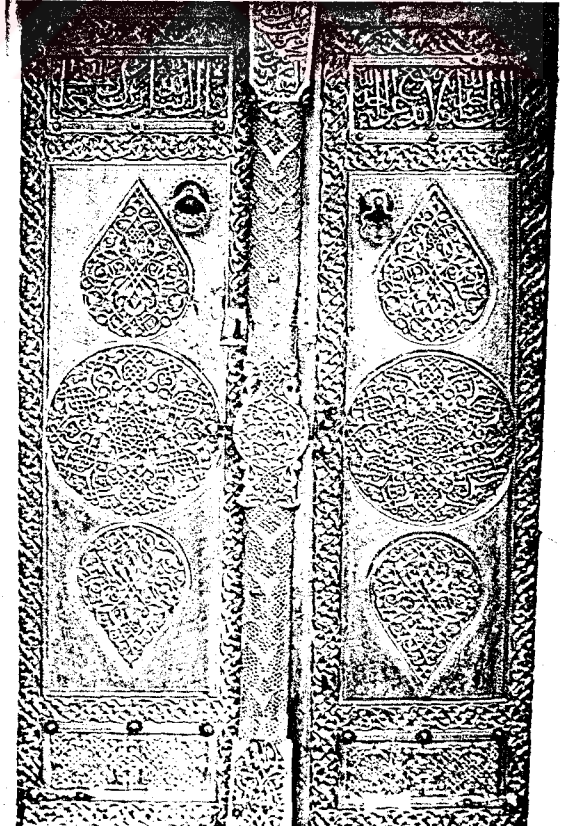

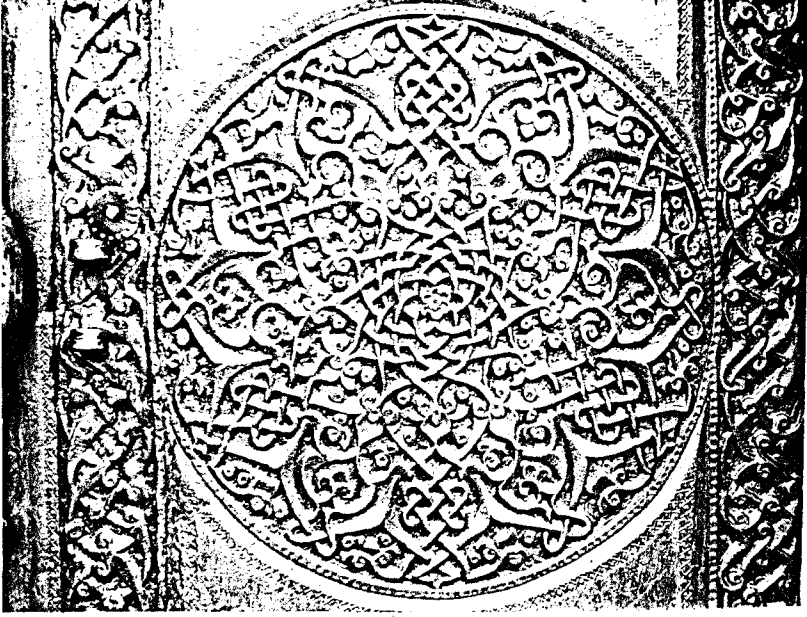
Res.186

Kastamonu İbni Neccar Camii,
Kapı Kanatları, Usta Kitabesi

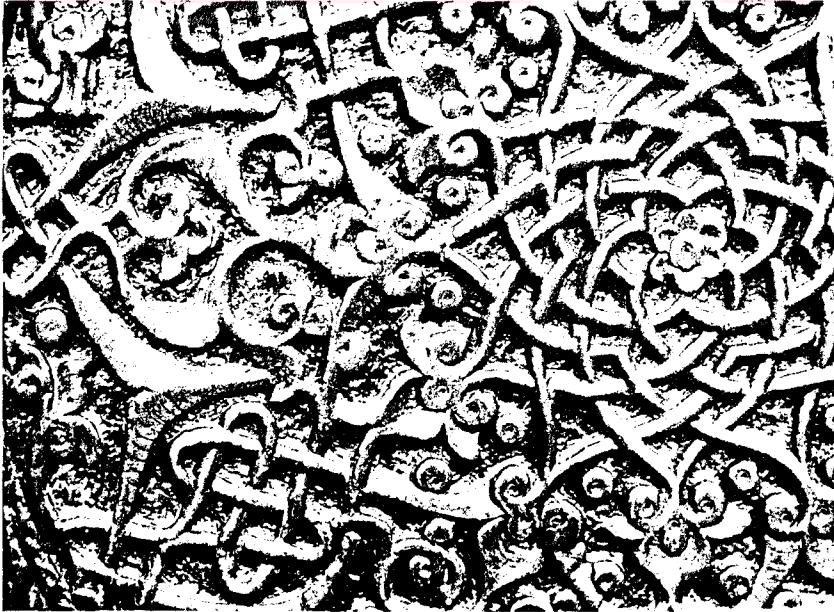
Res.187

Kasabaköy Mahmut Bey Camii,
Kapı Kanatları

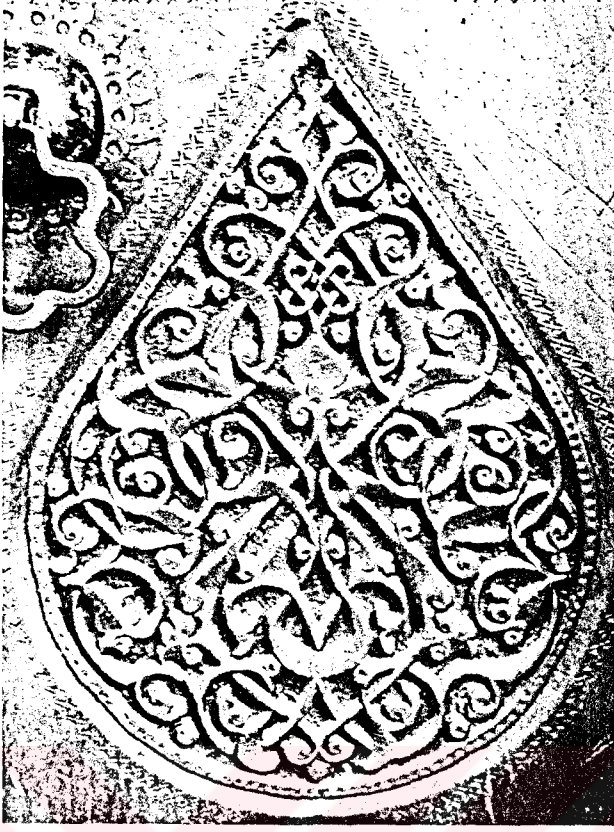

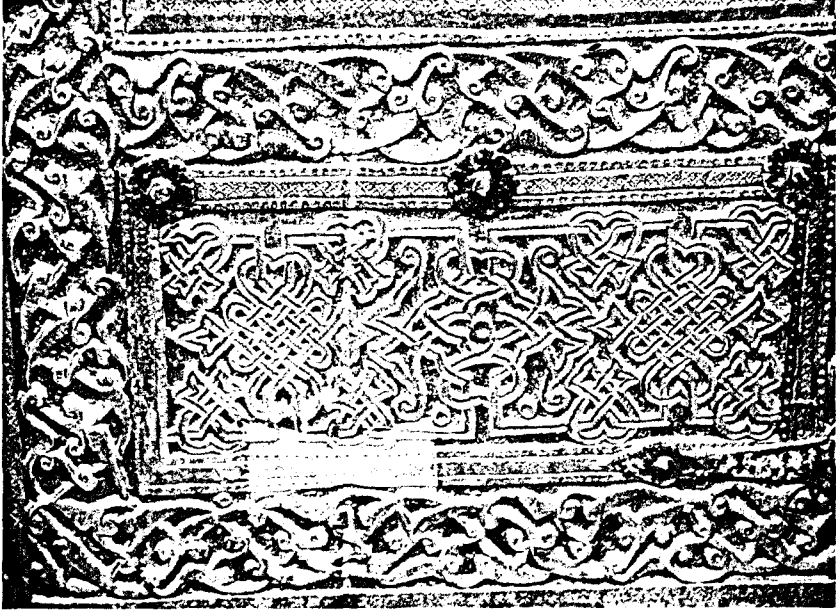
Res.188 - Kasabaköy Mahmut Bey Camii,
Sağ Kanat, Madalyon

Res.189 - Kasabaköy Mahmut Bey Camii,
Sağ Kanat, Madalyon

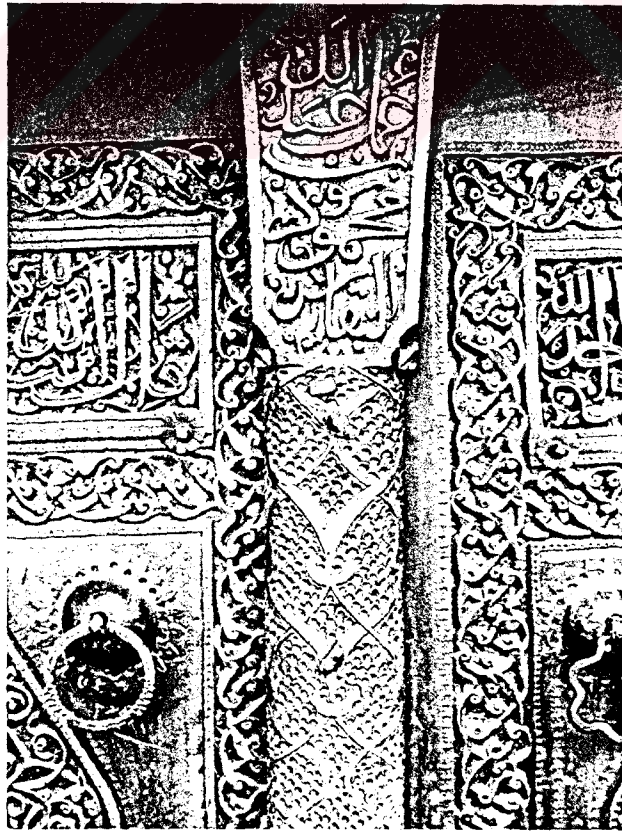
Res.190 - Kasabaköy Mahmut Bey Camii,
Sağ Kanat, Damla Biçimli Madalyon

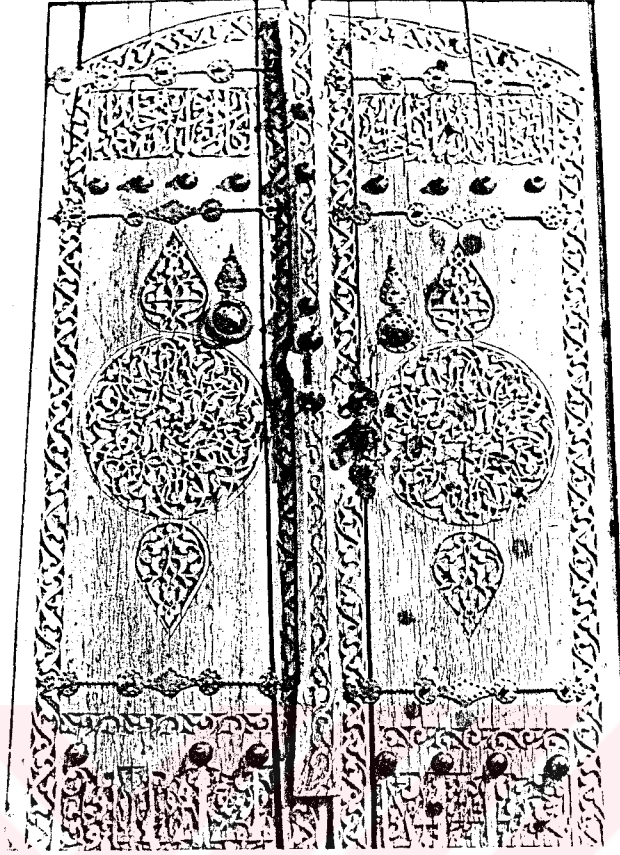
Res.191 - Kasabaköy Mahmut Bey Camii,
Sağ Kanat, Üçüncü Pano

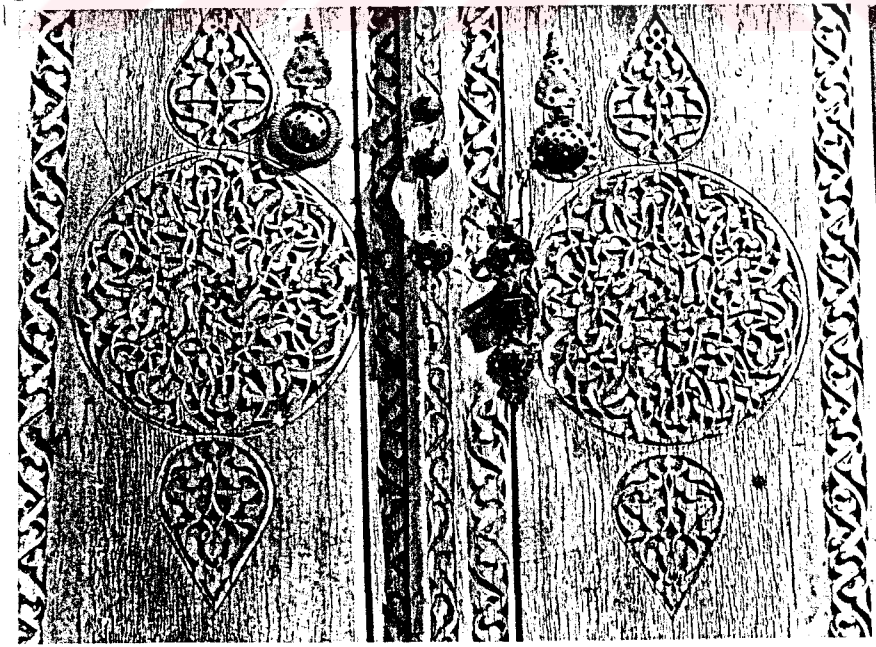
Res.192 - Kasabaköy Mahmut Bey Camii,
Kapı Kanatları, Bini

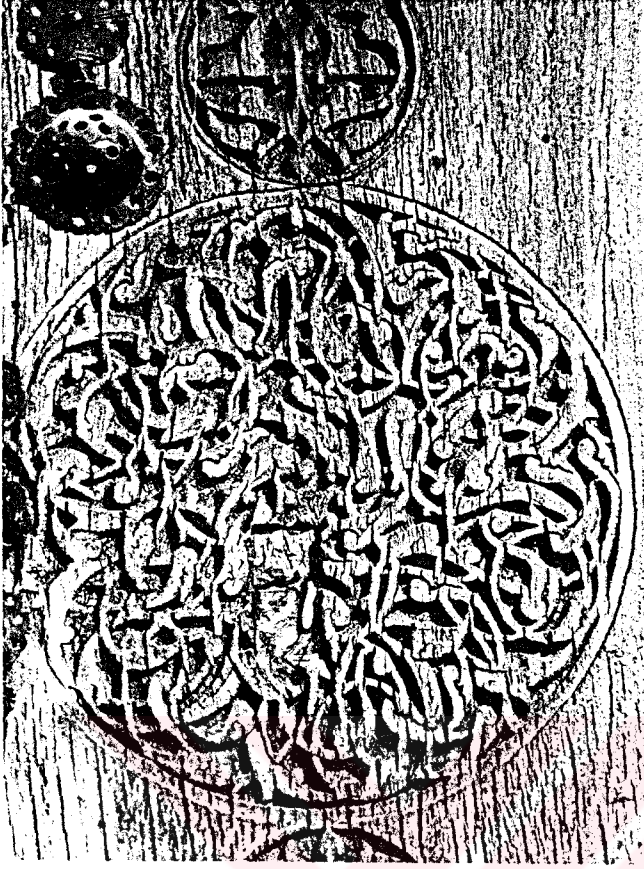
Res.193 - Kasabaköy Mahmut Bey Camii,
Kapı Kanatları, Usta Kitabesi

Res.194 - Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu
Söylenen Kapı Kanatları

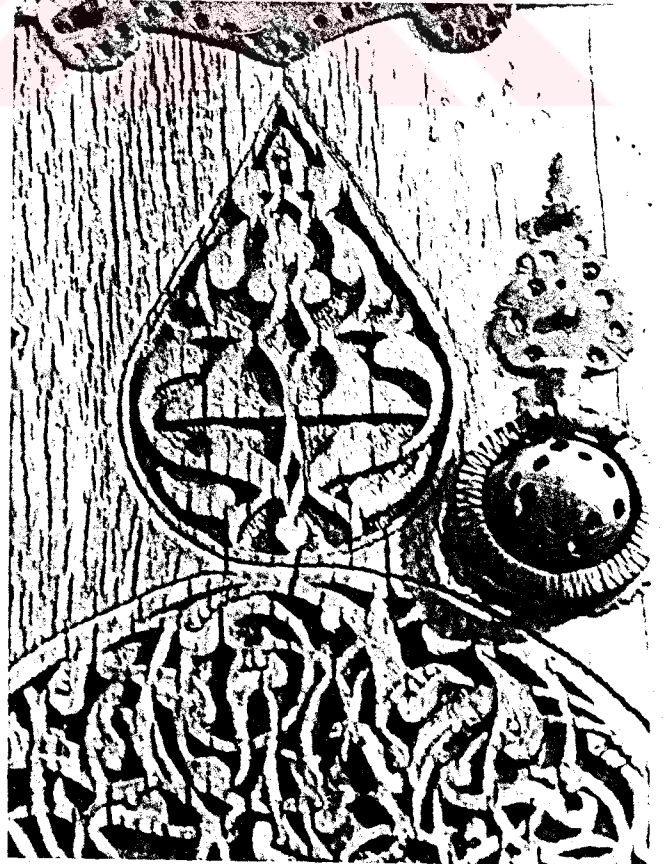

Res.195 - Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu
Söylenen Kapı Kanatları

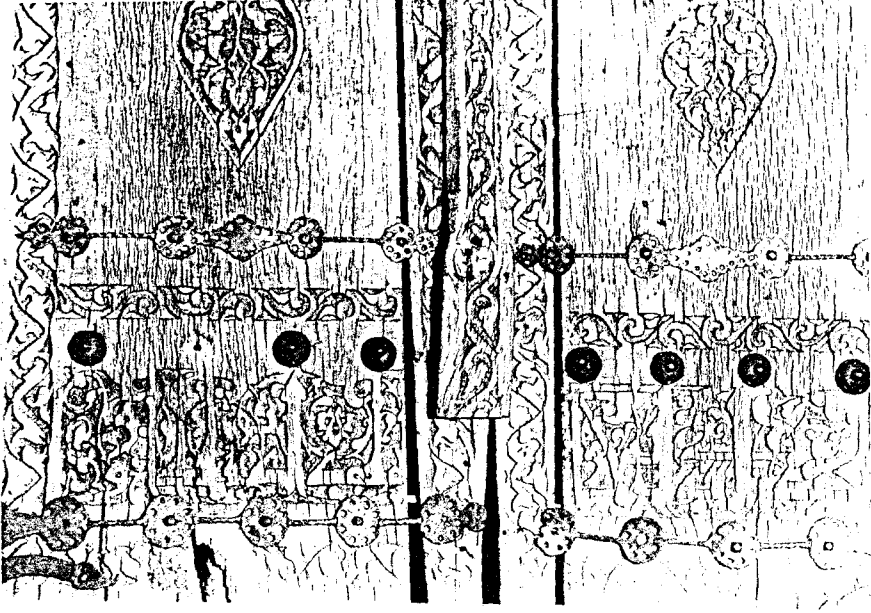
Res.196

Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne
Ait Olduğu Söylenen Kapı
Kanatları, Madalyon

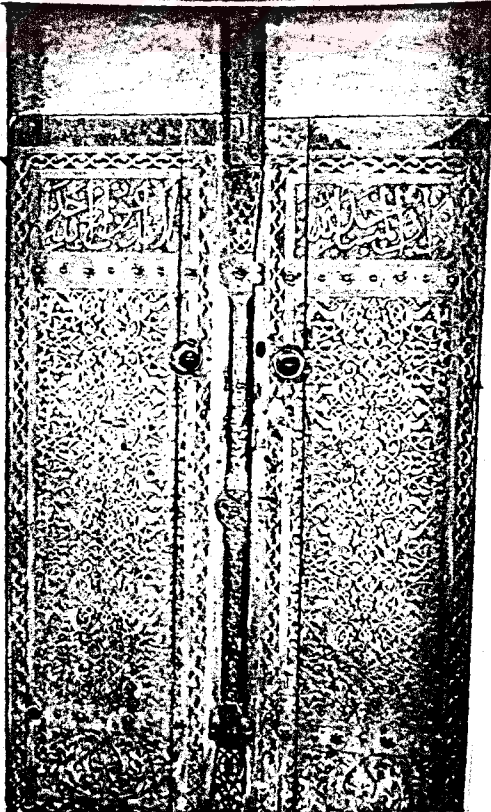

Res.197

Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne
Ait Olduğu Söylenen Kapı
Kanatları, Daire Biçimli
Madalyon

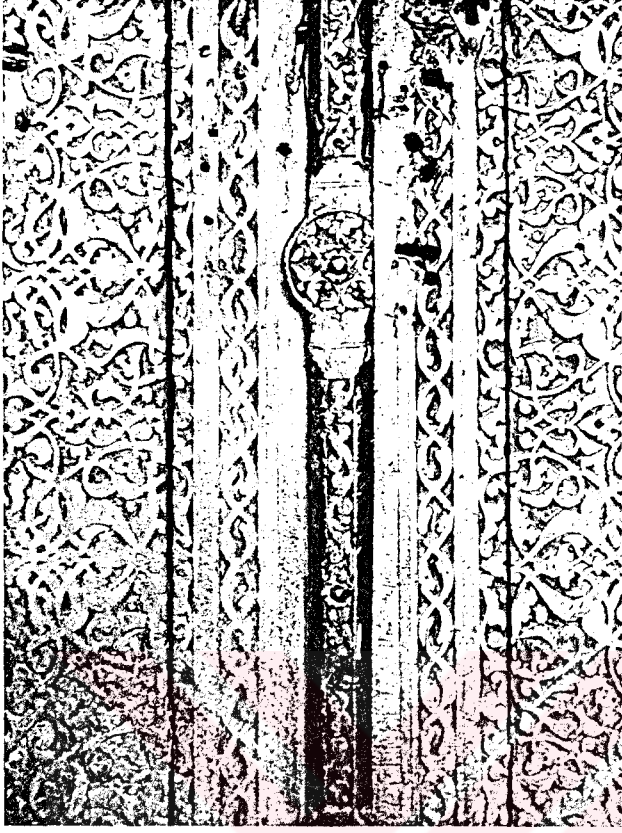

Res.198 - Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu
Söylenen Kapı Kanatları

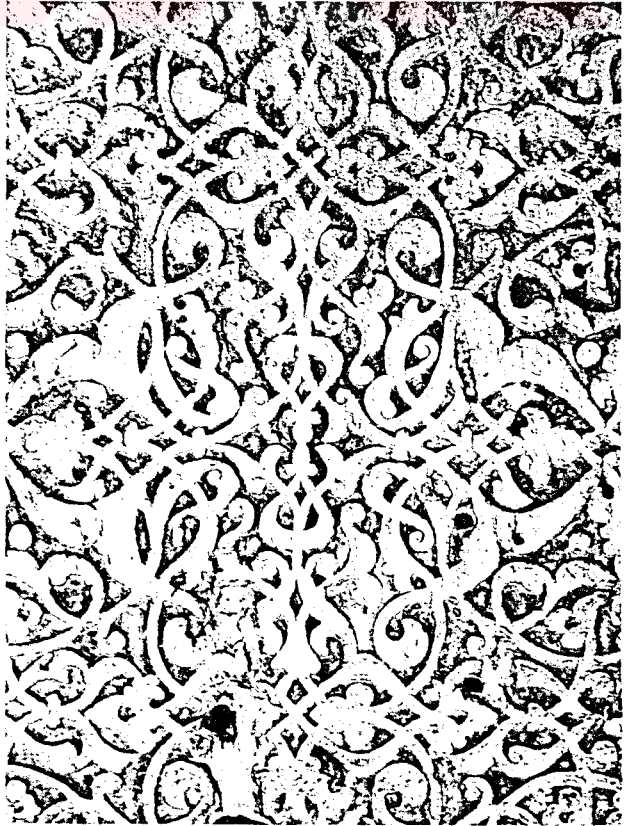
Res.199

Akşehir Kileci Mescit,
Kapı Kanatları

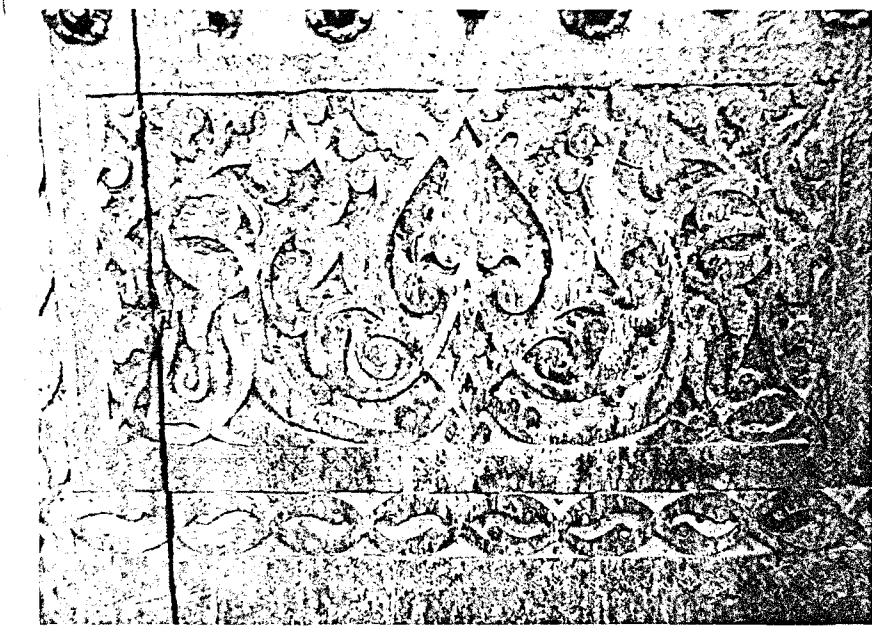
Res.200

Akşehir Kileci Mescit,
Kapı Kanatları

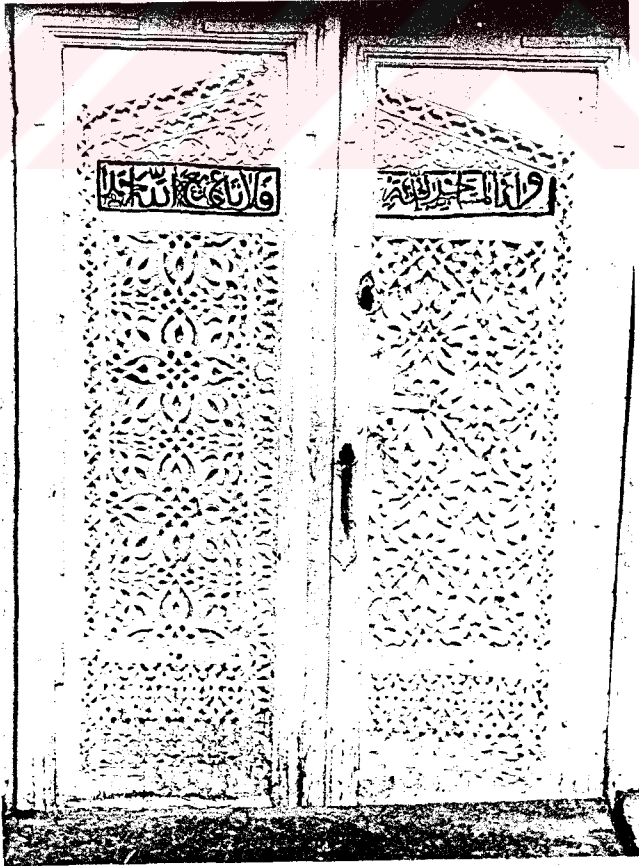

Res.201

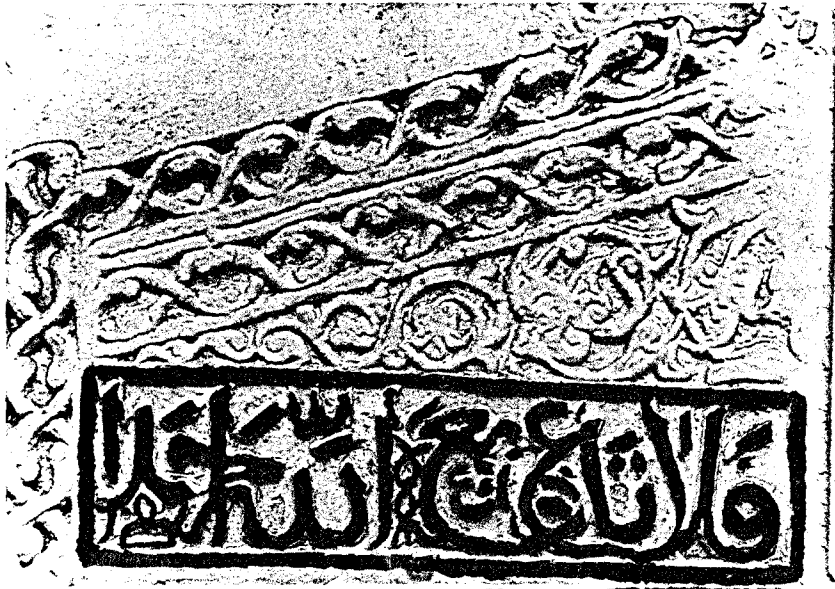
Akşehir Kileci Mescit,
Kapı Kanatları, İkinci
Pano

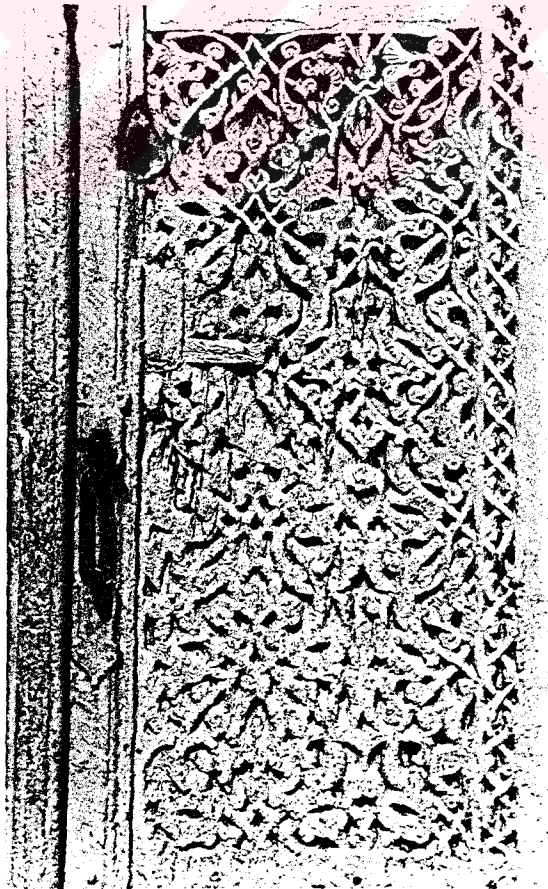
Res.202 - Akşehir Kileci Mescit, Kapı Kanatları,
Üçüncü Pano

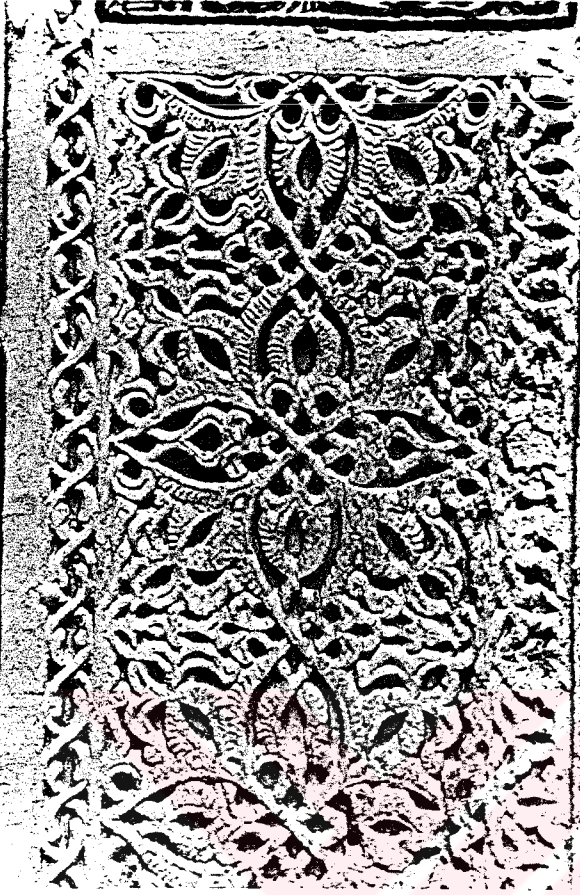
Res.203 - Afyon Burmalı Camii, Kapı Kanatları

Res.204 - Afyon Burmalı Camii, Sol Kanat

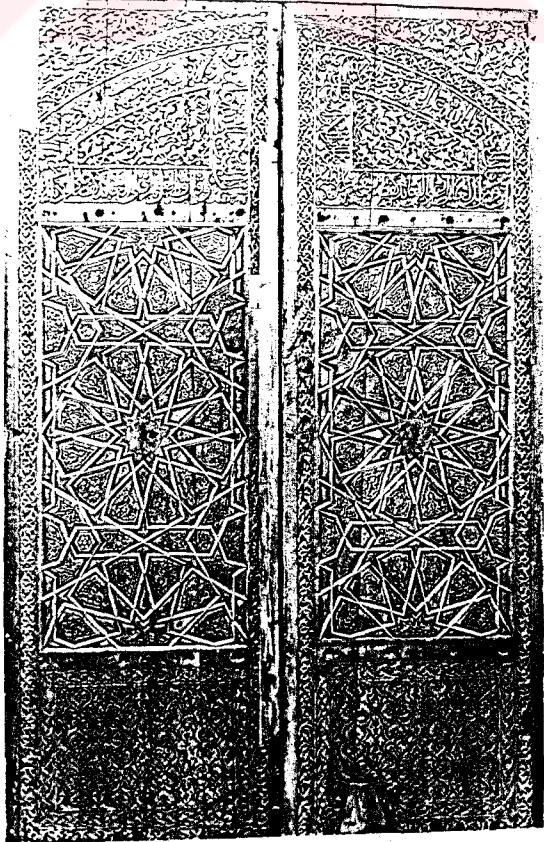

Res.205 - Afyon Burmalı Camii, Sağ Kanat,
Üçüncü Pano

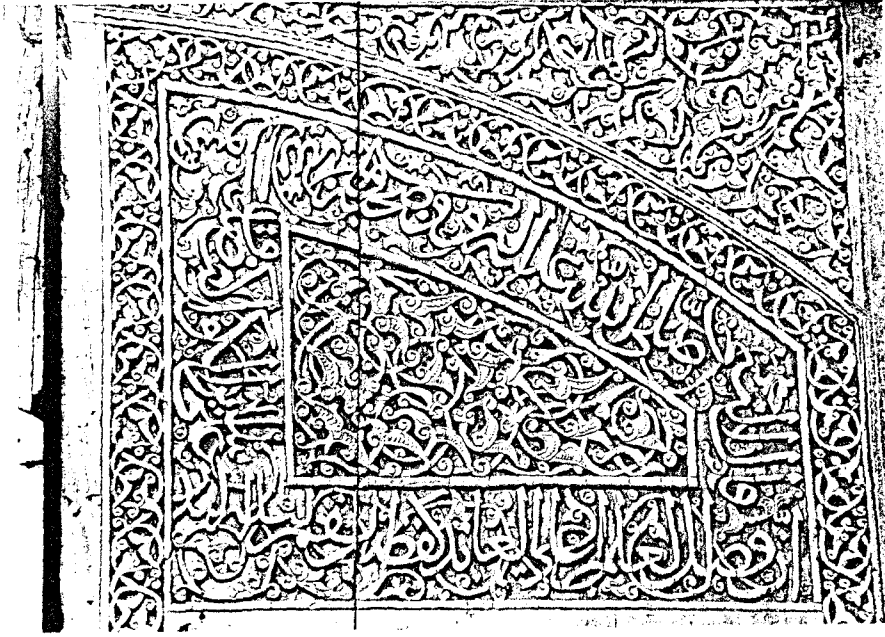
Res.206

Afyon Burmalı Camii, Sol Kanat,
Üçüncü Pano

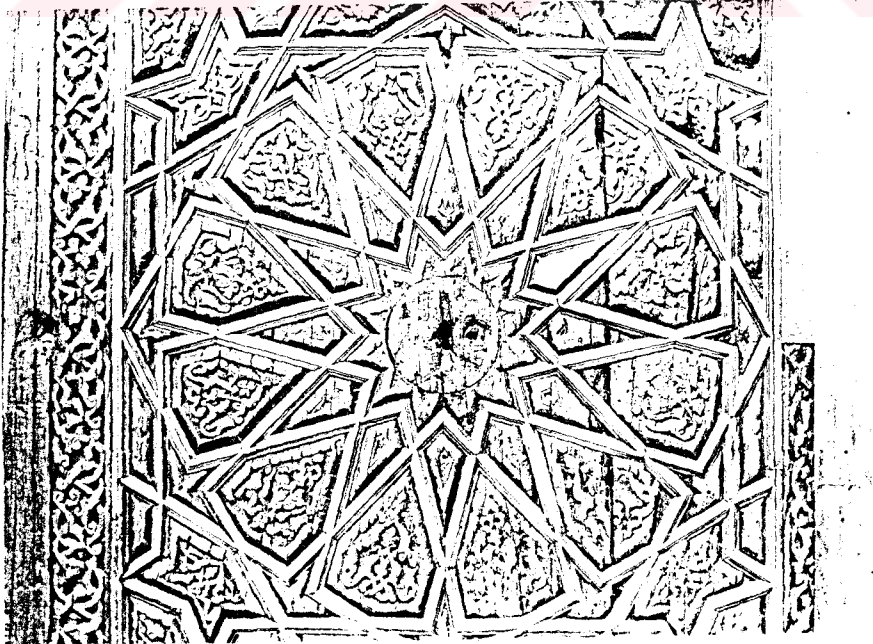

Res.207

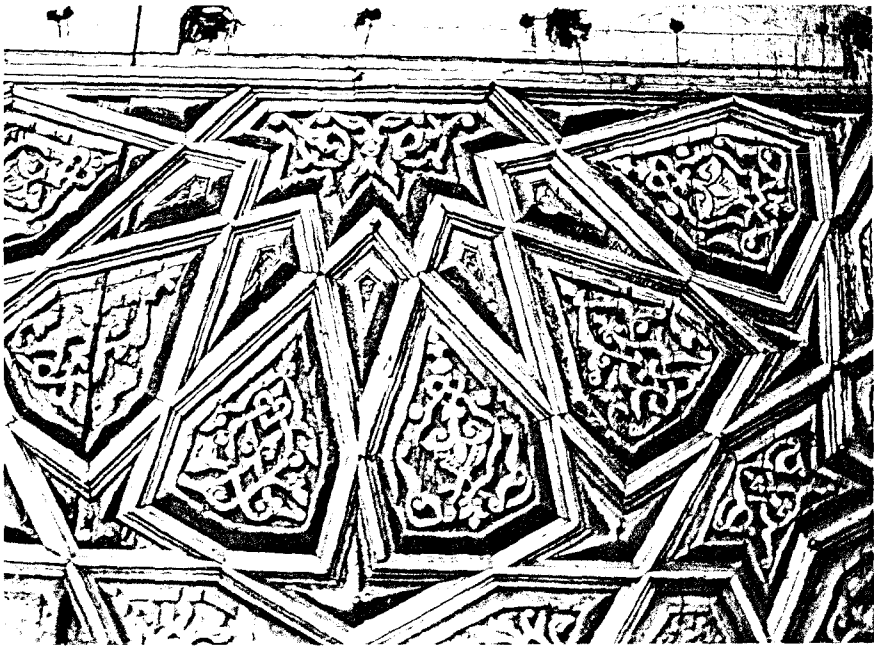
Merzifon Çelebi Sultan Mehmet
Medresesi, Kapı Kanatları

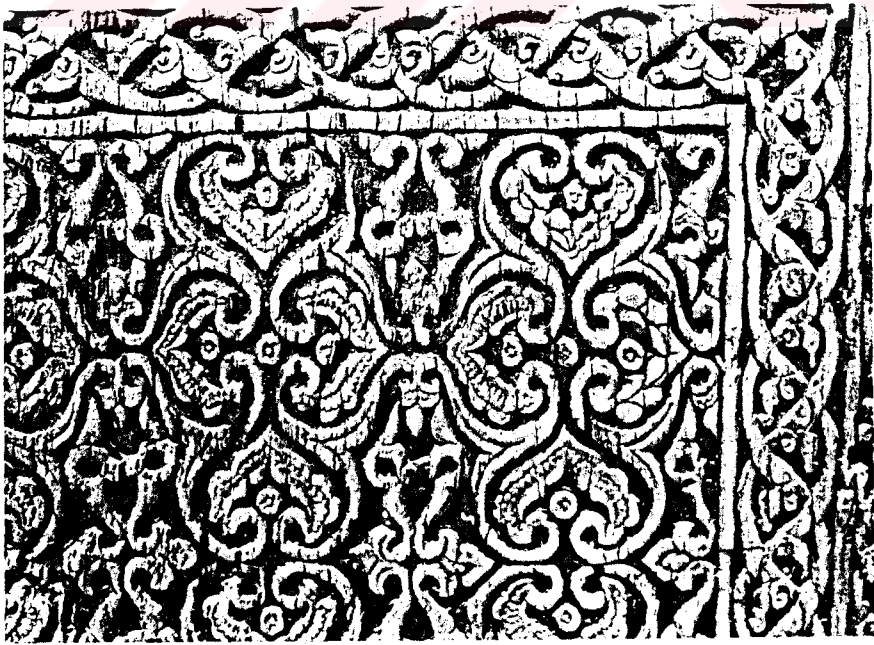
Res.208 - Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi,
Kapı Kanatları

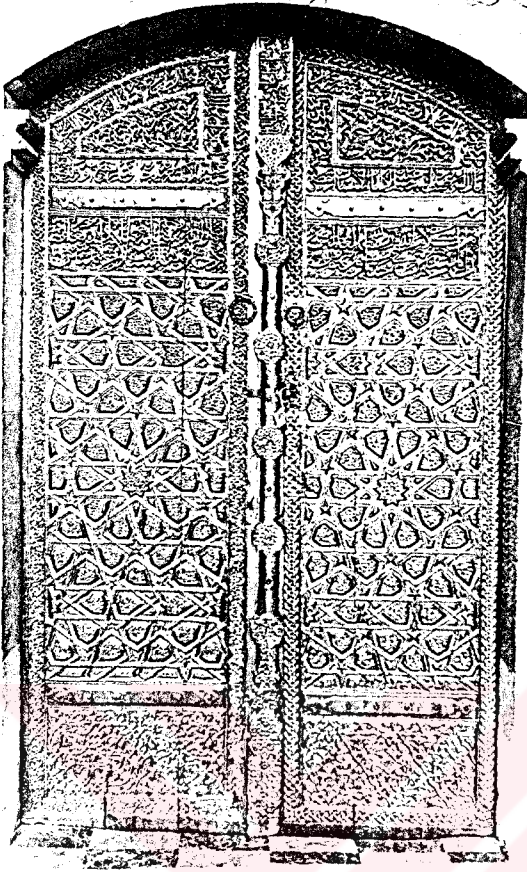
Res.209 - Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi,
Kapı Kanatları, İkinci Pano

Res.210 - Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi,
Kapı Kanatları, İkinci Pano

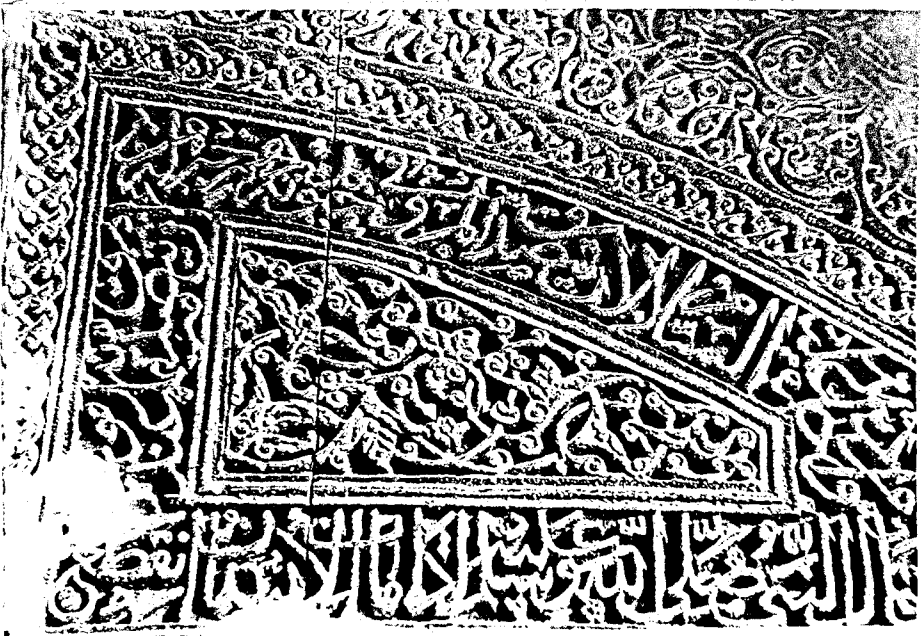

Res.211 - Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi,
Kapı Kanatları, Üçüncü Pano

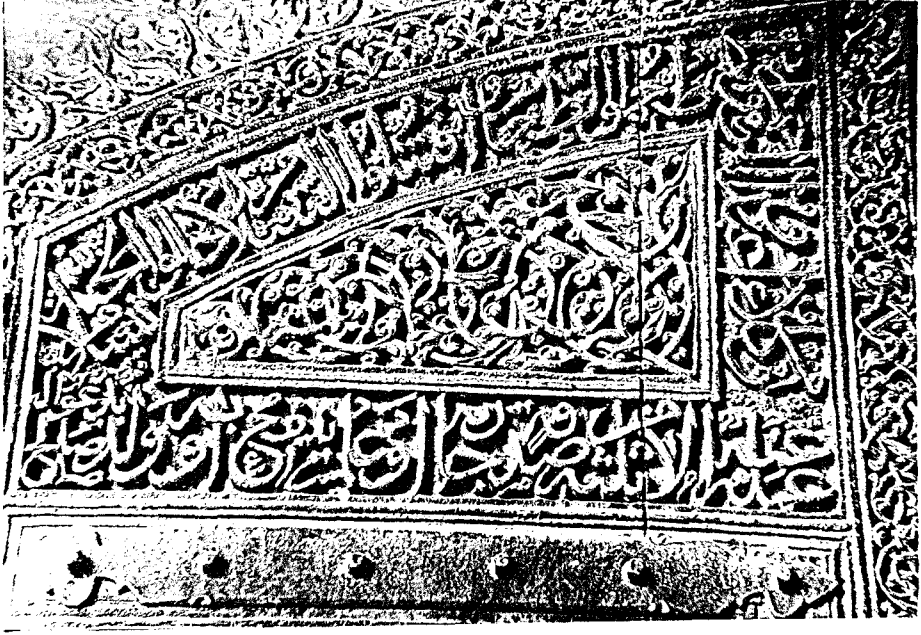

Res.212

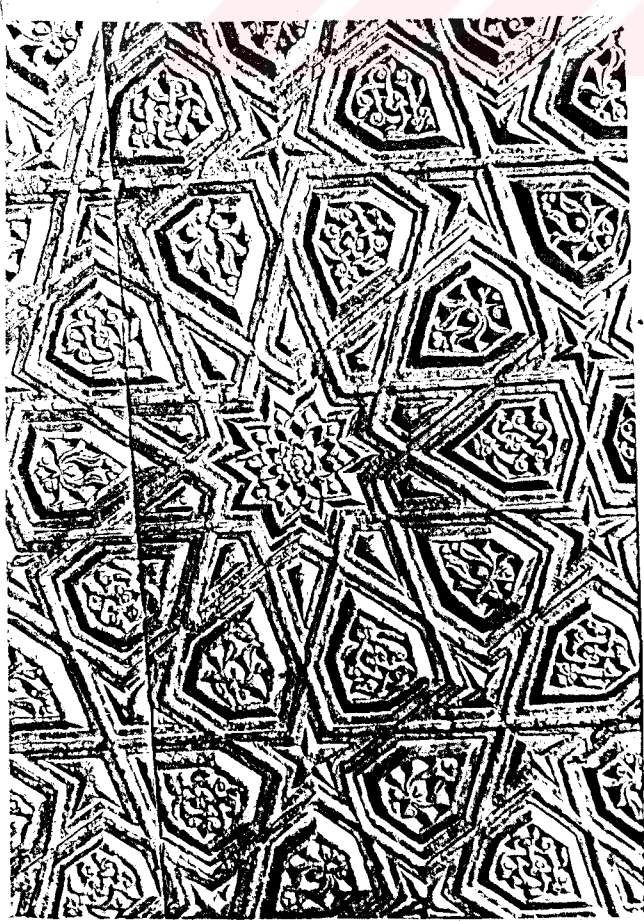
Amasya Bayezid Paşa Camii,
Kapı Kanatları

Res.213 - Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat

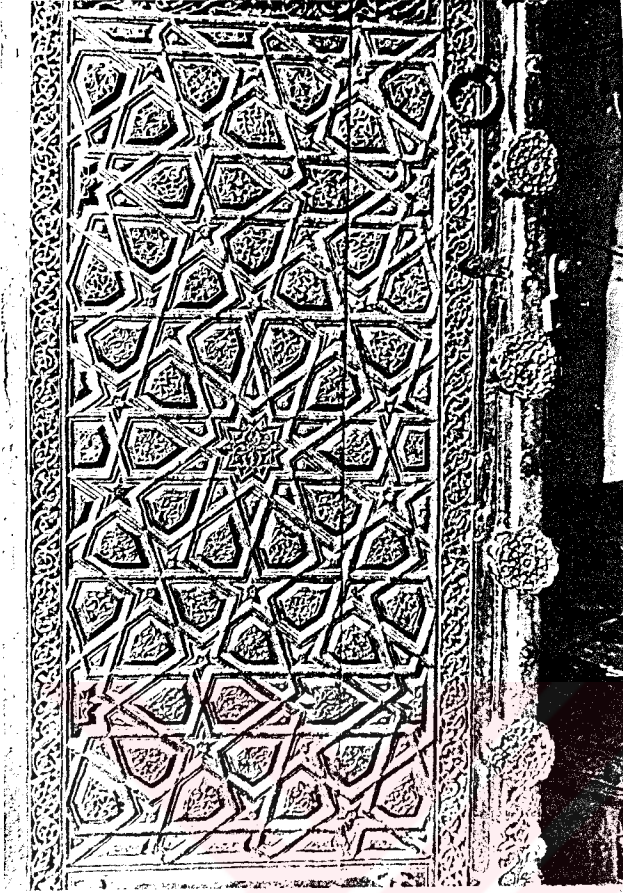

Res.214 - Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat

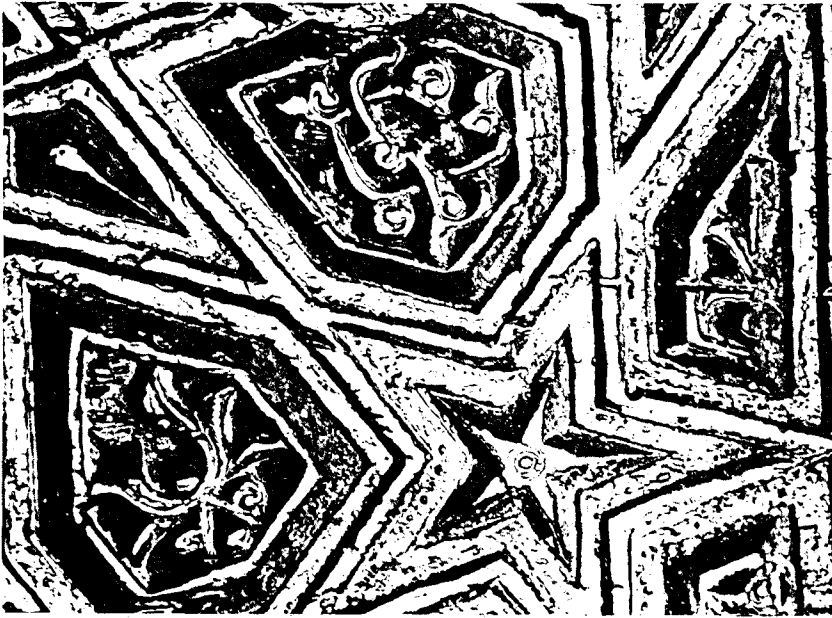
Res.215

Amasya Bayezid Paşa Camii,
Sağ Kanat, Üçüncü Pano

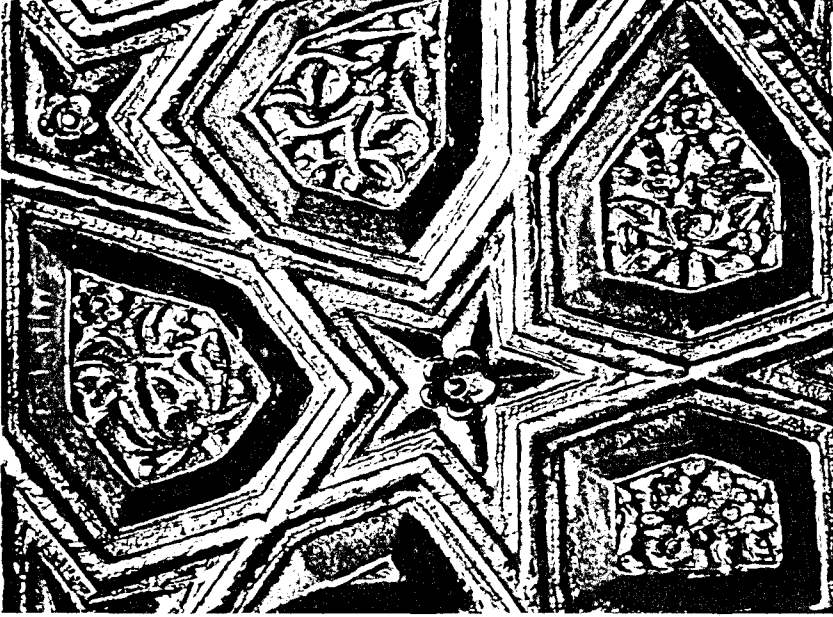

Res.216

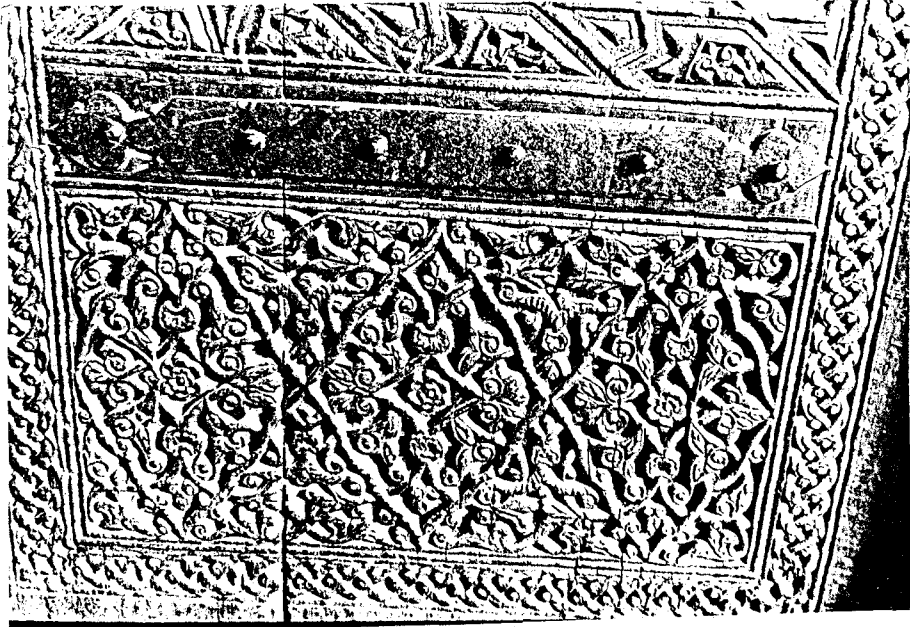
Amasya Bayezid Paşa Camii,
Sol Kanat, Üçüncü Pano

Res.217 - Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat,
Üçüncü Pano

Res.218 - Amasya Bayezid Paşa Camii, Sol Kanat,
Üçüncü Pano

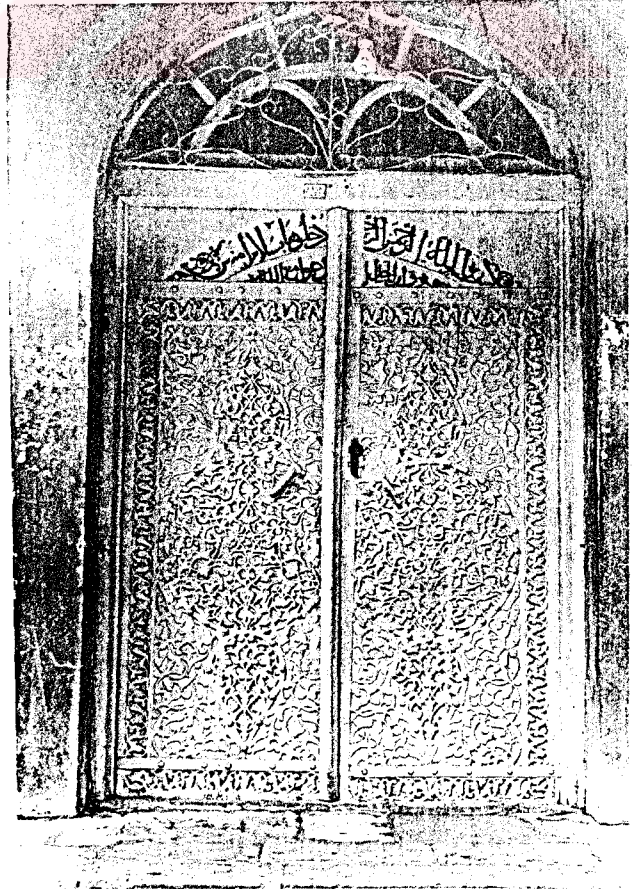

Res.219 - Amasya Bayezid Paşa Camii, Sağ Kanat,
Dördüncü Pano

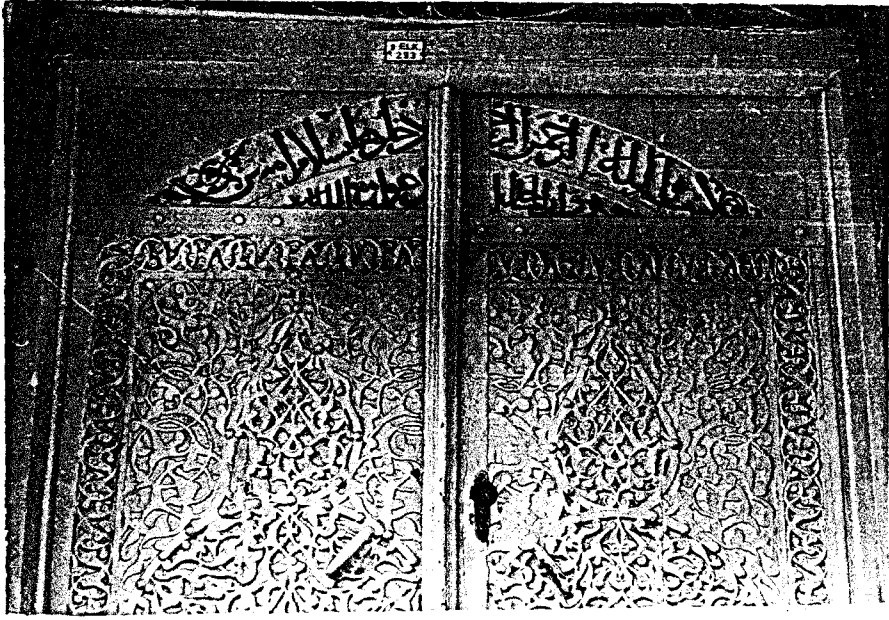
Res.220

Amasya Bayezid Paşa Camii,
Kapı Kanatları, Usta
Kitabesi

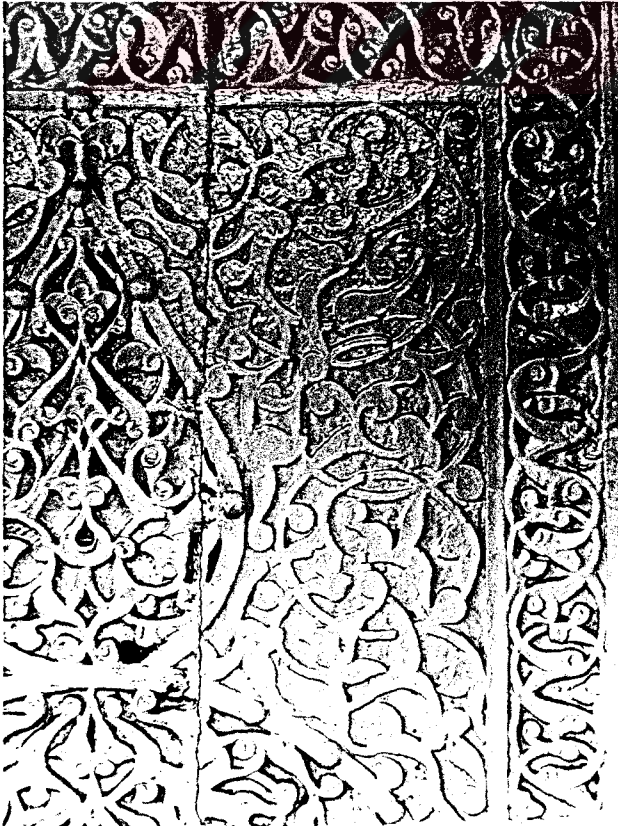

Res.221

Merzifon Medrese Önü
Camii'ndeki Kapı Kanatları

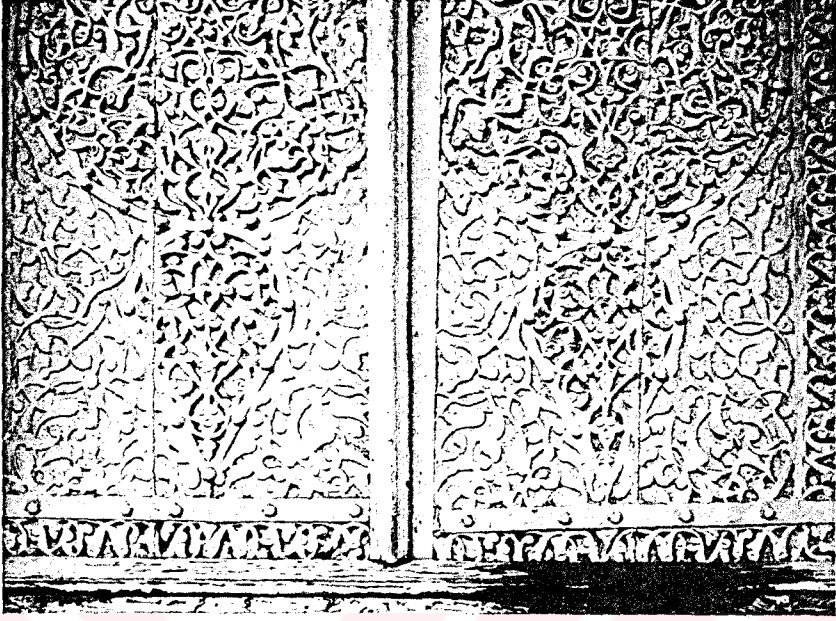

Res.222 - Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları

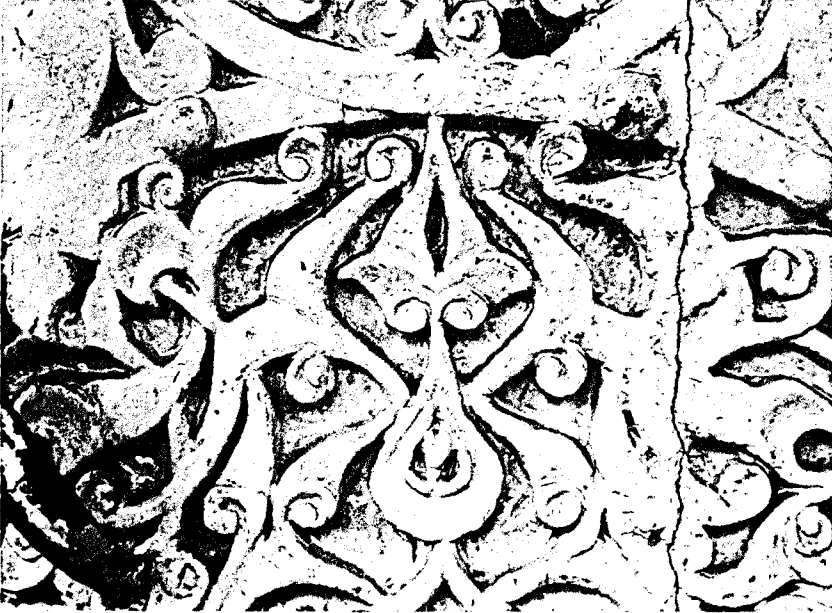

Res.223

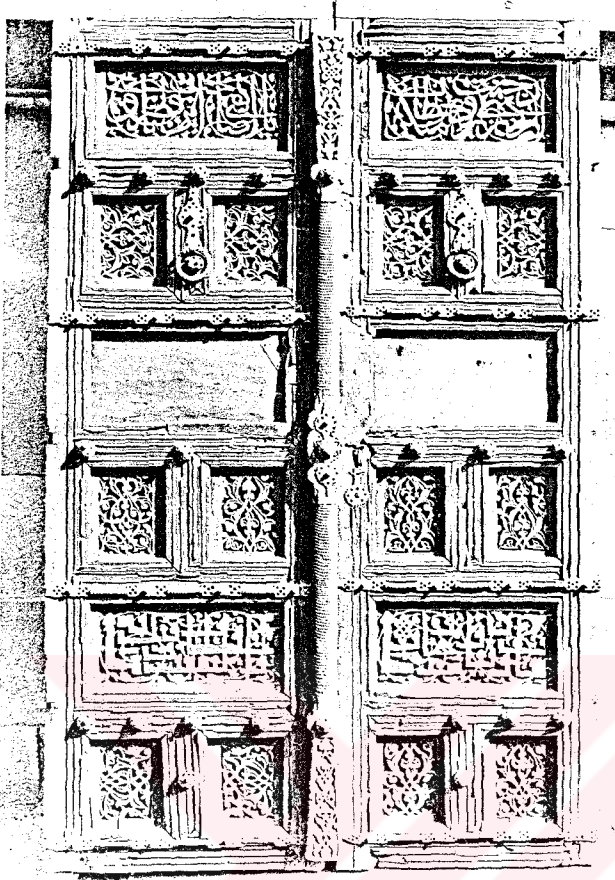
Merzifon Medrese Önü
Camii'ndeki Kapı Kanatları,
Bordür ve İkinci Pano

Res.224 - Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları

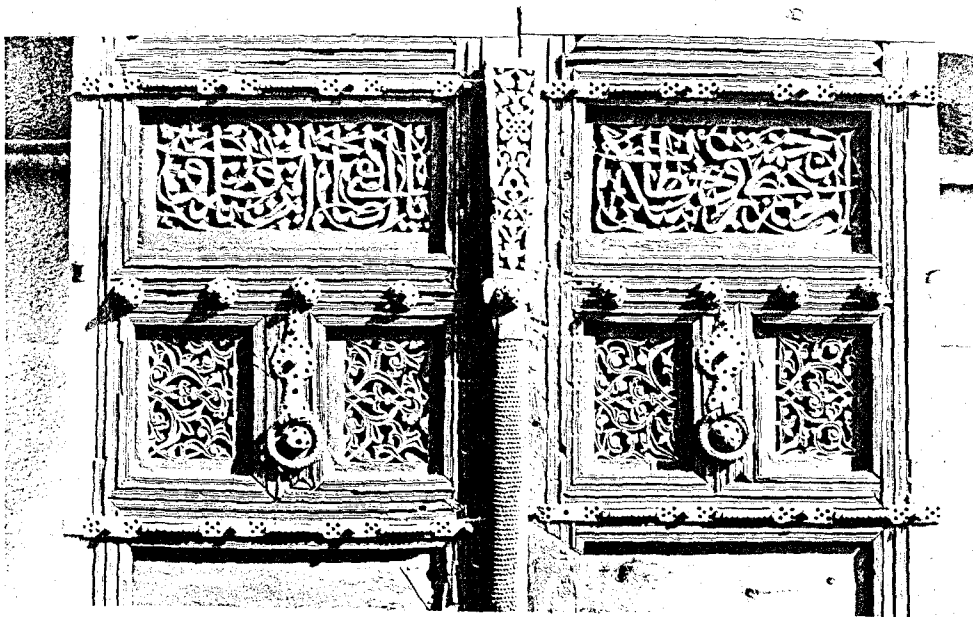

Res.225 - Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları,
Madalyon'dan Detay

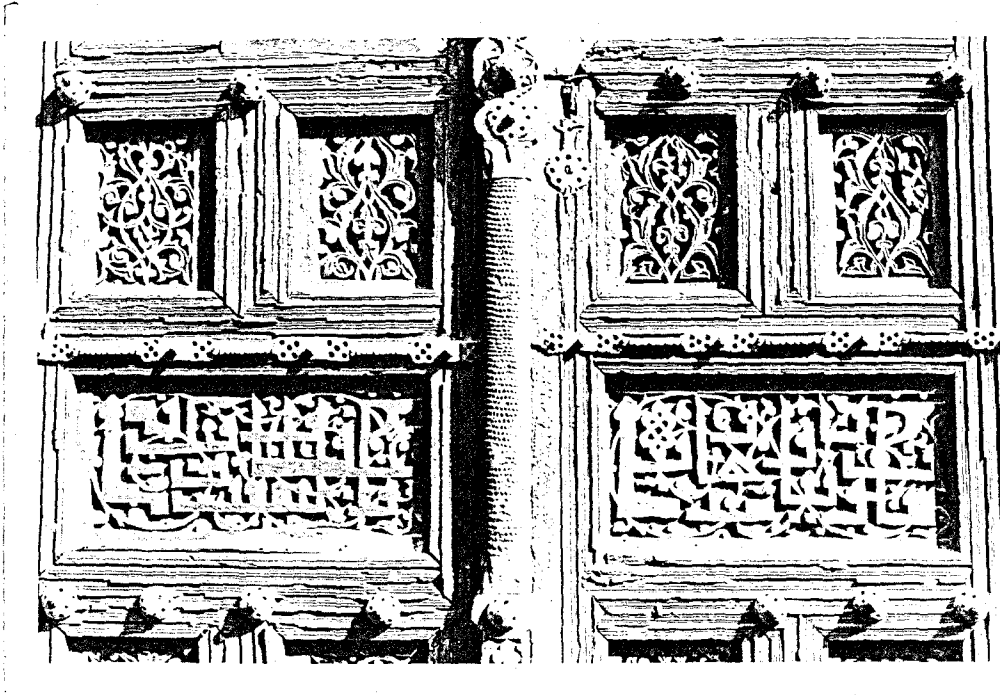

Res.226

Ankara Karanlık Mescit,
Kapı Kanatları

Res.227 - Ankara Karanlık Mescit, Kapı Kanatları,
1., 2., 3.Panolar

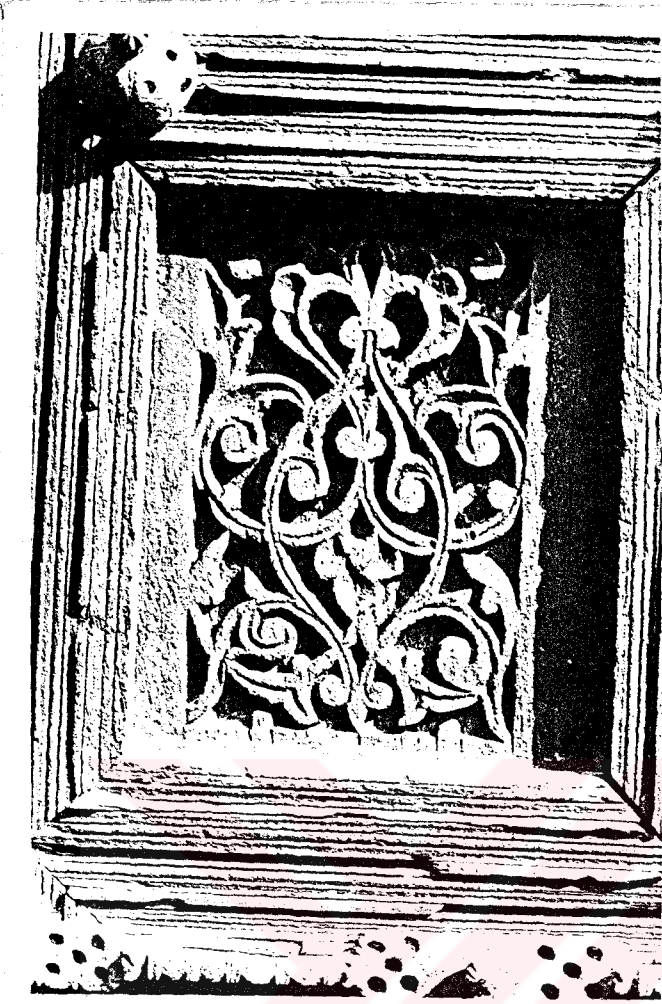

Res.228 - Ankara Karanlık Mescit, Kapı Kanatları,
5., 6., 7.Panolar

Res.229

Ankara Karanlık Mescit,
Sağ Kanat, Üçüncü Pano

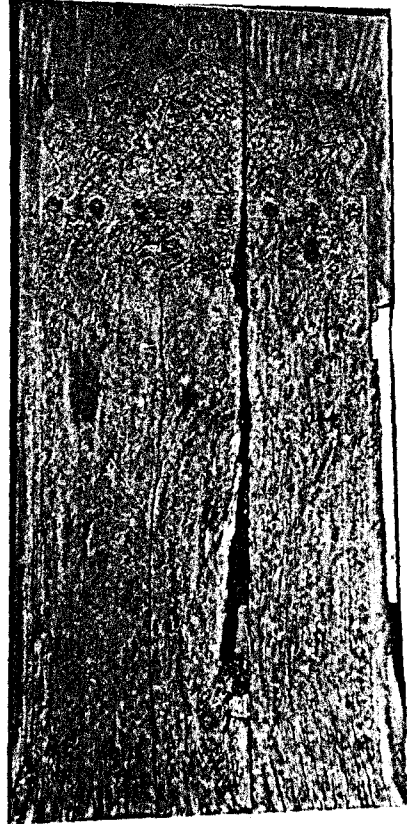

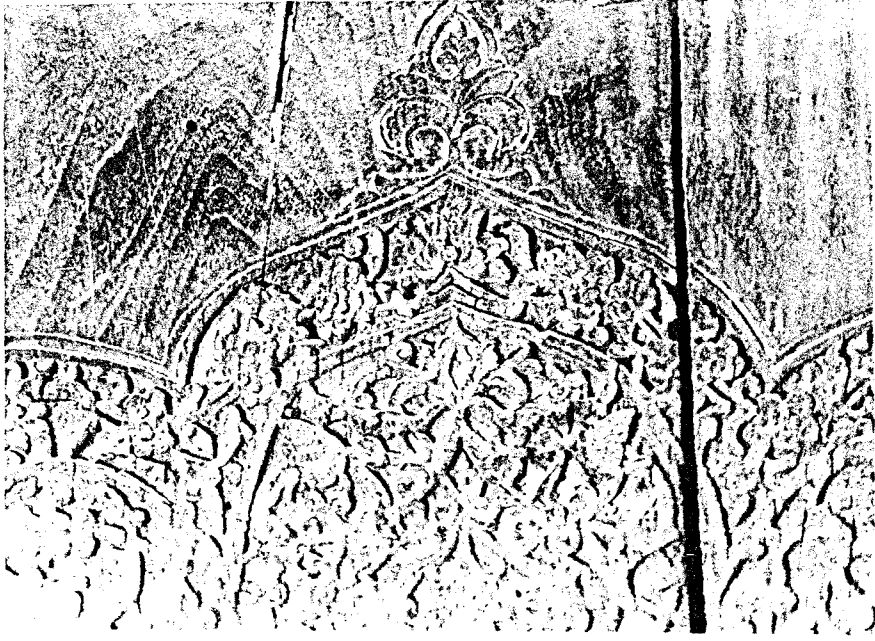
Res.230

Ankara Karanlık Mescit,
Sol Kanat, Beşinci Pano

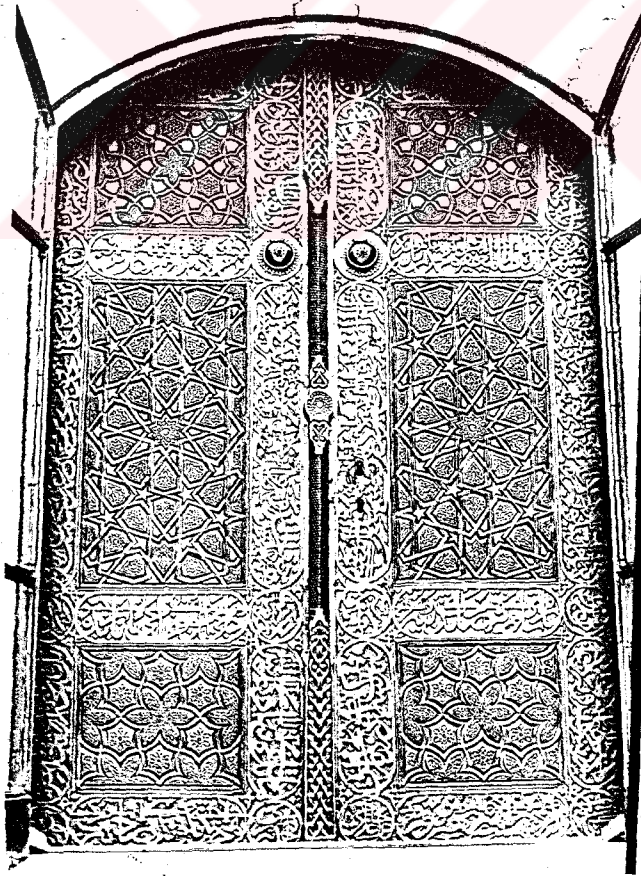
Res.231

Konya Hasbey Darülhuffazı,
Kapı Kanadı

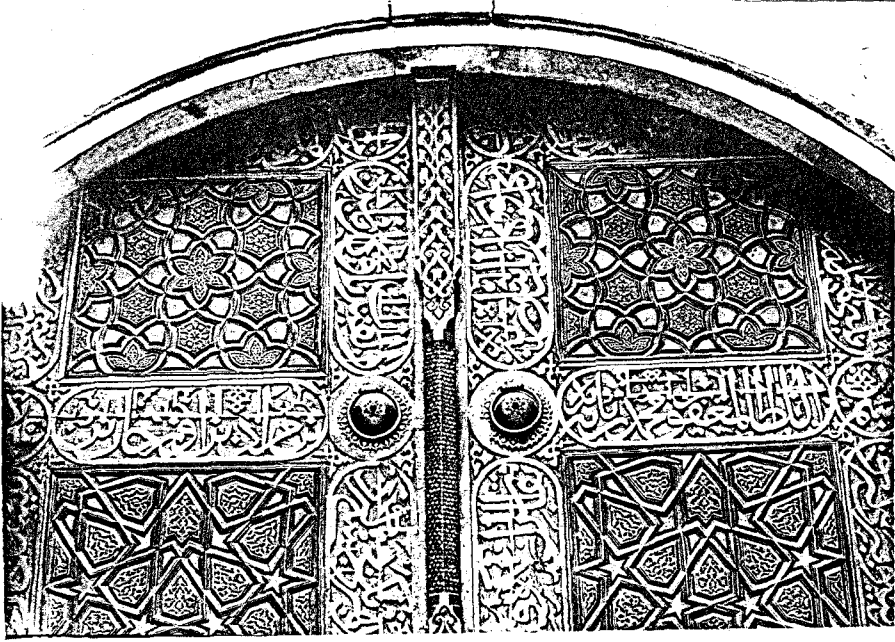

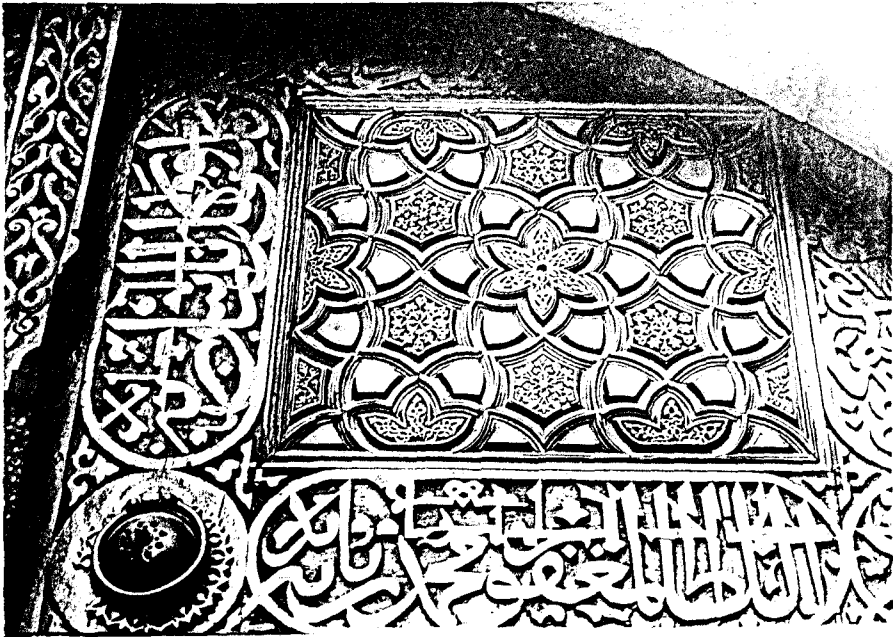
Res.232 - Konya Hasbey Darülhuffazı, Kapı Kanadı

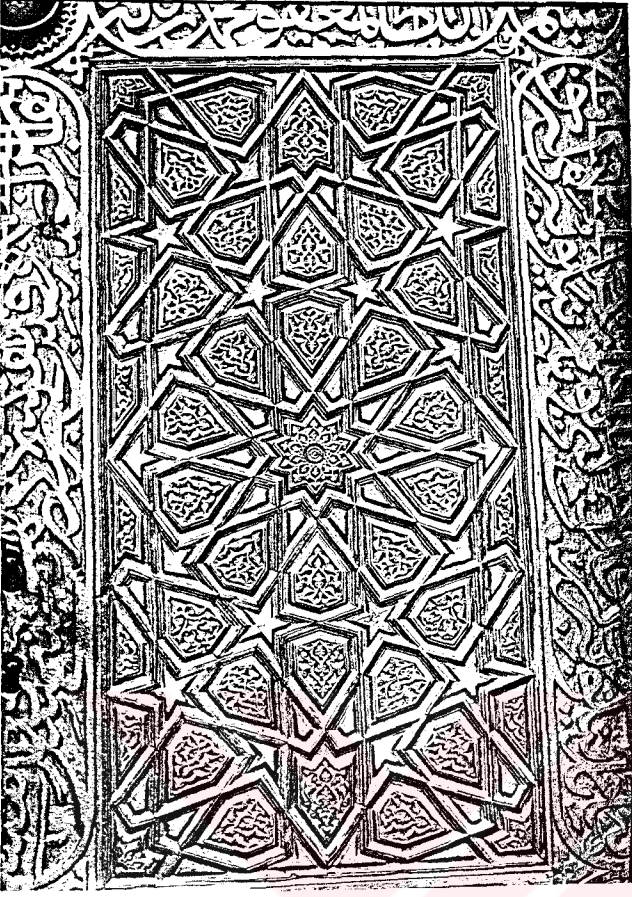
Res.233 - Bursa Yeşil Türbe, Kapı Kanadı

Res.234 - Bursa Yeşil Türbe, Kapı Kanatları

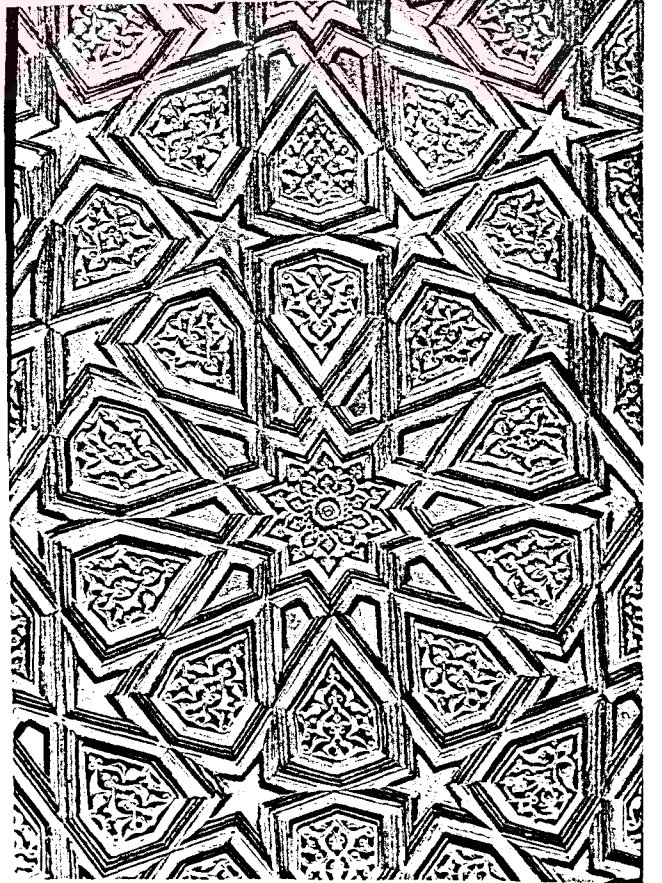

Res.235 - Bursa Yeşil Türbe, Sağ Kanat, Birinci Pano

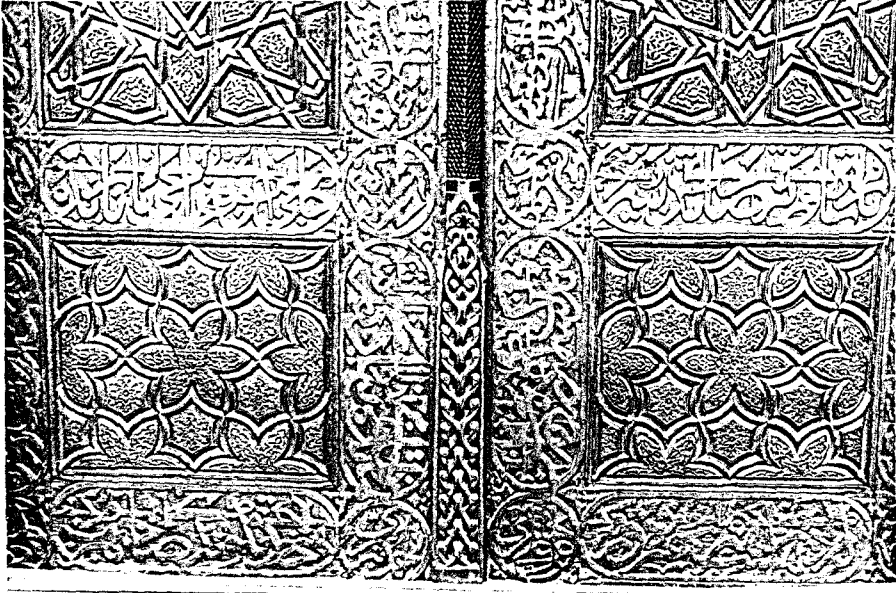
Res.236

Bursa Yeşil Türbe, Sağ Kanat,
İkinci Pano

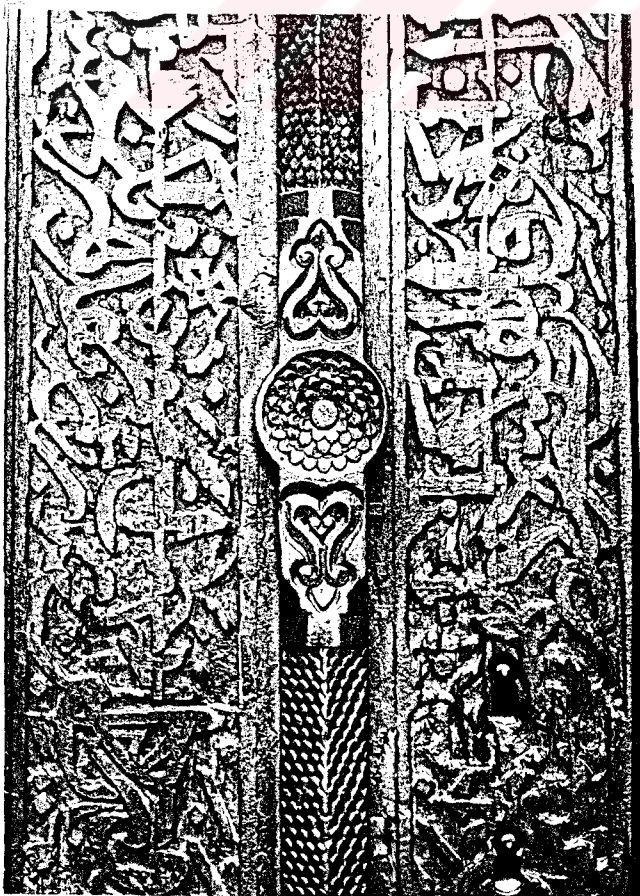

Res.237

Bursa Yeşil Türbe, Sol Kanat,
İkinci Pano

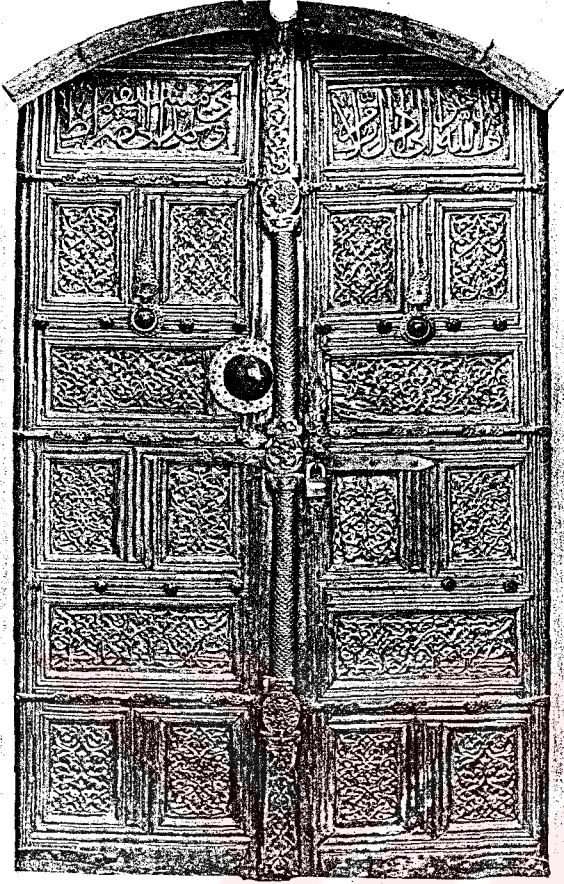

Res.238 - Bursa Yeşil Türbe, Kapı Kanatları,
Üçüncü Panolar

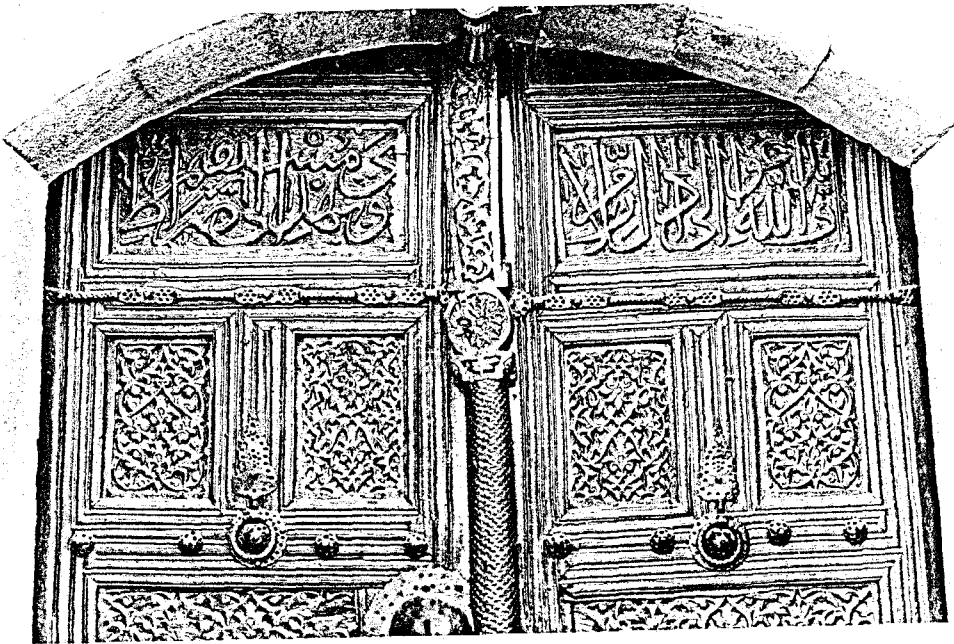
Res.239

Ankara Karacabey Camii,
Kapı Kanatları, Bini

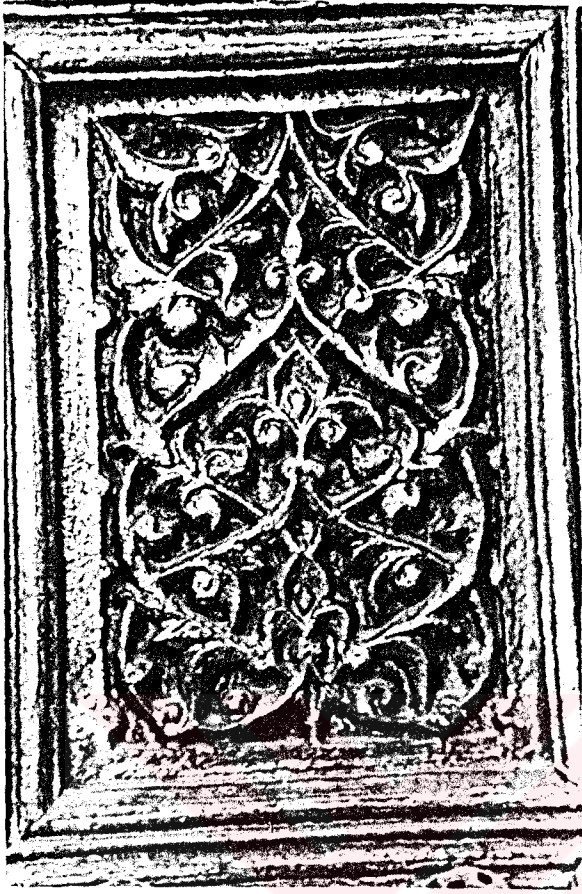

Res.240

Ankara Karacabey Camii,
Kapı Kanatları

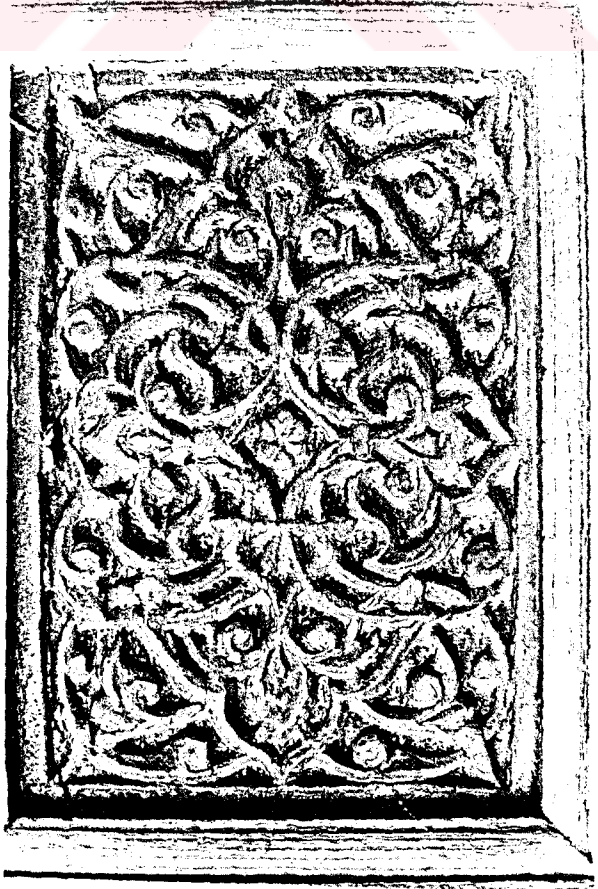

Res.241 - Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları,
1., 2., 3.Panolar

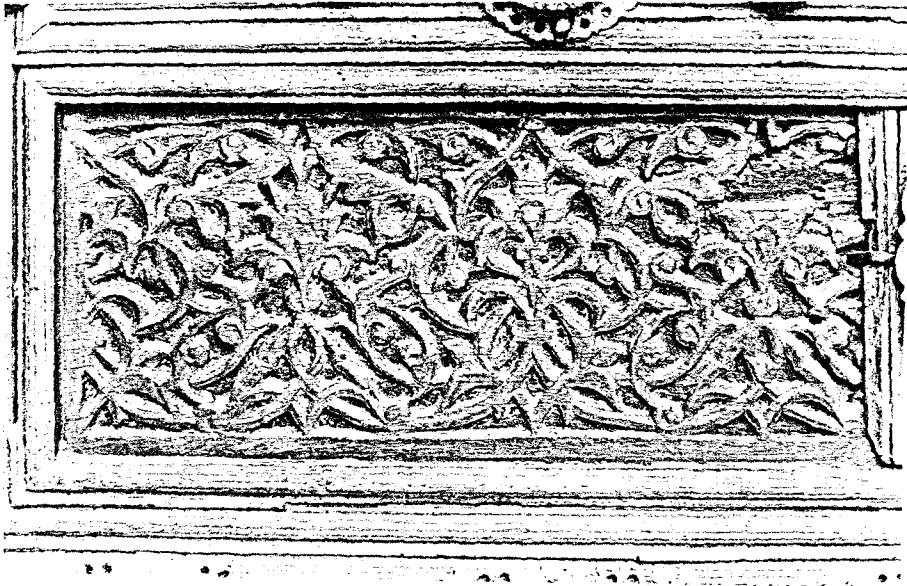
Res.242

Ankara Karacabey Camii,
Kapı Kanatları, Üçüncü Pano

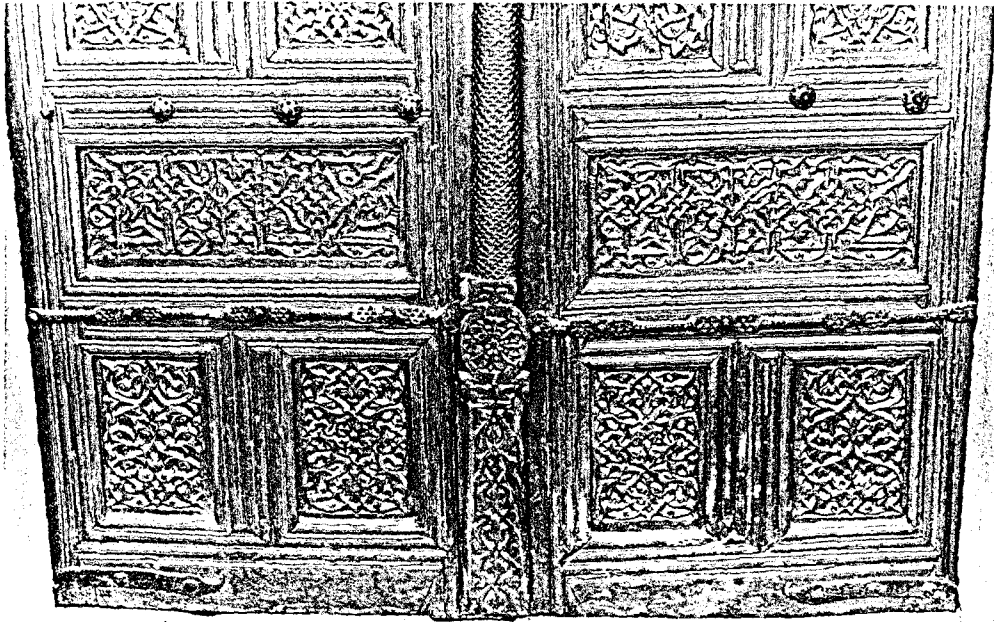

Res.243

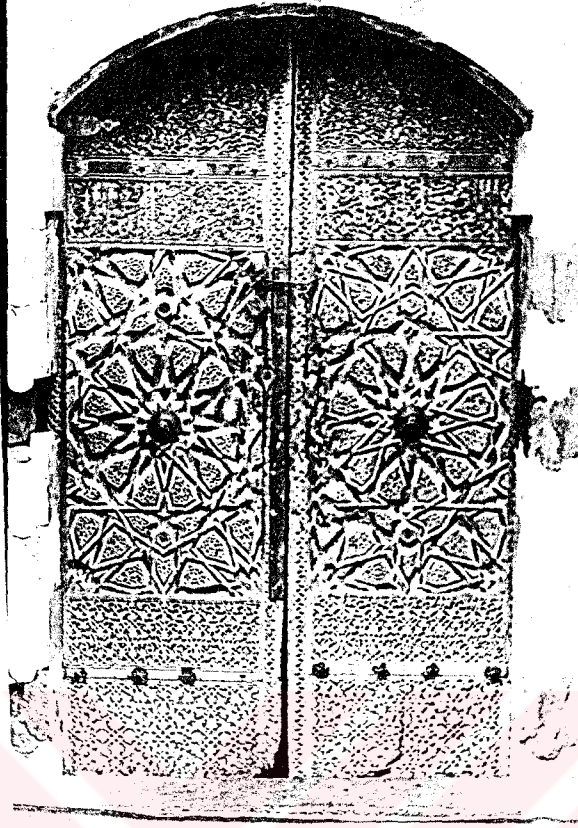
Ankara Karacabey Camii,
Kapı Kanatları, Altıncı Pano

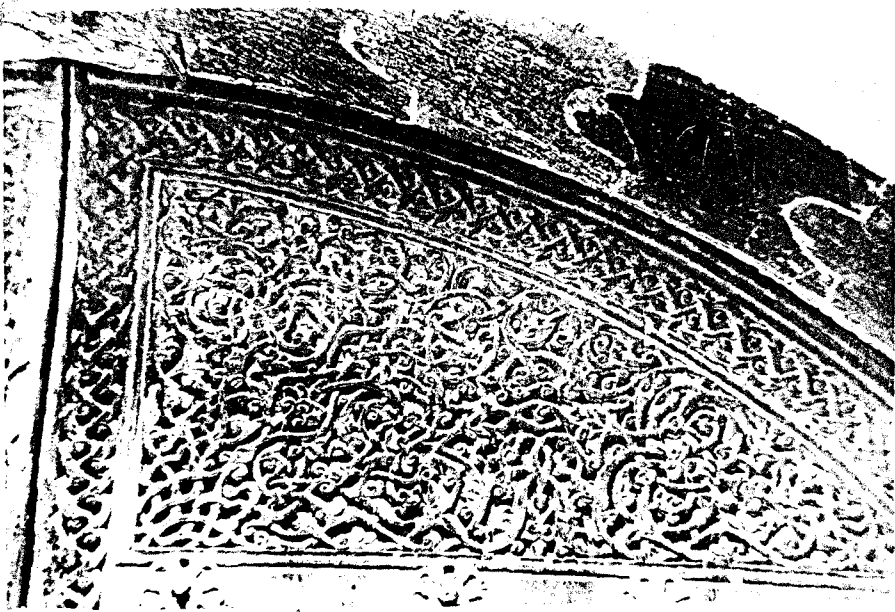
Res.244 - Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları,
Dördüncü Pano

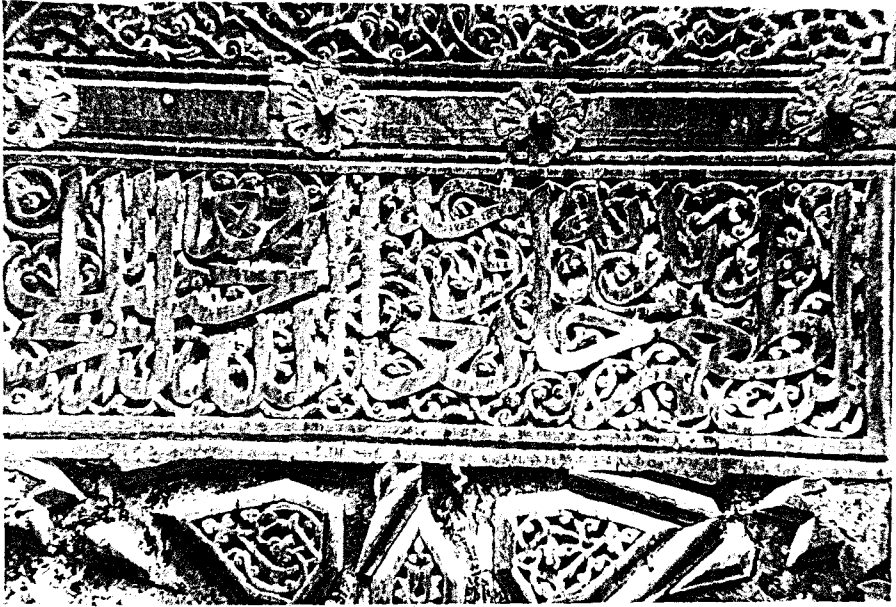
Res.245 - Ankara Karacabey Camii, Kapı Kanatları,
7., 8., 9.Panolar

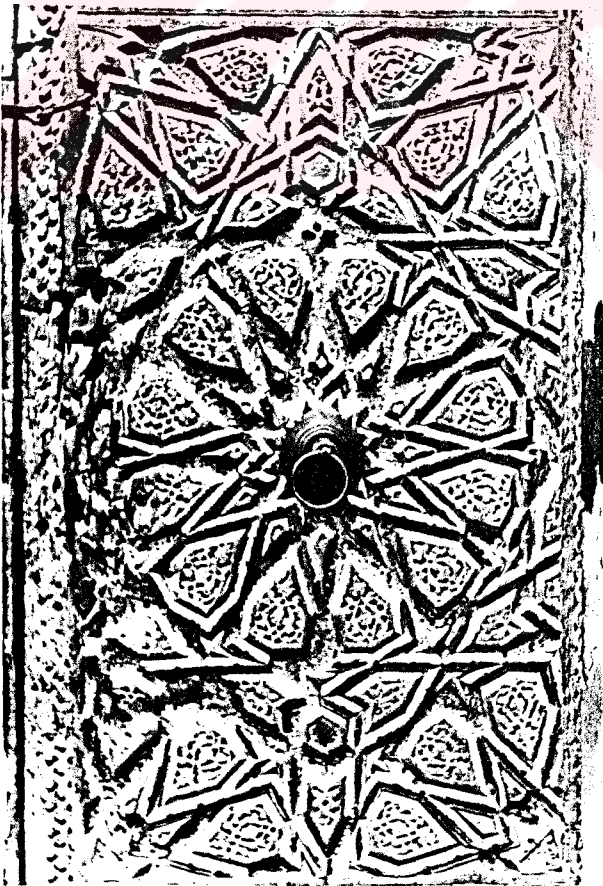
Res.246 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kanı Kanatları

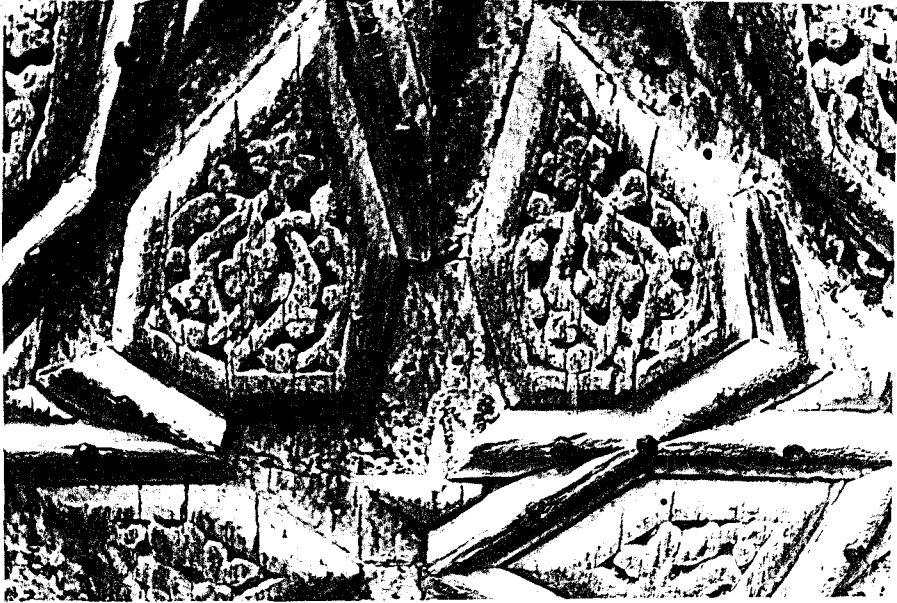
Res.247 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kanı Kanatları, Birinci Pano

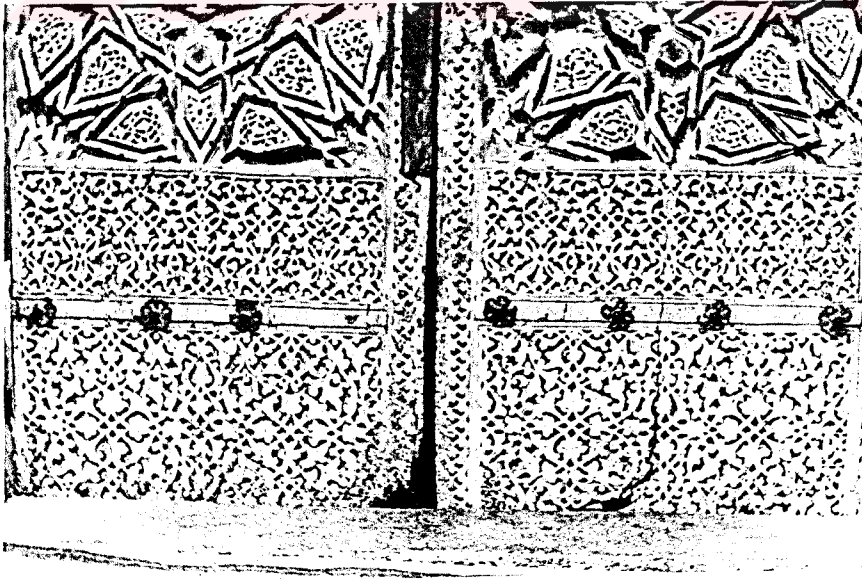
Res.248 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kapı Kanatları, İkinci Pano

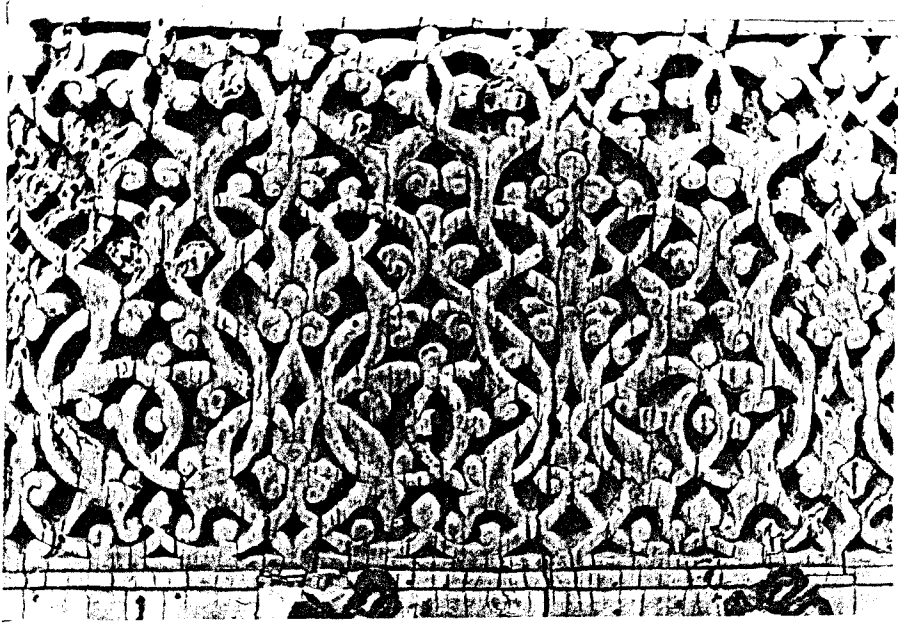
Res.249 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kapı Kanatları, Üçüncü Pano

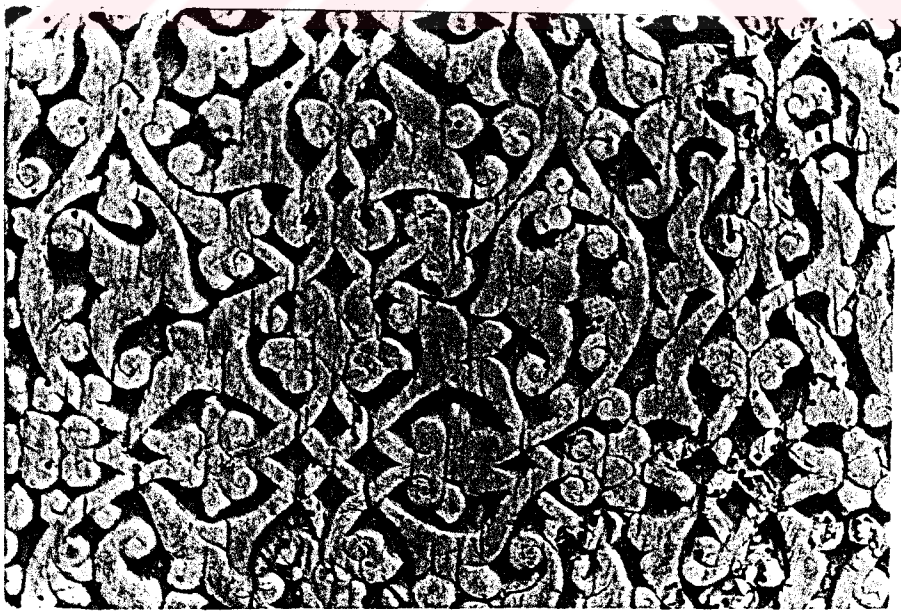
Res.250 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kapı Kanatları, Üçüncü Pano, Detay

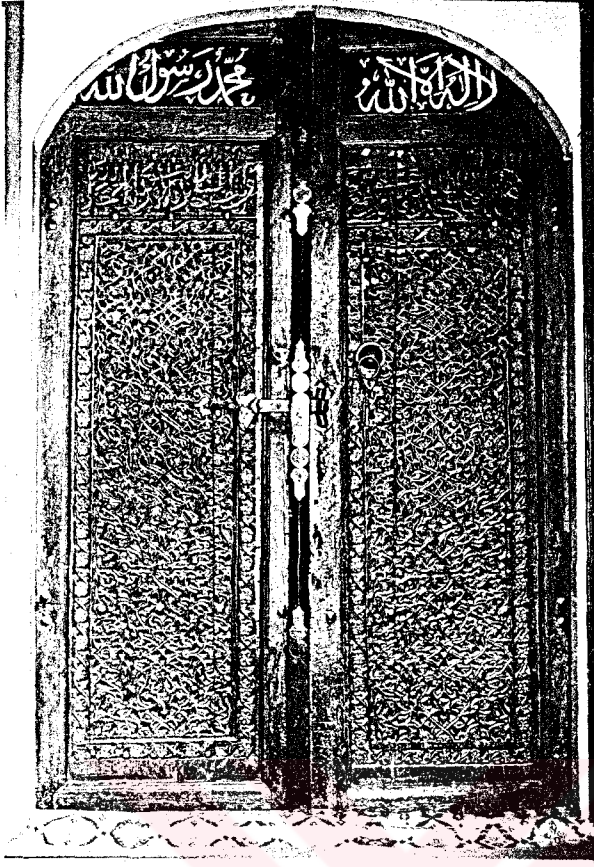
Res.251 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kapı Kanatları, Dört ve Beşinci Panolar

Res.252 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kapı Kanatları, Dördüncü Pano

Res.253 - Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii,
Kapı Kanatları, Beşinci Pano

Res.254

Ankara Hacı Musa Camii,
Kapı Kanatları

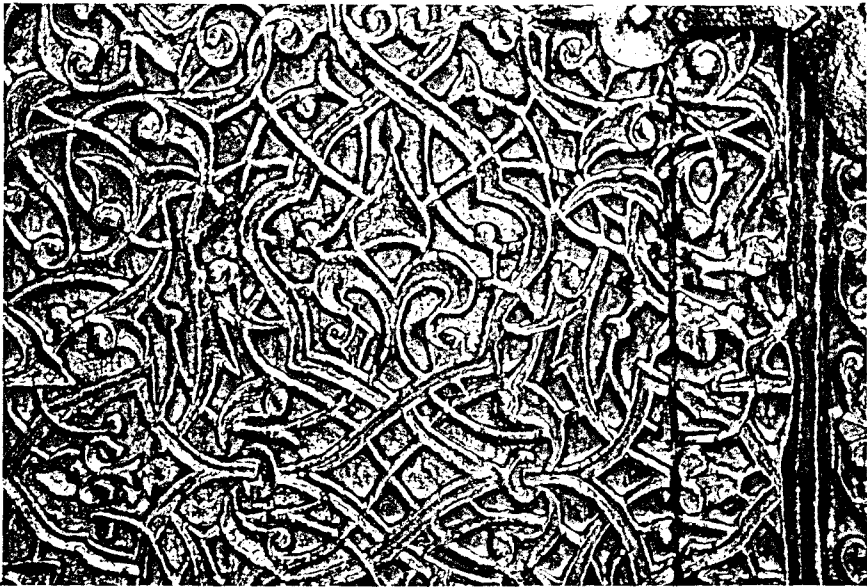

Res.255

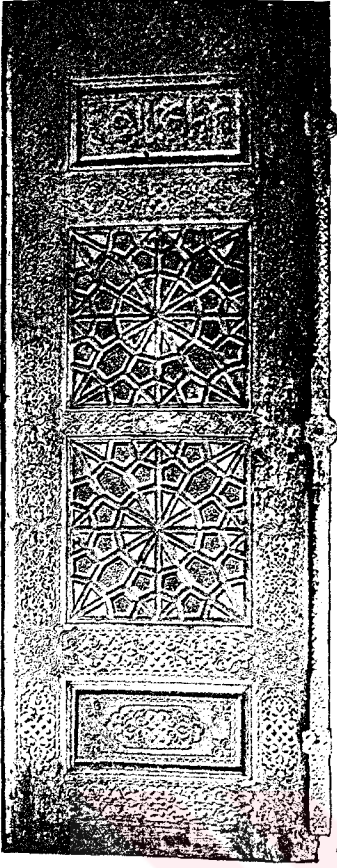
Ankara Hacı Musa Camii,
Sol Kanat

Res.256 - Ankara Hacı Musa Camii,
Kapı Kanatları, Bordür ve
İkinci Pano, Detay

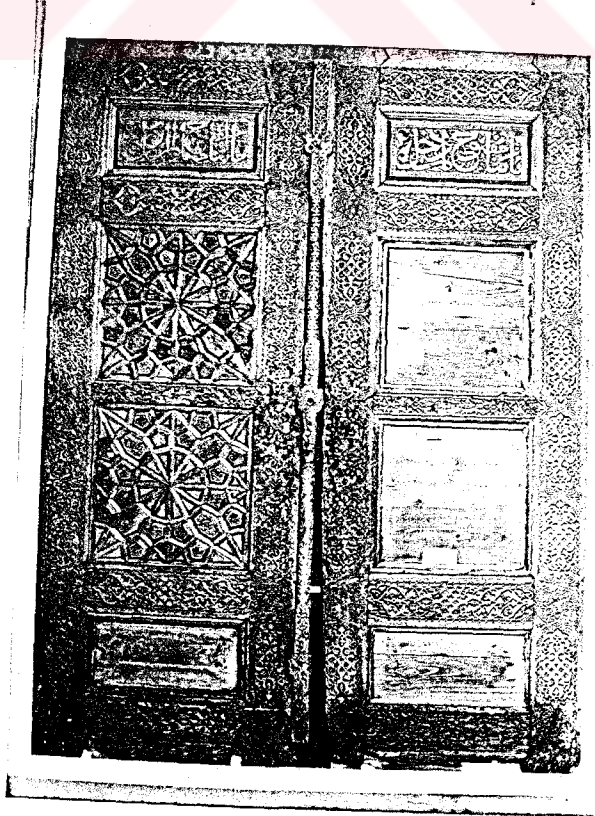

Res.257 - Ankara Hacı Musa Camii,
Kapı Kanatları, İkinci Pano, Detay

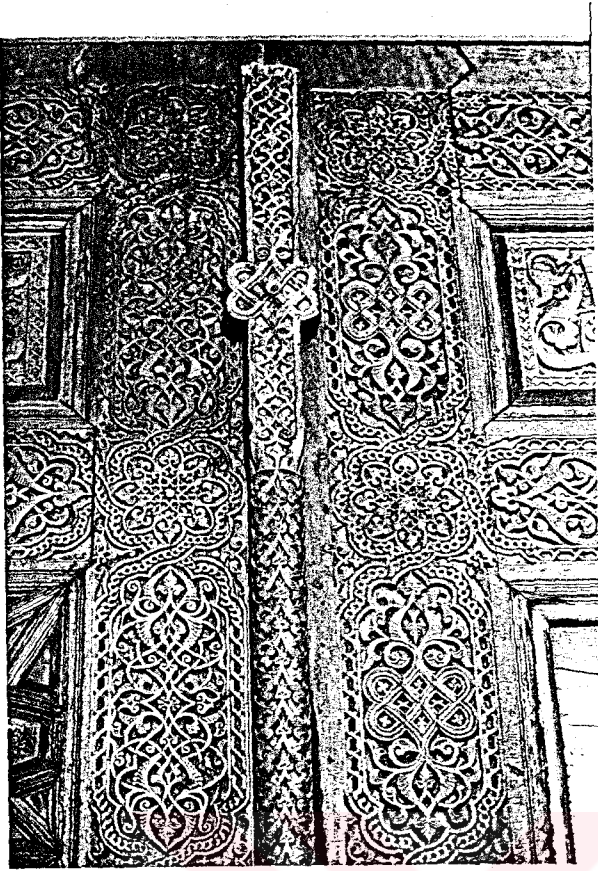
Res.258

Karaman İbrahim Bey İmaretı, Kapı Kanatları
(G.Migeon'dan)

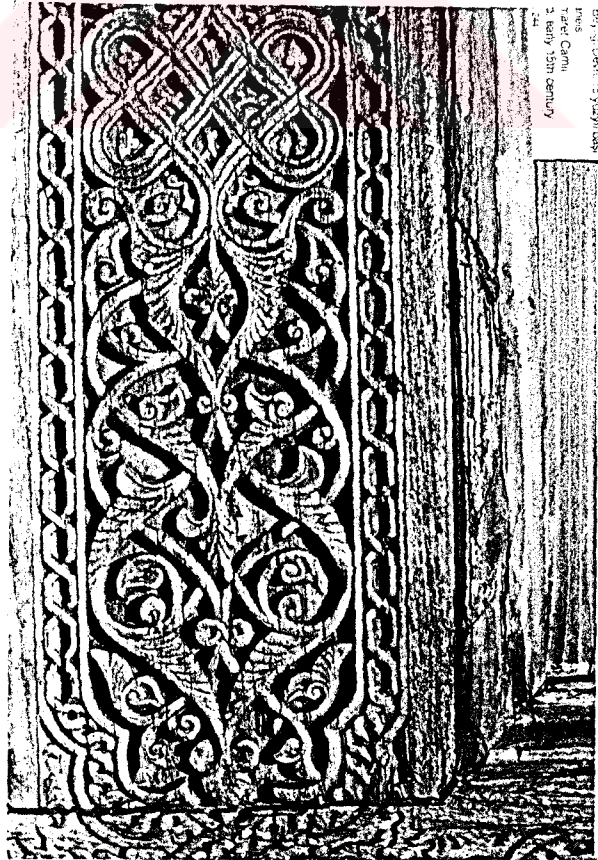
Res.259

Karaman İbrahim Bey İmaretı,
Kapı Kanatları

Res.260

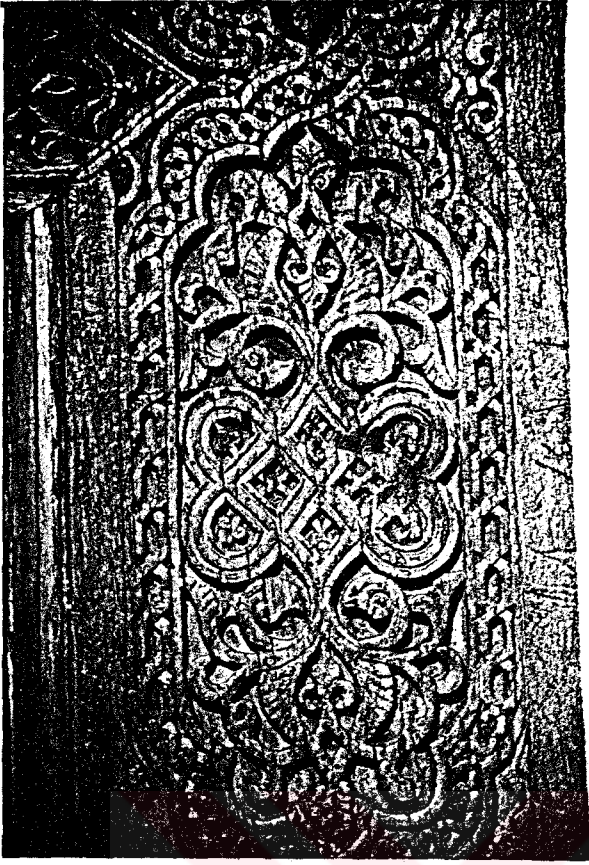
Karaman İbrahim Bey İmaretı,
Kapı Kanatları, Serenler

Res.261

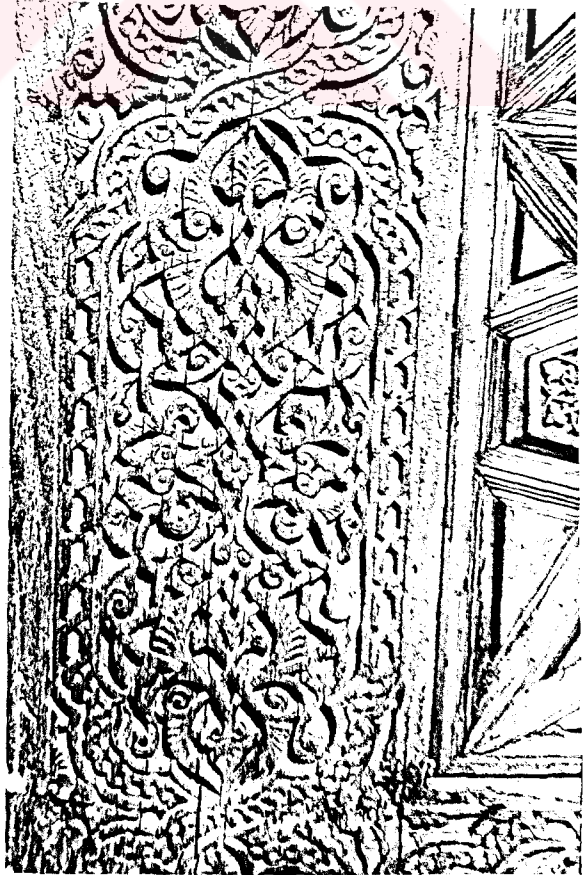
Karaman İbrahim Bey İmaretı,
Sağ Kanat, Kayıttaki Süsleme

Res. 261
Karaman İbrahim Bey İmaretı
Sağ Kanat, Kayıttaki Süsleme
1973
1973
1973

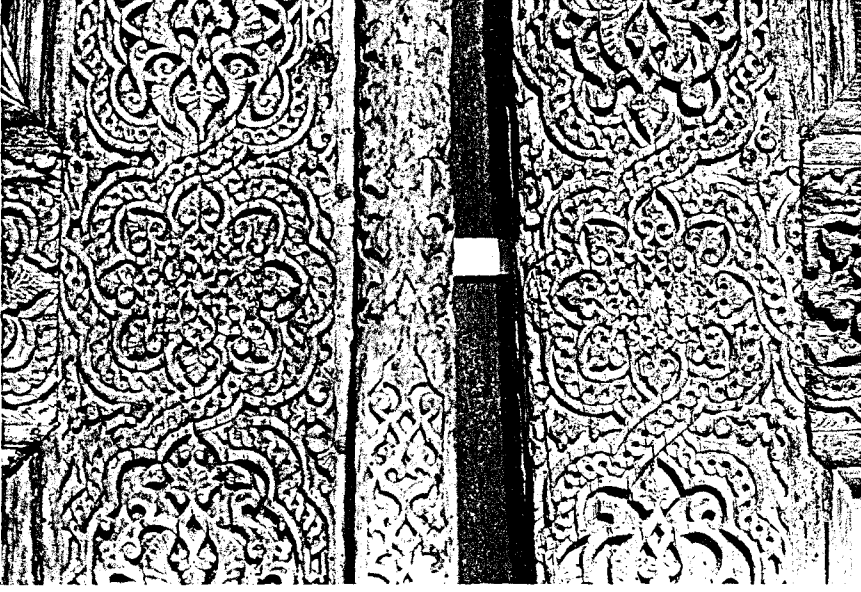
Res.262

Karaman İbrahim Bey İmareti,
Sağ Kanat, Serendeki Kartuş
Süslemesi

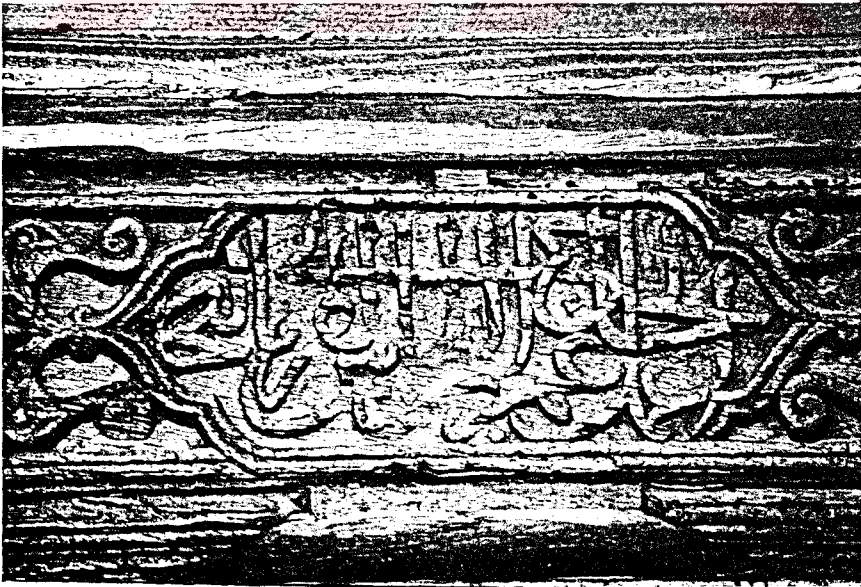

Res.263

Karaman İbrahim Bey İmareti,
Sol Kanat

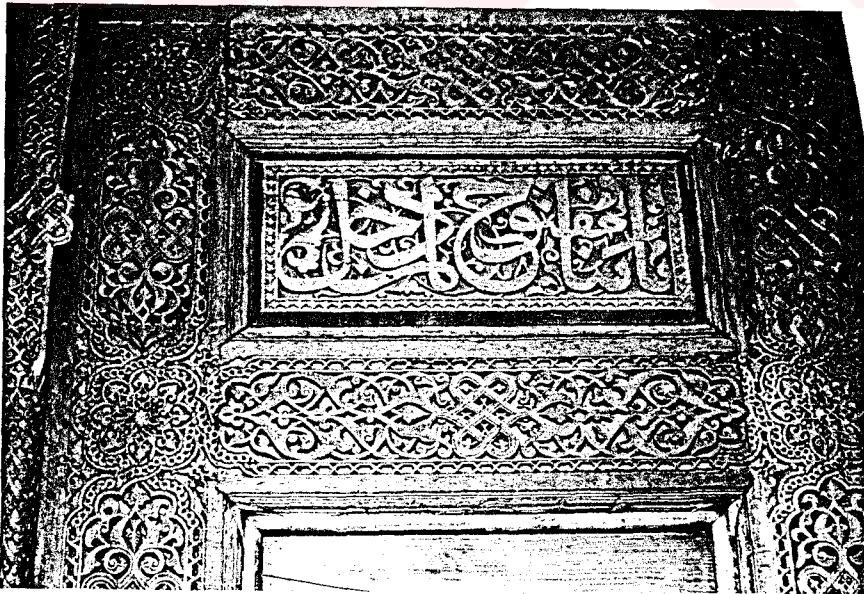
Res.264 - Karaman İbrahim Bey İmaretı, Kapı Kanatları,
Serendeki Rozetler

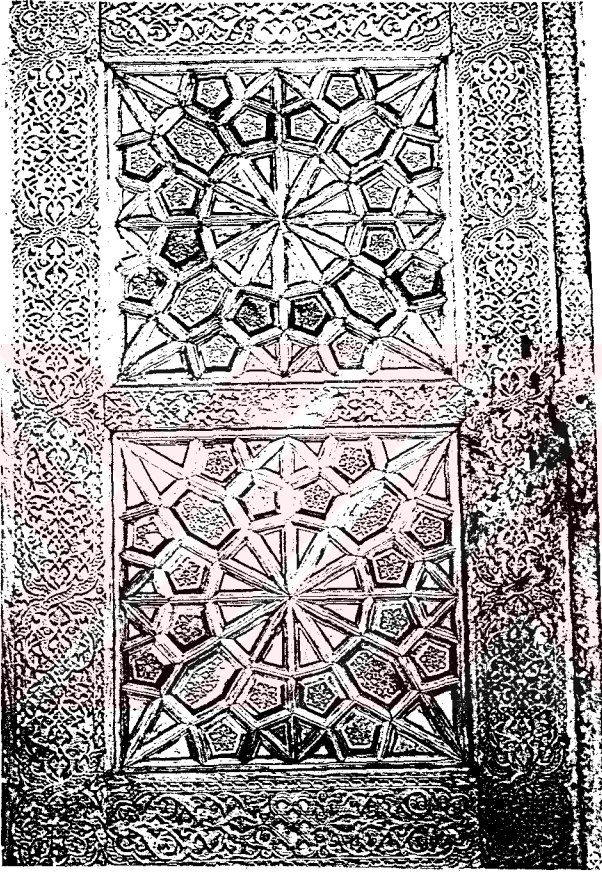
Res.265 - Karaman İbrahim Bey İmaretı, Kapı Kanatları,
Sağ Kanattaki Usta Kitabesi

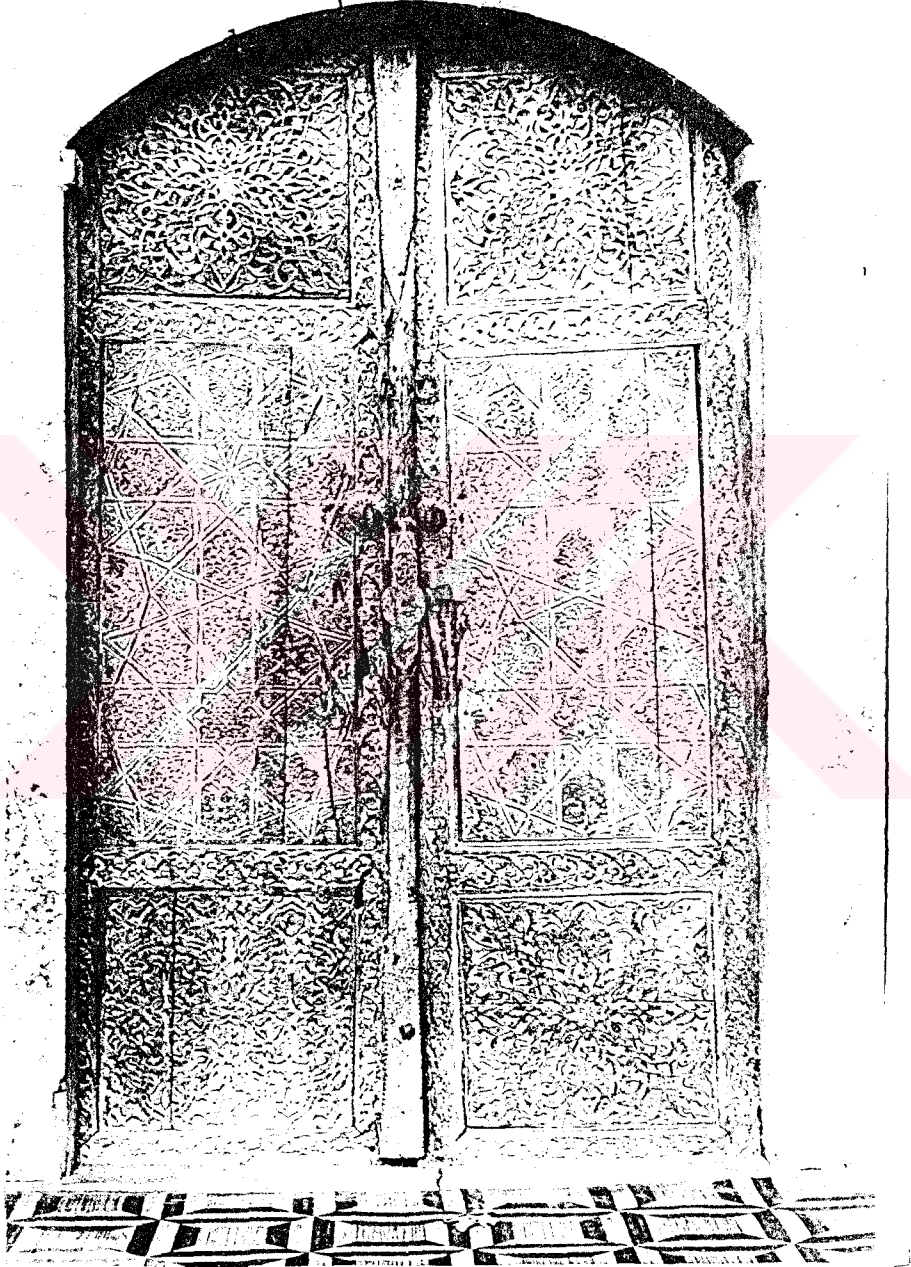
Res.266 - Karaman İbrahim Bey İmaretı,
Sol Kanattaki Kayıt Süslemesi

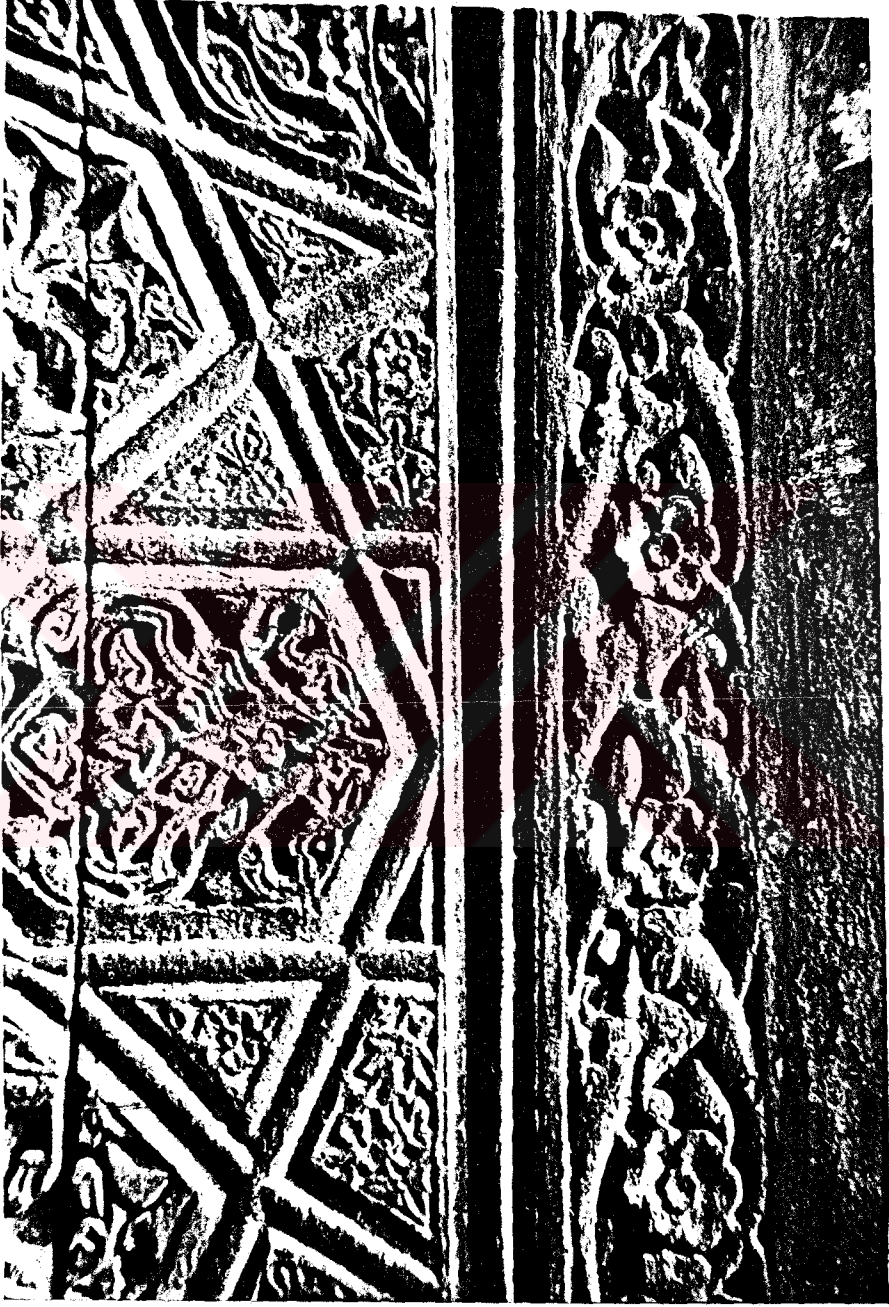
Res.267 - Karaman İbrahim Bey İmaretı,
Kapı Kanatları, Birinci Pano

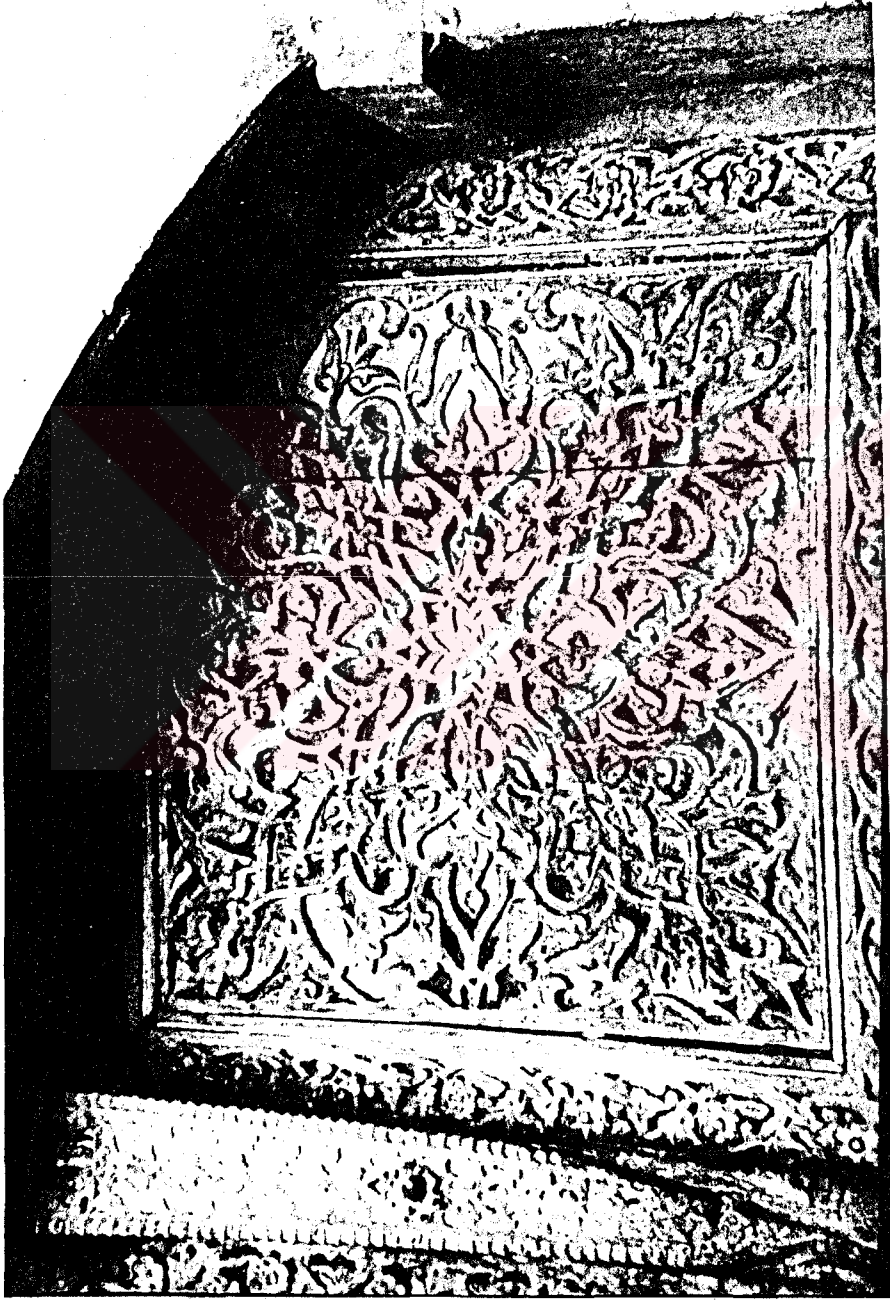
Res.268 - Karaman İbrahim Bey İmaretı,
Kapı Kanatları, İkinci ve
Üçüncü Panolar

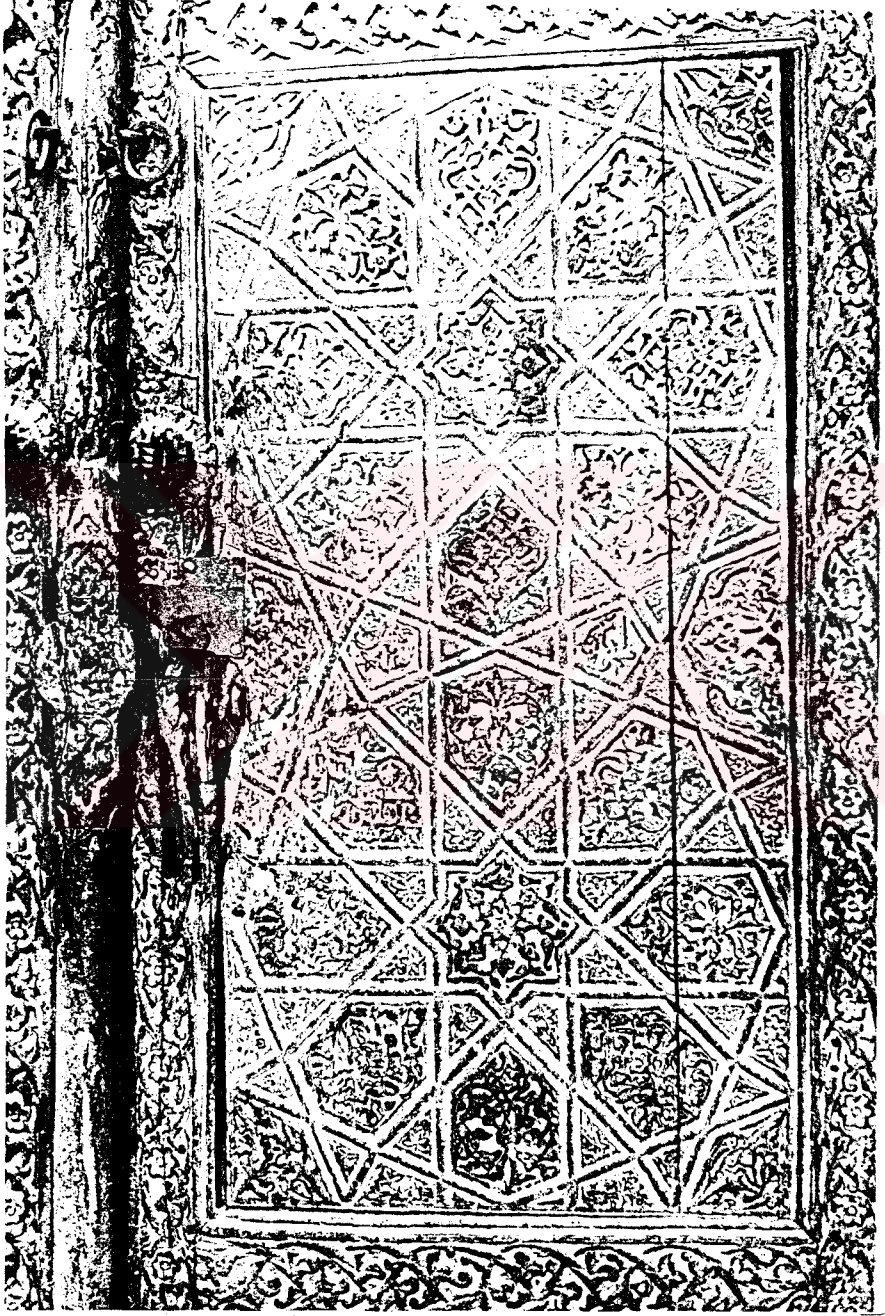
Res.269 - Tire Yahşı Bey Camii,
1 No'lu Kapı Kanatları

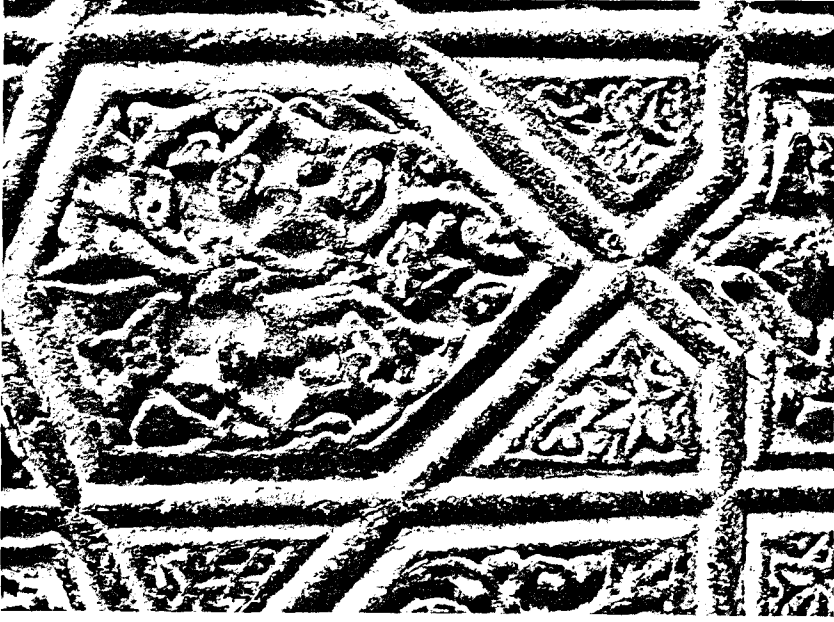
Res.270 - Tire Yahşi Bey Camii,
1 No'lu Kapı Kanatları, Bordür

Res.271 - Tire Yahşı Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları, Birinci Pano

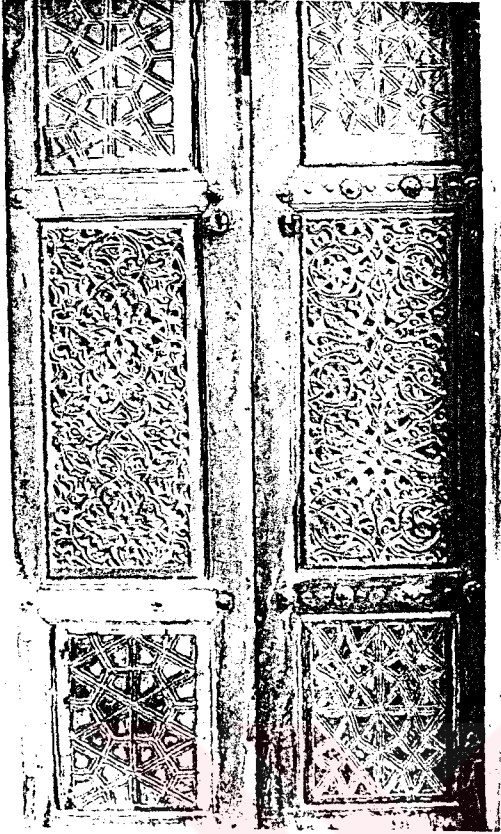
Res.272 - Tire Yahşı Bey Camii,
1 No'lu Kapı Kanatları, İkinci Pano

Res.273 - Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları,
İkinci Pano'dan Detay

Res.274 - Tire Yahşi Bey Camii, 1 No'lu Kapı Kanatları,
Usta Kitabesi

Res.275

Tire Yahşi Bey Camii,
2 No'lu Kapı Kanatları

Res.276

Tire Yahşi Bey Camii,
2 No'lu Kapı Kanatları,
Sağ Kanat, İkinci Pano

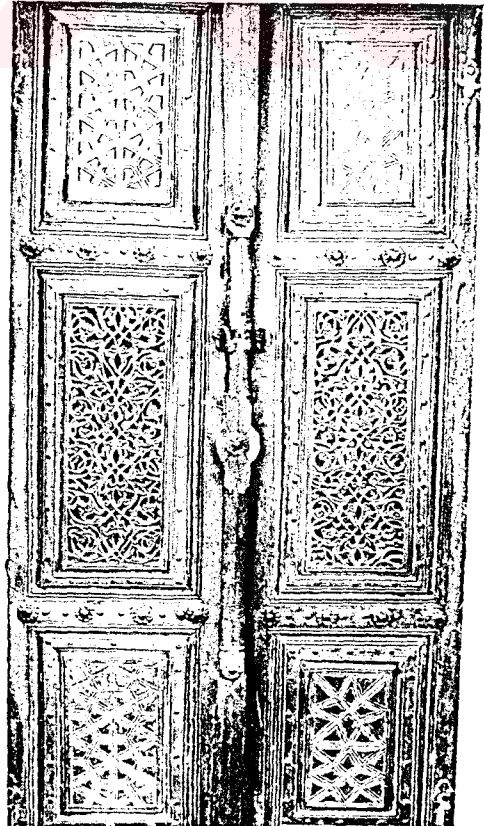

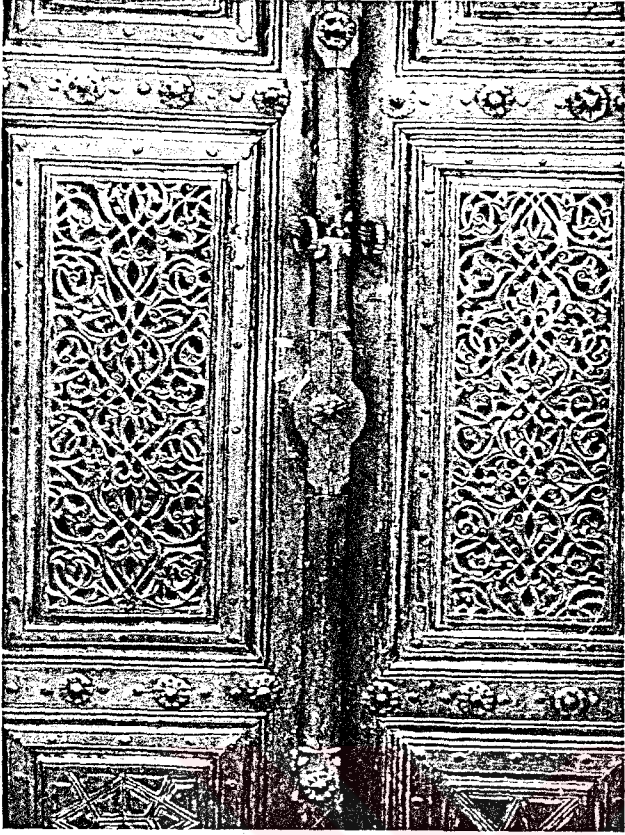
Res.277

Tire Yahşi Bey Camii,
2 No'lu Kapı Kanatları,
Sol Kanat, İkinci Pano

Res.278

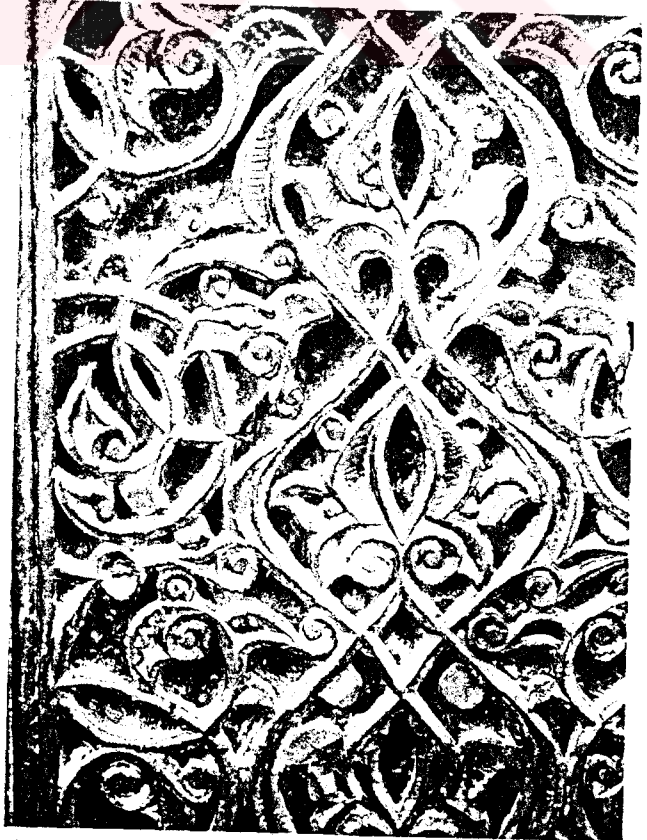
Tire Yahşi Bey Camii,
3 No'lu Kapı Kanatları

Res.279

Tire Yahşi Bey Camii,
3 No'lu Kapı Kanatları

Res.280

Tire Yahşi Bey Camii,
3 No'lu Kapı Kanatları,
Sağ Kanat, İkinci Pano

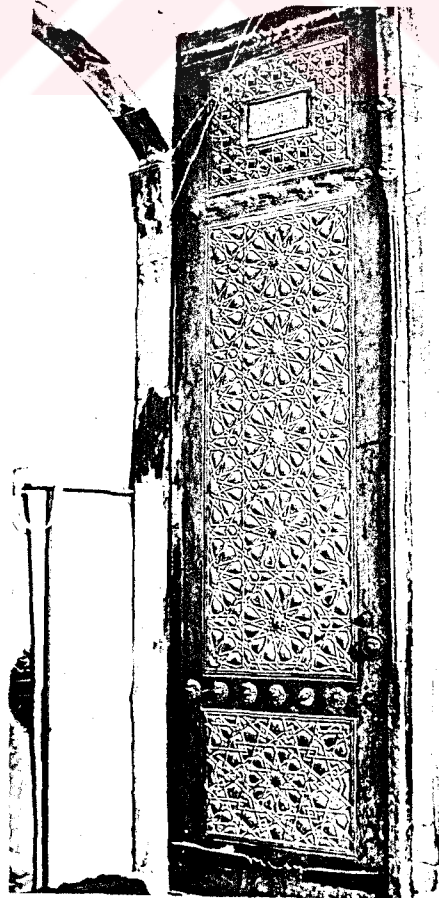

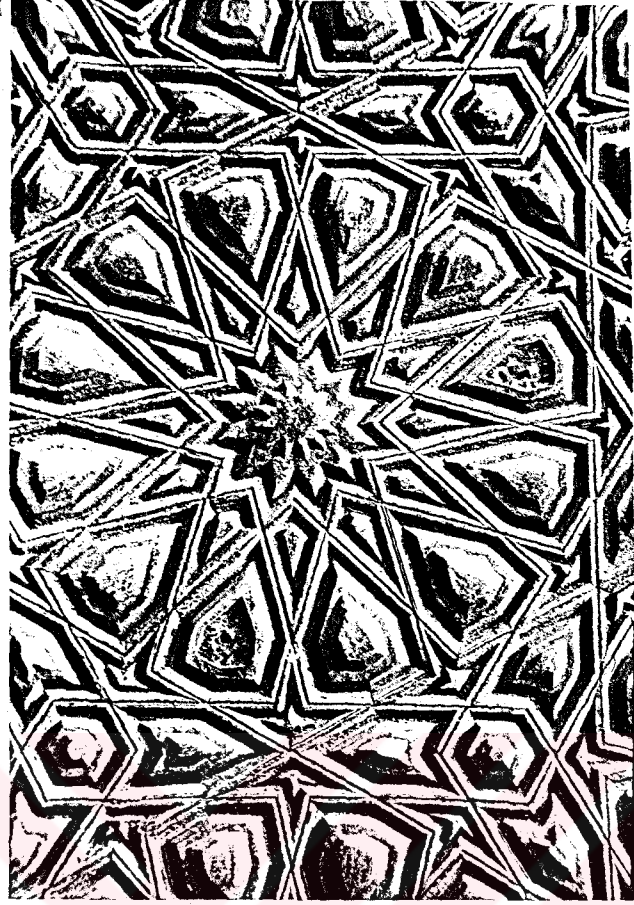
Res.281

Tire Yahşı Bey Camii,
3 No'lu Kapı Kanatları,
Sol Kanat, İkinci Pano

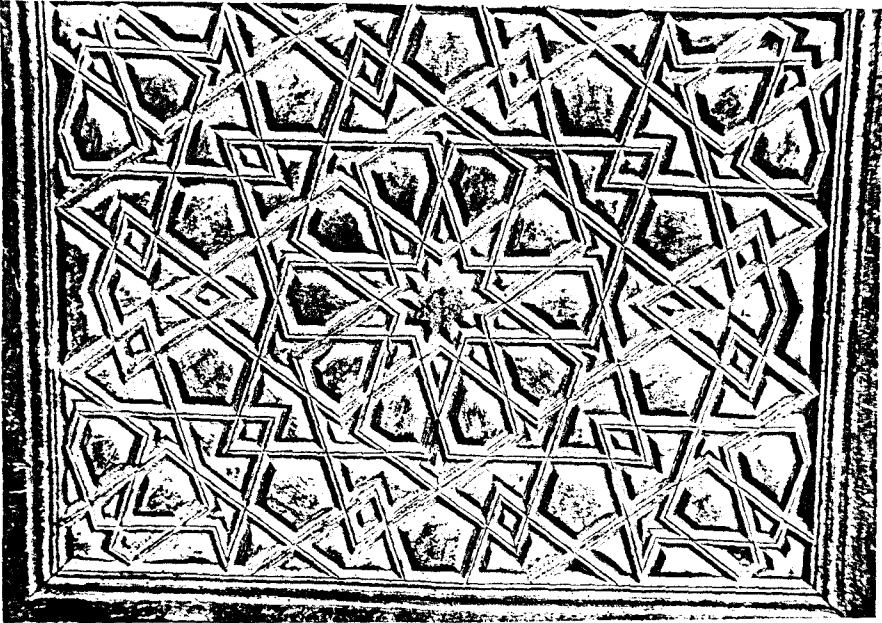
Res.282

Edirne Üç Şerefeli Camii,
1 No'lu Kapı Kanatları
(Sağ Kanat)

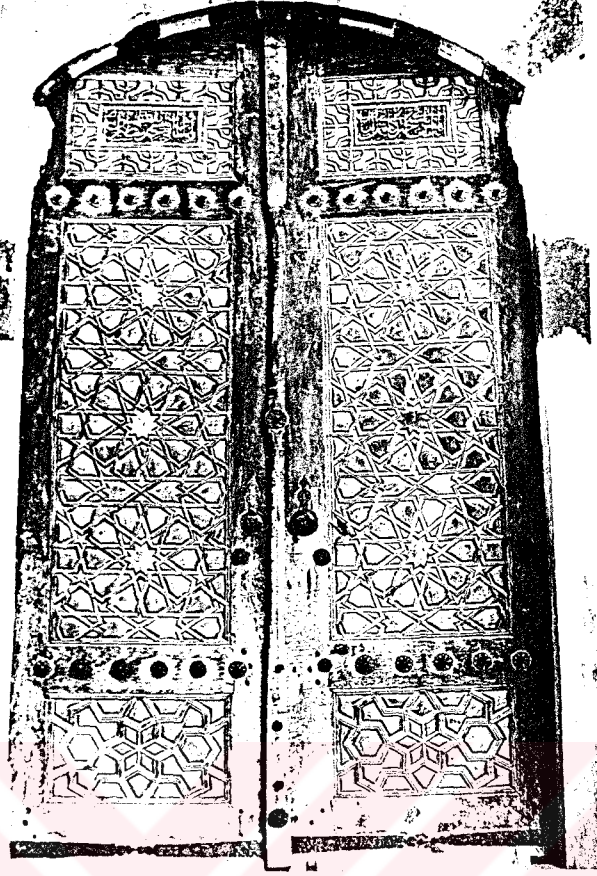

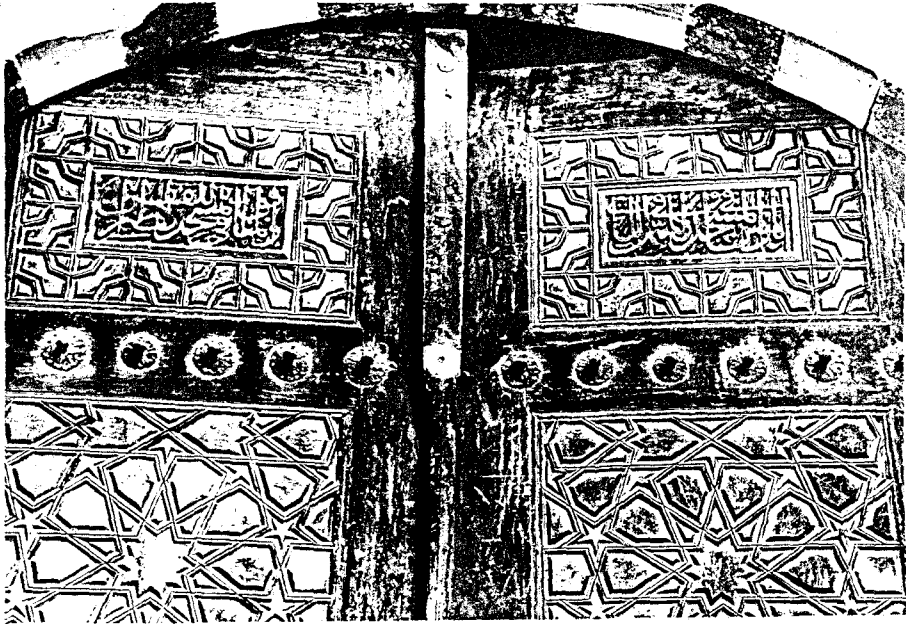
Res.283 - Edirne Üç Şerefeli Camii,
1 No'lu Kapı Kanatları,
Sağ Kanat, İkinci Pano

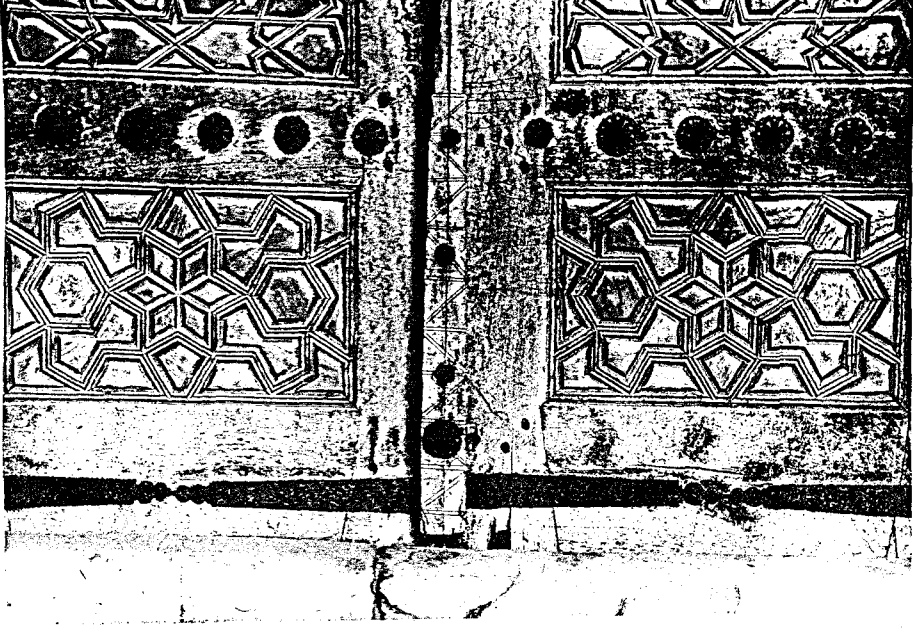
Res.284 - Edirne Üç Şerefeli Camii,
1 No'lu Kapı Kanatları,
Sağ Kanat, Üçüncü Pano

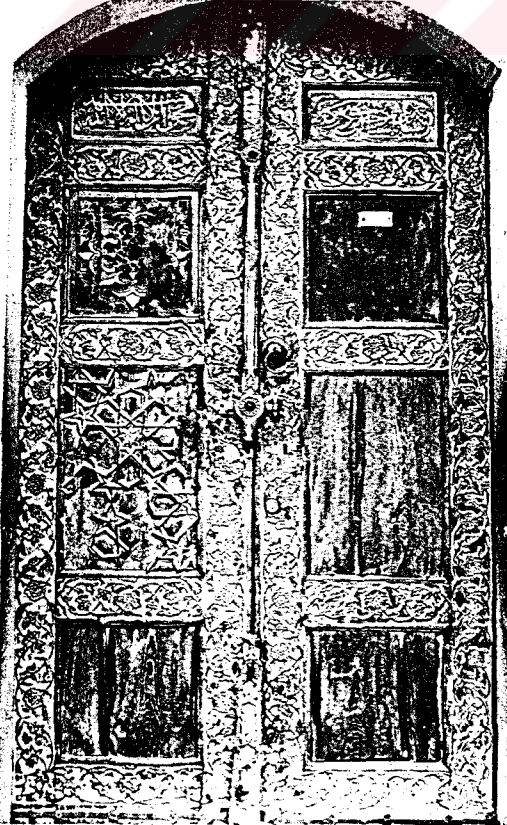
Res.285 - Edirne Üç Şerefeli Camii,
2 No'lu Kapı Kanatları,

Res.286 - Edirne Üç Şerefeli Camii,
2 No'lu Kapı Kanatları,
Birinci Panolar

Res.287 - Edirne Üç Şerefeli Camii,
2 No'lu Kapı Kanatları,
Üçüncü Pano

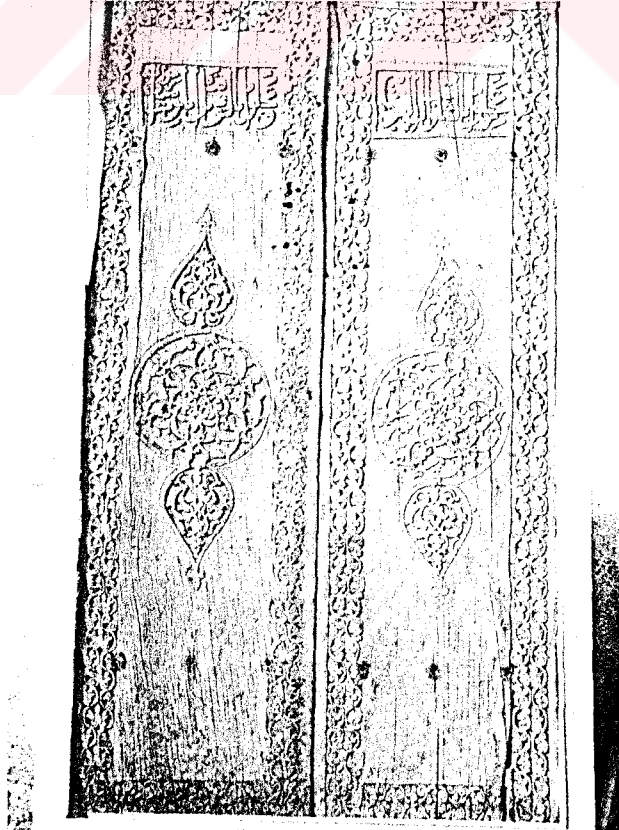

Res.288

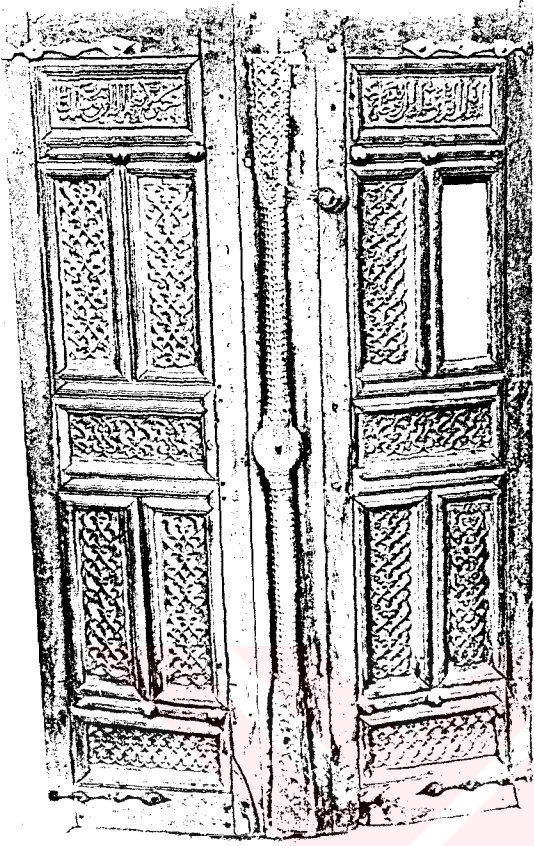
Kastamonu Yakup Ağa Camii,
Kapı Kanatları

Res.289 - Kastamonu Yakup Ağa Camii, Kapı Kanatları

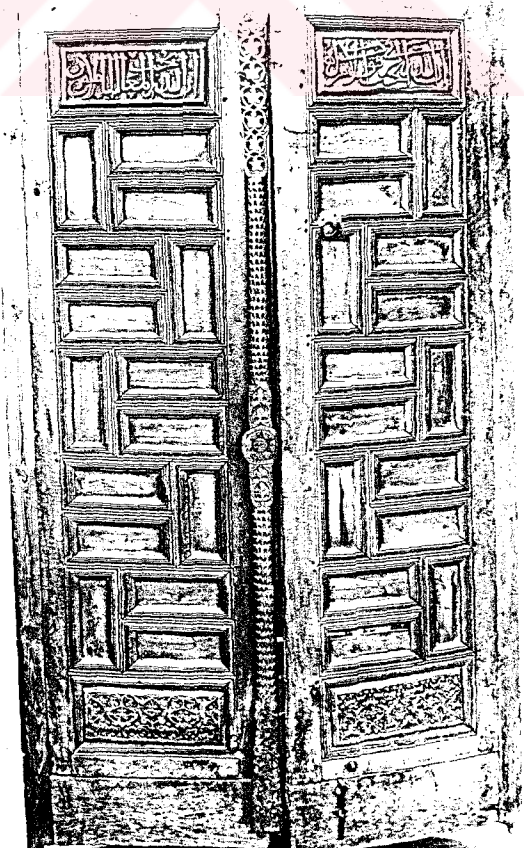

Res.290 - Ermenek Sipas Camii, Pencere Kanatları

Res.291

Ankara Ahi Elvan Camii,
Pencere Kanatları

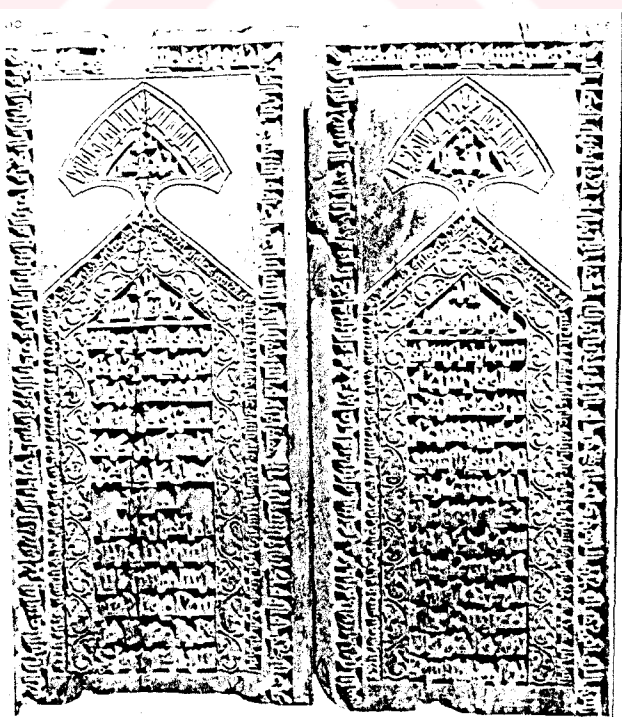
Res.292

Ankara Ahi Elvan Camii,
Pencere Kanatları

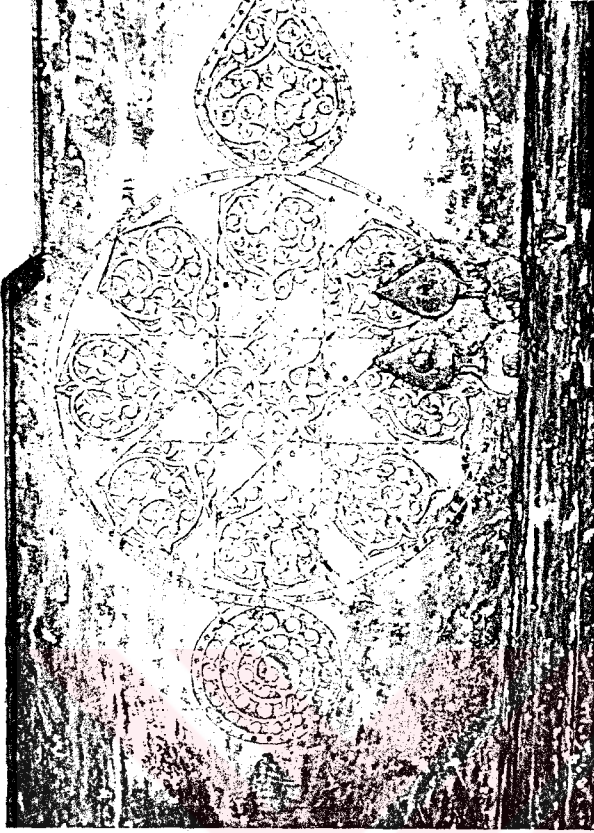
Res.293

Bursa Ulu Camii Minberinin
Kapı Kanatları, Arka Yüz

Res.294

İran'dan Ahşap Levhalar
(L.Bronstein'den)

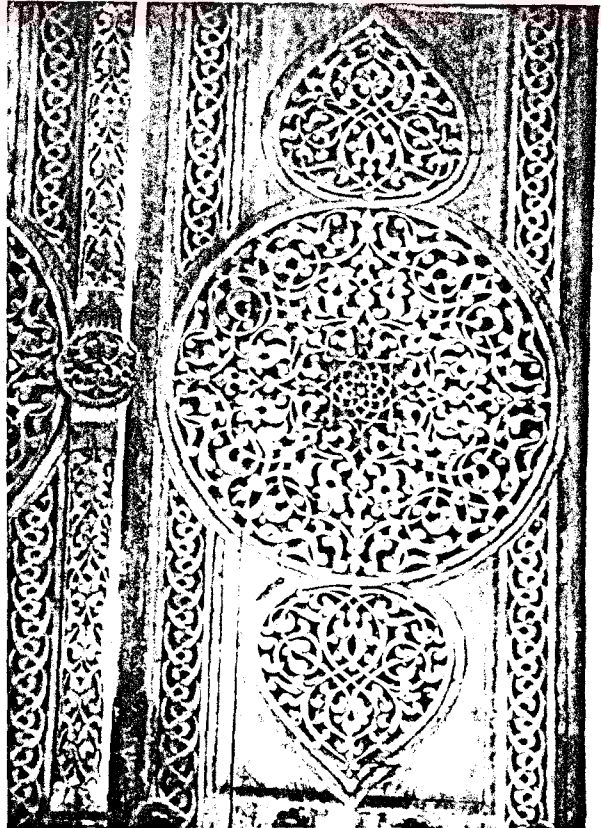

Res.295

Afyon Ulu Camii Minberi,
Kapı Kanadı

Res.296

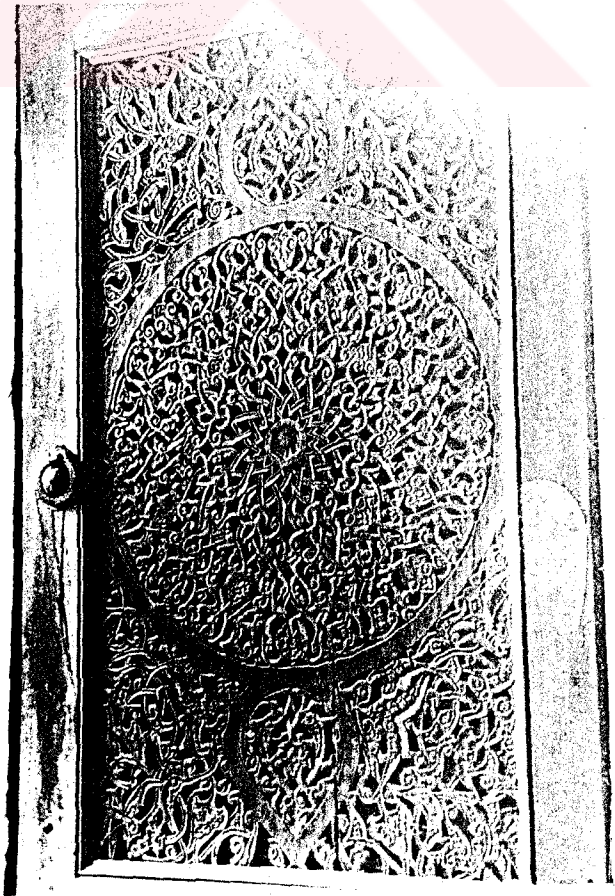
Birgi Ulu Camii, Pencere
Kanadı

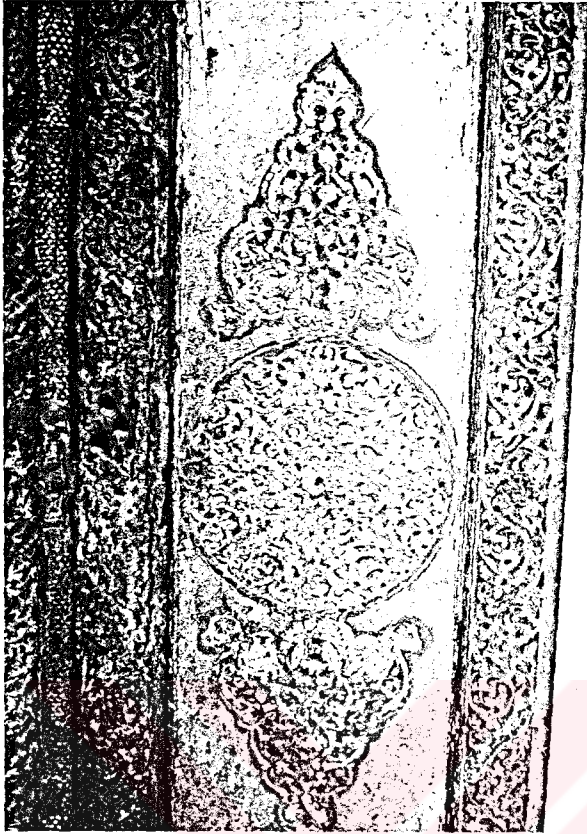
Res.297

Ankara Alaaddin Camii, Pencere
Kanadı

Res.298

Bursa Yeşil Camii, Pencere
Kanadı

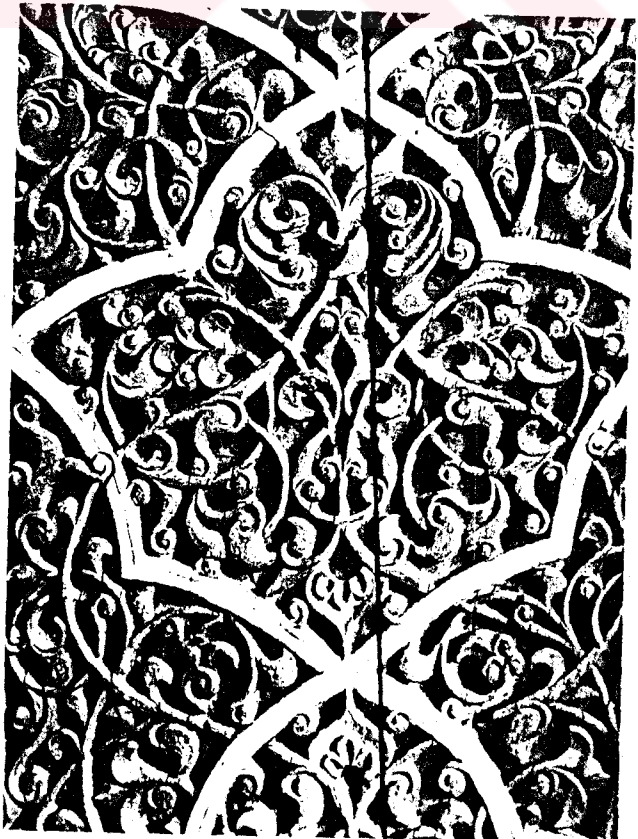

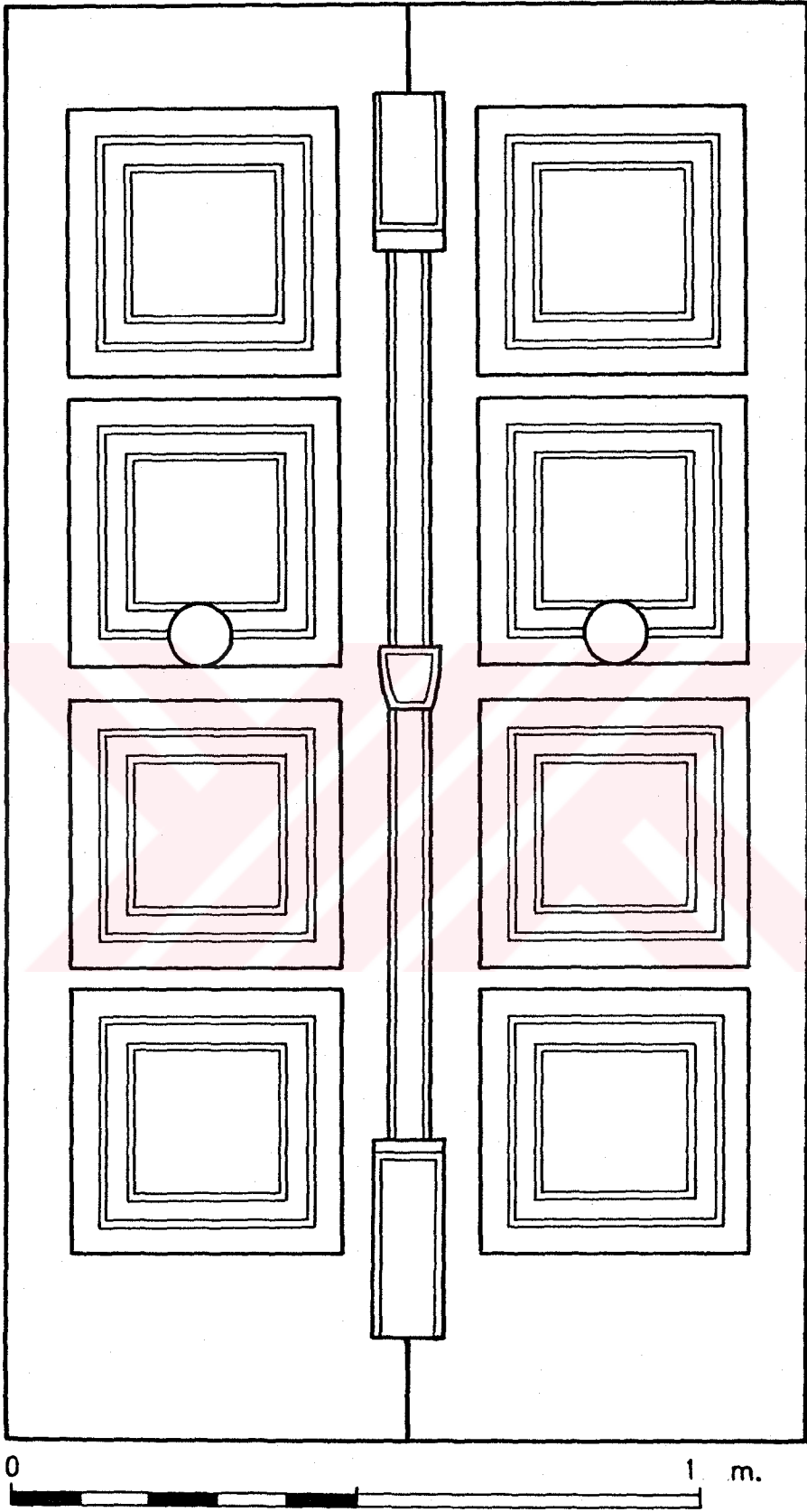
Res.299

Osmancık Koyun Baba Türbesi,
Kapı Kanatları

Res.300

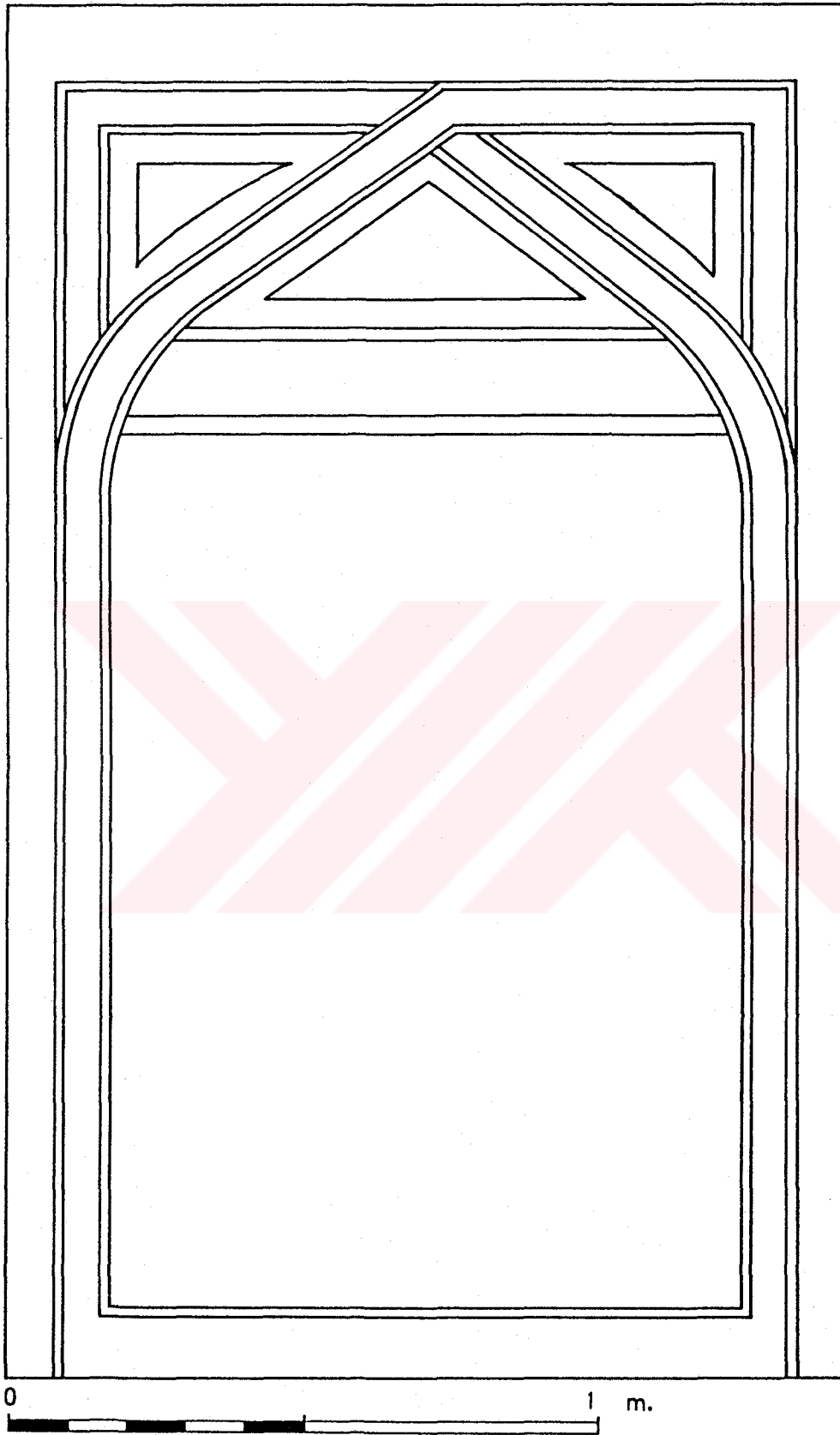
Birgi Ulu Camii, Pencere
Kanadı

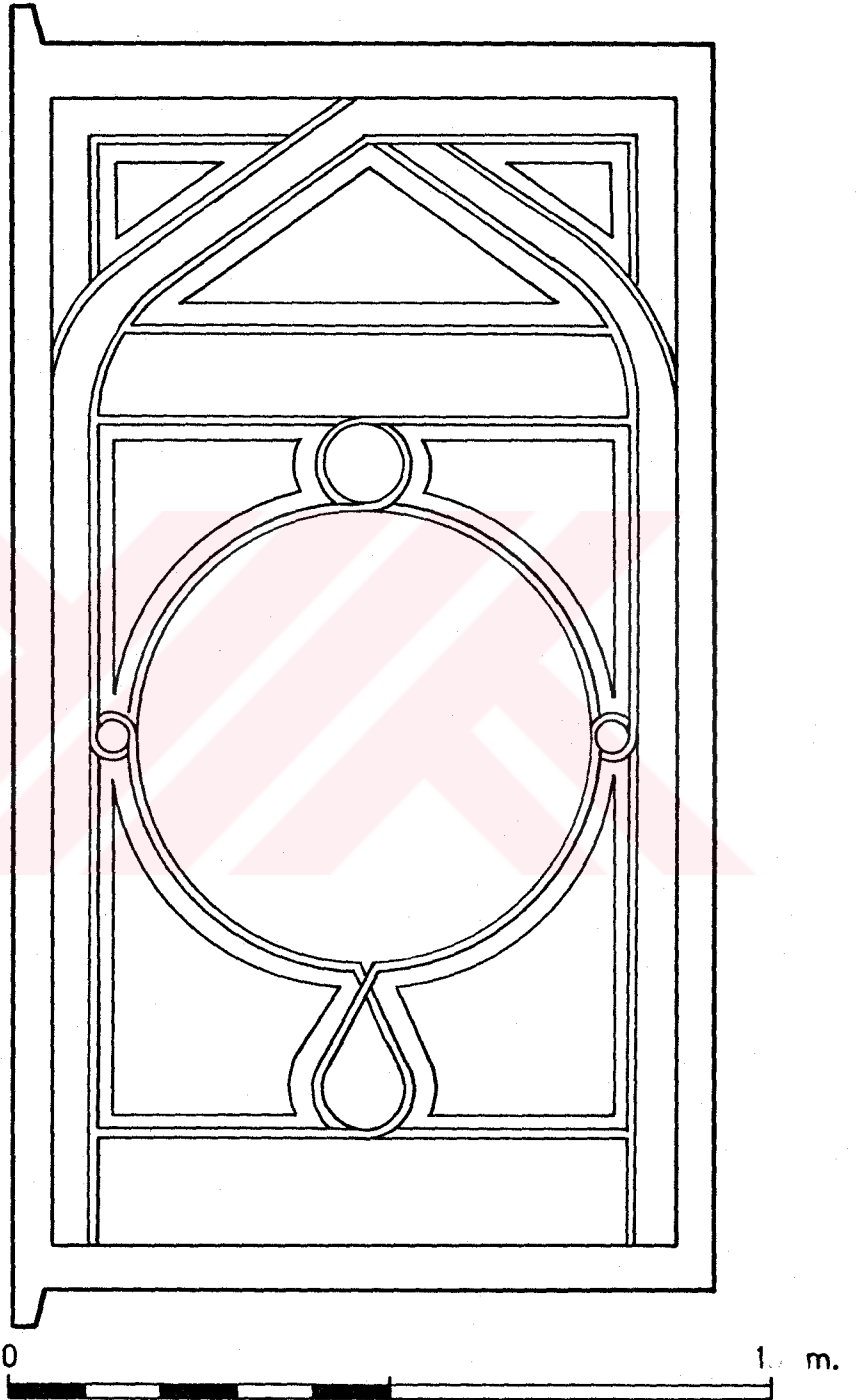
Şek.1

Konya Kılıçaslan Türbesi

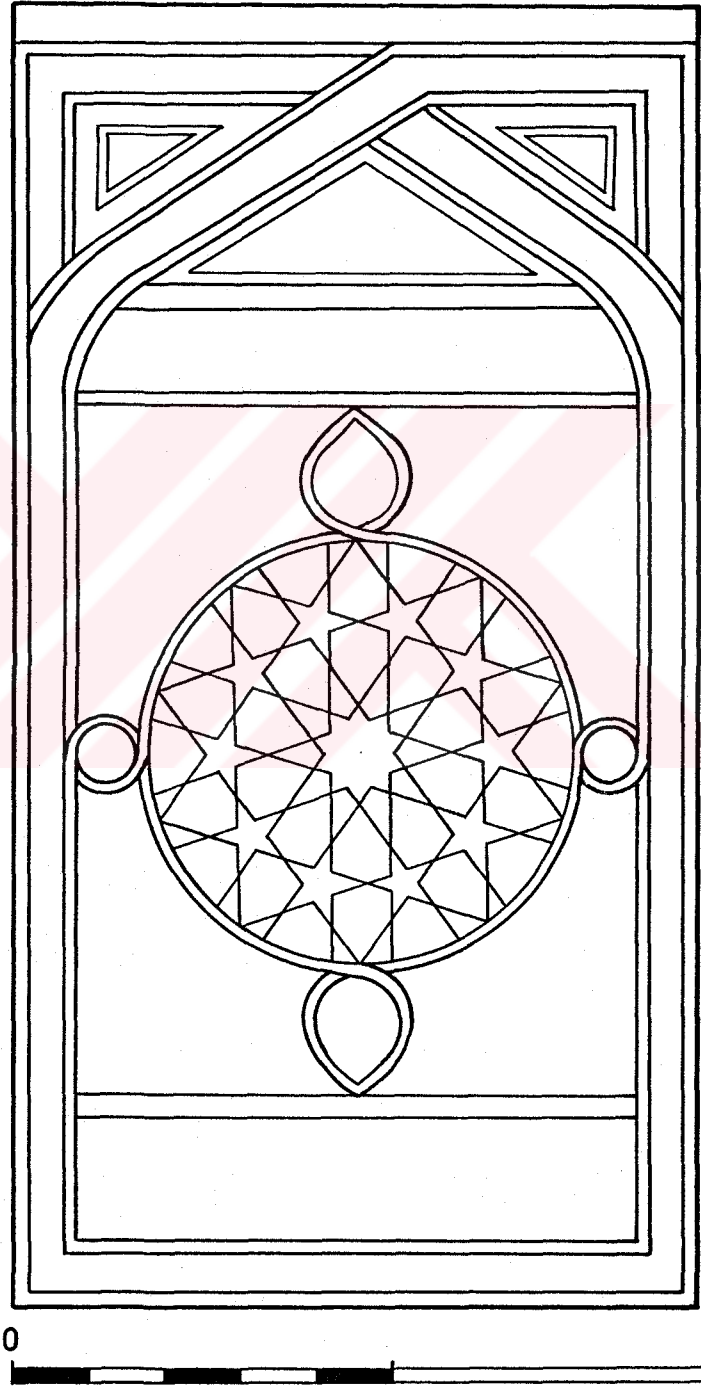
Şek.2

Kayseri Ulu Camii

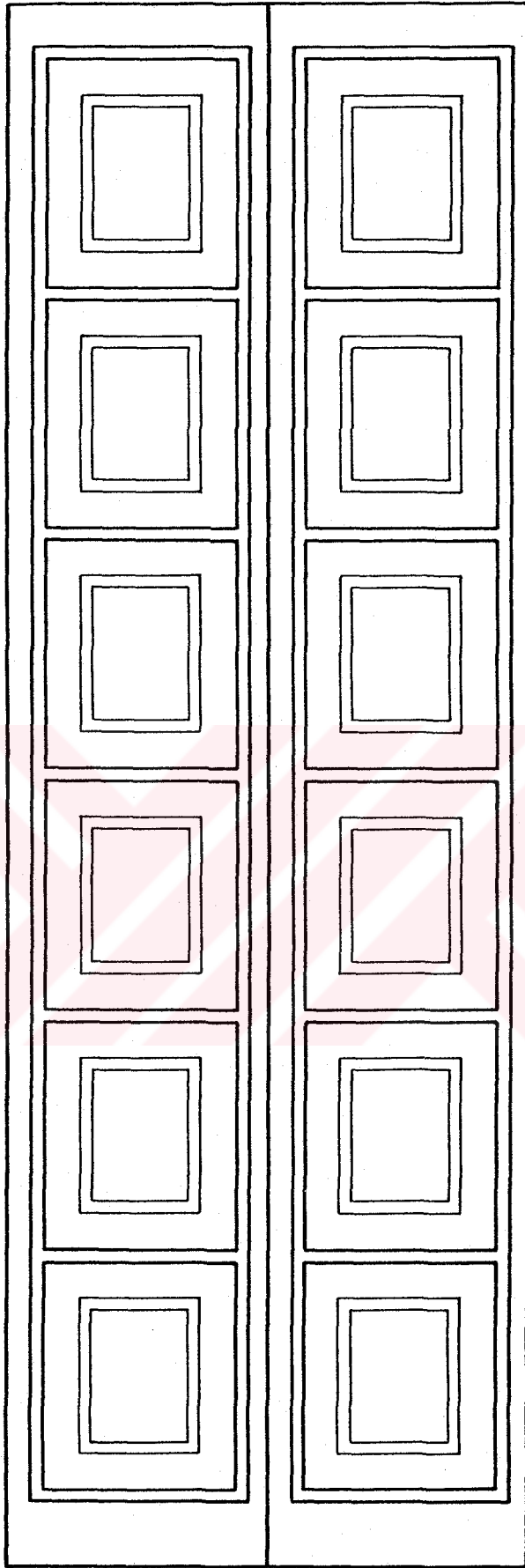
Şek.3

Karaman Figürlü Kapı

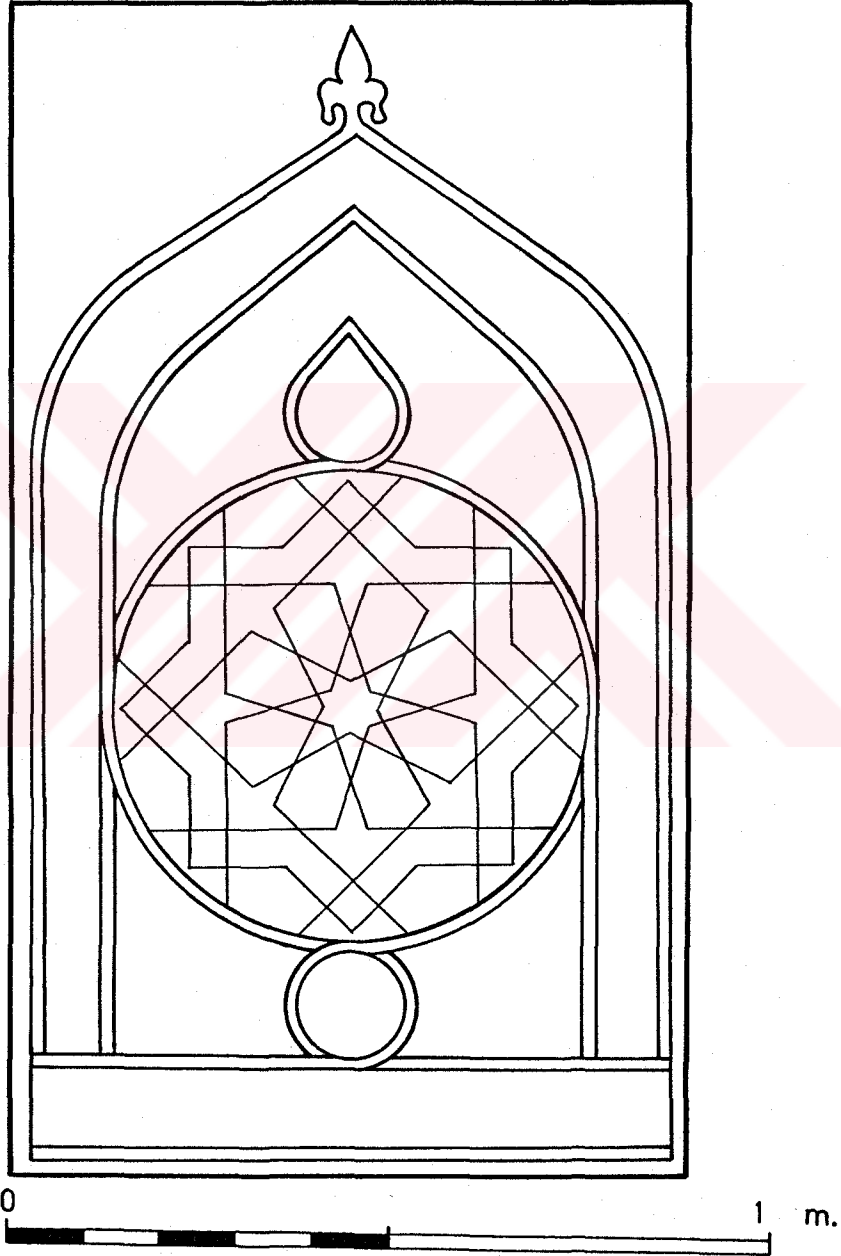
Şek.4

Ankara Aslanlı Kapı

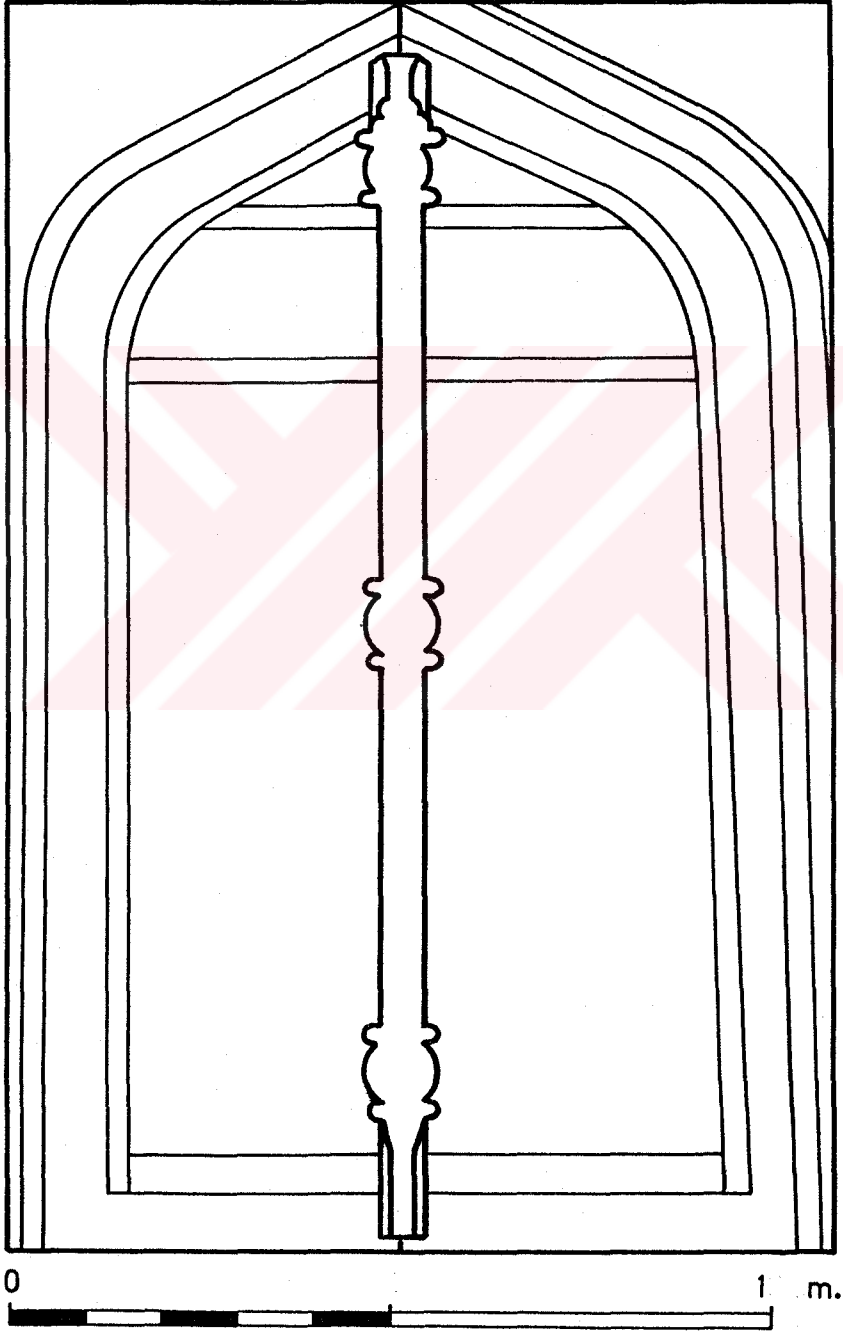
Şek.5

Ankara Kızılbey Camii

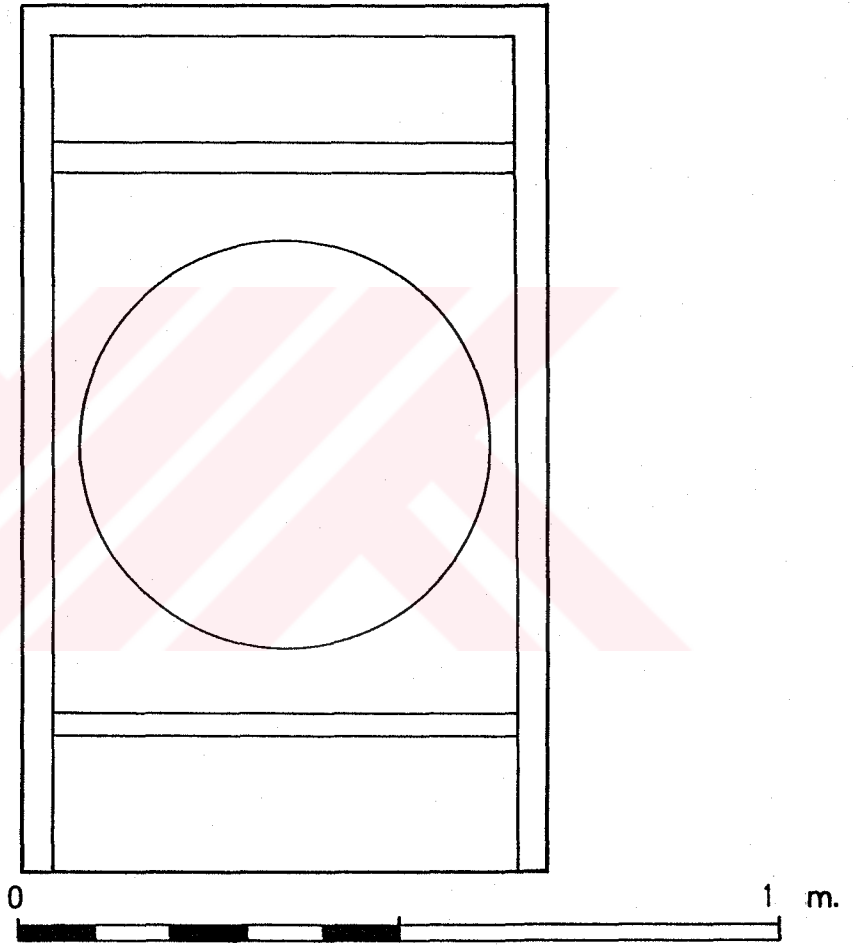
Şek.6

Ankara Tavuslu Kapı

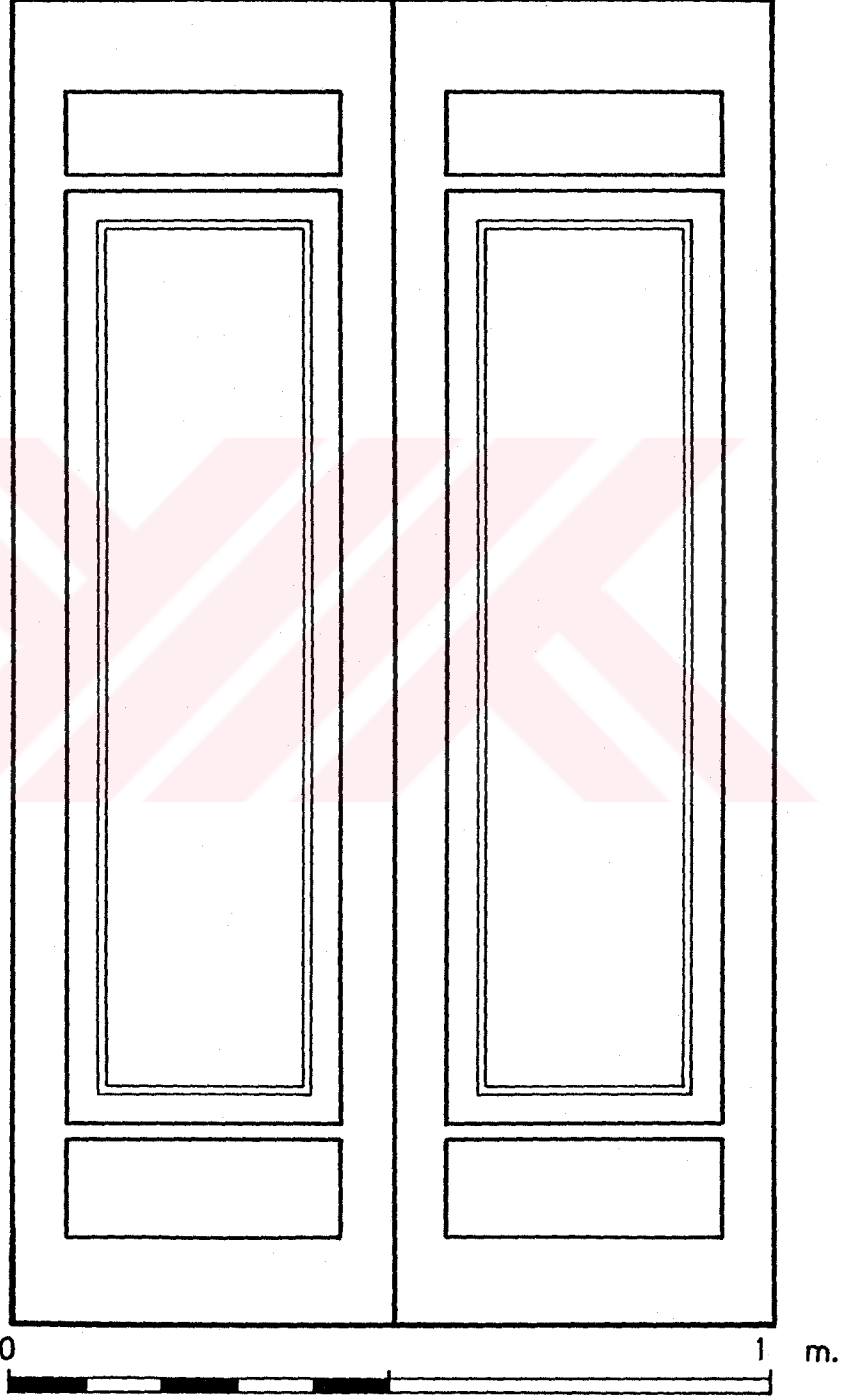
Şek.7

Ankara Kuyulu (Hoca Paşa) Camii

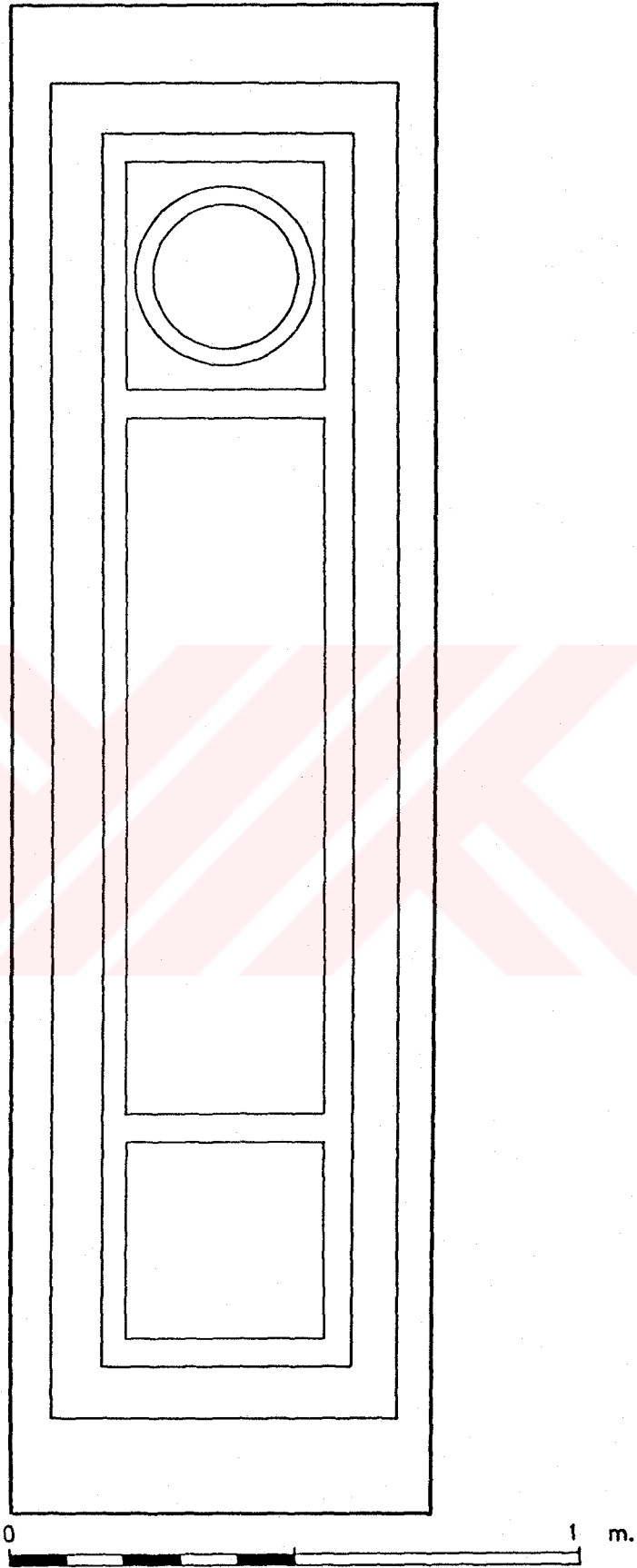
Şek.8

Akşehir Kızılca Mescit'teki
Kapı Kanadı

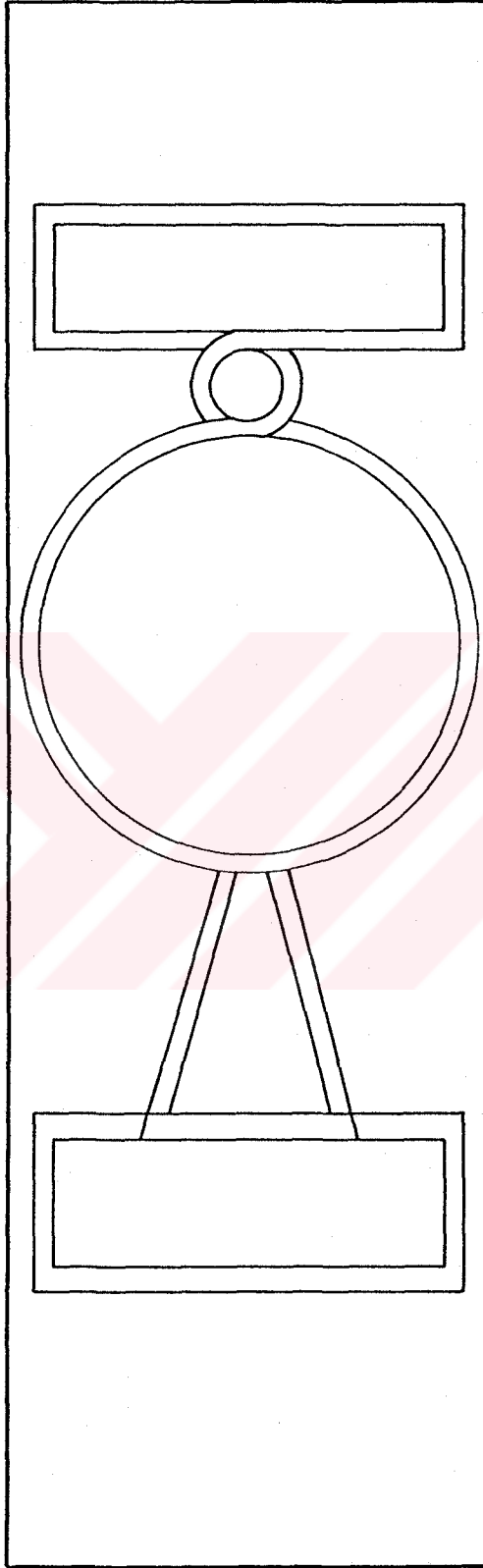
Şek.9

Akşehir Ferruh Şah Mescidi

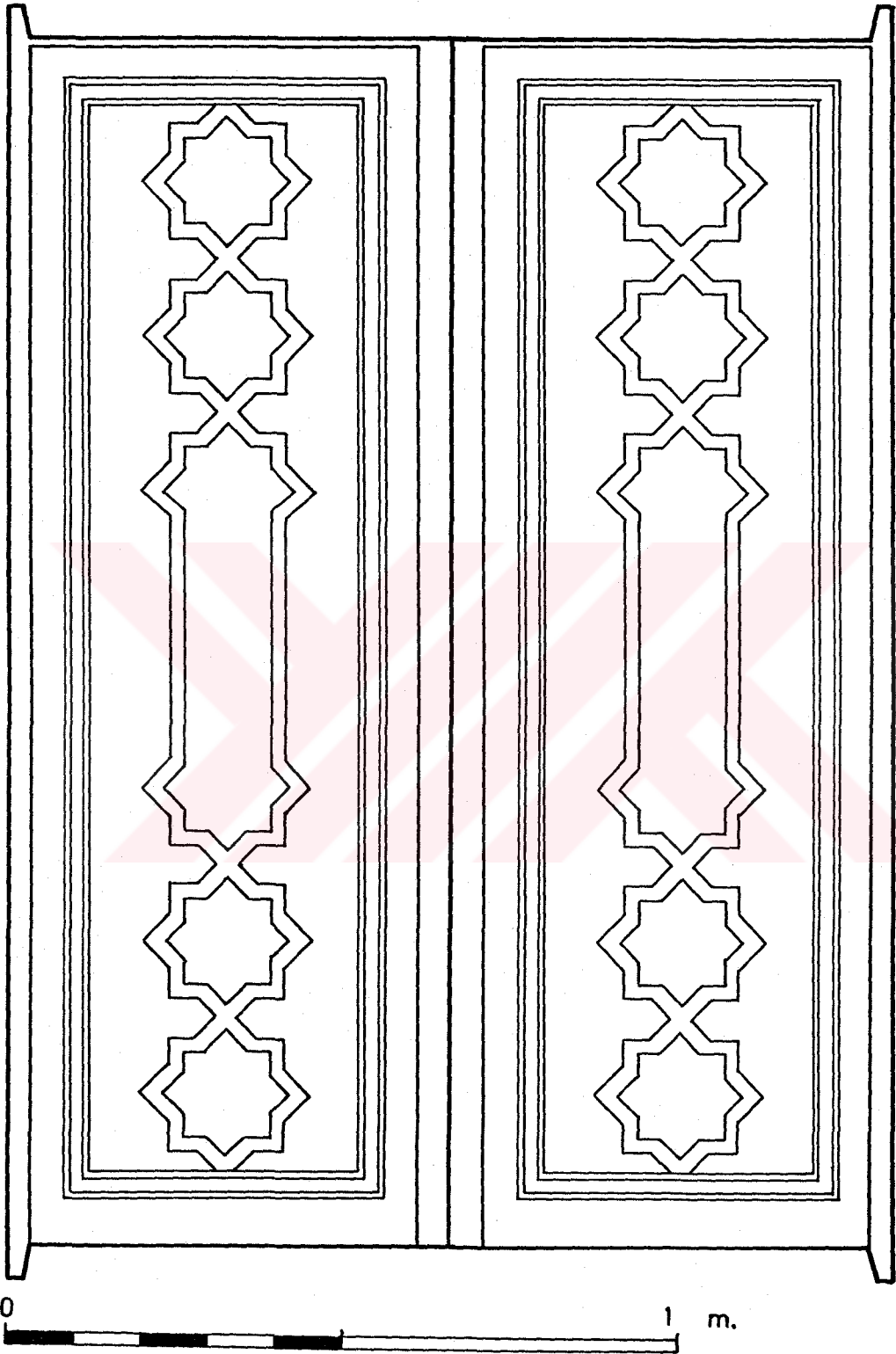
Şek.10

Divriği Ulu Camii
(Batı Kapı Kanadı)

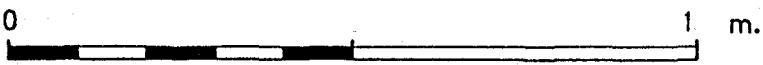
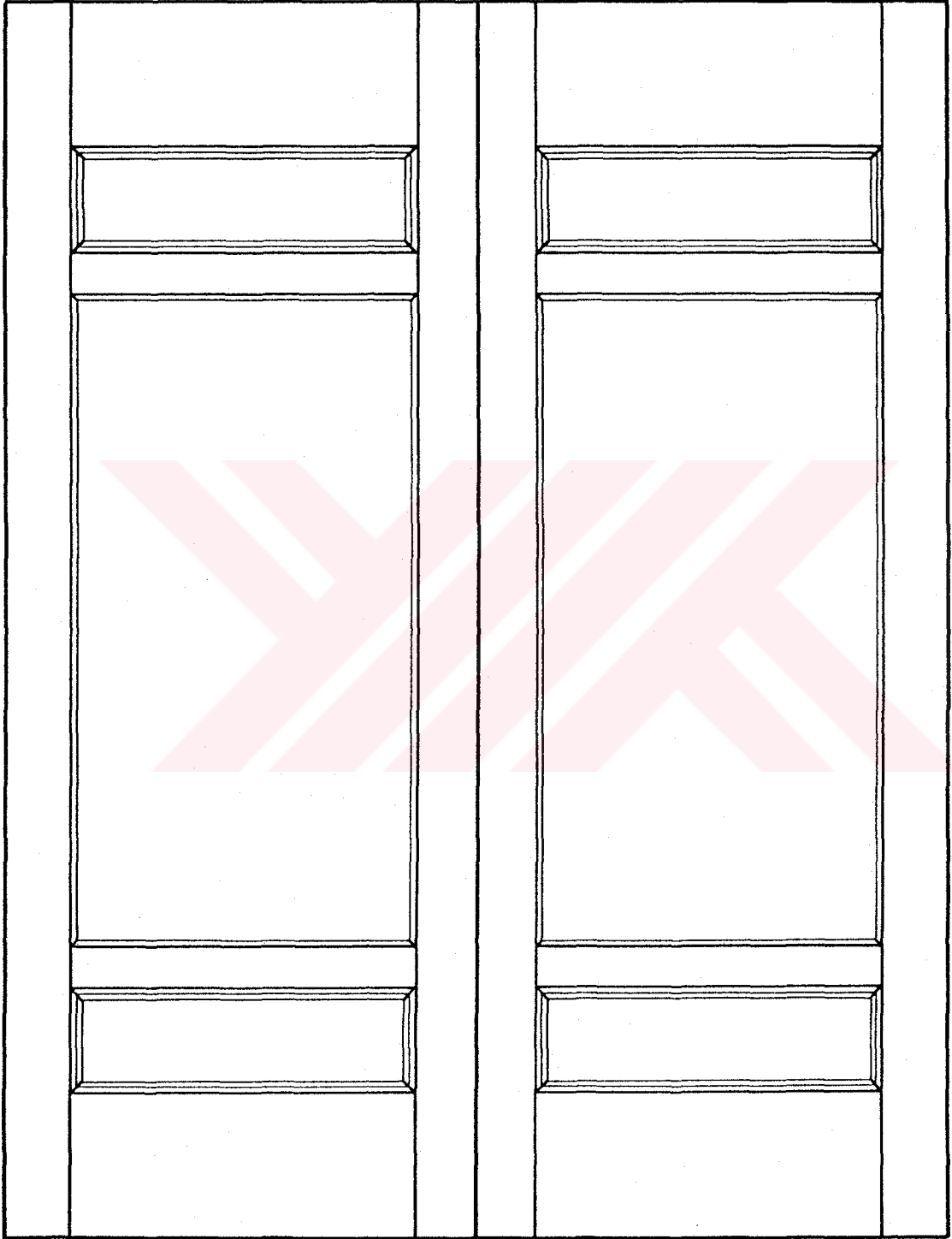
Şek.11

Divriği Şifahanesi'ndeki Türbenin
Kapı Kanadı

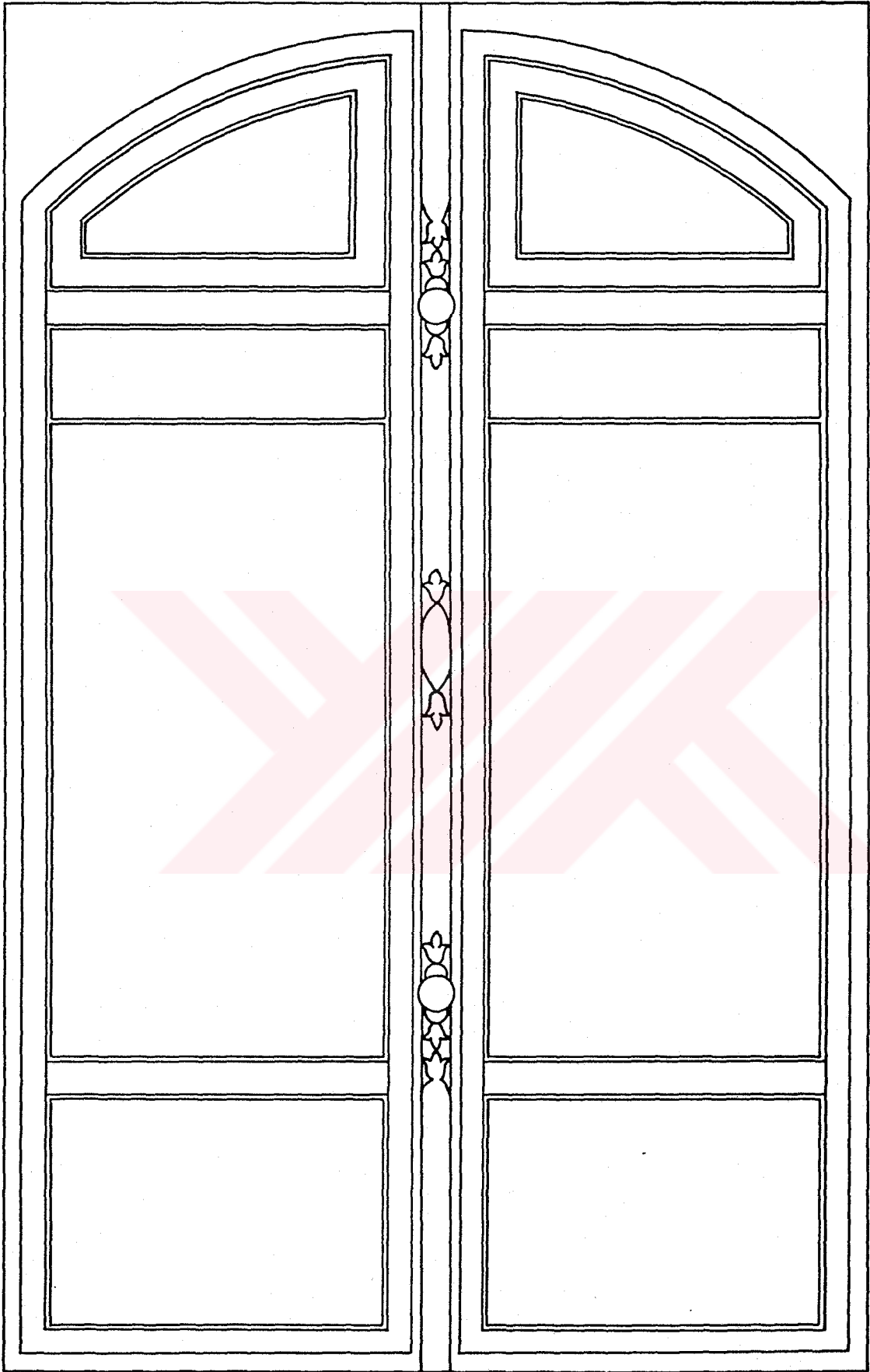
Şek.12

Divriği Ulu Camii
(Doğu Kapı Kanadı)

Şek.13

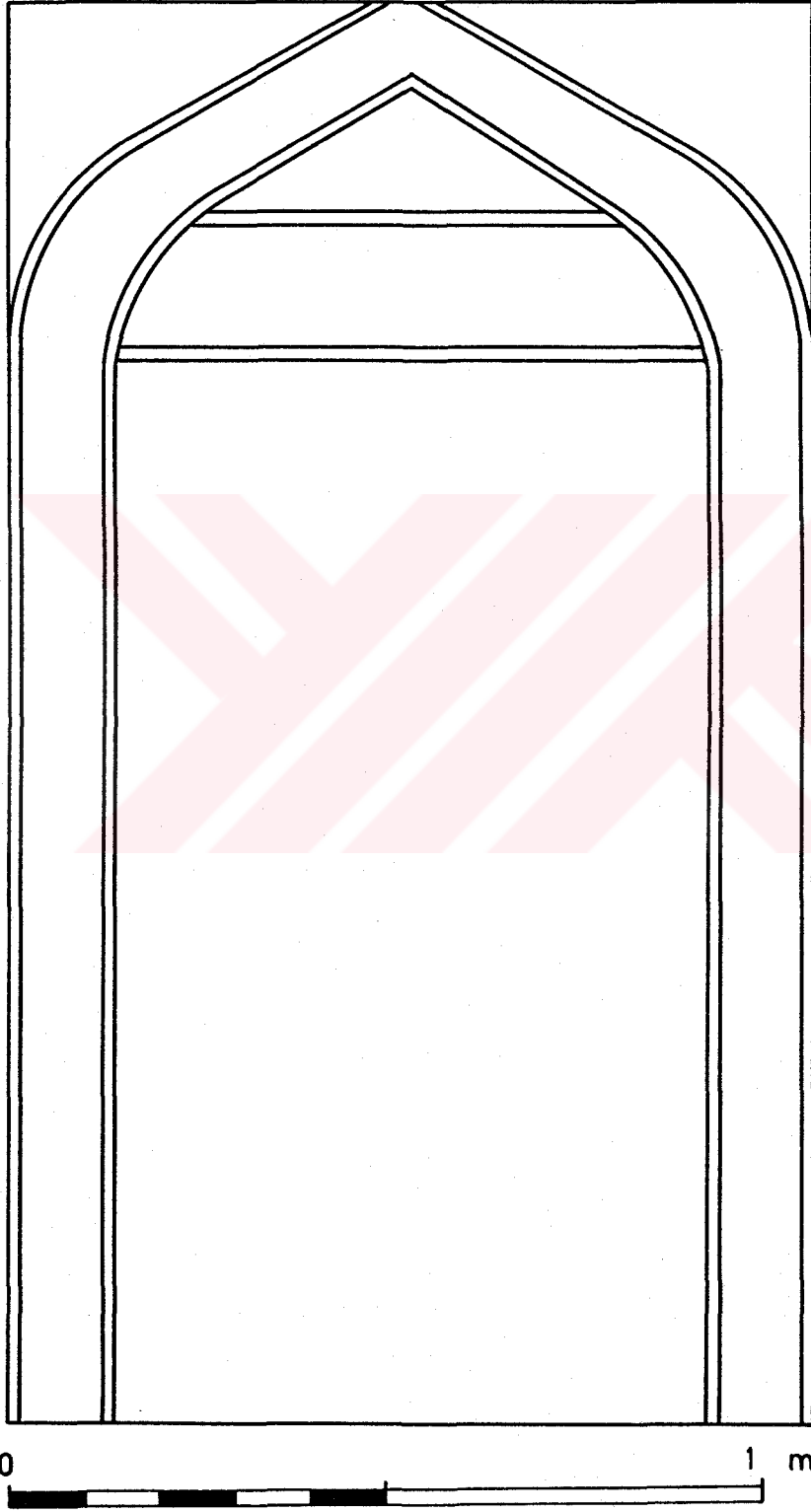
Konya Sahip Ata Camii

0 1 m.

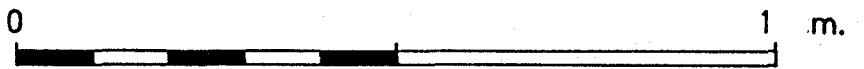
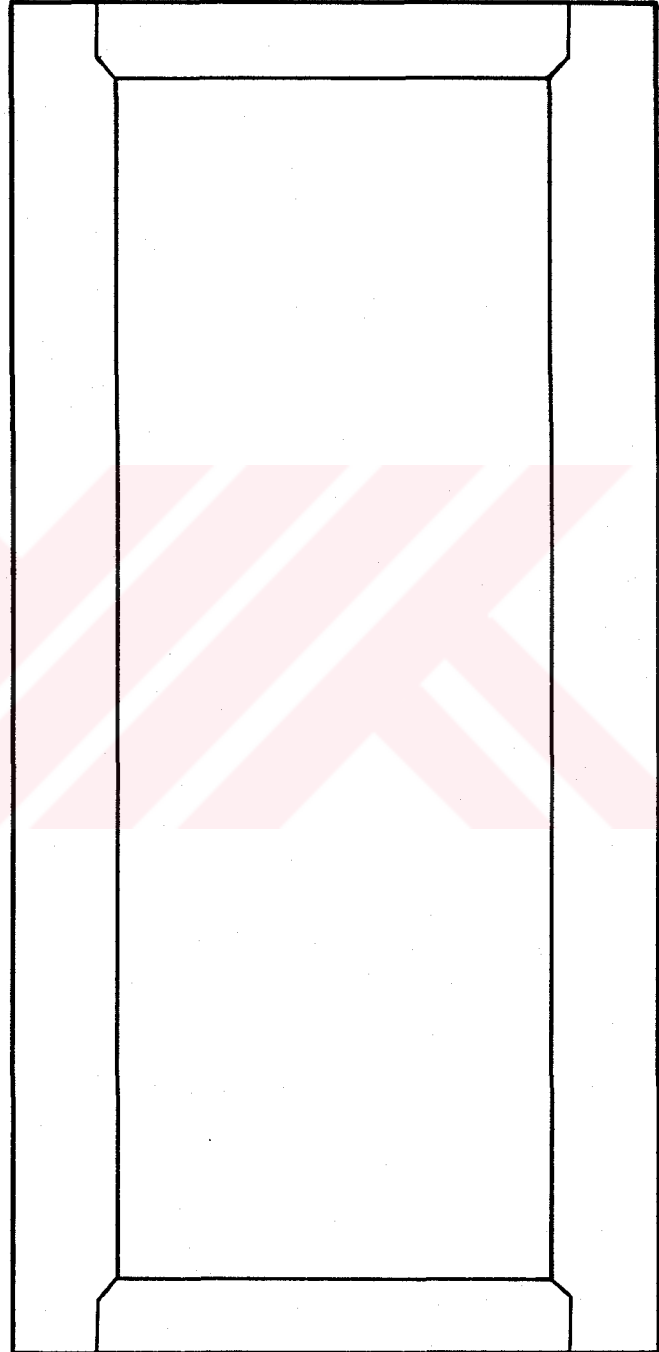
Şek.14

Amasya Gök Medrese Camii

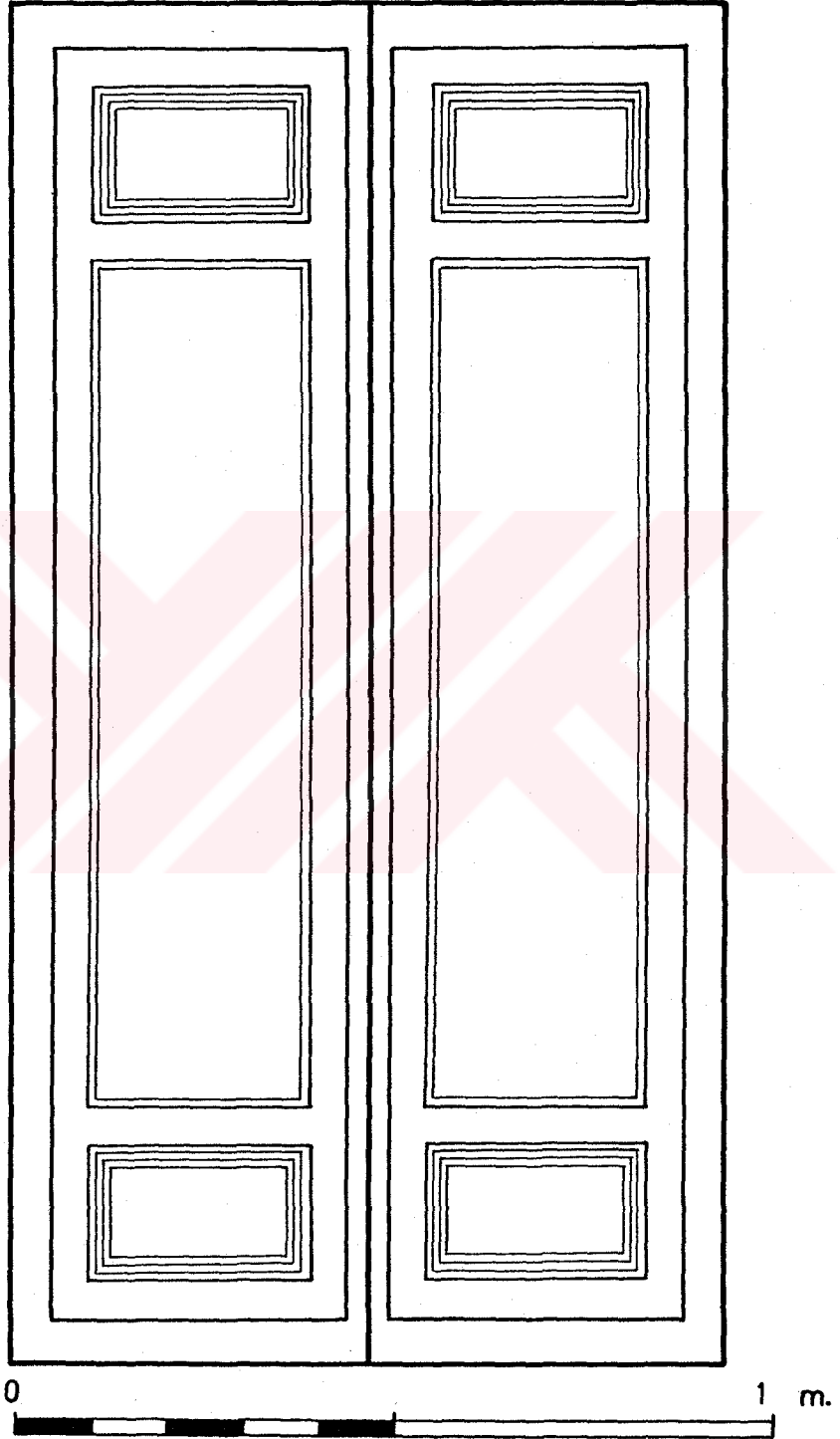
Şek.15

Akşehir Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi

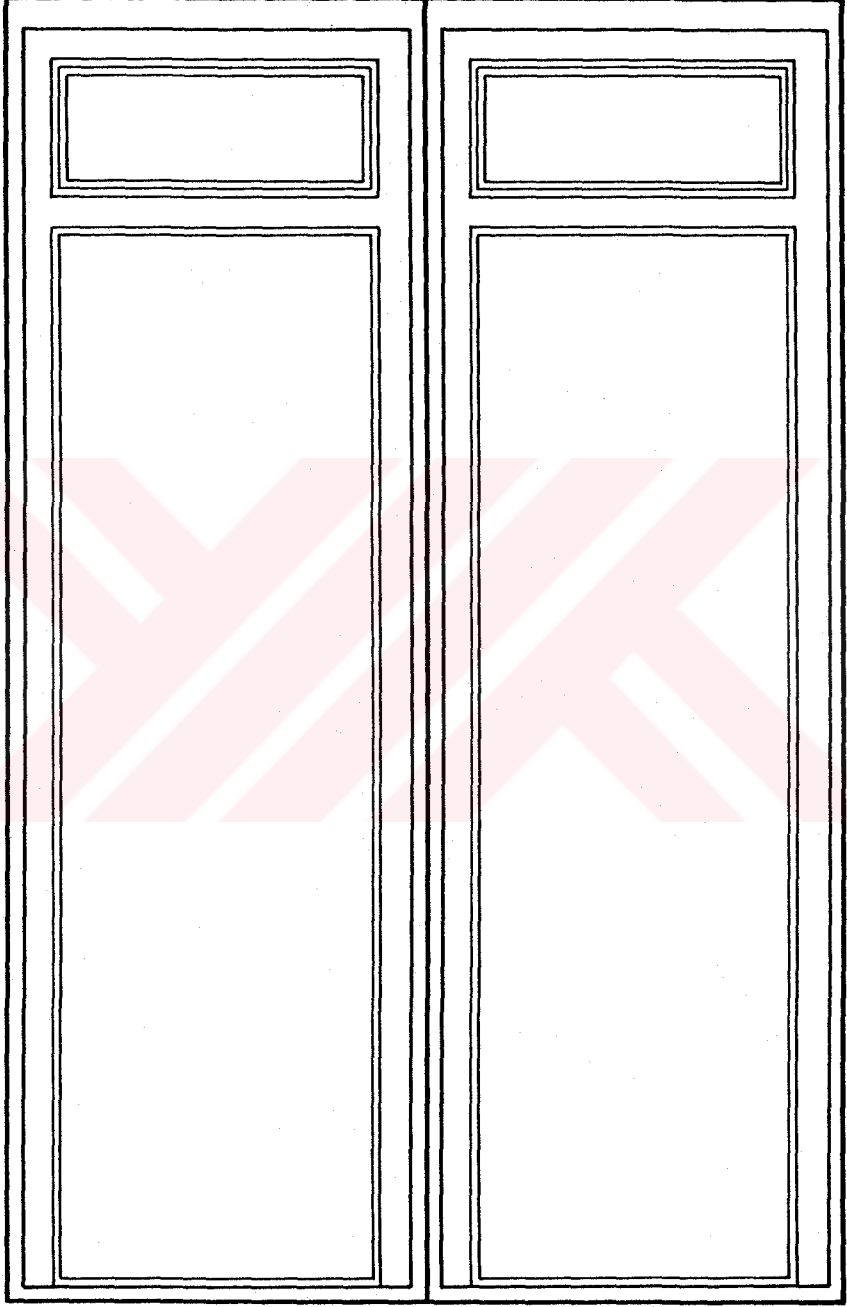
Şek.16

Konya Sahip Ata Türbesi

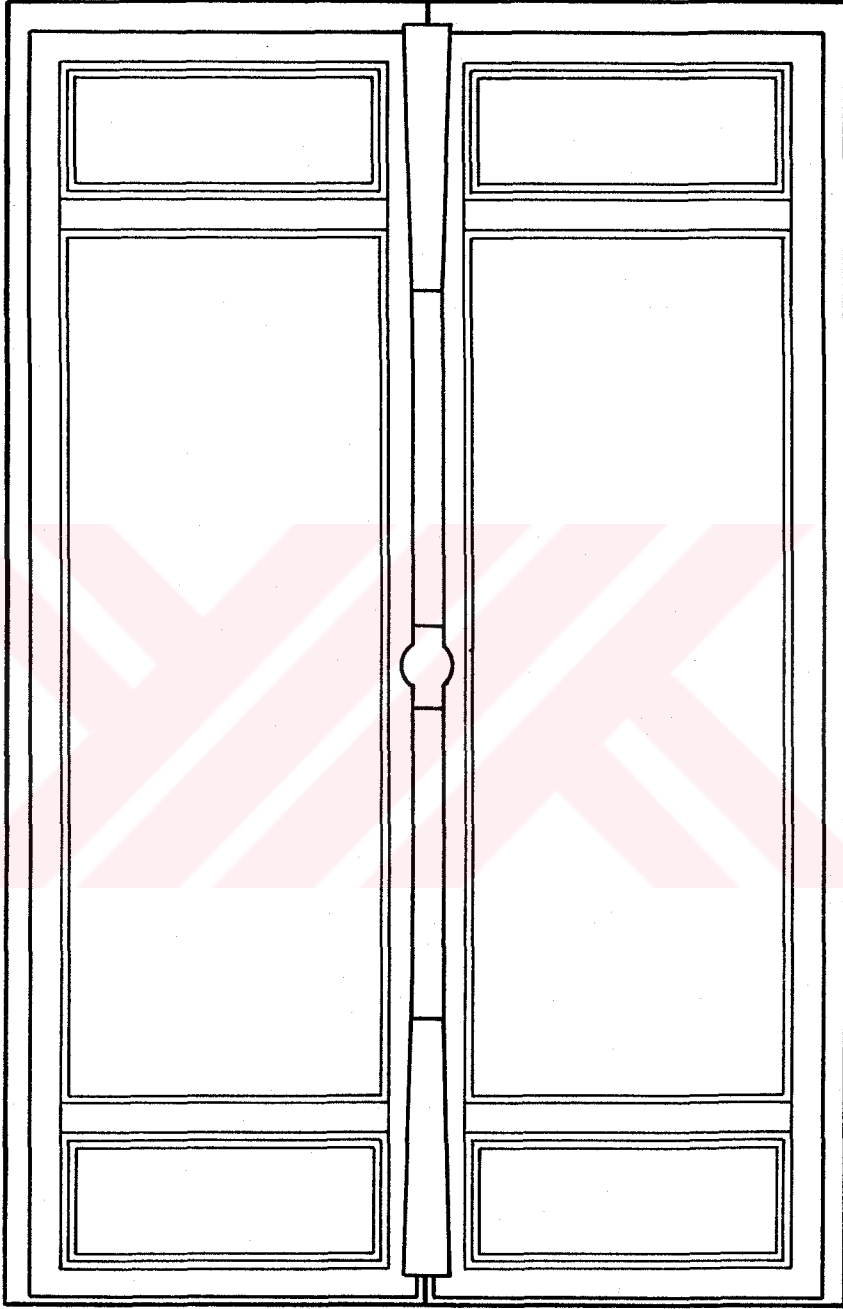
Şek.17

Konya Beyhekim Mescidi
(1 No'lu Kapı Kanatları)

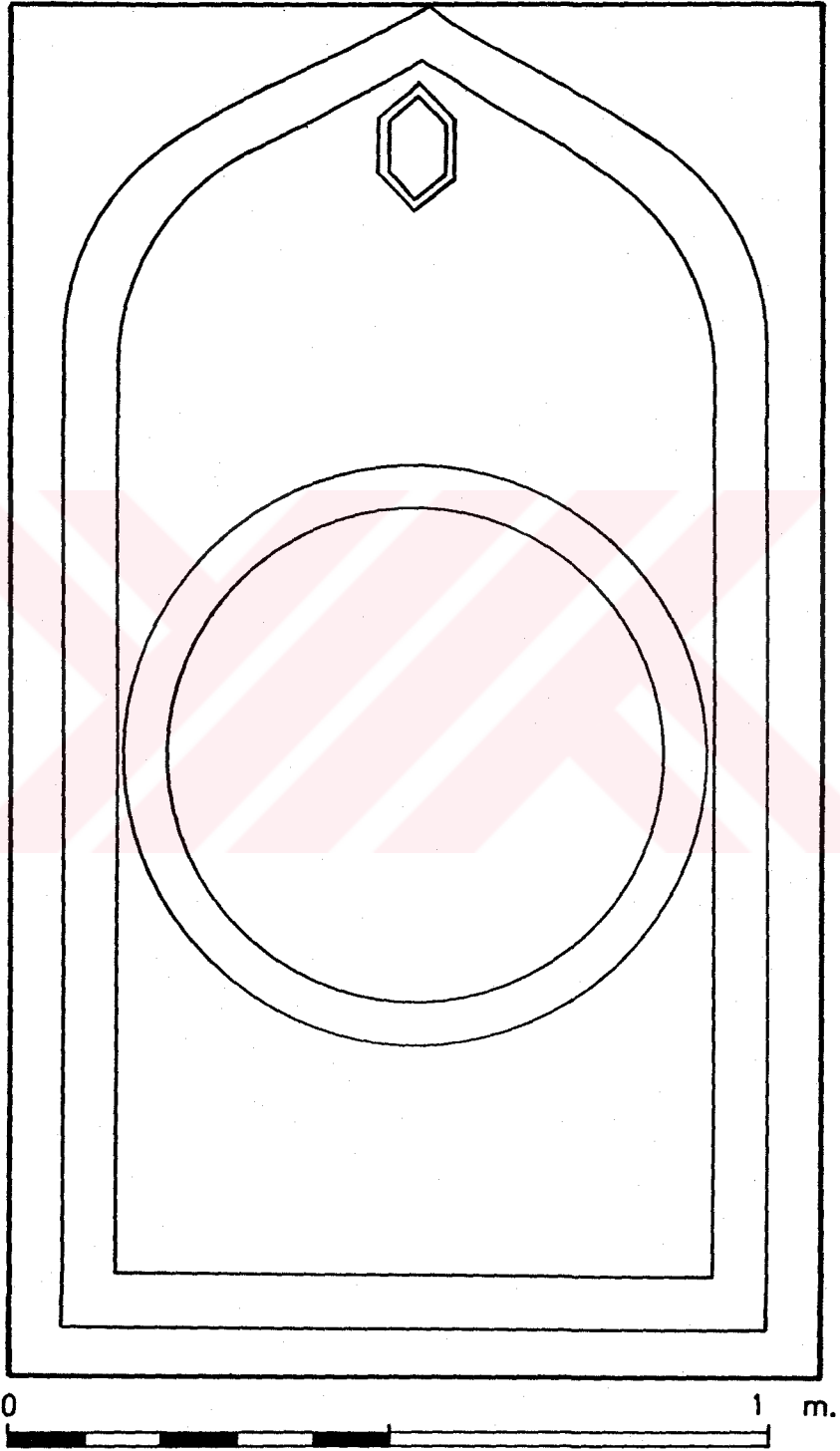
Şek.18

Konya Beyhekim Mescidi
(2 No'lu Kapı Kanatları)

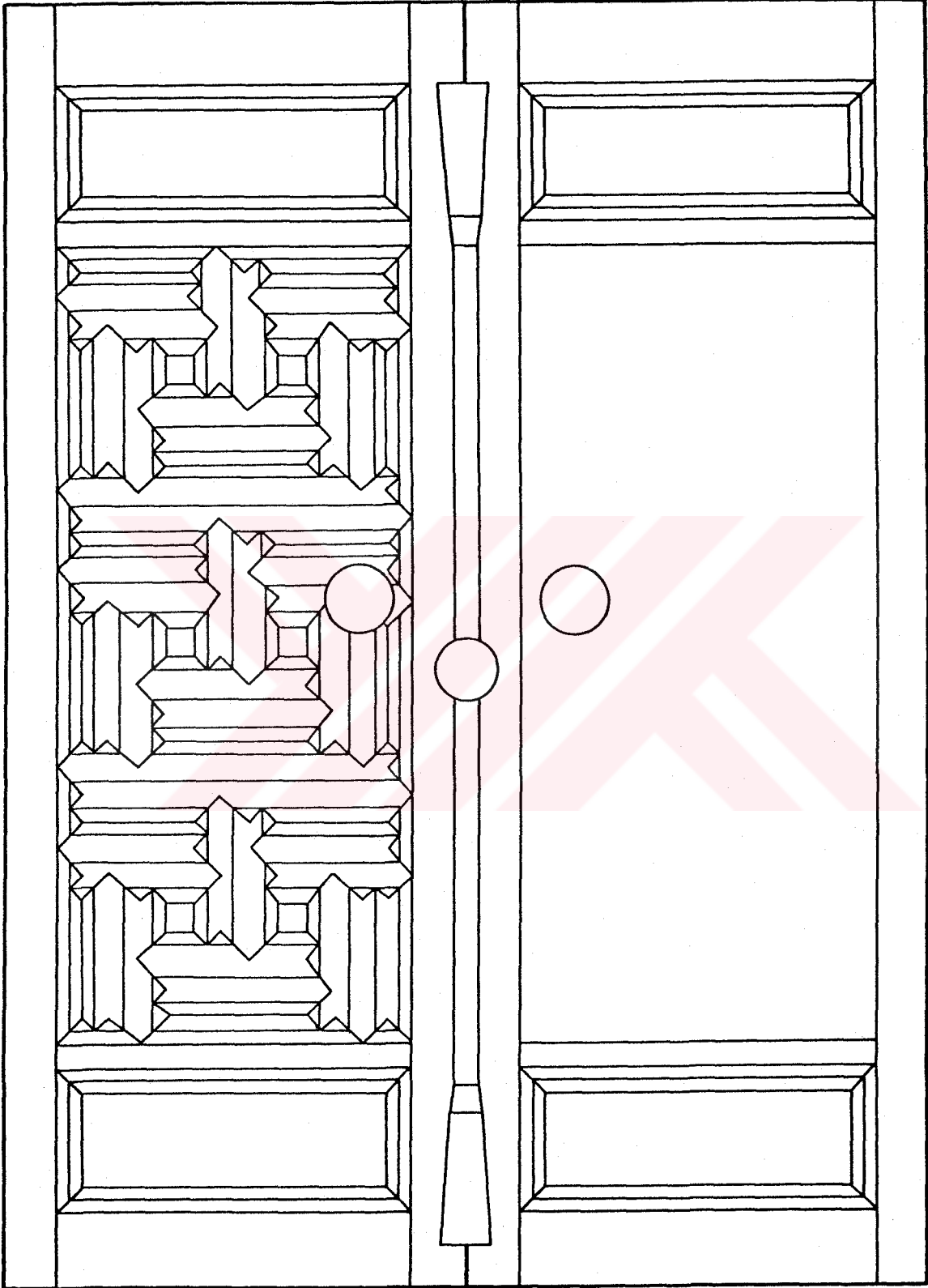
Şek.19

Konya Beyhekim Mescidi
(3 No'lu Kapı Kanatları)

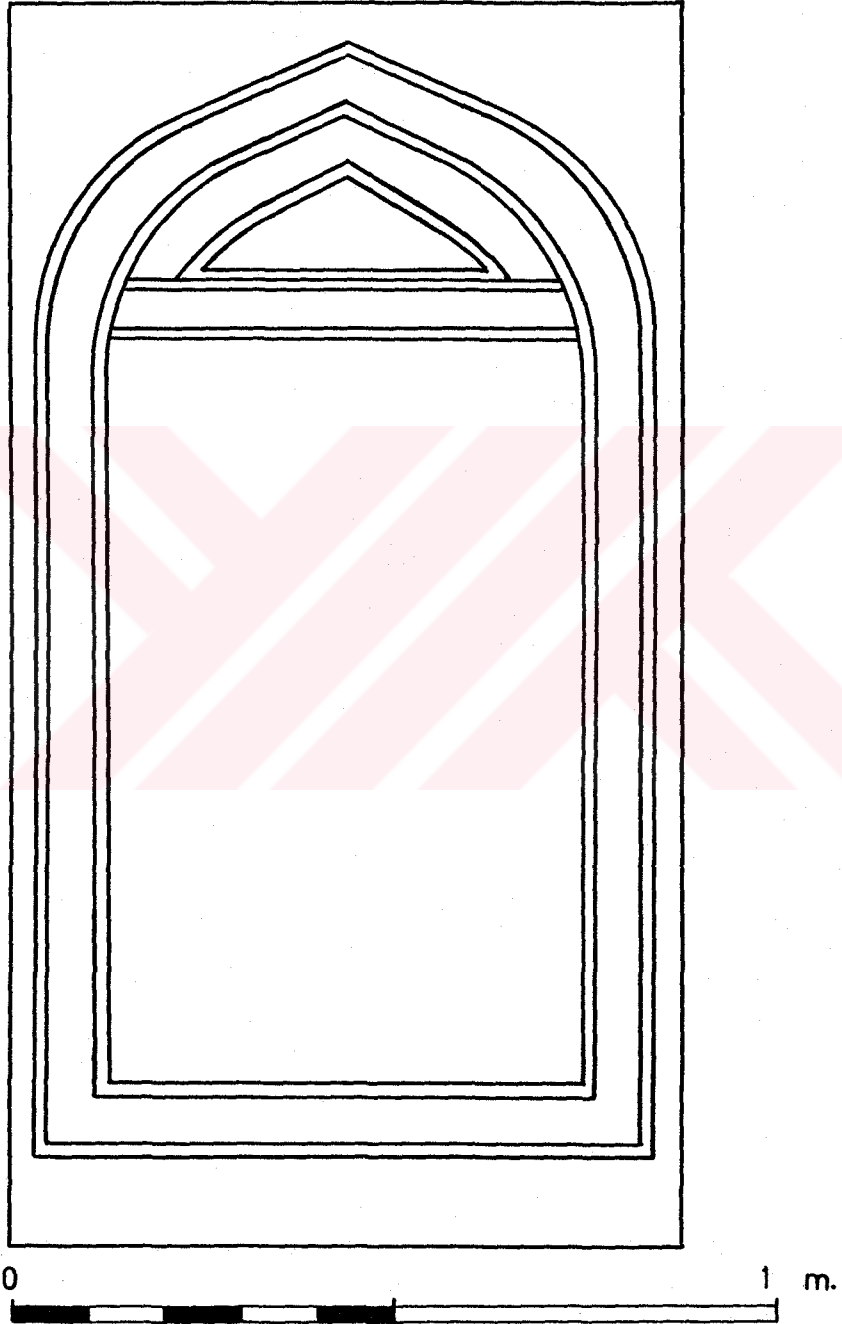
Şek.20

Bolvadin Alaca Camii Minaresi'ndeki Kapı Kanadı

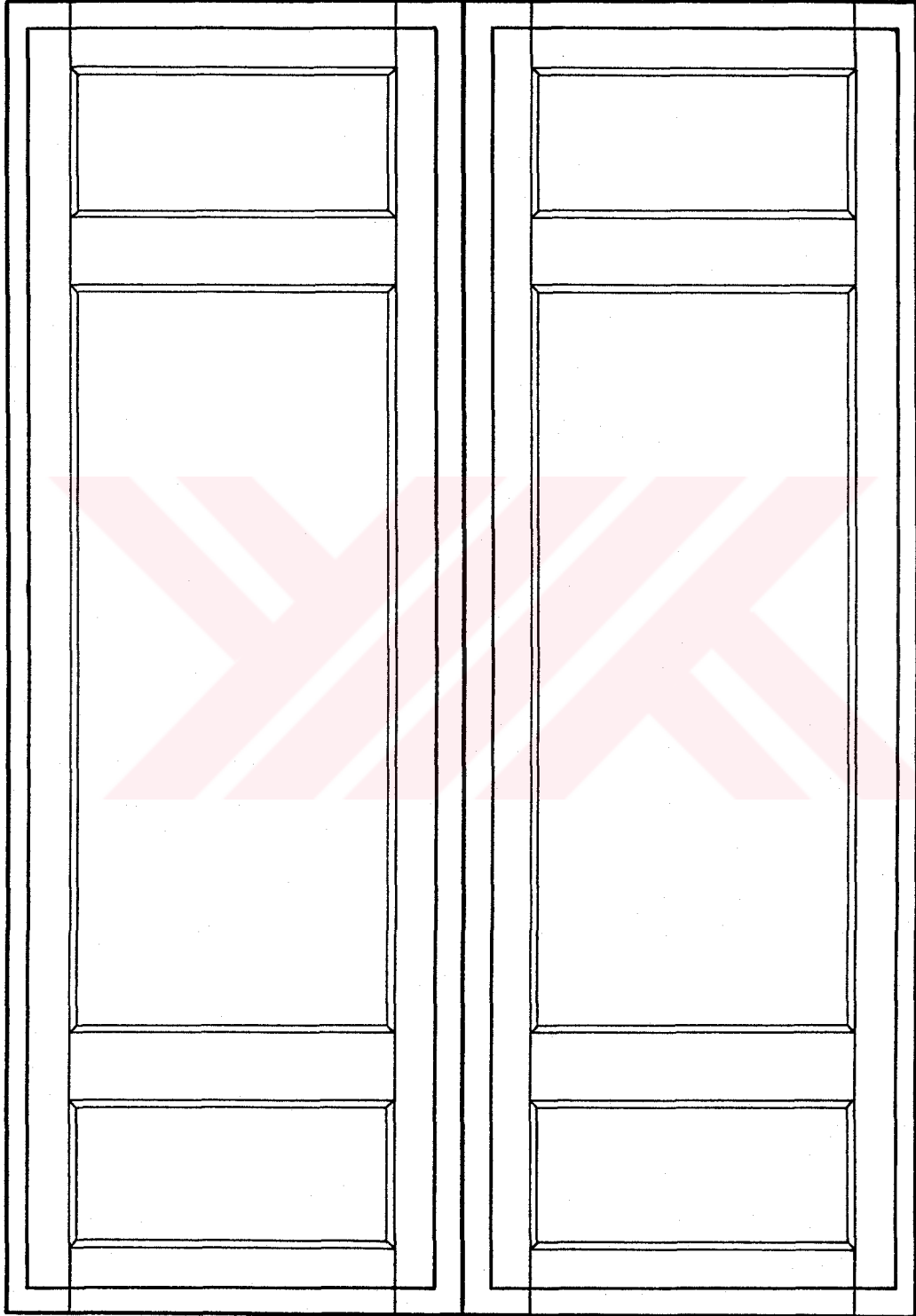
Şek.21

Beyşehir Eşrefoğlu Camii

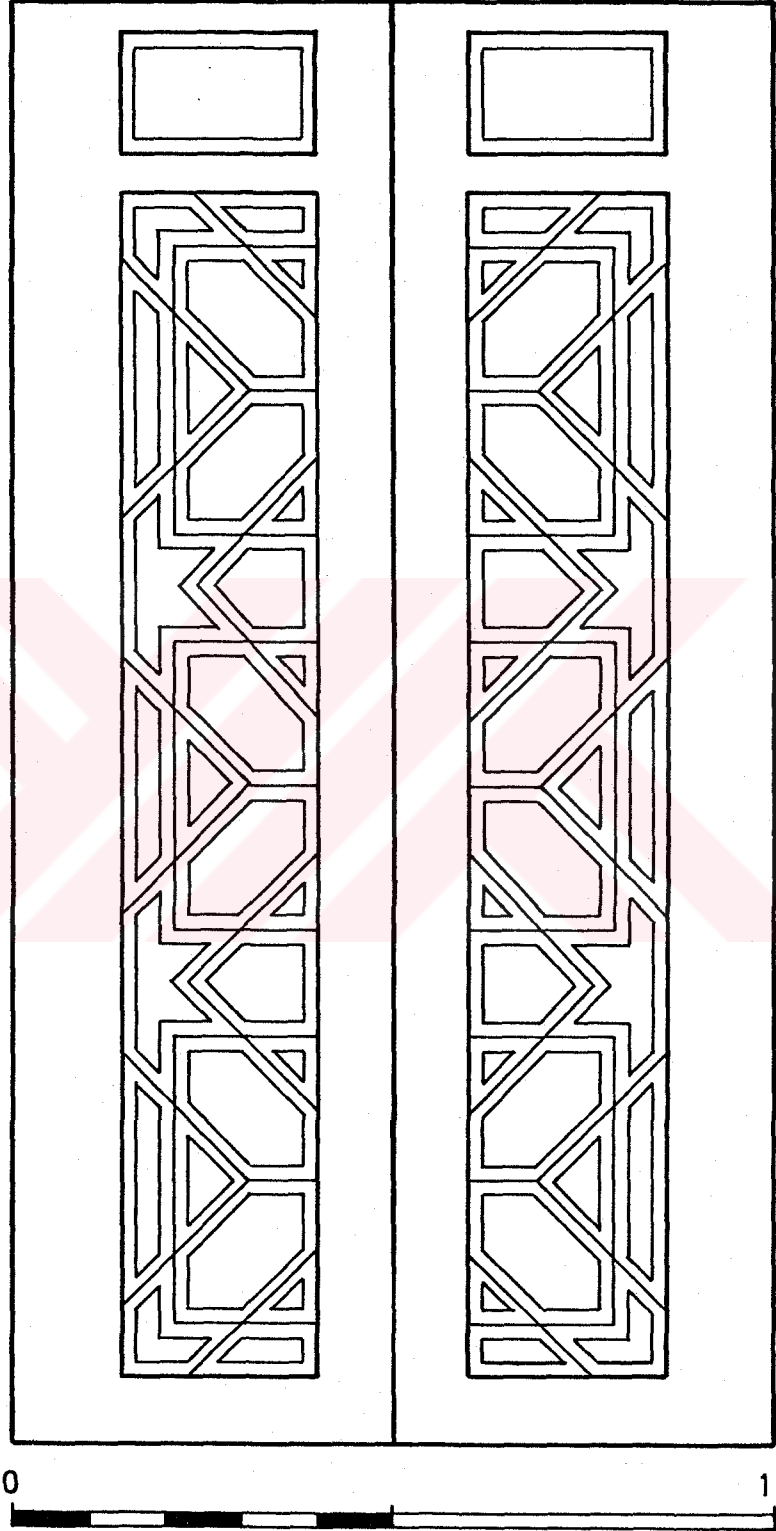
Şek.22

Ankara Baklacı Baba Mescidi

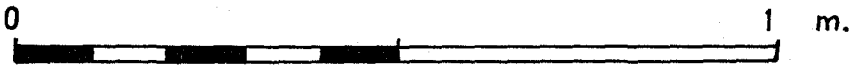
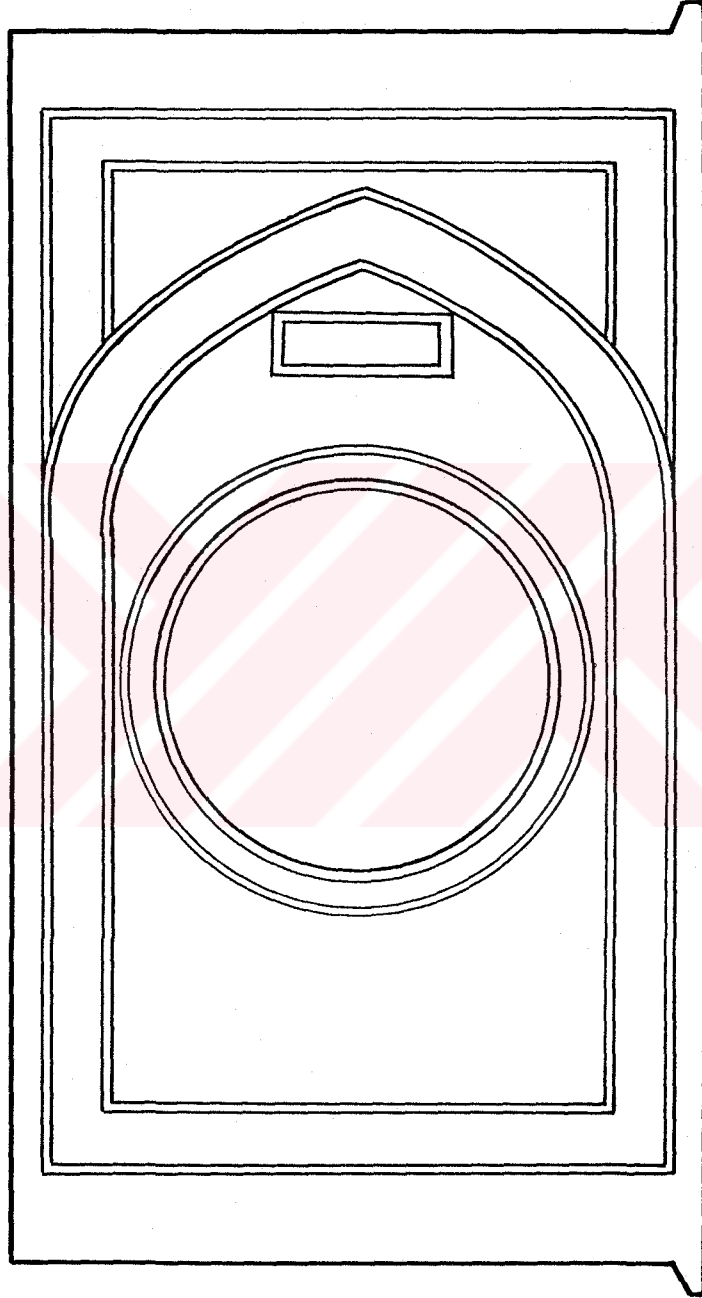
Şek.23

Çorum-Elvan Çelebi Zaviyesi

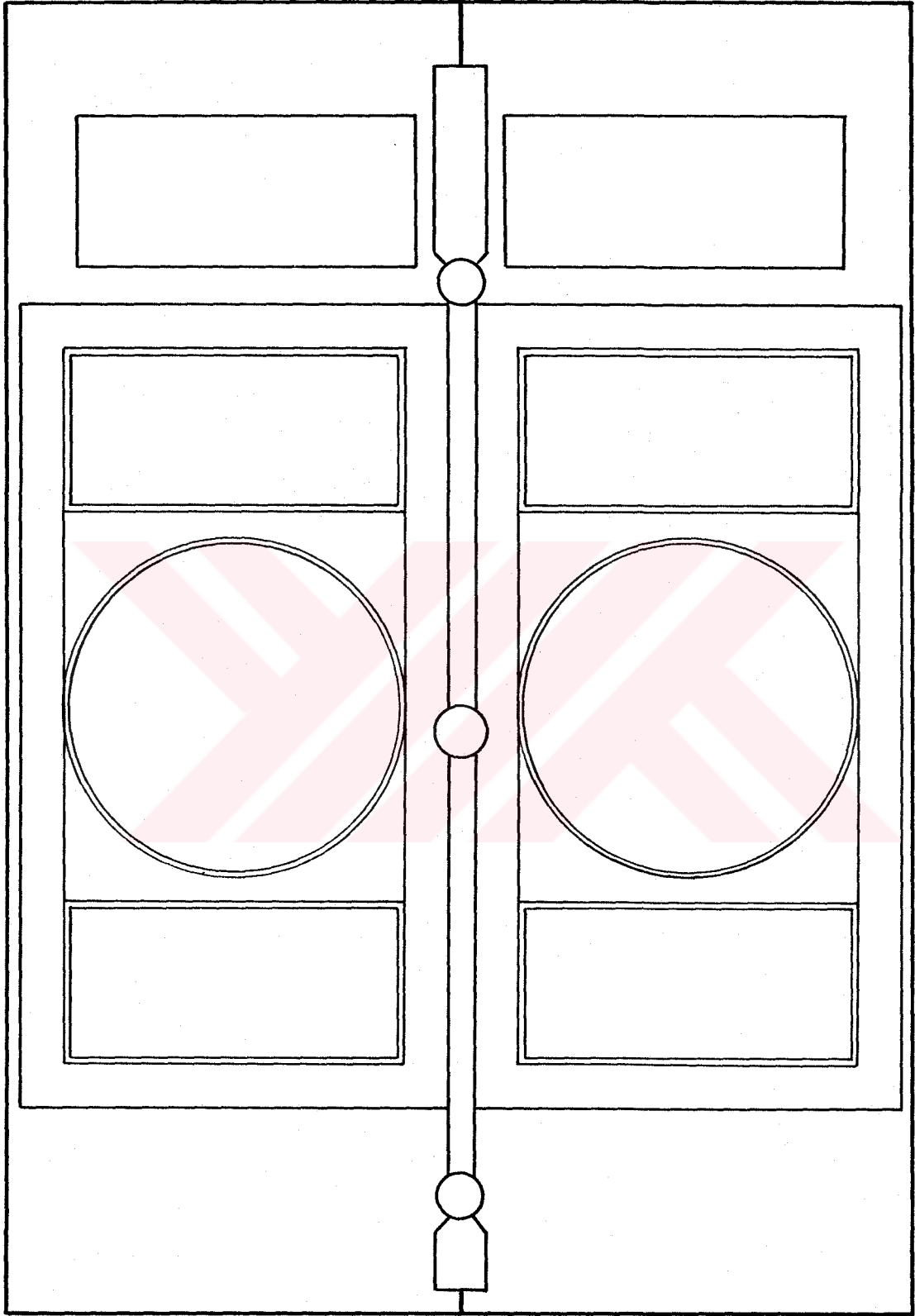
Şek.24

Beyşehir Eşrefoğlu Türbesi

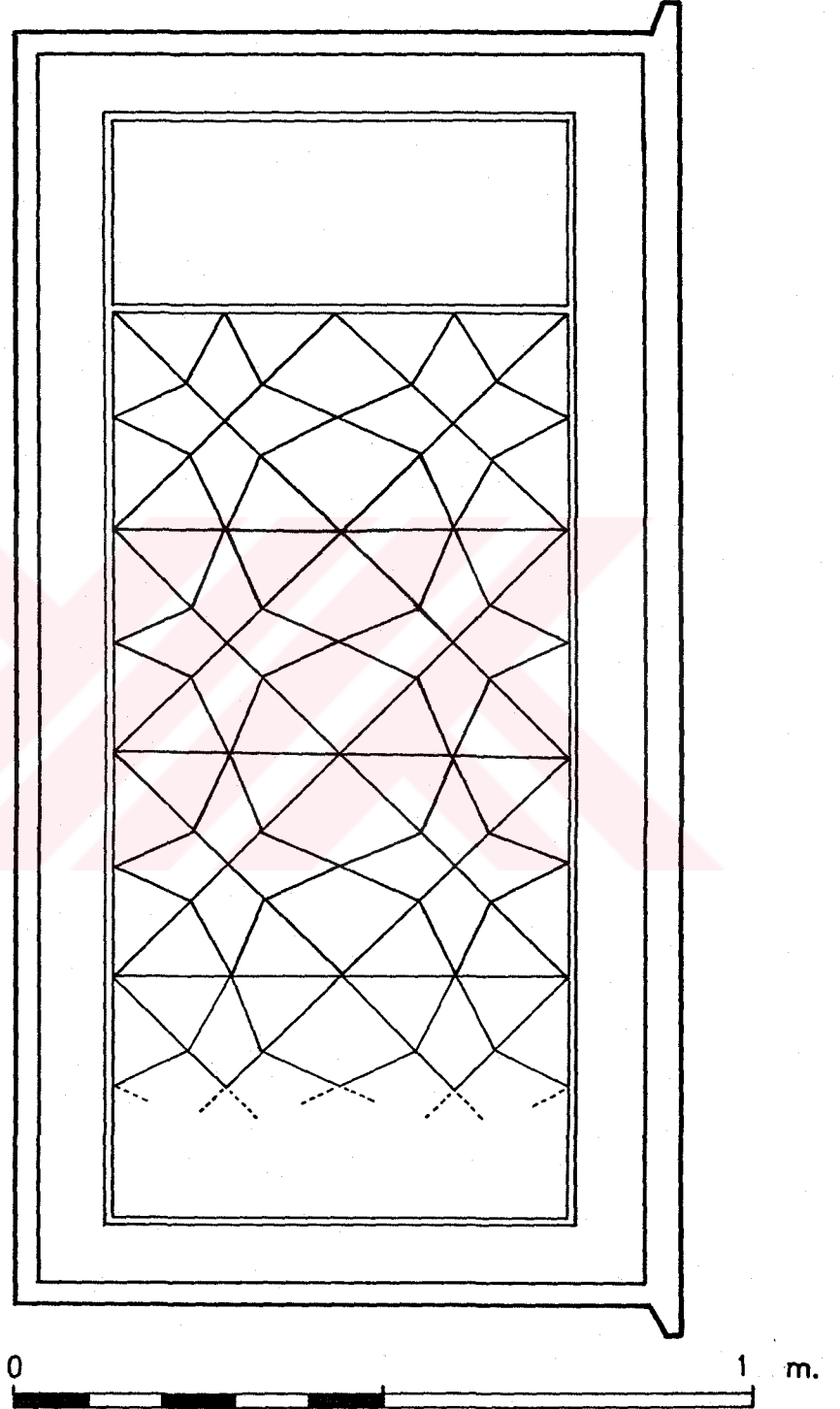
Şek.25

Ermenek Akça Mescit
(Dış Kapı Kanadı)

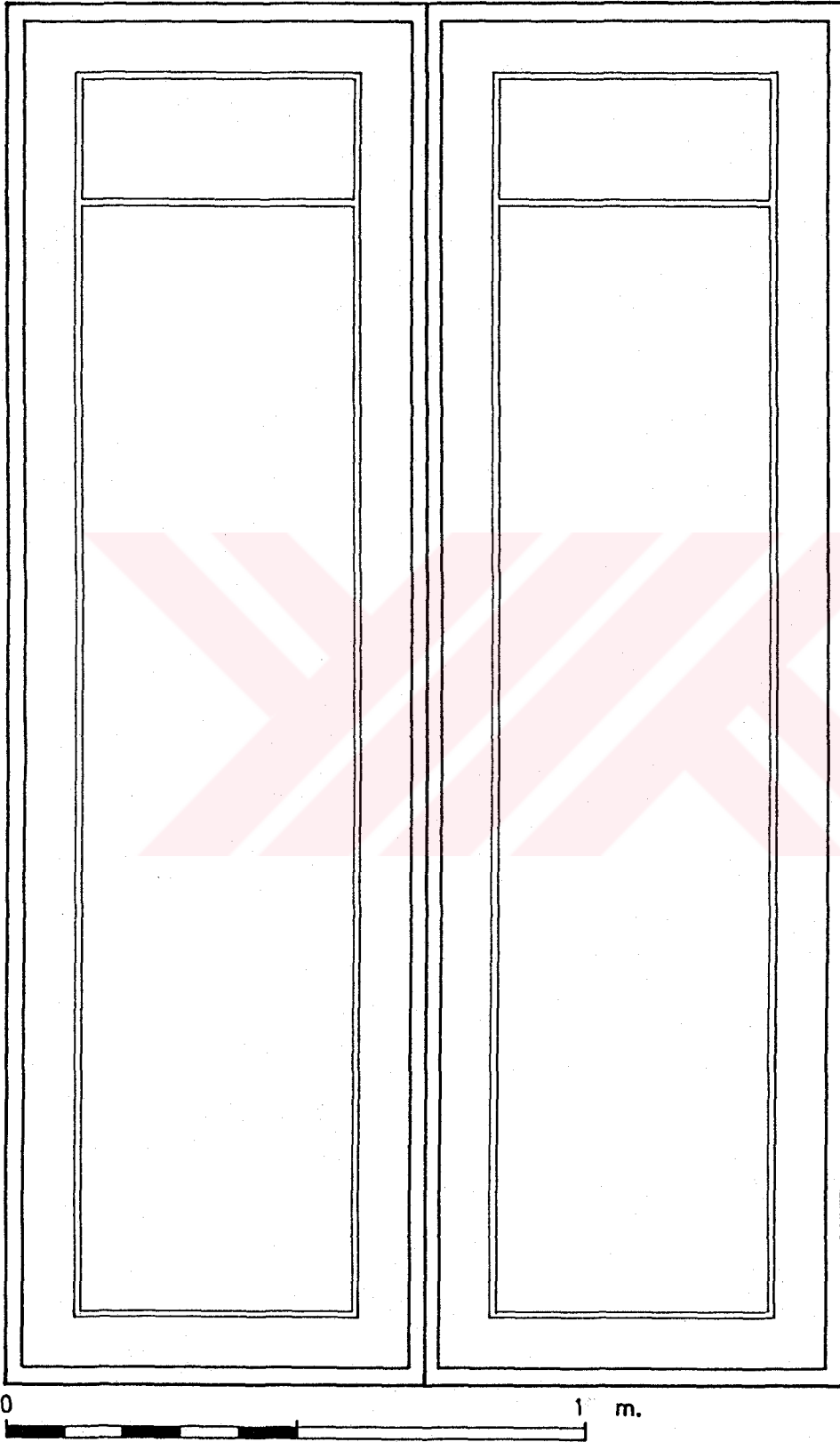
Şek.26

Ermenek Ulu Camii

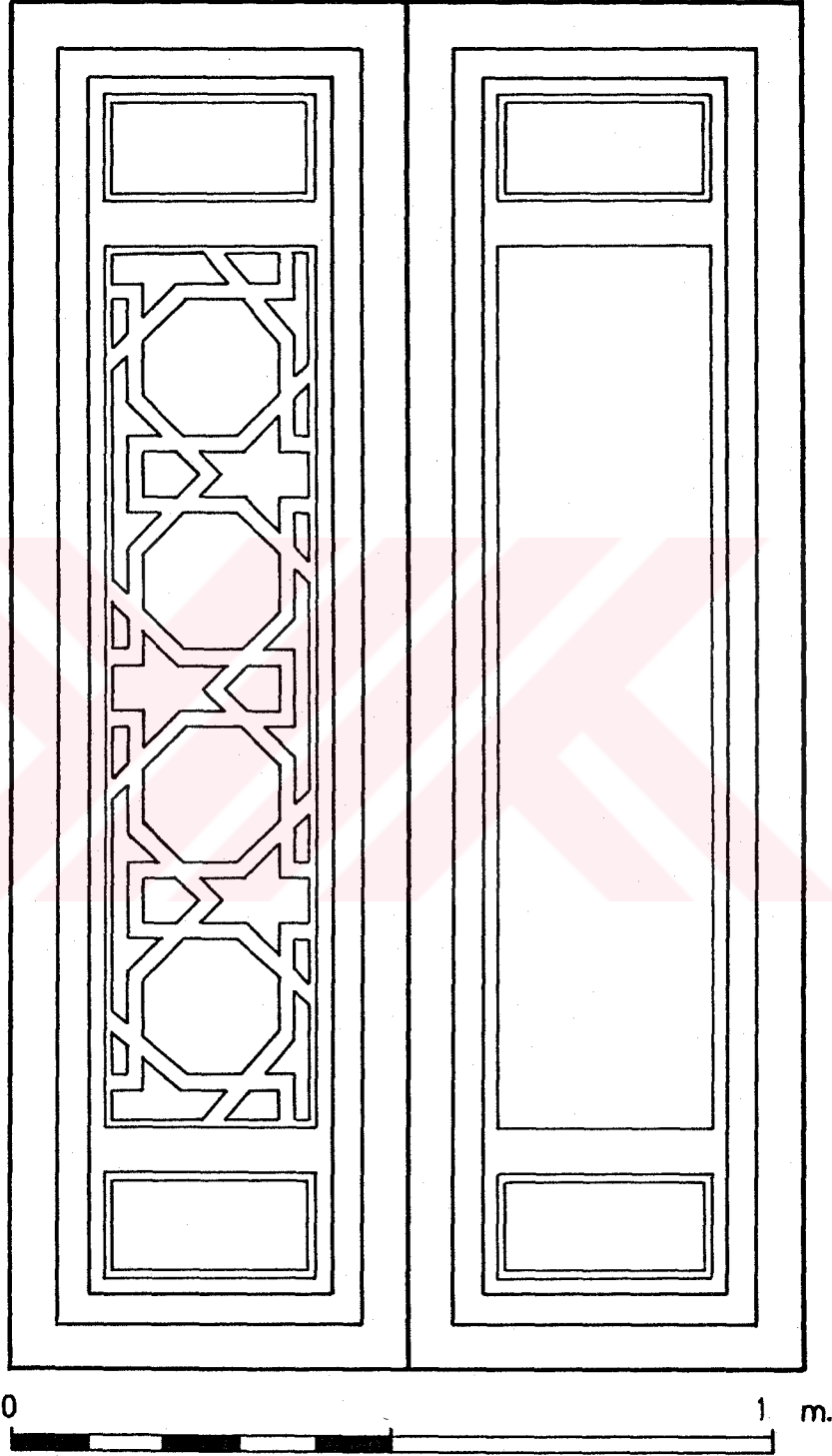
Şek.27

Ermenek Akça Mescit
(İç Kapı Kanadı)

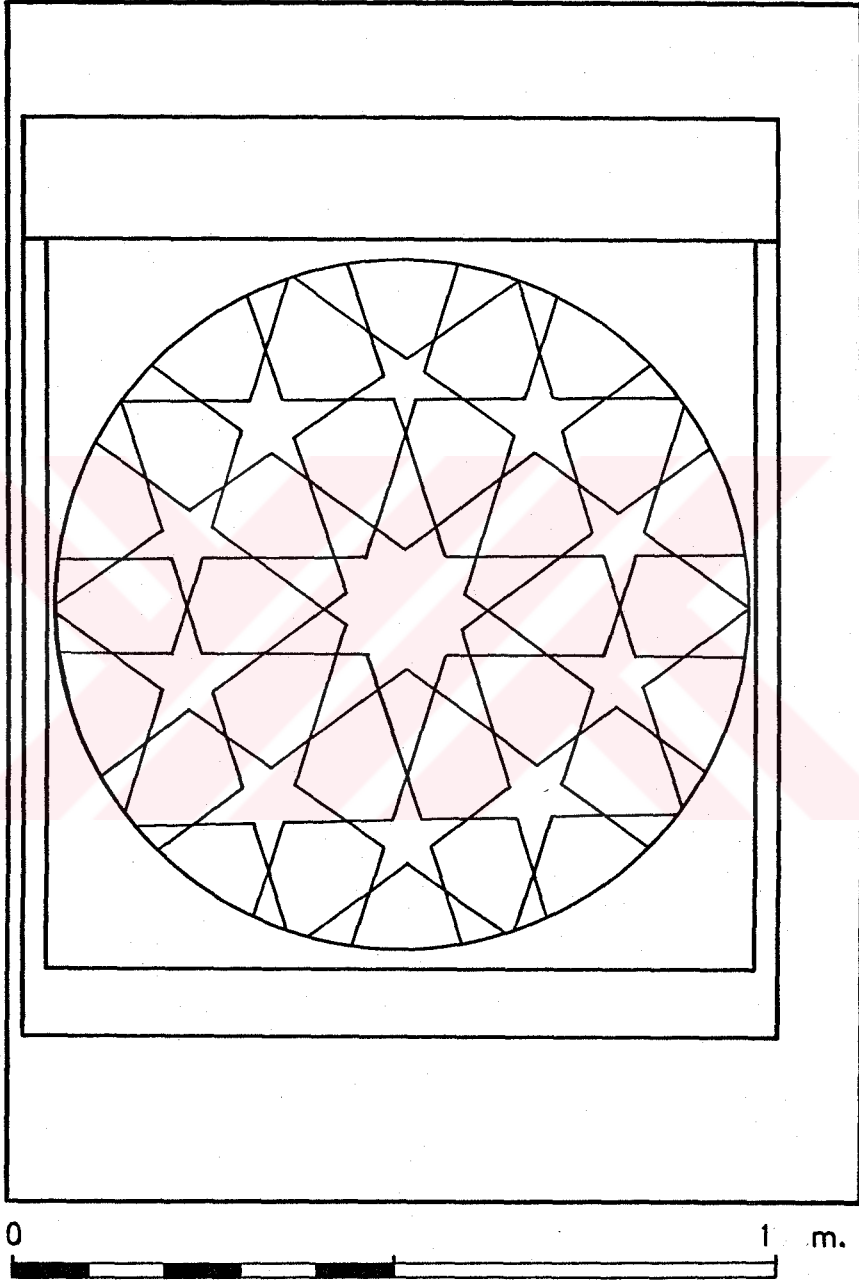
Şek.28

Ermenek Sipas Camii

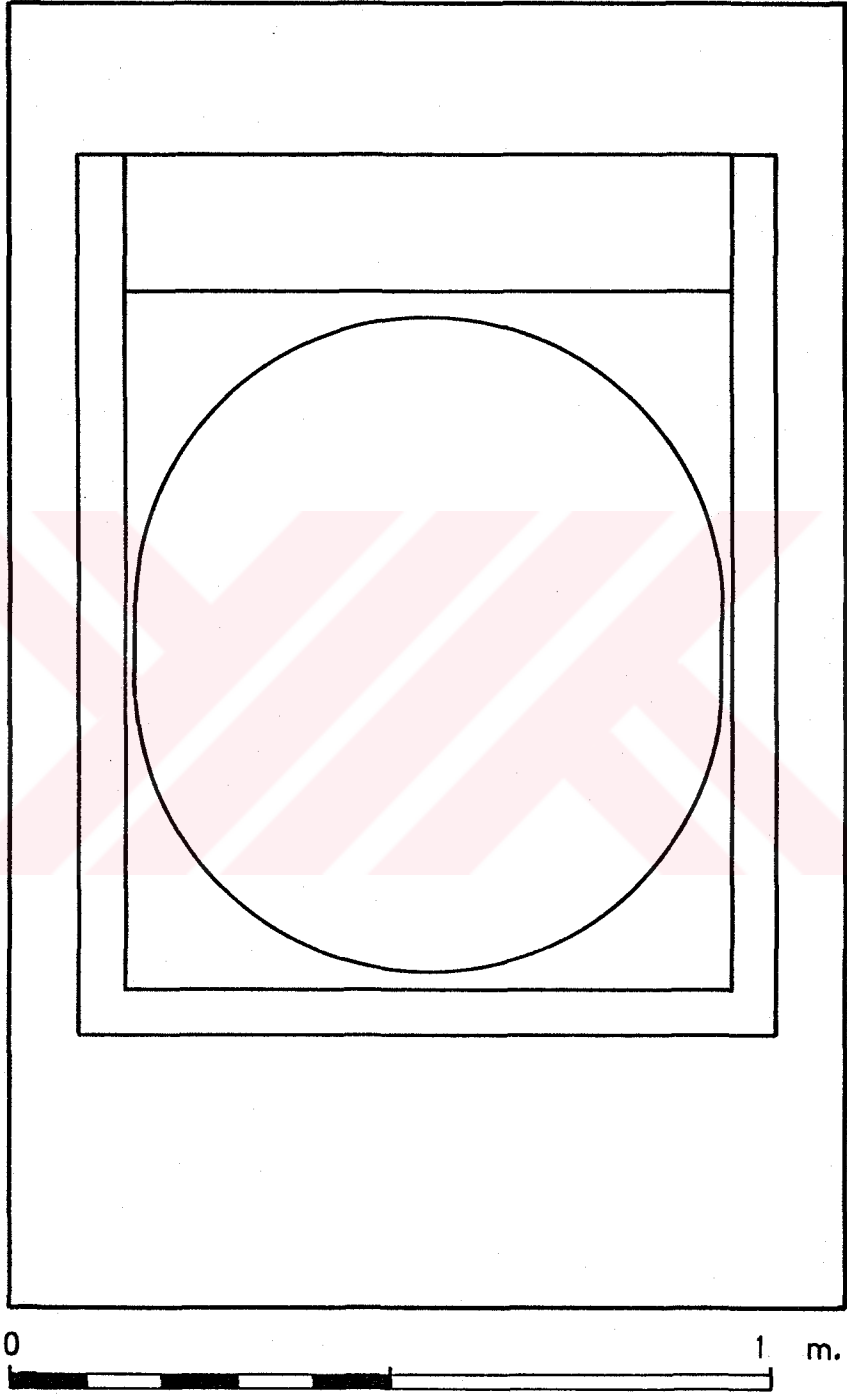
Şek.29

Seydişehir Seyyit Harun Kümbeti

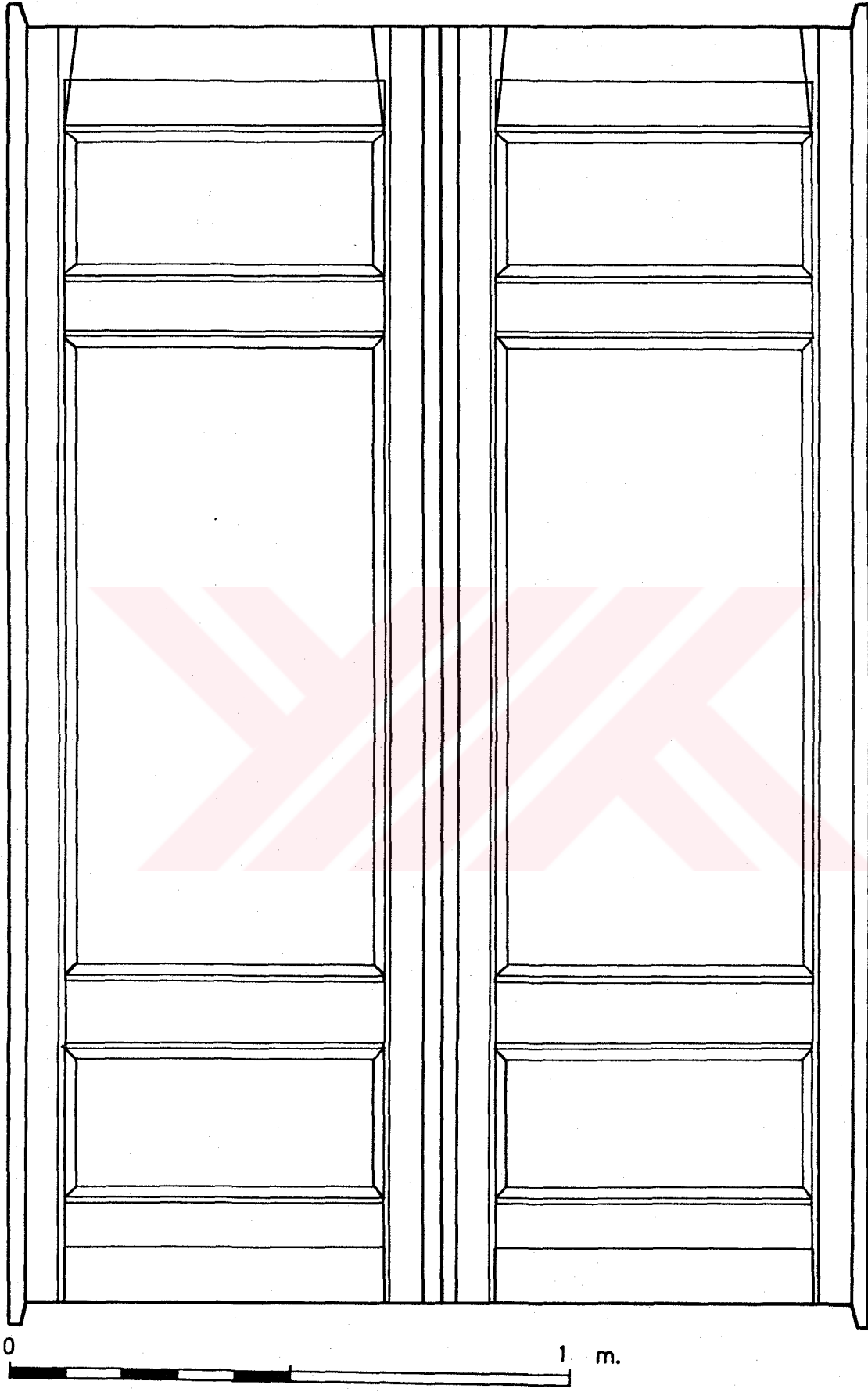
Şek.30

Afyon Kubbeli Mescit

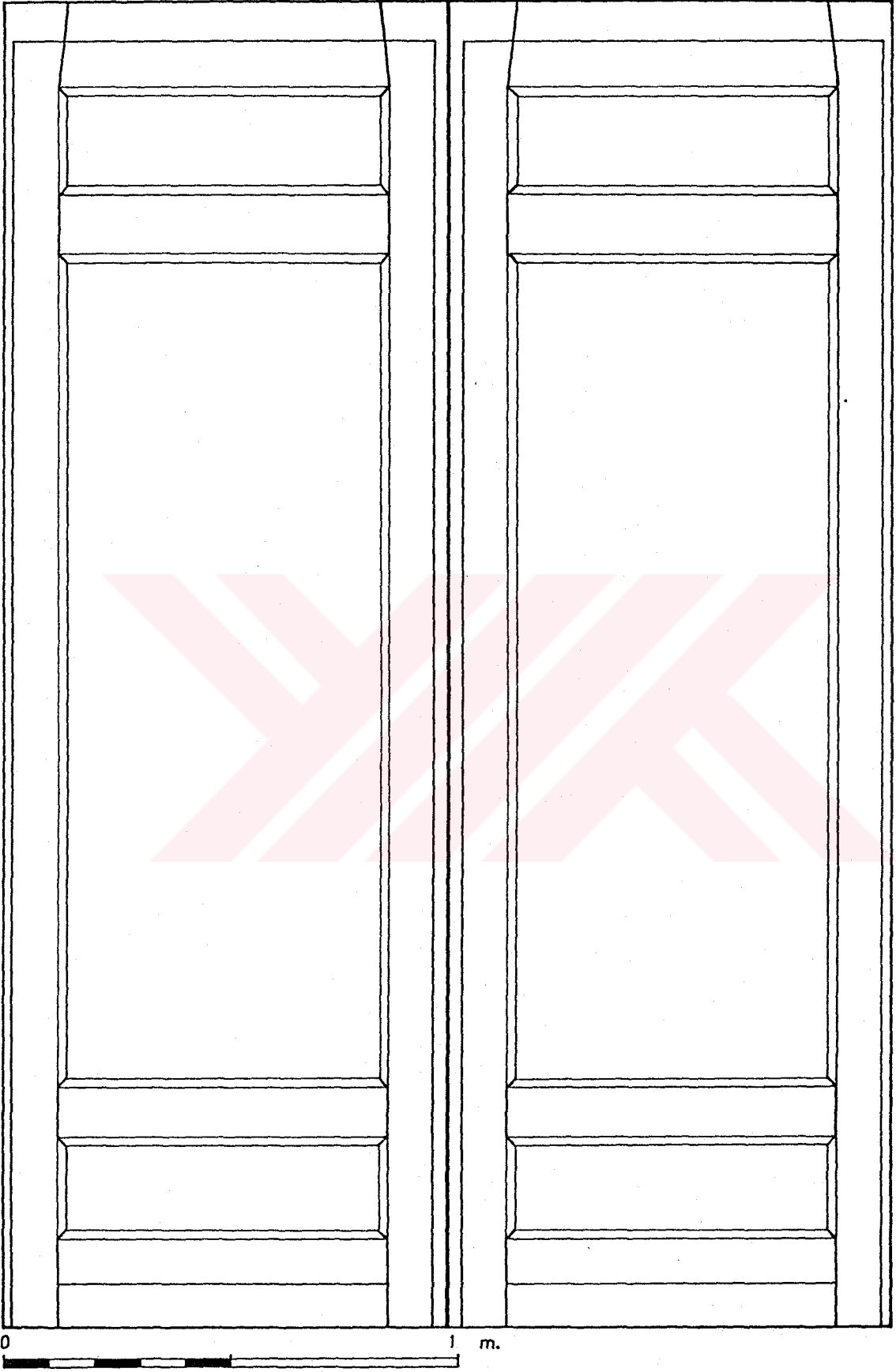
Şek.31

Afyon Salar Köyü Camii

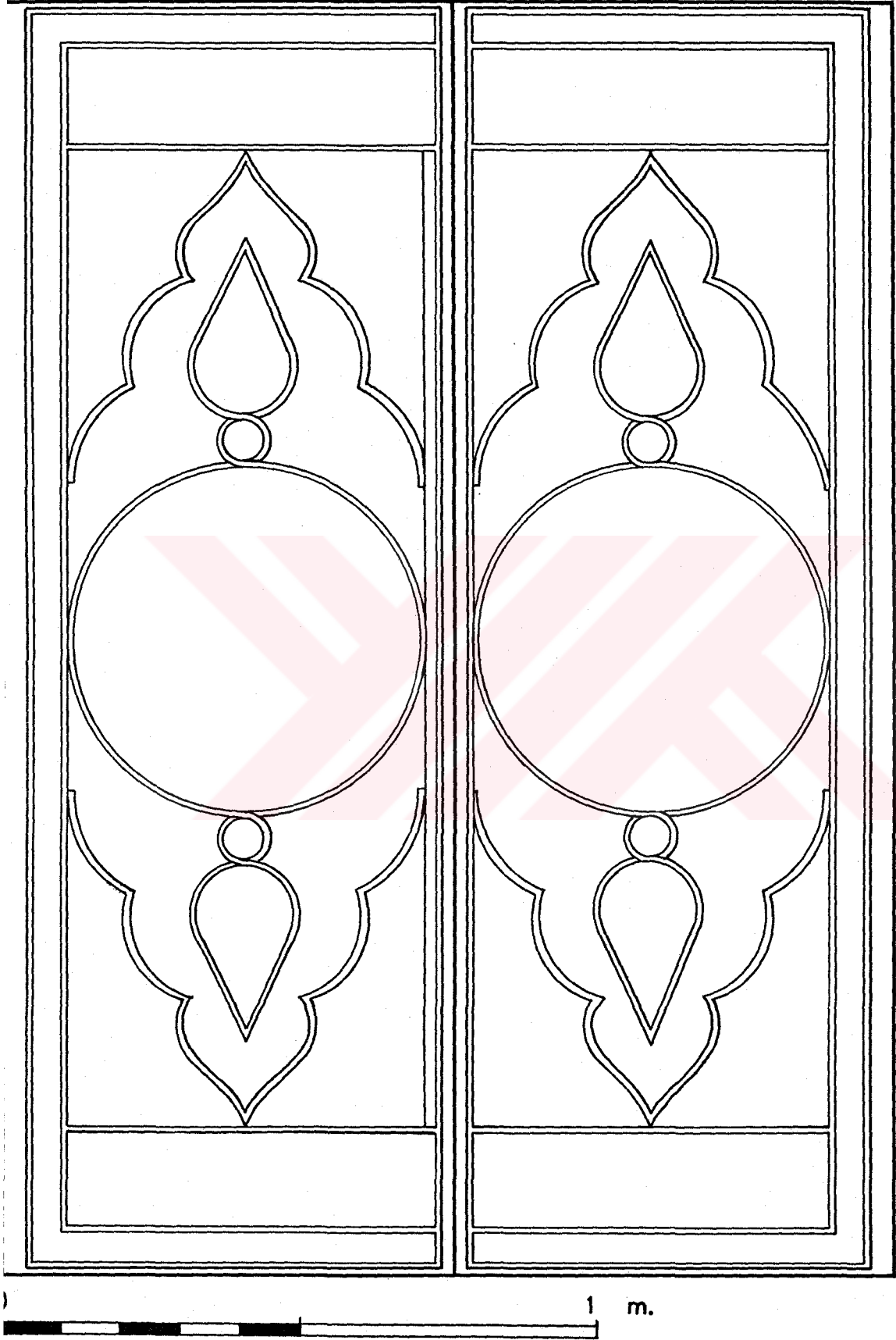
Şek.32

Niğde Müzesi'ndeki Anonim Kapı

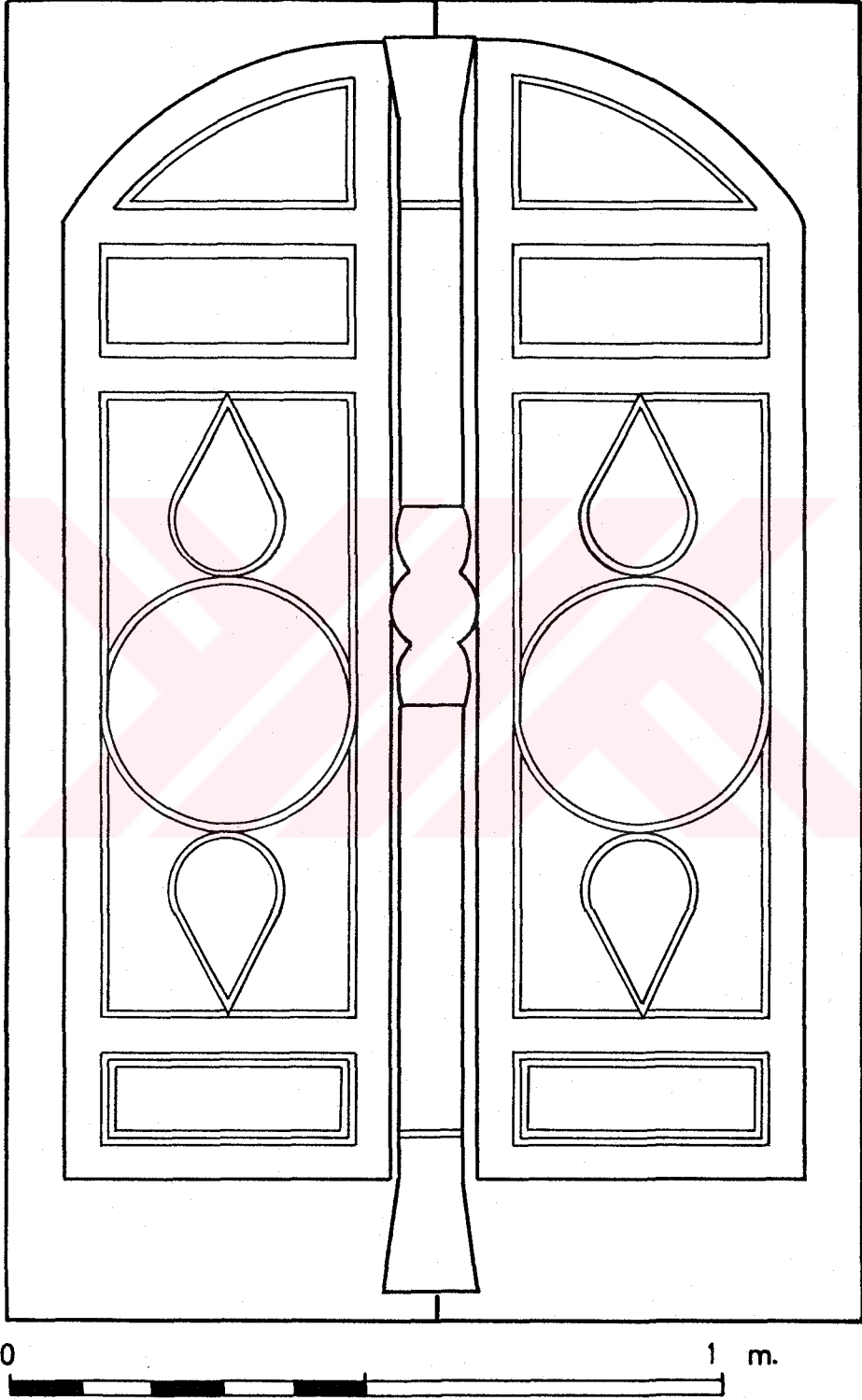
Şek.33

Niğde Sungur Bey Camii

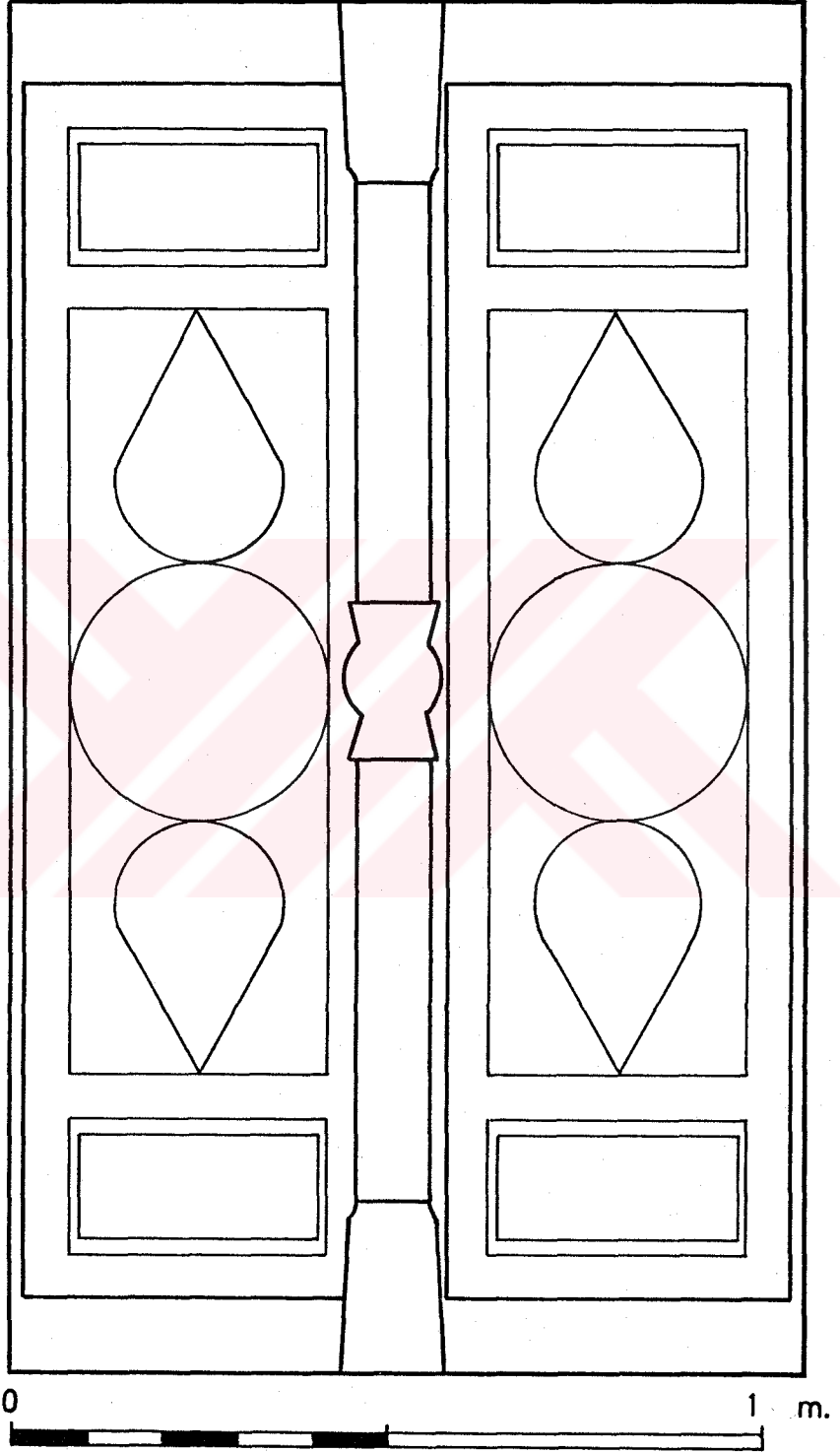
Şek.34

Sinop Aslan Camii

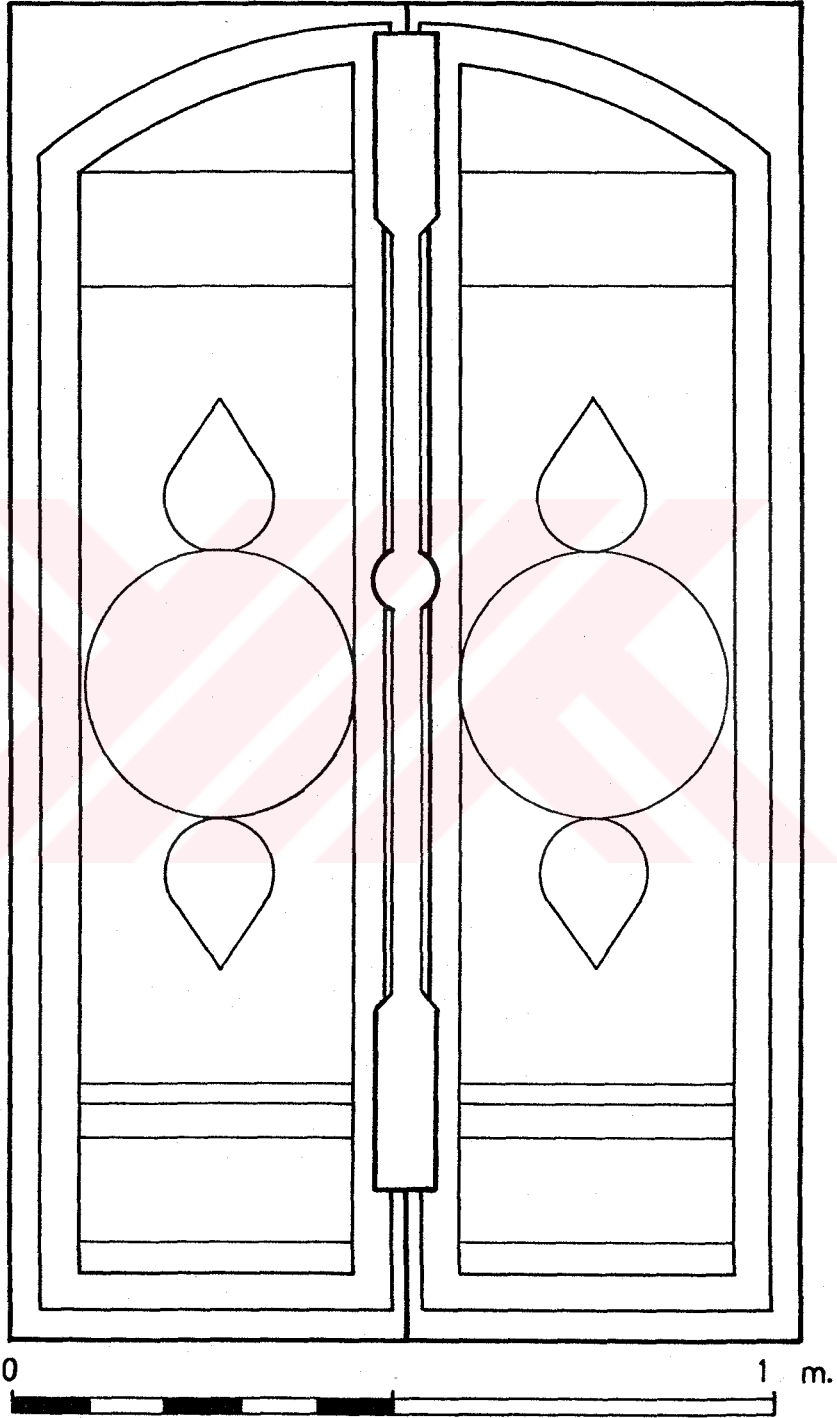
Şek.35

Kastamonu İbni Neccar Camii

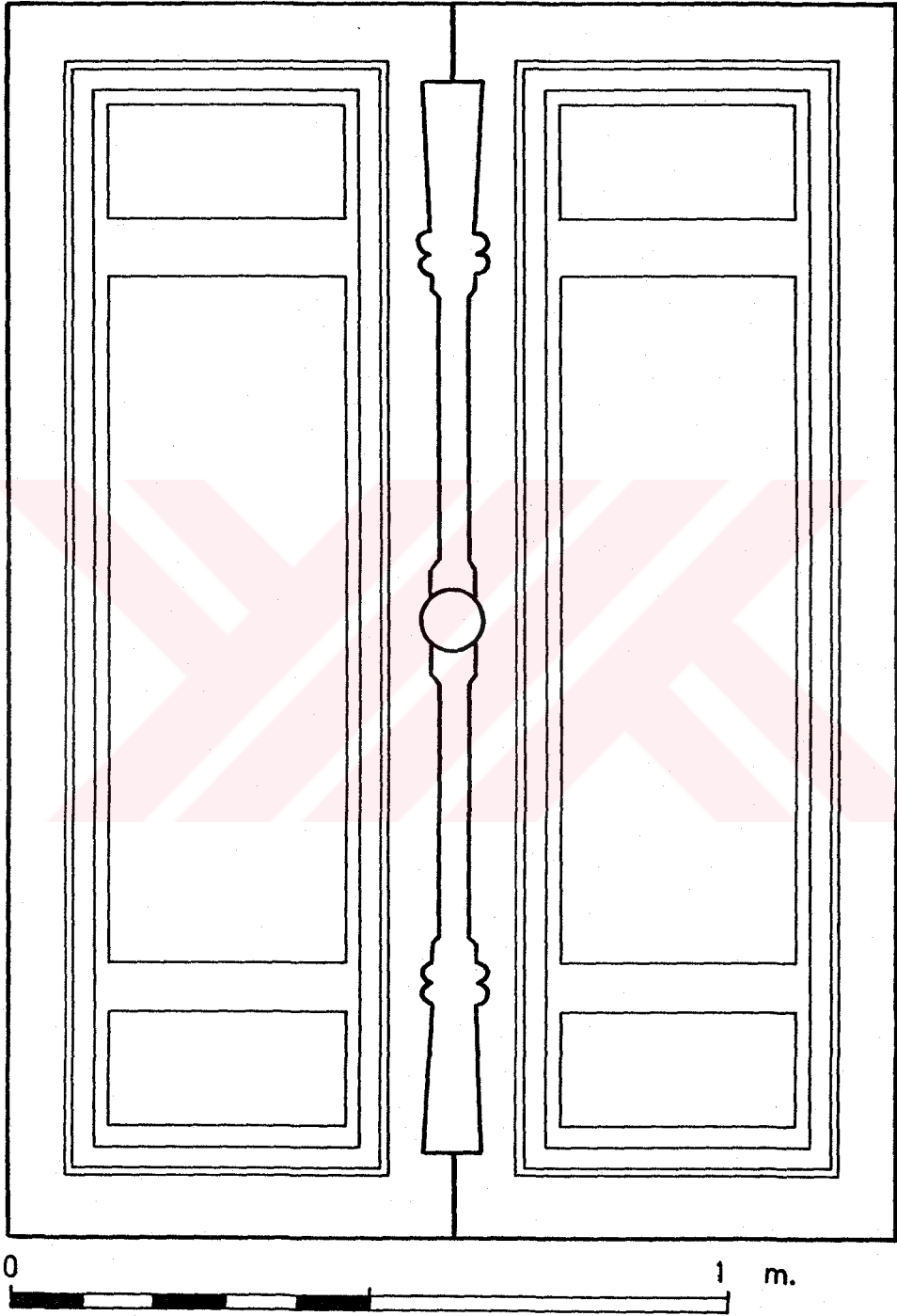
Şek.36

Kasabaköy Mahmut Bey Camii

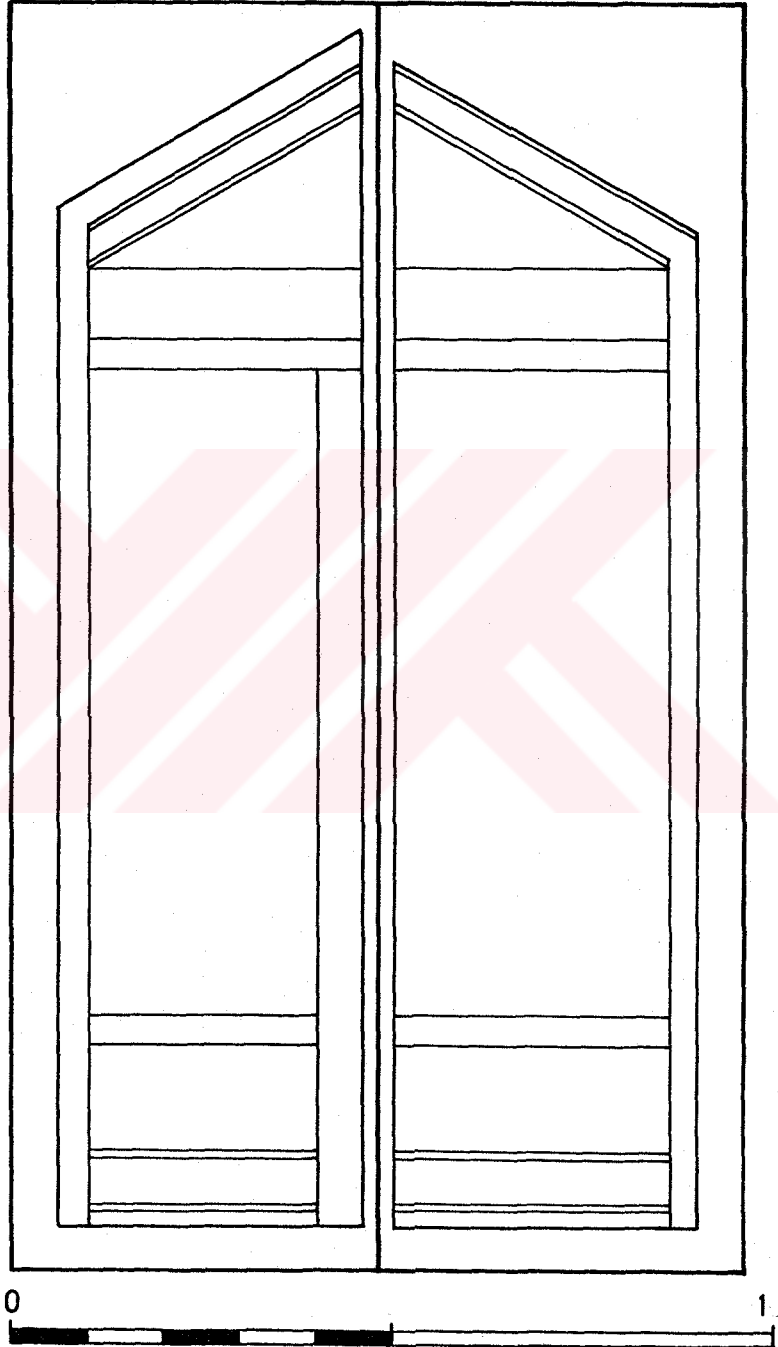
Şek.37

Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne
Ait Olduğu Söylenen Kanatlar

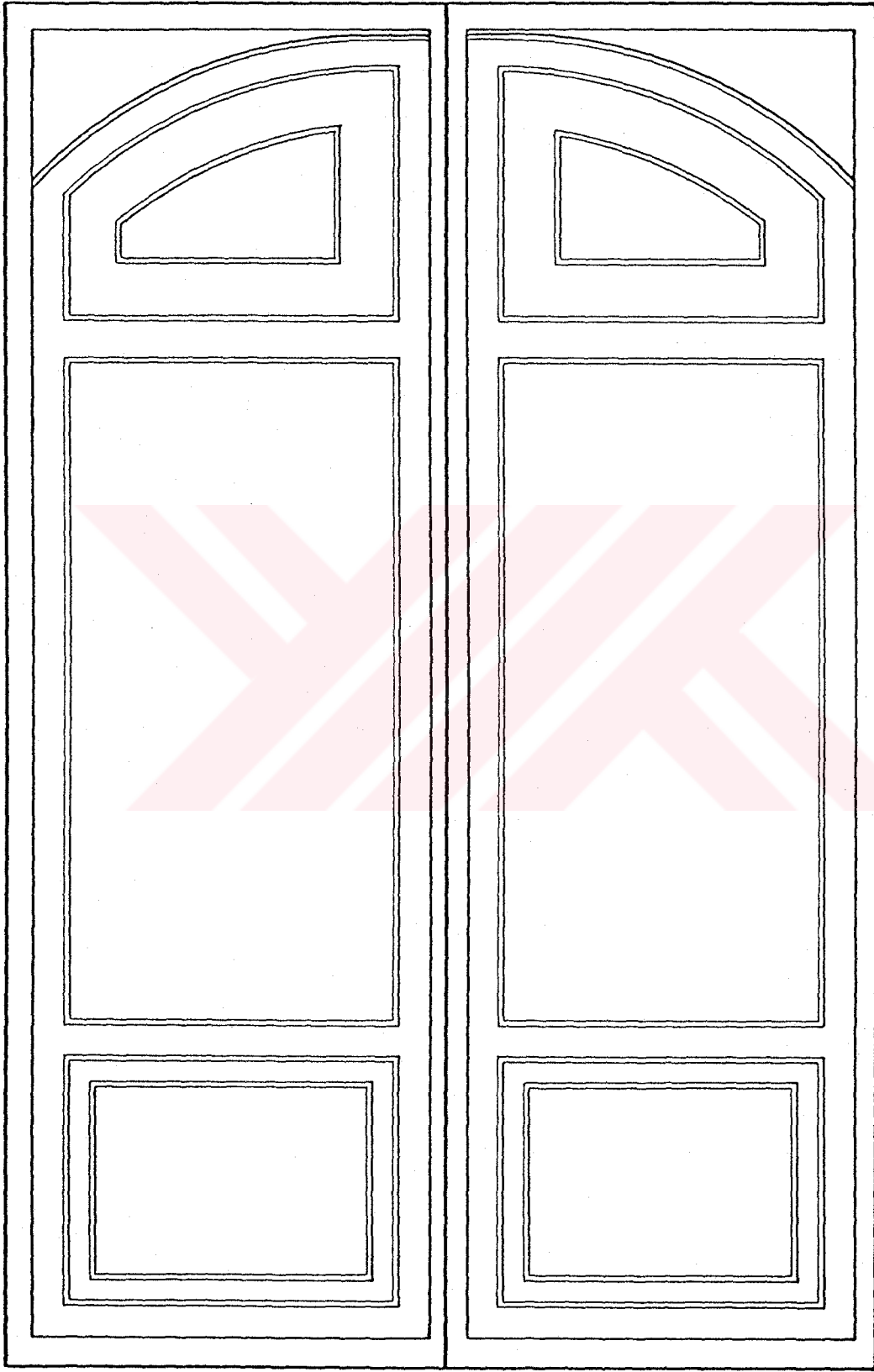
Şek.38

Akşehir Kileci Mescit

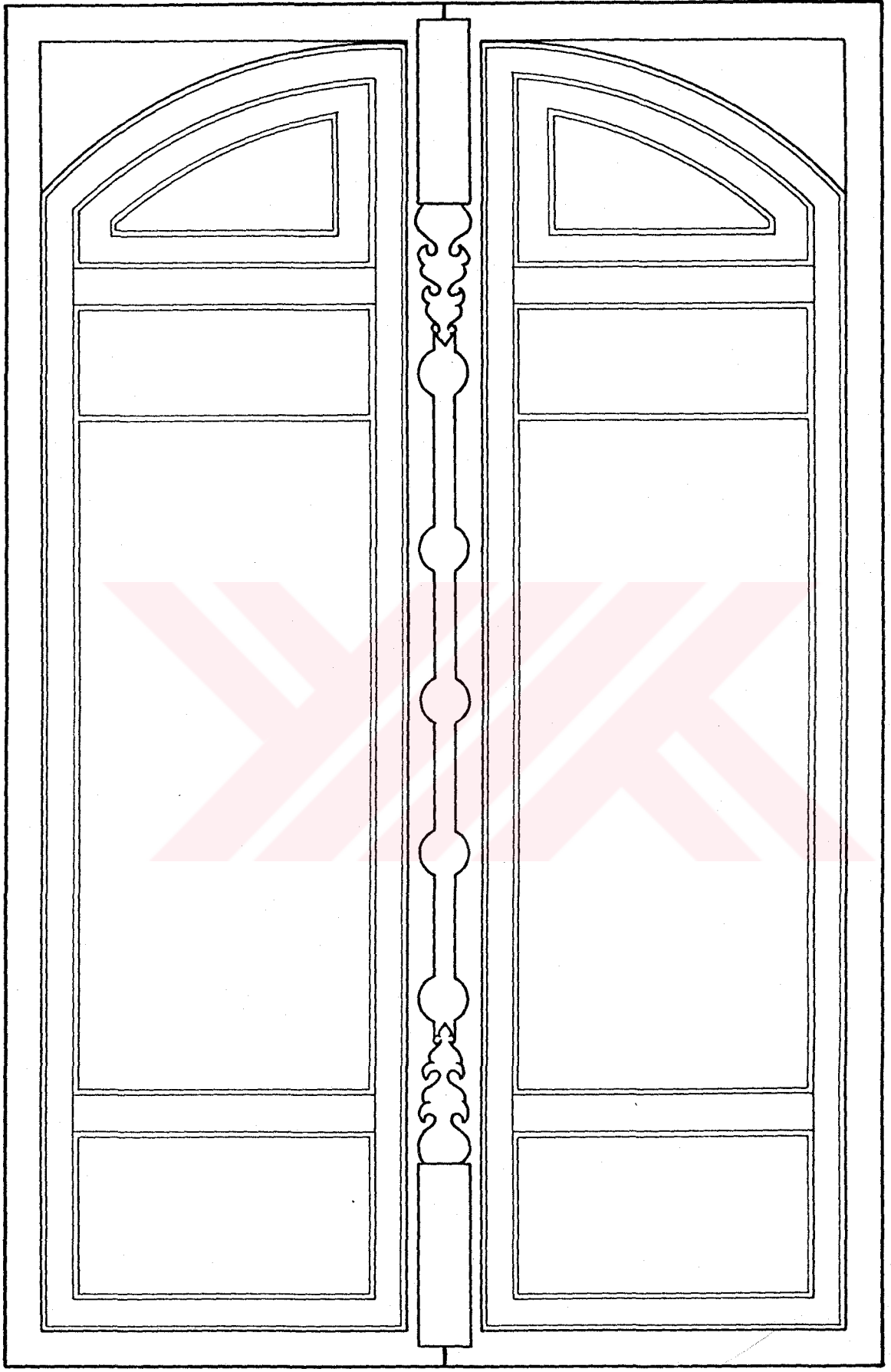
Şek.39

Afyon Burmalı Camii

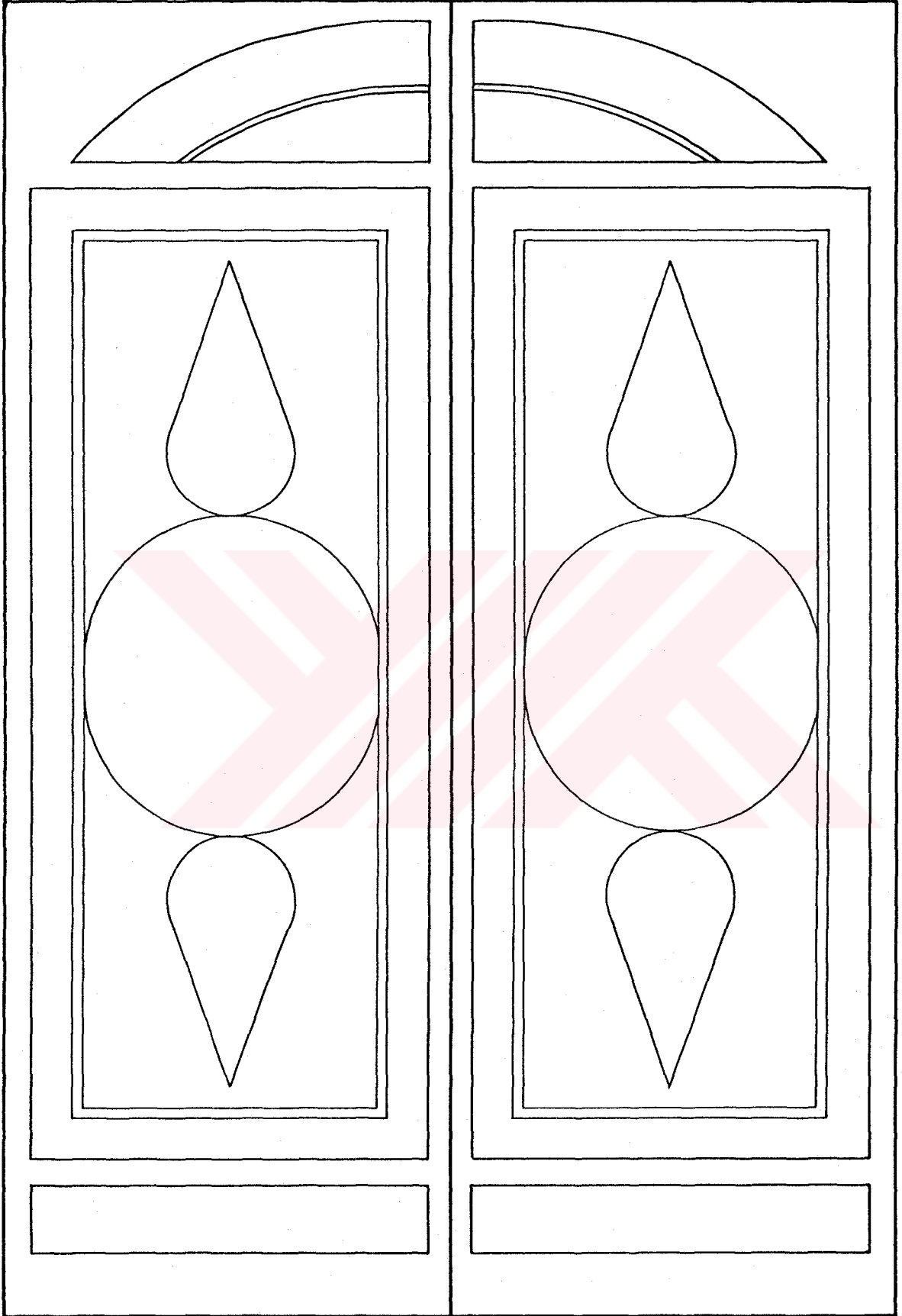
Şek.40

Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi

Şek.41

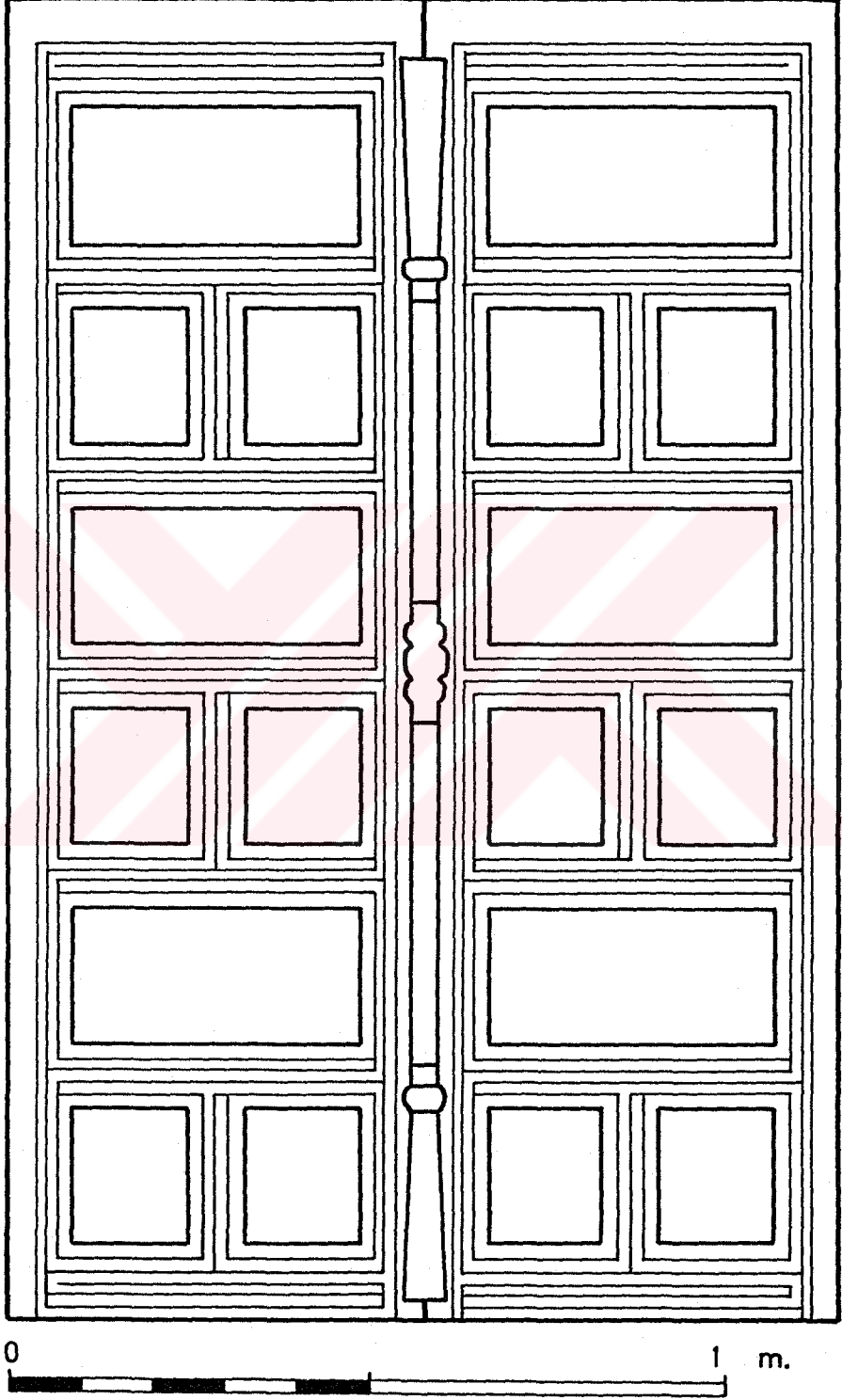
Amasya Bayezid Paşa Camii

0 1 m.

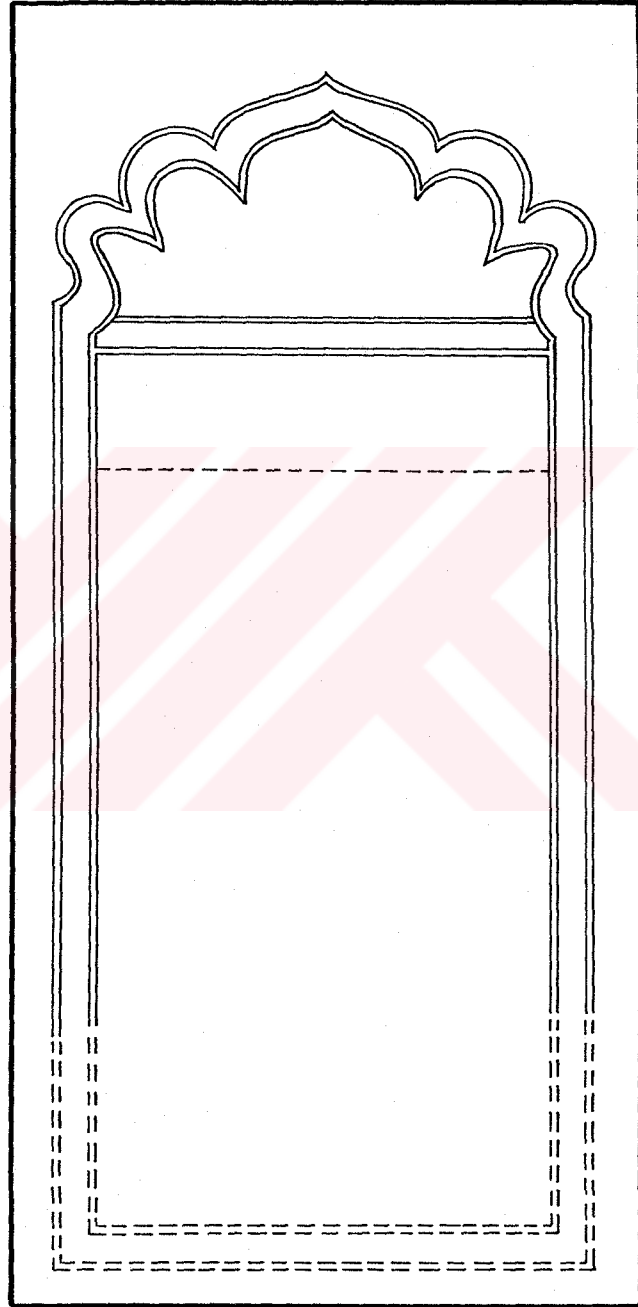
Şek.42

Merzifon Medrese Önü Camii'ndeki Kapı Kanatları

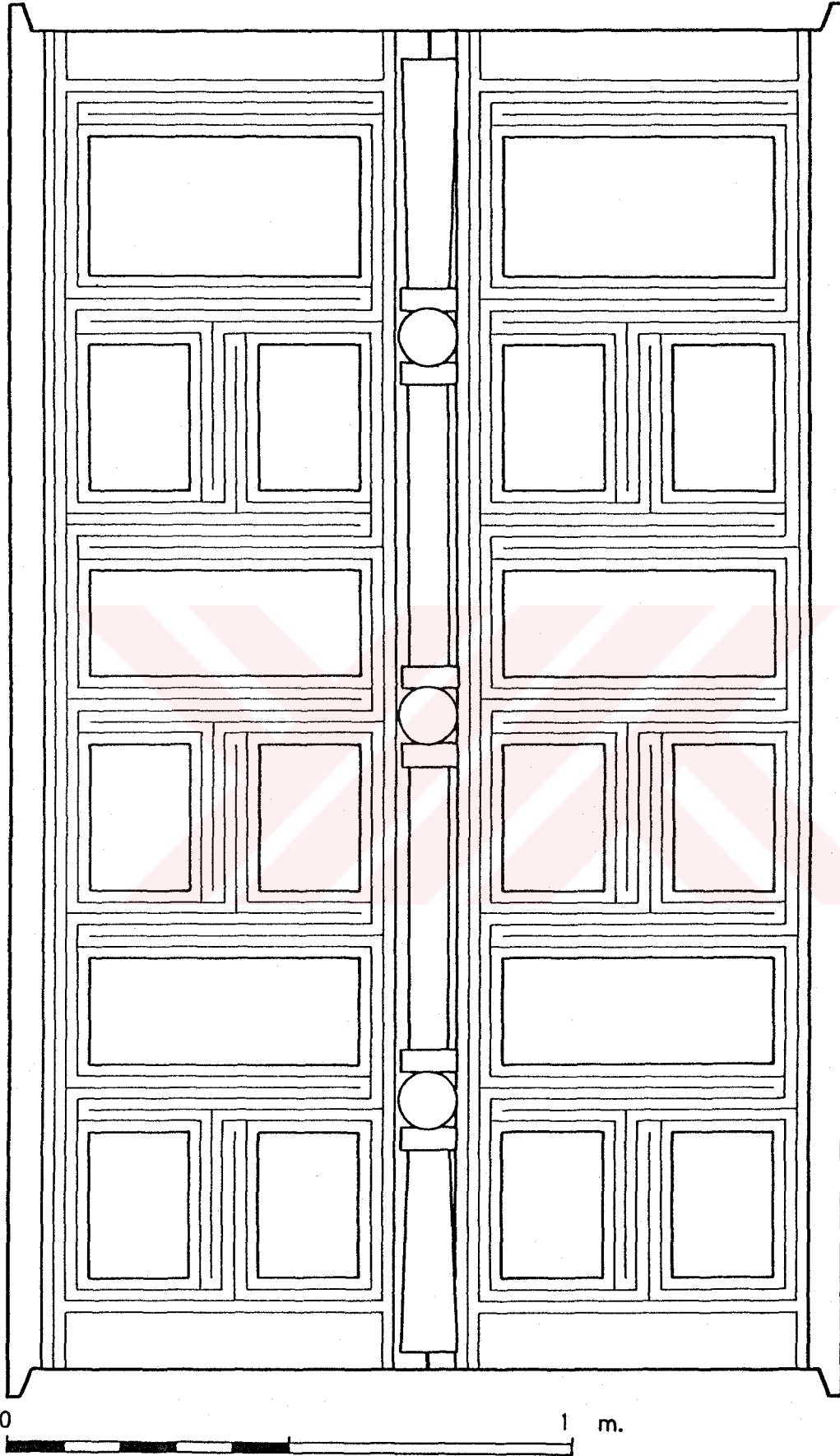
Şek.43

Ankara Karanlık Mescit

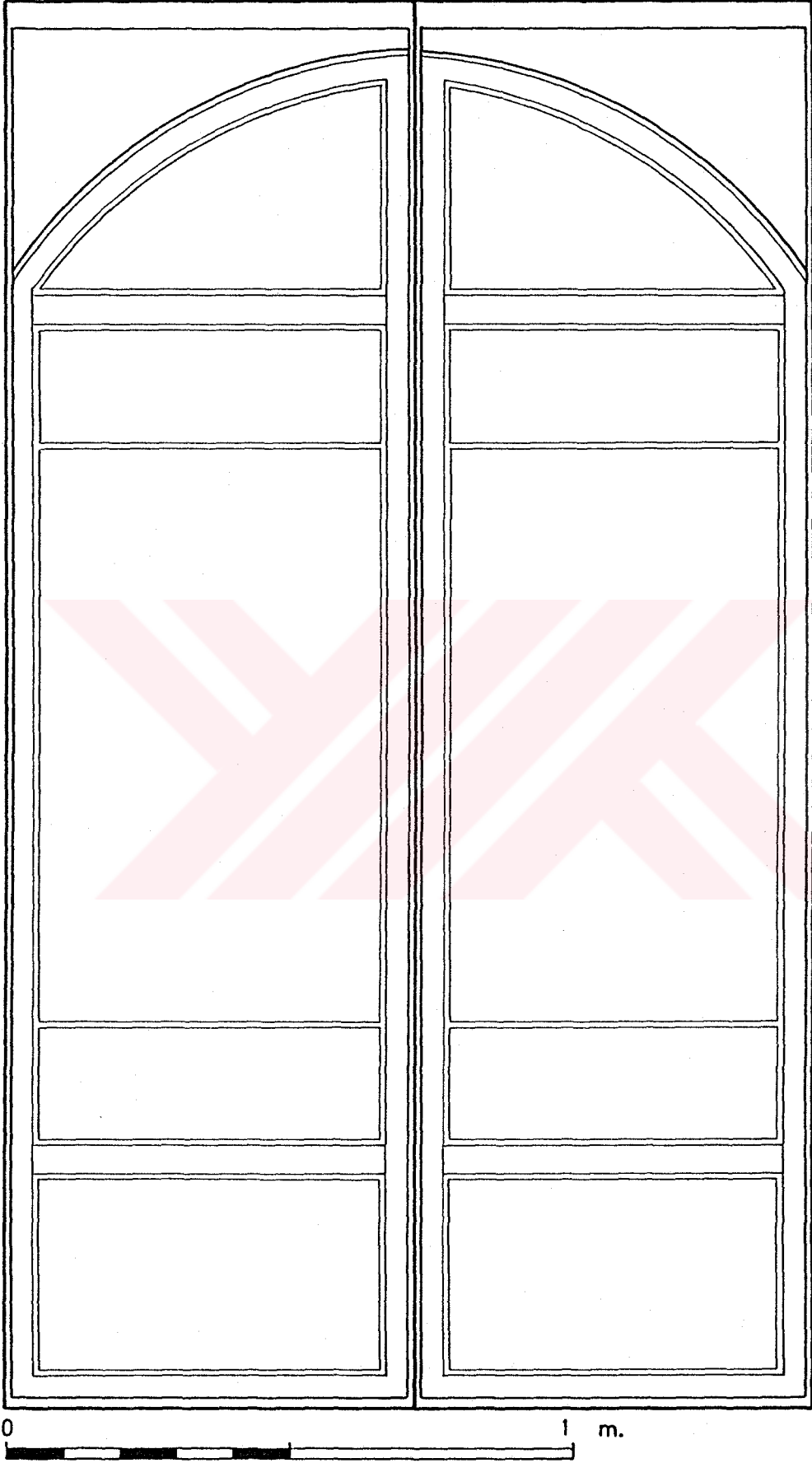
Şek.44

Konya Hasbey Darülhuffazı

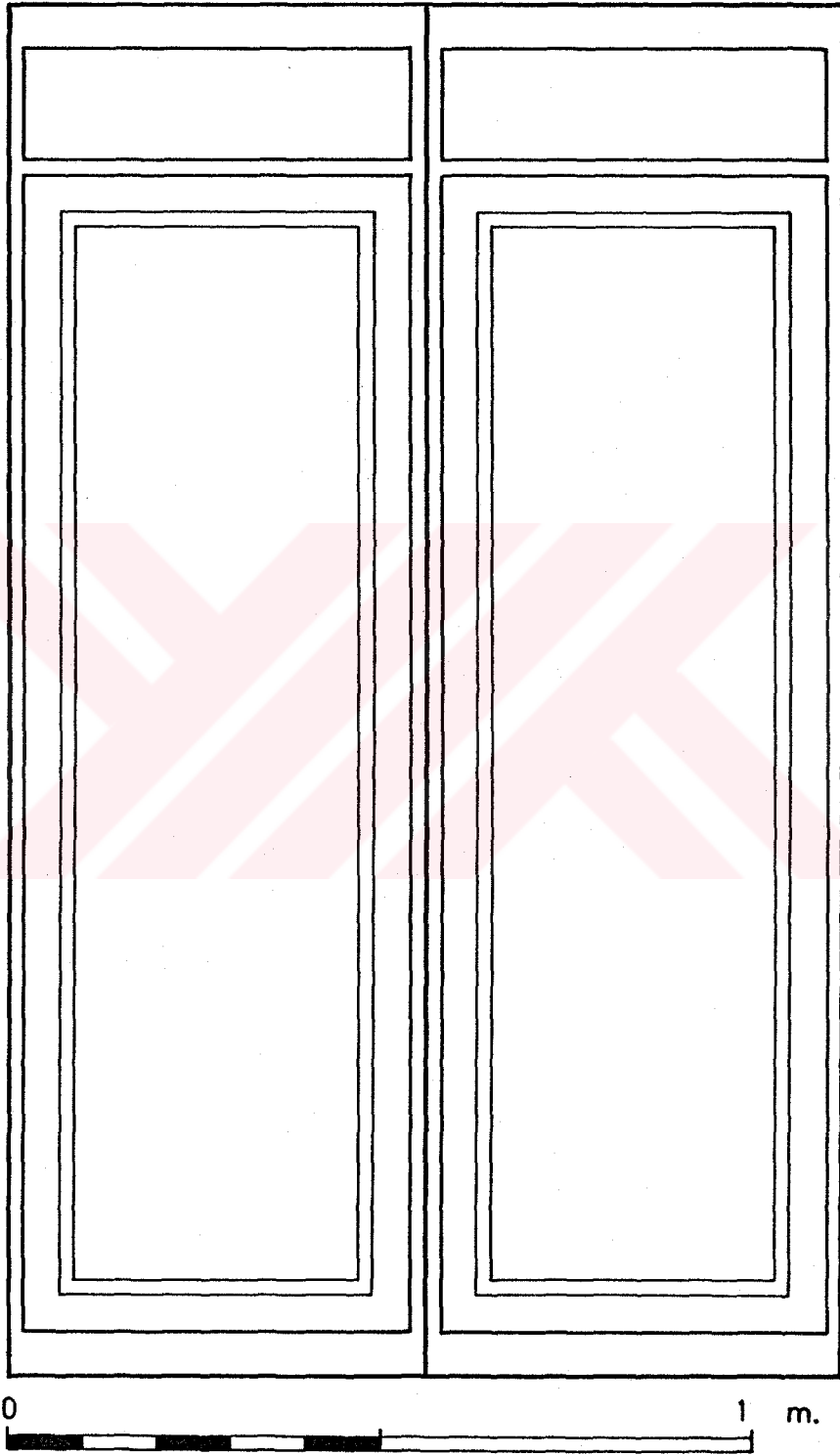
Şek.45

Ankara Karacabey Camii

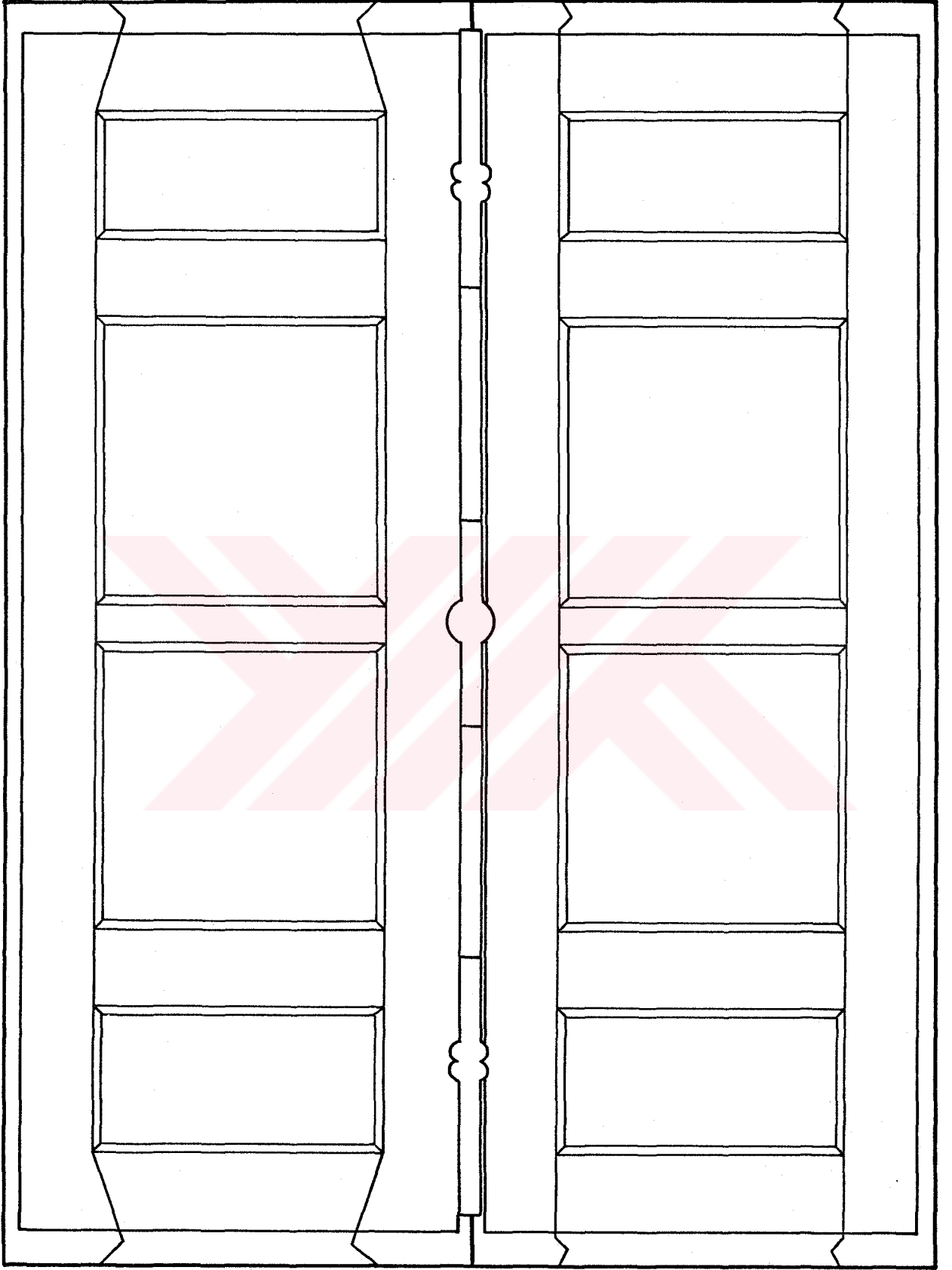
Şek.47

Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii

Şek.48

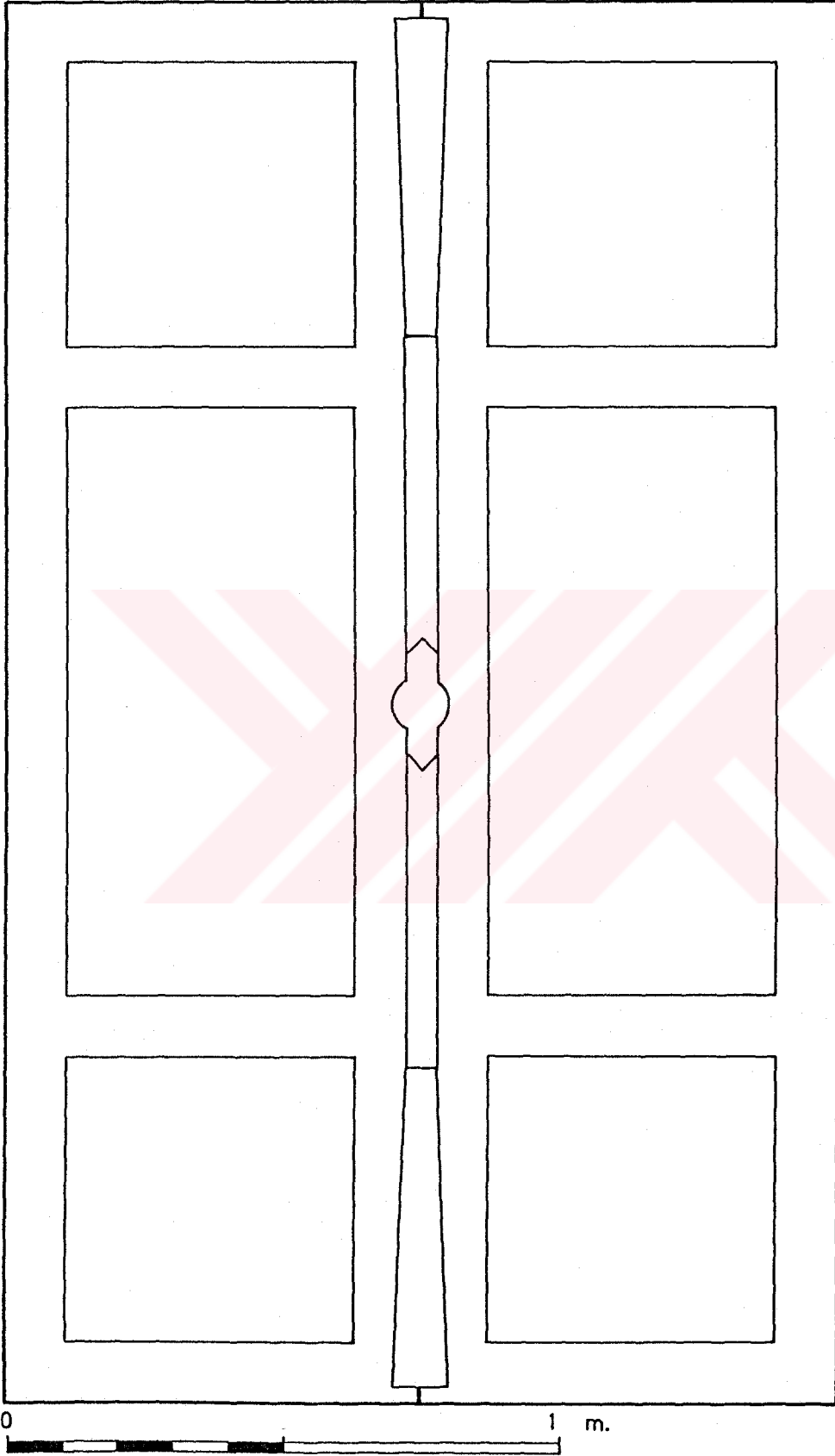
Ankara Hacı Musa Camii

0 10 20 30 40 50 cm.

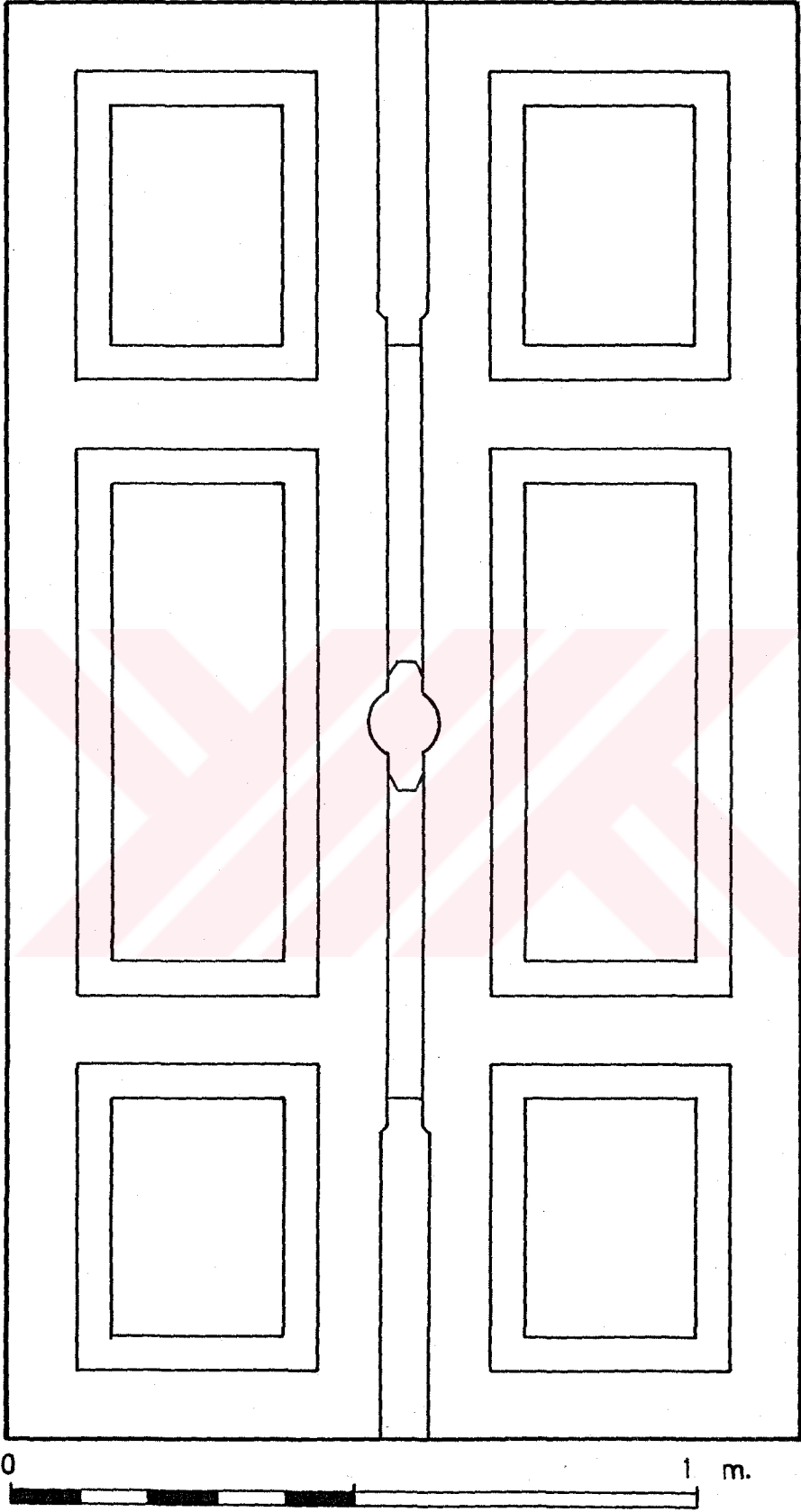
Şek.49

Karaman İbrahim Bey İmaretı

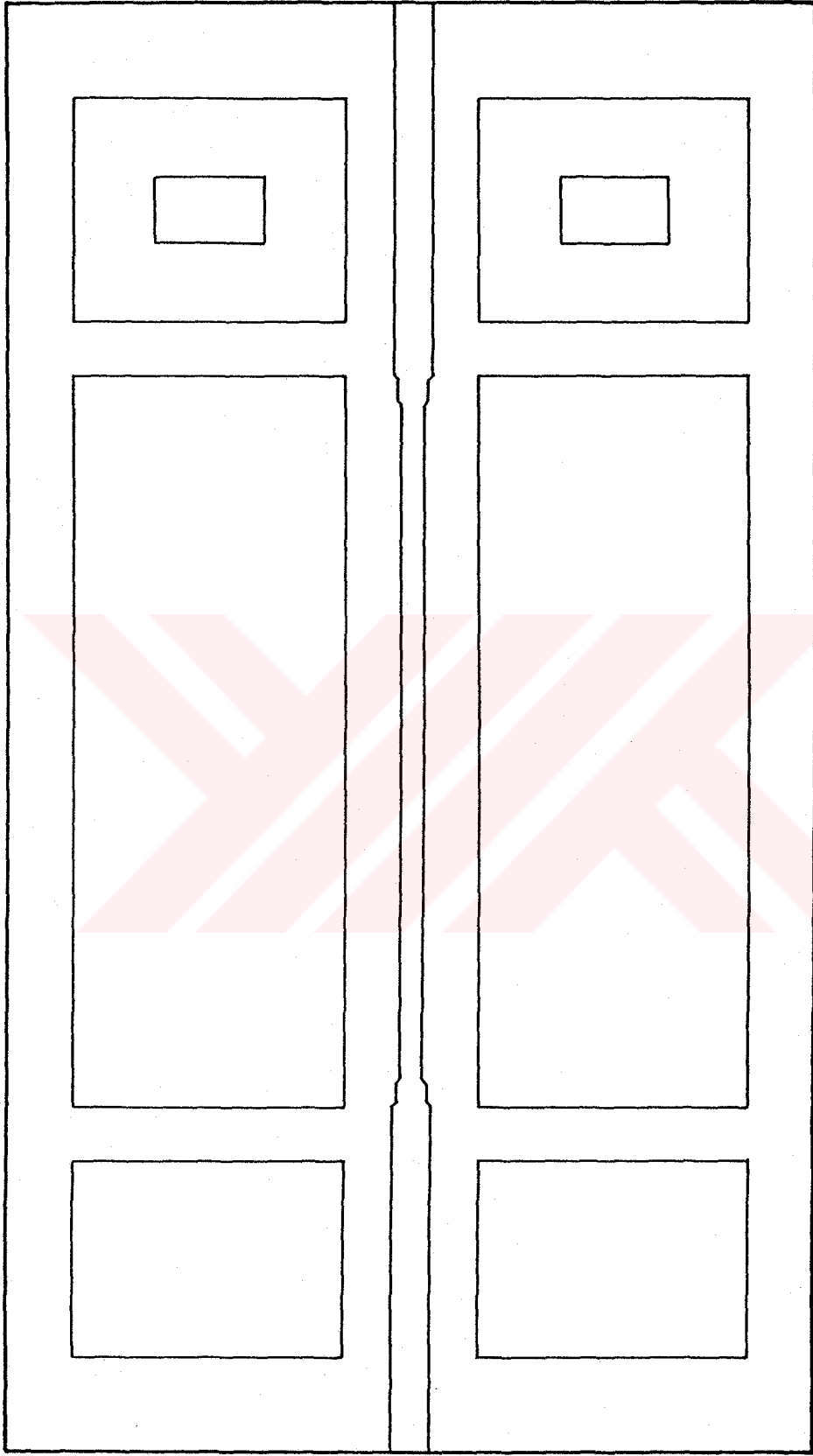
Şek.50

Tire Yahşi Bey Camii
(1 No'lu Kapı Kanatları)

Şek.51

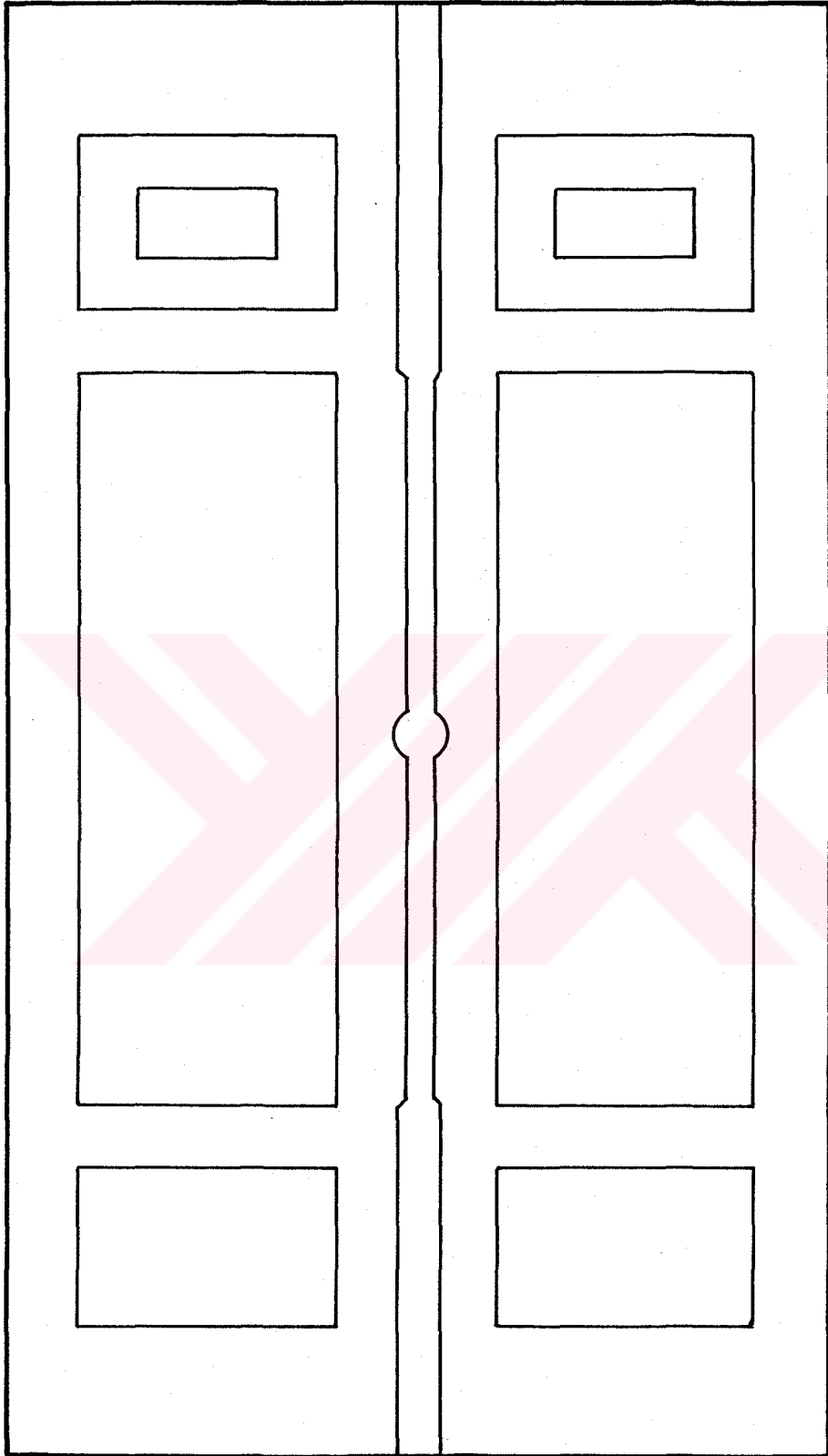
Tire Yahşi Bey Camii
(3 No'lu Kapı Kanatları)

0 1 m.

Şek. 52

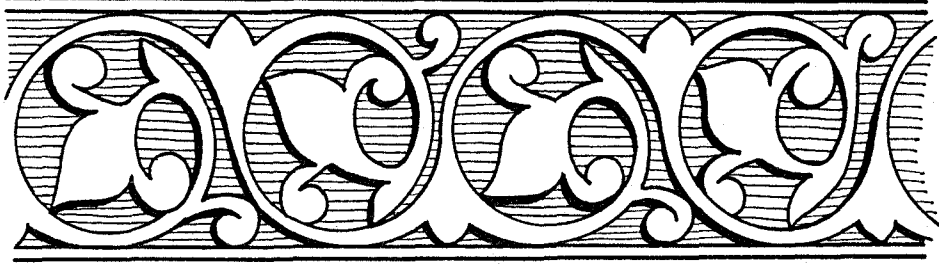
Edirne Üç Şerefeli Camii
(1 No'lu Kapı Kanatları)

0 1 m.

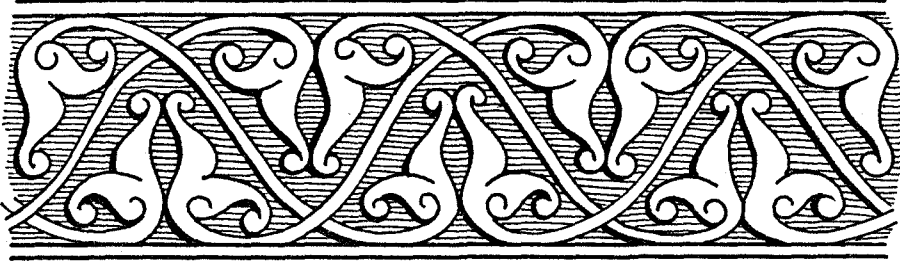
Şek.53

Edirne Üç Şerefeli Camii
(2 No'lu Kapı Kanatları)

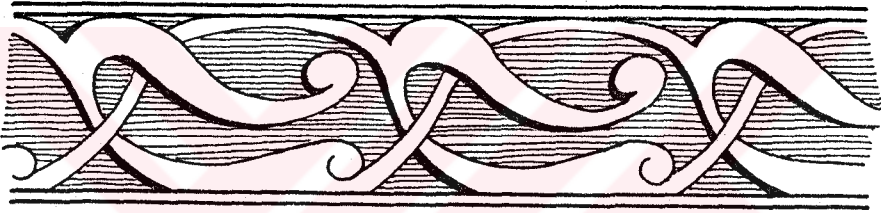

Şek. 54

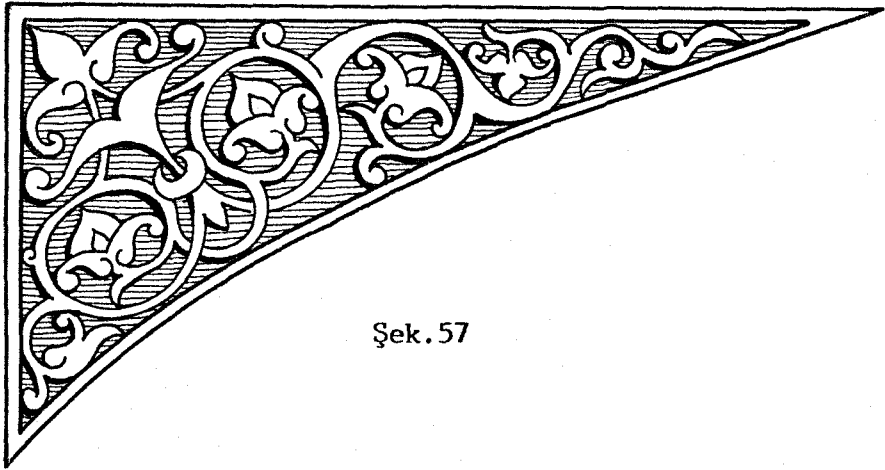

Şek. 55

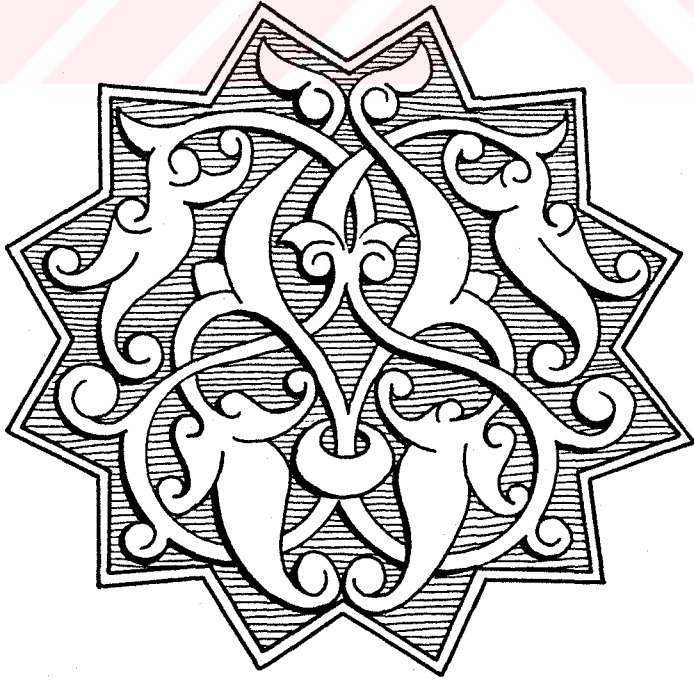
Şek. 56

Şek. 57

Şek. 58

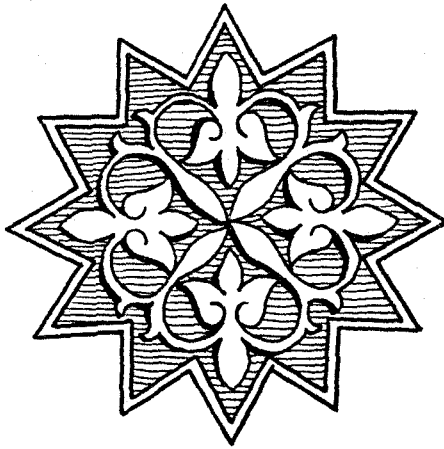
Şek. 59

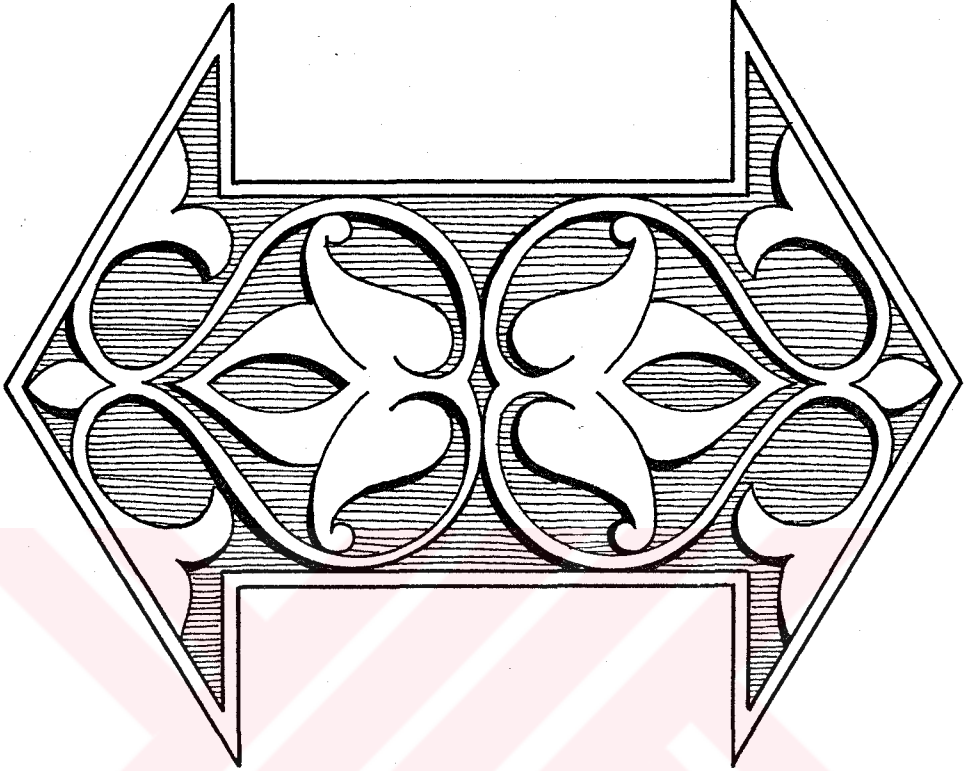
Şek.60

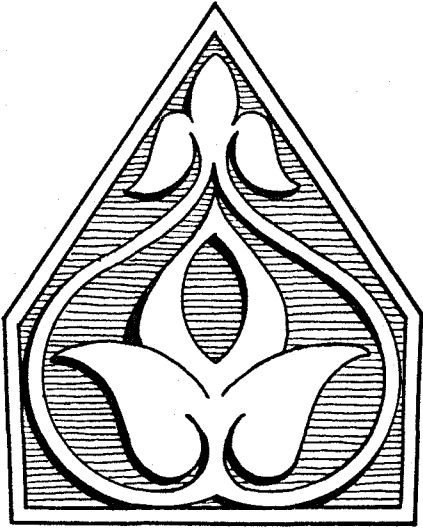
Şek.61

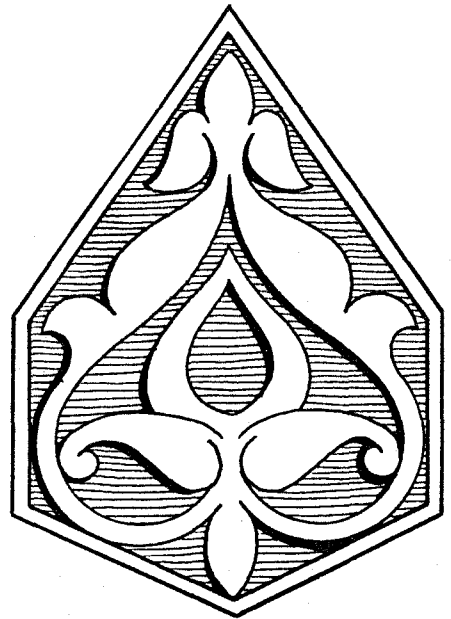
Şek.62

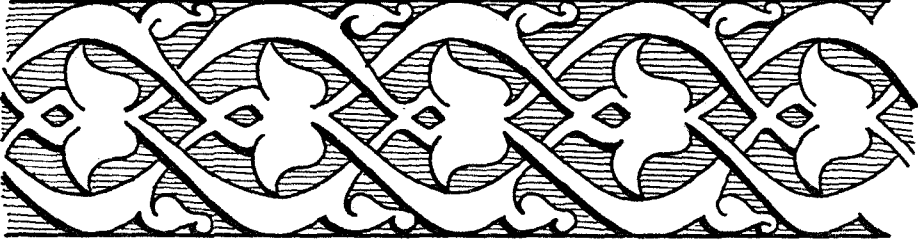
Şek.63

Şek.64

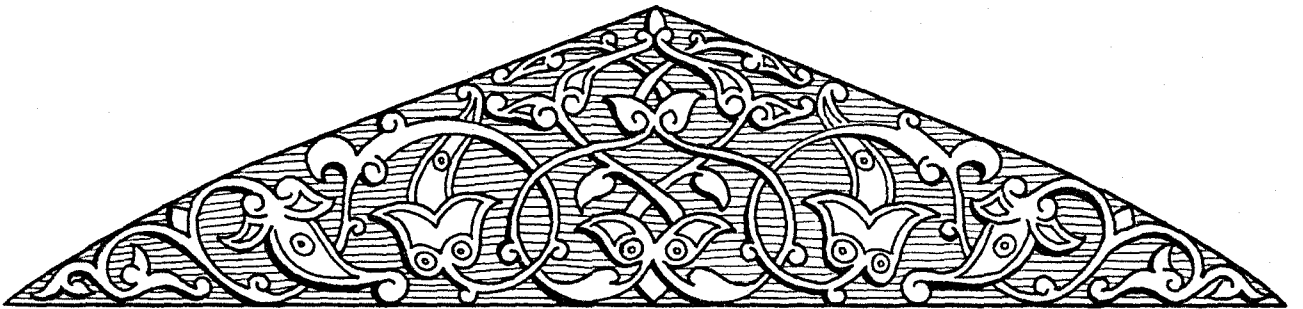
Şek.65

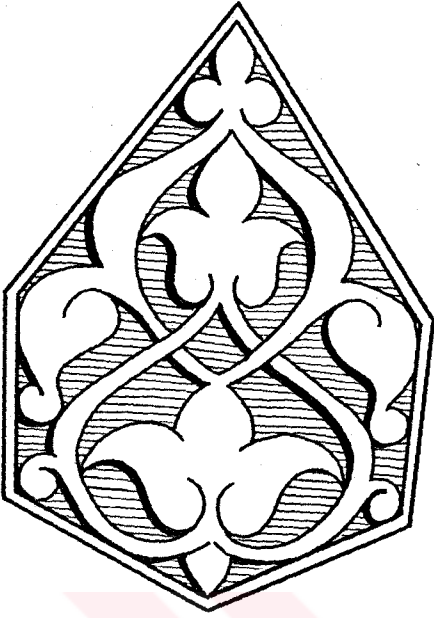
Şek.66

Şek.67

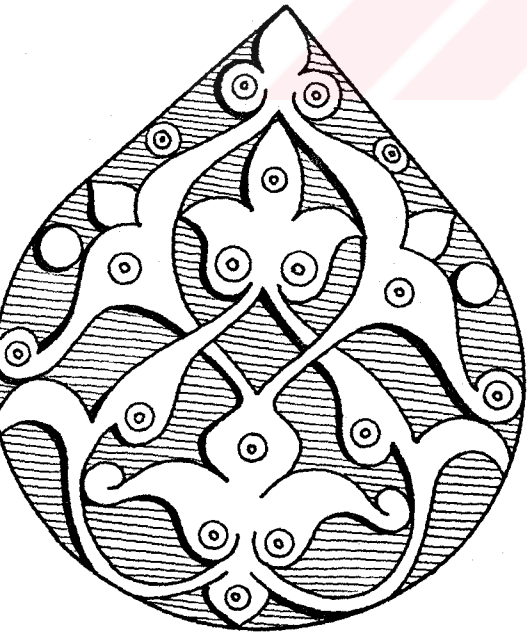
Şek.68

Şek. 69

Şek. 70

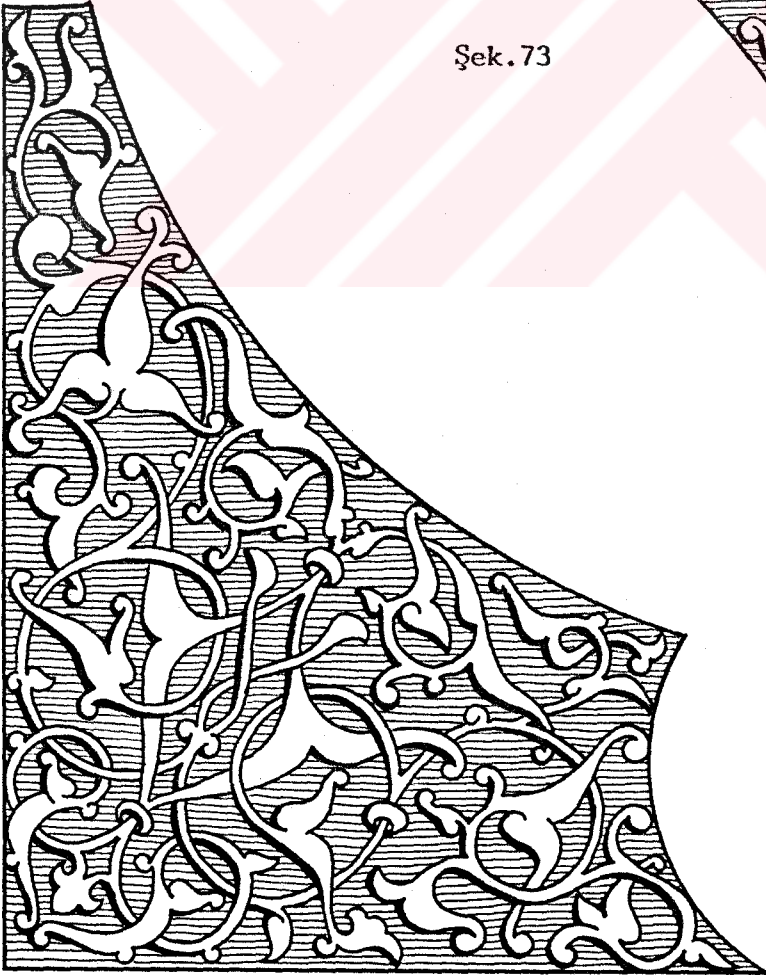
Şek. 71

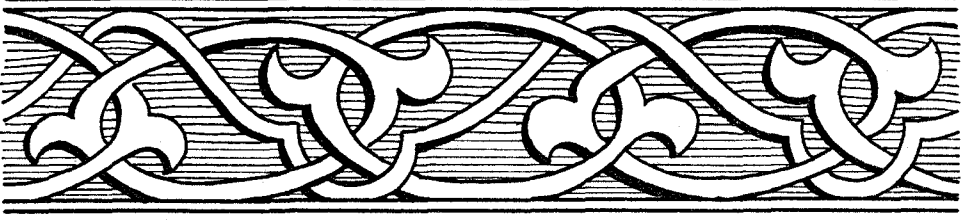
Şek. 72

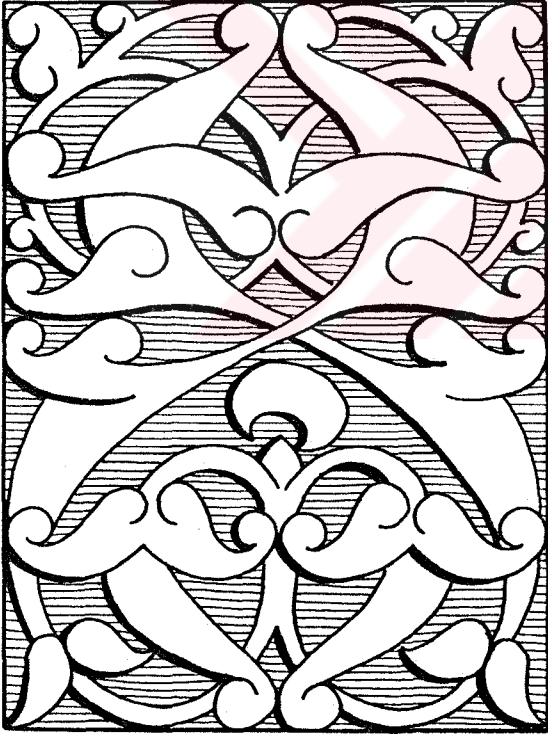
Şek.73

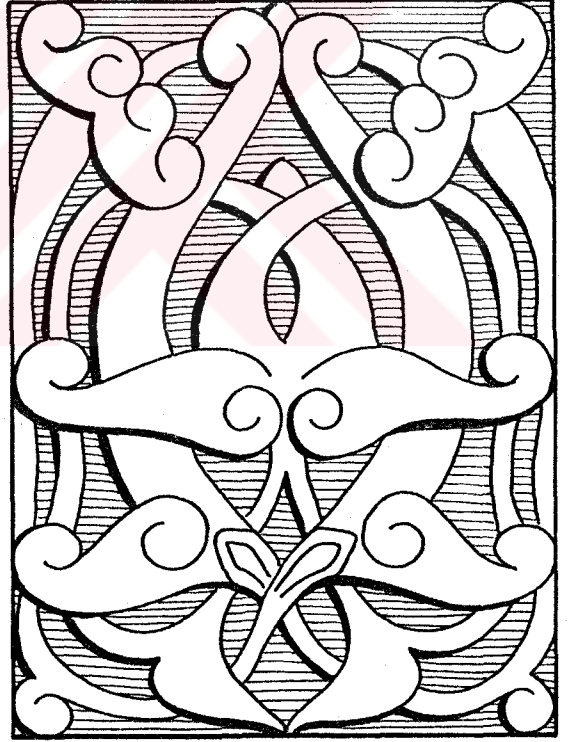
Şek.74

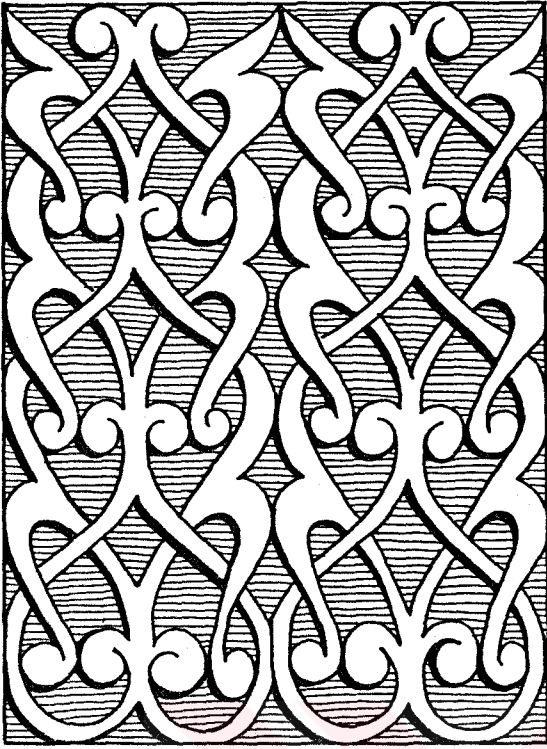
Şek. 75

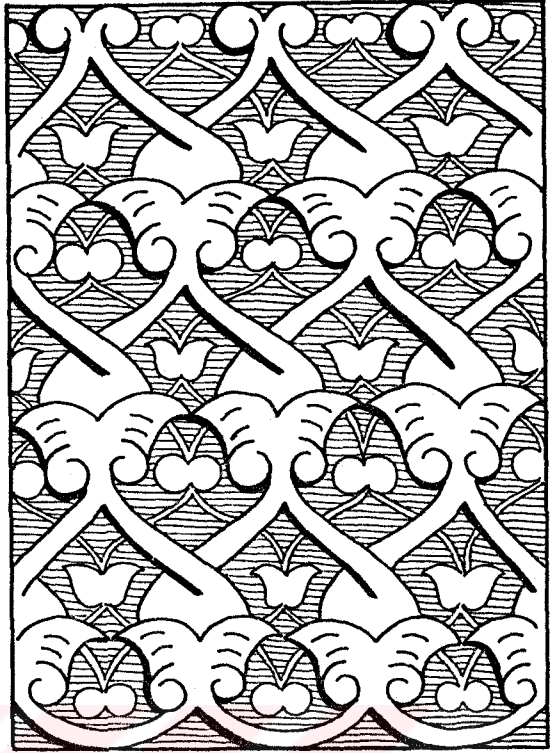
Şek. 76

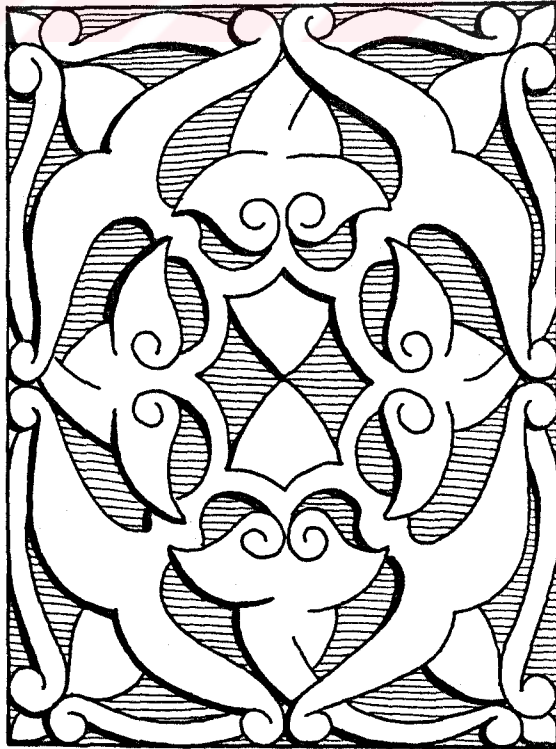
Şek. 77

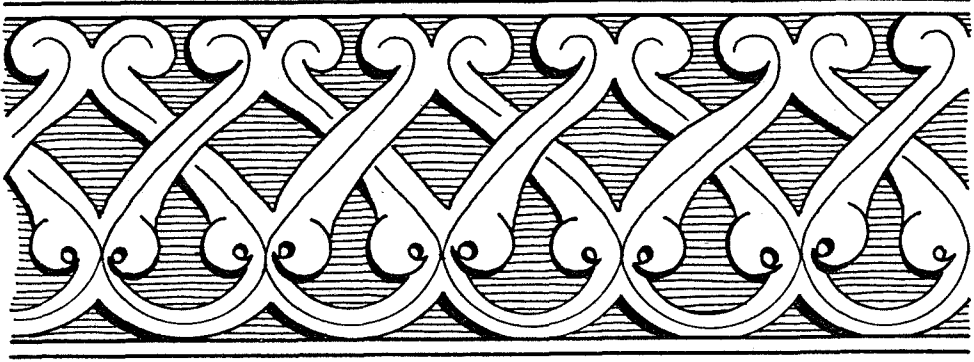
Şek. 78

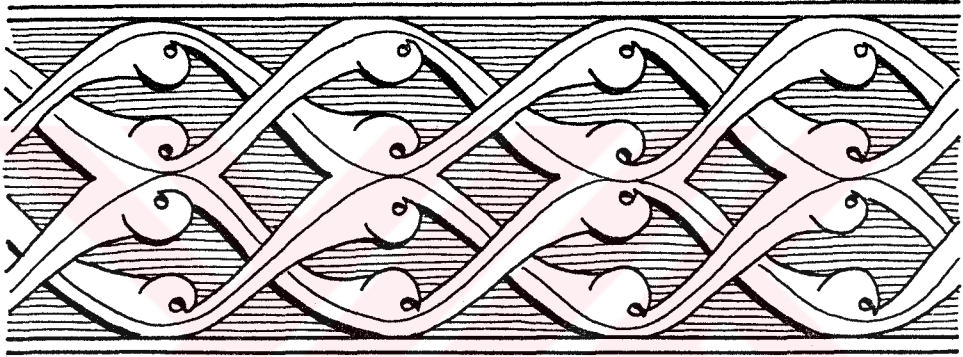
Şek. 79

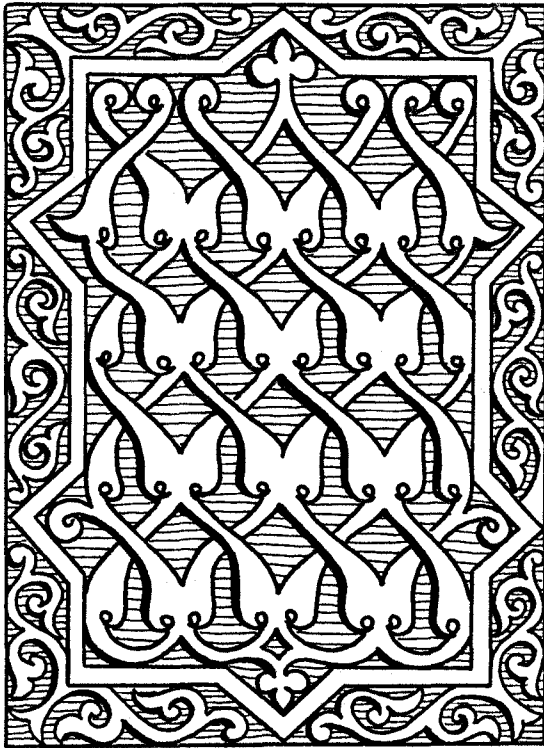
Şek. 80

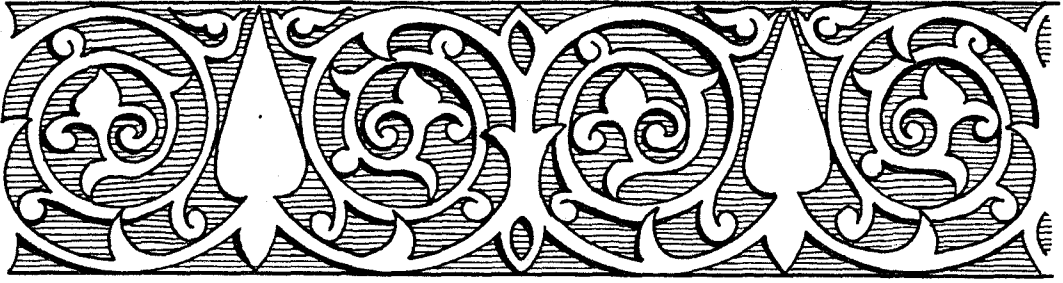
Şek.81

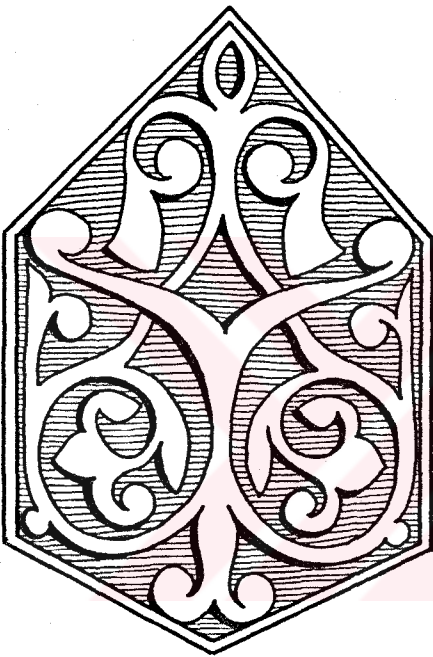
Şek.82

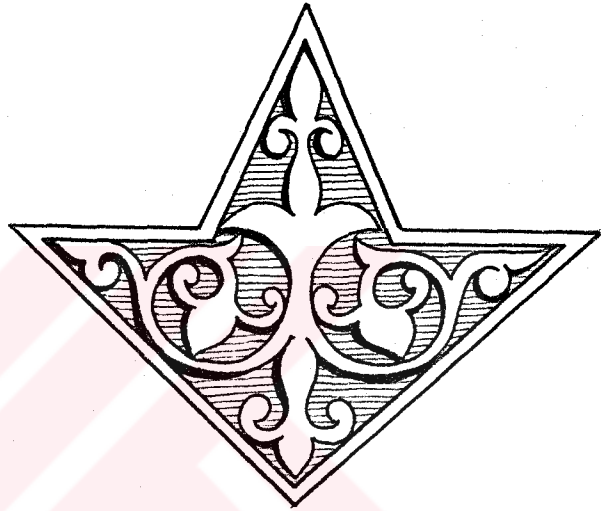
Şek.83

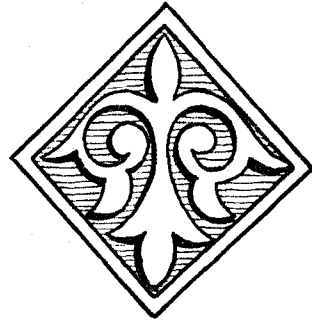
Şek.84

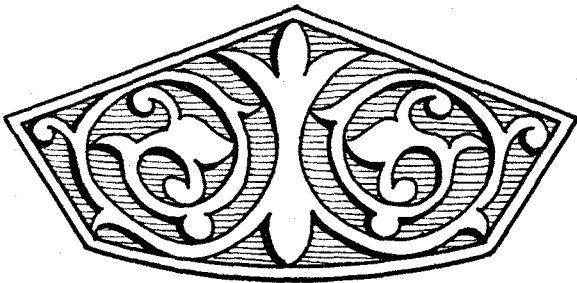
Şek.85

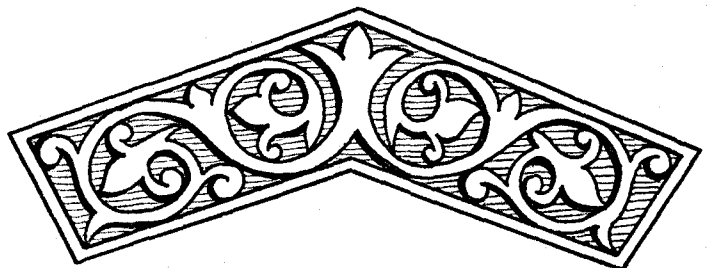
Şek.86

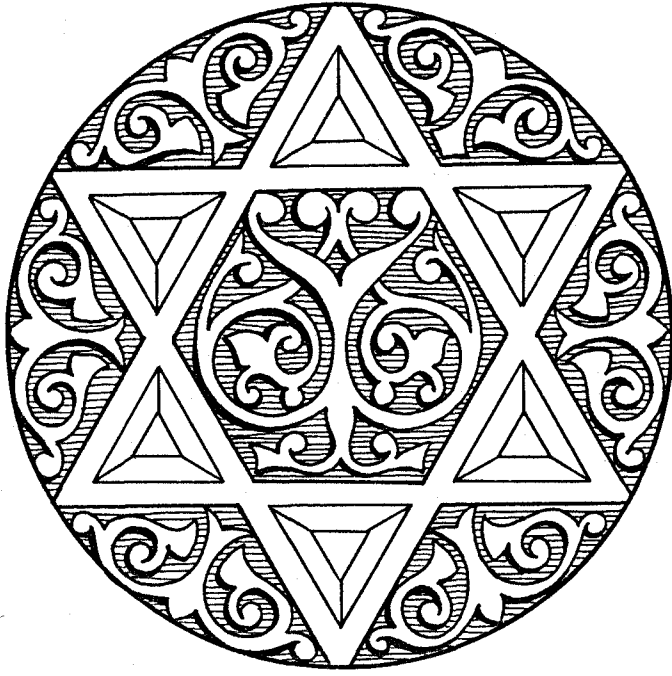
Şek.87

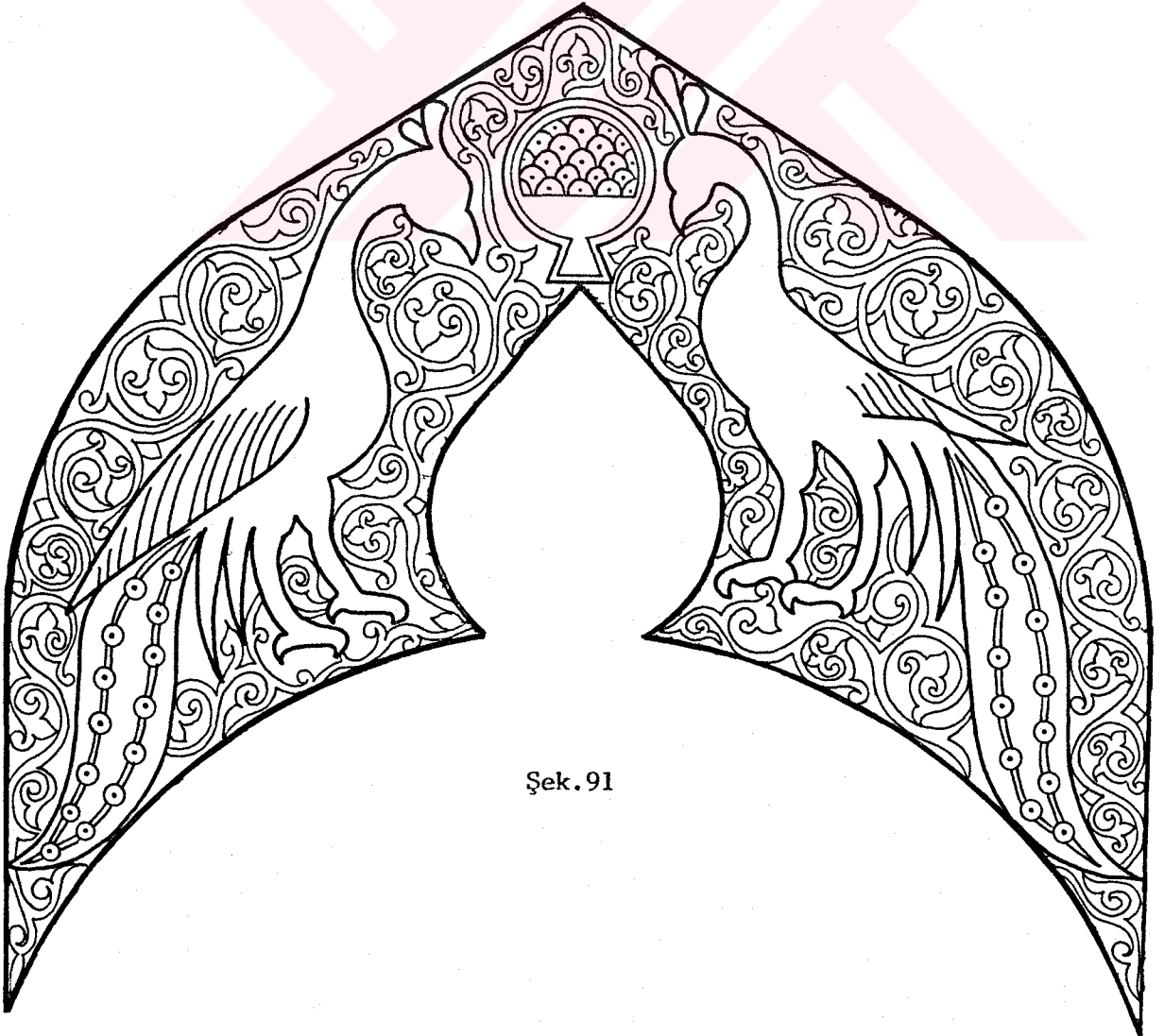
Şek.88

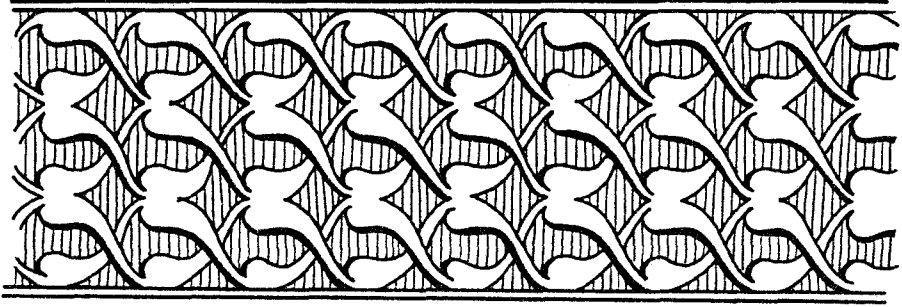
Şek.89

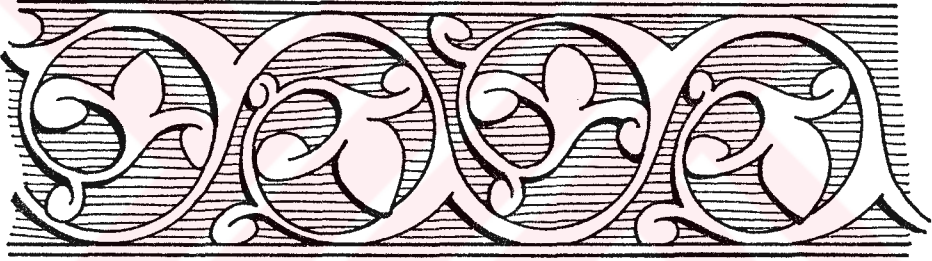
Şek. 90

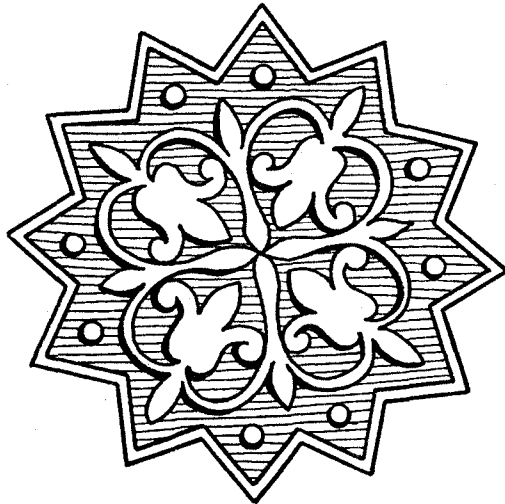
Şek. 91

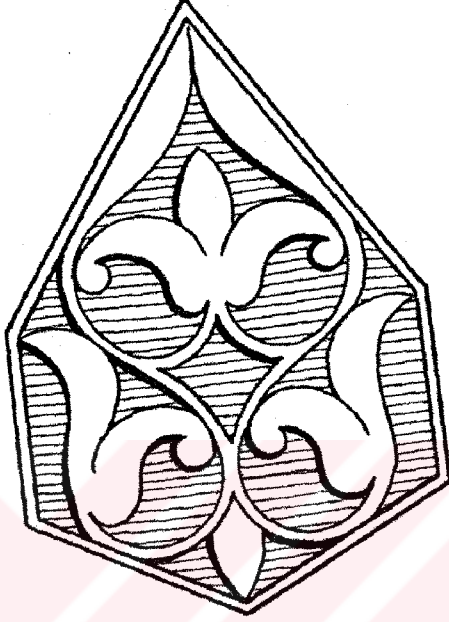
Şek.92

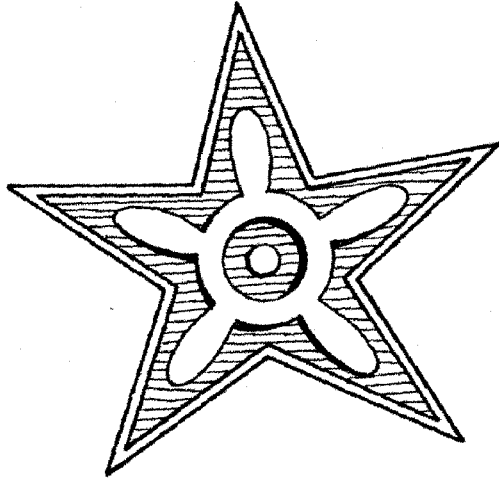
Şek.93

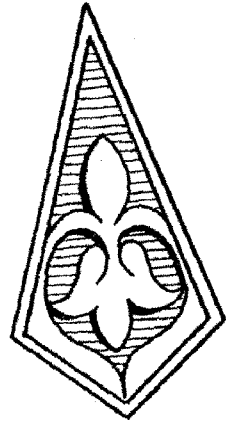
Şek.94

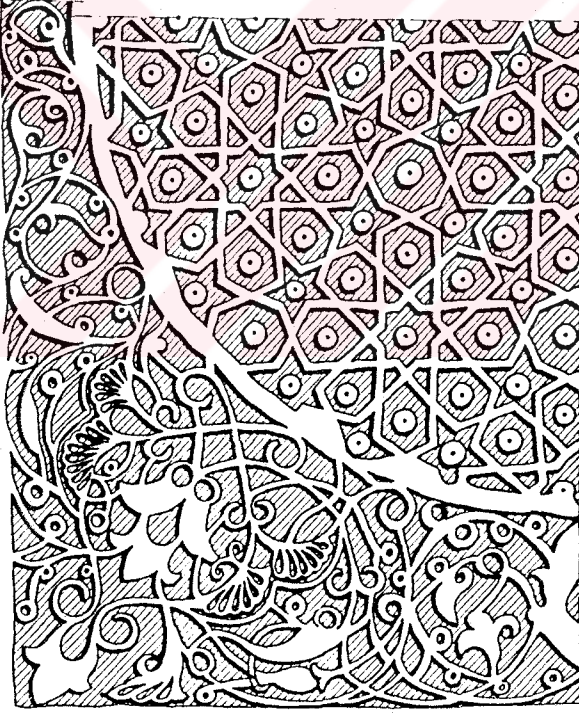
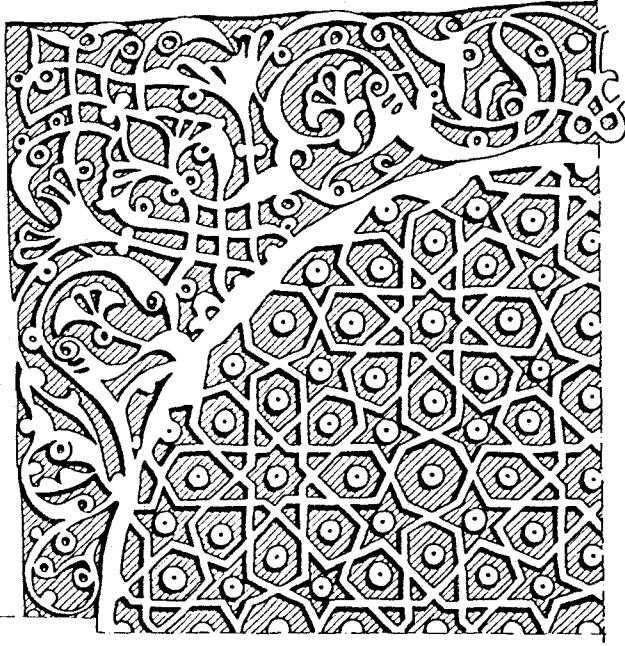
Şek. 95

Şek. 96

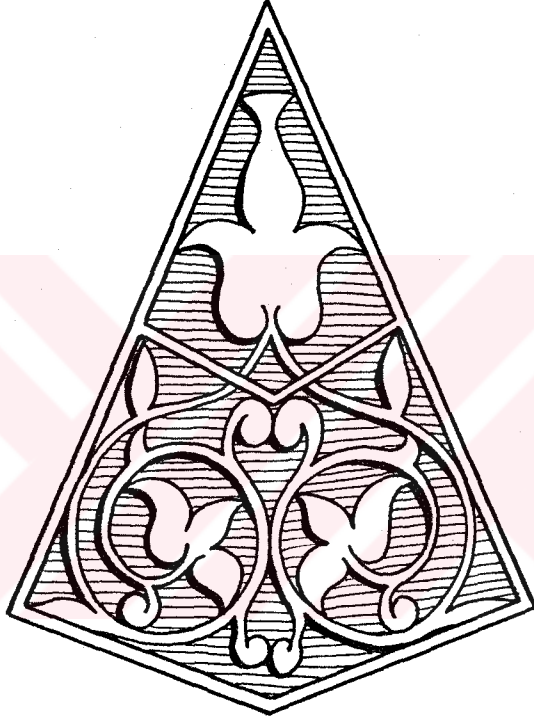
Şek. 97

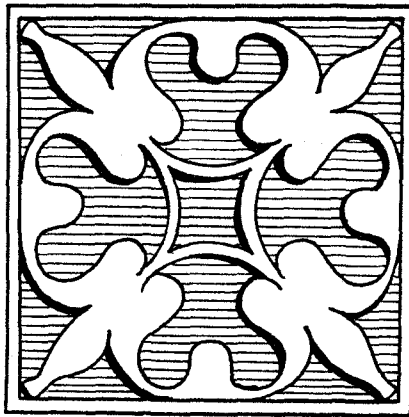
Şek.98 (Y.Demiralp'den)

Şek. 99

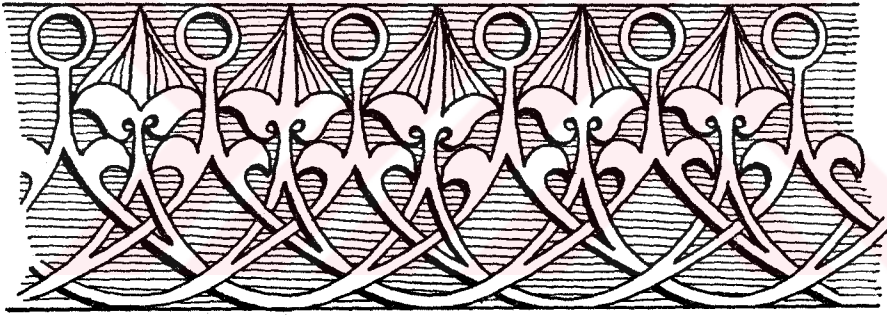
Şek. 100

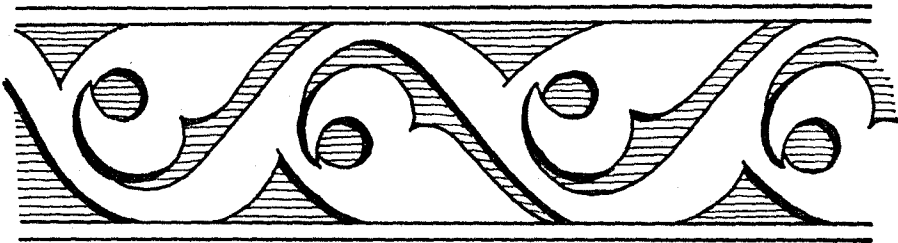
Şek. 101

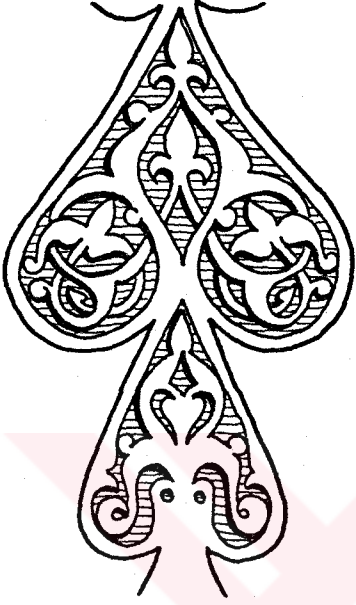
Şek.102

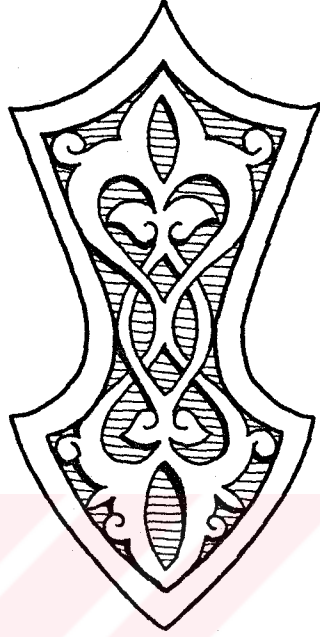
Şek.103

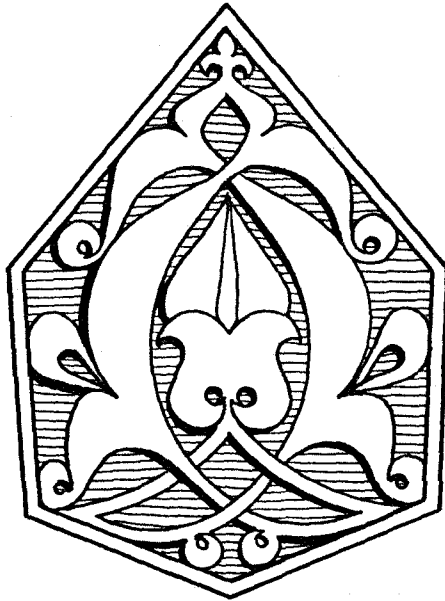
Şek.104

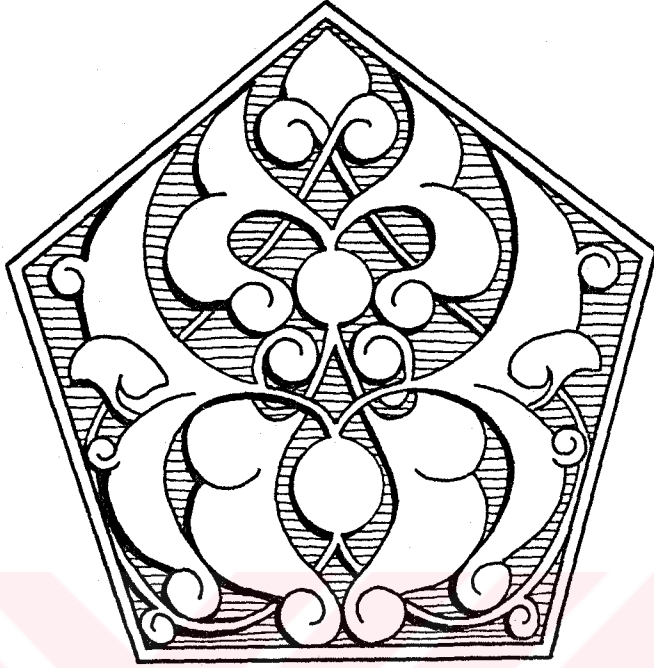
Şek. 105

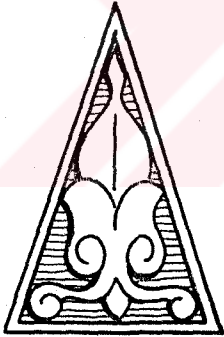
Şek. 106

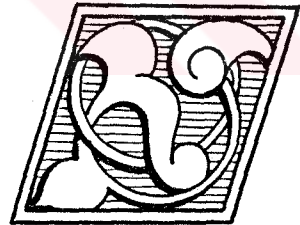
Şek. 107

Şek. 108

Şek. 109

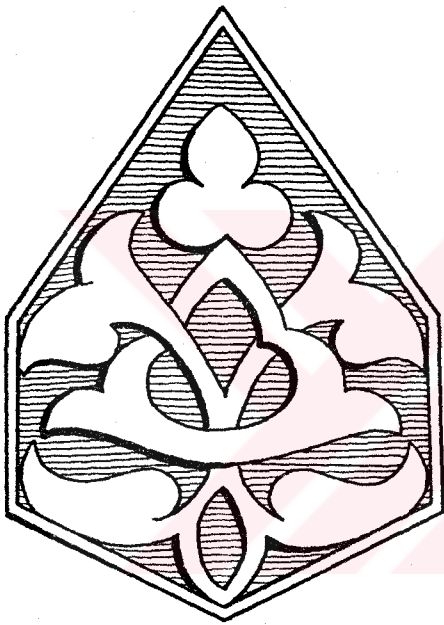
Şek. 110

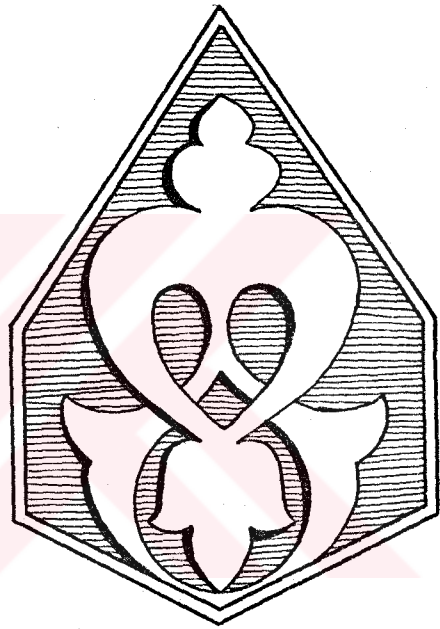
Şek. 111

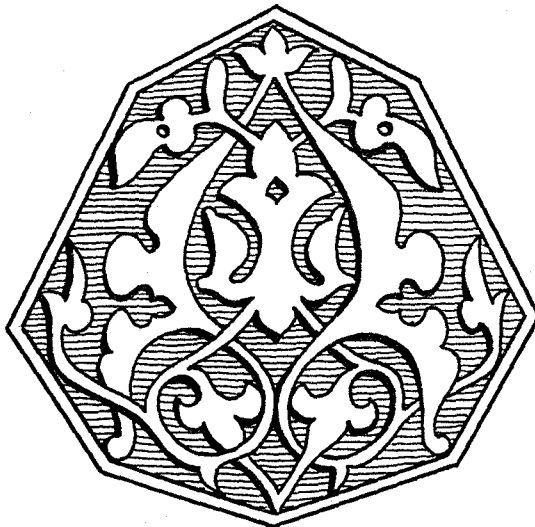
Şek.112

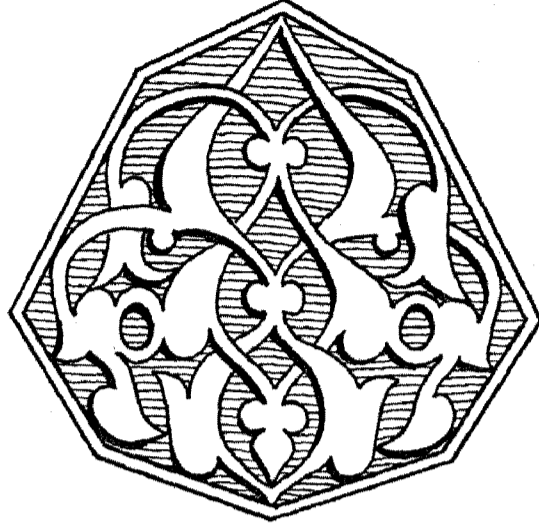
Şek.113

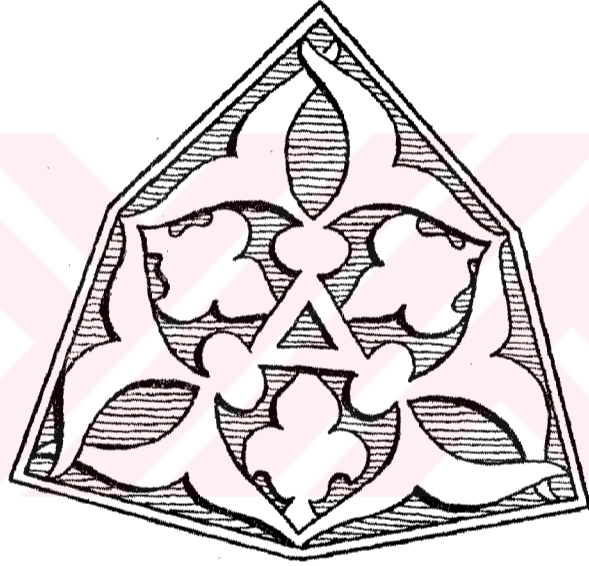
Şek.114

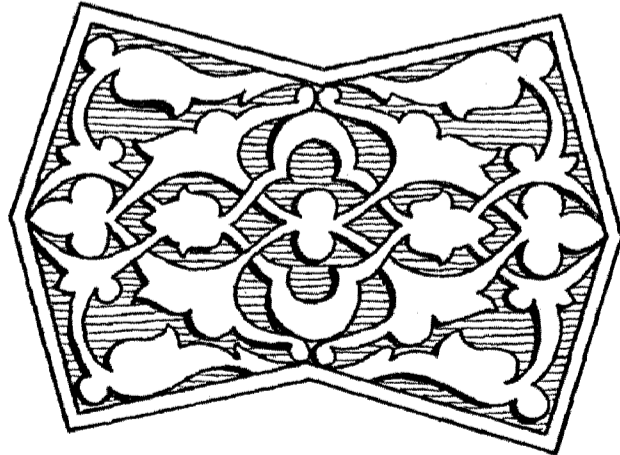
Şek.115

Şek.116

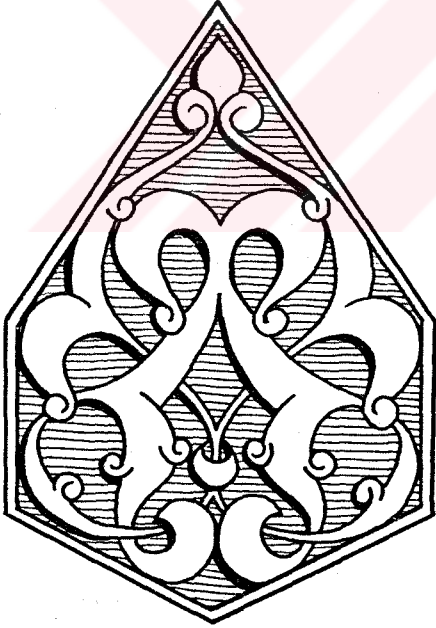
Şek.117

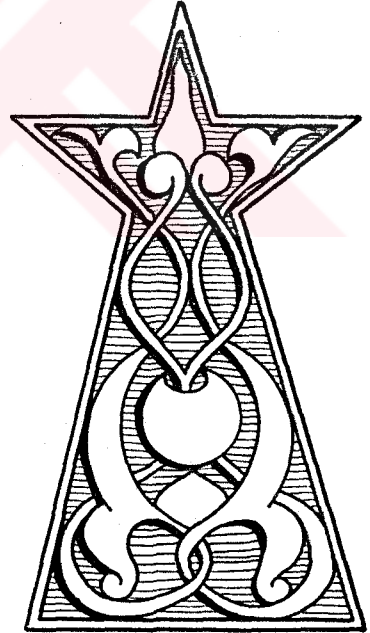
Şek.118

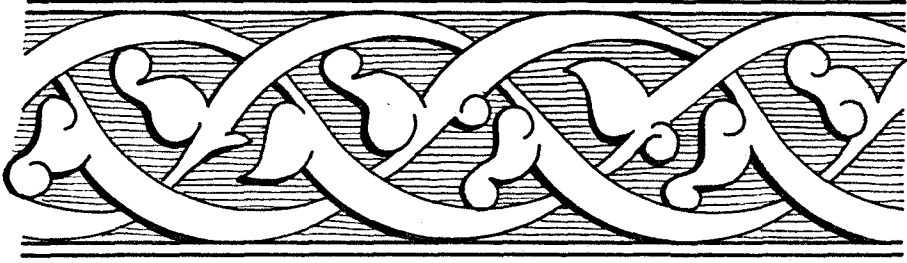
Şek.119

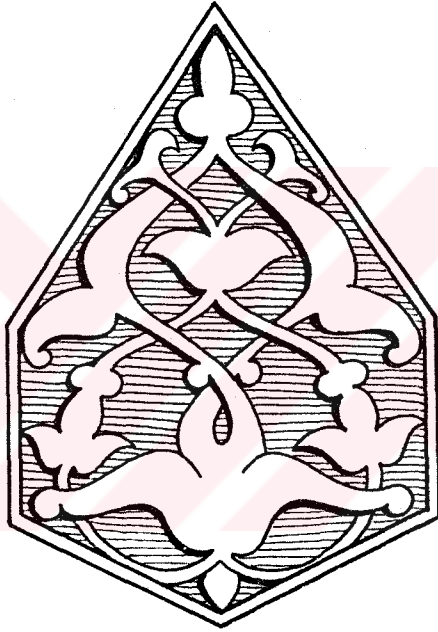
Şek.120

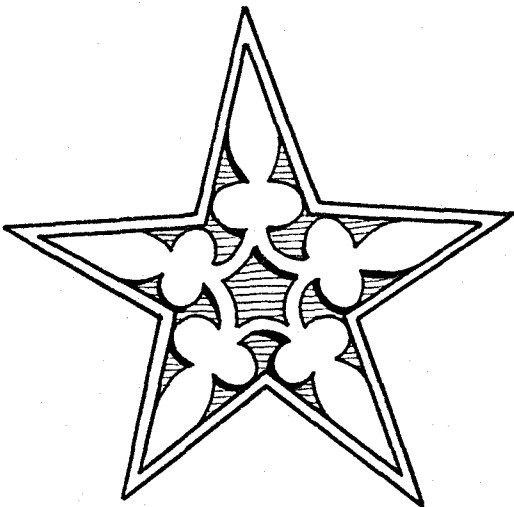
Şek.121

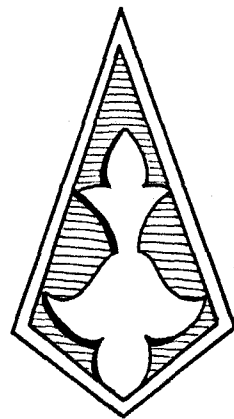
Şek.122

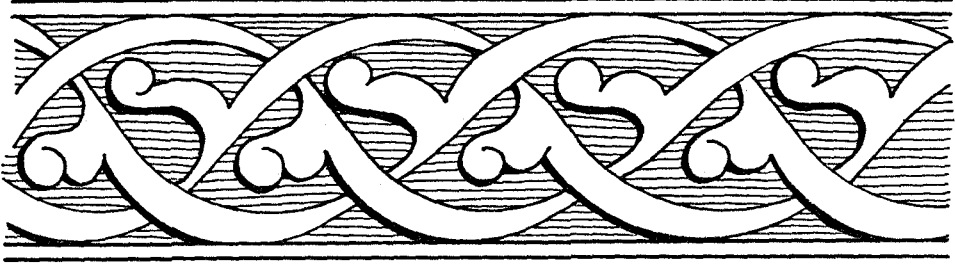
Şek.123

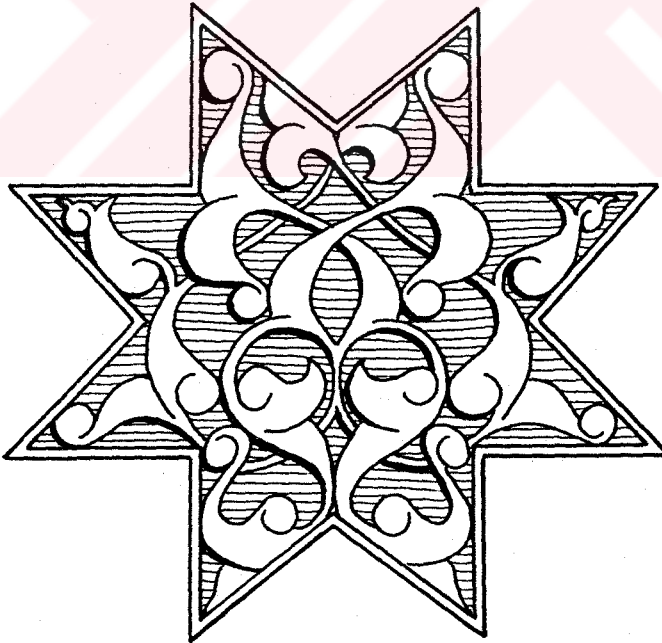
Şek.124

Şek.125

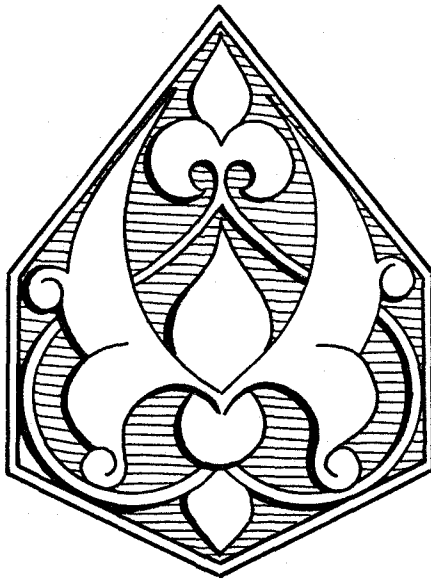
Şek. 126

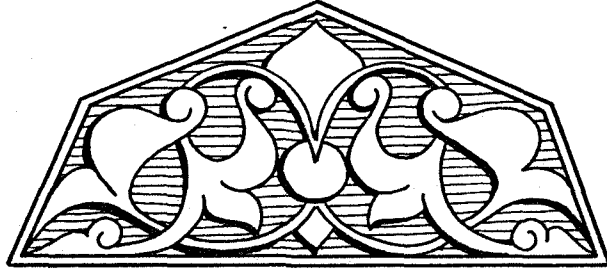
Şek. 127

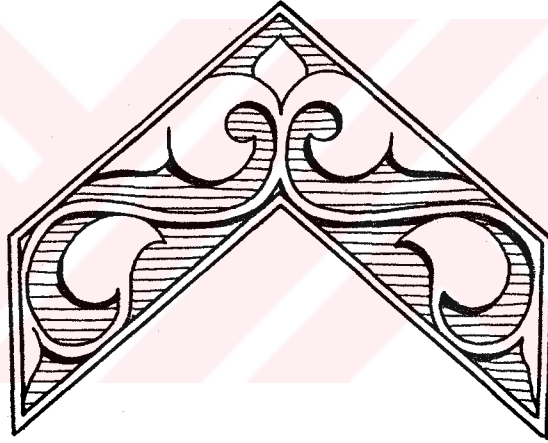
Şek.128

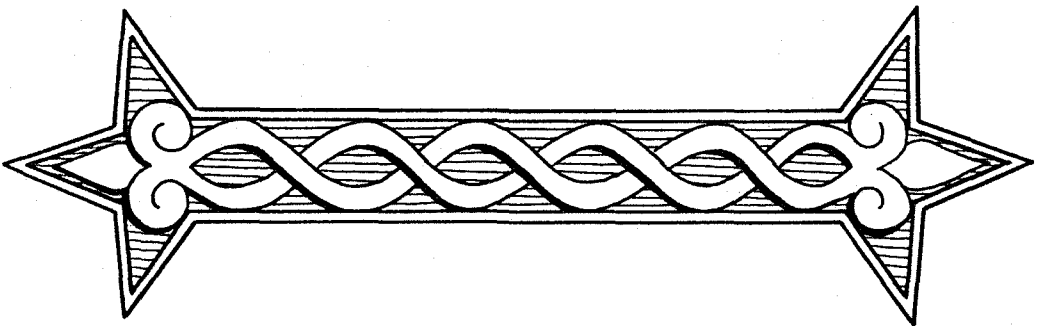
Şek.129

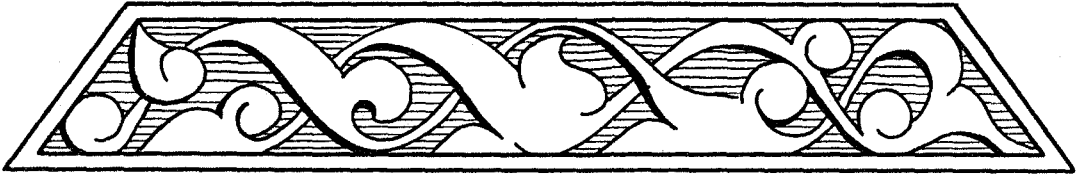
Şek.130

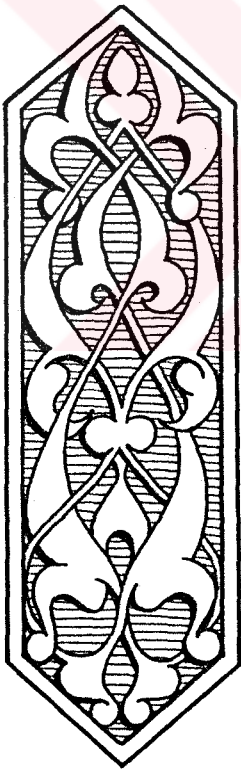
Şek.131

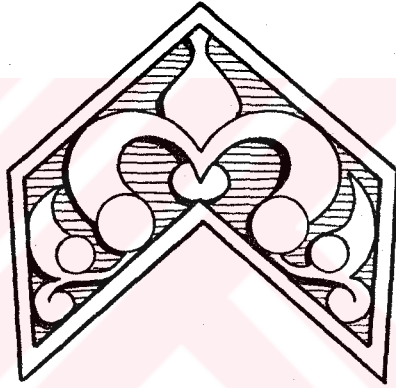
Şek.132

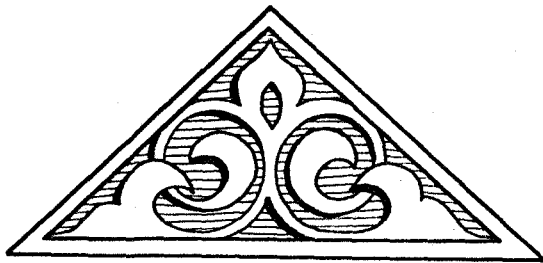
Şek. 133

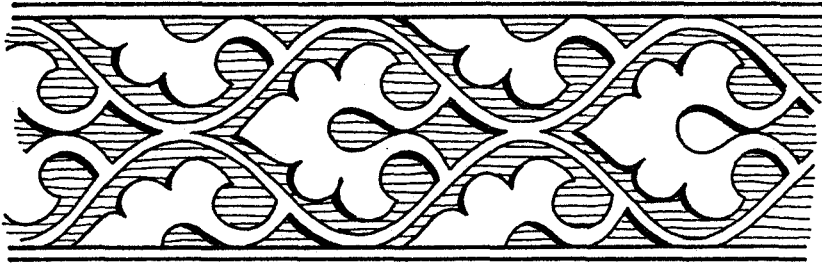
Şek. 134

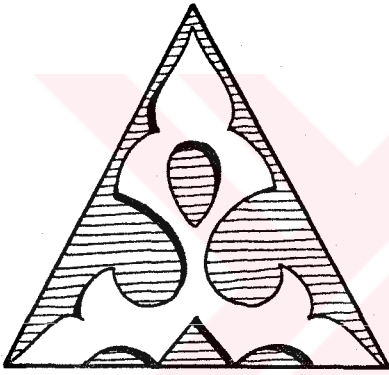
Şek. 135

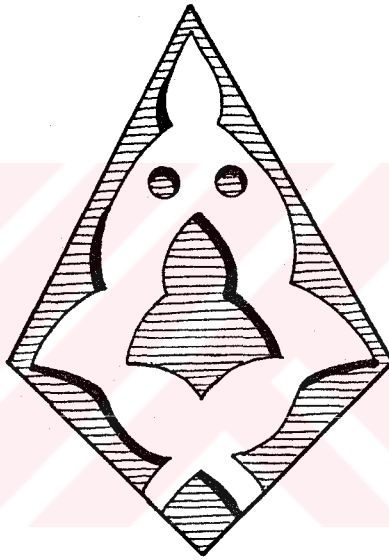
Şek. 136

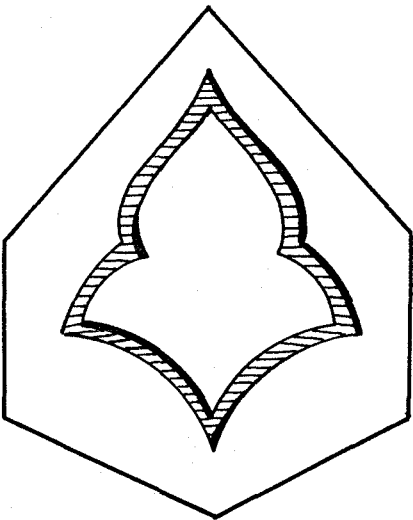
Şek.137

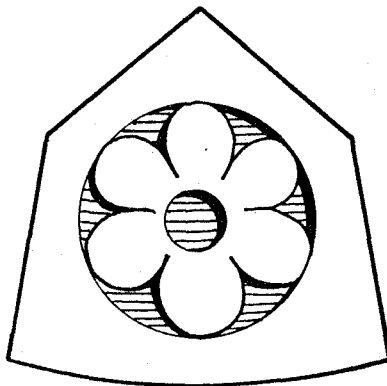
Şek.138

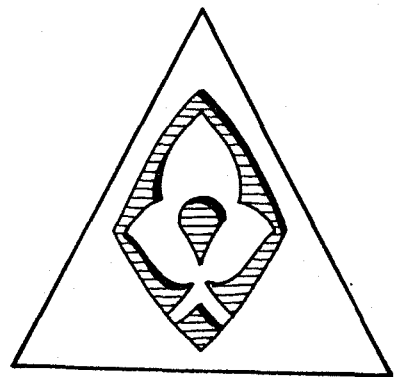
Şek.139

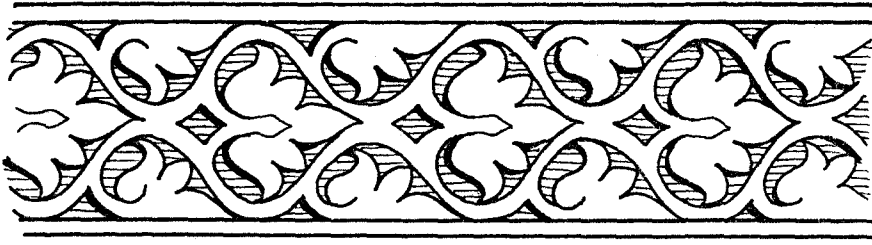
Şek.140

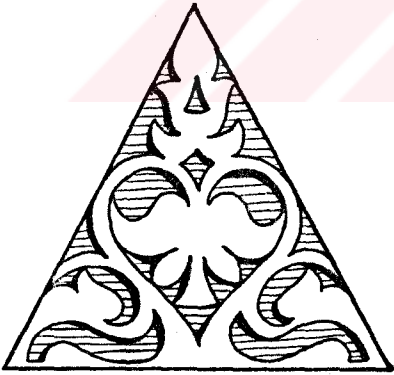
Şek.141

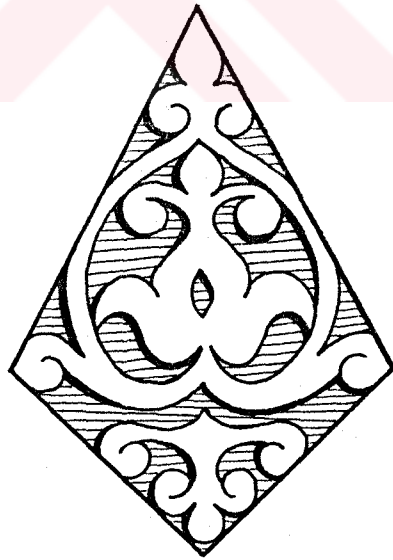
Şek.142

Şek.143

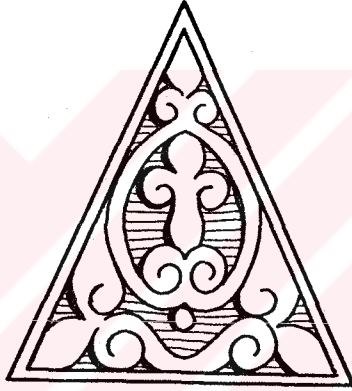
Şek.144

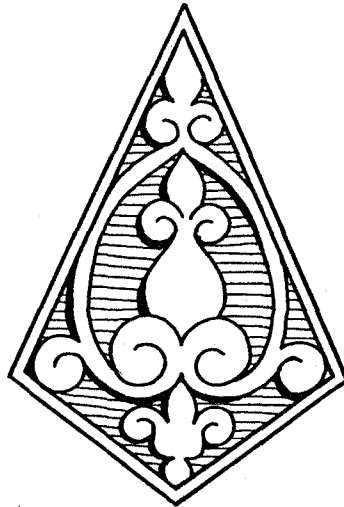
Şek.145

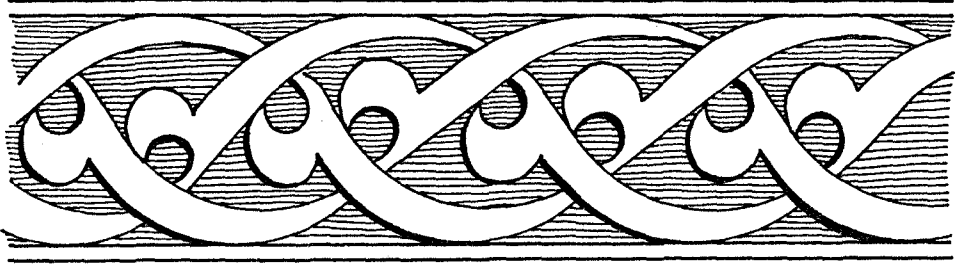
Şek.146

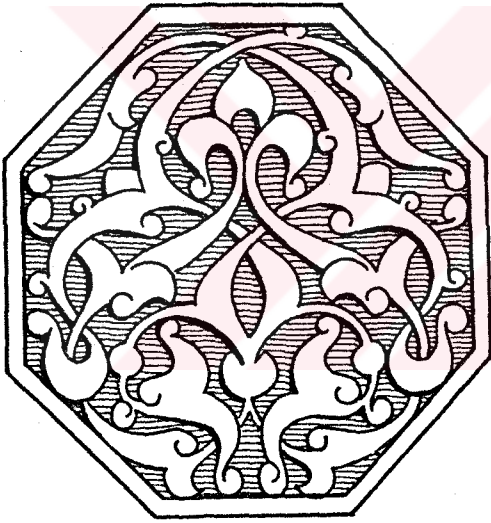
Şek.147

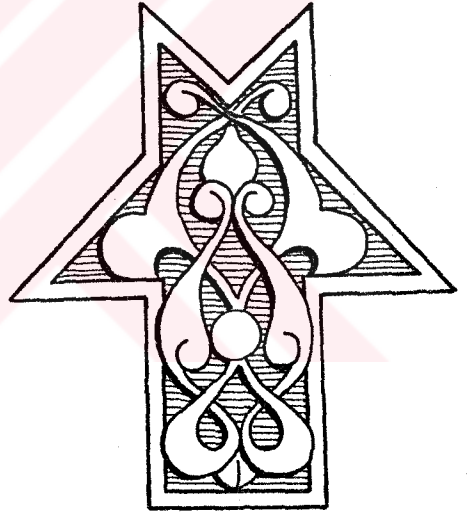
Şek.148

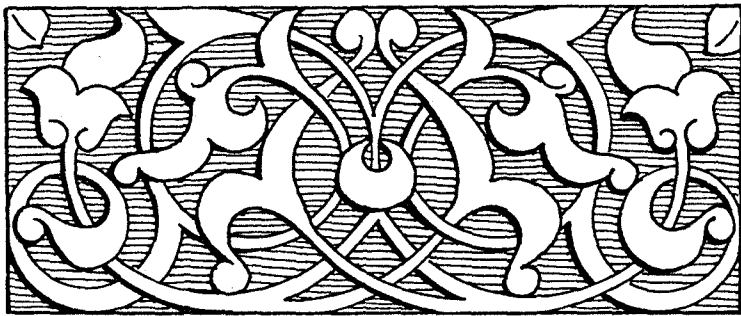
Şek.149

Şek.150

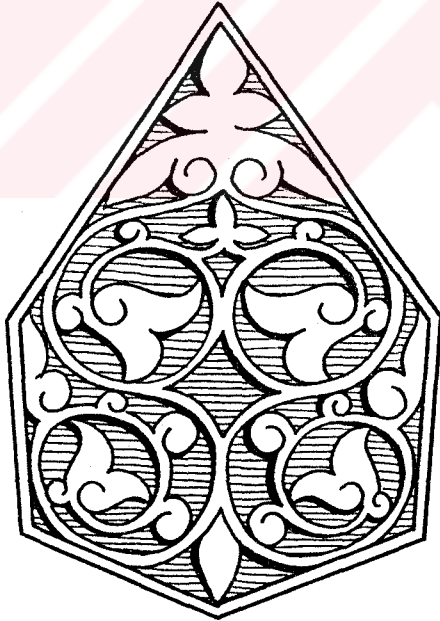
Şek.151

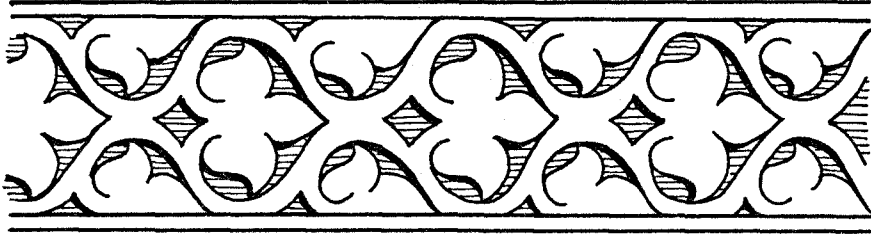
Şek.152

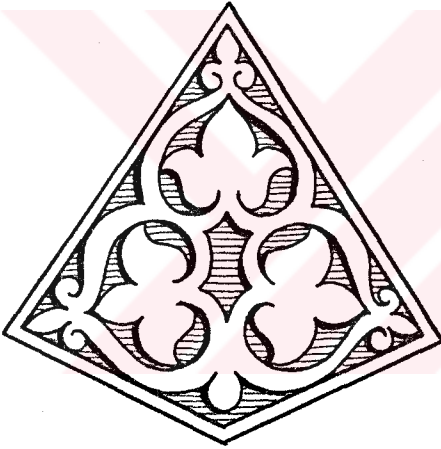
Şek. 153

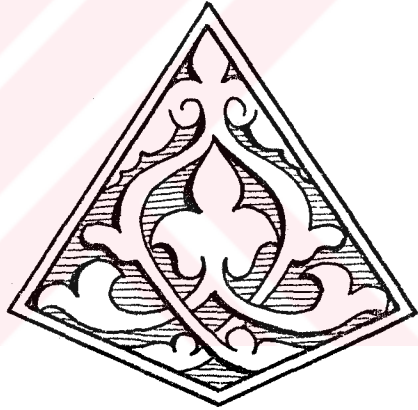
Şek. 154

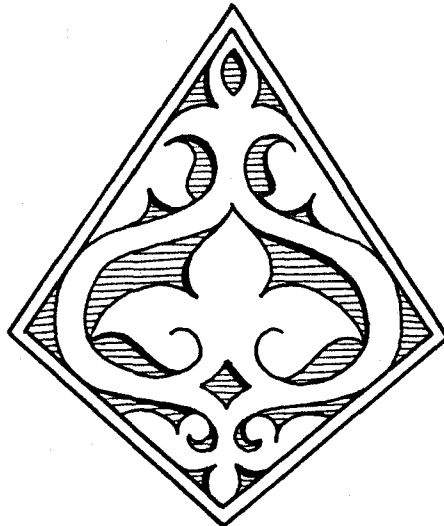
Şek. 155

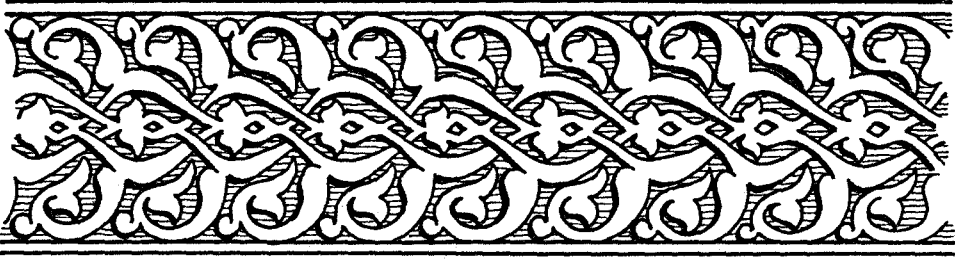
Şek. 156

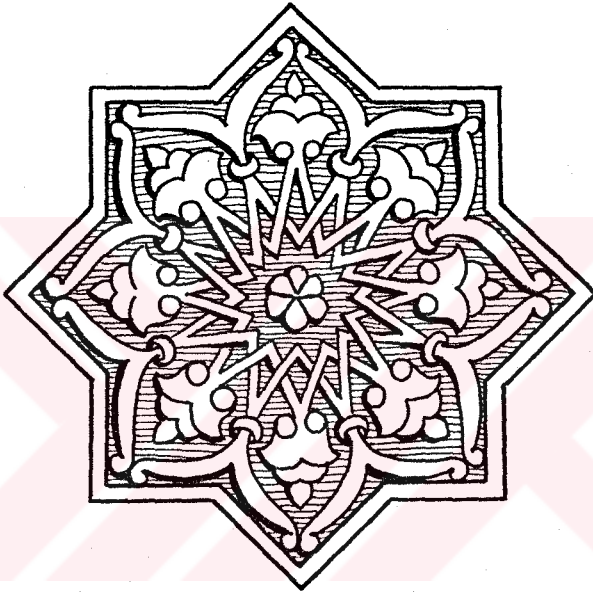
Şek. 157

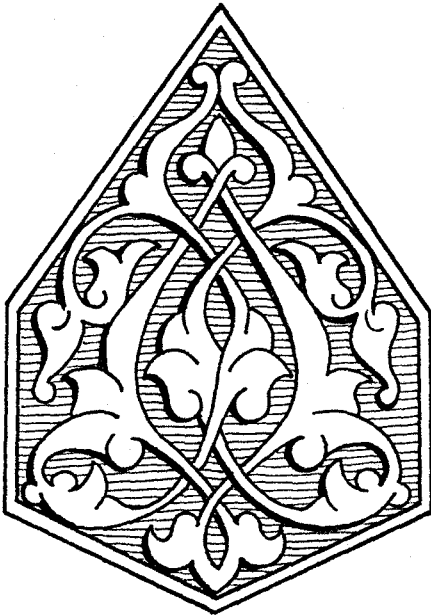
Şek. 158

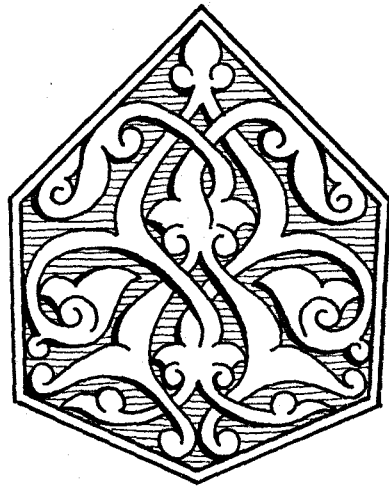
Şek. 159

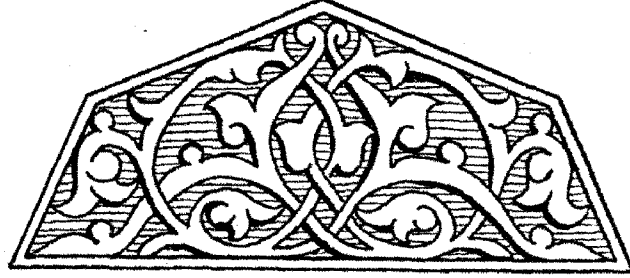
Şek. 160

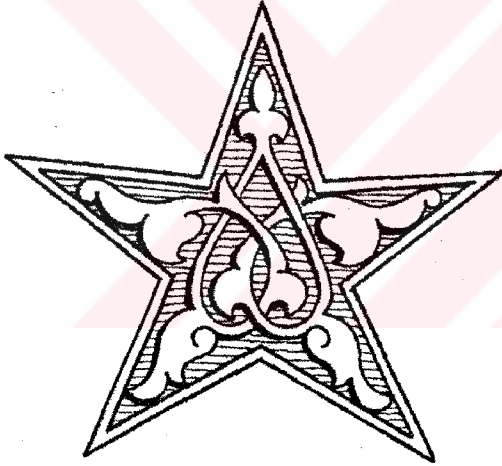
Şek. 161

Şek. 162

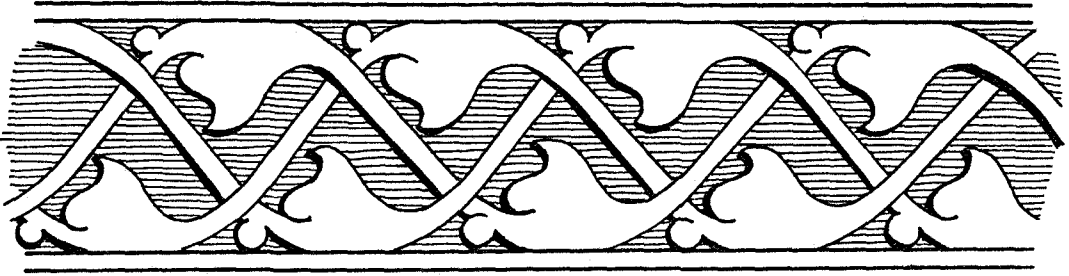
Şek.163

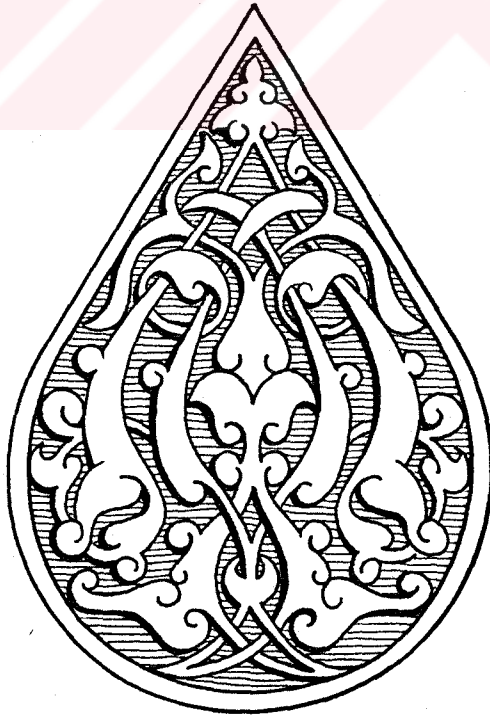
Şek.164

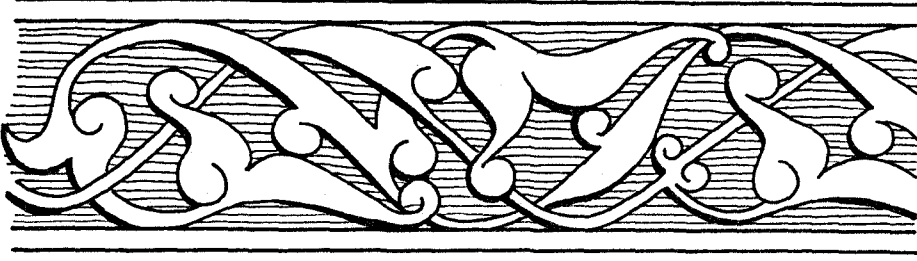
Şek.165

Şek. 166

Şek. 167

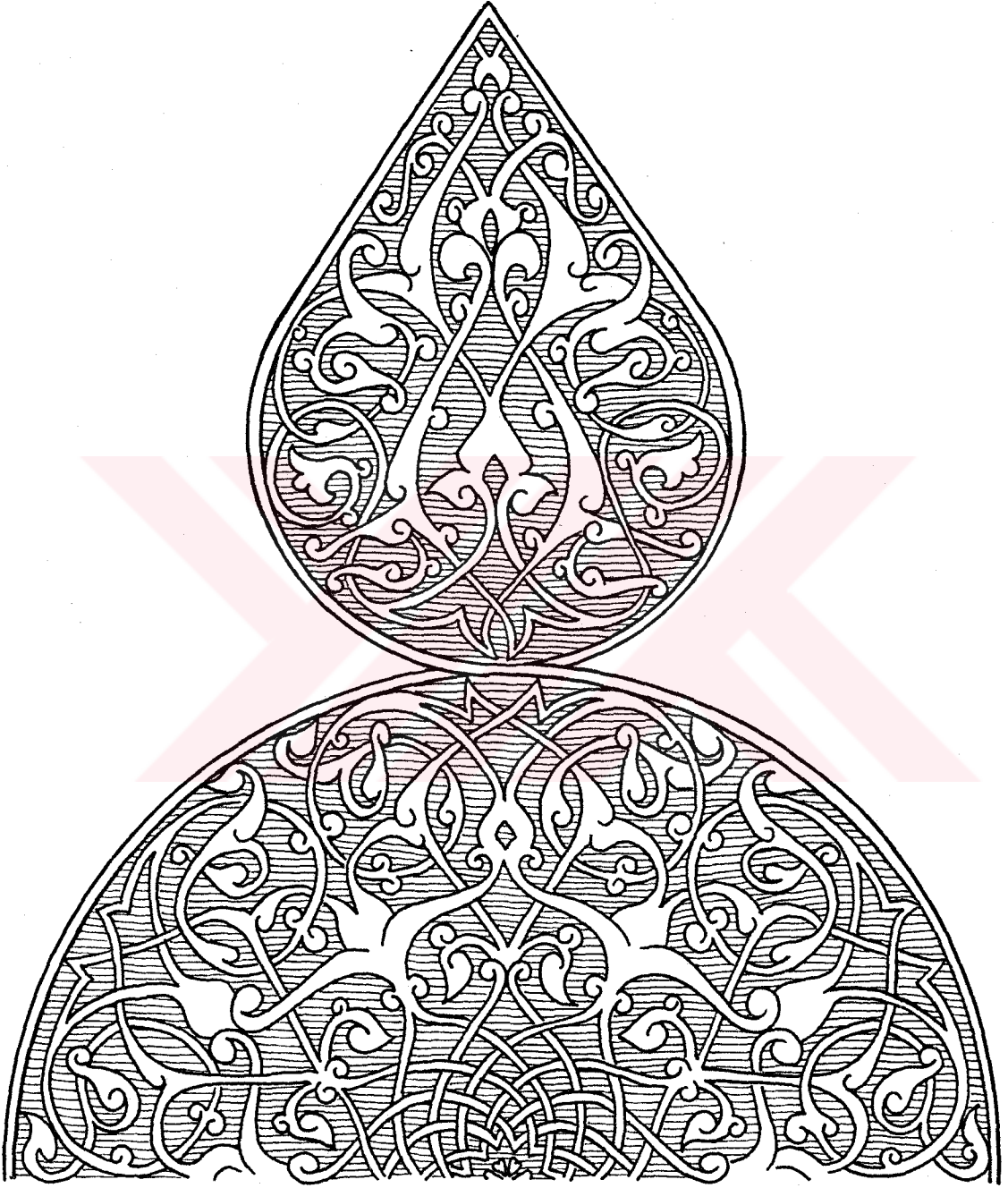
Şek. 168

Şek. 169

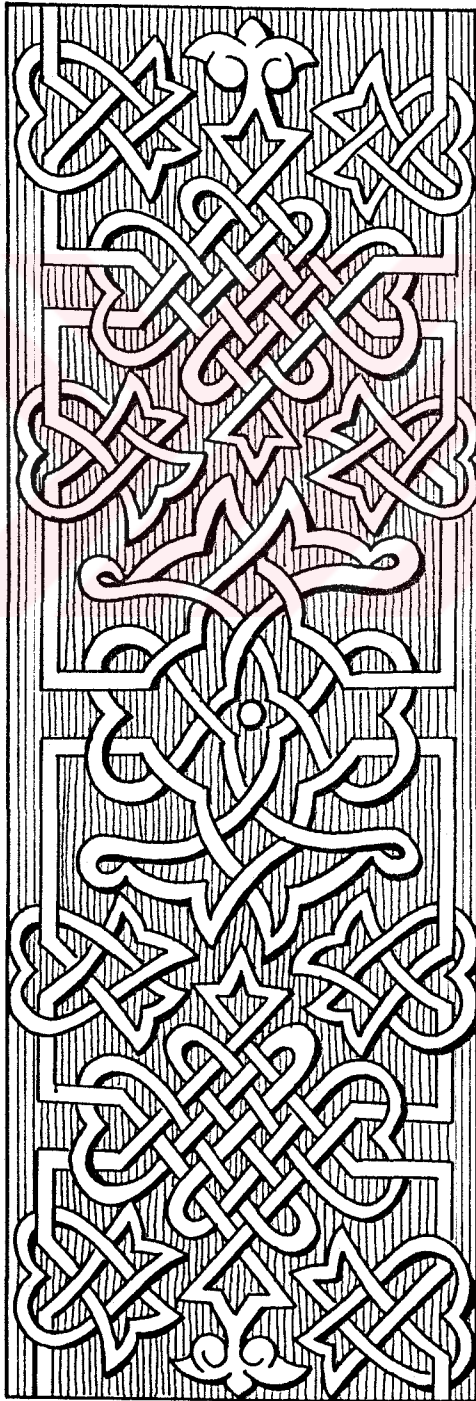
Şek. 170

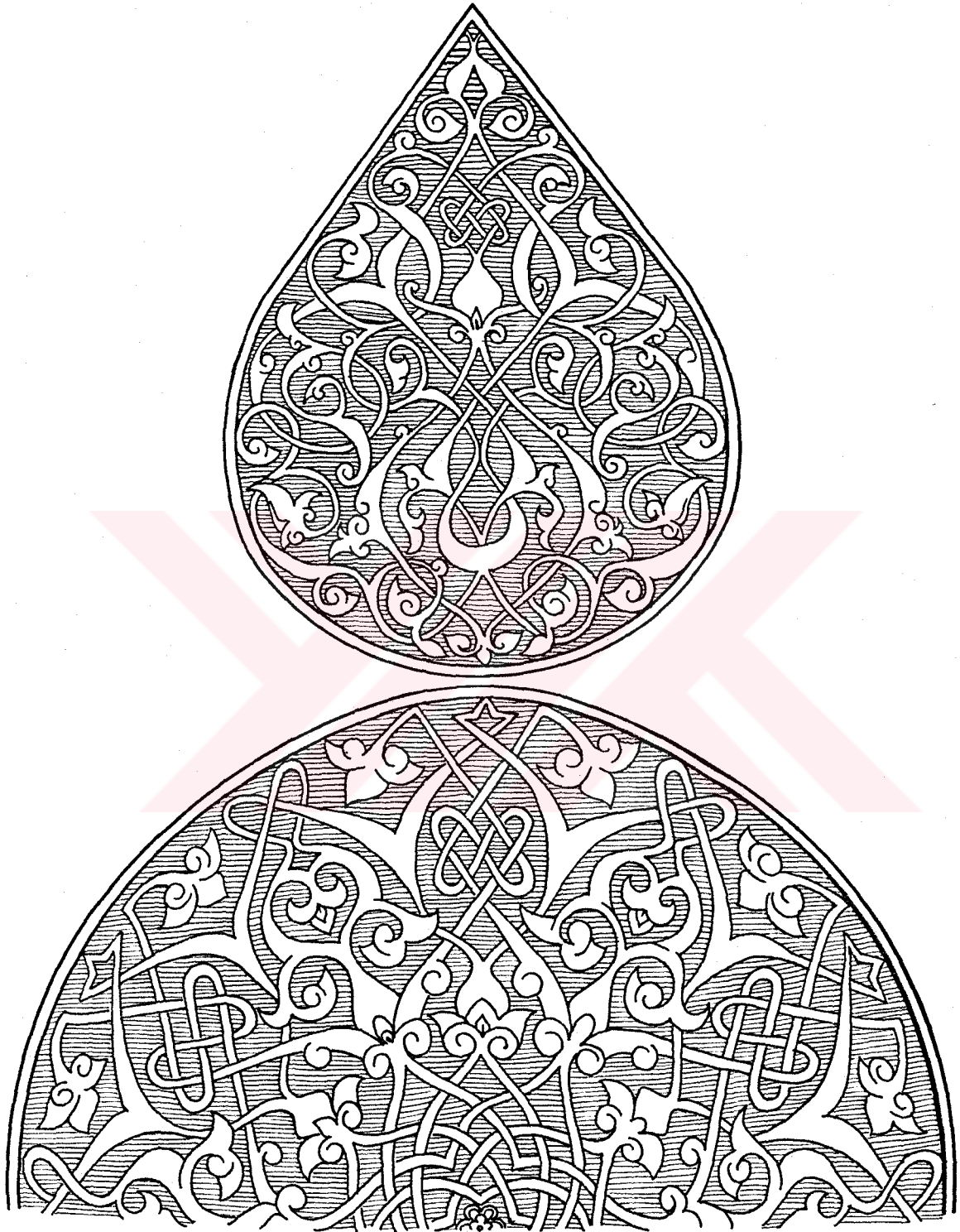
Şek.171

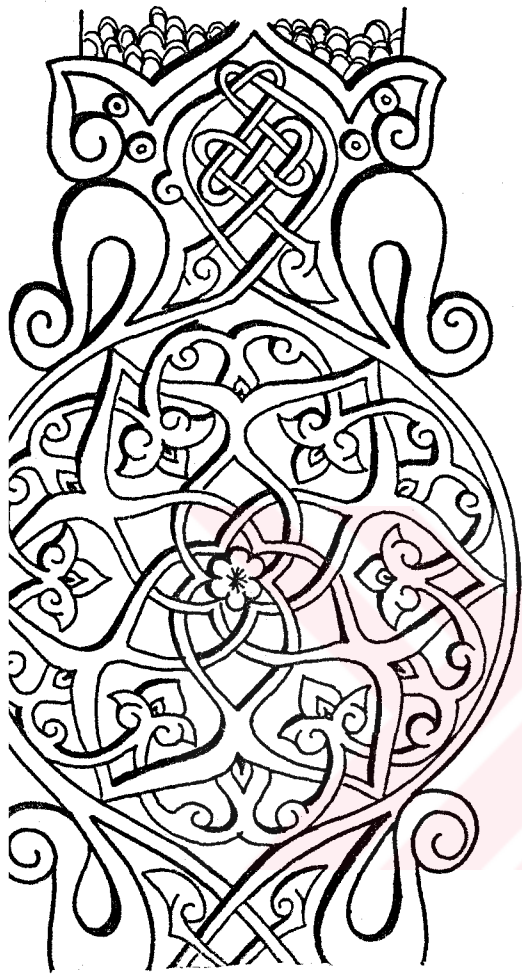

Şek. 172

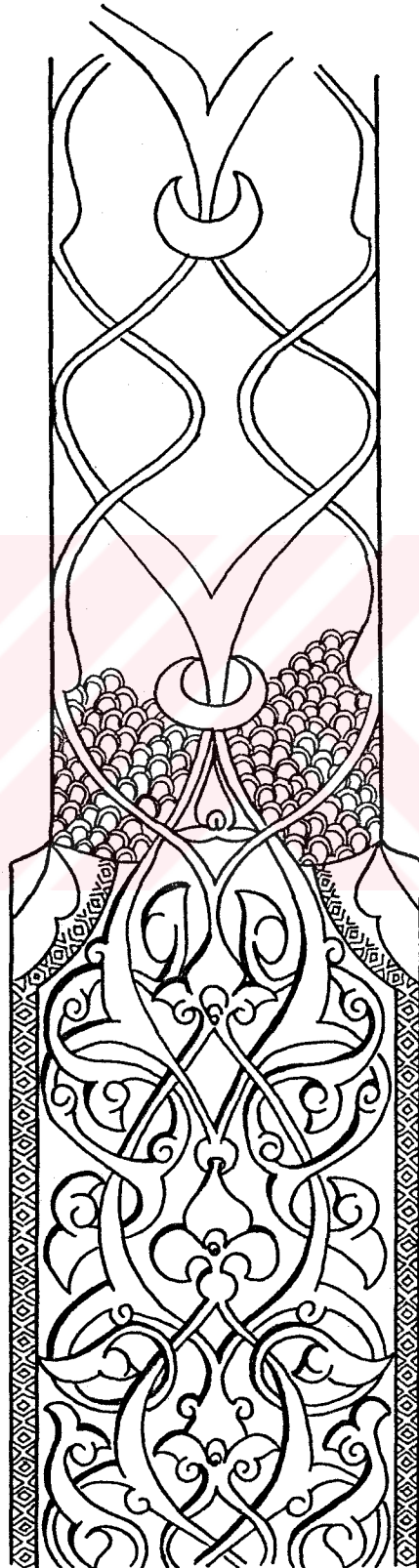

Şek. 173

Şek.175

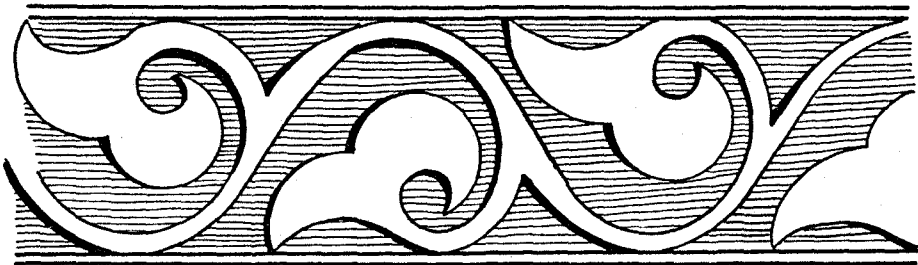
Şek.176

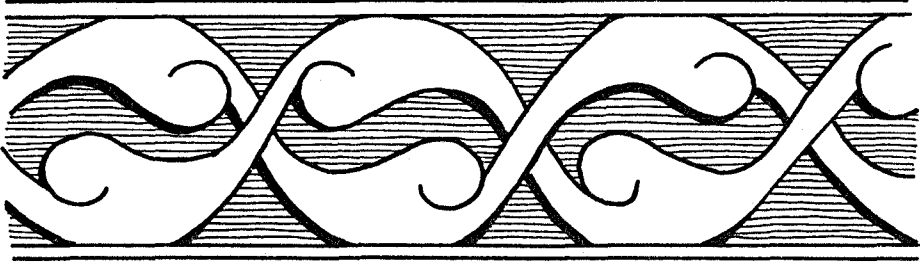
Şek.177

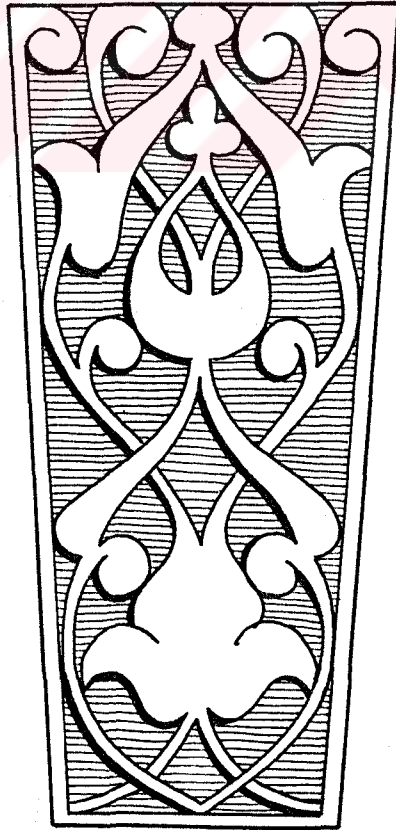
Şek.178

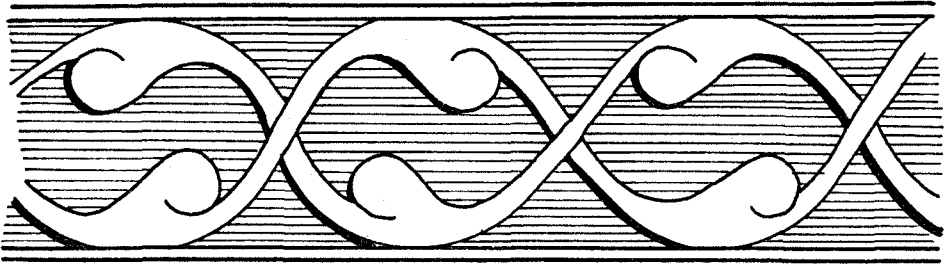
Şek.179

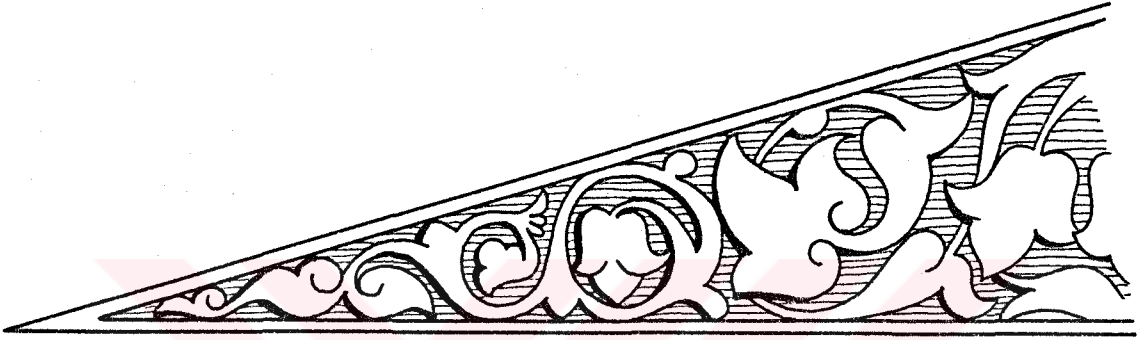
Şek.180

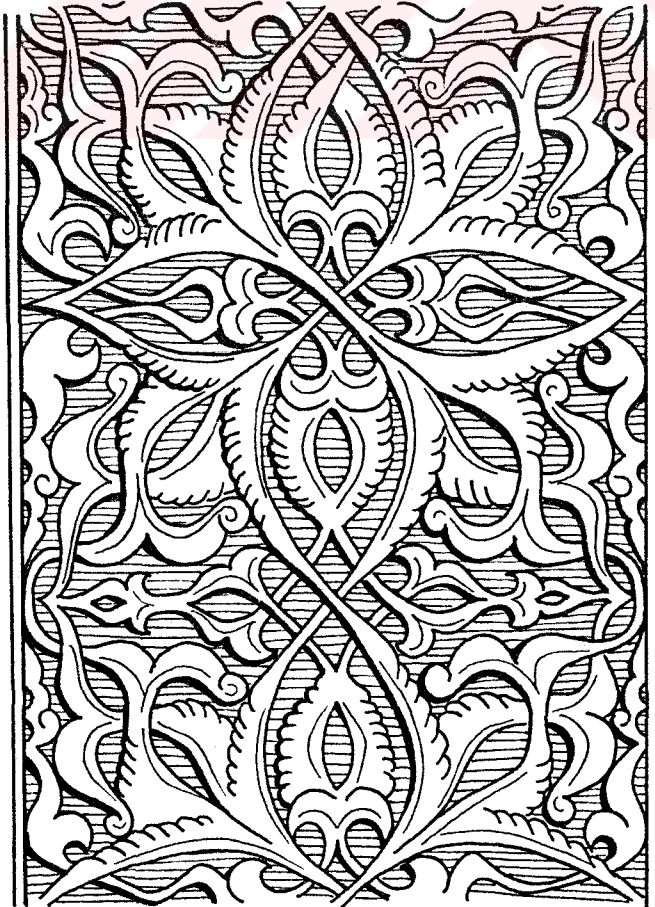
Şek.181

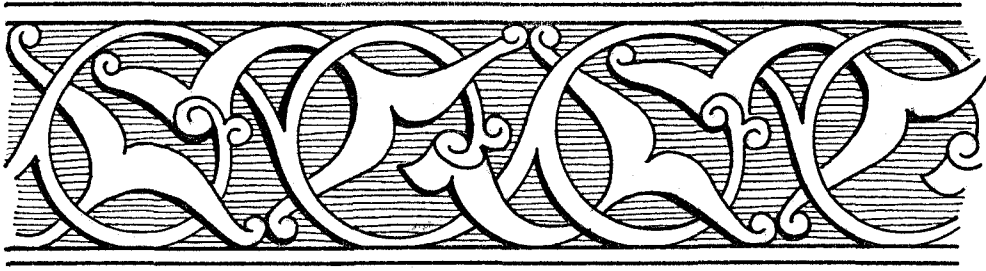
Şek.182

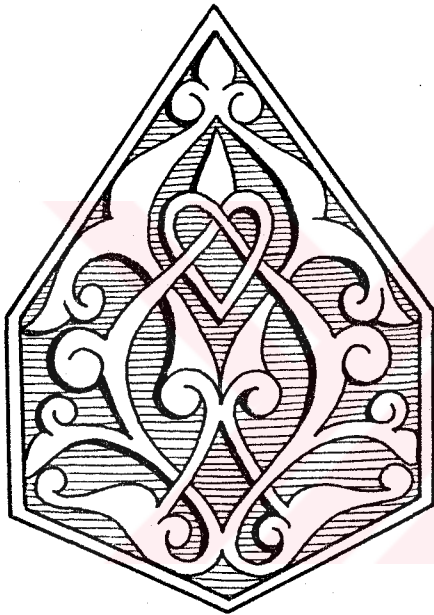
Şek.183

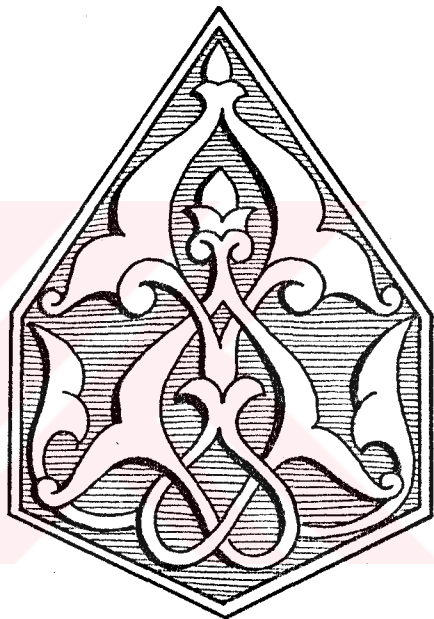
Şek.184

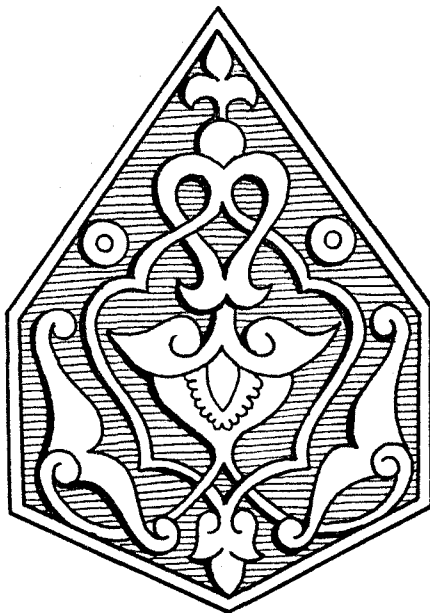
Şek.185

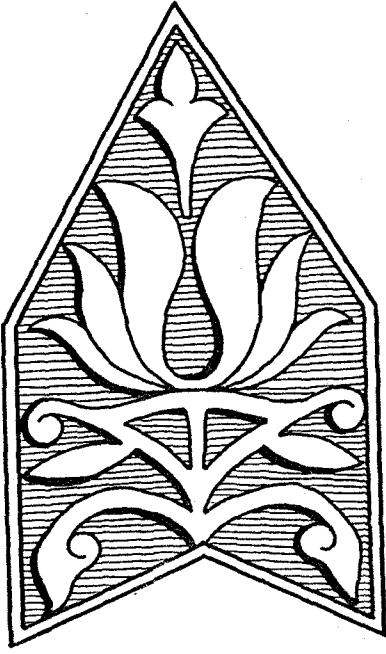
Şek.186

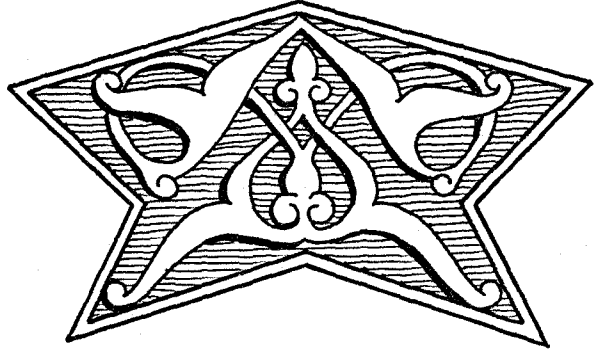
Şek.187

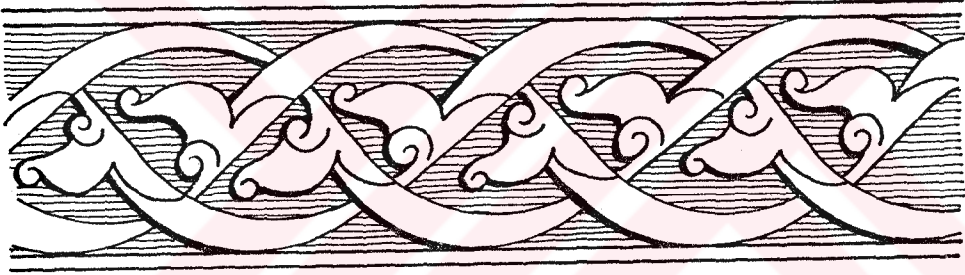
Şek.188

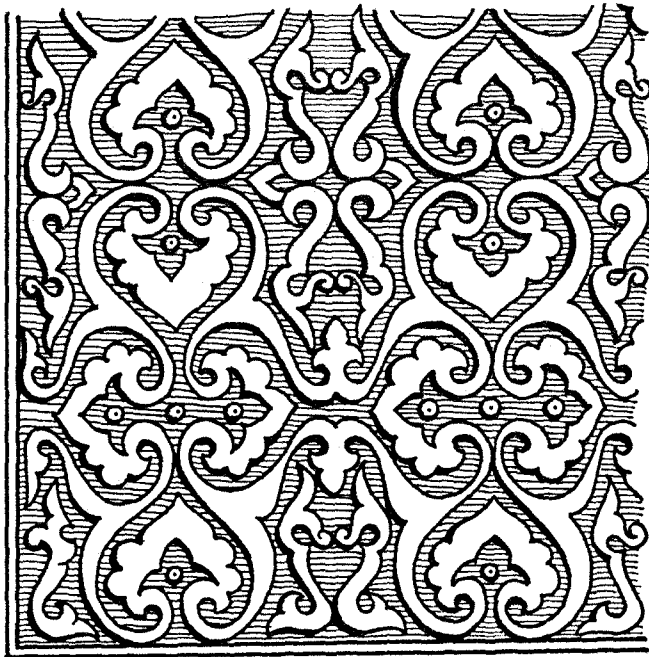
Şek. 189

Şek. 190

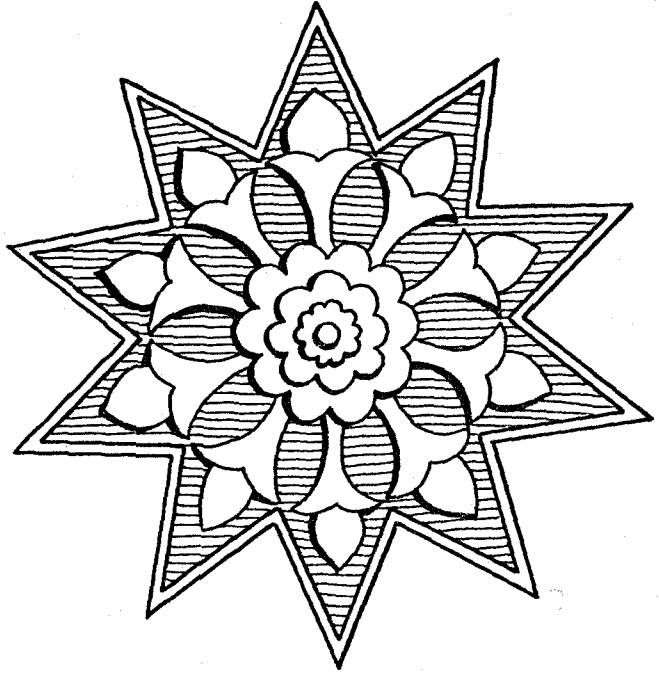

Şek. 191

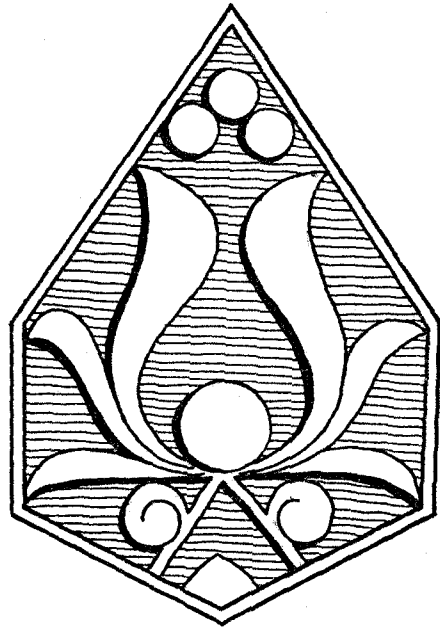

Şek. 192

Şek.193

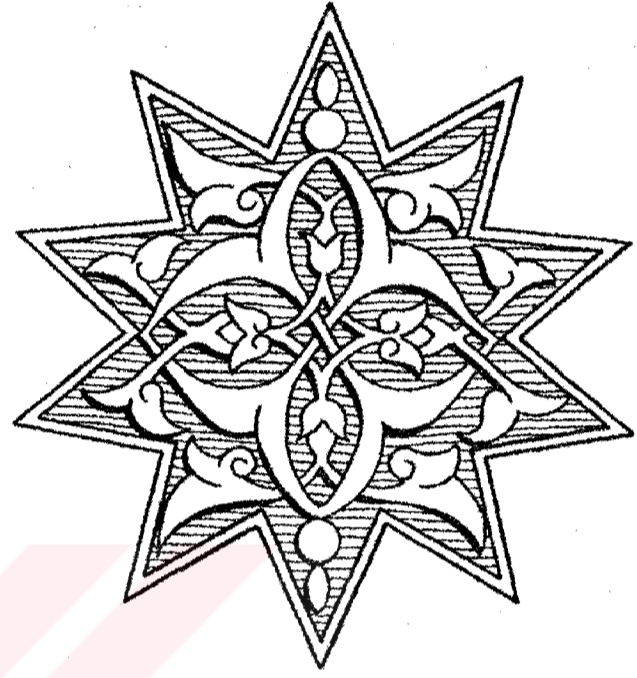

Şek.194

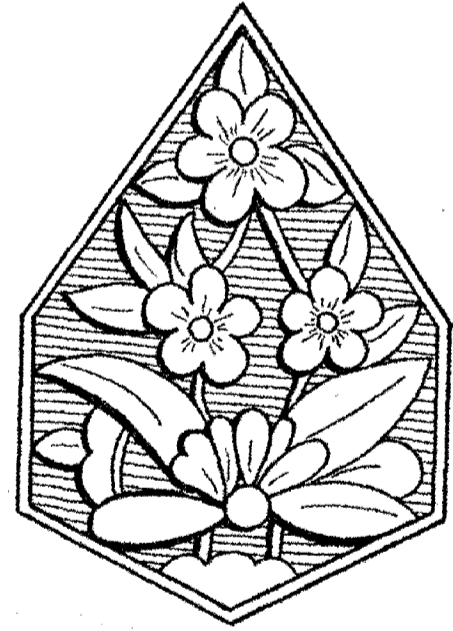

Şek.195

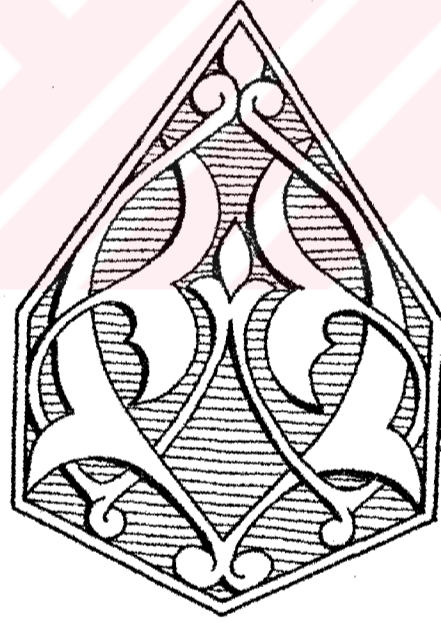
Şek. 196

Şek. 197

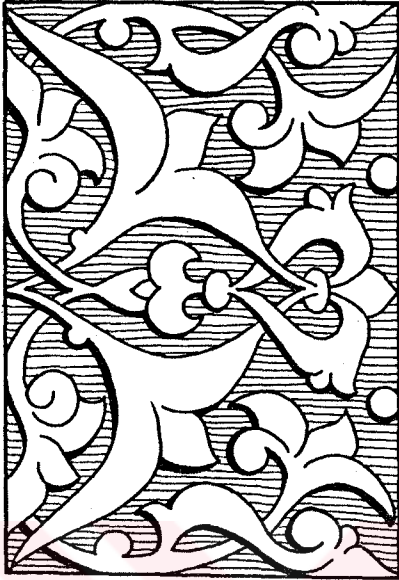

Şek. 198

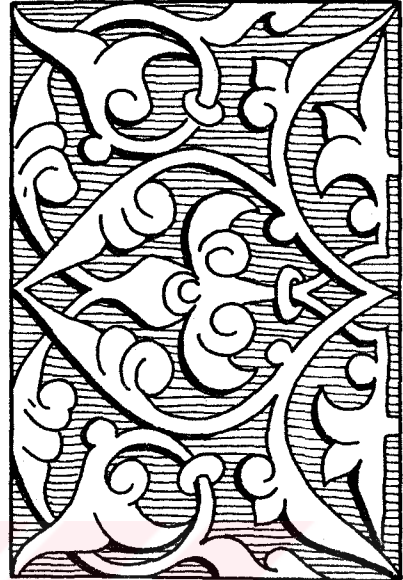

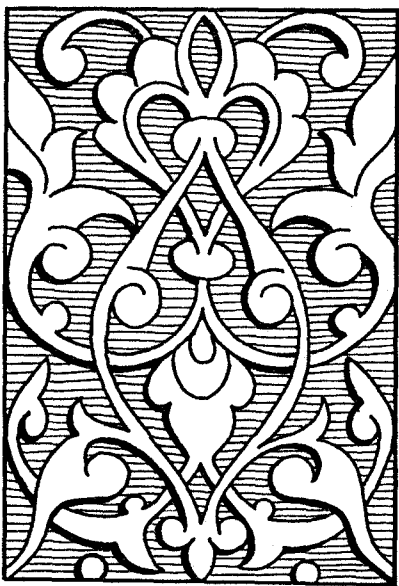
Şek. 199

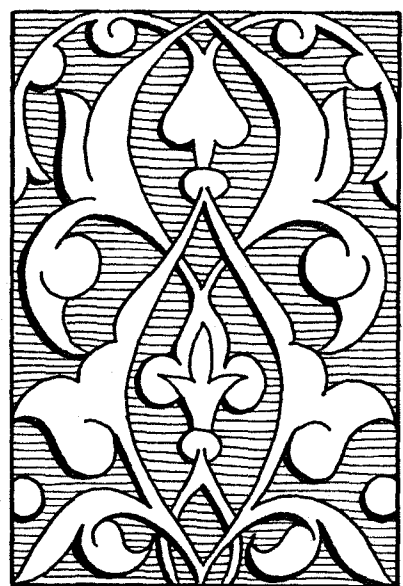
Şek. 200

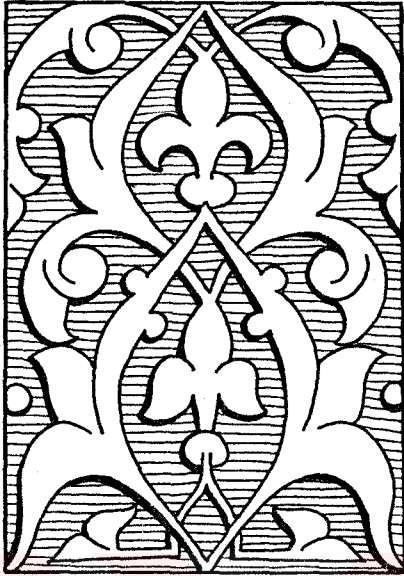
Şek. 201

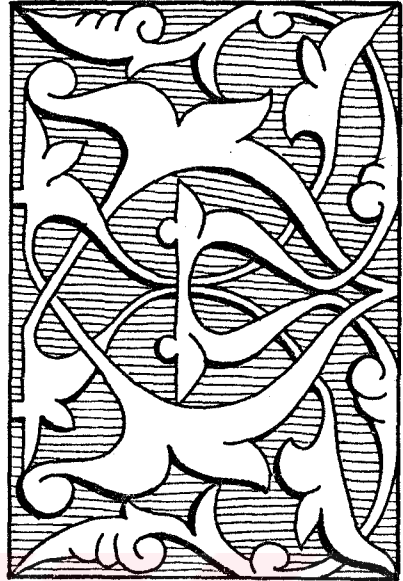
Şek. 202

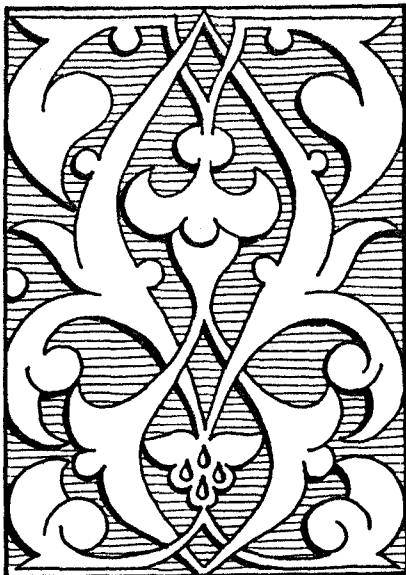
Şek. 203

Şek. 204

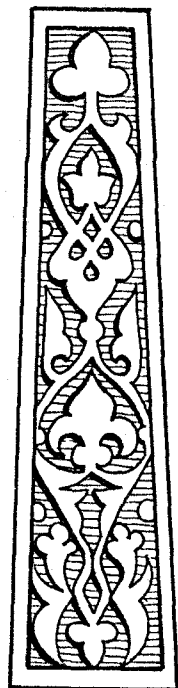
Şek. 205

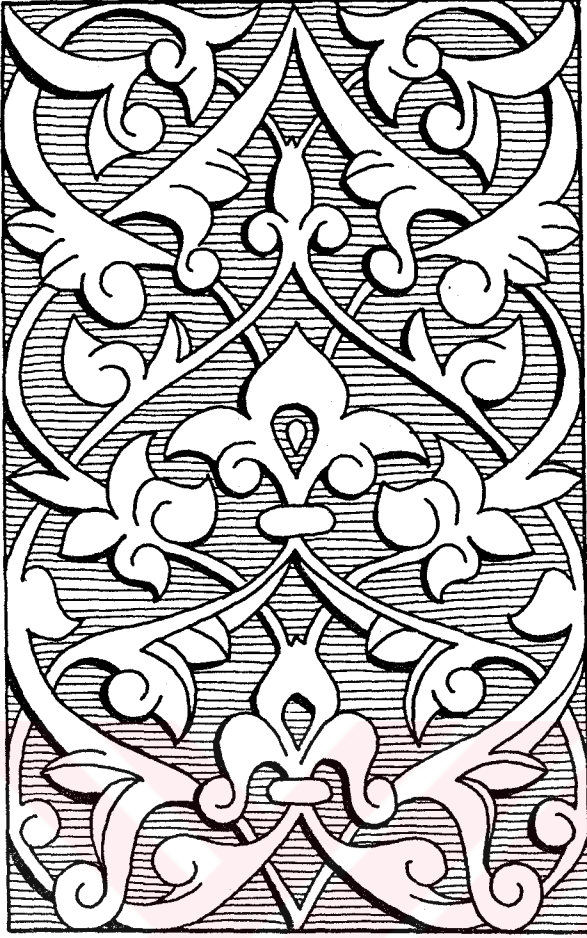
Şek. 206

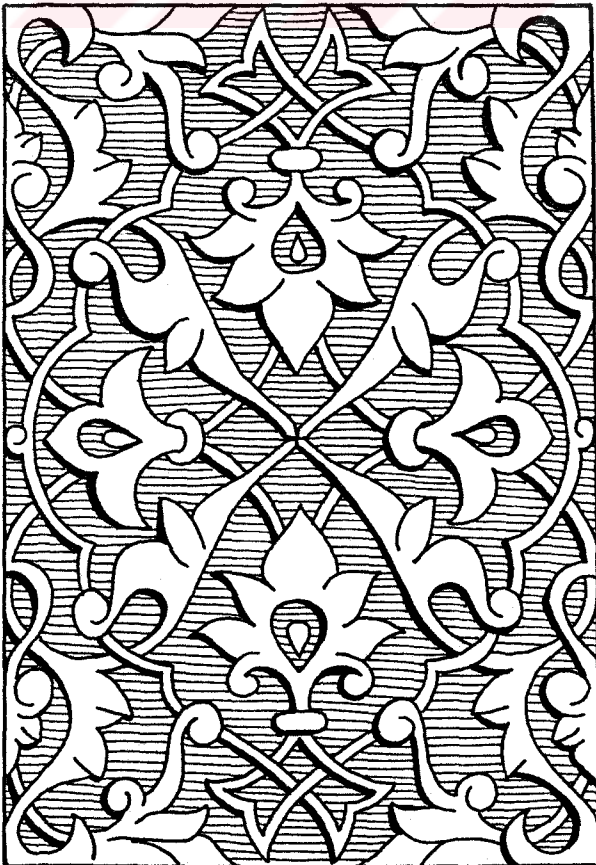
Şek. 207

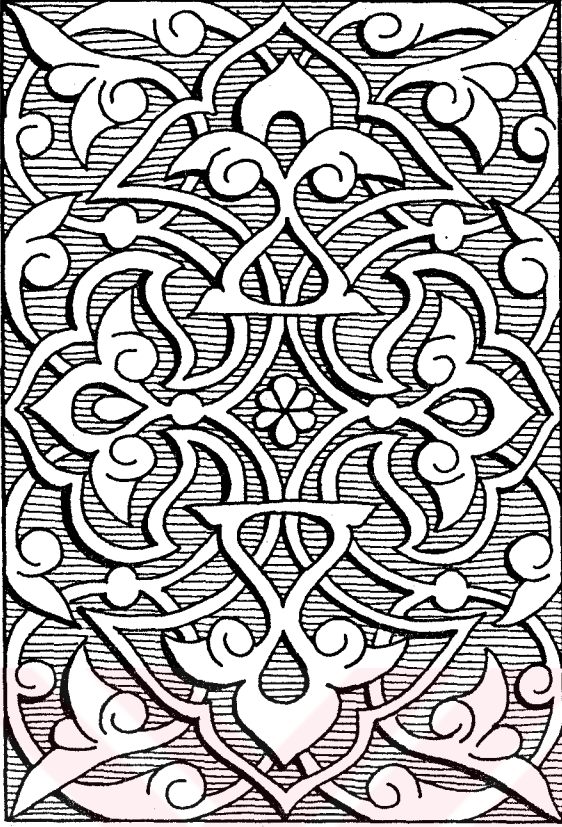
Şek. 208

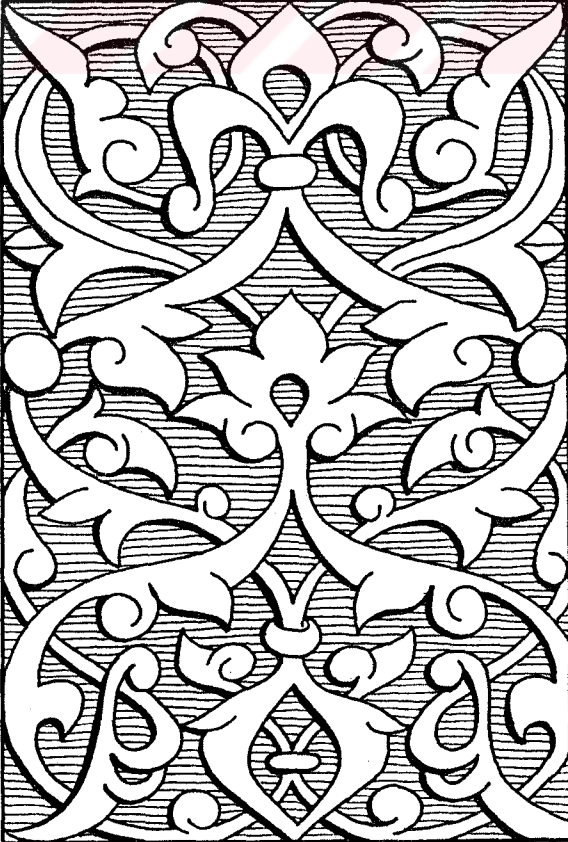
Şek. 209

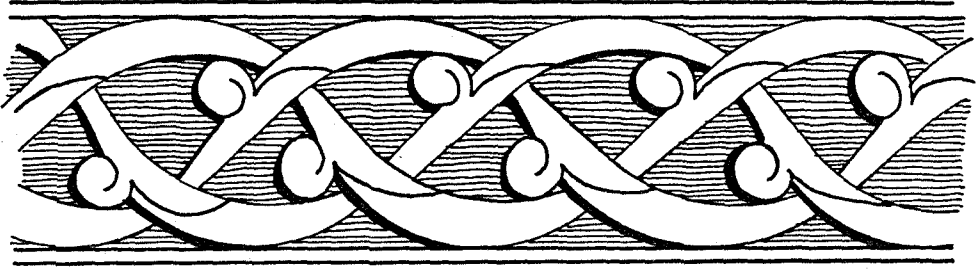
Şek. 210

Şek. 211

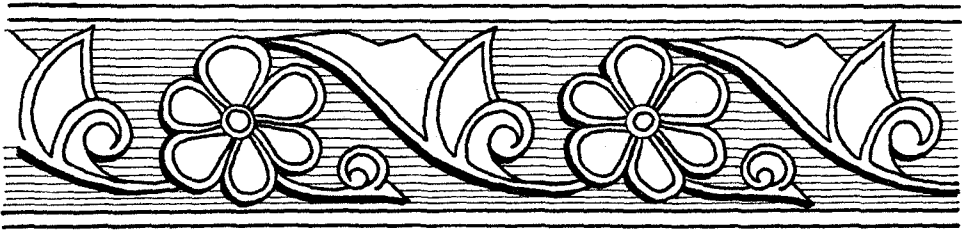
Şek. 212

Şek.213

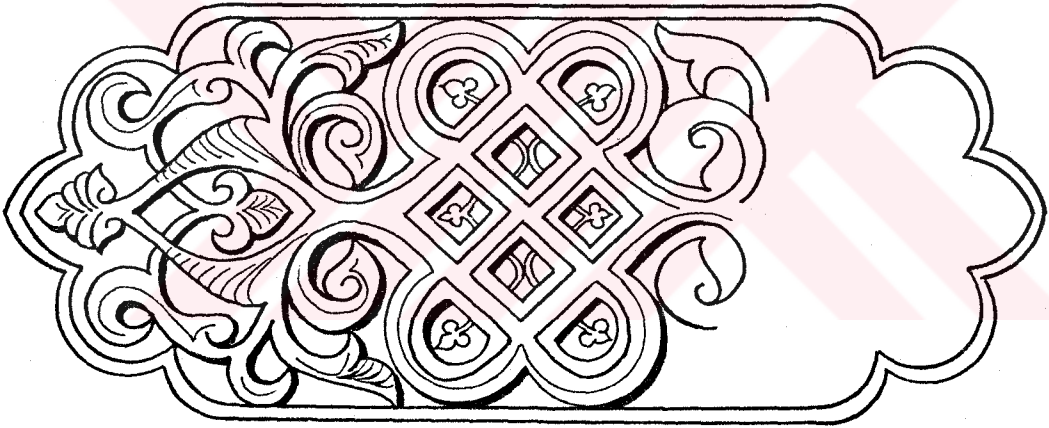
Şek.214

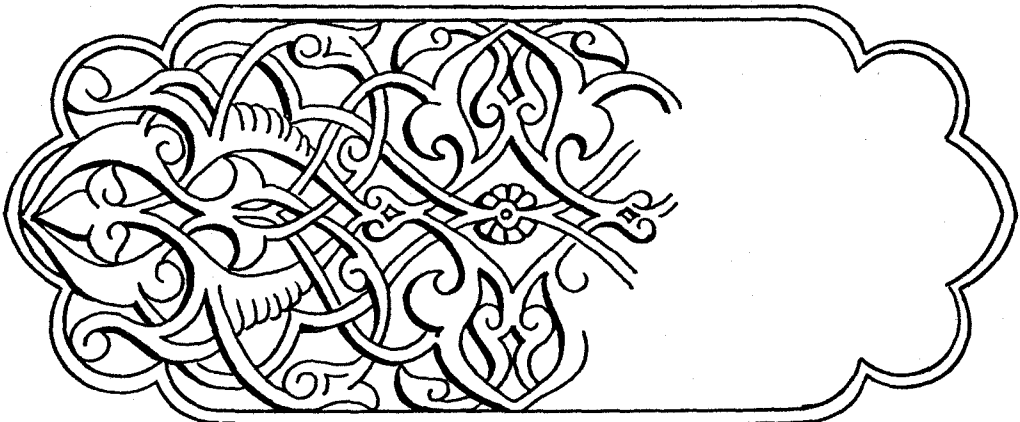
Şek.215

Şek. 216

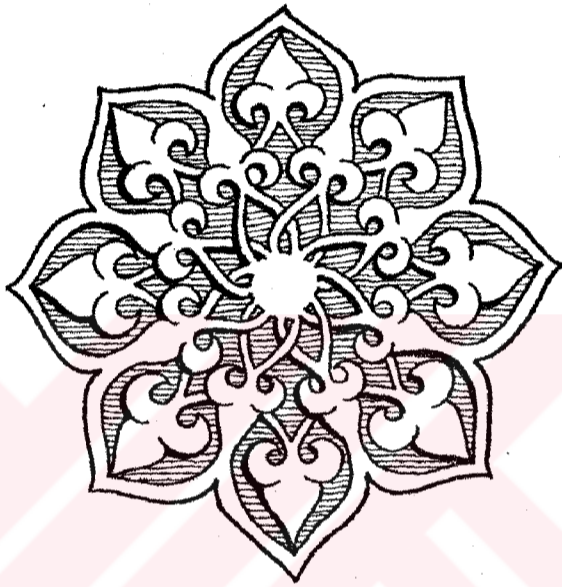

Şek. 217

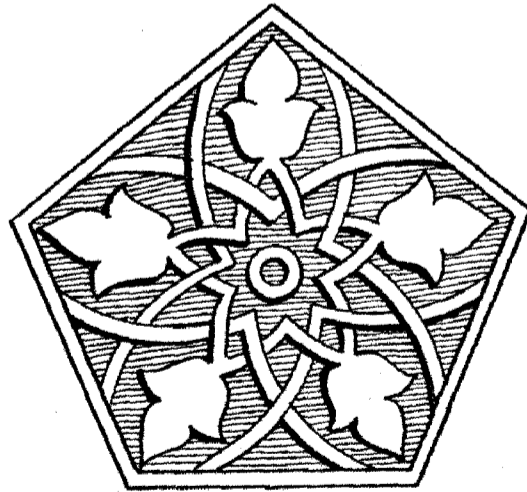

Şek. 218

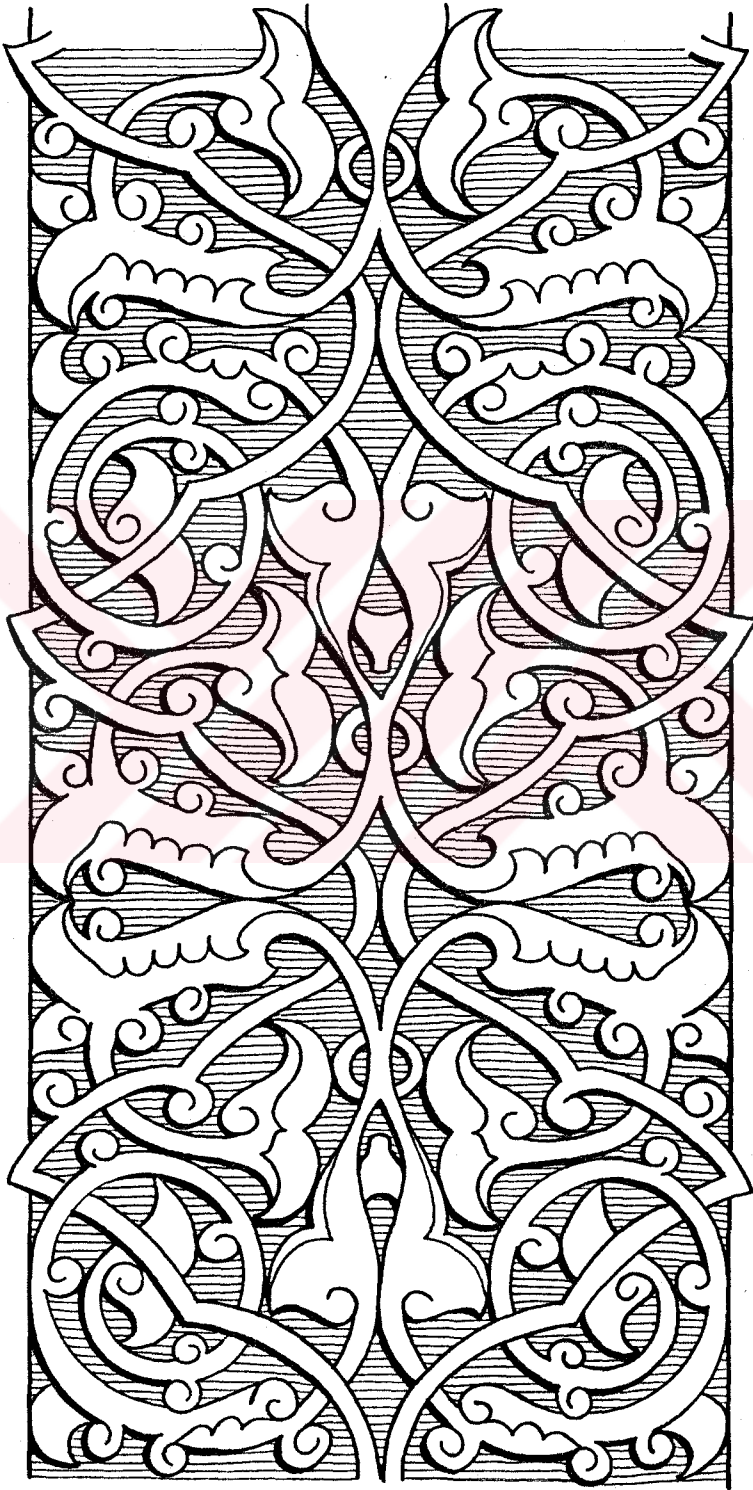
Levha No.265

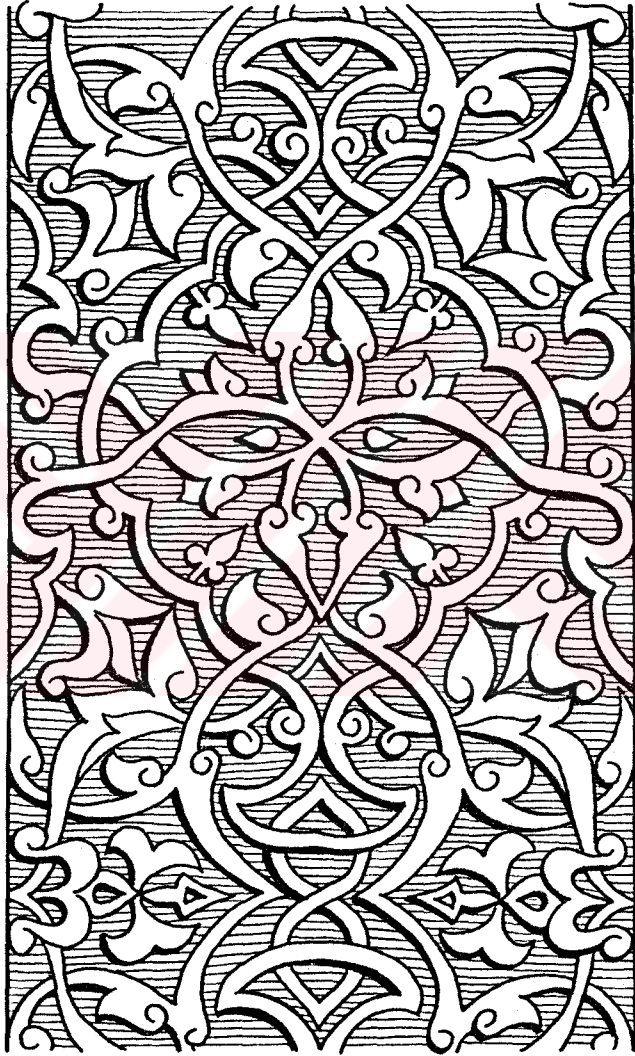
Şek. 219

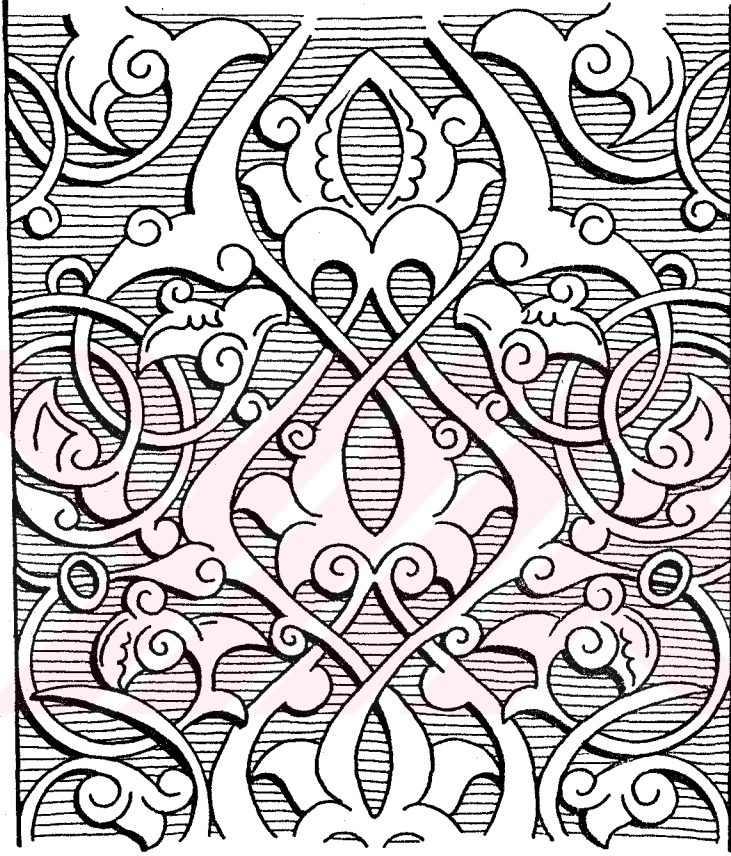
Şek. 220

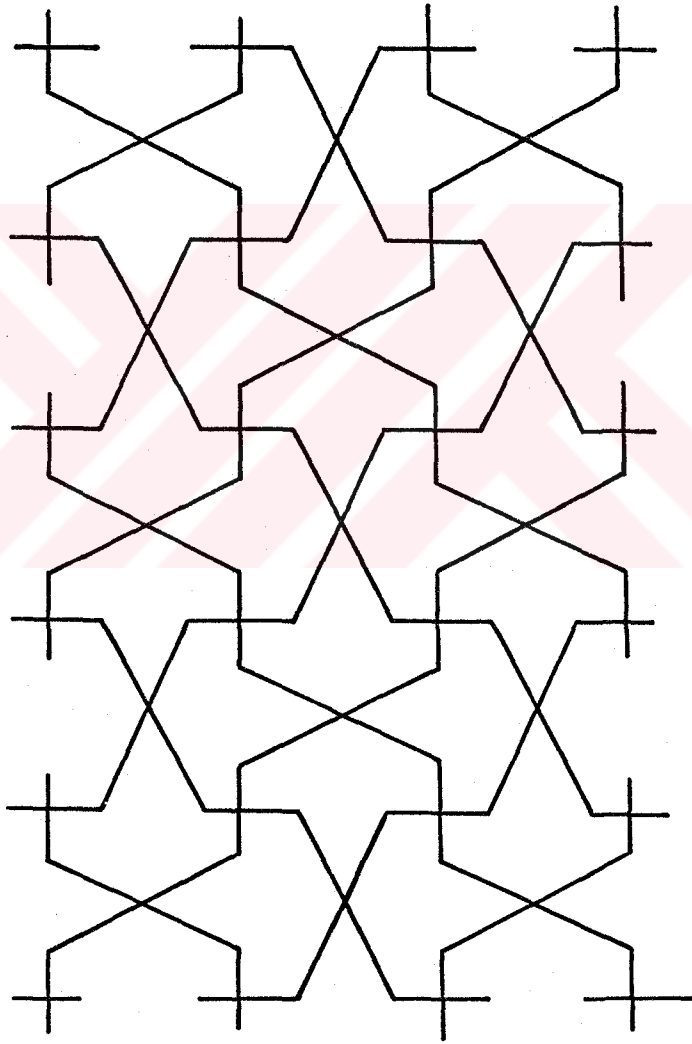
Şek.221.

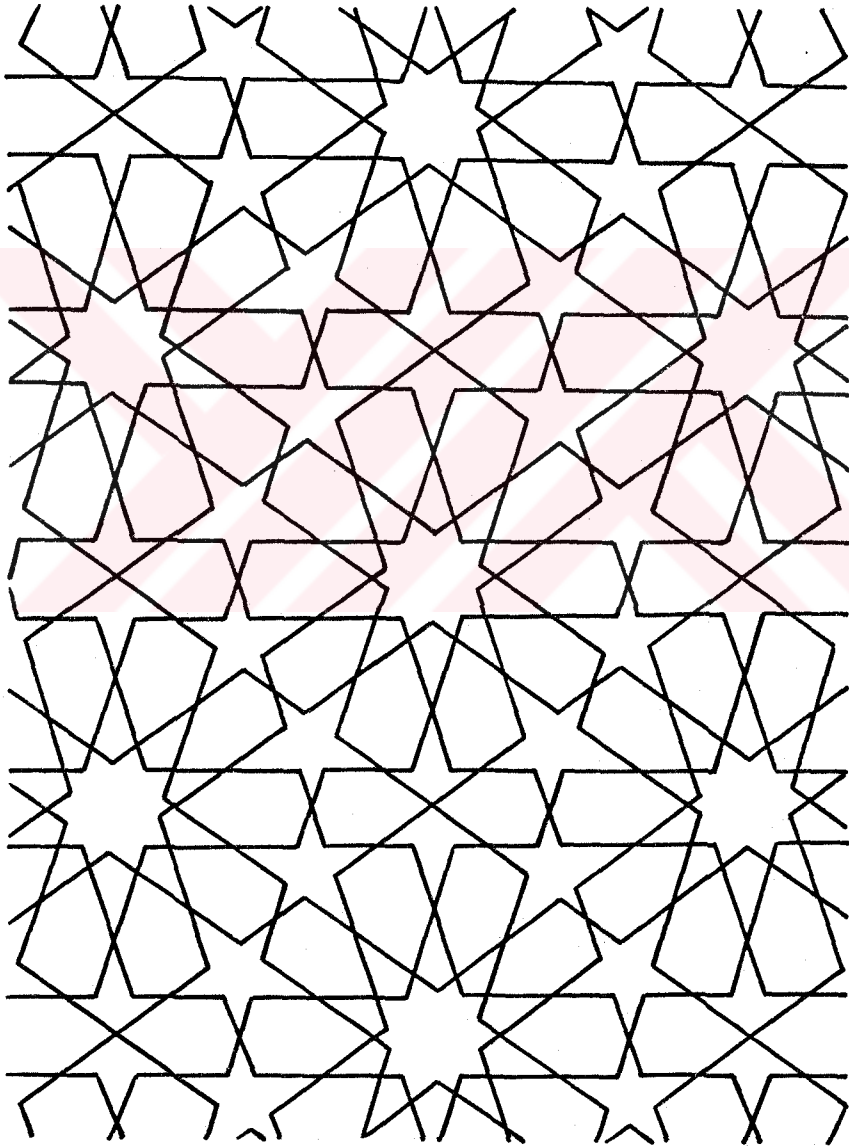
Şek. 222

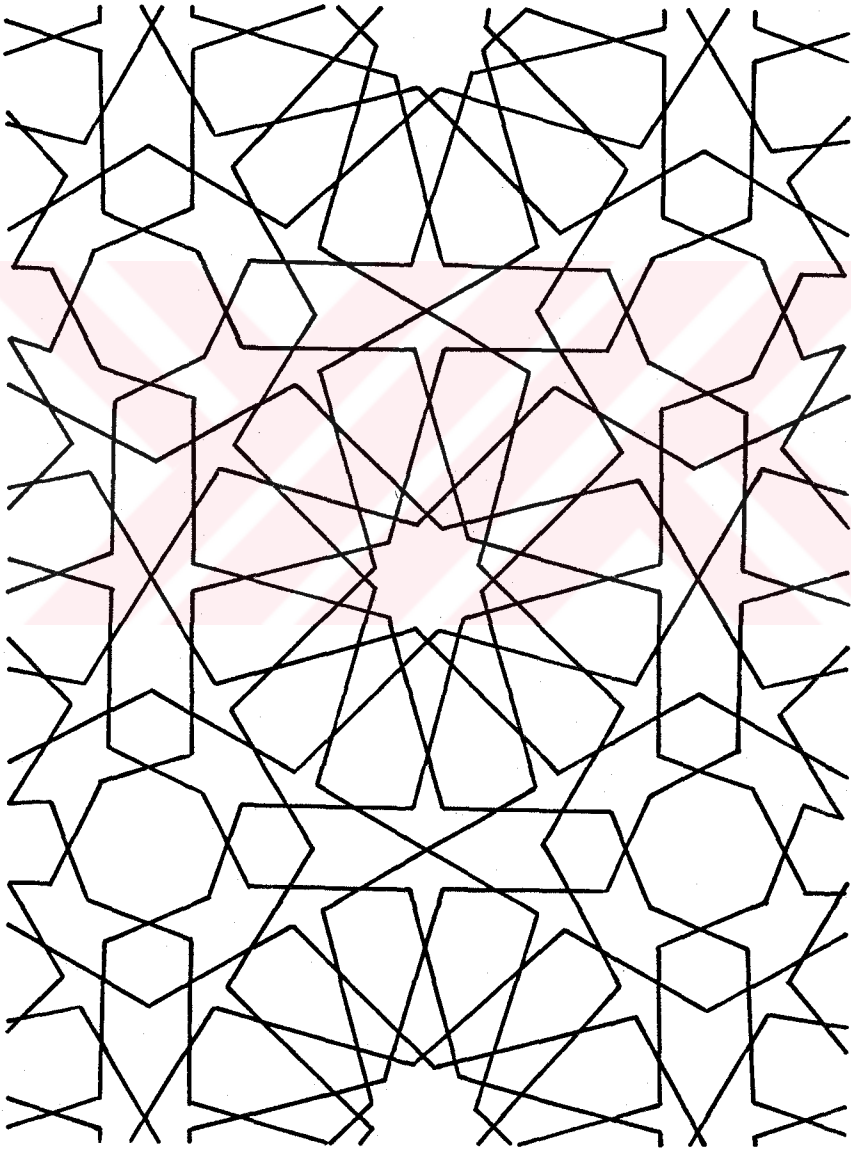

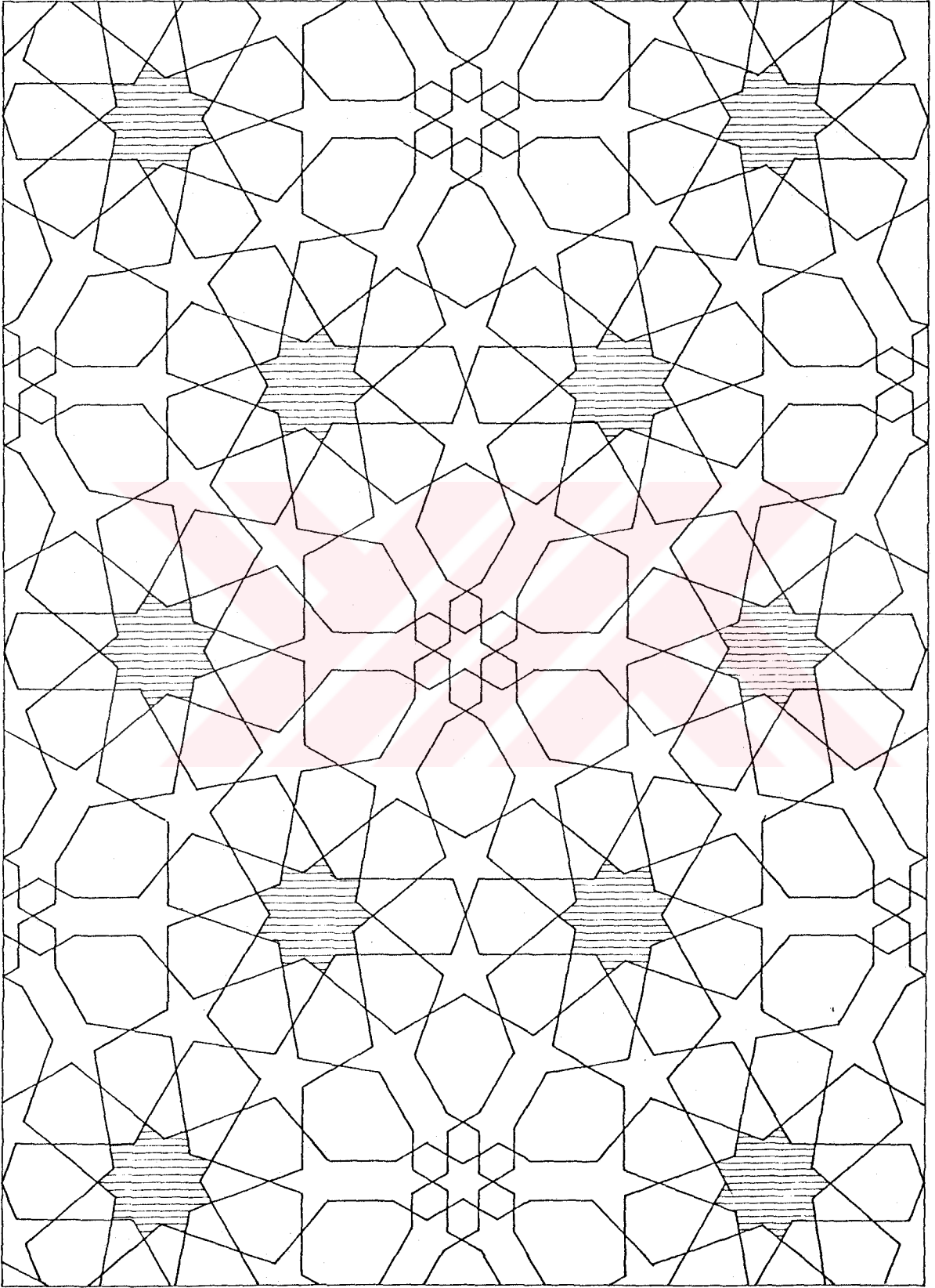
Şek. 223

Şek.224

Şek. 227

TABLO 1

YAPIN TEKNİKLERİ

Ü. NO	E S E R İ N A D I	T A R İ H İ	Ç A K M A	G E Ç M E	G E Ç M E V E K Ü N D E K A N I
37	Kastamonu Kasabaköy Mahmud Bey C.K.	1367	X		
38	Ankara Hacı Bayram Türbesi'ne Ait Olduğu Söylenen Kapı Konatları	14.yy. ikinci yarısı	X		
39	Akşehir Kileci Mescit K.	14.yy.	X		
40	Afyon Burmalı Camii K.	14.yy.	X		
41	Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Med.K.	1414-17	X		
42	Amasya Bayezid Paşa Camii K.	1414-19	X		
43	Merzifon Medrese Önü C.deki K.Konati.	15.yy. ilk çeyreği	X		
44	Ankara Karanlık Mescit K.	15.yy. ilk çeyreği		X	
45	Konya Hasbey Darülhuffaza K.	1421	X		
46	Bursa Yeşil Türbe K.	1421			X
47	Ankara Karacabey Camii K.	1427-28		X	
48	Osmancık Koca Mehmet Paşa Camii K.	1430-31	X		
49	Ankara Hacı Hüssa Camii K.	1432	X		
50	Karaman İbrahim Bey İnareti K.	1432			X
51	Tire Yahşi Bey Camii 1 No'lu K.	1441		X	
52	Tire Yahşi Bey Camii 2 No'lu K.	1441		X	
53	Tire Yahşi Bey Camii 3 No'lu K.	1441		X	
54	Edirne Üç Şerefeli Camii 1 No'lu K.	1447			X
55	Edirne Üç Şerefeli Camii 2 No'lu K.	1447			X

Ü. NO	E S E R İ N A D I	T A R İ H İ	Ç A K M A	G E Ç M E	G E Ç M E V E K Ü N D E K A N I
1	Konya II.Kılıçaslan Türbesi K.	12.yy. son çeyreği	X		
2	Kayseri Ulu Camii K.	1205-1206	X		
3	Karaman Pıgırlı Kapı	13.yy. başı	X		
4	Ankara Aslanlı K.	13.yy. başı	X		
5	Ankara Kızılbey Camii K.	13.yy. ilk çeyreği	X		
6	Ankara Tavuslu Kapı	13.yy. ilk yarısı	X		
7	Ankara Kuyulu (Hoca Paşa) Camii K.	13.yy. ilk yarısı	X		
8	Akşehir Kıcılca Mescit'deki K.Konadı	13.yy. ilk yarısı	X		
9	Akşehir Ferruh Şah Mescidi K.	1224	X		
10	Divriği Ulu Camii Batı K.	1228-29	X		
11	Divriği Şifahanesindeki Türbenin K.	1228-29	X		
12	Divriği Şifahanesinin K.	1228-41	X		
13	Divriği Ulu Camii Doğu K.	1228-41	X		
14	Konya Sahip Ata Camii K.	1258			X
15	Amasya Gök Medrese Camii K.	1266	X		
16	Akşehir Seyyid Mahmud Bayrani Tür.K.	13.yy. 3.çeyreği	X		
17	Konya Sahip Ata Türbesi K.	1283			X
18	Konya Beynekin Mescidi 1 No'lu K.	13.yy. son çeyreği	X		
19	Konya Beynekin Mescidi 2 No'lu K.	13.yy. son çeyreği	X		
20	Konya Beynekin Mescidi 3 No'lu K.	13.yy. son çeyreği	X		
21	Bolvadin Alaca Camii Minaresindeki K.	13.yy. son çeyreği	X		
22	Beyşehir Eğrefoğlu Camii K.	1296-99			X
23	Ankara Bakırcı Baba Mescidi K.	1297-98	X		
24	Çorum Elvan Çelebi Köyü Zaviye K.	13.yy.sonu-14.yy.bası			X
25	Beyşehir Eğrefoğlu Türbesi K.	1300-1301	X		
26	Ermenek Akça Mescit Dış K.	1300-1301	X		
27	Ermenek Ulu Camii K.	1302-1303	X		
28	Ermenek Akça Mescit İç K.	14.yy. başı	X		
29	Ermenek Sıpas Camii K.	14.yy. başı	X		
30	Seydişehir Seyyid Harun Kümbeti K.	1320	X		
31	Afyon Kubbeli Mescit K.	1331	X		
32	Afyon Salar Köyü Camii K.	14.yy. ilk yarısı	X		
33	Hiçde Müzesi'ndeki Anonim Kapı	14.yy. ilk yarısı			X
34	Hiçde Sungurbey Camii K.	1335			X
35	Sinop Aslan Camii K.	1351	X		
36	Kastamonu İbni Beccar Camii K.	1357	X		

